

Vysoká škola finanční a správní, a. s.

Eduard Bruna, Jiří Straus (eds.)

**TRESTNĚ PRÁVNÍ
A KRIMINALISTICKÉ ASPEKTY
DOKAZOVÁNÍ**

Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference

Praha, 25. listopadu 2021

Vzor citace:

BRUNA, Eduard a Jiří STRAUS (eds.). *Trestně právní a kriminalistické aspekty dokazování*. Praha: VŠFS, 2022. ISBN 978-80-7408-239-9.

Recenzenti:

prof. JUDr. Mgr. Jana Viktorová, Ph.D.
doc. JUDr. Jan Chmelík, Ph.D.

doc. JUDr. Eduard Bruna, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Straus, DrSc. (eds.)

Trestně právní a kriminalistické aspekty dokazování

Vydala Vysoká škola finanční a správní, a.s.

Estonská 500, 101 00 Praha 10

Edice SCIENCEpress

První vydání, Praha 2022

Formát: online

Prepress: VŠFS

Tato publikace ani autorské příspěvky neprošly jazykovou úpravou. Za odbornou a jazykovou stránku příspěvků odpovídají autoři.

© Vysoká škola finanční a správní, a.s., 2022

ISBN 978-80-7408-239-9

OBSAH

Analýza a identifikace zadržených vzorků methamfetaminu pomocí vibrační a chiroptické spektroskopie Kristýna Dobšíková, Dita Spálovská, Martin Kuchař, Lucie Kocourková, Ludmila Komorousová a Vladimír Setnička	5
Strukturní analýza, identifikace a stanovení enantiomerního přebytku MDMA v zachycených tabletách Patrik Fagan, Dita Spálovská, Kristýna Dobšíková, Martin Kuchař, Tomáš Černožský, Lucie Kocourková, Ludmila Komorousová, Radek Jurok, Vladimír Setnička	21
Specifický případ trestného činu podvodu – VISHING Jiří Hruška	35
Studium optických materiálů pro analýzu derivátů fentanylu v oblasti infračerveného záření Romana Jelínková, Jaroslav Kaněčka	43
Aktuální zamyšlení se nad zákonem č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, v platném znění Tereza Jonáková	52
Osobitosti dokazovania daňových trestných činov Juraj Kornhauser	60
Význam kriminalistickej fotografie v rekognícii Magdaléna Krajníková, Soňa Masnicová	74
Spektroskopická analýza a identifikace ilegálních přípravků obsahujících látky s anabolickým účinkem František Králík, Kristýna Dobšíková, Patrik Fagan, Dita Spálovská, Martin Kuchař, Vladimír Setnička	86
Přístup dospělých osob pravomocně odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody k ICT vzdělávání v českých věznicích a jeho využití po propuštění na svobodu s dopadem na veřejné finance Dagmar Krausová	96
Trestnoprávne možnosti riešenia vybraného nebezpečného správania sa na internete v podmienkach Slovenskej republiky Jana Kuchtová, Martin Kuchta	110
Znalecké posuzování trestné činnosti v CBRNe oblasti Karel Lehmert, Eva Ambrozová, Jiří Koleňák	124
Vnímání odborných důkazů justicí Karel Lehmert, Eva Ambrozová, Vratislav Pokorný, Jiří Koleňák	138
Elektronické dokazování v trestním řízení z pohledu znalce Miroslav Ludvík	154

Kupní smlouva	
Karel Marek, Zdeněk Sadílek	161
Aktuální informace o sekundární drogové kriminalitě	
Alena Marešová	182
Forenzná veková progresia - význam, využitie a súčasný stav rozvoja	
Soňa Masnicová, Magdaléna Krajníková, Michaela Naháľková	195
Šikana „učitel-žák, skryté a všudypřítomné tabu českého školství	
Dana Míková, Jiří Straus	210
Inovativní metoda analýzy mikrovýrazů obličeje určená k detekci příznaků lživé výpovědi	
Tomáš Nosek, Zdeněk Sadílek	230
Projekty bezpečnostního výzkumu na poli dokazování v trestním řízení	
Petr Novák, Michaela Ceklová, Ondřej Najman	247
Zajištění a konfiskace majetku v trestním řízení	
Jiří Novotný	255
Psychologické profilování v trestním řízení	
Tomáš Pliska	267
Využitie informácií získaných výsluchom anonymného svedka v trestnom konaní	
Peter Polák	276
Vibrační spektroskopie jako nástroj pro porovnání originálního léčiva, jeho generik a padělků	
Dita Spálovská, Tomáš Pekárek, Martin Kuchař, Vladimír Setnička	287
Historický vývoj trasologie	
Jiří Straus, František Vavera, Zdeněk Sadílek, Jana Cízlerová	296
Postup pri výsluchu utajovaného a chráneného svedka v právnej úprave Slovenskej republiky	
Peter Šutera	306
Vedení výslechu osob hospitalizovaných ve zdravotnickém zařízení	
David Texl	317
Znalectví v kontextu nového zákona o znalcích (ppt)	
Leoš Klimt	327

ANALÝZA A IDENTIFIKACE ZADRŽENÝCH VZORKŮ METHAMFETAMINU POMOCÍ VIBRAČNÍ A CHIROPTICKÉ SPEKTROSKOPIE

Kristýna Dobšíková, Dita Spálovská, Martin Kuchař, Lucie Kocourková,
Ludmila Komorousová a Vladimír Setnička

Abstrakt

V posledních letech dochází k neustálému nárůstu zachyceného množství methamfetaminu. Z tohoto důvodu je důležitá rychlá a spolehlivá analýza, kterou nabízejí například metody molekulové spektroskopie. Při použití pokročilých analytických metod chiroptické spektroskopie je možný i detailní popis trojrozměrné struktury látek v roztoku. Tato studie se zabývá analýzou reálně zachycených vzorků methamfetaminu za využití chiroptické a vibrační spektroskopie v kombinaci s kvantově chemickými výpočty. Ve vodném roztoku bylo popsáno celkem šest stabilních konformerů, pro které bylo zjištěno jejich relativní rovnovážné zastoupení a byla simulována spektra. Průměrné simulované spektrum pak bylo porovnáno s experimentálním za dosažení velmi dobré shody. Výsledkem byla nejen identifikace přítomných adulterantů, ale také určení absolutní konfigurace a konformace methamfetaminu ve vzorcích.

Klíčová slova

methamfetamin, syntetické drogy, DFT výpočty, strukturní analýza, molekulová spektroskopie, cirkulární dichroismus

Abstract

Recently, there has been a steady increase in the amount of seized methamphetamine. For this reason, fast and reliable analysis is important, which is for example offered by methods of molecular spectroscopy. Using advanced analytical methods of chiroptical spectroscopy, it is possible to describe the 3D structure in solution. This study is focused on the analysis of seized methamphetamine samples using chiroptical and vibrational spectroscopy in combination with quantum chemical calculations. A total of six stable conformers were described in aqueous solution, for which their relative abundances was determined, and their population weighted spectra were calculated. The average simulated spectrum was compared with the experimental and very good agreement was achieved. The result was not only the identification of the adulterants, but also the assignment of the absolute configuration and conformation of methamphetamine in the seized samples.

Keywords

methamphetamine, synthetic drugs, DFT calculations, structural analysis, molecular spectroscopy, circular dichroism

Úvod

Methamfetamin a jeho metabolit amfetamin patří mezi silné stimulanty centrálního nervového systému (CNS) a zároveň se řadí mezi nejrozšířenější nelegální syntetické drogy. Podle zprávy Evropského monitorovacího centra pro drogy a drogovou závislost (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, EMCDDA) bylo v roce 2019 hlášeno evropskými zeměmi cca 10 000 záchytů¹, což představovalo 2,9 t zachyceného methamfetaminu. V porovnání s rokem 2018 (cit.²) se jedná o nárůst množství o 0,6 t této látky. Největší zachycené množství bylo nahlášeno ve Španělsku a představovalo 1,6 t methamfetaminu pocházejícího z Mexika. Methamfetamin zachycený v České republice pochází především z tuzemska a je syntetizován z pseudoefedrinu, který je extrahován z léčivých přípravků. V roce 2017 bylo v Evropě hlášeno celkem 298 nelegálních laboratoří vyrábějících methamfetamin², z čehož 264 se nacházelo na území Česka. Jedná se především o malé laboratoře, které drogu vyrábějí především pro domácí trh. V posledních letech se však objevují i rozsáhlá nelegální zařízení, která vyrábějí methamfetamin pro ostatní evropské země³.

Methamfetamin je nejčastěji zachycen ve formě bílého prášku či průhledných krystalů známých též jako „ice“. Jelikož se jedná o chirální sloučeninu, může se vyskytovat ve dvou enantiomerech, které mají rozdílné farmakologické a fyziologické vlastnosti. Oba enantiomery působí jako agonisté CNS, přičemž (*R*)-methamfetamin má slabší a kratší účinek ve srovnání s (*S*)-methamfetaminem. Vyšší potenciál pro vznik závislosti byl pozorován u drog obsahující (*S*)-methamfetamin či racemát než v případech vzorků obsahujících pouze (*R*)-methamfetamin.

Vzhledem ke stále narůstajícímu množství syntetických drog a jejich strukturních analogů je nutná rychlá a spolehlivá identifikace a analýza. Mezi nejčastěji používané metody patří plynová chromatografie (GC) či vysokoučinná kapalinová chromatografie (HPLC), obě obvykle ve spojení s hmotnostně spektrometrickou detekcí (MS)⁴⁻⁶. Celkové profilování vzorků, včetně identifikace různých příměsí a nečistot, může často poskytnout užitečné informace nejen o jejich původu, ale i o samotném výrobním procesu. Tyto analytické techniky v běžném provedení však nemohou objasnit chirální vlastnosti studovaných látek, což je důležité, protože enantiomery studovaných látek se často liší svými vlastnostmi i účinkem v organismu.

Molekulová spektroskopie představuje další vhodný nástroj pro analýzu vzorků nelegálních drog. Techniky vibrační spektroskopie, jako je infračervená (IR) a Ramanova spektroskopie, se běžně používají k identifikaci vzorků zadržovaných drog⁷⁻⁸, protože obecně umožňují rychlou, spolehlivou a relativně levnou analýzu. Vzhledem k tomu, že methamfetamin je chirální, lze pro jeho podrobné studium použít chiroptické metody [elektronický cirkulární dichroismus (ECD) a vibrační cirkulární dichroismus (VCD)]. Chiroptické metody v kombinaci s metodami založenými na teorii funkcionálu hustoty (density functional theory, DFT) již prokázaly své výhody v několika studiích, které se zabývaly detailní strukturou katinonů⁹⁻¹¹, kanabinoidů¹²⁻¹³ nebo disociativních anestetik¹⁴ v roztoku. Tato kombinace může poskytnout podrobné informace o 3D struktuře a jejich změnách, které jsou klíčové pro pochopení mechanismu jejich biologické aktivity a toxicity v organismu.

Tato studie se zabývá komplexní strukturní analýzou hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu, jejíž poznatky jsou dále aplikovány v analýze 32 zachycených vzorků metamfetaminu a identifikaci nečistot. Pomocí metod ECD, VCD, IR, UV a Ramanovy spektroskopie podpořené DFT

výpočty byla popsána nejen detailní 3D struktura hydrochloridu methamfetaminu, ale navíc určena absolutní konfigurace látky ve studovaných vzorcích.

Experimentální část

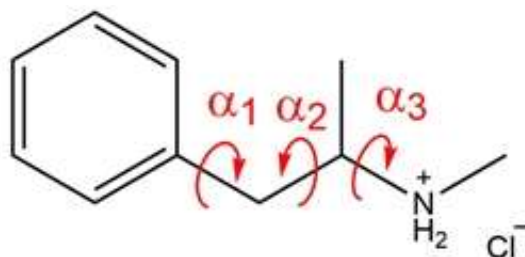
Standarty obou enantiomerů hydrochloridu methamfetaminu byly připraveny a plně charakterizovány v Laboratoři forenzní analýzy biologicky aktivních látek (BAFA, VŠCHT Praha) s čistotou > 99 %. Jednotlivé enantiomery byly připraveny enantioseparací racemátu amfetaminu a následnou krystalizací s kyselinou vinnou s převedením na hydrochlorid. Ze získaného hydrochloridu (*R*)-amfetaminu byl následně připraven hydrochlorid (*R*)-methamfetaminu. Standard (*S*)-methamfetaminu byl připraven redukcí (*S*)-pseudoefedrinu pomocí jódu a červeného fosforu. Vzorky methamfetaminu (označeny M1–M32) pochází z reálných záchytů a byly získány na základě spolupráce s Kriministickým ústavem České republiky.

Spektra ECD byla získána pomocí spektrometru J-815 (Jasco, Japonsko). Vodné roztoky o koncentraci $1,0 \text{ g}\cdot\text{l}^{-1}$ byly připraveny rozpuštěním v demineralizované vodě a měřeny v křemenné kyvetě s optickou dráhou 1 mm při laboratorní teplotě. Spektrum bylo měřeno ve spektrálním rozsahu 230–300 nm při skenovací rychlosti $20 \text{ nm}\cdot\text{min}^{-1}$ a s dobou odpovědi 8 s. Výsledná spektra jsou průměrem tří dílčích spekter a jsou korigována odečtem spektra rozpouštědla, které bylo měřeno za stejných experimentálních podmínek.

K měření VCD a IR absorpčních spekter byl využit spektrometr s Fourierovou transformací IFS-66/S vybavený VCD/IRRAS modulem PMA 37 (Bruker, Německo). Připravený vzorek o koncentraci $400,0 \text{ g}\cdot\text{l}^{-1}$ v deuterované vodě byl měřen v kyvetě z CaF_2 s optickou dráhou $27,3 \mu\text{m}$ za laboratorní teploty. Spektra byla měřena ve spektrálním rozsahu $1800\text{--}1250 \text{ cm}^{-1}$ a rozlišením 8 cm^{-1} . Výsledná VCD spektra jsou průměrem 12 dílčích bloků a jsou korigována odečtem spektra rozpouštědla. Výsledná IR absorpční spektra jsou zprůměrovaná z 32 skenů a korigována odečtením spektra rozpouštědla.

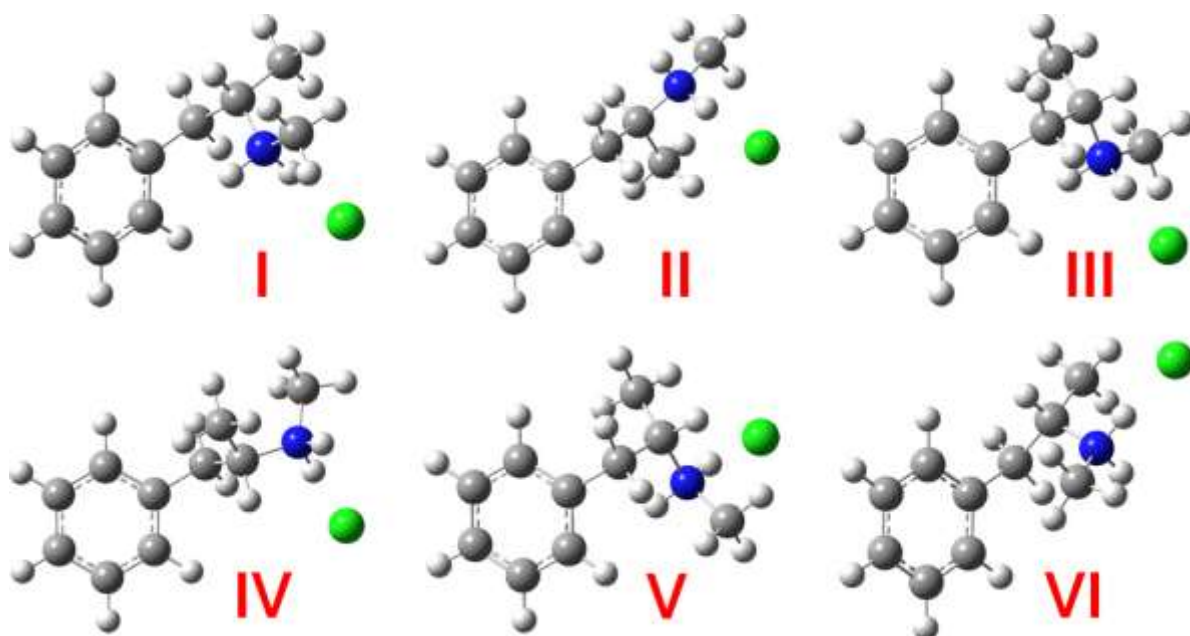
Ramanova spektra byla naměřena na FT-spektrometru MultiRAM (Bruker, USA) vybaveným laserem o excitační vlnové délce 1064 nm. Vzorky byly měřeny v pevné fázi při nastaveném výkonu laseru 180 mW. Spektra byla měřena ve spektrálním rozsahu $3500\text{--}50 \text{ cm}^{-1}$ a výsledné spektrum je průměrem 512 akumulací s rozlišením 4 cm^{-1} .

Pro kvantově chemické výpočty byl vybrán (*S*)-methamfetamin hydrochlorid a možné konformace byly určeny systematickou rotací kolem tří dihedrálních úhlů α_1 , α_2 a α_3 (obr. 1) s krokem 120° za použití MCM programu¹⁵. Výsledkem bylo získání celkem 27 startovních geometrií, které byly následně optimalizovány pomocí metod založených na teorii funkcionálu hustoty (density functional theory, DFT) na úrovni B3LYP/6-31G(d) pomocí sady Gaussian 09 (cit.¹⁶).

Obr. 1: Struktura hydrochloridu methamfetaminu s vyznačenými dihedrálními úhly α_1 , α_2 a α_3 .

Jelikož po optimalizaci získaných konformerů bylo dosaženo buď stejné výsledné geometrie nebo jejich zastoupení bylo příliš nízké (pod 1 %), uvažováno bylo dále pouze 6 stabilních konformerů (obr. 2). Tyto konformery byly dále reoptimalizovány na několika vyšších úrovních teorie B3LYP/6-311++G(d,p), B3PW91/6-311++G(d,p), B3PW91/aug-cc-pVDZ, B3PW91/aug-cc-pVTZ, CAM-B3LYP/6-311++G(d,p), CAM-B3LYP/aug-cc-pVDZ, CAM-B3LYP/aug-cc-pVTZ, ω B97XD/6-311++G(d,p), ω B97XD/aug-cc-pVDZ či ω B97XD/TZVP). U jednotlivých experimentálních dat budou uvedeny pouze výsledky metod, u kterých bylo dosaženo nejlepší shody mezi simulovaným a experimentálním spektrem. V případě všech výpočtů byl zahrnut solvatační efekt vody jako rozpouštědla pomocí modelu polarizovaného kontinua¹⁷⁻¹⁹. Při simulaci VCD spekter byl navíc zahrnut efekt výměny vodíků aminoskupiny za atomy deuteria. Spektra váženého průměru byla vypočtena na základě Boltzmannova rozdělení s použitím Gibbsovy volné energie při teplotě 298 K. Porovnání experimentálních a simulovaných spekter bylo provedeno v programu CDSpecTech, který kvantifikuje shodu spekter na základě indexu podobnosti²⁰⁻²¹. Hodnoty indexu podobnosti se pohybují od 0 pro žádnou shodu do 1 pro úplnou shodu porovnávaných spekter.

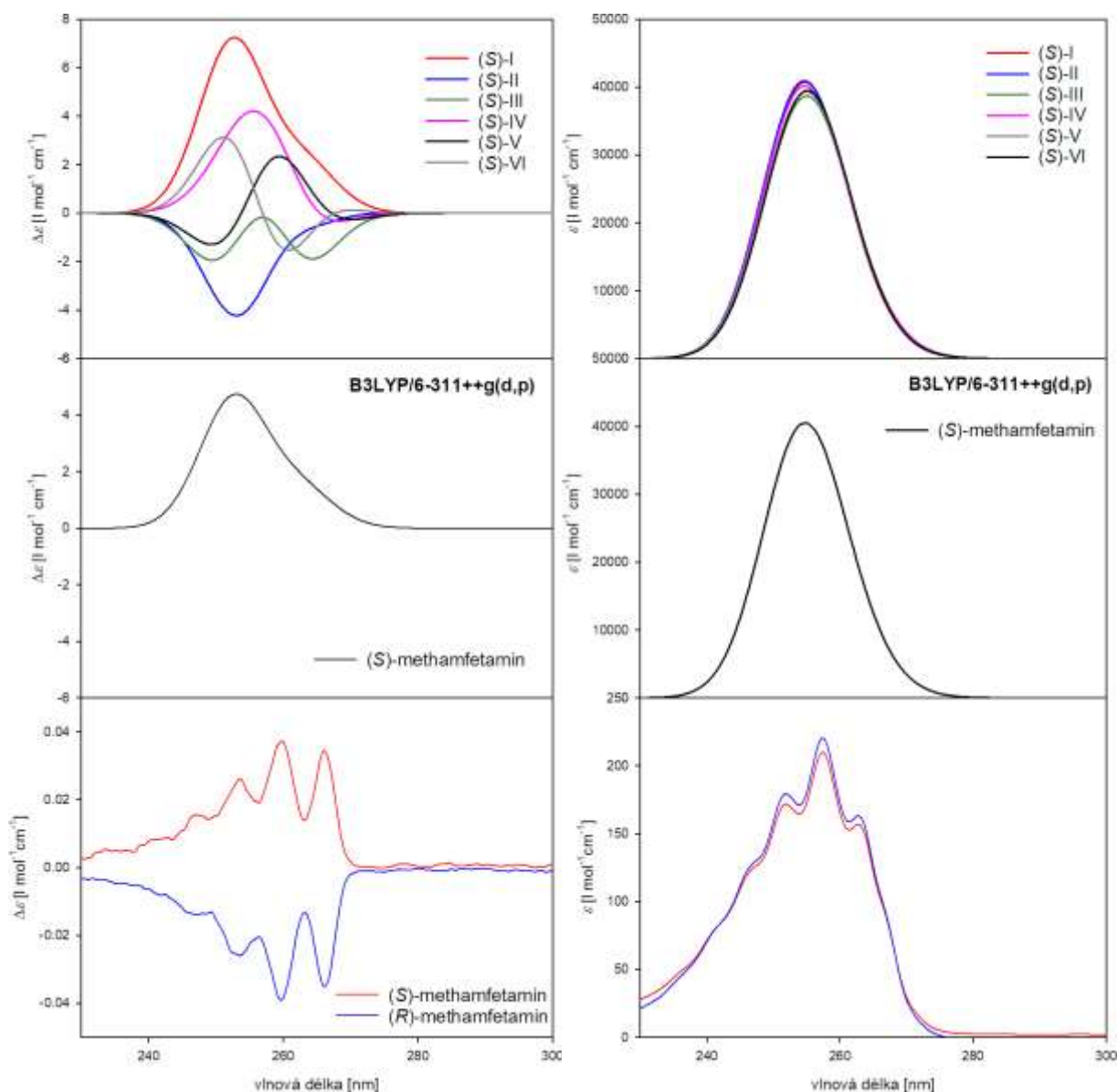
Obr. 2: Struktury šesti stabilních konformerů hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu simulovaných na úrovni B3LYP/6-311++G(d,p). Struktury jsou zobrazeny se shodnou orientací aromatického kruhu.

Tab. 1: Šest stabilních konformerů (*S*)-methamfetaminu: hodnoty dihedrálních úhlů, jejich relativní Gibbsovy energie a relativní rovnovážné zastoupení při laboratorní teplotě 25 °C. Simulace byly provedeny na úrovni B3LYP/6-311++G(d,p).

konformer	dihedrální úhel [°]			ΔG [kcal·mol ⁻¹]	ΔG [kJ·mol ⁻¹]	relativní zastoupení [%]
	α_1	α_2	α_3			
I	-107	60	-168	0	0	71
II	107	171	-172	1,0	4,0	14
III	92	-63	-175	1,4	5,8	7
IV	-75	166	63	1,6	6,9	4
V	91	-63	-70	1,8	7,9	3
VI	-125	76	-68	2,6	11,0	1

Zrcadlová symetrie experimentálních spekter ECD hydrochloridu methamfetaminu (obr. 3 vlevo dole) potvrzuje, že se jedná o vzájemné enantiomery. Na základě porovnání se simulovaným spektrem váženého průměru konformerů (obr. 3 vlevo uprostřed) byla potvrzena absolutní konfigurace obou enantiomerů. Pro správnou interpretaci pásů byla simulovaná spektra škálována faktorem 0,95 s cílem dosáhnout maximální hodnoty indexu podobnosti. Hodnota indexu podobnosti pro simulované spektrum váženého průměru konformerů a experimentální spektrum činila 0,72. To umožnilo spolehlivé určení absolutní konfigurace obou enantiomerů. V experimentálním spektru ECD hydrochloridu methamfetaminu (obr. 3 vlevo dole) můžeme pozorovat pásy 247, 254, 260 a 266 nm, které odráží kombinace elektronových přechodů $n \rightarrow \sigma^*$, $\pi \rightarrow \pi^*$ a $n \rightarrow \pi^*$ a ve spektru váženého průměru konformerů jsou pozorovány jako jeden široký pás 254 nm.

V případě UV absorpční spektroskopie jsou spektra jednotlivých konformerů (obr. 3 vpravo nahoře) téměř totožná, pozorujeme pásy s podobným průběhem a polohou maxim. Porovnáním experimentálního a simulovaného spektra váženého průměru konformerů bylo za použití škálovacího faktoru 0,95 dosaženo indexu podobnosti 0,88. Experimentální spektra obou enantiomerů hydrochloridu methamfetaminu (obr. 3 vpravo dole) se od sebe výrazně neliší, což značí, že UV spektroskopie je méně citlivou metodou pro určení změny v trojrozměrné struktuře.

Obr. 3: Simulovaná spektra ECD (vlevo) a UV absorpční (vpravo) (na úrovni B3LYP/6-311++G(d,p)) шести stabilních konformerů hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu (nahore), jejich vážený průměr (uprostřed) a experimentální spektra obou enantiomerů hydrochloridu methamfetaminu (dole). Spektra jsou zobrazena v oblasti 230–300 nm.

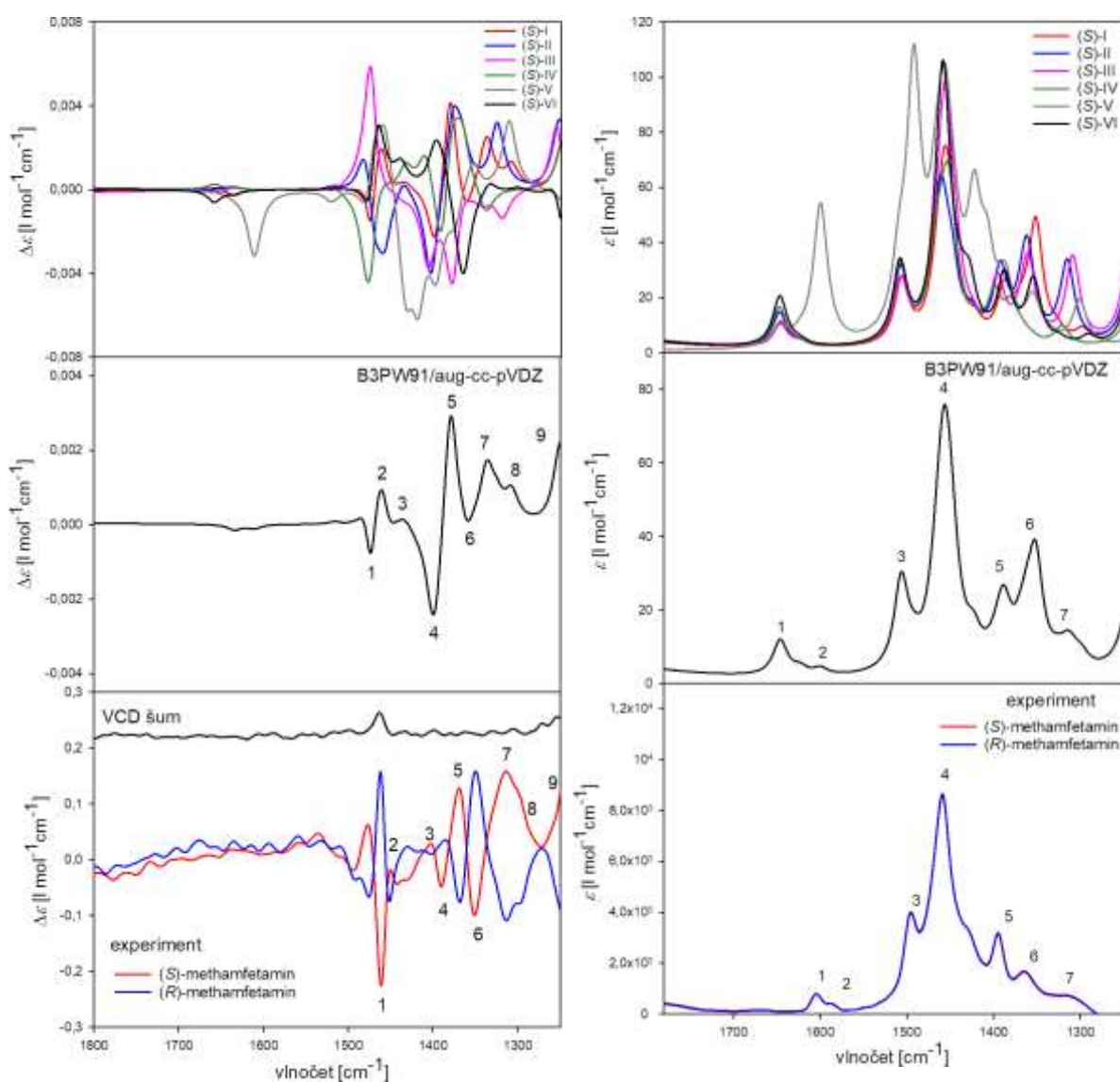
V experimentálním a simulovaném spektru VCD (obr. 4 vlevo dole) bylo ve spektrálním rozsahu $1800\text{--}1250\text{ cm}^{-1}$ nalezeno celkem devět významných pásů (tab. 2). Tyto pásy byly správně predikovány i ve spektru váženého průměru konformerů (obr. 4 vlevo uprostřed). Simulovaná spektra VCD jednotlivých konformerů (obr. 3 vlevo nahore) se navzájem liší nejen svou polohou maxim pásů, ale i svým znaménkem, což dokazuje vysokou citlivost spektroskopie VCD vůči trojrozměrné struktuře. Nejvíce se liší simulovaná spektra konformeru III a V, což odpovídá jejich odlišným hodnotám dihedralních úhlů α_1 a α_2 . Zrcadlová symetrie experimentálních spekter hydrochloridů methamfetaminu opět potvrzuje, že se jedná o vzájemné enantiomery. Při použití škálovacího faktoru 0,99 bylo dosaženo indexu podobnosti 0,46; což je podle Covingtona a Polavarapu²² podobnost dostačující k určení absolutní konfigurace molekuly. Ta byla určena porovnáním experimentálního a simulovaného

spektra na úrovni B3PW91/aug-cc-pVDZ. Při porovnání je patrné, že pásy 4 a 5 mají v simulovaném spektru váženého průměru konformerů větší intenzitu.

Tab. 2: Pozice a orientace jednotlivých pásů v simulovaném a experimentálním spektru VCD hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu.

číslo pásu	experimentální spektrum [cm ⁻¹]	simulované spektrum [cm ⁻¹]	znaménko pásu
1	1474	1462	-
2	1461	1450	+
3	1436	1403	+
4	1400	1390	-
5	1379	1369	+
6	1359	1351	-
7	1336	1313	+
8	1309	1298	+
9	1250	1251	+

V experimentálním IR absorpčním spektru hydrochloridu methamfetaminu pozorujeme celkem sedm významných pásů (obr. 4 vpravo dole), ke kterým byly přiřazeny jednotlivé vibrační módy (tab. 3). Tyto pásy byly správně predikovány ve spektru váženého průměru konformerů (obr. 4 vpravo uprostřed) simulovaných na úrovni teorie B3PW91/aug-cc-pVDZ. Nesrovnalosti v polohách pásů byly korigovány škálovacím faktorem 0,99 a bylo tak dosaženo přesvědčivého indexu podobnosti 0,82. Simulovaná IR spektra jednotlivých konformerů (obr. 4 vpravo nahoře) se liší zejména v polohách významných pásů. Nejvíce se odlišuje průběh spektra konformeru V, který má podobné geometrické uspořádání jako konformer III, ale liší se polohou amino skupiny, která je určena dihedralním úhlem α_3 . Kvůli svému nízkému relativnímu zastoupení (3 %) však nemá tento konformer velký vliv na průběh spektra váženého průměru konformerů.

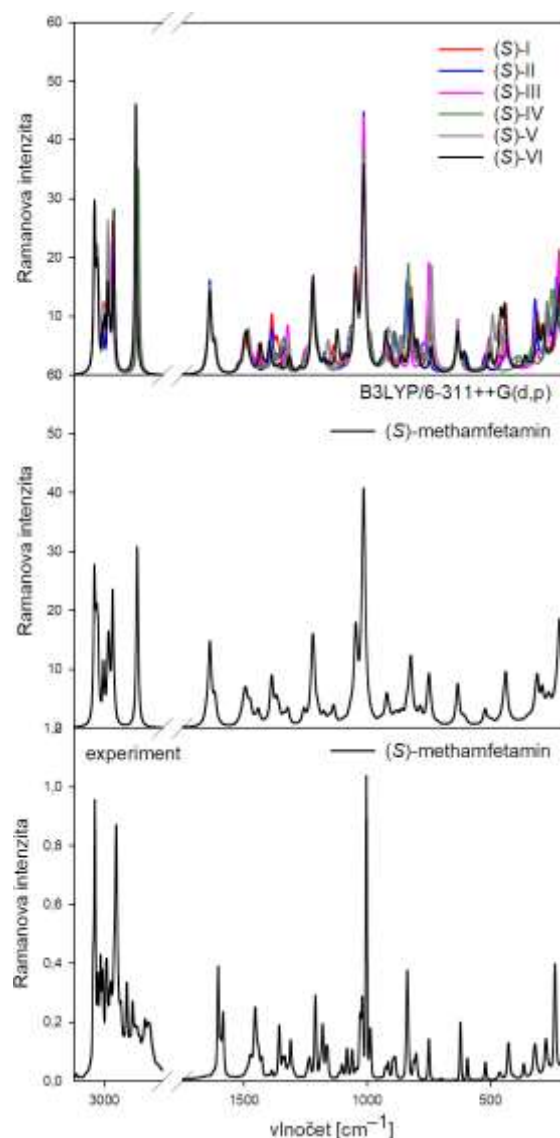
Obr. 4: Simulovaná spektra VCD (vlevo) a IR absorpční (vpravo) (na úrovni B3PW91/aug-cc-pVDZ) šesti stabilních konformerů hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu (nahore), jejich vážené průměry (uprostřed) a experimentální spektra obou enantiomerů hydrochloridu methamfetaminu včetně šumu VCD (dole). Spektra jsou zobrazena v oblasti $1800\text{--}1250\text{ cm}^{-1}$.

Tab. 3: Polohy maxim významných pásů experimentálního a simulovaného spektra a k nim přiřazené vibrační módy hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu.

číslo pásu	experimentální spektrum [cm ⁻¹]	simulované spektrum [cm ⁻¹]	vibrační mód
1	1605	1646	δ (N–H)
2	1587	1600	δ (N–H)
3	1495	1506	δ (C–H)
4	1460	1457	δ (C–H), ν (C=C)
5	1394	1388	δ (C–H), ν (C–C), Ar
6	1365	1345	δ (C–H), ν (C–C), Ar
7	1317	1315	δ (C–H), –CH ₃

δ – deformační vibrace, ν – valenční vibrace

V experimentálním Ramanově spektru (obr. 5 dole) bylo nalezeno celkem 35 významných pásů, které byly správně predikovány i ve spektru váženého průměru konformerů simulovaném na úrovni B3LYP/6-311++G(d,p) (obr. 5 uprostřed). Porovnáním experimentálního a simulovaného spektra váženého průměru konformerů bylo dosaženo při škálovacím faktoru 0,99 indexu podobnosti 0,76. Podobnost spekter jednotlivých konformerů (obr. 5 nahoře) ukazuje, že Ramanova spektroskopie je méně citlivou metodou ke změnám ve 3D struktuře molekuly ve srovnání se spektroskopií VCD.

Obr. 5: Simulovaná Ramanova spektra (na úrovni B3LYP/6-311++G(d,p)) šesti stabilních konformerů hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu (nahore), jejich vážený průměr (uprostřed) a experimentální spektrum hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu. Spektra jsou zobrazena ve spektrální oblasti 3200–200 cm^{-1} .

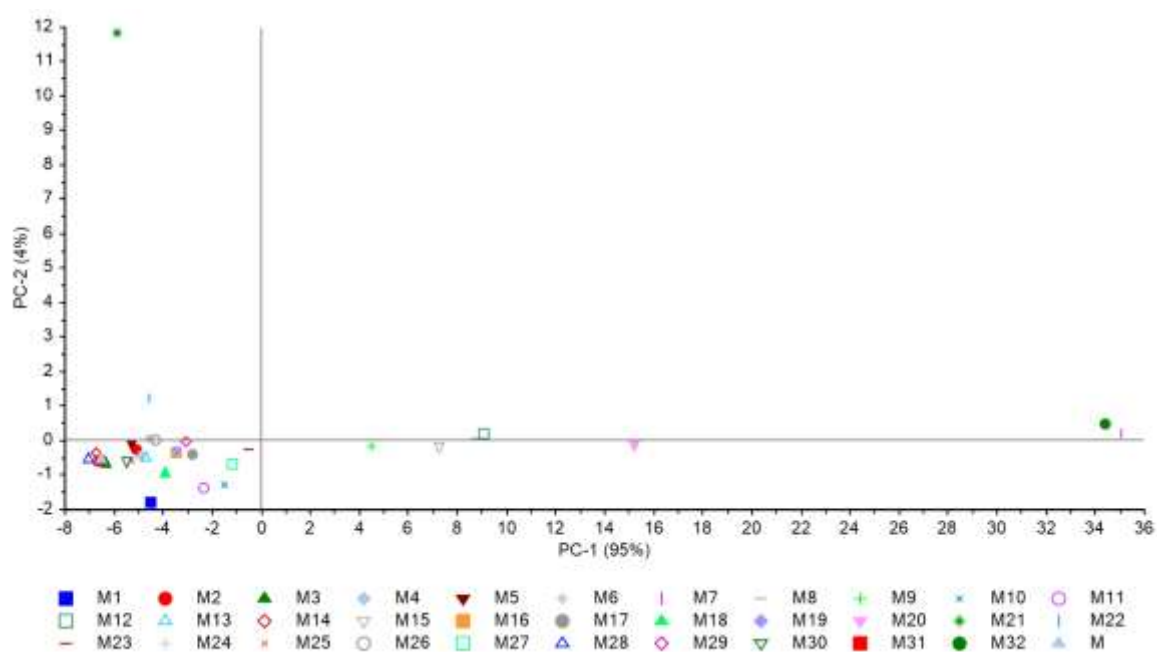
V rámci této studie bylo analyzováno celkem 32 vzorků methamfetaminu (označeny M1–M32) pocházejících z reálných záchytů Policie České republiky. Nejprve byl na Kriminologickém ústavu určen obsah báze (*S*)-methamfetaminu (tab. 4) pomocí GC ve spojení s plamenově ionizační detekcí (flame ionization detector, FID) a poté byly vzorky analyzovány pomocí spektroskopie ECD. Porovnáním jejich experimentálních spekter se simulovaným spektrem hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu byla určena jejich absolutní konfigurace. Byly nalezeny dva vzorky (M7 a M32), které se vyznačovaly opačnou orientací pásů a byly určeny jako hydrochlorid (*R*)-methamfetamin. To poukazuje nejspíše na jinou cestu syntézy, přičemž nejčastěji se (*R*)-enantiomer syntetizuje z efedrinu. Pro odhalení trendu mezi vzorky byla data zpracována pomocí analýzy hlavních komponent (principal component analysis, PCA). Výsledky PCA (obr. 6) ukazují, že většina vzorků se nachází ve stejném shluku, ve kterém je i standard (*S*)-methamfetaminu, ale objevují se vzorky, které se od něj oddělují. Mezi ně patří vzorky, které obsahují opačný (*R*)-enantiomer (M7 a M32, obr. 7), a vzorky vyznačující se nízkým obsahem účinné látky. Od hlavního shluku se také oddělil vzorek č. M20 (obr. 7), který

se obsahuje nejmenší množství účinné látky, a ve spektrech není možné identifikovat významné pásy hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu. Dále lze pozorovat shluk vzorků M8, M9, M12 a M15 (obr. 7), které jsou charakteristické obsahem účinné látky ~ 50 %. V případě vzorku M21 můžeme ve spektru ECD pozorovat další chirální látku, která byla na základě porovnání IR a spektra ECD spektra s knihovnou spekter adulterantů určena jako pseudoefedrin.

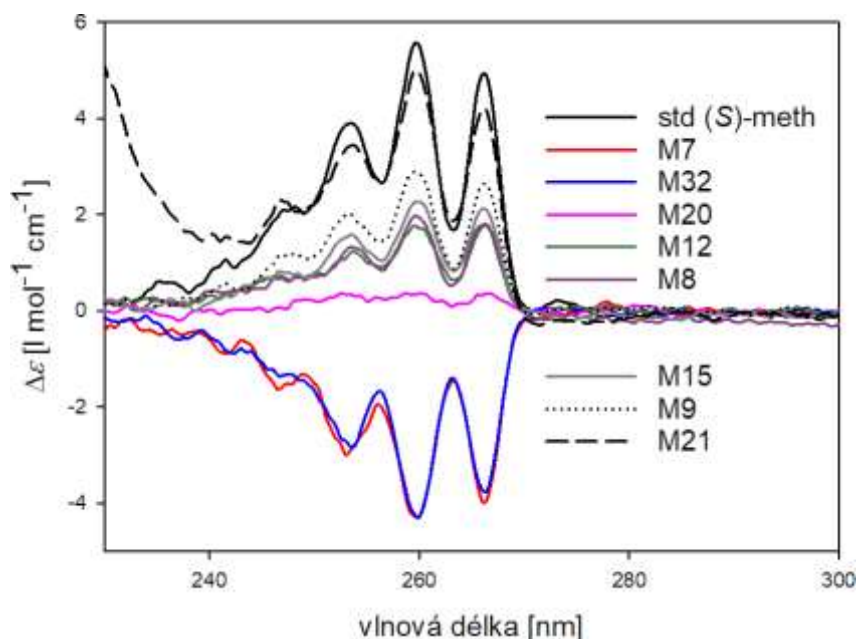
Tab. 4: Vzorky z reálných záchytů Policie ČR a jejich stanovený obsah báze (*S*)-methamfetaminu pomocí plynové chromatografie s plamenově ionizační detekcí (GC-FID).

číslo vzorku	obsah báze (<i>S</i>)-methamfetaminu [%]
M1	73,5
M2	78,3
M3	70,2
M4	65,3
M5	69,4
M6	60,8
M7	46,5
M8	50,2
M9	50,0
M10	58,0
M11	68,8
M12	33,2
M13	79,4
M14	80,0
M15	48,7
M16	75,0
M17	75,0
M18	80,3
M19	79,8
M20	23,9
M21	71,8
M22	78,5
M23	63,2
M24	73,2
M25	77,9

M26	76,7
M27	78,8
M28	78,3
M29	78,8
M30	78,7
M31	78,4
M32	45,4

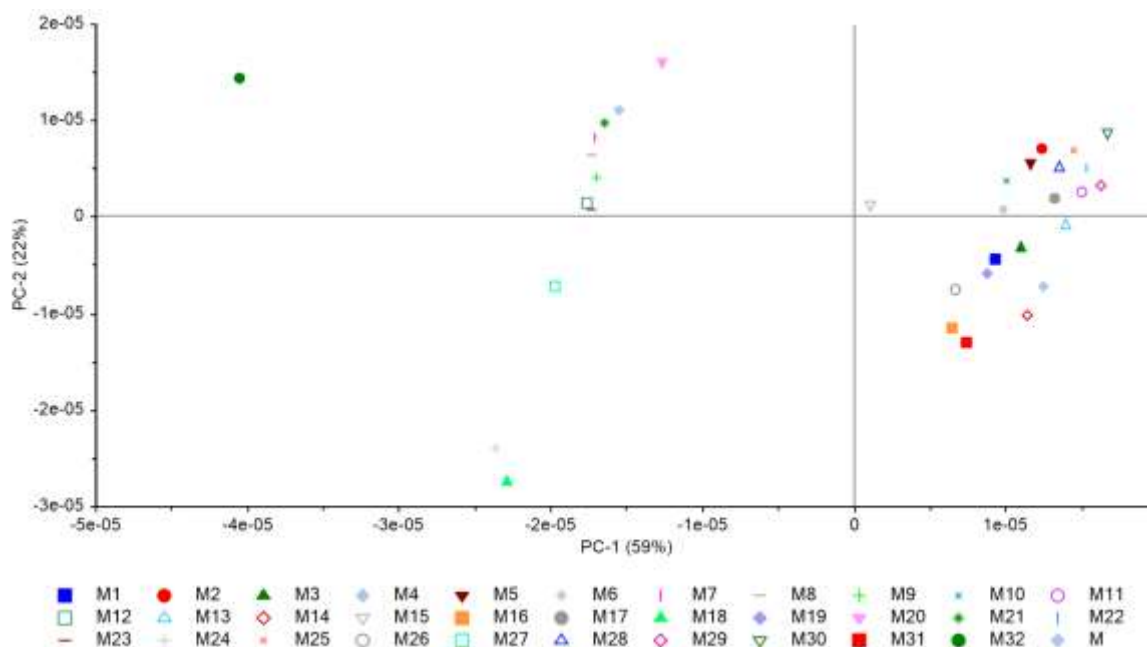

Obr. 6: Analýza hlavních komponent (PCA) vzorků methamfetaminu (M1–M32) a standardu hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu (M) analyzovaných pomocí spektroskopie ECD.

Obr. 7: Spektra ECD vybraných vzorků methamfetaminu (M7, M8, M9, M12, M15, M20, M21 a M32) včetně spektra standardu (*S*)-methamfetaminu.

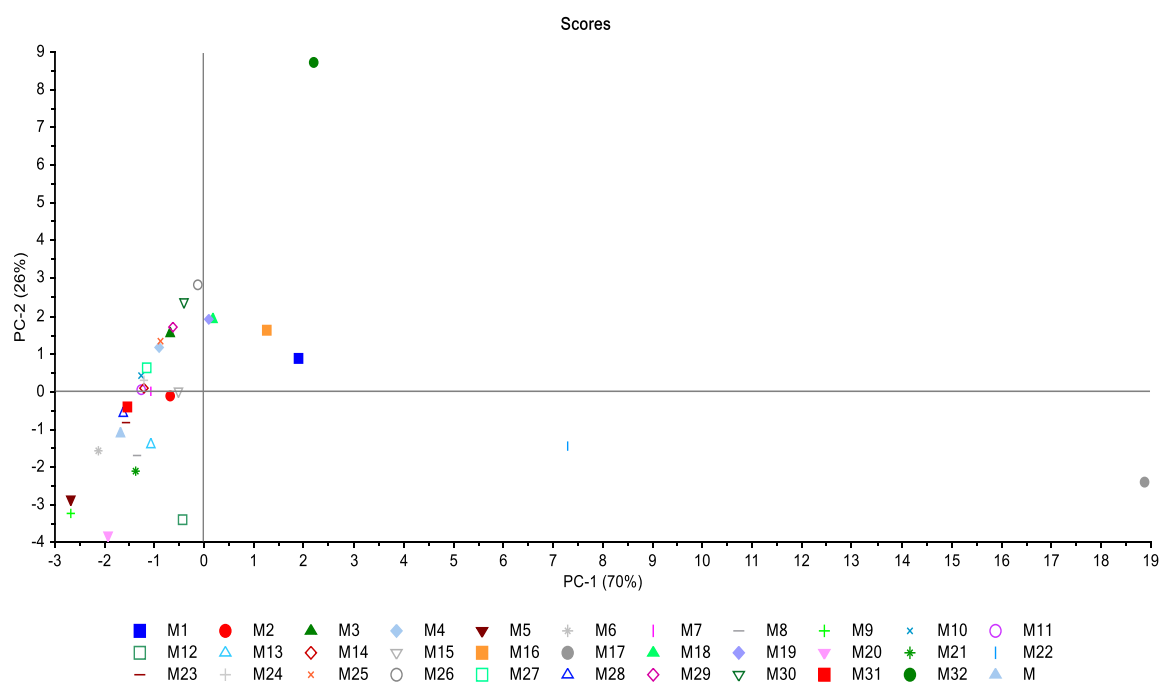
Při analýze PCA vzorků methamfetaminu bylo dosaženo podobného rozdělení shluků. Od hlavního shluku kolem standardu (*S*)-methamfetaminu se oddělily vzorky, které jsou charakteristické svým nízkým obsahem (*S*)-methamfetaminu (M8, M9, M12, M15 a M20) a také vzorky obsahující opačný (*R*)-enantiomer hydrochloridu methamfetaminu (M7 a M32). Vzorek M21 obsahuje nezreagovaný pseudoefedrin, který byl identifikován porovnáním spekter ECD a IR vzorku s naměřenými standardy.

Obr. 8: Analýza hlavních komponent (PCA) vzorků methamfetaminu (M1–M32) a standardu hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu (M) analyzovaných pomocí spektroskopie VCD.

I v případě Ramanovy spektroskopie došlo k výraznému oddělení vzorků methamfetaminu od shluku, kde se vyskytují vzorky s vysokým obsahem (*S*)-methamfetaminu. Vzorky M9, M12,

M17, M20 a M22 se vyznačovaly přítomnou fluorescencí, která může být způsobena nažloutlým zbarvením krystalů, což může být způsobeno zbytky látek používaných při výrobě (zabarvení do žluta značí přítomnost kyseliny chlorovodíkové, zabarvení do fialova přítomnost fosforu). Ve většině vzorků (M3, M9, M10, M11, M14, M15 a M20) byl identifikován methylsulfonylmethan (MSM), který je nejčastějším adulterantem přítomným v zadržených vzorcích methamfetaminu²³⁻²⁴. Ve vzorcích byl identifikován díky charakteristickým vibracím 1405, 1268, 1124, 772, 498, 394 a 295 cm⁻¹.

Obr. 9: Analýza hlavních komponent (PCA) vzorků methamfetaminu (M1–M32) a standardu hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu (M) analyzovaných pomocí Ramanovy spektroskopie.

Závěr

V rámci této práce byla provedena strukturální analýza hydrochloridu methamfetaminu, který patří mezi nejrozšířenější syntetické drogy v Evropě. Bylo nalezeno celkem šest stabilních konformerů hydrochloridu (*S*)-methamfetaminu v roztoku, na základě Boltzmannova rozdělení bylo zjištěno jejich relativní rovnovážné zastoupení a simulována spektra váženého průměru jednotlivých konformerů. Ta byla porovnána s naměřenými spektry, díky čemuž byla určena nejen absolutní konfigurace a konformace látky v zadržených vzorcích, ale byly také identifikovány přítomné adulteranty. Pokud je nám známo, jedná se o první komplexní systematickou studii, která se zabývá analýzou methamfetaminu a jeho reálně zadržených vzorků pomocí metod vibrační a chiroptické spektroskopie ve spojení s kvantově chemickými výpočty.

Poděkování

Tato práce byla realizována za finanční podpory Specifického vysokoškolského výzkumu MŠMT (A2_FCHI_2021_024) a podpory projektu Ministerstva vnitra České republiky (VI20192022131).

Literatura

1. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: European Drug Report 2019: Trends and Developments. Publications Office of the European Union, Luxembourg 2019.
2. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: European Drug Report 2018: Trends and Developments. Publications Office of the European Union, Luxembourg 2018.
3. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction: European Drug Report 2020: Trends and Developments. Publications Office of the European Union, Luxembourg 2020.
4. Dunne S. J., Rosengren-Holmberg J. P.: *Drug Test. Anal.* 9, 734 (2017).
5. Maher S., Elliott S. P., George S.: *Drug Test. Anal.* 10, 1483 (2018).
6. Misailidi N., Athanaselis S., Nikolaou P., Katselou M., Dotsikas Y., Spiliopoulou C., Papoutsis I.: *Forensic Toxicol.*, 37, 238 (2019).
7. Jones L. E., Stewart A., Peters K. L., McNaul M., Speers S. J., Fletcher N. C., Bell S. E.: *Analyst* 141, 902 (2016).
8. Vicente J. L., Chassaigne H., Holland M. V., Reniero F., Kolar K., Tirendi S., Vandecasteele I., Vinckier I., Guillou C.: *Forensic Sci. Int.* 265, 107 (2016).
9. Spálovská D., Maříková T., Kohout M., Králík F., Kuchař M., Setnička V.: *Forensic Toxicol.* 37, 1 (2019).
10. Spálovská D., Králík F., Kohout M., Jurásek B., Habartová L., Kuchař M., Setnička V.: *Chirality* 30, 548 (2018).
11. Spálovská D., Paškan M., Jurásek B., Kuchař M., Kohout M., Setnička V.: *New J. Chem.*, 45, 850 (2021).
12. Weber C., Pusch S., Schollmeyer D., Münster-Müller S., Pütz M., Opatz T.: *Beilstein J. Org. Chem.*, 12, 2808, (2016).
13. Andernach L., Pusch S., Weber C., Schollmeyer D., Münster-Müller S., Pütz M., Opatz T.: *Forensic Toxicol.*, 34, 344, (2016).
14. Jurásek B., Králík F., Rimpelová S., Čejka J., Setnička V., Ruml T., Kuchař M., Kohout M.: *New J. Chem.*, 42, 19360, (2018).
15. Bouř, P., Maloň, P.: *The MCM program*, Academy of Sciences Prague, Prague 1995.
16. Frisch M. J. T. G. W., Schlegel H. B., Scuseria G. E., Robb M. A., Cheeseman J. R., Scalmani G., Barone V., Mennucci B., Petersson G. A., Nakatsuji H., Caricato M., Li X., Hratchian H. P., Izmaylov A. F., Bloino J., Zheng G., Sonnenberg J. L., Hada M., Ehara M., Toyota K., Fukuda R., Hasegawa J., Ishida M., Nakajima T., Honda Y., Kitao O., Nakai H., Vreven T., Montgomery J. A., Jr., Peralta J. E., Ogliaro F., Bearpark M., Heyd J. J., Brothers E., Kudin K. N., Staroverov V. N., Kobayashi R., Normand J., Raghavachari K., Rendell A., Burant J. C., Iyengar S. S., Tomasi J., Cossi M., Rega N., Millam J. M., Klene M., Knox J. E., Cross J. B., Bakken V., Adamo C., Jaramillo J., Gomperts R., Stratmann R. E., Yazyev O., Austin A. J., Cammi R., Pomelli C., Ochterski J. W., Martin R. L., Morokuma K., Zakrzewski V. G., Voth G. A., Salvador P., Dannenberg J. J., Dapprich S., Daniels A. D., Farkas Ö., Foresman J. B., Ortiz J. V., Cioslowski J., Fox D. J.: *Gaussian 09*. Wallingford CT 2009.

17. Klamt A., Schüürmann G.: J. Chem. Soc., 2, 799, (1993).
18. Barone V., Cossi M.: J. Phys. Chem. A, 102, 1995, (1998).
19. Cossi M., Rega N., Scalmani G., Barone V.: J. Comput. Chem., 24, 669, (2003).
20. Covington C. L., Polavarapu P. L.: J. Phys. Chem. A, 117, 3377, (2013).
21. Polavarapu P. L., Covington C. L.: Chirality, 26, 539, (2014).
22. Covington C. L., Raghavan V., Smuts J. P., Armstrong D. W., Polavarapu P. L.: Chirality, 29, 670, (2017).
23. Inoue H., Kuwayama K., Iwata Y., Kanamori T., Tsujikawa K., Miyaguchi H.: Forensic Toxicol., 26, 19, (2008).
24. Segawa H., Kumisaka K., Sugita R., Iwata Y. T., Yamamuro T., Kuwayama K., Tsujikawa K., Kanamori T., Inoue H.: Forensic Sci. Int., 282, 86, (2018).

Kontakt

Ing. Kristýna Dobšíková^{a, *}

Ing. Dita Spálovská^a

doc. Ing. Martin Kuchař, Ph.D.^{b, c}

Ing. Lucie Kocourková^{a, d}

Ing. Ludmila Komorousová^d

prof. Ing. Vladimír Setnička, Ph.D.^a

^a *Ústav analytické chemie, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Technická 5, 166 28, Praha 6*

^b *Laboratoř forenzní analýzy biologicky aktivních látek, Ústav chemie přírodních látek, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Technická 5, 166 28, Praha 6*

^c *Národní ústav duševního zdraví, Topolová 748, 250 67, Klecany*

^d *Ústav chemie, Kriminologický ústav, Policie ČR, Bartolomějská 12, 110 00, Praha 1*

* *Korespondenční autor: kristyna.dobsikova@vscht.cz*

STRUKTURNÍ ANALÝZA, IDENTIFIKACE A STANOVENÍ ENANTIOMERNÍHO PŘEBYTKU MDMA V ZACHYCENÝCH TABLETÁCH

**Patrik Fagan, Dita Spálovská, Kristýna Dobšíková, Martin Kuchař,
Tomáš Černožský, Lucie Kocourková, Ludmila Komorousová, Radek Jurok,
Vladimír Setnička**

Abstrakt

Jednou z často rozšířených drog je syntetický 3,4-methylenedioxy-*N*-methylamfetamin (MDMA) známý také jako extáze. MDMA je chirální látka s jedním centrem chiralit, a proto se vyskytuje ve formě dvou různých enantiomerů, které se vyznačují odlišným fyziologickým účinkem. Znalost absolutní konfigurace u této látky tedy hraje klíčovou roli. V rámci této práce byla provedena detailní strukturní analýza MDMA pomocí metod chiroptické spektroskopie ve spojení s kvantově chemickými výpočty, což umožnilo nalézt stabilní konformery a popsat tak prostorovou strukturu MDMA v roztoku. Dále byly analyzovány i reálně zadržené tablety MDMA, u kterých byl pomocí elektronového cirkulárního dichroismu stanoven enantiomerní přebytek. V neposlední řadě pak byly tyto tablety použity pro porovnání vhodnosti dostupných IR a Ramanových spektrometrů pro identifikaci reálně zadržených tablet MDMA.

Klíčová slova

MDMA, extáze, metody chiroptické spektroskopie, DFT výpočty, 3D struktura, enantiomerní přebytek, cirkulární dichroismus

Abstract

Synthetic drug 3,4-methylenedioxy-*N*-methylamphetamine (MDMA), also known as ecstasy, is one of the most abused drugs. MDMA is a chiral substance with one center of chirality and therefore occurs as two different enantiomers with different physiological effects. Therefore, knowledge of the absolute configuration is highly desirable. In this work, a detailed structural analysis was performed using chiroptical spectroscopy methods supplemented by quantum chemical calculations, which made it possible to find stable conformers and enabled us to describe the molecular structure in solution. Seized tablets of MDMA were analyzed by electronic circular dichroism to determinate the enantiomeric excess. Last but not least, these tablets were used to compare the suitability of available IR and Raman spectrometers for the identification of seized MDMA tablets.

Keywords

MDMA, ecstasy, chiroptical spectroscopy, DFT calculations, 3D structure, enantiomeric excess, circular dichroism

Úvod

Syntetická droga 3,4-methylenedioxy-*N*-methylamfetamin (MDMA, extáze) se řadí do skupiny tzv. fenylethylaminů a vyznačuje se podobnými fyziologickými účinky jako amfetamin^{1,2}.

Fenylethylamin je pak přirozeně se vyskytující hormon v lidském těle s účinky na centrální nervovou soustavu. Užívání MDMA je charakterizováno euforií, zvýšeným smyslovým vnímáním a slabým halucinogenním účinkem podobným amfetaminu. MDMA byl poprvé syntetizován německou společností Merck v roce 1912 a rozšířil se po celé Evropě především v 80. letech 20. století, a to zejména v hudebních klubech. Kvůli jeho negativním účinkům ho však Organizace spojených národů v roce 1971 zařadila do seznamu Jednotné úmluvy o omamných látkách^{3,4}. MDMA se nejčastěji vyskytuje ve formě tablet (velmi často obsahujících loga), prášku nebo krystalů⁵. V EU bylo v roce 2019 hlášeno přes deset milionů uživatelů této látky a zabaveno necelých pět milionů tablet (přibližně dvě tuny MDMA) při 25 tisících záchytech⁶. Belgie a Nizozemsko patří mezi hlavní výrobce MDMA v Evropě¹. Tablety zachycené v roce 2019 se vyznačovaly zvýšeným obsahem účinné látky a v porovnání s předchozími lety byl tento obsah na svém dosavadním maximu⁶. Takto vysoká čistota s sebou přináší především riziko předávkování, jelikož si uživatelé obvykle aplikují stále stejné množství zakoupeného produktu, ačkoli může obsahovat větší množství drogy. Dalším rizikem u těchto tablet jsou látky, které jsou do tablet přidávány záměrně, nejčastěji se jedná o další deriváty amfetaminu včetně nových syntetických drog (NSD)⁷.

MDMA je opticky aktivní látka s jedním chirální centrem a může se tedy vyskytovat ve formě dvou enantiomerů, které se liší nejen vazebným mechanismem na metabolické enzymy, ale také fyziologickou aktivitou, farmakokinetikou, účinností a neurotoxicitou⁸. (+)-(*S*)-enantiomer je účinnější v uvolňování monoaminů, má delší dobu účinku, ale také vyšší neurotoxicitu v porovnání s (-)-(*R*)-enantiomerem. Oproti tomu má (*R*)-enantiomer čtyřikrát vyšší afinitu k 5-HT₂ receptoru než (*S*)-enantiomer. Vzhledem k tomu, že s tímto typem receptoru interagují také halucinogeny, (*R*)-enantiomer je pravděpodobně zodpovědný za halucinogenní účinky MDMA⁹⁻¹¹. MDMA je v současné době považován za potenciální terapeutický prostředek využitelný pro léčbu posttraumatické stresové poruchy (PTSD), a proto je znalost jeho molekulární struktury v lidském organismu důležitá^{12,13}. Vzhledem k velmi rozdílným účinkům jednotlivých enantiomerů MDMA jsou v posledních letech prováděny studie (zejména na zvířatech) zaměřené na sledování rozdílů biologické aktivity jednotlivých enantiomerů. Získané výsledky ukazují, že (*R*)-enantiomer má nejspíše lepší biologické vlastnosti (je méně toxický a návykový) v porovnání s (*S*)-enantiomerem či racemátem, a je tak potenciálně využitelný právě pro léčbu PTSD¹⁴⁻¹⁷.

Při identifikaci drog se v dnešní době nejčastěji používá vysokoúčinná kapalinová (HPLC) či plynová chromatografie (GC) s hmotnostní detekcí (MS) a dále pak infračervená (IR) a Ramanova spektroskopie¹⁸⁻²¹. Tyto metody nám však neposkytují dostatečně detailní informace o prostorové struktuře studovaných látek ani nejsou v běžném uspořádání schopny rozlišit jednotlivé enantiomery. Pro strukturní analýzu se v dnešní době nejčastěji využívá rentgenostrukturní (X-Ray) analýza, která nám však poskytuje informace o struktuře látek vyskytujících se pouze v pevné fázi. Ta však u biologicky aktivních látek bývá velmi často odlišná od struktury, kterou tyto látky zaujímají ve svém fyziologickém prostředí (roztoku).

Pro tento účel je pak vhodné použít metody chiroptické spektroskopie, které umožňují analýzu i v roztoku a jsou velmi citlivé na změny v prostorové struktuře chirálních látek. Tyto metody jsou založeny na specifické interakci kruhově polarizovaného záření s chirální molekulou. Pozorovaný jev se nazývá cirkulární dichroismus a jedná se o rozdílnou míru absorpce levotočivého a pravotočivého kruhově polarizovaného záření. Mezi nejrozšířenější metody pak patří vibrační (VCD) a elektronový cirkulární dichroismus (ECD). Rozdíl mezi těmito

metodami je v oblasti budícího záření, kde v případě ECD je využito ultrafialové a viditelné (UV-Vis) oblasti a v případě VCD pak oblasti IR. Spojení těchto metod s kvantově chemickými výpočty vytváří nejen velmi spolehlivý nástroj pro detailní popis prostorové struktury studovaných látek v roztocích a interpretaci spekter, ale také pro určení absolutní konfigurace²²⁻³⁰.

Cílem této práce byla detailní strukturní analýza MDMA za využití kombinace metod chiroptické spektroskopie s kvantově chemickými výpočty. To umožnilo nalezení stabilních konformerů MDMA v roztoku. Následně byly pomocí IR a Ramanovy spektroskopie analyzovány i reálně zadržené tablety MDMA, u kterých byla identifikována účinná látka a pomocí ECD pak stanoven enantiomerní přebytek. V neposlední řadě se tato práce zabývá porovnáním dostupných laboratorních, přenosných a ručních IR a Ramanových spektrometrů pro identifikaci reálných vzorků MDMA.

EXPERIMENTÁLNÍ ČÁST

Materiály

Racemát MDMA byl získán od Kriminálního ústavu, jeho přečištění a následná separace jednotlivých enantiomerů byla provedena v laboratoři BAFA VŠCHT a výsledná enantiomerní čistota byla > 99,9 %. Reálně zadržené tablety byly poskytnuty Policií ČR a pocházejí ze sbírek Kriminálního ústavu Policie České republiky. Pro strukturní analýzu a stanovení enantiomerního přebytku bylo využito následujících rozpouštědel: deionizovaná voda (H₂O, VŠCHT Praha), methanol (MeOH, 99,5 %, Sigma-Aldrich Inc., USA), deuterovaná voda (D₂O, min. 99,9 % D) a deuterovaný methanol (MeOD-*d*₄, min. 99,5 % D) - zakoupeno od firmy Isosar GmbH (Německo).

Instrumentace

Pro měření spekter VCD a IR v roztoku byl v této práci použit spektrometr s Fourierovou transformací IFS-66/S (Bruker, Německo) vybavený VCD/IRRAS modulem PMA 37 (Bruker, Německo). Spektra byla měřena ve skládané kyvetě Biocell s okny z CaF₂ (BioTools Inc, USA), optickou dráhou 27,3 μm a s rozlišením 8 cm⁻¹. Výsledná koncentrace v D₂O byla 158 g·l⁻¹ a v MeOD-*d*₄ 120 g·l⁻¹.

K měření spekter ECD a UV byl použit spektrometr J-815 (Jasco, Japonsko). Spektra byla měřena v křemenné kyvetě (Hellma, Německo) s optickou dráhou 1 mm při laboratorní teplotě. Výsledná koncentrace v H₂O a MeOH byla 1,33 g·l⁻¹. Měření probíhalo s rychlostí skenování 50 nm·min⁻¹, s dobou odpovědi 8 s, standardní citlivostí 100 mdeg a rozlišením 0,1 nm. Pro stanovení enantiomerního přebytku a konstrukci kalibrační křivky byly připraveny enantiomerně čisté roztoky standardů v MeOH o výše uvedené koncentraci, které byly následně použity pro přípravu směsí s různým obsahem (*R*)-MDMA, konkrétně 0, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80 a 100 % (n/n). Koncentrace reálně zadržených tablet byla volena podle obsahu účinné látky a byla normalizována podle intenzity UV pásů 286,5 a 236 nm.

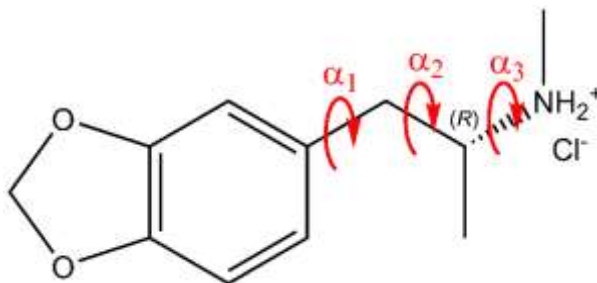
Reálně zadržené tablety byly taktéž analyzovány pomocí FTIR spektrometru Nicolet iS50 (Thermo Scientific, USA) vybaveného wolfram-halogenovým zdrojem záření, děličem paprsků z KBr a DLaTGS detektorem. Spektra byla měřena technikou ATR s využitím diamantového krystalu s rozlišením 8 cm⁻¹. Výsledná spektra vznikla zprůměrováním 512 interferometrických

skenu. Spektra byla zaznamenávána taktéž pomocí ručního spektrometru MicroNIR™ OnSite-W (ViaVI Solutions, USA) využívajícího blízkou infračervenou (NIR) oblast záření. Spektrometr disponuje dvěma integrovanými wolframovými lampami.

Byly využity taktéž Ramanovy spektrometry: Laboratorní DXR SmartRaman (Thermo Scientific, USA) vybavený diodovým laserem o excitační vlnové délce 780 a 532 nm. Výkon laseru a doba akumulace byly optimalizovány pro každý vzorek. Ruční spektrometr Pendar X10 (Pendar Technologies, USA) využívající metodu diferenční Ramanovy spektroskopie s posuvnou excitací (Shifted excitation Raman difference spectroscopy, SERDS). Tento spektrometr je vybaven laserem s excitační vlnovou délkou ~ 830 nm. Doba akumulace jednoho spektra byla 200 s. Dále byl využit přenosný Ramanův spektrometr iRamanPlus (BWTEK, USA) vybavený laserem o excitační vlnové délce 780 nm a chlazeným detektorem s nábojově vázanými prvky. Celková doba akumulace spekter byla 600 s a výkon laseru byl volen v závislosti na jednotlivých vzorcích. Spektra byla dále měřena pomocí ručního spektrometru Progeny ResQ FLX (Rigaku, Japonsko) vybaveného laserem s excitační vlnovou délkou 1064 nm. Výkon laseru byl nastaven na 300 mW a doba expozice na 1 s. Počet akumulací byl v rozmezí 1–4 v závislosti na kvalitě spekter. Posledním použitým přístrojem byl ruční spektrometr 1064 Defender (Thermo Scientific, USA) s laserem s excitační vlnovou délkou 1064 nm a nastaveným výkonem 480 mW. Doba akumulace spekter byla 2–5 minut.

Kvantově chemické výpočty

Pro detailní strukturní analýzu byla nejprve namodelována struktura (*R*)-MDMA (Obr. 1), která byla optimalizována na úrovni B3LYP/6-31G(d), a poté byla nalezena vhodná poloha Cl⁻ iontu. Následně pro vygenerování startovních geometrií bylo systematicky otáčeno významnými dihedrálními úhly α_1 – α_3 (Obr. 1) s krokem 90°, čímž bylo vygenerováno 64 startovních geometrií, které byly optimalizovány na výše uvedené úrovni. Nalezené energeticky výhodné konformery byly následně reoptimalizovány na vyšších úrovních teorie, což umožnilo nalézt energeticky stabilní konformery. Taktéž bylo odhadnuto jejich relativní rovnovážné zastoupení na základě Boltzmannova rozdělení a volné Gibbsovy energie a vypočtena spektra váženého průměru, která byla porovnána se spektry experimentálními pomocí programu CDSpecTech. Výpočty byly prováděny pomocí sady programů Gaussian 09 a při všech výpočtech byl zohledněn i vliv rozpouštědla (voda a methanol), a to pomocí modelu polarizovatelného kontinua. V rámci výpočtů byla taktéž uvažována i H↔D výměna.

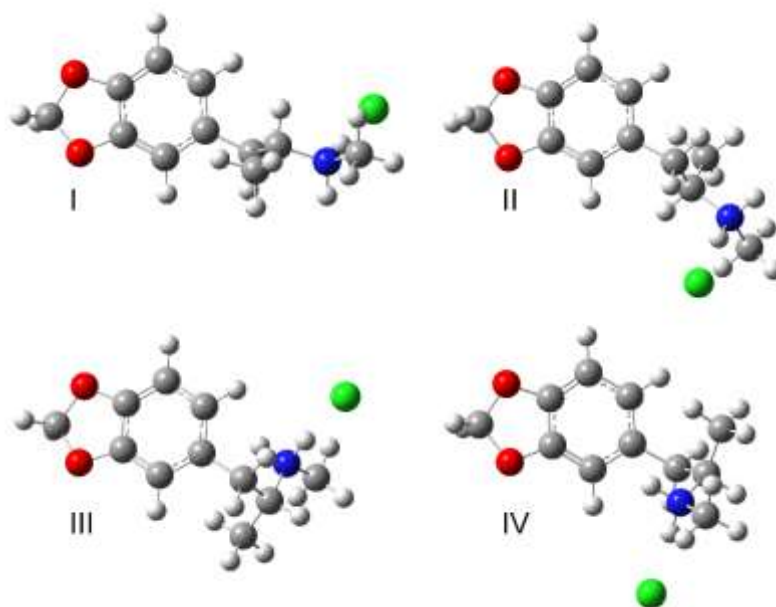
Obr. 1: Struktura (*R*)-MDMA hydrochloridu s vyznačenými významnými dihedrálními úhly.

VÝSLEDKY A DISKUZE

Konformační analýza MDMA

Pomocí kvantově chemických výpočtů byly nalezeny 4 stabilní konformery (*R*)-MDMA ve vodě a v methanolu (Obr. 2). Tyto konformery se v obou rozpouštědlech vyznačovaly velmi podobnou geometrií a lišily se od sebe především volnými Gibbsovými energiemi, což ovlivnilo relativní rovnovážné zastoupení, které bylo následující: pro vodu – konformer I – 63 %, konformer II – 31 %, konformer III – 4 % a konformer IV – 2 % a při použití methanolu – konformer I – 36 %, konformer II – 39 %, konformer III – 15 % a konformer IV – 10 %.

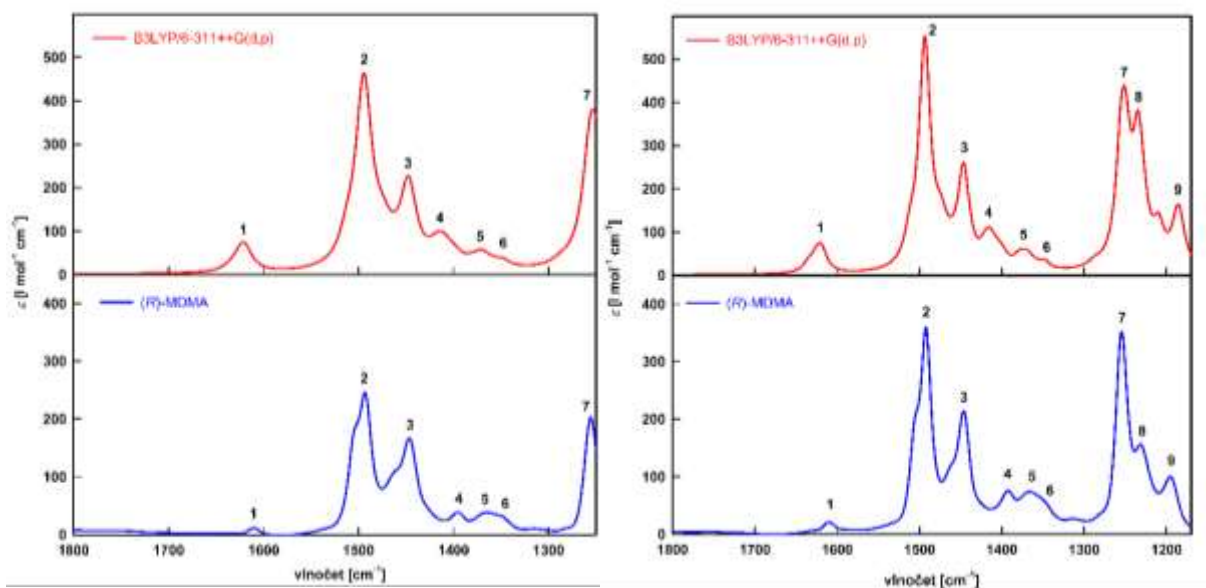
Ze získaných výsledků vyplývá, že dihedralní úhel α_3 (Obr. 1) charakterizující orientaci methylamino skupiny je ve všech konformerech (v obou rozpouštědlech) značně rigidní a zaujímá orientaci $\sim 175^\circ$. Největší vliv na stabilitu geometrie má pak dihedralní úhel α_2 , který vykazuje u dvou nejzastoupenějších konformerů (konformery I a II v obou rozpouštědlech) hodnotu $\sim -169^\circ$ zatímco u dvou minoritně zastoupených konformerů (konformery III a IV) pak hodnotu 63° . Dihedralní úhel α_1 zaujímá dvě protilehlé polohy $\sim -100^\circ$ (pro konformery II a III) a $\sim 80^\circ$ (konformery I a IV).

Obr. 2: Nalezené stabilní konformery (*R*)-MDMA hydrochloridu v MeOH.

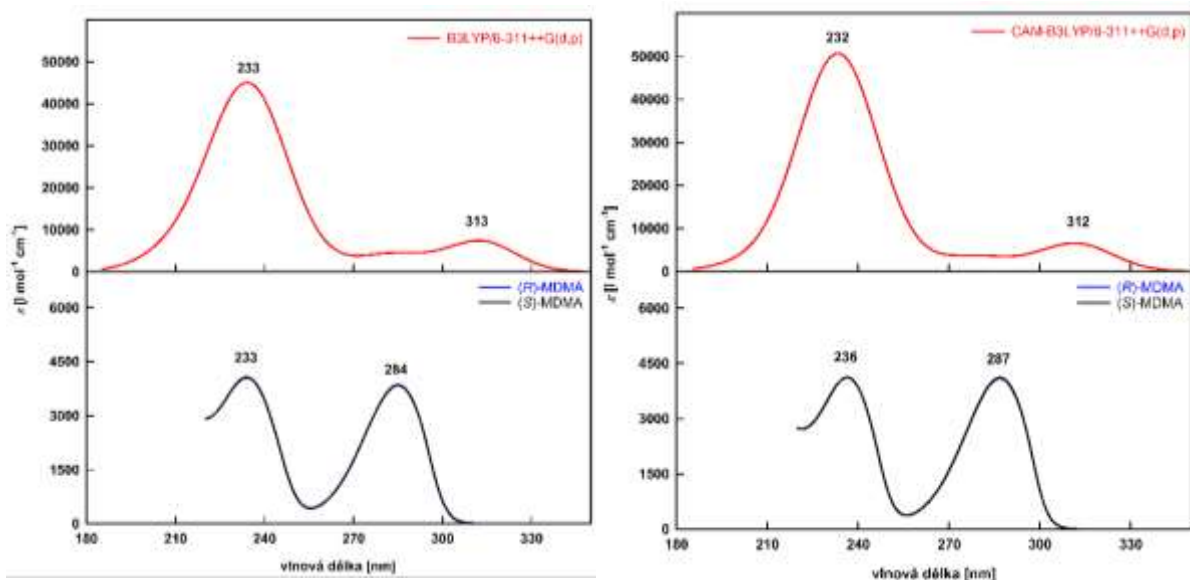
Porovnání spekter

V IR spektru váženého průměru ve vodě pozorujeme 7 pásů a v případě methanolu pak pásů 9 (Obr. 3). Tento rozdíl je způsoben pouze spektrální oblastí, kde v případě použití methanolu bylo umožněno měřit i při nižších vlnočtech v porovnání s vodou. Nejlepší výsledky pro obě rozpouštědla pak poskytla úroveň teorie B3LYP/6-311++G(d,p), která byla taktéž využita pro simulaci spekter VCD. Kvantově chemické výpočty umožnily i detailní interpretaci pozorovaných pásů. Ve spektrech pozorujeme především projev aromatické skupiny (pás 1, 3 a 7), dále pak amino skupiny (pásy 1, 2, 3, 6 a 9) a alifatických částí molekuly (pásy 3, 4, 6 a 8). Spektra vážených průměrů byla ve velmi dobré shodě se spektry experimentálními, což potvrzuje správnost teoretického modelu.

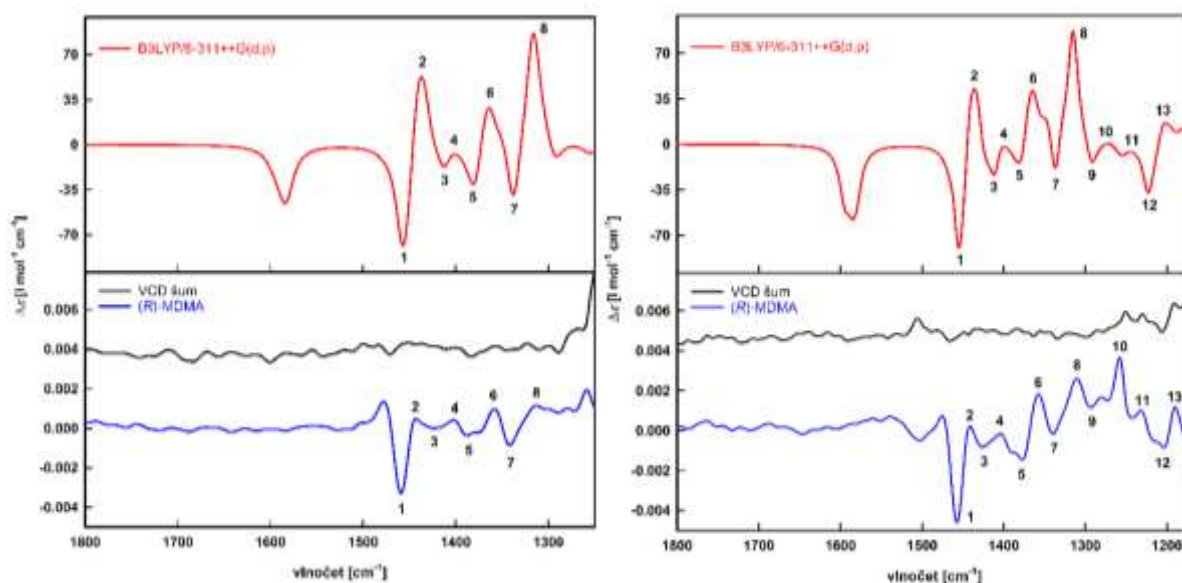
Obr. 3: IR spektra (*R*)-MDMA v D₂O (vlevo) a v MeOD-*d*₄ (vpravo). Spektra váženého průměru (nahore) a spektra experimentální (dole).

V experimentálních UV spektrech (Obr. 4) v obou rozpouštědlech pozorujeme dva pásy (~ 233 a ~ 284 nm), které byly taktéž správně predikovány. V simulovaných spektrech (v obou rozpouštědlech) došlo pouze k posunu pásu ~ 284 nm k vyšším vlnovým délkám a snížení jeho intenzity, což bylo způsobeno solvatačními efekty. Nejlepší shody pro H₂O bylo dosaženo použitím úrovně B3LYP/6-311++G(d,p) a pro MeOH pak úrovně CAM-B3LYP/6-311++G(d,p), tyto úrovně teorie byly využity také pro simulaci spekter ECD. Experimentální UV spektra obou enantiomerů (Obr. 4 dole) se vyznačují stejným průběhem a jednotlivé enantiomery tak od sebe nelze rozlišit, obdobně jako v případě IR spektroskopie.

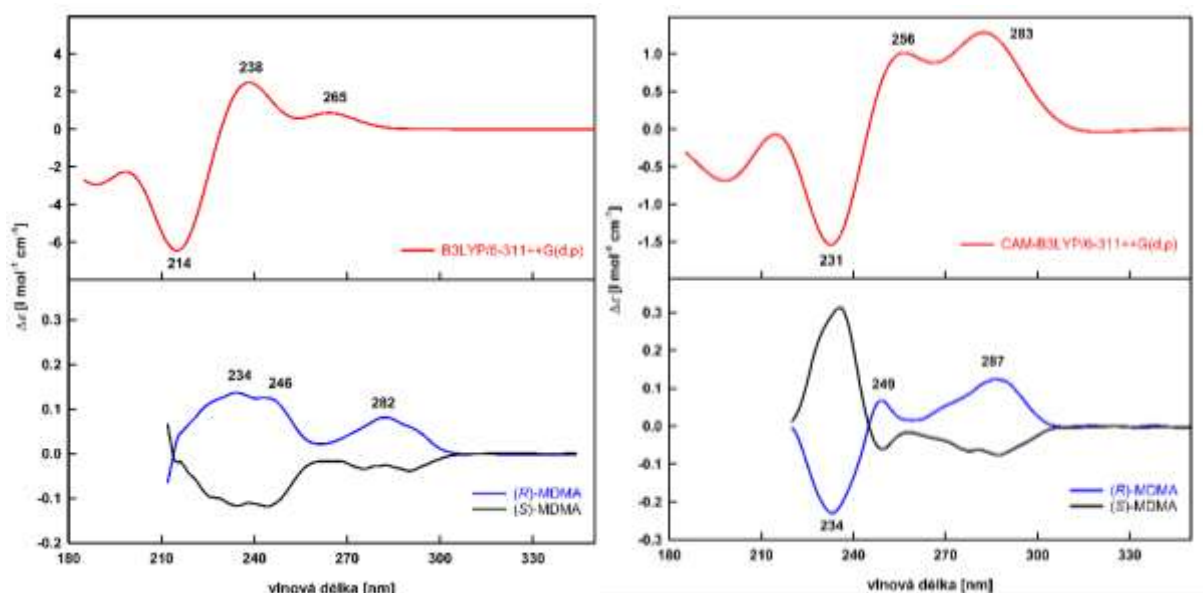
Obr. 4: UV spektra (*R*)-MDMA v H₂O (vlevo) a v MeOH (vpravo). Spektra váženého průměru (nahore) a spektra experimentální (dole).

Experimentální a simulovaná spektra VCD (v obou rozpouštědlech) se vyznačovala velmi dobrou shodou (průběh, znaménka a polohy pásů) především v oblasti pod 1500 cm^{-1} (oblast otisku prstu), což potvrzuje nejen správnost teoretického modelu, ale také odhadu relativního rovnovážného zastoupení (Obr. 5). Rozdíl ve spektrech pozorujeme především v oblasti valenčních vibrací aromatického jádra ($\sim 1600\text{ cm}^{-1}$), kde byl v obou rozpouštědlech v této oblasti predikován poměrně intenzivní negativní pás, který se však ve spektrech experimentálních nevyskytuje. Tato absence může být zapříčiněna ze dvou důvodů. Prvním z nich je velmi nízká intenzita IR záření v této oblasti (pás č. 1; Obr. 3), u kterého byla absorpce $\sim 0,03$, avšak optimální hodnota pro naměření spekter VCD je $0,4\text{--}0,6$. Druhým důvodem ztráty signálu VCD, pak dle dostupné literatury může být interference Cl^- aniontu s aminoskupinou^{31,32}.

Obr. 5: Spektra VCD (*R*)-MDMA v D₂O (vlevo) a v MeOD-*d*₄ (vpravo). Spektra váženého průměru (nahore) a spektra experimentální (dole) s příslušnými spektry VCD šumu.

Zrcadlový obraz experimentálních spekter ECD (Obr. 6) v obou rozpouštědlech potvrzuje enantiomerní povahu použitých standardů MDMA. V experimentálním spektru (*R*)-MDMA ve vodě pozorujeme tři pozitivní pásy (234, 246 a 282 nm). Pás 282 nm byl správně predikován i v teoretickém spektru, kde je pouze posunut k nižším vlnovým délkám. Pozitivní pásy 234 a 246 nm se v teoretickém spektru jeví jako jeden pás (238 nm). V oblasti pod 210 nm lze v experimentálním spektru předpokládat negativní pás, což by bylo opět v souladu s teoretickým spektrem, avšak z důvodu vysoké absorpce MDMA nebylo možné v této oblasti měřit. V experimentálním spektru (*R*)-MDMA v MeOH pozorujeme dva pozitivní (249 a 287 nm) a jeden negativní (234 nm) pás, tyto pásy byly taktéž správně predikovány a odpovídají nejen svoji polohou, ale také relativní intenzitou. Při porovnání rozpouštědel byly pásy (*R*)-MDMA pozorované ve vodě značně široké a mnohem lepší shody bylo dosaženo při použití MeOH jako rozpouštědla. To je způsobeno především silnými solvatačními efekty, které byly pomocí solvatačního modelu mnohem lépe popsány právě v MeOH.

Obr. 6: Spektra ECD (*R*)-MDMA v H₂O (vlevo) a v MeOH (vpravo). Spektra váženého průměru (nahore) a spektra experimentální (dole).

Identifikace reálně zadržných tablet

Jedenáct reálně zadržných tablet MDMA bylo využito pro porovnání účinnosti dostupných IR a Ramanových spektrometrů (laboratorní, přenosné a ruční) při identifikaci účinné látky. Získaná spektra nebyla ručně upravována a bylo využito pouze korekcí, které lze na přístroji nastavit při samotném měření.

Nejhorší výsledky poskytl Ramanův spektrometr DXR SmartRaman využívající excitační vlnovou délku 532 nm (Tab. I), pomocí kterého byla MDMA úspěšně identifikována pouze v jedné tabletě. U zbylých tablet nebylo možno identifikovat účinnou látku z důvodu vysoké fluorescence.

Byly taktéž porovnány dva Ramanovy spektrometry s excitační vlnovou délkou 780 nm, kde jeden spektrometr byl laboratorní (DXR SmartRaman) a druhý pak přenosný (iRamanPlus). První zmíněný poskytl lepší výsledky a účinná látka byla identifikována v osmi tabletách. Oproti tomu u přenosného spektrometru byla pozorována vyšší úroveň fluorescence, která znemožnila případnou identifikaci, a to i přestože byl nastaven nižší výkon v porovnání s přístrojem laboratorním. Navíc u dvou tablet byla pozorována taktéž termální degradace (Tab. I).

Dále byly porovnány dva ruční Ramanovy spektrometry (1064 Defender a Progeny ResQ FLX) s excitační vlnovou délkou 1064 nm, které se běžně využívají i ve forenzní praxi. Pomocí prvního zmíněného byl MDMA úspěšně identifikován v sedmi tabletách a pomocí druhého pak v pěti tabletách (Tab. I). Ve zbylých tabletách nebyla účinná látka identifikována především kvůli nízkému poměru signálu k šumu, kde k jeho zvýšení nebylo možné použít vyšší výkon laseru, jelikož docházelo k zahoření tablety.

Nejlepší výsledky (Tab. I) pak byly získány pomocí ručního spektrometru Pendar X10 využívající techniku diferenční Ramanovy spektroskopie (správně identifikováno 10 tablet) a dále IR spektrometry využívající techniku ATR-FTIR (identifikováno 11 tablet) a NIR oblast záření (identifikováno 9 tablet).

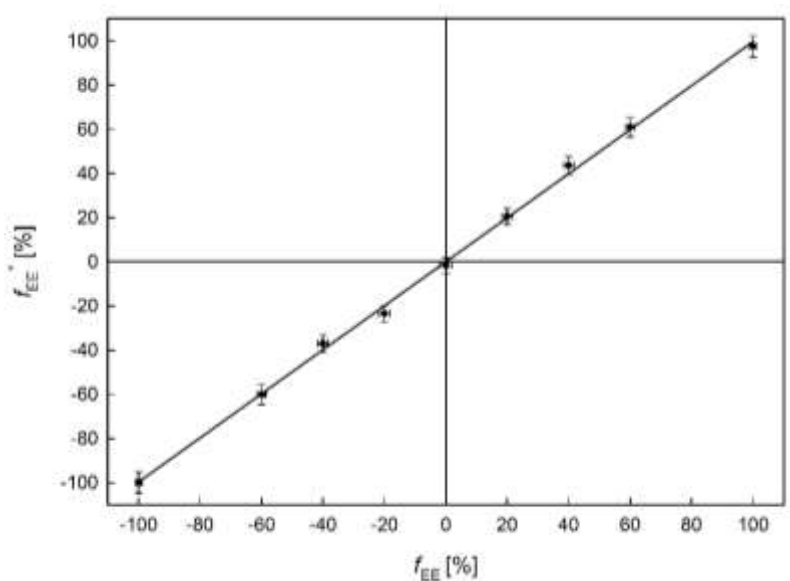
Tab. I: Porovnání použitých spektrometrů při identifikaci MDMA v jedenácti reálně zadržených tabletách.

tableta	i-RamanPlus (780 nm)		DXR SmartRaman (780 nm)		DXR SmartRaman (532 nm)		Pendar X10 (SERDS)		Progeny ResQ FLX (1064 nm)		1064 Defender (1064 nm)		ATR	NIR
	výkon [mW]	poznámka	výkon [mW]	poznámka	výkon [mW]	poznámka	výkon [mW]	poznámka	výkon [mW]	poznámka	výkon [mW]	poznámka	poznámka	poznámka
802	12	F	38	F	0,2	F	60	OK	300	OK	480	F	OK	OK
788	6	F	25	F	1,0	F	60	OK	300	F, T	480	F	OK	X
Porsche	25	F, T	82	OK	6,8	OK	60	OK	300	F	480	F	OK	X
Donald Duck	88	F	82	OK	2,7	F	60	OK	300	OK	480	OK	OK	OK
Owl	61	F	45	F	0,2	F	60	OK	300	OK	480	F	OK	OK
Lucky Luke	370	OK	70	OK	2,1	F	60	OK	300	OK	480	OK	OK	OK
Tesla	209	OK	82	OK	0,1	F	60	OK	300	OK	480	OK	OK	OK
Hand Grenade	370	OK	82	OK	0,2	F	60	OK	300	OK	480	OK	OK	OK
Pawcat	39	F, T	82	OK	0,2	F	60	OK	300	F	480	F	OK	OK
RedBuli	284	OK	82	OK	0,4	F	60	OK	300	OK	480	OK	OK	OK
Viking	25	OK	51	OK	0,2	F	60	X	300	F, T	480	F, T	OK	OK

F – fluorescence, T – termální degradace, OK – identifikováno, X – neidentifikováno

Stanovení enantiomerního přebytku MDMA v reálně zadržných tabletách

Pro stanovení enantiomerního přebytku MDMA v reálně zadržných tabletách byly nejprve připraveny zásobní roztoky standardů obou enantiomerů v MeOH o stejné koncentraci. Ty byly následně míchány v různých poměrech ((*R*)-MDMA – 0, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80 a 100 % (n/n)), čímž bylo připraveno celkem devět roztoků, které byly využity pro sestavení kalibrační křivky. Pro její sestavení byla využita plocha dvou pásů v oblasti 220–250 nm (Obr. 6 v pravo dole) a korelační koeficienty u obou pásů byly blízké hodnotě jedné ($R^2 > 0,9985$). Kalibrační křivka (Obr. 7), tedy vztah mezi enantiomerním přebytkem vypočteným teoreticky z přípravy vzorku (f_{EE}) a získaným experimentálně z plochy pásů (f_{EE}^*), kde hodnota $f_{EE} -100$ % znamená čistý (*S*)-enantiomer a hodnota $+100$ % pak čistý (*R*)-enantiomer, potvrzuje existenci lineární závislosti mezi plochou pásů ECD a enantiomerním přebytkem.

Obr. 7: Závislost experimentálně (pomocí ploch pásů ECD) získaného enantiomerního přebytku (f_{EE}^*) na teoreticky vypočteném enantiomerním přebytku (f_{EE}) spolu s příslušnými směrodatnými odchylkami.

Následně byly za stejných experimentálních podmínek měřeny taktéž reálně zadržné tablety MDMA a po dosažení ploch výše zmíněných pásů ECD do kalibrační křivky bylo zjištěno, že všechny tablety s výjimkou jedné obsahovaly MDMA dle očekávání na úrovni racemátu (Tab. II). U jedné tablety (G) byl pak pozorován významný přebytek (*R*)-enantiomeru. Znalost enantiomerního přebytku u tablet neobsahující racemát může hrát velmi důležitou roli při jejich profilování, kde na základě této informace lze s největší pravděpodobností odhalit stejnou šarži či výrobce účinné látky, případně tablet.

Tab. II: Obsah (*R*)-MDMA v jedenácti reálně zachycených tabletách spolu s příslušnými standardními odchylkami.

tableta	obsah (<i>R</i>)-enantiomeru [%]	standardní odchylka [%]
A	48,0	± 3,6
B	48,7	± 3,7
C	50,2	± 3,8
D	49,8	± 3,7
E	49,7	± 3,7
F	45,3	± 3,4
G	63,6	± 4,8
H	55,1	± 4,1
I	44,8	± 3,4
J	55,4	± 4,2
K	56,0	± 4,2
L	47,3	± 3,6

Závěr

V této práci byla provedena detailní strukturní analýza MDMA v roztoku pomocí spektroskopie VCD a ECD v kombinaci s kvantově chemickými výpočty. Byly nalezeny čtyři stabilní konformery MDMA ve vodě a v methanolu a bylo zjištěno, že geometrie těchto nalezených konformerů jsou v obou rozpouštědlech prakticky identické a liší se především svými energiemi a tedy relativním rovnovážným zastoupením. Dále bylo zjištěno, že největší vliv na stabilitu struktury v roztoku má dihedrální úhel α_2 a naopak dihedrální úhel methylaminoskupiny byl ve všech konformerech značně rigidní. Byla taktéž simulována příslušná spektra, která byla ve velmi dobré shodě se spektry experimentálními, což potvrdilo správnost teoretického modelu a odhadu relativního rovnovážného zastoupení. Při měření spekter ECD byly v případě vody pozorovány silné solvatační efekty, které nebyly pomocí CPCM dostatečně popsány. Následně byl ECD využit pro stanovení enantiomerního přebytku MDMA v reálně zadržovaných tabletách a bylo zjištěno, že v 11 z 12 tablet byl MDMA ve formě racemátu a v jedné tabletě byl pak pozorován výraznější přebytek (*R*)-enantiomeru, což by v budoucnu mohlo přinést cenné informace při profilování tablet. V této práci byly taktéž porovnány dostupné laboratorní, přenosné a ruční IR a Ramanovy spektrometry při identifikaci MDMA v reálně zadržovaných tabletách. Nejhorší výsledky poskytla Ramanova spektroskopie využívající excitaci při 532 nm (především z důvodu vysoké fluorescence), naopak nejlepší výsledky byly získány pomocí IR spektroskopie využívající techniku ATR, spektroskopie

v NIR oblasti a Ramanovy spektroskopie využívající techniku diferenční Ramanovy spektroskopie.

Literatura

1. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *European Drug Report: Trends and Developments*. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2019.
2. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *Recent changes in European's MDMA/ecstasy market*. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2016.
3. Darmstadt M.: *Verfahren zur Darstellung von Alkyloxyaryl-, Dialkyloxyaryl- und Alkylenedioxyaryl-aminopropanen bzw. Deren am Stickstoff monoalkylierten Derivaten, 1914. German Patent #274350, filed December 24, 1912, issues May 16, 1914, and assigned to E. Merck in Darmstadt. 1912.*
4. https://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/mdma_en#bibliography, staženo 20. 11. 2021.
5. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *EU Drug Markets Report 2019*. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2019.
6. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *European Drug Report: Trends and Developments*. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2021.
7. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *European Drug Report: Trends and Developments*. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2020.
8. Pitts R. G., Curry D. W., Hampshire K. N., Young M. B., Howell L. L.: *Psychopharmacology* 235, 377-392 (2018).
9. Johnson M. P., Hoffman A. J., Nichols D. E.: *Eur. J. Pharmacol.* 132, 269-276 (1986).
10. Huot P., Johnson T. H., Lewis K. D., Koprach J. B., Reyes M. G., Fox S. H., Piggott M. J., Brotchie J. M.: *J. Neurosci.* 19, 7190-7198 (2011).
11. Lyon R. A., Glennon R. A., Titeler M.: *Psychopharmacology* 88, 525-526 (1986).
12. Wagner M. T., Mithoefer M. C., Mithoefer A. T., MacAulay R. K., Jerome L., Yazar-Klosinski B., Doblin R.: *J. Psychopharmacol.* 31, 967-974 (2017).
13. Liechti M. E., Vollenweider F. X.: *Eur. Neuropsychopharmacol.* 10, 289-295 (2000).
14. Schenk S., Newcombe D.: *J. Clin. Psychopharmacol.* 38, 632-638 (2018).
15. Murnane K. S., Fantegrossi W. E., Godfrey J. R., Banks M. L., Howell L. L.: *J. Pharmacol. Exp. Ther.* 334, 642-650 (2010).
16. Curry D. W., Young M. B., Tran A. N., Daoud G. E., Howell L. L.: *Neuropharmacology* 128, 196-206 (2018).
17. Acquas E., Pisanu A., Spiga S., Plumitallo A., Zerning G., Di Chiara G.: *J Neurochem.* 102, 121-132 (2007).
18. Bell S. E. J., Burns D. T., Dennis A. C., Matchett L. J., Speers J. S.: *Analyst* 125, 1811-1815 (2000).

19. Tsujikawa K., Kuwayama K., Miyaguchi H., Kanamori T., Iwata Y. T., Yoshida T., Inoue H.: *Anal. Chim. Acta* *608*, 95-103 (2008).
20. Pereira L. S. A., Lisboa F. L. C., Neto J. C., Valladao F. N., Sena M. M.: *Forensic Sci. Int.* *288*, 227-235 (2018).
21. Jurasek B., Bartůněk V., Huber Š., Fagan P., Setnička V., Kralík F., Dehaen W., Svozil D., Kuchar M.: *Frontiers in Chemistry* *499* (2020).
22. Fagan P., Kocourková L., Tatarkovič M., Králík F., Kuchař M., Setnička V., Bouř P.: *ChemPhysChem* *18*, 2258-2265 (2017).
23. Fagan P., Spálovská D., Jurok R., Kuchař M., Schrenková V., Setnička V.: *Vib. Spectrosc.* *103255* (2021).
24. Králík F., Fagan P., Kuchař M., Setnička V.: *Chirality* *32*, 854-865 (2020).
25. Spálovská D., Králík F., Kohout M., Jurásek B., Habartová L., Kuchař M., Setnička V.: *Chirality* *30*, 548-559 (2018).
26. Spálovská D., Maříková T., Kohout M., Králík F., Kuchař M., Setnička V.: *Forensic Toxicol.* *37*, 366-377 (2019).
27. Spálovská D., Paškan M., Jurásek B., Kuchař M., Kohout M., Setnička V.: *New J. Chem.* *45*, 850-860 (2021).
28. Polavarapu P. L., Santoro E.: *Nat. Prod. Rep.* *37*, 1661-1699 (2020).
29. Stephens P. J., Devlin F. J., Pan J. J.: *Chirality* *20*, 643-663 (2008).
30. del Río R. E., Joseph-Nathan P.: *Nat. Prod. Commun.* *16*, (2021).
31. Nicu V. P., Heshmat M., Baerends E. J.: *Phys. Chem. Chem. Phys.* *13*, 8811-8825 (2011).
32. Nicu V. P., Autschbach J., Baerends E. J.: *Phys. Chem. Chem. Phys.* *11*, 1526-1538 (2009).

Poděkování

Tato práce byla realizována za účelové podpory projektu Ministerstva vnitra České republiky [VJ01010065] a částečně podpořena (infrastruktura a přístrojové vybavení) z grantu Specifického vysokoškolského výzkumu MŠMT [A2_FCHI_2021_024].

Kontakt

Ing. Patrik Fagan^{a, *}

Ing. Dita Spálovská^a

Ing. Kristýna Dobšíková^a

doc. Ing. Martin Kuchař, Ph.D.^{b, c}

doc. Ing. Tomáš Černožský, CSc.^d

Ing. Lucie Kocourková^{a, e}

Ing. Ludmila Komorousová^e

Ing. Radek Jurok, Ph.D.^{b, f}

prof. Ing. Vladimír Setnička, Ph.D.^a

^a *Ústav analytické chemie, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Technická 5, 166 28, Praha 6, Česká republika*

^b *Laboratoř forenzní analýzy biologicky aktivních látek, Ústav chemie přírodních látek, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Technická 5, 166 28, Praha 6, Česká republika*

^c *Národní ústav duševního zdraví, Topolová 748, 250 67, Klecany, Česká republika*

^d *Ústav environmentálního a chemického inženýrství, Univerzita Pardubice, Studentská 573, 530 00, Pardubice, Česká republika*

^e *Ústav chemie, Kriminologický ústav, Policie ČR, Bartolomějská 12, 110 00, Praha 1, Česká republika*

^f *Ústav organické chemie, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Technická 5, 166 28, Praha 6, Česká republika*

^{*} *Korespondenční autor: patrik.fagan@vscht.cz*

SPECIFICKÝ PŘÍPAD TRESTNÉHO ČINU PODVODU – VISHING

SPECIFIC CASE OF FRAUD – VISHING

Jiří Hruška

Abstrakt

Autor se v předkládaném příspěvku zaměřil na v současné době aktuální způsob páchaní trestného činu podvodu podle § 209 TZ, k jehož spáchání zneužívají pachatelé moderní komunikační technologie a platební prostředky. Za tímto účelem autor nejprve provedl charakteristiku vishingu s ohledem na jednotlivé dílčí aspekty a následně se zabýval otázkou právní kvalifikace předmětného jednání a uvedl základní preventivní opatření, jimiž lze zabránit spáchání této trestné činnosti.

Klíčová slova

modus operandi, vishing, podvod, phishing, sociální inženýrství, internet, trestný čin

Abstract

The author of the submitted paper focused on the now actual way of committing a fraud crime under § 209 of the Penal Code. In this case the perpetrators are abusing modern communication technologies and means of payment. For this purpose, the author performed the characterization of vishing with concentration on elemental aspects of this crime and then dealt with the issue of legal qualification of the crime and stated the basic preventive measures that can stop the commission of this crime.

Keywords

modus operandi, vishing, fraud, phishing, social engineering, internet, crime

Úvod

V důsledku realizace vládních restrikcí spojených se šířením koronaviru s označením SARS-CoV-2, který způsobuje onemocnění COVID-19 a snahou o získání kontroly nad ním a jeho eliminaci, jež měly za následek omezení základních lidských práv, a to zejména pokud jde o svobodu pohybu a pobytu, došlo k restrukturalizaci skladby hospodářské kriminality (trestné činnosti). Do té doby podvody spojené s investicemi do nejrůznějších komodit, jež představovaly výrazný způsob páchaní trestného činu podvodu, byly upozaděny a nahradil je fenomén v podobě **tzv. vishingu**.¹

Jedná se o složeninu z anglických slov *voice* a *phishing*. Uvedený jev lze proto vymezit jako telefonický ekvivalent phishingu, který je jakožto jeden ze způsobů podvodu veřejnosti již dobře znám. Celkem výstižně lze tento případ podvodu charakterizovat jako „trik s mnoha variantami“. Podle serveru společnosti ESET bylo postiženo phishingem, smishingem,

¹ V úvahu je brán pouze trestný čin podvodu podle § 209 TZ ve smyslu § 17 TR, tj. prověřován či vyšetřován policejním útvarům SKPV na krajské úrovni.

pharmingem a vishingem v roce 2020 celkem 241 000 obětí a pachatelé způsobili škodu dosahující 54 mil. dolarů, přičemž se tak jednalo pouze o případy nahlášené jejich oběťmi FBI. V České republice odpovídající data absentují, avšak podle České bankovní asociace vzrostl za první pololetí roku 2020 počet vishingových útoků šestinásobně. Uvedený nárůst byl zaznamenán pouze k případům, kdy se pachatel vydával za pracovníka banky.²

Na internetových stránkách České spořitelny a.s. je tento případ podvodu charakterizován jako telefonní podvod, při němž pachatel obvolává své oběti. Představuje se jménem banky (příp. jiných institucí) a sděluje poškozeným, že jejich účet je napaden a on jediný jim může pomoci zachránit jejich finanční prostředky. Jediné co k tomu potřebuje znát, jsou bezpečnostní údaje k internetovému bankovníctví nebo k platební kartě. Následně poškozená osoba v důsledku psychologické manipulace ze strany pachatele tomuto předá bezpečnostní kódy zaslané prostřednictvím SMS nebo potvrdí operaci v mobilní aplikaci umožňující přístup do internetového bankovníctví.³

Podle vyjádření Policie České republiky se jedná o druh podvodu páchaný prostřednictvím **metod sociálního inženýrství**.⁴ Sociální inženýrství je založeno na specifických způsobech lidského rozhodování známých jako **kognitivní chyby úsudku**.⁵ Lze konstatovat, že jde o soubor psychologických taktik, jimiž lze překonat nedůvěru a opatrnost poškozené osoby a přesvědčit ji tak ke sdělení citlivých údajů. Podle vyjádření mnoha poškozených osob obsažených v úředních záznamech o podání vysvětlení, jejichž provádění byl autor příspěvku osobně přítomen, se tak jednalo dle jejich slov o iracionální zkratkovité jednání, které si zpětně nejsou schopny vysvětlit, přičemž toto selhání obezřetnosti připisují nejspíš okolnostem časovým, za nichž byl útok prováděn (viz níže) a také tísnivé situaci, kterou u nich pachatel dokázal navodit.

Autor příspěvku (policista zařazený na Krajském ředitelství policie Středočeského kraje SKPV) na základě informací z policejních IS zjistil, že v současné době (4. kvartál roku 2021) představuje zmíněný způsob podvodného jednání cca 30-40% případů z celkového nápadu trestného činu podvodu ve Středočeském kraji.

1. Modus operandi

a) Standardní průběh

Pachatel zkontaktuje prostřednictvím telefonu (mobilní telefon/pevná linka) osobu – převážně ve večerních hodinách (cca 21-22 hodina) nebo brzkých ranních hodinách (cca 5-6 hodina), kterou osloví s legendou, že je pracovníkem bankovní instituce, jež má na starost evidenci podezřelých plateb a že volá z toho důvodu, že z účtu dané osoby dochází k podezřelým odchozím platbám směřovaným do zahraničí a že usiluje za spolupráce s oslovenou osobou o jejich zablokování. Za daným účelem se pachatel dotazuje osob na číslo jejich platební karty,

² Srov. Vishing: jak ho rozeznat a vyhnout se mu? Dostupné na World Wide Web [cit. dne 20. 10. 2021]. <https://www.eset.com/cz/blog/hrozby/vishing-jak-ho-rozeznat-a-vyhnut-se-mu>

³ Blíže srov. Co je vishing. Dostupné na World Wide Web [cit. dne 20. 10. 2021]. <https://www.csas.cz/o-nas/bezpecnost-ochrana-dat/vishing>

⁴ Srov. Vishing a spoofing. World Wide Web [cit. dne 20. 10. 2021]. <https://www.policie.cz/clanek/vishing-a-spoofing.aspx>

⁵ Blíže srov. Sociální inženýrství. Dostupné na World Wide Web [cit. dne 5. 9. 2021]. <https://www.govcert.cz/cs/informacni-servis/doporuceni/2486-socialni-inzenyrstvi/>

příčemž tyto v mnoha případech často znejistí a váhají se sdělením takových údajů po telefonu. Uvedenou nedůvěru překonává pachatel například tím, že oslovené osobě nejprve nadiktuje první počáteční čtyřčíslí z její platební karty a dotáže se na jeho správnost, což osoba, které je voláno potvrdí a následně pachateli, poté co nabyde důvěry, dodiktuje zbývající číslice z čísla karty. Pachatel kalkuluje s tím, že poškozený není obeznámen s tím, že počáteční čtyřčíslí je na platebních kartách dané bankovní instituce vždy totožné. Přes počáteční podezření, které bylo pachatelem překonáno, mu poškozená osoba nadiktuje taktéž další údaje z platební karty, konkrétně datum její expirace a CVV kód, které se nachází na rubové straně karty. Poškozená osoba pachateli často sdělí i datum svého narození.

V mnoha případech poškozená osoba sdělí pachateli i svůj PIN k platební kartě, příp. další údaje, na základě kterých se pachatel může případně nabourat i do emailového klienta poškozené osoby. Pokud je klientovi bankovní instituce voláno na pevnou linku, tak dochází i ke sdělení čísla mobilního telefonu poškozené osoby pachateli.

Pachatel požadavek na sdělení údajů vztahujících se k platební kartě či internetovému bankovníctví mnohdy zdůvodňuje potřebou převodu finančních prostředků z původního účtu volané osoby na účet jiný, aby finanční prostředky byly tak ochráněny před případnými dalšími útoky vymyšleného pachatele.

Následným krokem pachatele je vytvoření **tokenu platební karty** poškozené osoby ve svém mobilním telefonu. Za tímto účelem sdělí poškozená osoba na žádost pachatele tomuto i autorizační kód obsažený v SMS zprávě, která je poškozené osobě doručena od její bankovní instituce poté, co si pachatel o zřízení tokenu vydává se za poškozenou osobu zažádá. Poškozené osoby ve většině případů nečtou obsah takové zprávy a zde uvedený autorizační kód pachateli na jeho výzvu většinou bez váhání sdělí.

Po tomto kroku už pachatel spolupráci poškozené osoby nepotřebuje, neboť prostřednictvím zřízeného tokenu platební karty, dokáže provést výběr finančních prostředků sám bez jejího vědomí, a to buď přes ATM nebo bezhotovostní platbou za různé zboží a služby.

b) Zneužití mobilní aplikace umožňující přístup do internetového bankovníctví

Jinou variantu spáchání předmětného trestného činu lze vysledovat v případě klientů bankovních institucí, které umožňují klientům obsluhu internetového bankovníctví z mobilních telefonů prostřednictvím k tomu vytvořené a následně do mobilního telefonu nainstalované aplikace. Mechanismus podvodného jednání je velmi podobný, avšak požadavek pachatele nesměruje ke sdělení autorizačního kódu, jímž je de facto zřízen token platební karty poškozené osoby, nýbrž ke sdělení autorizačního kódu ke zřízení tzv. smart klíče nebo ke sdělení čísla tzv. smart klíče, v případě kdy klient již aplikaci dané bankovní instituce používá. Tzv. smart klíč je nezbytný pro přihlášení do aplikace a autorizaci plateb. Po jeho získání pachatel může obsluhovat aplikaci umožňující přístup do internetového bankovníctví bez součinnosti s poškozenou osobou a současně dochází i k zamezení jejího přístupu do zmíněné aplikace. Pachatel má následně možnost provádět jednotlivé převody mezi účty již zcela nezávisle bez vědomí poškozené osoby.

c) Dílčí obměny

V rámci policejní praxe byly zaznamenány případy zneužití tzv. **M-plateb**, kdy pachatel vylákal od poškozené osoby autorizační kód (v podobě SMS zprávy) k platbě, kterou sám zadal.

K platbě postačí znalost telefonního čísla poškozené osoby a autorizačního kódu. Platba je pak následně vyúčtována poškozené osobě prostřednictvím jejího operátora. Platby byly v konkrétních případech ze strany pachatele poukázány na jeho účet, jenž měl zřízen u sázkové kanceláře nebo u společnosti provozující online počítačové hry.

Taktéž byly zaznamenány případy, kdy pachatel k odčerpání finančních prostředků z účtu poškozených osob využil převodu do podoby kryptoměn (konkrétně bitcoinů).

d) Sofistikovaná varianta

V současné době se objevuje i značně sofistikovaný způsob realizace dané trestné činnosti, jenž spočívá ve využívání speciálních aplikací – které jsou ke stažení např. na Google store, Apple store apod., souhrnně označované jako tzv. VoIP telefonie (*voice over IP*) či internetových serverů nabízejících službu **tzv. spoofing⁶**, za účelem maskování telefonního čísla pachatele. Poškozené osobě se na displeji mobilního telefonu místo telefonního čísla pachatele objeví odlišné telefonní číslo, které náleží osobám zaměstnaným v daných bankovních institucích, za něž se pachatel vydává či telefonní číslo s předvolbou +974, přičemž se pachatel představí skutečným jménem příslušníka Policie ČR, který je služebně zařazen na daném policejním útvaru.

V těchto případech pachatelé používají, pokud jde o konkrétní bankovní instituci, oficiální název oddělení, které se zabývá řešením podezřelých plateb a v obou případech, tj. jak ve vztahu k bankovním institucím tak k policejním orgánům, používají jména skutečných osob, které v daných institucích působí, a to včetně hodnostního označení v případě příslušníků Policie ČR. Z uvedeného vyplývá, že pachatelé jsou obeznámeni se strukturou daných institucí a mají alespoň základní přehled o některých osobách v zaměstnaneckém nebo služebním vztahu.

2. Charakteristika pachatele

Pachatel výše popisované trestné činnosti vystupuje často sebejistě a je nadán velmi dobrými komunikačními schopnostmi. Podle vyjádření poškozených osob si pachatel dokáže získat jejich plnou důvěru.

Pachatel dále disponuje podrobnými znalostmi, které se týkají internetového bankovníctví, konkrétních finančních produktů a organizační struktury bankovní instituce, což je evidentní zejména při jeho představení se poškozené osobě v telefonu, kdy se v některých případech vydává za pracovníka konkrétního oddělení, jenž má skutečně na starost řešení podezřelých plateb v dané bankovní instituci.

V případě sofistikovanějšího způsobu spáchání (viz výše) má pachatel znalosti o konkrétních jménech osob zaměstnaných u bankovní instituce (příp. o konkrétních jménech příslušníků ve služebním poměru u Policie ČR) a taktéž je erudován v oblasti používání IT (úroveň pokročilý uživatel). Lze důvodně předpokládat, že se v těchto případech nejedná o pachatele solitéra, nýbrž o velmi dobře organizované skupiny pachatelů.

⁶ V nejširším slova smyslu záměna emailové adresy, telefonního čísla nebo IP adresy.

3. Charakteristika oběti

Tuto skupinu osob není možné charakterizovat na základě nějakého dominantního rysu (znaku). Spadají sem osoby širšího věkového spektra, přičemž největší úspěšnost dokonat trestný čin má pachatel ve vztahu k osobám starším (50+), které povětšinou disponují minimálními znalostmi v oblasti IT a představují snáze ovlivnitelnou skupinu osob. Pachatel si je této skutečnosti dobře vědom, přičemž tomu napomáhá i načasováním svého útoku, k němuž dochází v pozdních nočních či brzkých ranních hodinách.

4. Právní kvalifikace skutku

Protiprávní jednání pachatele lze z pohledu trestního práva hmotného posuzovat ve všech případech jako trestný čin **podvodu** podle § 209 TZ, neboť poškozená osoba je pachatelem uvedena v omyl, v důsledku čehož mu vyzradí citlivé údaje vztahující se k její platební kartě, internetovému bankovníctví či mobilnímu telefonu. Na základě popsaného jednání dochází ke vzniku škody na úkor v omyl uvedené osoby a současně k obohacení pachatele, příp. jiné osoby, o částku neoprávněně strženou z účtu poškozené osoby (vyúčtovanou ze strany jejího operátora v případě M-plateb).

Vedle trestného činu podvodu lze v jednání pachatele v některých případech dovést naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu **neoprávněného přístupu k počítačovému systému a nosiči informací** podle § 230 odst. 2 písm. d) TZ, a to především tehdy, pokud pachatel neoprávněně převádí finanční prostředky za použití elektronických platebních příkazů v prostředí internetového bankovníctví nebo mobilní aplikace umožňující přístup do internetového bankovníctví.

V současnosti je poměrně diskutovaným tématem, zda lze jednání pachatele posoudit taktéž jako trestný čin **neoprávněného opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku** podle § 234 odst. 3 al. 1 TZ. Na používané „moderní“ platební prostředky byl nucen reagovat i Nejvyšší soud, který ve svém usnesení⁷ konstatoval, že při použití internetového bankovníctví a při transakcích uskutečněných v jeho rámci (například vyplnění a následné odeslání bankovního formuláře platebního příkazu) je podpis disponenta účtu při ověřování jeho totožnosti nahrazen různými zabezpečovacími metodami, mezi které patří mimo jiné i kombinace přístupového hesla a potvrzovacích (autorizačních) kódů zasílaných peněžním ústavem disponentovi na mobilní telefon, který je provázán s konkrétním účtem. Podpis příkazce je tak nahrazen použitím těchto ověřovacích metod a jejich neoprávněné překonání odpovídá zfalšování podpisu příkazce. Jestliže pachatel po překonání bezpečnostních prvků pronikl do systému internetového bankovníctví a bez oprávnění vyplnil bankovní formulář platebního příkazu a příkaz následně odeslal, vytvořil tak padělaný platební prostředek a jeho jednání vykazuje znaky skutkové podstaty trestného činu neoprávněného opatření, padělání a pozměnění platebního prostředku podle § 234 odst. 3 alinea první TZ.

Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí extenzivně vykládá **pojem padělání** ve vztahu k elektronickým platebním příkazům, čímž de facto rozšiřuje dosah předmětného ustanovení i na tyto platební prostředky, které jsou v platebním styku běžně používány. Nejvyšší soud v této souvislosti argumentuje tím, že není možné, aby ochrana bezhotovostních platebních

⁷ Usnesení NS ze dne 16. 5. 2018, sp. zn. 4 Tdo 456/2018.

prostředků byla oslabena jen z důvodu jejich jiné formy, spočívající v zadávání příkazů k úhradě za užití elektronických dat a nikoli v listinné podobě.

Zjednodušeně se tak paděláním ve smyslu výše cit. ustanovení rozumí i vyplnění či vyhotovení elektronického platebního příkazu bez oprávnění uděleného majitelem daného účtu.

Per analogiam lze výše prezentovaný právní názor zřejmě vztáhnout i k výběru finančních prostředků pachatelem za použití ATM, pokud je tak činěno na podkladě údajů podvodně vylákaných od poškozené osoby, na základě kterých si pachatel neoprávněně vytvořil token platební karty poškozené osoby ve svém mobilním telefonu.

Pro upřesnění právní kvalifikace skutku je nutno uvést, že pokud pachatel sám nebo jako spolupachatel platební prostředek padělá nebo pozmění v úmyslu použít jej jako pravý nebo platný, dopouští se pouze trestného činu podle § 234 odst. 3 alinea 1 TZ, i když jej pak použije, neboť jde jen o realizaci úmyslu použít jej jako pravý nebo platný, který zde byl již v době jeho paděláním nebo pozměnění.⁸

Uvedená diskuse je živena zejména dopadem dané právní kvalifikace skutku na určování věcně příslušného policejního orgánu, neboť ve smyslu čl. 5 odst. 1, písm. a), bod 1., podbod 5.1. PPP č. 103/2013 *o plnění některých úkolů policejních orgánů PČR v trestním řízení* (v aktuálním znění) se v takovém případě jedná o trestný čin, o němž koná trestní řízení policejní orgán SKPV na krajské úrovni.

5. Procesní postup v trestním řízení – postup při dokazování dané trestné činnosti

Proces dokazování, pokud jde o vyhledávání a provádění důkazů policejním orgánem lze prezentovat modelově v podobě jednotlivých doporučených procesních úkonů (zajišťovacích úkonů a důkazních prostředků), jež by měl policejní orgán při prověřování a vyšetřování dané trestné činnosti realizovat.

Mezi základní využívané úkony v trestním řízení lze zařadit následující:

- a) podání vysvětlení od poškozených osob (příp. výslech těchto osob realizovaný v rámci vyšetřování) – zjištění okolností průběhu trestné činnosti,
- b) zajištění kamerových záznamů od provozovatelů ATM (§ 78 TŘ vydání věci) – zjištění, kdo (jaká osoba) z konkrétního bankomatu vybral(a) finanční prostředky pocházející z účtu poškozené osoby,
- c) postup dle § 8 odst. 2 TŘ – zajištění výpisů z účtu poškozených osob od bankovních institucí (informace, na které se vztahuje bankovní tajemství), resp. se souhlasem poškozených osob (postup dle § 8 odst. 1 TŘ s odkazem na § 38 zákona o bankách) – zjištění místa fyzického výběru finančních prostředků nebo účtu, na který byly finanční prostředky odeslány z účtu poškozené osoby (postup dle § 8 odst. 2 TŘ ve vztahu k podezřelému účtu), zjištění výše způsobené škody pachatelem,
- d) vyžádání provozních a lokalizačních údajů od operátora postupem podle § 88a TŘ – zjištění telefonního čísla, z něhož komunikoval pachatel s poškozenou osobou, zjištění

⁸ ŠÁMAL, Pavel, a kol. *Trestní zákoník I+II – velký komentář*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 2145.

místa, kde se pachatel nacházel v době výběru finančních prostředků z ATM (tzv. vybuňkování) apod.,

- e) v případě zjištění totožnosti pachatele – výslech obviněného (důkazní prostředek a současně prostředek obhajoby obviněného).

6. Závěr – návrh preventivních opatření

V závěrečné části příspěvku se jeho autor pokusí v několika bodech nastínit základní preventivní opatření vztahující se k jednání potenciálních obětí, jež mají za cíl zabránit spáchání předmětné trestné činnosti:

1/ vyvarovat se poskytování jakýchkoli důvěrných informací prostřednictvím telefonních hovorů, neboť zaměstnanci bankovních institucí sdělení citlivých údajů týkající se čísel obsažených na platební kartě včetně PINu k ní nepožadují! Uvedené platí i pro sdělování autorizačních kódů, které byly oslovené osobě doručeny prostřednictvím SMS zpráv (pachatelem může být zneužito např. při provádění M-plateb).

2/ Telefonní hovor, v němž se pachatel vydává za zaměstnance konkrétní bankovní instituce a informuje klienta o podezřelých pohybech finančních prostředků na jeho účtu, by měl být ze strany oslovené osoby okamžitě ukončen, přičemž klient dané bankovní instituce by si měl nastíněnou situaci pachatelem ověřit na oficiální lince dané bankovní instituce, eventuálně osobně na její pobočce. Pozn.: V případě, že dojde k nezaviněnému odeslání finančních prostředků z účtu klienta bankovní instituce (tj. bez sdělení citlivých údajů k jeho platební kartě, včetně jejího PINu, přihlašovacích údajů k internetovému bankovníctví), daná banka klientovi způsobenou škodu nahradí do plné výše (v rámci vyřízení reklamace). Uvedená skutečnost se logicky značnou měrou podepisuje na míře pravdivosti informací, jež jsou sdělovány poškozenými osobami policejnímu orgánu, neboť ty se často snaží své pochybení (sdělení citlivých údajů pachateli) minimalizovat či dokonce popřít s vidinou úspěšného vyřešení reklamace v jejich prospěch.

3/ Pokud se pachatel vydává za příslušníka Policie ČR, klient bankovní instituce, kterému je voláno, by si měl uvědomit, že citlivé údaje týkající se čísel obsažených na platební kartě včetně PINu nemá daný příslušník oprávnění požadovat. Sdělení „policisty“ o tom, že se s klientem dané bankovní instituce následně telefonicky spojí zaměstnanec banky, který s ním bude konkrétní podezřelá transakce řešit, by u klienta mělo zavdat podezření, že se nejedná o standardní běžnou proceduru (postup) a tím aktivovat jeho zvýšenou pozornost.

4/ Z pohledu **situační prevence** je obecně doporučován základní bezpečnostní požadavek spočívající v oddělení prostředků IT používaných k provádění bezhotovostních plateb v prostředí internetovém bankovníctví (v jednom z prostředků – PC či notebooku by měly být realizovány jednotlivé transakce a ve druhém z prostředků – mobilní telefon - smart phone by mělo docházet k autorizaci plateb). Uvedený základní bezpečnostní postup je však nesnadné zachovat (resp. je zcela vyloučen) v případě, kdy osoba využívá NFC způsob provádění bezhotovostních plateb či má v mobilním telefonu nainstalovanou aplikaci dané bankovní instituce, která jí umožňuje provádění bezhotovostních plateb za použití tzv. smart klíče.

Literatura

ŠÁMAL, Pavel., a kol. *Trestní zákoník I+II – velký komentář*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, 2500 s. ISBN 978-80-7400-428-5.

Vishing: jak ho rozeznat a vyhnout se mu? Dostupné na World Wide Web [cit. dne 20. 10. 2021] <https://www.eset.com/cz/blog/hrozby/vishing-jak-ho-rozeznat-a-vyhnout-se-mu>

Co je vishing. Dostupné na World Wide Web [cit. dne 20. 10. 2021], <https://www.csas.cz/o-nas/bezpecnost-ochrana-dat/vishing>

Vishing a spoofing. World Wide Web [cit. dne 20. 10. 2021], <https://www.policie.cz/clanek/vishing-a-spoofing.aspx>

Sociální inženýrství. Dostupné na World Wide Web [cit. dne 5. 9. 2021], <https://www.govcert.cz/cs/informacni-servis/doporuceni/2486-socialni-inzenyrstvi/>

Usnesení NS ze dne 16. 5. 2018, sp. zn. 4 Tdo 456/2018

Kontakt

kpt. JUDr. Jiří Hruška, Ph.D.

Krajské ředitelství policie Středočeského kraje SKPV OHK

Na Baních 1535

156 00 Praha 5 – Zbraslav

jiri.hruska2@pcr.cz

Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú.

lektor trestního práva

Žižkova tř. 251/6

370 01 České Budějovice

STUDIUM OPTICKÝCH MATERIÁLŮ PRO ANALÝZU DERIVÁTŮ FENTANYLU V OBLASTI INFRAČERVENÉHO ZÁŘENÍ

Romana Jelínková¹, Jaroslav Kaněčka²

Abstrakt

V práci je uvedeno porovnání spekter pro fentanyl, alfentanil, remifentanil, sufentanil, thiofentanil a carfentanil, naměřených nedestruktivní transmisí technikou v oblasti infračerveného záření FT-IR spektrometrem Avatar 330. K měření byla použita kyvetová okénka z optických materiálů KBr, CaF₂ a BaF₂. Analyty byly rozpuštěny v tetrachlormetanu, methanolu, sirouhlíku a některé z nich rozetřeny v nujolovém oleji. Cílem experimentu bylo porovnání a vyhodnocení kvality naměřených spekter při zvolených podmínkách.

Klíčová slova

infračervená spektroskopie, fentanyl a jeho deriváty, optické materiály

Abstract

The paper presents a comparison of spectra for fentanyl, alfentanil, remifentanil, sufentanil, thiofentanil and carfentanil, measured by non-destructive transmission technology in the field of infrared radiation on FT-IR spectrometer Avatar 330. Cuvette windows made of optical materials KBr, CaF₂ and BaF₂ were used for measurements. The analytes were dissolved in carbon tetrachloride, methanol, in carbon disulphide and some of them in nujol oil. The aim of the experiment was to compare and evaluate the quality of the measured spectra under the selected conditions.

Keywords

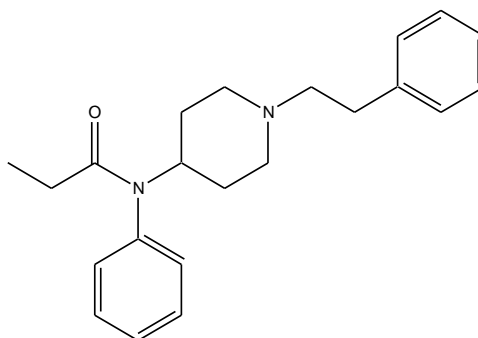
infrared spectroscopy, fentanyl and its derivatives, optical materials

Úvod

Některé z opioidů fentanylového typu nacházejí významné využití ve zdravotnictví, a to pro své sedativní, anxiolytické a analgetické účinky. Pacientům jsou podle potřeby aplikovány intravenózně, transdermálně, sublingválně nebo intranasálně. Jejich hlavní zástupce, fentanyl, vykazuje v porovnání s morfinem cca 80-100x vyšší potenci. Protože jsou však, podobně jako u jiných opioidů, zaznamenávány i nežádoucí účinky jako nauzea, bradykardie, mióza, euforie, ale především rigidita hrudního svalstva, je nutno u pacientů po lékařském zákroku monitorovat vitální funkce včetně stavu dýchání, krevního tlaku, srdeční frekvence a kardiovaskulárního stavu [1, 2].

¹ Ústav ochrany proti zbraním hromadného ničení, Vyškov, Univerzita obrany, Brno.

² Univerzita obrany, Brno.

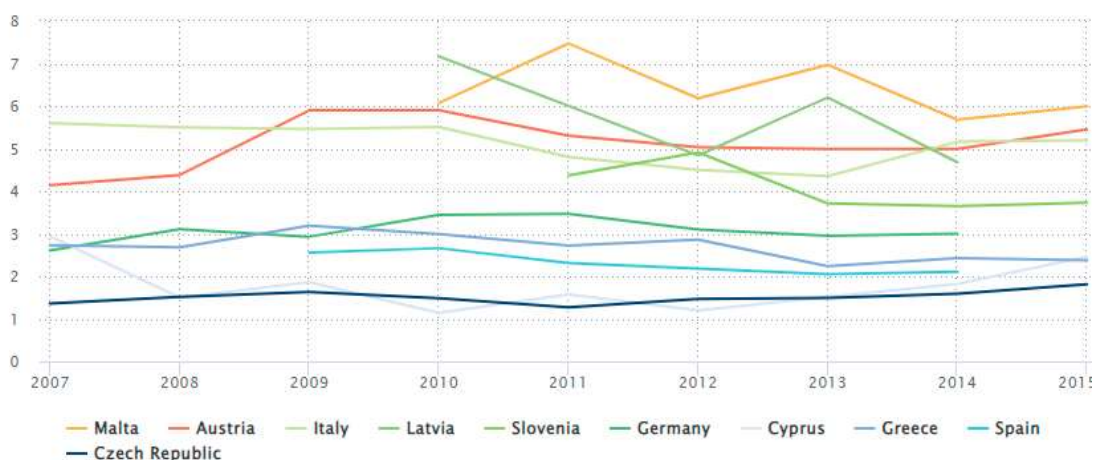
Obr. 1: Struktura fentanylu (*N*-fenyl-*N*-[1-(2-fenylethyl)piperidin-4-yl]propanamid)

Tyto látky, syntetizované původně z důvodu rozšíření řady anestetických přípravků, zaznamenaly v posledním desetiletí nechvalný nárůst spotřeby v souvislosti s jejich nezákonným užíváním. Nelegálně jsou distribuovány velmi často buď záměnou za heroin, nebo v příměsí s ostatními opiáty. Zřetelně se navýšil počet konzumentů opiátů nejen v USA, kde situace dosahuje úrovně „opiátové krize“, ale i v Evropě [3].

Razantní zvýšení rizika předávkování koncových uživatelů je vnímáno především z důvodu nízkého terapeutického indexu fentanylu, ale i proto, že k projevu nežádoucích účinků těchto látek dochází i při užití minimálního

množství; konkrétně u nejsilnějšího známého opiátu carfentanilu je smrtící dávka pro člověka přirovnávána ke špetce soli. Překročení nízké hranice bezpečné dávky derivátů fentanylu, takzvaných fentalogs, způsobuje závažné respirační potíže, které bez včasného podání antidota naloxonu mohou končit fatálně [4].

I z těchto důvodů je snahou analytických pracovišť optimalizovat metody analýzy diskutovaných látek pro rychlou a přesnou identifikaci či kvantifikaci vzorků a doplnit knihovny přístrojů o potřebné spektrální záznamy. Cílem tohoto experimentálního příspěvku je posouzení vhodnosti různých optických materiálů pro optimální měření spekter látek fentanylového typu v infračerveném spektru.

Obr. 2: Odhady roční míry prevalence vysoce rizikového užívání opiátů: vybrané trendy a nejnovější údaje (případy na 1 000 obyvatel) [5]

Analyzované látky

K dispozici byly standardy fentanylu a carfentanilu, a látky terapeuticky používané ve formě solí - remifentanilu hydrochloridu, ocfentanilu hydrochloridu, sufentanilu citrátu a thiofentanilu hydrochloridu, viz tabulka I.

Tab. I: Základní údaje o měřených látkách

Látka	Sumární vzorec	Molekulová hmotnost (g/mol)	CAS	LD ₅₀ (myš) mg/kg	Rozpustnost v H ₂ O (mg/ml)	pKa
Fentanyl	C ₂₂ H ₂₈ N ₂ O	336.5	437-38-7	2,91	0,74	8,99
Carfentanil	C ₂₄ H ₃₀ N ₂ O ₃	394.5	59708-52-0	3,39	0,00421	8,05
Remifentanil hydrochlorid	C ₂₀ H ₂₉ ClN ₂ O ₅	412.9	132539-07-2	5,6	0,591	7,51
Sufentanil citrát	C ₂₈ H ₃₈ N ₂ O ₉ S	578.7	60561-17-3	18,7	0,012	8,86
Ocfentanil hydrochlorid	C ₂₂ H ₂₇ FN ₂ O ₂	370.5	101343-97-3	–	–	7,82
Thiofentanil hydrochlorid	C ₂₀ H ₂₇ ClN ₂ OS	379	79278-88-9	20	0,0341	8,76

Fentanyl je léčivý přípravek syntetizovaný v 60. letech 20. století za účelem rozšíření řady analgetik morfinového typu a užití jeho účinků při balancované anestezii. Je používán v různých formách (např. lízátka pro dětské pacienty, náplasti pro onkologické pacienty, je užíván ve formě tablet, aplikován intravenózně atd.) pod názvy Sublimaze, Actiq, Fentora, Abstral. Celá desetiletí patří též mezi látky diskutované především v souvislosti s jeho zneužíváním drogově závislými osobami. Fentanylová báze je bílý mikrokrytalický prášek nerozpustný ve vodě, rozpustný v nižších alkoholech a chloroformu [6, 7].

Carfentanil je řazen mezi nejsilnější známé opioidy, určené především k imobilizaci velkých zvířat. Není schválen pro využití v humánní medicíně. Při 20 °C je pevného skupenství, béžové až nažloutlé barvy. Na drogové scéně je znám pod „pouličním“ názvem *C 50* a *Grey Death* a v mnoha případech je identifikován ve směsi s dalšími opiáty jako methadonem, tramalem, akrylfentanylem a fentanylem [8].

Remifentanil hydrochlorid je bílý, ve vodě rozpustný prášek. Ve zdravotnictví je indikován k navození sedativních účinků zpravidla v porodnické praxi, kardiochirurgii a dalších oborech. Stejně jako fentanyl a sufentanil patří mezi lipofilní léky, v organismu dobře vstřebatelné. Jeho farmakologické účinky nedosahují potence fentanylu. Obsahuje esterovou skupinu, díky absenci chirálního centra nemá žádné enantiomery [9, 10].

Sufentanil citrát je přípravek, využívaný např. v kardiovaskulární anestezii, transplantační chirurgii, obecně při déletrvajících (několikahodinových) chirurgických výkonech, k tlumení

neuralgických bolestí, ale i ve veterinární praxi. Vykazuje až 7x vyšší účinek v porovnání s fentanylem. V r. 2018 byla schválena jeho sublingvální forma s názvem Dsuvia (Dzuveo) k mírnění akutních bolestí [11, 12].

Ocfentanil hydrochlorid je látka syntetizovaná v 90. letech 20. století v očekávání bezpečnějšího terapeutického indexu oproti fentanylu. Bylo zjištěno, že účinky cca 3 $\mu\text{g}/\text{kg}$ ocfentanilu odpovídaly 5 $\mu\text{g}/\text{kg}$ fentanylu a látky mají téměř shodné vedlejší účinky, proto byl další klinický vývoj přerušen. Není schválen k lékařskému využití. Případy nezákonné výroby a zneužití této drogy byly hlášeny z několika zemí, na tzv. „darknetu“ je dostupný přes vyhledávač Tor [13].

Thiofentanil hydrochlorid je bílý, ve vodě nerozpustný prášek s poměrně málo prozkoumanými toxikologickými vlastnostmi. V současné době je využíván pouze k výzkumu a forenzním analýzám; k využití ve zdravotnictví ani ve veterinární praxi není povolen. Na černém trhu byl prodáván již v 90. letech minulého století [14, 15].

Experimentální část

Instrumentace

Pro měření spekter zvolených látek byla zvolena transmisní technika s rozebíratelnou kyvetou, určenou pro kapalně vzorky. K experimentu byl použit spektrometr Avatar 330 firmy Nicolet.cz (obr. 3) registrující infračervené spektrum a využívající Fourierovu transformaci. Referenční laser HeNe, tj. 634 nm. Během 1 scanu snímáno 8 192 bodů. Digitalizace analogového signálu z dTGS detektoru 0,3 mV. Přístroj je vybaven software Omnic 7.

Obr. 3: FT-IR spektrometr Avatar 330

Vzorky byly proměřovány ve 3 typech kyvetových okének vyrobených z materiálu KBr, CaF_2 a BaF_2 . Jejich rozsah a vlastnosti uvádí tabulka II. Z důvodu eliminace zkreslení tvaru píků byly použity spacery o tloušťce 0,025 mm.

Tab. II: Vlastnosti použitých optických materiálů [16]

Materiál	Rozsah transmise (cm^{-1})	% Transmise (tloušťka okénka)	Rozsah pH	Čisticí prostředky	Nevhodná rozpouštědla
KBr	40 000-400	90,5 % (4 mm)	/	Bezvodá rozpouštědla	Nižší alkoholy, vodná rozpouštědla
CaF ₂	50 000-1 111	90 % (4 mm)	1-9	Aceton, alkohol	NH ₄ ⁺ soli, kyseliny
BaF ₂	50 000-740	90 % (3 mm)	5-8	Aceton, alkohol	NH ₄ ⁺ soli, kyseliny

Organická rozpouštědla používaná v infračervené oblasti by měla ideálně propustit tok záření v co nejširším rozsahu sledovaného spektra tak, aby jejich vlastní absorpce pokud možno nepřekrývala spektrální rysy studovaného analytu. Vzhledem k tomuto požadavku byl k experimentu zvolen tetrachlormethan (CCl₄) a sirouhlík (CS₂). Nejvýhodnějším rozpouštědlem z hlediska interpretace spektra měřeného vzorku je CCl₄, který lze použít pro sledování pásů analytu v celé šíři spektra s omezením pouze v oblasti 820-700 cm^{-1} , kdežto např. CHCl₃ se projevuje vlastními absorpčními pásy ve třech oblastech (3050-2990 cm^{-1} , 1260-1180 cm^{-1} a 830-650 cm^{-1}) a vlastní měření vzorku poměrně výrazně ruší, proto byl z experimentu vyřazen [17, 18].

Pro získání celistvých údajů o spektru bylo v některém případě nutno kombinovat měření látek rozpuštěných v různých rozpouštědlech. Látky s nedostatečnou rozpustností v organických rozpouštědlech byly měřeny v suspenzi s parafinovým olejem bez použití spaceru.

Příprava vzorků

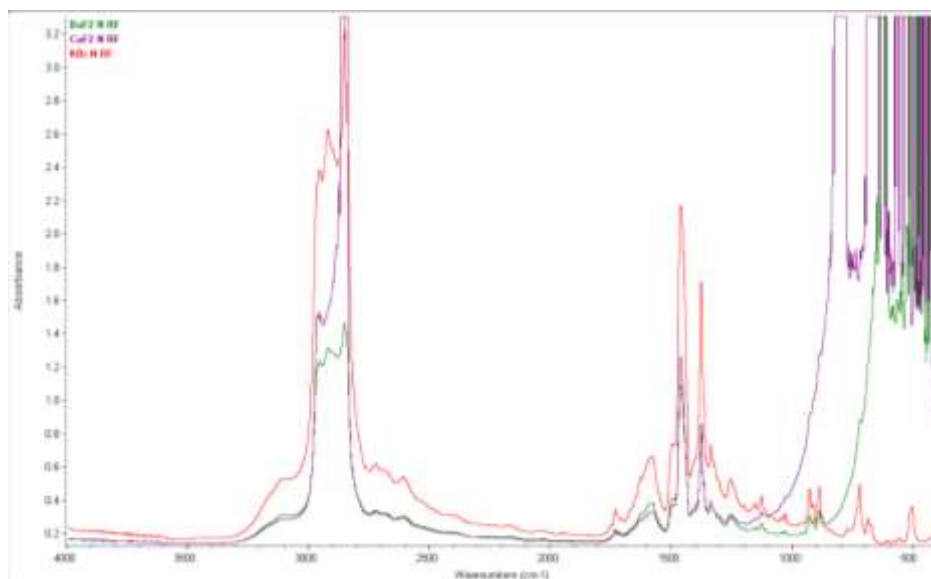
Zkoumané fentanylové deriváty carfentanil, ofentanil a thiofentanil byly k dispozici pouze jako roztoky – analyty rozpuštěny v methanolu, sirouhlíku a tetrachlormethanu (koncentrace 2,5 $\mu\text{g}/\mu\text{l}$ roztoku), fentanil, remifentanil a sufentanil byly k měření použity jednak ve formě roztoku v uvedených rozpouštědlech, a jednak v pevném skupenství rozetřeny v nujolovém (parafinovém) oleji a následně měřena nujolová suspenze. Analyzované látky byly proměřovány třemi typy optických materiálů, jejichž vlastnosti jsou uvedeny v tabulce II. Po změření hodnot absorpce referenčního roztoku, analyzovaného vzorku a substrakci referenčního spektra byly výsledky porovnány.

Výsledky a diskuze

Remifentanil hydrochlorid

Důležité pásy v infračerveném spektru se pro remifentanil hydrochlorid nacházejí v oblasti 3 000–2 800 cm^{-1} . „Dvojník“, charakteristický pro fentanylové deriváty, v oblasti 1400 cm^{-1} . Transparentních výsledků pro tyto oblasti bylo dosaženo použitím optických materiálů CaF₂ a BaF₂. Značnou nevýhodou těchto materiálů je jejich transmisní rozsah končící zhruba kolem hodnoty vlnové délky 1000 cm^{-1} , tedy ve významné oblasti „otisku palce“, kde naopak kvalitní výsledky poskytl optický materiál z bromidu draselného. Vzhledem k dostupnosti remifentanilu pouze v podobě soli, nerozpustné v methanolu, byl vzorek měřen při použití okének z KBr v nujolu, jehož použití se však v případě měření fentanalogs ukazuje jako poměrně nevýhodné

vzhledem k tomu, že absorbuje téměř shodně s fentanylovými deriváty v oblasti kolem 3 000 cm^{-1} .

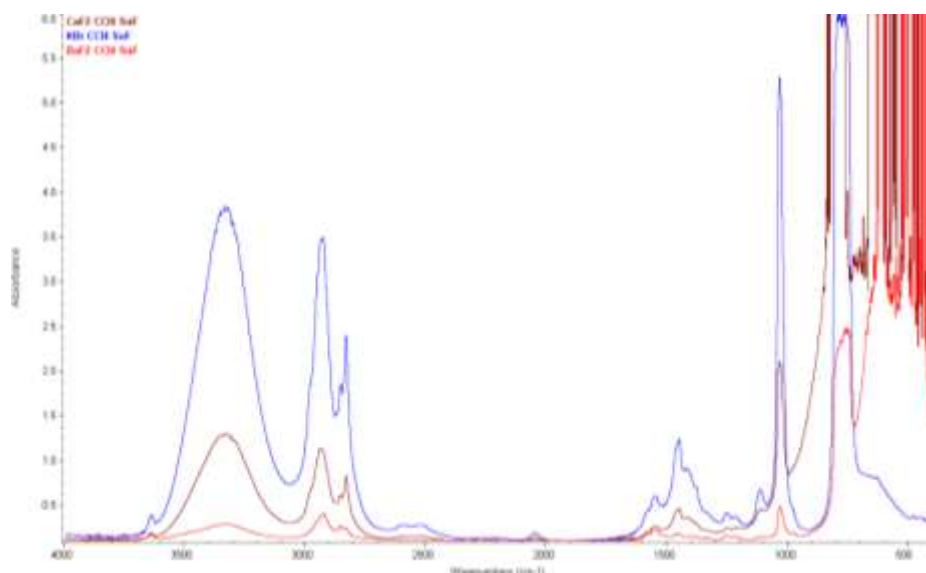
Obr. 4: Spektrum remifentanilu hydrochloridu v nujolu CaF_2 , BaF_2 a KBr

Thiofentanyl hydrochlorid

Thiofentanyl byl obdobně jako remifentanal dostupný pouze ve formě soli, proto byl měřen v nujolu. Ve spektru jsou typicky opět patrné absorpční pásy při vlnové délce 3 000 a 1 500 cm^{-1} , a to nejlépe v květetě s optickým materiálem KBr a CaF_2 .

Sufentanil

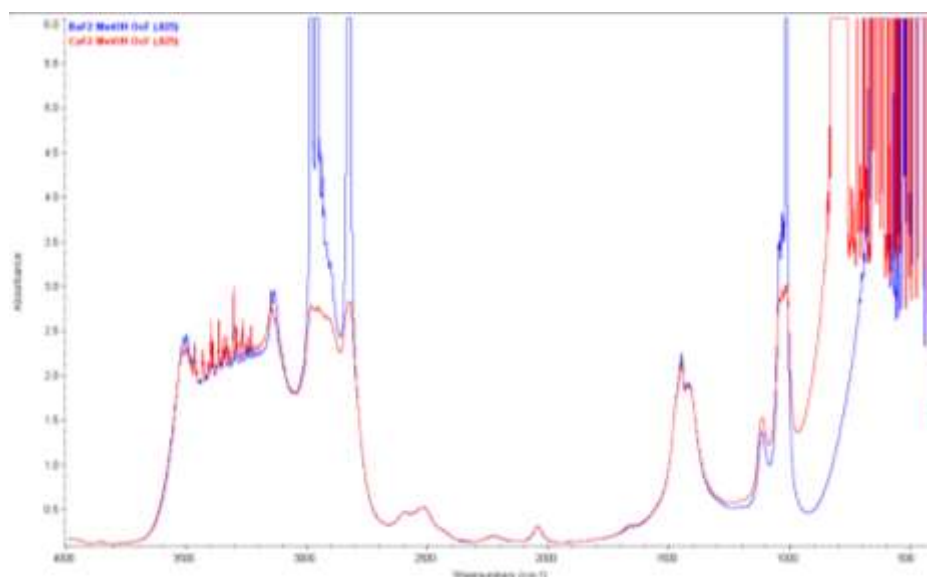
Spektrum sufentanilu bylo proměřeno v tetrachlormethanu, nujolu a sirouhlíku, prokázal v sirouhlíku jednoznačně nejlepší výsledky optický materiál KBr. Nujol vzhledem k tomu, že má velice podobné absorpční pásy se sufentanilem, neposkytl výsledky vhodné k porovnání optických materiálů. Naproti tomu v tetrachlormethanu díky jeho jedinému absorpčnímu pásu chloru ve vlnové délce kolem 1 500 cm^{-1} vytvořil kvalitní podmínky pro zachycení spekter sufentanilu a porovnání jednotlivých optických materiálů. Porovnatelná spektra ukázaly optické materiály KBr a CaF_2 .

Obr. 5: Spektrum sufentanilu v CCl_4 v okénkách z CaF_2 , BaF_2 a KBr

Fentanyl, carfentanyl, ofentanyl

Tyto vzorky byly dostupné pouze jako methanolvé roztoky, tudíž byly měřeny pouze okénky z CaF_2 a BaF_2 . Methanol pro HPLC, byť ve vysoké čistotě (99,8 %), poměrně hrubě poškozují okénka z bromidu draselného. Výsledná spektra získaná u materiálu CaF_2 a BaF_2 mají kvalitativně stejný průběh a stejně jako v předchozích měřeních byla ovlivněna pouze rozsahem absorpce záření použitého materiálu. Nevýhodou je „kopírování“ spektra rozpouštědla při použitých nízkých koncentracích analytů.

Obr. 6: Ofentanyl hydrochlorid v methanolu, okénka z materiálu CaF_2 a BaF_2

Podle předchozích předpokladů, na základě informací výrobců optických materiálů, lze konstatovat, že každý z uvedených materiálů vykazuje určité omezení pro práci se zkoumanými látkami, a to z hlediska rozsahu měření v oblasti různých vlnových délek, dosažené intenzity spektrálního záznamu při shodných koncentracích a také z důvodu odlišné odolnosti optického materiálu vůči rozpouštědlům i struktuře zkoumaných látek.

Všechny výsledky včetně spekter uvedených v příspěvku jsou uloženy v databázi přístroje Ústavu OPZHN ve Vyškově jako podklad pro další experimenty s obměnou koncentrací roztoků, výběru rozpouštědel a dalších optických materiálů, např. KRS-5, ZnSe nebo CSI.

Závěr

Vzhledem k nárůstu množství syntetizovaných derivátů fentanylu jsou prováděné analýzy zaměřovány na expresní, citlivou a přesnou laboratorní diagnostiku těchto látek a následné doplnění výsledků výzkumných experimentů do databází přístrojů k určení struktury a usnadnění interpretace molekul neznámého složení. Vedle sofistikovaných spřažených technik typu kapalinová chromatografie-hmotnostní spektrometrie nebo plynová chromatografie-hmotnostní spektrometrie a dalších má spektrální analýza v oblasti infračerveného záření nezastupitelné místo. Uvedené experimentální studie mohou přispět k usnadnění volby optických materiálů při detekci a identifikaci zájmových látek složkám integrovaného záchranného systému i forenzním analytikům.

Literatura

1. VARDANYAN, R. S. and V. J. HRUBY. Fentanyl-Related Compounds and Derivatives: Current Status and Future Prospects for Pharmaceutical Applications. *Future Med. Chem.* 2014, 6(4), 385–412.
2. PAJEREK, Jan. Intoxikace opiáty. *Pediatric pro praxi.* 2007. (2)110-111.
3. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. *Fentanils and synthetic cannabinoids: driving greater complexity into the drug situation.* Lucemburk, 2018. ISBN 978-92-9497-280-4.
4. United Nations Office on Drugs and Crime. Global smart update: Fentanyl and its analogues - 50 years on. Vol. 17. 2017. [cit. 22. ledna 2021] Dostupné z: <https://www.unodc.org/unodc/en/scientists/global-smart-update-2017-vol-17.html>
5. EMCDDA. [cit. 20. září 2021] Dostupné z: https://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2017/html/prevalence-trends/high-risk-opioid-users_en
6. EMCDDA. Fentanyl Drug Profile. [cit. 6. září 2021] Dostupné z: https://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/fentanyl_en
7. HESS, R. Lékové profily: Fentanylum. *Remedia.* 1999. 9(1).
8. EMCDDA. Carfentanil. ISBN 978-92-9497-243-9.
9. RAFFA, R. B. et al. The fentanyl family: A distinguished medical history tainted by abuse. *Journal of Clinical Pharmacy and Therapeutics.* 2018. (43),154-158.
10. EGAN, D., T: Remifentanil Pharmacokinetics and Pharmacodynamics. *Clinical Pharmacokinetics.* 1995, 29(2), 80-94.
11. HESS, R. Lékové profily. Sufentanilum. *Remedia.* 1995 (5)1-2.
12. Pubchem. Sufentanil. [cit. 16. září 2021]. Dostupné z: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/41693>
13. WHO. Ocfentanil. *Critical Review Report.* Geneva. 2017.
14. MOUNTENEY, J. et al. "Fentanils: Are we missing the signs? Highly potent and on the rise in Europe". *The International Journal on Drug Policy.* 2015. 26 (7): 626–31.

15. VALDEZ, C. A., LEIF, R. N. and B. P. MAYER. An efficient, optimized synthesis of fentanyl and related analogs. Forensic Science Center, Lawrence Livermore National Laboratory. 2014. [cit. 9. října 2021] Dostupné z: <https://www.osti.gov/servlets/purl/1418961>
16. Zdroj: fa Nicolet.cz. Praha.
17. UNODC. Recommended Methods for the Identification and Analysis of Fentanyl and its Analogues in Biological Specimens. Vienna. United Nations, © 2017.
18. KANIA, P. Infračervená spektrometrie. Praha: VŠCHT. [cit. 14. června 2021] Dostupné z: <https://www.vscht.cz/files/uzel/0005766/Infra%C4%8Derven%C3%A1+spektrometrie.pdf?redirected>

AKTUÁLNÍ ZAMYŠLENÍ SE NAD ZÁKONEM Č. 254/2019 SB., O ZNALCÍCH, ZNALECKÝCH KANCELÁŘÍCH A ZNALECKÝCH ÚSTAVECH, V PLATNÉM ZNĚNÍ

Tereza Jonáková

Úvod

Dne 9. října 2019 byl ve Sbírce zákonu publikován nový zákon č.254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, v platném znění /dále jen „znalecký zákon“¹ a následně i jeho změnový zákon č. 255/2019 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech a zákona o soudních tlumočnících a soudních znalcích, který novelizuje trestní řád, živnostenský zákon, zákon o soudních poplatcích, zákon o pobytu cizinců na území České republiky, zákon o správních poplatcích, zákon o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů a zákon o zdravotních službách, v platném znění. Následně poté byl dne 20. prosince 2019 vyhlášen zákon č. 354/2019 Sb., o soudních tlumočnících a soudních překladatelích, v platném znění. U všech tří, výše zmíněných zákonů, byla účinnost stanovena na 1. 1. 2021 a problematika znaleckého dokazování tak doznala po více jak třiceti letech zcela zásadních změn, neboť k tomu dni nový znalecký zákon spolu s ostatními právními předpisy nahradil doposud platný zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, jenž byl čtyřikrát novelizován.² Přílohu nového znaleckého zákona tvoří seznam znaleckých oborů, v rámci kterých dále existují znalecká odvětví, jejichž seznam stanoví Ministerstvo spravedlnosti ČR příslušnou vyhláškou. Přechodné období zavedl zákonodárce v ustanovení § 45-47 nového znaleckého zákona tak, že znalci – fyzické osoby vykonávající znaleckou činnost dle dosavadních předpisů, mají 5 let od nabytí účinnosti nového znaleckého zákona na to, aby získaly oprávnění k výkonu znalecké činnosti podle nového znaleckého zákona. Znalecké ústavy mají dānu lhůtu 1 roku ode dne nabytí účinnosti nového znaleckého zákona, kdy musí Ministerstvu spravedlnosti prokázat, že vykonávají znaleckou činnost prostřednictvím alespoň jednoho znalce oprávněného k výkonu znalecké činnosti /v případě ústavů zapsaných ve II. oddílu seznamu znaleckých ústavů/ nebo alespoň dvou znalců oprávněných k výkonu znalecké činnosti /u ústavů zapsaných v I. oddílu seznamu znaleckých ústavů/. Znalecké ústavy rovněž tak mohou vykonávat svou činnost podle nového znaleckého zákona po dobu 5 let od nabytí jeho účinnosti, musí však v této době, chtějí-li pokračovat ve své činnosti, požádat o zápis do seznamu znalců,

¹ Z prováděcích vyhlášek k novému znaleckému zákonu se jeví jako vhodné uvést vyhlášku Ministerstva spravedlnosti č. 503/2020 Sb., o výkonu znalecké činnosti, v platném znění, vyhlášku Ministerstva spravedlnosti č. 504/2020 Sb., o znalečném, v platném znění a vyhlášku Ministerstva spravedlnosti č. 505/2020 Sb., kterou se stanoví seznam znaleckých odvětví jednotlivých znaleckých oborů, jiná osvědčení o odborné způsobilosti, osvědčení vydaná profesními komorami a specializační studia pro obory a odvětví, v platném znění. Všechny tři prováděcí předpisy byly vyhlášeny ve Sbírce zákonů až k datu 7. 12. 2020.

² Spolu se zákonem č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících byla zrušena i prováděcí vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů /rovněž čtyřikrát novelizována/ a vyhláška č. 123/2015 Sb., která stanoví seznam znaleckých oborů a odvětví pro výkon znalecké činnosti.

jenž je vedený podle nového znaleckého zákona. V případě nesplnění zákonem stanovených podmínek, oprávnění k výkonu znalecké činnosti lhůtou pěti let zaniká.

Zákonodárce ve své důvodové zprávě k novému znaleckému zákonu m.j. uváděl snahu o „vytvoření dokonalejší právní úpravy k oblasti znaleckého dokazování“. Tento cíl však nalézá v praxi mnoho úskalí, viditelných nedokonalostí a závažných legislativně technických chyb³. Důvodová zpráva k novému znaleckému zákonu uvádí, že novým znaleckým zákonem dojde ke všeobecnému zkvalitnění výkonu znalecké profese, posílení výkonu dohledu a zvýšení jeho efektivity, a že „právní úprava znalců byla v posledních letech své existence velice kritizována za mnohé nedokonalosti, nesystémová řešení nebo zastaralost, a to např. ve vztahu ke vzniku znaleckého oprávnění, odměňování⁴, nedostatečných sankčních mechanismů či absence kontroly kvality a věcného přezkoumávání znaleckých posudků.“

První možnou zásadní změnou, kterou nový znalecký zákon přinesl je např. **zřízení znaleckých kancelářů**, jejichž zřízení předpokládá u obchodních korporací realizujících komerční znaleckou činnost. Znalci nebo znalecké ústavy mohou vykonávat znaleckou činnost, nicméně nad to, je kategorie znaleckého ústavu svým výkonem vyhrazena pouze institucím typu veřejné výzkumné instituce nebo vysoké školy, jež vykonávají vědeckovýzkumnou činnost.

Pozitivem právní úpravy nového znaleckého zákona je zákonný nárok na jmenování znalcem po splnění předem stanovených podmínek. Nově znalecký zákon upravil skutečnost, kdy subjekty žádající o zápis do seznamu znalců mají na tento **zápis právní nárok**. Znalecké oprávnění je možné udělit pouze osobám s vysokoškolským vzděláním, s minimálně 10 lety cílené praxe, bezúhonné, bezdlužné, které úspěšně absolvují vstupní zkoušky a zřídí si pojištění profesní odpovědnosti za rizika potenciálně hrozící újmy v posuzovaném případě a vystavení se rizikům sankcí a pokut. Okamžitě jakmile splní subjekt zákonem stanovené podmínky⁵ je Ministerstvo spravedlnosti, doposud to byly krajské soudy, povinno je zapsat. Subjektům, které jsou zapsány do seznamu znalců, však přibývá další podstatná povinnost, kterou je oblast rozšíření odpovědnosti znalce při výkonu znalecké činnosti.

Velmi významnou součástí obsahové úpravy nového znaleckého zákona je tak sféra odpovědnosti osob vykonávající znaleckou činnost, které mohou být v zásadě odpovědné za

³ Konkrétním příkladem, než které budou uváděny dále v textu příspěvku, je např. ustanovení § 6 odst. 2 nového znaleckého zákona, podle kterého „Znalec může být zaměstnancem, společníkem nebo členem pouze jedné znalecké kanceláře, kdy takový znalec není oprávněn vykonávat současně znaleckou činnost samostatně.“ Zmíněné ustanovení tak determinuje skutečnost, že znalci nemají reálně možnost vykonávat mimo rámec své např. znalecké kanceláře znaleckou činnost v jiných oborech, než ve kterých je vykonává činnost příslušná znalecká kancelář. Nový znalecký zákon vůbec neuvádí možnost, kdy by byl znalec jmenován pro více oborů, odvětví a specializací současně včetně možného návrhu řešení této situace. Rovněž tak v novém znaleckém zákonu např. absentuje legální úprava pojmosloví, např. pojmu „člen“, kterého následně zákon bohatě užívá a lze se pouze domnívat o použití nutné, vhodné, analogie k danému termínu ve vztahu např. k zákonu o advokacii. Ze smyslu ustanovení § 2 odst. 2 nového znaleckého zákona je umožněno, aby „znalec v pracovněprávním nebo obdobném vztahu ke znaleckému ústavu vykonával znaleckou činnost rovněž samostatně nebo jako zaměstnanec, společník nebo člen znalecké kanceláře.“ Toto ustanovení je tak ve zřejmém rozporu dvoukolejnosti působení znalců a zároveň postrádá smysl dělení na znalecké kanceláře a znalecké ústavy.

⁴ Blíže vyhláška Ministerstva spravedlnosti č.504/2020 Sb., o znalečném, v platném znění.

⁵ Žadatelé o znalecké oprávnění skládají obligatorně vstupní zkoušku z obecné části zkoušky /standardně formou písemného testu s prověřením znalostí z oblasti právních předpisů upravujících znaleckou činnost, jenž provádí Justiční akademie/ a zvláštní části zkoušky, jenž má povahu ústního pohovoru před zkušební komisí, při kterém žadatel obhajuje zkušební znalecký posudek ve zvoleném oboru a odvětví.

přibližně 15 typů **přestupků**.⁶ U některých těchto přestupků je možné postihnout také formu spolupachatelství. Promlčecí doba u přestupků je legislativně stanovena na 5 let, což odpovídá dále promlčecí doby u trestných činů s horní hranicí sazby trestu odnětí svobody ve výši nejméně tří let. Značně rozšířenému katalogu uplatňování odpovědnosti znaleckých subjektů a tomu odpovídajícím vysokým peněžitým sankcím při pochybení při výkonu znalecké činnosti odpovídá i požadavek **povinného pojištění**. Všechny subjekty vykonávající znaleckou činnost⁷ jsou povinny uzavřít pojištění své odpovědnosti za výkon této činnosti⁸, které předkládají Ministerstvu spravedlnosti.

S možnostmi organizačního vymezení subjektů podílejících se na výkonu znalecké činnosti souvisí i změna ve formální náplni jejich práce, tj. **podrobnější úprava formálních i obsahových náležitostí znaleckých posudků**⁹ spočívající např. v úpravě konkrétní odborné otázky zadané zadavatelem, metodickým popisem postupu znalce při zpracování posudku, a to včetně sběru výzkumných dat k aplikační části a závěrům nebo použitým zdrojům. Při zpracování znaleckého posudku platí, že znalec zásadně řeší pouze otázky skutkové, kdy subjektivně sděluje svůj názor na věc, bez řešení otázek právních, které náleží příslušnému soudnímu orgánu. Znalecký posudek musí být zpracován v souladu s obecně uznávanými postupy a standardy daného oboru a odvětví, musí být úplný pravdivý a přezkoumatelný. Požadavek přezkoumatelnosti znaleckého posudku vyplývá z odůvodnění znaleckého posudku. V kontextu výše uvedeného logického textu se však zdá paradoxní předpoklad nového znaleckého zákona, s ohledem především na ustanovení § 28 odst. 1 nového znaleckého zákona, kdy za úplnost a pravdivost podkladů dodaných zadavatelem znaleckého posudku odpovídá nikoli zadavatel znaleckého posudku, ale v zásadě znalec, který zpracuje znalecký posudek, prezentuje v něm odborné záležitosti, odpovídá na odborné dotazy a garantuje jejich správnost. Vadné vypracování znaleckého posudku je způsobilým důvodem pro vznik povinnosti k náhradě škody.¹⁰

Teorie požaduje jasné, věcné, zřetelné a úplné zadání znaleckého posudku zadavatelem, kdy teprve poté lze naplnit znalcem to, aby „*Podaný znalecký posudek byl úplný, pravdivý a přezkoumatelný.*“¹¹ Zpracovatel znaleckého posudku nemůže reálně úplnost a pravdivost podkladů od zadavatele získaných ověřit a při výkonu své činnosti jedná primárně v dobré víře. Znalecký posudek může být znalcem podán ústně do protokolu, v listinné podobě nebo i v podobě elektronické, kdy pro tento případ bude muset být znalecký posudek opatřen kvalifikovaným elektronickým podpisem s certifikátem a časovým razítkem platným alespoň 5 let.

⁶ Blíže část pátá nového znaleckého zákona – ustanovení § 39–42. Jedná se např. o nesplnění obsahových náležitostí zpracovávaného a podávaného posudku nebo nesprávné vyúčtování odměny. Peněžité sankce stanovil zákonodárce až do výše 500.000 Kč.

⁷ výjimka se zde vztahuje pouze na organizační složky státu

⁸ V případě znalců jako fyzických osob je povinná výše pojistného plnění stanovena na 1 mil. Kč, v případě znaleckých ústavů a znaleckých kanceláří je výše pojistného krytí uvedena na 5 mil. Kč.

⁹ Blíže prováděcí vyhláška Ministerstva spravedlnosti č.503/2020 Sb., o výkonu znalecké činnosti, v platném znění.

¹⁰ Blíže např. nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 312/05.

¹¹ Blíže ŠÍNOVÁ, Renáta, Klára HUMULÁKOVÁ a kol. *Civilní proces. Obecná a část a sporné řízení*. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2020, 502 s. ISBN 978-80-7400-787-3, strana 304-310. Analogicky dále FIALA, Zdeněk, Kateřina FRUMAROVÁ, Pavel VETEŠNÍK, Martin ŠKUREK, Eva HORZINKOVÁ, Vladimír NOVOTNÝ, Olga SOVOVÁ, Lenka SCHEU. *Správní řád. Praktický komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, 884 s. ISBN 978-80-7598-797-6, strana 293-295.

Dohled nad výkonem znalecké činnosti provádí Ministerstvo spravedlnosti, které v rámci svého dohledu posuzuje rovněž věcnou správnost znaleckého posudku. Ministerstvo spravedlnosti dostalo dále do své kompetence povinnost vést údaje o subjektech vykonávajících znaleckou činnost a o posudcích a jejich činnosti v **elektronické evidenci**¹² znalecké činnosti. Vedle vedení elektronické evidence posudků má Ministerstvo spravedlnosti podle nového znaleckého zákona zřízenou povinnost vést **seznam znalců**, který dělí na část veřejnou /např. údaje o názvu, oboru, odvětví a specializaci subjektu vykonávající znaleckou činnost/ a neveřejnou /např. údaje o pozastavení činnosti nebo spáchaném protiprávním jednání/.

Značnou vlnu nespokojenosti, nesouhlasu a snížení atraktivity výkonu znalecké činnosti vyvolala část znaleckého zákona a vyhlášky Ministerstva spravedlnosti související, jež upravují konstrukci a výši **odměňování za znaleckou činnost**. Odměna znalce za jeho činnost je vyhláškou stanovena na 300-450 Kč/hodinu účelně vynaložené práce, kdy dále je možné uplatnit stran znaleckých subjektů nárok na náhradu za ztrátu času při cestě do místa provedení úkonu nebo při čekání na jeho provedení. Jednotná sazba je stanovena shodně pro znalce, znaleckou kancelář i znalecký ústav. K tíži nového znaleckého zákona a oblasti úpravy ohodnocení znalců za jejich činnost je stále ohodnocení znalce pomocí uplatnění hodinové sazby na úkor např. neumožnění stanovení paušální odměny za provedený znalecký úkon. Nový zákon tak systémově uplatňuje hodinovou sazbu, kdy v praxi nelze mnohdy obecně určovat odměnu, která se odvíjí od hodinové sazby, nelze určitý výkon této konkrétní hodinové sazby podřídít a nelze mu tedy objektivně a exaktně stanovit potřebnou časovou dotaci.

V krátkosti s výše nastíněnými úskalími nového znaleckého zákona tak dochází k přirozenému **poklesu členské základny znalců** a ke snížení dostupnosti znaleckého dokazování, které jako jeden ze stěžejních důkazních prostředků absentuje při korektním rozhodování různých sporů. Skokové ukončení znalecké činnosti odborníků v sobě obnáší nejen riziko ukončení činnosti zkušených subjektů, které by svou funkci za vhodnějších podmínek reálně nadále vykonávaly a zároveň přirozeně předávaly zkušenosti v rámci školícího cyklu při generačních výměnách svým mladším kolegům. Odborná obec uvádí, že v roce 2008 bylo v přibližně padesáti oborech lidské činnosti zapsáno 11 000 znalců, kdy dnes je jejich pokles zastaven na přibližném čísle 7 700, 138 znaleckých ústavech zapsaných v oddílu I. a 170 znaleckých ústavů zapsaných v oddílu II. a kdy vyplývá, že z celkových 84 oborů není ve 36 zapsaný žádný znalece, což činí cca. 42 % oborů bez znalců jednotlivců, v reálu však cca. 55 % protože dalších 19 oborů ze seznamu nedisponuje potřebným počtem znalců, kteří by byli schopni v reálu zajistit chod budoucích znaleckých kanceláří.¹³ Odborná obec hovoří o letech 2021 a 2022, které ukážou reálný stav a deficit znalců v jednotlivých oborech /odvětvích/ specializací¹⁴. S příchodem roku 2022 však dále odborná veřejnost předpokládá úbytek znaleckých subjektů a transformaci znaleckých ústavů oddílu I., z důvodu nově zpřísněných podmínek k provozování znalecké činnosti, do znaleckých kanceláří. Praxi tak v reálu nezbyde mnohdy nic jiného, než aplikovat ustanovení nového znaleckého zákona, kdy v případě absence znalce pro daný obor nebo odvětví předpokládá, že orgán veřejné moci může výjimečně ustanovit k podání znaleckého

¹² Všechny údaje se obligatorně zapisují do elektronické evidence do 5 pracovních dnů od rozhodné skutečnosti.

¹³ Blíže web portál.justice.cz, jenž eviduje oficiální seznam znaleckých subjektů v ČR.

¹⁴ Ve smyslu instrukce Ministerstva spravedlnosti č. 8/2017 ze dne 23. 11. 2017, č.j. MSP.-26/2017-OJD-ORG/32o správním řízení ve věcech znalců a tlumočnicků a o některých otázkách existují specializace pouze pro obory – zdravotnictví, kriminalistika, písmoznalectví, ekonomika a to z celkem 48 oborů, nový znalecký zákon reflektuje celkem 62 oborů, bez prozatím uvedeného počtu a bližší specifikace specializací.

posudku i jinou osobu, která není znalcem, ale disponuje potřebnými znalostmi v oboru. V takovém případě by takto ustanovená osoba složila do rukou příslušného orgánu jednorázový znalecký slib ke splnění daného úkolu.

Orgány veřejné moci zadávají v občanském správním řízení znalcům zpracování znaleckých posudků podle §127 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění, dále jen „občanský soudní řád“¹⁵, kdy „V ustanovení § 125 občanského soudního řádu vypočítává legislativec demonstrativně některé z důkazních prostředků.“¹⁶ V trestním řízení, tj. ve smyslu zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, v platném znění, dále jen „trestní řád“/ jsou znalci přibíráni orgány činnými v trestním řízení ve smyslu ustanovení § 105 odst. 1 trestního řádu¹⁷. Znalecký posudek může ve smyslu ustanovení §89 odst. 2 trestního řádu předložit kterákoliv ze stran, kdy „Za důkaz může sloužit vše, co může přispět k objasnění věci, zejména výpovědi obviněného a svědků, znalecké posudky, věci a listiny důležité pro trestní řízení a ohledání. Každá ze stran může důkaz vyhledat, předložit nebo jeho provedení navrhnout. Skutečnost, že důkaz nevyhledal nebo nevyžádal orgán činný v trestním řízení, není důvodem k odmítnutí takového důkazu.“¹⁸ Z pohledu trestněprávního, je „Znalecký posudek samostatným důkazním prostředkem, kterým si orgány činné v trestním řízení nebo strany /§110a, §89 odst. 2 a § 12 odst.6/ opatřují od osob nebo orgánů k tomu zvláště odborně způsobilých - znalců odborné skutkové poznatky.“¹⁹ Znalecký posudek slouží v příslušném řízení jako jeden z možných důkazů pro posouzení skutečností důležitých pro dané/trestní/ řízení a zejména k posouzení případné viny obžalovaného. Přibrání znalce je možné podle ustanovení § 110 odst. 1 trestního řádu, a to k podání znaleckého posudku z příslušného oboru a odvětví, jako znaleckého ústavu zapsaný v seznamu znaleckých ústavů pro příslušný obor. Proti osobě znalce je možné vznést námitky z důvodů stanovených zvláštním zákonem, a to jak proti odbornému zaměření znalce, tak i formulaci otázek znalci položených. Jsou-li znalci známy okolnosti, pro které by byl jako znalec vyloučen, nebo které by mu jako znalce jinak bránily být ve věci činný, je povinen toto neprodleně oznámit soudu. O důvodnosti podaných námitek rozhoduje předseda senátu příslušného soudu. Znalec je proto povinen uvádět pouze pravdu a nic nezamlčet, jinak se vystaví nebezpečí trestního stíhání pro trestný čin křivé svědecké výpovědi a nepravdivého znaleckého posudku, v případě podání nepravdivého, hrubě zkresleného nebo neúplného

¹⁵ „Závisí-li rozhodnutí na posouzení skutečností, k nimž je třeba odborných znalostí, vyžádá soud u orgánu veřejné moci odborné vyjádření. Jestliže pro složitost posuzované otázky takový postup není postačující nebo je-li pochybnost o správnosti podaného odborného vyjádření, ustanoví soud znalce.“ Ve smyslu ustanovení §127a občanského soudního řádu „Jestliže znalecký posudek předložený účastníkem řízení má všechny zákonem požadované náležitosti a obsahuje doložku znalce o tom, že si je vědom následků vědomě nepravdivého znaleckého posudku, postupuje se při provádění tohoto důkazu stejně, jako by se jednalo o znalecký posudek vyžádaný soudem.“

¹⁶ Blíže např. LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský soudní řád /§ 1 až 2501/. Řízení sporné. Praktický komentář.* 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s. 2016. 1116 s. ISBN 978-80-7478-986-1, strana 612-658.

¹⁷ „Je-li k objasnění skutečností důležité pro trestní řízení třeba odborných znalostí, vyžádá orgán činný v trestním řízení odborné vyjádření. Jestliže pro složitost posuzované otázky takový postup není postačující, přibere orgán činný v trestním řízení znalce. V přípravném řízení přibírá znalce ten orgán činný v trestním řízení, jenž považuje znalecký posudek za nezbytný pro rozhodnutí, pokud byla věc vrácena k došetření, státní zástupce, a v řízení před soudem předseda senátu.“

¹⁸ Na znalecké posudky se aplikuje dále rovněž i ustanovení § 107 odst. 1 trestního řádu, kdy „Znalci, který je pověřen úkonem, se poskytnou potřebná vysvětlení ze spisů a vymezi se jeho úkoly. Přitom je třeba dbát toho, že znalci nepřislouží provádět hodnocení důkazů a řešit právní otázky. Je-li toho k podání posudku třeba, dovolí se znalci nahlédnout do spisů nebo se mu spisy zapůjčí. Může mu být dovoleno, aby byl přítomen při výslechu obviněného a svědků a aby jim kladl otázky vztahující se na předmět znaleckého vyšetřování.“

¹⁹ FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ, Tomáš GŘOVNA a kol. *Trestní právo procesní.* 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR. 2019. 952 s. ISBN 978-80-7598-306-0, strana 402.

znaleckého posudku. Vyvstanou-li pochybnosti o věcné správnosti znaleckého posudku, je orgán činný v trestním řízení povinen, v souladu se zásadou oficiality a zásadou vyhledávací pokusit se odstranit vzniklé pochybnosti obstaráním dalších důkazů. V případě závažných skutkových rozporů a pochybností o správnosti znaleckého posudku, které se nepodaří odstranit, musí soud postupovat podle pravidla in dubio pro reo a rozhodnout ve prospěch obviněného.

Závěr

V krátkosti výše nastíněné úvahy nad novým znaleckým zákonem demonstrují některé z názorů odborné i laické veřejnosti, které směřují, alespoň v některých oblastech, k novelizujícímu zamyšlení a k možným právním úpravám.

Takto nastavený řád znaleckého dokazování ochromuje systém dokazování a tím i celou činnost subjektů využívajících znalecké dokazování k výkonu své řádné činnosti – a to nejen pro činnost orgánů činných v trestním řízení, ale i při zadávání privátních znaleckých posudků. Až výjimečně se stran váhy znaleckých posudků vyjadřuje např. Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 13. 12. 2007, sp. zn. II. ÚS 2630/07, jenž ve svém právní větě uvádí, cituji: „*Postup soudů v tomto posuzovaném případě nese rysy typické pro postup soudů v těchto věcech. Je charakterizován formálním, schematickým pohledem na projednávaný případ, bez snahy o individuální přístup ke každému jednotlivému případu, a naprosto nekritickým přejímáním závěrů znaleckých posudků, v nichž jsou mnohdy formulovány odpovědi na dotazy soudů, které překračují meze odborného posouzení a zasahují přímo do rozhodování soudů tím, že dávají přímý návod, jak má soud ve věci rozhodnout. Soudní rozhodnutí poté není rozhodnutím nezávislého soudu, ale soudního znalce.*“ K reálné opodstatněnosti, důležitosti, k pravidlům hodnocení znaleckých důkazů a objektivnímu, až kritickému, pohledu se vyjádřil dále např. Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 30. 4. 2007, sp. zn. III. ÚS 299/06 kde uvedl, cituji: „*Znalecký posudek je nepochybně významným druhem důkazních prostředků a v rámci dokazování v trestním řízení mu přísluší významné místo. Nelze však pustit ani na okamžik ze zřetele, že ze stěžejních zásad dokazování v novodobém trestním procesu vyplývá požadavek kritického hodnocení všech důkazů včetně znaleckého posudku. Znalecký posudek je nutno hodnotit stejně pečlivě jako každý jiný důkaz, ani on nepožívá žádné zvláštní síly, a musí být podrobován všestranné prověrce nejen právní korektnosti, ale též věcné správnosti. Hodnotit je třeba celý proces utváření znaleckého důkazu, včetně přípravy znaleckého zkoumání, opatřování podkladů pro znalce, průběh znaleckého zkoumání, věrohodnost teoretických východisek, jimiž znalec odůvodňuje své závěry, spolehlivost metod použitých znalcem a způsob vyvozování závěrů znalce.*“

„*Znalec objasňuje věc z hlediska odborných znalostí, které náležejí do jeho oboru působnosti. Nepřísluší mu proto zabývat se odbornými otázkami, které náležejí do kompetence orgánů činných v trestním řízení, ne otázkami právními /§ 107 odst. 1/. Tuto okolnost je třeba mít na zřeteli při zadávání otázek znalci.*“²⁰

I z výše uvedených citací je zřejmá váha, která je znaleckému dokazování přisuzována a přirozená potřeba společnosti, v návaznosti na oblasti v textu výše zmíněné, směřující k návrhům de lege ferenda, které by se měly věnovat alespoň úpravě možnosti současného

²⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 4. vydání. Praha: Leges. 2016. 848 s. ISBN 978-80-7502160-1, strana 434.

výkonu znalecké činnosti ve více oborech, problematice odpovědnosti zadavatele za jím dodané podklady, určení výše znalečného podle druhu znaleckého posudku a např. sjednocení správního trestání se zákonnou, novelizovanou, právní úpravou s tlumočnickým zákonem.

Literatura

Monografie

FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ, Tomáš GŘOVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR. 2019. 952 s. ISBN 978-80-7598-306-0.

FIALA, Zdeněk, Kateřina FRUMAROVÁ, Pavel VETEŠNÍK, Martin ŠKUREK, Eva HORZINKOVÁ, Vladimír NOVOTNÝ, Olga SOVOVÁ, Lenka SCHEU. *Správní řád. Praktický komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, 884 s. ISBN 978-80-7598-797-6.

JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 4. vydání. Praha: Leges. 2016. 848 s. ISBN 978-80-7502160-1.

LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský soudní řád /§ 1 až 2501/. Řízení sporné. Praktický komentář*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s. 2016. 1116 s. ISBN 978-80-7478-986-1.

ŠÍNOVÁ, Renáta, Klára HUMULÁKOVÁ a kol. *Civilní proces. Obecná a část a sporné řízení*. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2020, 502 s. ISBN 978-80-7400-787-3.

Legislativa

vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 503/2020 Sb., o výkonu znalecké činnosti, v platném znění

vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 504/2020 Sb., o znalečném, v platném znění

vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 505/2020 Sb., kterou se stanoví seznam znaleckých odvětví jednotlivých znaleckých oborů, jiná osvědčení o odborné způsobilosti, osvědčení vydaná profesními komorami a specializační studia pro obory a odvětví, v platném znění.

vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 37/1967 Sb., k provedení zákona o znalcích a tlumočnících

vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 123/2015 Sb., která stanoví seznam znaleckých oborů a odvětví pro výkon znalecké činnosti.

zákon č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, v platném znění

zákon č. 255/2019 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech a zákona o soudních tlumočnících a soudních znalcích, který novelizuje trestní řád, živnostenský zákon, zákon o soudních poplatcích, zákon o pobytu cizinců na území České republiky, zákon o správních poplatcích, zákon o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů a zákon o zdravotních službách, v platném znění

zákon č. 354/2019 Sb., o soudních tlumočnících a soudních překladatelích, v platném znění

zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících

zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění

zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, v platném znění

Judikatura

nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 312/05

nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2630/07

nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 299/06

OSOBITOSTI DOKAZOVANIA DAŇOVÝCH TRESTNÝCH ČINOV

Juraj Kornhauser

Abstrakt

Dokazovanie v trestnom konaní slúži na predovšetkým na zistenie, či sa skutok stal, či má znaky trestného činu, kto je páchatel' a z kých pohnútok bol trestný čin spáchaný, pričom v kontexte daňových trestných činov sa osobitne zisťuje výška skrátenej, nezaplátenej alebo neodvedenej dane a poistného, resp. výšky neoprávnenej „vratky“ na DPH. Príspevok sa v týchto súvislostiach dokazovania venuje vybraným otázkam dokazovania znaleckou a odbornou činnosťou a prostredníctvom tzv. „znaleckých svedkov“.

Kľúčové slová

daňové trestné činy, daňový podvod, skrátenie dane, znalecký posudok, znalec, odborné vyjadrenie, znaleckí svedkovia.

Abstract

Evidence in criminal proceedings serves namely to prove, whether the act was committed, if it has characteristics of criminal act, who is the offender and what was his intention under which the crime was committed, while the precise amount of reduced, evaded or unpaid taxes and insurance, eventually unlawful VAT return, shall be especially identified in context of tax crimes. This article is dedicated to chosen issues of evidence in criminal proceedings regarding expert and professional activity and so called „*expert witnesses*“ within the aforementioned terms.

Keywords

tax crimes, tax fraud, reduction of tax, expert opinion, expert, professional statement, expert witnesses

Zoznam skratiek

TP, Tr. por. – zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

TZ, Tr. zak. – zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

ZoPZ – zákon č. 171/1993 Z. z. o policajnom zbore

DP, Daňový poriadok - zákon č. 563/2009 Z. z. daňový poriadok

ZoA – zákon č. 586/2003 Z. z. o advokácii

ZoDP – zákon č. 79/1992 Zb. o daňových poradcoch

ZoAUD – Zákon č. 423/2015 Z. z. o audítoroch a Slovenskej komore audítorov

Zákon o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti – zákon č. 297/2008 Z. z. o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti a o ochrane pred financovaním terorizmu a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Úvod

Príspevok reflektuje predovšetkým na vybrané praktické poznatky a postrehy autora z trestnoprávnej aplikačnej praxe podľa Tr. por. a podľa predpisov iných súvisiacich právnych odvetví (najmä daňové predpisy), so zameraním na dokazovanie daňových trestných činov prostredníctvom odbornej a znaleckej činnosti. V tomto kontexte sa pokúsime poukázať na vybrané aspekty dokazovania v trestnom konaní, z praktických dôvodov najmä z predsúdneho – prípravného konania, v ktorom sa predovšetkým realizuje dôkazná príprava na prípadné súdne konanie. Vyšetrovanie daňových trestných činov je vývojovo veľmi dynamickou časťou trestného konania. Je tomu tak z viacerých dôvodov, kedy predovšetkým výber daní súvisí s ekonomickou činnosťou podnikateľov ako daňových subjektov. Každý podnikateľ sa snaží reagovať na potreby trhu, dopyt ponuku, snaží sa inovovať, používať nové technológie a/alebo automatizáciu výrobných, či predajných procesov v spoločnosti, pričom s týmto všeobecným technickým pokrokom ako ekonomickou činnosťou často právne i skutkovo bezprostredne súvisí aj preukazovanie jednotlivých znakov skutkových podstát daňových trestných činov. Jednotlivé skutkové otázky, môžu byť predmetom znaleckého skúmania, resp. odbornej činnosti, tak aby skutkový stav bol spoľahlivo bez dôvodných pochybností zistený. Znalecká a odborná činnosť skúmajúca rozsah a vôbec existenciu nesplnenej daňovej povinnosti domnelého páchatel'a sa môže javiť ako totožná s právnymi otázkami, o ktorých môžu rozhodovať výlučne orgány činné v trestnom konaní alebo súd, e. g. či je vôbec skutok trestným činom s ohľadom na domnelé porušenie daňovej normy. V tomto sa pokúsime zachytiť isté osobitosti dokazovania. Zároveň okrem odbornej a znaleckej činnosti osobitne vnímame v dokazovaní tzv. „znaleckých svedkov“¹, teda odborníkov, ktorú môžu vypovedať ku skutku a oproti bežným svedkom majú odbornú kvalifikáciu, ktorá ich svedeckú výpoveď o tom čo prežili a vnímali umiestňuje do inej procesnej i skutkovej roviny. Ide predovšetkým o advokátov, audítorov, daňových poradcov, účtovníkov a osobitne zamestnanca správcu dane. Takíto kvalifikovaní svedkovia môžu byť významným zdrojom dokazovania jednotlivých znakov skutkových podstát daňových trestných činov (najmä subjektívna a objektívna stránka).

Dokazovanie vo všeobecnosti

Dokazovanie je procesnou činnosťou orgánov činných v trestnom konaní, súdov a extenzívne v neposlednom rade aj činnosťou obhajoby, poškodeného alebo zúčastnenej osoby, ktorí majú procesné oprávnenie zaobstarávať dôkazy.²

V dokazovaní je dôležité vždy poznať predmet a rozsah dokazovania. Rozsah dokazovania zákonodarca identifikoval v § 2 ods. 10 prvá veta Tr. por.: „*Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie*“. Rozsah dokazovania zodpovedá potrebe riadneho odôvodnenia jednotlivých rozhodnutí v trestnom konaní (e. g. uznesenie o vznesení obvinenia

¹ FRYŠTÁK, Marek. *Znalecké dokazování v trestním řízení*. 2. vydanie. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2021, s. 29.

² Podľa § 44 ods. 6 Tr. por.: „*Obhajca je oprávnený na náklady obhajoby zaobstarávať a predkladať dôkazy.*“
Podľa § 3 ods. 10 Tr. por.: „*Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie. Dôkazy obstarávajú z úradnej povinnosti. Právo obstarávať dôkazy majú aj strany. Orgány činné v trestnom konaní s rovnakou starostlivosťou objasňujú okolnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a v oboch smeroch vykonávajú dôkazy tak, aby umožnili súdu spravodlivé rozhodnutie*“

Podľa § 10 ods. 10 Tr. por. druhá veta: „*V konaní pred súdom je stranou ten, proti komu sa vedie trestné konanie, poškodený, zúčastnená osoba a prokurátor...*“

alebo obžaloba), pričom čím ide o neskoršie štádium trestného konania, tým viac rastie požiadavka na uspokojenie rozsahu dokazovania v jeho odôvodnenosti v poukaze na vykonané dôkazy a upevnenie skutkového stavu popísaného v skutkovej vete skutku, ktorý sa kladie obvinenému za vinu. Odhliadnuc od rozsahu dokazovania, predmet dokazovania je demonštratívne upravený v § 119 ods. 1 Tr. por. Predmetom dokazovania je tak predovšetkým či sa stal skutok a či má znaky trestného činu, kto je páchatel', z akých pohnútok došlo k spáchaniu trestného činu, závažnosť činu vrátane príčin a podmienok jeho spáchania, osobné pomery páchatel'a v rozsahu potrebnom na určenie druhu a výmery trestu a uloženie ochranného opatrenia a iné rozhodnutia, následok a výšku škody spôsobenú trestným činom, výnosy z trestnej činnosti a prostriedky na jej spáchanie, ich umiestnenie, povahu, stav a cenu a majetkové pomery na účely odňatia výnosov z trestnej činnosti.

K naplneniu rozsahu a predmetu dokazovania dochádza predovšetkým zabezpečením dôkazných prostriedkov, z ktorých sa získavajú dôkazy.³ Z dôkazných prostriedkov podľa Tr. por. majú pri dokazovaní daňových trestných činov väčší význam, resp. sa najčastejšie používajú výsluchy, listiny, znalecké posudky a odborné vyjadrenia, informácie získané použitím informačno-technických prostriedkov alebo prostriedkov operatívno-pátracej činnosti. Mimo trestného poriadku možno však získavať a neskôr v trestnom konaní použiť aj iné dôkazy ako tie, ktoré sú získané z dôkazných prostriedkov podľa Tr. por., pretože za dôkaz môže slúžiť všetko čo sa získalo z dôkazných prostriedkov nielen podľa Tr. por., ale ja podľa osobitného zákona (napr. podľa ZoPZ alebo DP).

Osobitne sa však v ďalšom texte budeme venovať znaleckej a odbornej činnosti pri dokazovaní daňových trestných činov a tzv. znaleckým svedkom.

„Znaleckí svedkovia“

V trestnom konaní môžu byť vypočutí ako svedkovia zamestnanci správcu dane, pri ktorých ba sa prima facie ako prekážka výsluchu mohla javiť povinnosť mlčanlivosti zamestnancov správcu dane vo vzťahu k daňovému tajomstvu.⁴ Povinnosť mlčanlivosti vo vzťahu k daňovému tajomstvu sa však na údaje o páchaní daňovej trestnej činnosti nevzťahuje.⁵ Výsluch zamestnancov správcu dane možno z pohľadu praxe hodnotiť pozitívne i negatívne. Pozitívum je, že zamestnanci správcu dane môžu skutkovo i právne ozrejmiť niektoré daňové prvky trestnej činnosti. Negatívum je, že často práve právny názor správcu dane sa môže v posudzovaní hmotnoprávnej daňovej normy líšiť od právneho názoru obvineného, z čoho mohol obvinenému vzniknúť nedoplatok voči štátnemu rozpočtu. Orgány činné v trestnom konaní si často bez ďalšieho zdôvodnenia, zistení alebo konštruovania vlastných právnych úvah, fakticky osvojujú právny názor a aj skutkové závery správcu dane. Tento postup orgánov

³ Podľa § 119 ods. 3 Tr. por.: „Za dôkaz môže slúžiť všetko, čo môže prispieť na náležité objasnenie veci a čo sa získalo z dôkazných prostriedkov podľa tohto zákona alebo podľa osobitného zákona. Dôkaznými prostriedkami sú najmä výsluch obvineného, svedkov, znalcov, posudky a odborné vyjadrenia, previerka výpovede na mieste, rekognícia, rekonštrukcia, vyšetrovací pokus, obhliadka, veci a listiny dôležité pre trestné konanie, oznámenie, informácie získané použitím informačno-technických prostriedkov alebo prostriedkov operatívno-pátracej činnosti.“

⁴ Podľa § 11 ods. 1 Daňového poriadku: „Daňovým tajomstvom je informácia o daňovom subjekte, ktorá sa získa pri správe daní. Za daňové tajomstvo sa nepovažuje informácia, ktorá bola alebo je verejne prístupná, a informácia o tom, či prebieha alebo prebiehala daňová kontrola alebo daňové exekučné konanie.“

⁵ Podľa § 11 ods. 5 Daňového poriadku: „Za porušenie povinnosti zachovávať daňové tajomstvo sa nepovažuje zverejnenie údajov o spáchaní daňového trestného činu, o ktorom bolo právoplatne rozhodnuté, a odsúdenie nebolo zahladené.“

činných v trestnom konaní je určite pohodlnejší a je jednoduchšie osvojiť si dikciu právnych a skutkových záverov správcu dane a tieto poňať do odôvodnenia procesných rozhodnutí (najmä uznesenie o vznesení obvinenia), než pracne študovať a pokúsiť sa opoznať predmetné ustanovenia daňovej právnej normy a rozlúsknuť skutkový stav. Výsledkom by aj tak mohol byť dvojaký alebo trojaký výklad a z toho vyvstávajúci právny názor. Z pohľadu orgánov činných v trestnom konaní majú tieto splnenú povinnosť riadneho odôvodnenia, lebo odôvodnenia majú (nejaké, nie úplne vyčerpávajúce) a ak existuje nejaký iný právny pohľad (napr. námietky obhajoby), vytvára to len dôvodnú pochybnosť na prospech obvineného, pričom však v prípravnom konaní má z pohľadu orgánov činných v trestnom konaní prednosť zásada legality, než zásada *in dubio pro reo*. Orgány činné v trestnom konaní by nemali pri výsluchoch zamestnancov správcu dane a vyhodnocovaní ich výpovedí, resp. vôbec pri preberaní informácií a dôkazov z daňového konania, zabúdať na odlišnosti a charakter dokazovania v daňovom konaní a v trestnom konaní. V daňovom konaní pre rozhodnutie správcu dane postačuje ak sa len neosvedčí existencia faktov tvrdených daňovým subjektom na jeho prospech pri určení výšky dane. Pasivita daňového subjektu je tak na neprospech daňového subjektu a sám sa musí v prípade vzniku pochybností snažiť nepochybné preukázať skutočnosť určujúcu (nižšiu) výšku dane.⁶ To však neplatí v trestnom konaní. V trestnom konaní je potrebné zistiť skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na rozhodnutie, v opačnom prípade platí prezumpcia nevinny v prospech obvineného, a teda nedokázaná vina rovná sa nevina. Odstraňovanie pochybností je tak predovšetkým na orgánoch činných v trestnom konaní. Problémom zdá sa je, že ani zamestnanci správcu dane a ani orgány činné v trestnom konaní si toto neuvedomujú a často orgány činné v trestnom konaní sklzájú do pozície mýtnikov.⁷

Okrem uvedeného orgány činné v trestnom konaní by mali výpovede zamestnancov správcu dane vyhodnocovať s istým nadhľadom vo vzťahu k nezáujatosti a nestrannosti takého svedka. Zamestnanec správcu dane ako svedok bol priamo zainteresovaný v daňovom konaní, v ktorom sa jednoznačne snažil preukázať a rozhodnúť o existencii daňovej podližnosti obvineného daňového subjektu a tak už nemôže úplne spĺňať požiadavku nestrannosti a nezáujatosti a možno konštatovať, že môže mať (ne)priamy záujem na trestnom stíhaní domnelého páchatel'a daňového trestného činu. Na túto skutočnosť by mali orgány činné v trestnom konaní vrátane súdov prihliadať a svedecké výpovede zamestnancov správcu dane aj v týchto súvislostiach vyhodnocovať, najmä však vlastnou procesnou činnosťou skúmať jednotlivé znaky skutkovej podstaty, tieto samostatne dokazovať a skutkové a právne úvahy poňať do rozhodnutí.

Nielen páchanie daňových trestných činov, ale aj posudzovanie trestnosti skutkov, ktoré majú byť daňovými trestnými činmi sa často vyznačuje vysokou odbornosťou. Navyše samotné obchodné transakcie, ktoré sa kladú obvineným za vinu ako daňové trestné činy často

⁶ RAKOVSKÝ, Peter, *Daňový podvod a zneužitie práva v oblasti dani. Právne následky*. Bratislava : C. H. BECK, 2021, s. 156.

⁷ SRHOLEC, Miroslav. *Kriminalistické avízo - časť V. Daňové trestné činy*. In: *pravnelisty.sk* [online]. 13. 11. 2019 [cit. 22.11.2021]. Dostupné z <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a787-kriminalisticke-avizo-cast-v-danove-trestne-ciny>

„Z hľadiska daňovej trestnej činnosti, autor konštatuje, že trestné konanie už dávno nevystupuje ako ultima ratio a plynule sklzálo do „retailu“. Orgány činné v trestnom konaní sa pri niektorých druhoch trestnej činnosti ako napríklad neodvedenie dane a poisťného či nezaplatenie dane a poisťného „vďaka“ formálnemu chápaniu skutkovej podstaty nechali stiahnuť do podoby „kvázi exekučnej zložky“, kde cieľom trestného konania nie je zamedzenie ďalšej trestnej činnosti, či náprave páchatel'a, ale uspokojenie pohľadávok štátu či poisťovní.“

doprevádzajú odborníci poskytujúci takéto odborné služby v oblasti daňového a korporátneho poradenstva. Takýmto svedkom je môže byť napr. účtovník, advokát, daňový poradca alebo audítor. Výsluch týchto osôb môže významným spôsobom pomôcť objasniť okolnosti spáchania trestného činu, úmysel daňového subjektu, skutkovú situáciu a právne úvahy vedúce k určení dane daňovým subjektom, a pod.. Výsluchu advokáta, audítora alebo daňového poradcu však môže brániť povinnosť mlčanlivosti takého svedka. Účtovník zákonnú povinnosť mlčanlivosti nemá, pričom na trestnoprocesné účely treba rozlišovať medzi zákonnou a zmluvnou povinnosťou mlčanlivosti. Orgány činné v trestnom konaní nie sú viazané zmluvnou povinnosťou mlčanlivosti, ktorá mohla vzniknúť dohodou medzi účtovníkom a klientom – obvineným, resp. daňovým subjektom. Účtovník v procesnom postavení svedka sa teda nemôže pri výsluchu odvolávať na zákaz výsluchu svedka s poukazom na zmluvne dohodnutú povinnosť mlčanlivosti.⁸

Advokát ako svedok má povinnosť mlčanlivosti o všetkých skutočnostiach, o ktorých sa dozvedel v súvislosti s výkonom advokácie.⁹ Pozbaviť advokáta povinnosti zachovávať mlčanlivosť môže klient a po smrti či zániku klienta iba jeho právny nástupca. (§ 23 ods. 2 ZoA) Advokát je povinný zachovávať mlčanlivosť aj v prípade, ak ho klient alebo všetci jeho právni nástupcovia pozbavia tejto povinnosti, ak usúdi, že pozbavenie povinnosti zachovávať mlčanlivosť je v neprospech klienta. (§ 23 ods. 3 ZoA) Domnievame sa, že povinnosť mlčanlivosti by sa mala vykladať extenzívne v záujme čo najväčšej ochrany práva na obhajobu a budovania dôvery zastúpených klientov v toto právo, a tak povinnosť mlčanlivosti vzniká v okamihu prvého kontaktu aj s potenciálnym klientom (i keď následne nedôjde k dohode o zastupovaní a udeleniu splnomocnenia advokátovi). Výnimkou z povinnosti mlčanlivosti advokáta je povinnosť advokáta prekaziť spáchanie trestného činu a povinnosti advokáta podľa Zákona o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti.¹⁰ Čo sa týka Zákona o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti, stotožňujeme sa s Michalíkovou v názore, že dôležité kedy a ako je advokát povinný (ne)dodržiavať mlčanlivosť. Podľa § 17 ods. 1 Zákona o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti je advokát ako povinná osoba povinný ohlásiť finančnej spravodajskej jednotke neobvyklú obchodnú operáciu alebo pokus o jej vykonanie bez zbytočného odkladu. To ho však zároveň nezbavuje povinnosti mlčanlivosti vypovedať v trestnom konaní. Advokát by nemal prezradiť ani to, že daný skutok nahlasoval ako neobvyklú obchodnú operáciu. Ak by mal byť advokát vypočutý k nahláseniu neobvyklej obchodnej operácie, domnievame sa, že by išlo o nezákonný postup, pretože advokát je stále viazaný povinnosťou mlčanlivosti s tým rozdielom, že advokáta ako povinnú osobu v rámci režimu Zákona o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti môže finančná spravodajská jednotka zbaviť mlčanlivosti.¹¹ Situácia môže byť v praxi o to kurióznejšia, že trestné konanie môže byť odstúpené spolu s celým spisom na bežné vyšetrowanie práve z

⁸ Podľa § 139 ods. 2 Tr. por.: „Svedok nesmie byť vypočúvaný ani vtedy, keby svojou výpoveďou porušil zákonom alebo medzinárodnou zmluvou uloženú alebo uznanú povinnosť mlčanlivosti okrem prípadu, že by bol od tejto povinnosti oslobodený príslušným orgánom alebo tým, v ktorého záujme má túto povinnosť.“

⁹ Podľa § 23 ods. 1 zákona č. ZoA: „Advokát je povinný zachovávať mlčanlivosť o všetkých skutočnostiach, o ktorých sa dozvedel v súvislosti s výkonom advokácie, ak osobitný predpis na úseku predchádzania a odhaľovania legalizácie príjmov z trestnej činnosti a financovania terorizmu neustanovuje inak.“

¹⁰ Podľa § 23 ods. 9 ZoA: „Povinnosť zachovávať mlčanlivosť sa nevzťahuje na prípad, ak ide o zákonom uloženú povinnosť prekaziť spáchanie trestného činu.“

¹¹ Podľa § 18 ods. 6 Zákona o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti Finančná spravodajská jednotka povinnú osobu pozbaví povinnosti mlčanlivosti, ak ide o konanie pred a) orgánmi činnými v trestnom konaní a b) súdom.

iniciatívy finančnej spravodajskej jednotky (NAKA).¹² Povinnosť mlčanlivosti podľa Zákona o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti tak možno chápať ako úpravu *lex specialis*, ktorá supluje v tomto úpravu povinnosti mlčanlivosti advokáta podľa ZoA.

Obdobne ako advokáti sú viazaní mlčanlivosťou daňoví poradcovia.¹³ Od tejto povinnosti môže oslobodiť daňového poradcu iba klient písomným vyhlásením alebo súd. Výnimkou je plnenie povinností podľa Zákona o ochrane pred legalizáciou príjmov z trestnej činnosti. Vo vzťahu k možnosti zbavenia povinnosti mlčanlivosti súdom považujeme pávu úpravu za nedostatočnú. ZoDP totiž vôbec neupravuje, ktorý súd má právomoc alebo príslušnosť rozhodovať o zbavení mlčanlivosti a už vôbec nie za akých podmienok. Prípád z praxe, keď žiadateľ – vyšetrovateľ PZ žiadal o oslobodenie daňového poradcu od povinnosti mlčanlivosti v trestnom konaní pre účely trestného konania v prípravnom konaní. Vyšetrovateľ o oslobodenie daňového poradcu od povinnosti zachovávať mlčanlivosť požiadal Špecializovaný trestný súd, a to z dôvodu, že vo vyšetrovanej veci dozor nad zachovávaním zákonnosti v prípravnom konaní vykonával prokurátor Úradu špeciálnej prokuratúry, nakoľko ide o vec patriacu do právomoci Špecializovaného trestného súdu. Špecializovaný trestný súd žiadosť odmietol v liste, v ktorom konštatuje, že v prípade, ak osoba, v prospech ktorej daňový poradca povinnosť mlčanlivosti má, ho tejto mlčanlivosti nezbaví, v trestnom konaní nie je možné takúto osobu zbaviť povinnosti mlčanlivosti rozhodnutím súdu. Špecializovaný trestný súd v odmietnutí žiadosti o oslobodenie daňového poradcu od povinnosti zachovávať mlčanlivosť zároveň uviedol, že pokiaľ zákon o daňových poradcoch umožňuje zbaviť daňového poradcu povinnosti mlčanlivosti aj postupom súdu, tak na rozhodovanie je v takomto prípade príslušný súd, ktorý by bol inak príslušný konať o podanej žalobe vo veciach upravených príslušným daňovým právnym predpisom, a takýmto príslušným súdom nie je súd konajúci vo veciach trestných postupom podľa Tr. por. Žiadateľ tak potom požiadal príslušný správny súd o oslobodenie daňového poradcu od povinnosti zachovávať mlčanlivosť o všetkých skutočnostiach, o ktorých sa dozvedela v súvislosti s poskytovaním daňového poradenstva daňovému subjektu. Správny súd však mal zato, že v predmetnej veci nemá ani on právomoc vo veci konať a rozhodnúť, nakoľko nejde o konanie upravené zákonom č. 162/2015 Z. z. Správny súdny poriadok, pričom nejde o ochranu práva alebo právom chránených záujmov fyzickej osoby a právnickej osoby v oblasti verejnej správy a nejde ani o žiadnu z iných vecí ustanovených Správnym súdnym poriadkom. Súdom, ktorý je oprávnený oslobodiť od povinnosti daňovú poradkyňu nie je a nemôže byť práve správny súd. Zo žiadosti totiž nevyplýva, že vo veci by bolo vedené akékoľvek administratívne konanie (e. g. daňové konanie), výsledkom ktorého by bolo rozhodovanie o právach a povinnostiach fyzickej prípadne právnickej osoby orgánom verejnej správy (daňovým orgánom). Naopak žiadosť bola podaná v súvislosti s prebiehajúcim trestným stíhaním konkrétnej fyzickej osoby, ktorá mala byť štatutárnym zástupcom obchodných spoločností. Vo veci ide o žiadosť o oslobodenie od mlčanlivosti daňového poradcu pre účely trestného konania. Napriek tomu, že Tr. por. neupravuje postup súdu pre prípad podania žiadosti o oslobodenie daňového poradcu od povinnosti zachovávať mlčanlivosť, správny súd dospel k záveru, že príslušným na rozhodnutie o takejto žiadosti je trestný súd, ktorého postup

¹² MICHALÍKOVÁ, Veronika. Ochrana pred legalizáciou príjmu z trestnej činnosti z hľadiska advokátskej praxe. *Bulletin slovenskej advokácie*. 2018, 1-2, s. 32.

¹³ Podľa § 18 ods. 1 ZoDP: „Daňový poradca je povinný zachovávať mlčanlivosť o všetkých skutočnostiach, o ktorých sa dozvedel v súvislosti s poskytovaním daňového poradenstva. Od tejto povinnosti ho môže oslobodiť iba klient písomným vyhlásením alebo súd.“

Podľa § 18 ods. 2 ZoDP: „Povinnosť zachovávať mlčanlivosť sa nevzťahuje na zákonom uloženú povinnosť prekazii a oznámiť spáchanie trestného činu.“

upravujú ustanovenia Tr. por.¹⁴ Uvedená súdna prax len potvrdzuje nedostatočnosť právnej úpravy de lege lata a potrebu jej revízie de lege ferenda.

Audítori sú rovnako viazaní povinnosťou mlčanlivosti.¹⁵ Povinnosti zachovávať mlčanlivosť podľa odsekov však môže audítora alebo audítorskú spoločnosť zbaviť súd alebo účtovná jednotka, ktorej sú audítorské služby poskytované. Pozbaviť povinnosti zachovávať mlčanlivosť podľa môže Úrad pre dohľad nad výkonom auditu alebo auditovaný subjekt alebo jeho právny nástupca. Povinnosť zachovávať mlčanlivosť sa však nevzťahuje na prípady, ak ide o zákonom uloženú povinnosť prekaziť spáchanie trestného činu. (§ 16 ods. 3 ZoAUD). Za porušenie povinnosti zachovávať mlčanlivosť sa nepovažuje ani poskytnutie informácií Slovenskej informačnej služby na účely boja proti organizovanej trestnej činnosti a terorizmu. (§ 32 ods. 5 ZoAUD) Mimo výsluchu audítora, ale v spojitosti s povinnosťou mlčanlivosti majú orgány činné v trestnom konaní právo nahliadať do audítorskej dokumentácie, ak sa trestné konanie týka štatutárneho audítora alebo audítorskej spoločnosti. (§ 22 ods. 4 ZoAUD) Podľa § 29 ods. 3 ZoAUD ak zistí štatutárny audítor a audítorská spoločnosť pri výkone štatutárneho auditu v účtovnej jednotke skutočnosti o tom, že došlo k porušeniu všeobecne záväzných právnych predpisov upravujúcich podmienky činnosti účtovnej jednotky, existujú skutočnosti majúce zásadne negatívny vplyv na hospodárenie účtovnej jednotky, je ohrozený predpoklad nepretržitého pokračovania činnosti účtovnej jednotky, existujú skutočnosti, na základe ktorých môžu štatutárny audítor a audítorská spoločnosť odmietnuť vyjadriť názor alebo vyjadriť záporný názor na účtovnú závierku, alebo skutočnosti, o ktorých sa predpokladá, že môžu naplniť skutkovú podstatu niektorého trestného činu hospodárskeho, trestného činu korupcie alebo trestného činu proti majetku, sú povinní bezodkladne písomne informovať orgány činné v trestnom konaní (§ 29 ods. 3 ZoAUD). Na tieto prípady sa nepochybne zákaz výsluchu svedka nevzťahuje.

Dôležitým poznatkom je, že napriek povinnosti mlčanlivosti, advokáti, audítori i daňoví poradcovia sú povinní plniť povinnosť prekaziť páchanie trestného činu, pričom z uvedených osôb iba advokát nemá žiadnu povinnosť oznamovať spáchanie trestného činu. Na povinnosť oznámiť spáchanie trestného činu reflektuje skutková podstata trestného činu neoznámia trestného činu podľa § 340 Tr. zák.¹⁶ Na povinnosť prekaziť spáchanie trestného činu reflektuje skutková podstata neprekazenia trestného činu podľa § 341 Tr. zák.¹⁷ V týchto prípadoch nie sú uvedené osoby ako svedkovia povinní dodržiavať povinnosť mlčanlivosti.

¹⁴ Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici, sp. zn.: 24S/99/2017 zo dňa 21. 12. 2017.

¹⁵ Podľa § 32 ods. 1 ZoAUD: „Štatutárny audítor a audítorská spoločnosť sú povinní, ak odseky 3 až 8, § 24 ods. 4 alebo osobitný predpis neustanovujú inak, zachovávať mlčanlivosť o všetkých skutočnostiach, o ktorých sa dozvedeli v súvislosti s výkonom štatutárneho auditu; táto povinnosť trvá aj po skončení výkonu štatutárneho auditu, počas pozastavenia licencie, ako aj po vyčiarknutí z príslušného zoznamu. Povinnosť zachovávať mlčanlivosť o všetkých skutočnostiach súvisiacich s výkonom štatutárneho auditu sa vzťahuje aj na asistentov štatutárneho audítora, na všetkých spoločníkov audítorskej spoločnosti, členov ich štatutárneho orgánu, členov ich dozorného orgánu a na ich zamestnancov. Povinnosť zachovávať mlčanlivosť trvá aj po skončení výkonu ich funkcie, zamestnania alebo iného právneho vzťahu so štatutárnym audítorom alebo audítorskou spoločnosťou.“

¹⁶ Podľa § 340 ods. 1 Tr. zák.: „Kto sa hodnoverným spôsobom dozvie, že iný spáchal zločin, na ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou najmenej desať rokov, alebo niektorý z trestných činov korupcie uvedených v treťom diele ôsmej hlavy osobitnej časti, a taký zločin alebo trestný čin neoznámí bez odkladu orgánu činnému v trestnom konaní alebo Policajnému zboru, alebo namiesto toho, ak ide o vojaka, svojmu nadriadenému alebo služobnému orgánu, a ak ide o osobu vo výkone trestu odňatia slobody alebo vo výkone väzby príslušníkovi Zboru väzenskej a justičnej stráže, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.“

¹⁷ Podľa § 341 ods. 1 Tr. zák.: „Kto sa hodnoverným spôsobom dozvie, že iný pripravuje alebo pácha zločin, na ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov, alebo

Na prvý pohľad sa môže javiť, že výsluch vyššie špecifikovaných odborníkov mimo výnimky ich zákazu bude len zriedka vykonaný. Obvinený však môže mať značný záujem na udelení súhlasu s ich výsluchom a slobodne udelí súhlas a zbaví tieto osoby mlčanlivosti. Je tomu tak najmä v prípadoch obhajoby obvineného pri namietaní absencie subjektívnej stránky daňových trestných činov. Podnikatelia veľmi často nemajú potrebnú odbornú vedomosť a spôsobilosť o spôsobe zdaňovania jednotlivých transakcií, preto sme presvedčení, že ak sa podnikateľ, resp. obvinený spoliehal pri plnení daňových povinností na odborné závery odborníka (advokát, audítor, daňový poradca, účtovník), významným spôsobom to môže ovplyvniť posúdenie existencie subjektívnej stránky daňového trestného činu. Podľa názoru Šamka k naplneniu subjektívnej stránky trestného činu nestačí, že páchatel' len úmyselne konal (teda, že konal tak ako konať chcel), ale je potrebné, aby úmyselne porušil alebo ohrozil záujem chránený Trestným zákonom spôsobom v tomto zákone uvedenom (judikatúra R 92/1951). Pokiaľ sa páchatel'ove chcenie alebo uzrozumenie (úmysel) vzťahuje len na niektoré skutočnosti podradené pod znaky uvedené v skutkovej podstate trestného činu, pričom na ostatné sa vzťahuje iba nedbanlivosť (napríklad vedomá nedbanlivosť), nemôže ísť o trestný čin úmyselný.¹⁸ Ak sa potom podnikateľ dobromyseľne spoliehal na názor odborníka v určitej daňovej otázke, domnievame sa, že môže absentovať jeho úmysel (samozrejme pri zvážení všetkých okolností toho-ktorého skutkového prípadu).

Odborná činnosť a znalecká činnosť

Posudzovanie daňovo-právnych otázok v trestnom konaní je náročnou otázkou, pričom v tomto môžu byť aktívne viaceré subjekty trestného konania, ktorých názory sa môžu významne líšiť. Orgány činné v trestnom konaní majú nielen oprávnenie, ale zákonom uloženú povinnosť riešiť právne otázky v trestnom konaní. Každé rozhodnutie orgánov činných v trestnom konaní musí byť skutkovo i právne postačujúco a správne zdôvodnené. Vo vzťahu k rozhodovaniu súdu zároveň platí stará rímska zásada „*iura novit curia*“, teda súd pozná právo. Okrem policajta, prokurátora a súdu zároveň svoj právny názor môže ako odborne znalá osoba prezentovať aj obhajca, ktorým je vždy advokát. Ďalšou povolanou osobou na zodpovedanie odborných otázok je znalec. Inou možnosťou by mohlo byť odborné vyjadrenie alebo písomné potvrdenie od organizácie špecializovanej na činnosť, ktorá je obsahom odborného vyjadrenia alebo písomného potvrdenia.¹⁹ Prikláňame sa však k vhodnosti plnohodnotného znaleckého posudku znalca alebo znaleckej organizácie.

Podľa ust. § 145 ods. 1 Tr. por.: „*Úlohy, ktoré má znalec riešiť z hľadiska svojej odbornosti, sa mu určia spravidla v uznesení o pribratí znalca, a to formou otázok. Treba dbať pritom na to, že znalec nie je oprávnený riešiť právne otázky ani hodnotiť vykonané dôkazy, ani robiť právne závery*“. Otázkou potom je ako možno využiť možnosti odbornej činnosti a znaleckej činnosti v prípade daňových trestných činov, veď daňové právo je právnym odvetvím, a preto otázka zdanenia musí byť jednoznačne otázkou právnou, nie skutkovou. Je potreba vôbec pri

niektorý z trestných činov korupcie uvedených v treťom diele ôsmej hlavy osobitnej časti a spáchanie alebo dokončenie takého zločinu alebo trestného činu neprekazí osobne alebo prostredníctvom inej spôsobilej osoby, alebo príslušného orgánu, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.“

¹⁸ ŠAMKO, Peter. *Subjektívna stránka pri trestnom čine podvodu*. In: *pravnelisty.sk* [online]. 24. 5. 2011 [cit. 22.11.2021]. Dostupné z: <http://www.pravnelisty.sk/rozhodnutia/a130-subjektivna-stranka-pri-trestnom-cine-podvodu>

¹⁹ Podľa § 141 ods. 3 Tr. zák.: „*Orgán činný v trestnom konaní alebo súd vyžiada odborné vyjadrenie alebo písomné potvrdenie predovšetkým od organizácie špecializovanej na činnosť, ktorá je obsahom odborného vyjadrenia alebo písomného potvrdenia.*“

stíhaní daňových trestných činov posudok, veď predsa orgány činné trestnom konaní a súd sú znalé práva. Ide pritom o mimoriadne dôležitú vec procesného i hmotného práva trestného, nakoľko od právneho posúdenia skutku, resp. obchodného prípadu sa odvíja aj domnelá výška skrátenej, neodvedenej alebo nezaplátenej dane a poistného, ktorá ma do skončenia prípravného konania osobitný význam pri využití zániku trestnosti činu tzv. účinnou ľútosťou.²⁰ Na záver prípravného konania vyšetrovateľ obvineného upovedomí o možnosti záverečného preštudovania spisu.²¹ V tomto procesnom momente by mali byť výsledky vyšetrovania postačujúce na podanie návrhu na obžalobu alebo iné rozhodnutie orgánov činných v trestnom konaní, ktorým sa ukončí prípravné konanie. Samozrejmosťou by mala byť aj riadne určená výška daňového alebo poistného dlhu tak, aby obvinený mohol spravodlivo a kvalifikovane využiť právo účinnej ľútosti úhradou splatnej dane s príslušenstvom, ktoré sa koncentruje na tento moment najneskôr na deň nasledujúci po dni skončenia vyšetrovania.²² V praxi sa však často stáva, že zo strany orgánov činných v trestnom konaní dochádza k nadkvalifikácii dlžnej dane alebo poistného, najmä často krát absentuje riadne a vyčerpávajúce zdôvodnenie presného výpočtu tejto sumy alebo vyporiadanie sa s inými právnymi alternatívami posudzovania výšky dane alebo poistného. Zdôvodnenie je tak nepreskúmateľné, a síce tak aj výška skrátenej, nezaplátenej alebo neodvedenej dane a/alebo poistného je procesne neudržateľná. Orgány činné v trestnom konaní často priebežne vydávajú niekoľko čiastkových uznesení o začatí trestného stíhania a vznesení obvinenia, ktorými rozširujú pôvodný skutok o ďalšie čiastkové útoky tvoriace jeden skutok. Procesná situácia o výške dlžnej dane alebo poistného sa tak často stáva neprehľadnou, pričom ani v prvom ani v poslednom uznesení o vznesení obvinenia sa nenachádza riadne odôvodnenie výpočtu dlžnej dane a/alebo poistného. Obhajoba často tieto nedostatky napáda v sťažnostiach alebo v žiadostiach o preskúmanie postupu policajta, keď tento nedostatok býva ignorovaný alebo zdôvodnený, že výška dlžnej dane a/alebo poistného „vyplýva z obsahu spisu“ alebo už bola dostatočne odôvodnená v predchádzajúcich rozhodnutiach policajta. Pre úplnosť zdôrazňujeme, že v tomto nejde len o určenie, či je alebo nie je vôbec dlžná daň alebo poistné, ale často ide o sporenie výšky dlžnej dane a/alebo poistného často v desaťtisícoch alebo stotisícoch eur. Uplatnenie účinnej ľútosti do skončenia prípravného konania tak môže závisieť od určenia sporu o daňovom a/alebo poistnom dlhu.

Orgány činné v trestnom konaní častokrát žiadajú správcu dane o poskytnutie odborného vyjadrenia k výške daňového dlhu, pričom tento postup hodnotíme opakovane ako kontraproduktívny keď práve správca dane má za úlohu predovšetkým výber daní, ktorý je

²⁰ Podľa § 86 ods. 1 písm. d) Tr. zák.: „Trestnosť trestného činu zaniká aj vtedy, ak ide o trestný čin skrátenia dane a poistného podľa § 276, neodvedenia dane a poistného podľa § 277 alebo nezaplátenej dane a poistného podľa § 278, ak páchatel nespáchal trestný čin ako člen organizovanej skupiny alebo ako člen zločineckej skupiny a ak splatná daň a jej príslušenstvo alebo poistné boli dodatočne zaplatené najneskôr v nasledujúci deň po dni, keď sa páchatel po skončení jeho vyšetrovania mohol oboznámiť s jeho výsledkami.“

²¹ Podľa § 86 ods. 1 písm. d) prvá veta Tr. zák.: „Ak policajt považuje vyšetrovanie alebo skrátené vyšetrovanie za skončené a jeho výsledky za postačujúce na podanie návrhu na obžalobu alebo na iné rozhodnutie, umožní obvinenému, obhajcovi, poškodenému, jeho splnomocnencovi alebo opatrovníkovi, zúčastnenej osobe a jej splnomocnencovi v primeranej lehote preštudovať spisy a podať návrhy na doplnenie vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania; týchto práv sa môžu tieto osoby výslovne vzdať, o čom musia byť poučené.“

²² Obdobne vid'. Uznesenie Krajského súdu v Trenčíne, sp. zn.: 3To/91/2020 zo dňa 28. 1. 2021: „Podľa názoru krajského súdu riadne splnenie poučovacej povinnosti v zmysle § 34 ods. 5 Tr. por. v spojení s princípom právnej istoty vo vzťahu k možnosti využiť účinnú ľútosť v prípade trestného činu podľa § 278 Tr. zák. vyžaduje zo strany orgánov činných v trestnom konaní aj konkrétnu kvantifikáciu (uviedenie konkrétnej sumy) nielen dane, ktorá má byť zaplatená, ale kumulatívne aj určenie výšky príslušenstva (vid' znenie slov „ak splatná daň a príslušenstvo“ v ustanovení § 86 ods. 1 písm. d) Tr. zák.). Iba tak môže obvinený mať právnu istotu, že ak zaplatí konkrétnu sumu, nastane následok účinnej ľútosti.“

centrálne riadení prostredníctvom ústredných orgánov štátnej správy a často rozhodnutia a dôvody správcu dane niekedy sú (boli) vedené viac prostredníctvom politicky zisťných rozhodnutí než presvedčením o právnej bezvadnosťou jeho záverov. Je ťažko preukázateľným tvrdením, ale domnievame sa, že správca dane zvykne rozhodovať a trvať na nesprávnom zdanení niektorých menej štandardných obchodných transakcií, a to s priamou motiváciou naplnenia štátnej pokladnice a suplovania štátneho rozpočtu. Okrem toho nemožno opomenúť istú „ješitnosť“ správcu dane, pretože častokrát samotnému trestnému konaniu predchádzajú úkony v daňovom konaní, už tu v ktorom dochádza ku konfrontácii daňového subjektu so zamestnancami správcu dane, kde môžu vzniknúť emócie a konflikt medzi obvineným a zamestnancom správcu dane, ktorý neskôr pod vplyvom tohto konfliktu vypracuje odborné vyjadrenie a vypovedá ako svedok v trestnom konaní. V týchto súvislostiach možno označiť odborné vyjadrenia zo strany správcu dane nielen za kontraproduktívne, ale aj za nedôveryhodné a na účely trestného konania za nezmyselné. Ako najjednoduchšie riešenie sa javí, aby orgány činné v trestnom konaní iba požiadali o odborné vyjadrenie inú pobočku správcu dane ako tú, ktorá viedla/vedie s obvineným daňovým subjektom daňové konanie. Takéto riešenie však nepovažujeme za postačujúce, pretože finančná správa je centralizovane riadenou sústavou orgánov verejnej správy, ktorú tvorí Ministerstvo financií SR, na čele ktorého je minister, ktorému sa zodpovedá prezident Finančného riaditeľstva, ktorému zase podliehajú všetky daňové a colné úrady spolu s Kriminálnym úradom finančnej správy SR.²³ Fakticky ak by aj orgán činný v trestnom konaní požiadal o odborné vyjadrenie iný daňový úrad ako ten, ktorý vedie/viedol daňové konanie, išlo by len o inú súčasť organizovaného a centralizovaného celku správy daní, a teda požiadavka neustrannosti a nezávislosti týmto nemôže byť naplnená.²⁴ Orgány činné v trestnom konaní tak podľa vlastného názoru majú spoľahlivo zistenú výšku skrátenej, nezaplatenej alebo neodvedenej dane alebo poistného, nemajú záujem na ďalšom znaleckom dokazovaní a obvinený má v takom prípade v prípravnom konaní aj s ohľadom na možnosti účinnej ľútosti jedinou možnosť, a to zabezpečiť samostatne znalecký posudok na vlastné náklady. Orgány činné v trestnom konaní teda napriek tomu, že podľa § 2 ods. 10 Tr. por. postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav vecí, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie. Dôkazy obstarávajú z úradnej povinnosti, pričom s rovnakou starostlivosťou objasňujú okolnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a v oboch smeroch vykonávajú dôkazy tak, aby umožnili súdu spravodlivé rozhodnutie. Táto zásada má v procesnej realite skôr obmedzené využitie a prakticky sa orgány činné v trestnom konaní zameriavajú na zaobstaranie skutočností svedčiacich na neprospech obvineného.²⁵

Každopádne odborná a znalecká činnosť v trestnom konaní o daňových trestných činoch je podľa nášho názoru jeho nevyhnutnou súčasťou a často silnou zbraňou pre obhajobu. V trestnoprocesnom ponímaní je znalec oprávnený a povinný odborne odpovedať len na skutkové otázky.²⁶ Znalec je tak povinný odpovedať na otázky, ktoré sú mu položené, prípadne objasniť aj ďalšie súvisiace odborné problémy. V posudku sa však nemôže venovať odborným otázkam, ktoré patria do právomoci orgánov činných v trestnom konaní a súdov. Znalci majú

²³ Ust. § 2 ods. 1 zákona č. 35/2019 Z. z. o finančnej správe a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²⁴ LICHNOVSKÝ, Ondřej. VUČKA, Ján a KRÍSTEK, Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha : C. H. Beck, 2020, s. 120.

²⁵ FRYŠTÁK, Marek. *Znalecké dokazování v trestním řízení*. 2. vydanie. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2021, s. 24.

²⁶ Často sa znalci ako posledná „otvorená“ úloha, zadanie, resp. otázka uvedie: „Iné zistenia znalca“, čím sa mu dáva priestor vyjadriť sa aj mimo rámca ostatných otázok.

podávať posudok zásadne len o skutkových otázkach v zmysle vymedzeného predmetu znaleckého posudku. V žiadnom prípade nesmú prijímať právne závery, resp. vyjadrovať sa k právnym otázkam. Účelom znaleckého posudku tak má byť objasnenie skutkových okolností na základe odborných znalostí v príslušnom odbore. Podľa Poláka znalci neprislúcha riešiť právne otázky, a teda nemôže podávať ani výklad právneho predpisu, aj keď upravuje skutočnosti z odboru, v ktorom znalec pôsobí (R 56/1965).²⁷ S týmto záverom sa nie úplne stotožňujeme, nakoľko v takom prípade by napr. znalec v odbore Ekonómia a manažment, odvetvie Účtovníctvo a daňovníctvo pri dokazovaní daňovej trestnej činnosti nemohol vykladať a posudzovať daňové normy, na základe ktorých by napr. mohol určiť výšku vlastnej daňovej povinnosti daňového subjektu. Odborná vedomosť daňových právnych noriem je pri takejto znaleckej činnosti imanentnou súčasťou znaleckého dokazovania, pričom znalec by v posudku mal zdôvodniť jeho znalecké závery, a to aj tým, že uvedenie právnej normy, z ktorých vychádzal a aj spôsob a dôvody ich výkladu. Podľa Šamka pri priberaní znalca je nevyhnutné rešpektovať ustanovenie § 145 ods. 1 TP, podľa ktorého znalec nie je oprávnený riešiť právne otázky, hodnotiť vykonané dôkazy a ani robiť právne závery. Znalci sa preto nesmie ani položiť otázka, či daňový subjekt skrátol daň, resp. či v sa jeho mene uplatňoval nárok na vrátenie DPH, či konal úmyselne alebo z nedbanlivosti, prípadne či transakcie daňového subjektu možno považovať za legálnu daňovú optimalizáciu, alebo či ide o zneužitie práva a nakoľko tu ide o právne otázky (často dokonca o výklad znakov skutkových podstat daňových trestných činov), ktoré si musí vyriešiť orgány činné v trestnom konaní, prípadne súd, sami.²⁸

Rozdiel medzi právnou otázkou, ktorú znalec nie je oprávnený skúmať a skutkovou otázkou, na ktorú je povolaný odpovedať, a ktorej imanentnou súčasťou je posúdenie a zodpovedanie inej právnej otázky si dovoľíme zhodnotiť nasledovne. Predovšetkým medzi právne otázky, ktoré znalec nie je oprávnený skúmať a ich zodpovedať sú obsiahnuté v § 119 ods. 1 Tr. por.²⁹ Na druhej strane však nemožno vylúčiť, že tieto právne otázky (na kt. znalec nie je oprávnený odpovedať) sa budú prekrývať, resp. budú totožné so skutkovými otázkami, ktoré má znalec zodpovedať. Analogicky pri trestnom čine poškodzovania cudzej veci je znalec pribratý do konania na ustálenie výšky škody. Zároveň je však táto škoda trestnoprávne relevantnou súčasťou skutkovej podstaty trestného činu, pretože ak presahuje výšku 266,- EUR, ide o trestný čin, inak ide o priestupok. Znalec však určuje výšku škody poškodeného, pričom obdobne napr. pri trestnom čine skrátenia dane a poistného môže znalec určiť výšku skrátenej dane akoby „kváziškody“ spôsobenej štátu, a to napriek tomu, že v tomto musí vychádzať z daňových právnych noriem. Finálne však právne a skutkové posúdenie prináleží orgánom činným v trestnom konaní alebo súdu.

²⁷ IVOR, Jaroslav. POLÁK, Peter a ZÁHORA, Jozef. *Trestné právo procesné I. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 529.

²⁸ ŠAMKO, Peter. *Daňové podvodné konania a ich dokazovanie*. Bratislava : Wolters Kluwer s. r. o., 2015, s. 314.

²⁹ Či sa stal skutok, či má znaky trestného činu, kto ho spáchal a aké mal pohnútky, závažnosť činu vrátane príčin a podmienok jeho spáchania, osobné pomery páchateľa v rozsahu potrebnom na určenie druhu a výmery trestu a uloženie ochranného opatrenia a iné rozhodnutia, následok a výšku škody spôsobenú trestným činom, výnosy z trestnej činnosti a prostriedky na jej spáchanie, ich umiestnenie, povahu, stav a cenu, majetkové pomery na účely odňatia výnosov z trestnej činnosti.

Záver

Vo vzťahu k tzv. „*znaleckým svedkom*“ je nepochybné, že ich výpovede majú vyššiu odbornú hodnotu ako výpovede bežných svedkov. Na druhej strane sa však domnievame, že tieto dôkazy nie sú dostatočne docenené zo strany orgánov činných v trestnom konaní, resp. sa im neprikladá vyššia dôležitosť než bežným svedectvám. Výpovede tzv. „*znaleckých svedkov*“ sa však nemusia javiť dostatočne nestranné a nezávislé, pretože ich dôveryhodnosť môže byť narušená prepojením so samotným obvineným, ktorý zväčša uhrádza alebo uhradil služby týchto odborníkov. Okrem toho je vysoko pravdepodobné, že sa často práve „*znalecký svedok*“ môže v ďalšom stať spolupáchateľom alebo účastníkom trestného činu ako návodca alebo pomocník.

V nadväznosti na predchádzajúci odsek nevyhnutne zdôrazňujeme, že tzv. „*znalecký svedok*“ už nemôže nikdy poskytnúť odborné vyjadrenie ani vypracovať znalecký posudok v dotknutom trestnom konaní. Okrem toho je vždy potrebná zvýšená pozornosť orgánov činných v trestnom konaní týkajúcu sa dodržania zákonných podmienok získania výpovede takej osoby (najmä zbavenie povinnosti mlčanlivosti).

Rovnako máme za to, že orgány činné v trestnom konaní nedoceňujú potrebu znaleckého dokazovania pri daňových trestných činoch a bez ďalšieho sa spoliehajú na zistenia správcu dane, resp. na odborné vyjadrenia podané na žiadosť orgánov činných v trestnom konaní zo strany správcu dane. Máme za to, že orgány činné v trestnom konaní by mali starostlivo skúmať odborné závery a preskúmať aj prípadné závery správcu dane, a to práve prostredníctvom znaleckého dokazovania.

Znalecké dokazovanie, a rovnako odborné vyjadrenie, pri dokazovaní daňových trestných činov musí zodpovedať bežným požiadavkám na odôvodnenie znaleckých záverov, najmä či otázky znalci boli zadané správne, či mu bol poskytnutý celý spis, aké metódy boli použité, či je postup znalca s ohľadom na znalecký výsledok zrozumiteľný, odôvodnený a preskúmateľný, či nie sú v posudku zrejme chyby v písaní a počítaní, ale predovšetkým či sa vyjadril ku všetkým prípustným skutkovým variantom (v tomto máme za to, že za skutkové varianty možno považovať aj rôzne varianty posúdenia daňovej normy).

K procesnej dileme, či ide je znalec oprávnený vyjadrovať sa k právnym otázkam daňového práva ako k otázkam skutkovým, sme toho názoru, že realita svedčí právnej dualite v tejto otázke. Z pohľadu práva na spravodlivé konanie a práva na obhajobu sme presvedčení, že vytváranie pestrosti daňovoprávneho posúdenia otázok súvisiacich s daňovými trestnými činnosťami, i keď sú priamo súčasťou znakov základnej skutkovej podstaty trestného činu, nemôže poškodiť zákonnosť Trestného konania viac než môže poškodiť úplnosť zistenia skutkového stavu a právneho posúdenia v danej veci, a tak na ťarchu obvineného privodiť dokonca nezákonné rozhodnutie vo veci. Táto téma by si zo strany zákonodarcu zaslúžila viac pozornosti tak, aby boli vymedzené mantinely znaleckého oprávnenia pri skúmaní skutkových otázok, ktoré sa zároveň identifikujú ako otázky právne spadajúce do výlučnej právomoci rozhodovania súdu a orgánov činných v trestnom konaní. Dôvodom je predovšetkým to, že riadne skúmanie skutku čo do jeho právneho posúdenia môže v konečnom dôsledku privodiť až záver, že skutok nie je trestným činom, a síce najmä v prípadoch agresívnej daňovej optimalizácie. Znalecká a odborná činnosť a z toho plynúca potenciálna rôznosť právneho posúdenia skutku, najmä právnych záverov vo vzťahu k dlžnej dani a poistnému a právnych záverov o subjektívnej stránke, je preto pri dokazovaní daňových trestných činov spravodlivo nevyhnutná pre zachovanie riadnych procesných záruk obvineného na spravodlivé súdne konanie. V tomto

článku sme prezentovali názor, že orgány činné v trestnom konaní, a síce sa majú v prípravnom konaní riadiť vyhl'adavacou zásadou, vo všeobecnosti neprejavujú výraznejší záujem o zabezpečenie dôkazov na prospech obvineného (najmä znalecké posudky). Návrhom obhajoby na pribratie znalca v prípravnom konaní nebýva štandardne vyhovené s poukazom na závery správcu dane ako postačujúce. Takýto stav nie je podľa nás akceptovateľný, dlhodobo a ani v ad hoc konaní udržateľný predovšetkým v prípadoch keď daňová norma pripúšťa viacero výkladov, a teda by sa mala uplatniť zásada in dubio mitius, i. e. v prípade dvojitého výkladu na prospech daňového subjektu. V tomto sa vyjadril aj Ústavný súd Českej republiky v náleze ÚS ČR sp. zn. IV. ÚS 666/02 „...za situace, kdy právo umožňuje dvojí výklad, nelze při řešení případu pominout, že na poli veřejného práva mohou státní orgány činit pouze to, co jim zákon výslovně umožňuje (na rozdíl od občanů, kteří mohou činit vše, co není zákonem zakázáno - čl. 2 odst. 3 a 4 Ústavy). Z této maximy pak plyne, že při ukládání a vymáhání daní podle zákona (čl. 11 odst. 5 Listiny), tedy při de facto odnětí části nabytého vlastnictví, jsou orgány veřejné moci povinny podle čl. 4 odst. 4 Listiny šetřit podstatu a smysl základních práv a svobod. Jinak řečeno, v případě pochybností jsou povinny postupovat mírněji (in dubio mitius).“ Ak sa však v konaní kladú procesné reštrikcie na zabezpečenie odborných záverov znalcov opierajúc sa o zákonnosť monopolu právneho posúdenia orgánmi činnými v trestnom konaní alebo súdom, alebo dôvodíme pri nepopierateľne zložitej a všeobecne neustálenej právnej veci názorom správcu dane, ktorý viedol/vedie daňové konanie, potom môže dôjsť k nežiadúcemu porušeniu práva na spravodlivé súdne konanie (aj predsúdne), porušeniu práva na obhajobu v trestnom konaní a v širšom kontexte aj k zásahu do vlastníckeho práva.

Na záver však v uvedených súvislostiach vo všeobecnosti pripomíname, že domnele nepoužiteľný alebo čiastočne nepoužiteľný znalecký posudok, v ktorom sa mal znalec zaoberať iným ako skutkovým otázkam (teda právnymi), nevyklučuje tú procesnú fakticitu, že na konci spravidla vždy rozhoduje súd, a to tak v skutkových ako aj právnych otázkach, pričom s akýmkoľvek znaleckým posudkom alebo iným dôkazom by sa mal predovšetkým vysporiadať v meritórnom rozhodnutí o vine a treste, príp. inom rozhodnutí (a to aj v súvislosti s jeho zákonnosťou). Sporná otázka trestnoprocesného ponímania znaleckej praxe tak môže byť vyriešená jednoznačnou judikatúrou najvyšších súdnych autorít Slovenskej republiky tak ako to napríklad urobil Najvyšší súd Českej republiky v uznesení sp. zn. NS 5 Tdo 134/2015-128 zo dňa 22. 4. 2015: „*Nejvyšší soud již pouze pro úplnost dodává, že pokud se týká určení rozsahu zkrácení daně a cla, nalézací soud zcela správně vyšel ze znaleckého posudku z oboru ekonomika, odvětví účetní evidence, daně, který zpracoval znalec JUDr. Ing. Josef Bečvář.*“

Bibliografia

Knihy

IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter a ZÁHORA, Jozef. *Trestné právo procesné I. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, 596 s., ISBN 978-80-571-0332-5.

ŠAMKO, Peter. *Daňové podvodné konania a ich dokazovanie*. Bratislava : Wolters Kluwer s. r. o., 2015, ISBN 978-80-8168-262-9.

FRYŠTÁK, Marek. *Znalecké dokazování v trestním řízení*. 2. vydanie. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s., 2021, 420 s., ISBN 978-80-7676-063-9.

LICHNOVSKÝ, Ondřej, VUČKA, Ján a KŘÍSTEK, Lukáš. *Trestní právo daňové*. Praha : C. H. Beck, 2020, 321 s., ISBN 978-80-7400-800-9.

RAKOVSKÝ, Peter, *Daňový podvod a zneužitie práva v oblasti daní. Právne následky*. Bratislava : C. H. BECK, 2021, 208 s., ISBN 978-80-8232-000-1.

Časopisy

MICHALÍKOVÁ, Veronika. Ochrana pred legalizáciou príjmu z trestnej činnosti z hľadiska advokátskej praxe. *Bulletin slovenskej advokácie*. 2018, 1-2, 29-33 s., ISSN 1335-1079.

Príspevky na webových stránkach

ŠAMKO, Peter. *Subjektívna stránka pri trestnom čine podvodu*. In: *pravnelisty.sk* [online]. 24. 5. 2011 [cit. 22.11.2021]. Dostupné z: <http://www.pravnelisty.sk/rozhodnutia/a130-subjektivna-stranka-pri-trestnom-cine-podvodu>

SRHOLEC, Miroslav. *Kriminalistické avízo - časť V. Daňové trestné činy*. In: *pravnelisty.sk* [online]. 13. 11. 2019 [cit. 22.11.2021]. Dostupné z: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a787-kriminalisticke-avizo-cast-v-danove-trestne-ciny>

Odborné konferencie

Téma: Trestná zodpovednosť právnických osôb, delikty v konkurznom a daňovom práve

Tématický celok: Trestné činy daňové – aktuálne aplikačné problémy

Prednášajúci JUDr. Ján Šanta, PhD., LL.M., MBA, prokurátor Úradu špeciálnej prokuratúry

Generálnej prokuratúry SR. Bratislava 27. 9. 2017.

Odborné semináre

Téma:

Daňové trestné činy – hmotnoprávne a procesné aspekty

Prednášajúci:

JUDr. Matej Kordík, PhD., LL.M.

JUDr. Ing. Matej Kačaljak, PhD.

C. H. BECK, Bratislava 25. 4. 2018.

Kontakt

Mgr. Juraj Kornhauser

Paneurópska vysoká škola n.o.

Tomášikova 20

82102 Bratislava

kornhauser@ak-ak.sk

VÝZNAM KRIMINALISTICKEJ FOTOGRAFIE V REKOGNÍCIÍ

Magdaléna Krajníková, Soňa Masnicová

Abstrakt

V príspevku sa autorky zaoberajú postavením a významom kriminalistickej fotografie. Poukazujú, že fotografia v kriminalistickom skúmaní má nielen dokumentačnú hodnotu, ale je to skutočná a doposiaľ nie dostatočne uznávaná kriminalistická metóda. Autorky si vybrali rekogníciu ako kriminalistickú metódu, na ktorej dokumentujú význam kriminalistickej fotografie ako kriminalisticko-technickej metódy. Poukazujú na význam kriminalistickej fotografie a dodržiavania technických podmienok pre fotografovanie portréту osoby.

Kľúčové slová

rekognícia, kriminalistická fotografia, portrét osoby

Abstract

In the article, the authors deal with the position and importance of criminalistic photography. They point out that photography in criminalistics research has not only documentary value, but it is still a criminalistic, not sufficiently recognized forensic method. The authors chose recognition as a criminalistic method, on which they document the importance of forensic photography as a forensic-technical method. They point out the importance of criminalistic photography and adherence to technical conditions for photographing a person's portrait.

Keywords

recognition, forensic photography, portrait of a person

Ľudská tvár prezrádza u každej osoby jej identitu, pohlavie, vekovú skupinu, etnicitu atď. Pri kriminalistickej identifikácii osoby podľa vonkajších znakov zohrávajú črty tváre veľmi dôležitú úlohu. Ide o unikátnosť rôznych tvárových črt. Medzi jednotlivcami sú väčšie, alebo menšie rozdiely avšak komplex týchto znakov je u každej osoby individuálny. V kriminalistike sa touto problematikou z rôznych pohľadov kriminalistického skúmania venujú kriminalistické skúmanie portréту osoby, kriminalistická fotografia a kriminalistická rekognícia.

Ďalším odvetvím, ktoré sa zaoberá meraním a vyhodnocovaním kvantitatívnych znakov živých organizmov (osôb) je biometria. K merateľným biometrickým znakom patrí aj tvár živej osoby. Meria sa poloha očí, nosa, uší a rozmery hlavy. Pri biometrii však ide o rozoznávanie (verifikáciu) osôb nie o kriminalistickú identifikáciu.

Súhrn kvalitatívnych a kvantitatívnych znakov, ktoré charakterizujú zovňajšok osoby je v kriminalistike vyjadrovaný ako portrét osoby. Tieto znaky možno rozdeliť na:

- **základné** - t.j. také vonkajšie znaky, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou konkrétnej osoby. Patria sem **anatomické** znaky celkovej stavby tela, hlavy, tváre a jej častí, ako aj zvláštnosti,

ktoré sú často prirodzenou formou pre daného jedinca ale aj zvláštne znaky vytvorené umelým zásahom. Druhú skupinu tvoria **funkčné**, znaky pohybu a stavu tela a ich špecifické prejavy,

- **doplňujúce** znaky, ktoré nie sú súčasťou tela konkrétnej osoby. Jedná sa predovšetkým o odevné súčiastky, obuv, veci osobnej potreby, rôzne iné doplnky a ich zvláštnosti,
- **zvláštne znamenia** – sú to vonkajšie znaky, ktoré vznikajú ako anomálie, buď vrodené alebo získané počas života. Pre svoju nápadnosť a jedinečnosť majú mimoriadny význam pri identifikácii osôb. Možno ich podobne ako v prípade základných znakov rozdeliť na anatomické (hrb, skrútenie končatín, bradavice, tetovanie) a funkčné (ráčkovanie, krívanie apod.).¹

Pri identifikácii osoby nemajú všetky znaky rovnakú identifikačnú hodnotu. Väčší význam majú znaky anatomické osoby. Tieto znaky zohrávajú významnú úlohu pri individualizácii neznámych osôb resp. neznámych mŕtvol.

Fotografia tváre osoby je veľmi cenným objektom – stopou pri jej identifikácii. Nároky na dokonalé využitie takejto fotografie pri identifikácii tváre sú však veľké. Významné je osvetlenie pri ktorom bola tvár fotografovaná, pozícia hlavy, výraz tváre, vzdialenosť a neposlednom rade použitý fotografický objektív. Využívanie fotografie na určenie totožnosti osoby v Európe presadil koncom 19. storočia Alfonse Bertillon.

Kriminalistická fotografia, ktorá je pre kriminalistické skúmanie portrétny východiskovým prvkom, musí byť vyhotovená podľa presne stanovených pravidiel. Musí nielen dokonale vystihovať podobu, ale súčasne spĺňať požiadavky kladené na spoľahlivé meranie antropometrických znakov. Patrí sem predovšetkým trojdielna kriminalistická fotografia osoby, identifikačná portrétna fotografia a fotografia mŕtvol. Technické podmienky zhotovovania týchto druhov fotografií sú súčasťou Nariadenia prezidenta PZ č.25/2010 o postupe pri vyhotovovaní, spracovaní a uchovávaní digitálnych obrazových záznamov na účely trestného konania.

Trojdielna kriminalistická fotografia sa spracováva v rozmere 6x13 cm, na ktorej sú systematicky umiestnené tri zábery: **pravý profil**, kde je zároveň popiska s označením útvaru a príslušný kód fotografie. Ďalej nasleduje záber **z predu** a posledný nasleduje záber **trištvrtového pootočenia osoby zľava**, na ktorom má osoba obvykle používané doplnky, ktoré používa (okuliare, prikrývku hlavy, náušnice...). Pre tieto zábery platia prísne pravidlá, podľa ktorých obraz hlavy musí byť všade rovnako veľký a minimálne 3 cm vysoký. Ústa majú byť v rovnakej výške, musí byť zreteľne vidieť ľavé ucho a hlava nesmie byť predklonená ani zaklonená.²

¹ Krajník a kol.: Kriminalistika, str. 73.

² Krajník a kol.: Kriminalistika, str. 74.

Obr. 1: Trojdielna fotografia

Pri snímaní všetkých troch záberov trojdielnej kriminalistickej fotografie je dôležité vždy zachovať konštantnú vzdialenosť medzi fotografovanou osobou a fotografickým objektívom.³ Dôležitým je aj fakt, aby pri trištvrťovom pootočení tváre sa toto dosiahlo pootočením osoby nie iba pootočením hlavy, aby nedošlo ku skresleniu niektorých črt tváre. Aj z uvedeného dôvodu je mechanizmus manipulácie s osobou pri získavaní trojdielnej fotografie usporiadaný tak, aby osoba len pasívne sedela a smer záberu si určoval kriminalistický technik.

Ďalšou kriminalistickou metódou, s ktorou sa v policajnej praxi stretávame a ktorá využíva individualizáciu osoby podľa jej vonkajších znakov, je kriminalistická rekognícia.

Rekognícia je kriminalisticko taktická metóda založená na znovupoznaní objektu na základe asociácie obrazu vnímaného objektu a obrazu objektu zapamätaného.⁴

Na základe stupňa pôvodnosti predvádzaného objektu rozlišujeme:

- rekogníciu „in natura“;
- rekognícia objektov podľa ich modelov (fotografia, makety, alebo iného druhu zobrazovania).⁵

Každá osoba má spravidla iné schopnosti (danosti) zapamätať si rôzne objekty a ich prejavy (pohyb) a uchovávať v ktoré predtým videla a počula.

V danej práci sme sa zamerali len na vizuálne podnety a schopnosti zapamätať si obrazy ľudskej tváre a študovali významnosť jednotlivých znakov a zároveň zisťovali, ktoré znaky sú rozhodujúce pre rozpoznanie v reálnych podmienkach.

V kriminálnej praxi, pri rekognícii na základe fotografie nastáva zložitá situácia, keď má osoba pred sebou snímky osoby, vytvorené v rozpätí niekoľkých desiatok rokov a má určiť či dané snímky patria jednej a tej istej osobe. V danom prípade toto skúmanie nemožno považovať rekogníciu ale jedná sa už o skúmanie portréту osoby.

Rekognícia osôb na základe fotografie namiesto in natura prítomných objektov porovnávacích osôb je situácia odlišná ako je vyššie opísané porovnávanie fotografií z rôznych časových období. Skúmanie, keď osoba má opoznať niekoho koho fyzicky vnímala prostredníctvom fotografie spĺňa podľa doterajších skúsenosti definíciu rekognície ako kriminalistickej osoby. Rozhodujúcim prvkom je tu obraz neznámej osoby, ktorý bol získaný vizuálnym pozorovaním.

³ Tichý: Poklesky třídílné kriminalistické fotografie, str. 32.

⁴ Samek: Rekognícia, s. 28.

⁵ Samek: Rekognícia, s. 51.

Podľa vyjadrenia antropológov je ľudský mozog vďaka evolúcie nastavený prednostne ku skúmaniu a odhaľovaniu obrazov tváří. Máme tendenciu vidieť základné črty tváre ako oči, ústa a nos aj na náhodných miestach ako napríklad v objektoch vytvorených prírodou alebo v tienoch či mrakoch. Literatúra uvádza že malé deti inštinktívne dokážu nájsť a sledovať tváre vo svojom zornom poli.

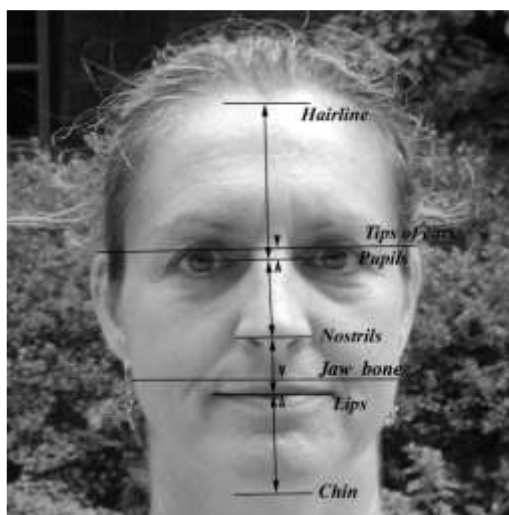
Opoznávanie tváří je jedna z najčastejšie vykonávaných úkonov človeka, je zaujímavé, že je zároveň považovaný aj za jeden z najťažších pri porovnávaní. Dôležitou otázkou je či osoba na fotografií je tá ktorú sme videli v inkriminovanom čase. Rozpoznávanie je proces, pri ktorom si uvedomujeme, že tvárna fotografií je tá, ktorú sme videli predtým.

Pri opoznávaní tváre osoby ktorú dobre poznáme, dokážeme takúto osobu bez problémov opoznať a to aj keď je portrét na relatívne nekvalitnej fotografií. Iná situácia je pri opoznávaní mám neznámej osoby. Tu je situácia úplne iná. Ak sú fotografie robené za rovnakých podmienok významnú úlohu tú zohráva výraz tváre osoby. Značný vplyv má kvalita fotografie, ktorá je ovplyvnená množstvom faktorov ale predovšetkým ostrosťou, kontrastom, vzdialenosťou od objektívu apod. Dôležitá je teda kvalita a stupeň viditeľnosti detailov ako sú napríklad vrásky na tvári.

Osobu, ktorú osobne vnímame, vidíme z určitého uhla, vzdialenosti, výšky vzhľadom na osobnú výšku poprípade miestom kde sa nachádzame. Hlava môže byť naklonená, alebo sa osoba rýchlo pootočí a pod. Dôležitá je aj hodnota individuálnej črty. Materské znamienko, vrásky ich tvar a umiestnenie majú značnú identifikačnú hodnotu a môžu významne pomôcť pri znovupoznaní. Existujú však aj charakteristické črty, ktoré majú ľudia skôr tendenciu prehľadať a to jazvy a tetovanie. Ďalším charakteristickým znakom osoby je ľudské ucho, ktoré je bohaté na identifikačné údaje. Tvar a rozmery hrebeňov chrupavky ucha a ušnici sa medzi jednotlivcami líšia. Avšak uši sú pri osobnom kontakte zriedka pozorované preto že nie sú spravidla vo výhodnom uhle pre pozorovateľa. Platí to aj pri fotografiách kde je časté, že uši sú zakryté vlasmi alebo doplnkami hlavy. Pri fotografiách z predu nie sú viditeľné podrobnosti o uchu. Detaily štruktúry ucha nie sú často využívané na identifikáciu osoby.

Pri rekognícii osoby podľa fotografie sa používajú prevažne fotografie vyhotovené z predu.

Pri identifikácii tváří sa zistilo, že všetko závisí na správnom umiestnení prvkov na tvári. Hlavné rozmery a črty tváre, ktoré sú obligatórne sú označené na obrázkoch č. 2 a č. 3, sú to línia vlasov, špičky uší, zreničky, nozdry, líčne kosti, pery, vnútorné a vonkajšie kútiky očí a brada.

Obr. 2: Rozhodujúce priamky na tvári človeka⁶

Obr. 3: Rozhodujúce priamky na tvári človeka⁷

Jednotlivé body boli pospájané do horizontálnych a vertikálnych úsečiek. Ich rozmery sú významnejšie ako jednotlivé detaily na tvári. Pri identifikácii osoby antropológom ide o presné meranie vzdialenosti medzi jednotlivými bodmi na tvári. U laikov všetko závisí od subjektívnej interpretácií danej osoby.

Podľa vedeckej štúdie pracovníkov z Kalifornského technického inštitútu z roku 2012, vzdialenosť z ktorej urobíme záber tváre osoby značne ovplyvňuje naše vnímanie osoby na fotografii. Pri výskume sa zamerali nie len na hodnotenie osôb, ale aj na vzdialenosť medzi objektívom a fotografovanou osobou. Podľa tohto výskumu osoby u ktorých bol záber urobený z menšej vzdialenosti pôsobili na hodnotiacich ľuďoch menej dôveryhodne a menej atraktívne.⁸

Pri kriminalistickej fotografii je nutné dodržať minimálnu vzdialenosť medzi tvárou fotografovanej osoby a fotografickým objektívom na hodnote 15-násobku použitej ohniskovej

⁶ Russ: Forensic uses of digital imaging, s. 182.

⁷ Russ: Forensic uses of digital imaging, s. 182.

⁸ Perhartová: Človek na detailním záběru je nedůveryhodný.

vzdialenosti objektívu.⁹ Pri tvorbe fotoalbumu osôb používaných na rekogníciu je veľmi dôležité na daný fakt pamätať.

Urobili sme si malý prieskum s cieľom zistiť, či zmena ohniskovej vzdialenosti fotoaparátu, môže zmeniť črty tváre natoľko, že respondenti nedokážu osobu opoznať. Respondentom sme predložili štandardne vytvorenú fotografiu osoby. Fotografia bola vyhotovená s 85 mm objektívom a splňala podmienky stanovené v Nariadení prezidenta Policajného zboru č. 25/2010. Následne bola vytvorená fotografia dotyčnej osoby pri zmene ohniskovej vzdialenosti. Táto nesprávne vyhotovená fotografia bola vložená do skupiny fotografií tvári podobných osôb.

Počet respondentov sme si stanovili na 50 z toho 25 žien a 25 mužov. Vek respondentov sa pohyboval od 23 rokov do 51 rokov.

Podobne ako pri rekognícii aj tu sme na začiatku skúmania chceli zistiť, aké črty a znaky si respondenti ako prvé všimajú na osobe, ktoré si najčastejšie zapamätajú a podľa nich ľahšie opoznávajú predtým vnímanú osobu.

Informačný dotazník:

1. Na neznámej osobe si ako prvé všimnete:

- a) postavu
- b) tvár
- c) chôdzu
- d) oblečenie

2. Na tvári osoby si ako prvé všimnete a ľahko zapamätáte:

- a) vlasy
- b) čelo
- c) obočie
- d) oči
- e) nos
- f) ústa a pery
- g) zuby
- h) brada
- i) uši
- j) jazvy
- k) materské znamienka a bradavice

⁹ Tichý: Poklesky třídílné kriminalistické fotografie, str. 32.

3. Dokázali byste vnímanú osobu poznať aj po uplynutí dlhšieho času?

a) áno

b) nie

4. Je pre vás jednoduchšie poznať muža alebo ženu?

a) muža

b) ženu

c) nie je to rozhodujúce

Vyhotovili sme fotografiu tváre dospelého muža. Na vytvorenie záberu bol použitý objektív 85mm. Fotografiu sme označili ako A1.

Vzápätí sme vyhotovili záber tváre tej istej osoby s 18-55 mm objektívom, tak, aby veľkosť hlavy bola rovnaká. Fotografiu sme označili ako A2.

Obr. 4: Portrétna fotografia muža označená ako A1

Obr. 5: Portrétna fotografia muža označená ako A2

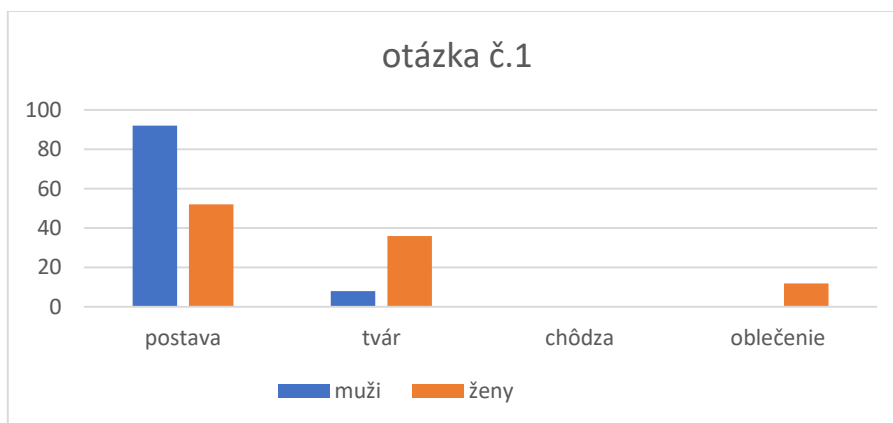
Respondenti prezreli portrétnu fotografiu muža označenú ako A1. Následne vyplnili vyššie prezentovaný krátky dotazník.

Fotografiu označenú ako A2 sme vložili do súboru s ďalšími fotografiami mužov približne rovnakého veku a s podobnými črtami tváre. Po uplynutí dvoch týždňoch mali respondenti v tomto súbore určiť osobu, ktorej fotografiu videli pred dvoma týždňami.

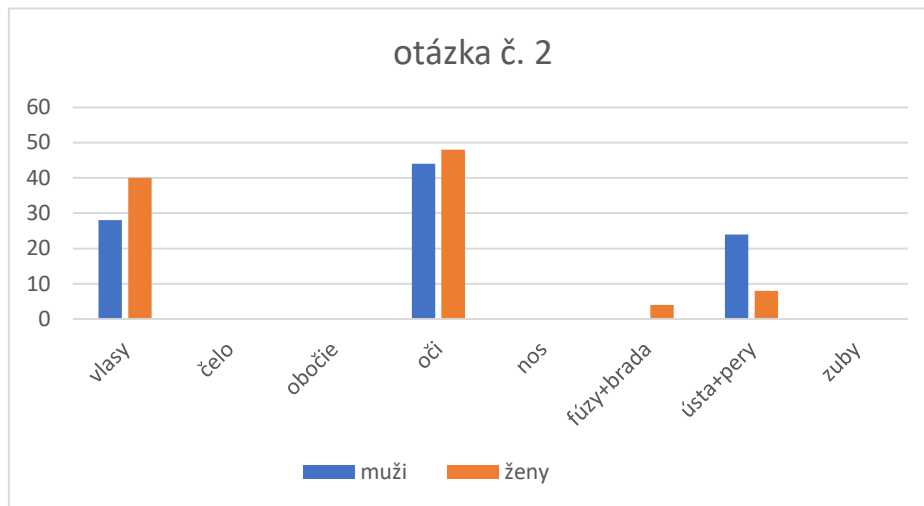
Obr. 6: Súbor fotografií mužov určených k rekognícii respondentami

Na otázku č. 1 čo si na neznámej osobe všimnú ako prvé až 92 % mužských respondentov odpovedalo, že postavu a len 8 % mužov označilo, že prvé si všimnú tvár. U žien bol výsledok odlišný 52 % respondentiek odpovedalo, že prvé si všimne postavu, 36 % odpovedalo, že prvé si všimne tvár a 12 % odpovedalo, že ich prvé zaujme oblečenie.

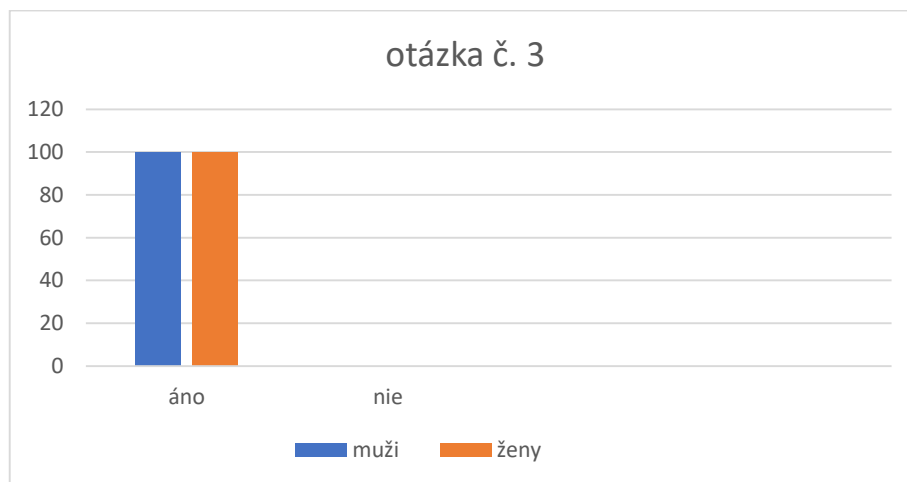
Graf 1: Percentuálne vyhodnotenie odpovedí na otázku č. 1: „Na neznámej osobe si ako prvé všimnete“

Pri druhej otázke čo si na tvári u neznámej osoby všimajú ako prvé u mužov to boli oči 44 % respondentov, vlasy si ako prvé všima 28 % mužov a 24 % si ako prvé všimne ústa a pery. 48 % našich respondentiek uviedlo, že ako prvé si u neznámej osoby všimajú oči, 40 % uviedlo, že sú to vlasy, 8 % uviedli ústa a 4 % fúzy.

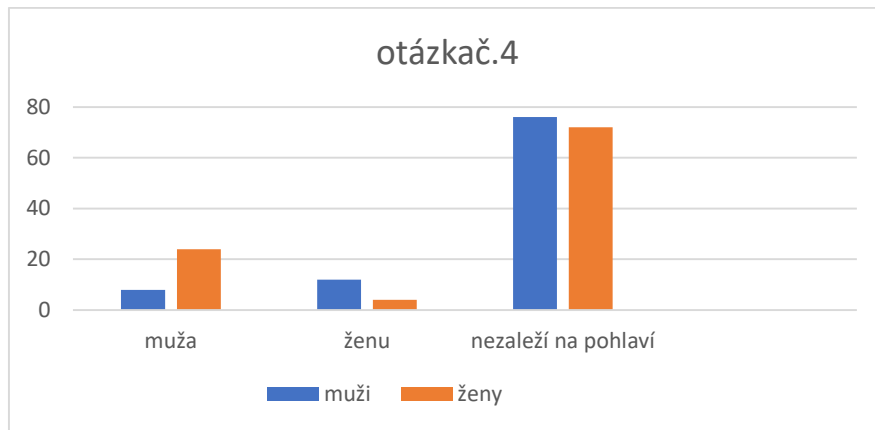
Graf 2: Percentuálne vyhodnotenie odpovedí na otázku č. 2: „Na tvári osoby si ako prvé všimnete a ľahko zapamätáte“

Pri tretej otázke, či by respondenti dokázali vnímanú osobu poznať aj po uplynutí dlhšieho času. Všetci zhodne bez ohľadu na vek a pohlavie odpovedali, že áno.

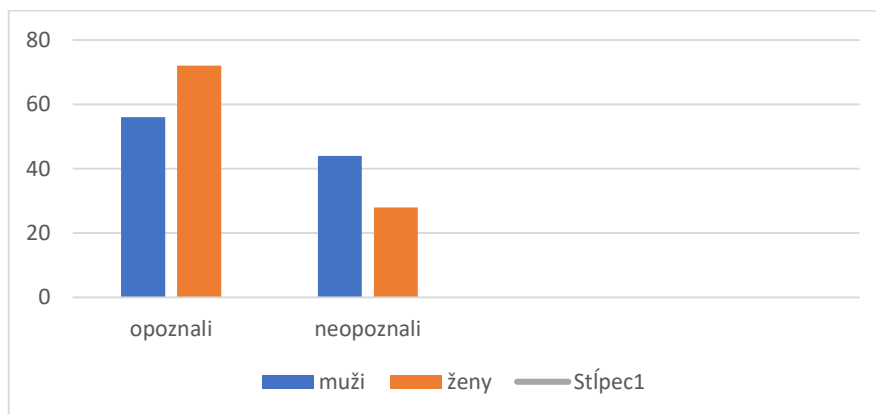
Graf 3: Percentuálne vyhodnotenie odpovedí na otázku č. 3: „Dokázali byste vnímanú osobu poznať aj po uplynutí dlhšieho času?“

Pri štvrtej otázke či je pre respondentov jednoduchšie poznať muža alebo ženu, alebo pohlavie nie je to rozhodujúce. U mužov 76 % odpovedalo, že na pohlavie nie je rozhodujúce pre opätovné opoznanie osoby, 12 % odpovedalo, že by si ľahšie zapamätali ženy, a 8 % uviedlo, že by si ľahšie zapamätali mužov. Pri ženských respondentkách nebolo pohlavie rozhodujúce pre 72 %, muža ľahšie zapamätá 24 % žien a 4 % si ľahšie zapamätajú rovnaké pohlavie – ženu.

Graf 4: Percentuálne vyhodnotenie odpovedí na otázku č. 4: „Je pre vás jednoduchšie poznať muža alebo ženu?“

Po uplynutí dvoch týždňov sme respondentom predložili súbor šiestich fotografií podobných mužov. Do súboru sme však pri opoznávaní osoby vložili fotografiu zhotovenú iným objektívom (A2), aby tvár osoby pôsobila inak. Napriek tomu, že všetci uvádzali, že osobu bezpečne poznajú, u mužov až 44 % respondentov muža neopoznalo. U žien muža neopoznalo 28 % respondentiek.

Graf 5: Percentuálne vyhodnotenie z opoznávania fotografie osoby po uplynutí dvoch týždňoch

Napriek tomu, že v úvodnom dotazníku, osoby uvádzali predovšetkým oči, podľa ktorých by osobu opoznali, sme u respondentov, ktorí osobu opoznali zisťovali podľa ktorého znaku tváre osobu poznali sa respondenti zhodovali na špecifickosti nosa opoznávaného muža.

Aj keď respondenti boli v úvode presvedčení, že sa pri stretnutí s cudzími ľuďmi zameriavajú vždy na konkrétne črty tváre. V skutočnosti to, ktorá črta tváre nás zaujme pri prvom pohľade je veľmi individuálne u každej osoby. Je veľmi pravdepodobne že neznáma osoba nás zaujme predovšetkým niektorou zo svojich špecifických črt tváre.

Záver

Kriminalistická rekognícia s rozvojom kriminalistiky, ale tiež trestného práva procesného prešla významným vývojom. Výsledky kriminalistickej rekognície umožňujú významné závery o individualizácii objektov, ale hlavne najčastejšie individualizácii skúmaných osôb.

Od naturálnej formy rekognície živých osôb sa rekognícia rozšírila o znovupoznávanie portrétov osôb, mŕtvol, neživých objektov, portrétov neživých objektov – modelov a fotografií.

Práve znovupoznávanie prostredníctvom fotografie sa ukázalo ako problém na diskusiu a osobitne v prípadoch znovupoznávaní osôb.

Kriminalistickej fotografii sa v kriminalistike venuje pomerne malá pozornosť. Ide predovšetkým o využívanie jej formy dokumentačnej, ale jej možnosti sú ďaleko väčšie a zaslúži si pozornosť z hľadiska technického ale aj z hľadiska metodického.

Zamerali sme sa na poukázanie dôležitosti fotografie, ale tiež na možnosti jej prípadného zneužitia. Fotografia vo všeobecnosti je vlastne zobrazovanie pomocou svetla – žiarenia, ale jej dôležitejšia časť je zobrazovanie pomocou optických členov – šošoviek a objektívov.

Na príklade rekognície bolo preukázané, že je potrebné veľmi opatrne voliť hodnotu zväčšenia a vzdialenosti objektu od objektívu. Skreslenie, ktoré je vlastné optickým zariadeniam môže veľmi ovplyvniť celkový charakter zobrazenia. Práve v prípade rekognície môžu byť zdrojom pomerne veľkej chyby. Pre porovnanie sme si vybrali pomerne dostatočný počet respondentov v pomere 1:1 zastúpenie mužov a žien, ktorých pohľad práve na osoby býva v zásade odlišný.

Na základe výberu z prieskumu bolo stanovené skupinou mužov a žien, že oči sú najdôležitejší znak tváre, ktorým charakterizujú osobu na prvý pohľad. Pri praktickej realizácii rekognície osoby na základe fotografie sa ukázalo, že pre danú skupinu bol najvýznamnejší prvok *nos* danej znovupoznáwanej osoby. Výber znaku tváre pri rozpoznávaní osoby je v určitom zmysle individuálny. Nakoniec musíme pripustiť že tvár osoby ako celok vytvára komplexný dojem znovupoznania.

Zvolili sme dve fotografie jedného muža s rovnakým záberom z predu, ale s iným objektívom vzhľadom na zväčšenie a vzdialenosť osoby od objektívu. 14 dňový časový odstup spôsobil že pri znovupoznávaní pomerne veľké percento mužov (44 %), ale i žien (28 %) neoznačilo danú osobu správne.

Možno teda konštatovať, že aj kriminalistická fotografia má svoje citlivé technické prvky, ktoré je potrebné dodržiavať ak chceme niektoré skúmania použiť bez zjavných chýb. Je len organizačnou otázkou dohodnúť rovnaké technické údaje pre fotografovanie určitých objektov a hlavne portrétov osôb.

Literatúra

1. GLEJTEKOVÁ, Z.: Kriminalistická fotografia tváre osoby. DP. Akadémia PZ. 2013.
2. KRAJNÍK, V. a kol.: Kriminalistika. 1. vyd. Bratislava: Akadémia PZ, 2005. 356 s. ISBN 80-8054-356-9.
3. Nariadenie prezidenta Policajného zboru č. 25/2010 o postupe pri vyhotovovaní, spracovaní a uchovávaní digitálnych obrazových záznamov na účely trestného konania.
4. SAMEK, M.: Rekognícia 1vyd. Bratislava: Akadémia PZ, 2016. s. 90 ISBN 978-80-8054-669-4.
5. PERNÁTOVÁ, E.: Člověk na detailním záběru je nedůvěryhodný. Dostupné na <https://21století.cz/2012/10/05/clovek-na-detailnim-zaberu-je-neduveryhodny>
6. RUSS, C. J.: Forensic uses of digital imaging, vyd. CRC Press LLC, 2001, 206 s. ISBN 0-8493-0903-4.

7. TICHÝ, J.: Poklesky třídičné kriminalistické fotografie. In Kriminalistický zborník 5/2005, s. 31-35.

Kontakt

JUDr. Magdaléna Krajníková, PhD.

odborný asistent na Katedre kriminalistiky a forenzných vied

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská 1, 835 17 Bratislava

magdalena.krajnikova@minv.sk

doc. RNDr. Soňa Masnicová, PhD.

docent na Katedre kriminalistiky a forenzných vied

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská 1, 835 17 Bratislava

sona.masnicova@minv.sk

SPEKTROSKOPICKÁ ANALÝZA A IDENTIFIKACE ILEGÁLNÍCH PŘÍPRAVKŮ OBSAHUJÍCÍCH LÁTKY S ANABOLICKÝM ÚČINKEM

František Králík^{a*}, Kristýna Dobšíková^a, Patrik Fagan^a, Dita Spálovská^a, Martin Kuchař^b, Vladimír Setnička^a

Abstrakt

Ilegální distribuce látek s anabolickým účinkem, jako jsou steroidy, modulátory androgenního receptoru, fragmenty růstového hormonu nebo antiobezitika, představuje vážný problém pro moderní společnost. Tyto látky jsou dlouhodobě známy ve spojení s dopingem ve vrcholovém sportu, avšak v posledních desetiletích vzrostla jejich popularita i mezi amatérskými sportovci a kulturisty a jejich distribuce je výrazně zjednodušena díky internetu. Vybrané přípravky (ostarin a deriváty testosteronu) byly kromě konvenčních spektroskopických metod analyzovány i pomocí Ramanova mapování a spektroskopie cirkulárního dichroismu, jejíž využití ve forenzních vědách není dosud příliš obvyklé. Získané výsledky jasně dokládají slibný potenciál zejména spektroskopie elektronového cirkulárního dichroismu a Ramanovy optické aktivity pro identifikaci a kvantifikaci chirálních látek s anabolickým účinkem.

Klíčová slova

steroidy, selektivní modulátory, androgenní receptor, SARM, spektroskopie, cirkulární dichroismus

Abstract

Illegal distribution of substances that exhibit anabolic effects such as steroids, androgen receptor modulators, fragments of growth hormone or antiobesics presents a serious problem for the modern society. These compounds have been known for a long time in connection with the doping in the professional sport. Over the last decades, however, their popularity among amateur sportsmen and body builders has increased and the Internet makes their distribution significantly easier. Selected preparations (ostarine and testosterone derivatives) were analysed by conventional spectroscopic methods as well as by Raman mapping and circular dichroism spectroscopy, the use of which is still quite rare in the forensic science. The obtained results clearly document a promising potential of electronic circular dichroism and Raman optical activity for the identification and quantitation of chiral substances with anabolic effects.

Keywords

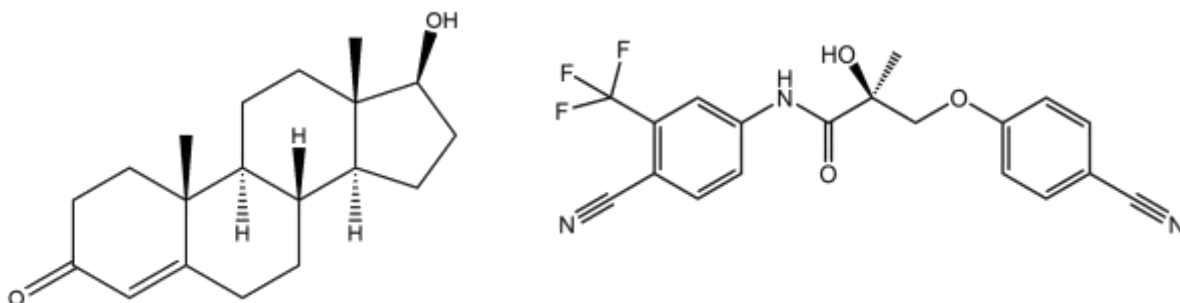
steroids, selective modulators, androgen receptor, SARM, spectroscopy, circular dichroism

Úvod

Ilegální distribuce přípravků s anabolickým účinkem je v současné době poměrně rozšířený fenomén [1, 2]. Tyto ilegální preparáty jsou již dlouho známy v souvislosti s dopingem ve vrcholovém sportu, ale v posledních desetiletích nacházejí stále větší oblibu i mezi amatérskými sportovci a kulturisty. Jejich užívání s sebou ale nese i závažná zdravotní rizika a byly popsány dokonce i případy s fatálními důsledky [3]. V současnosti jsou díky internetu

relativně snadno dostupné anabolické přípravky v různých formách od doplňků stravy přes různé tablety a kapsle až po preparáty pro intramuskulární aplikaci [4, 5]. Pro lepší kontrolu a včasnou identifikaci ilegálních látek v těchto přípravcích je třeba vyvíjet a zdokonalovat analytické metody a v této práci bude představen komplexní přístup k jejich analýze založený na vibrační a chiroptické spektroskopii.

Anabolické androgenní steroidy jsou syntetické deriváty testosteronu (Obr. 1, vlevo), které byly původně vyvinuty pro léčebné účely. Testosteron je v lidském těle přirozeně produkován ve varlatech a nadledvinkách a ovlivňuje spermatogenezi a vývoj sekundárních pohlavních znaků během puberty. Přestože se léčiva na bázi testosteronu stále používají k léčbě celé řady onemocnění, jejich užívání je nejčastěji skloňováno s dopingem ve vrcholovém sportu. Užívání těchto látek zakázal Mezinárodní olympijský výbor roku 1967 a v následujících letech provedly stejný krok i další sportovní organizace [6, 8]. Podle statistiky Světové antidopingové agentury patří anabolické stále k nejčastěji zneužívaným látkám a podle statistiky z roku 2014 bylo jejich užívání zodpovědné za 48 % pozitivních dopingových testů [9].

Obr. 1: Chemická struktura testosteronu (vlevo) a ostarinu (vpravo)

V posledních desetiletích získaly značnou popularitu selektivní modulátory androgenního receptoru (SARMy) [10, 11]. Jedná se o látky s anabolickými účinky, jejichž chemická struktura není přímo odvozena od testosteronu. Často jsou na internetu nabízeny jako bezpečná alternativa k anabolickým steroidům, a proto se zvýšila jejich popularita i mezi amatérskými sportovci a kulturisty [12, 13]. Popis těchto produktů bývá ale často zavádějící, složení přípravků je často nejisté a jejich užívání může vést k závažným zdravotním komplikacím.

V této práci byly využity metody klasické vibrační spektroskopie (infračervené a Ramanovy) a rovněž sofistikovanější spektroskopické metody (elektronový cirkulární dichroismus (ECD), Ramanova optická aktivita (ROA), Ramanovo mapování) pro analýzu steroidního přípravku Sustanon 250 a jeho padělků a přípravku obsahujícího SARM ostarin (Obr. 1, vpravo). Získané výsledky ukázaly, že konvenční infračervená (IR) a Ramanova spektroskopie, které jsou ve forenzní praxi běžně používány, nemusí vždy poskytnout dostatečně přesvědčivé výsledky identifikace a že využití inovativní metody dokáže případné nedostatky těchto metod plně nahradit.

Experimentální část

Materiál a příprava vzorků

Byly analyzovány originální (Aspen, šarže A0LN3B) a podezřelé přípravky Sustanon 250 obsahující čtyři deriváty testosteronu (propionát 30 mg·ml⁻¹, fenypropionát 60 mg·ml⁻¹, isokaproát 60 mg·ml⁻¹, dekanoát 100 mg·ml⁻¹) a neregistrovaný přípravek Ostarine od firmy Magnus Pharmaceuticals s deklarovaným obsahem ostarinu 10 mg. Standard ostarinu byl

zakoupen od firmy MedChemExpress (USA). Roztok reálného přípravku ostarinu byl připraven tak, aby výsledná koncentrace (za předpokladu deklarovaného obsahu 10 mg v kapsli) odpovídala koncentraci roztoku standardu ($0,25 \text{ mg} \cdot \text{ml}^{-1}$).

Infračervená spektroskopie

IR spektra byla měřena na spektrometru Nicolet 6700 s Fourierovou transformací (FT) (Thermo Fisher Scientific, USA) technikou zeslabeného úplného odrazu (ATR). Spektra byla zaznamenána ve spektrálním rozsahu $4000\text{--}600 \text{ cm}^{-1}$ jako průměr ze 32 akumulací s rozlišením 4 cm^{-1} .

Ramanova spektroskopie

Ramanova spektra byla měřena na FT Ramanově spektrometru MultiRAM (Bruker, Německo) vybaveném Nd:YAG laserem s excitační vlnovou délkou 1064 nm. Spektra byla zaznamenána ve spektrální oblasti $4000\text{--}100 \text{ cm}^{-1}$ jako průměr z 64 akumulací s přibližným výkonem na vzorku 180 mW a rozlišením 4 cm^{-1} .

Ramanovo mapování

Ramanovy mapy byly měřeny na disperzním Ramanově mikroskopu inVia Reflex (Renishaw, Velká Británie) s integrovaným mikroskopem Leica a laserem s excitační vlnovou délkou 785 nm. Pro všechna měření byl použit objektiv s 50x zvětšením. Výkon na vzorku byl přibližně 30 mW a mapy byly měřeny s krokem $4 \mu\text{m}$ ve spektrální oblasti $727\text{--}1812 \text{ cm}^{-1}$.

Spektroskopie ECD

Všetchna spektra ECD byla měřena na spektrometru J-815 (Jasco, Japonsko). Přípravky Sustanon 250 byly měřeny ve skládané křemenné kyvetě o optické dráze $10 \mu\text{m}$, rychlost skenování byla $20 \text{ nm} \cdot \text{min}^{-1}$ a výsledné spektrum bylo spočítáno jako průměr ze 4 akumulací. Vzhledem k intenzitám signálů byly vzorky ve spektrální oblasti 265–400 nm měřeny neředěné a v oblasti 220–265 nm byly 10x zředěny.

Spektra ECD standardu ostarinu a reálného vzorku v methanolu byla měřena za následujících podmínek: tloušťka kyvety 1 mm, rychlost skenování $20 \text{ nm} \cdot \text{min}^{-1}$, [3] akumulace a spektrální rozsah 195–320 nm.

Ramanova optická aktivita

Spektra ROA přípravků Sustanon 250 byla měřena na spektrometru ChiralRaman-2X vybaveném laserem s excitační vlnovou délkou 532 nm ve spektrálním rozsahu $2450\text{--}240 \text{ cm}^{-1}$. Vzorky byly nejprve vysvěcovány po dobu až 3 hodin při výkonu laseru 60 mW a následně byly měřeny 12 hodin při výkonu přibližně 40 mW na vzorku.

Výsledky a diskuze

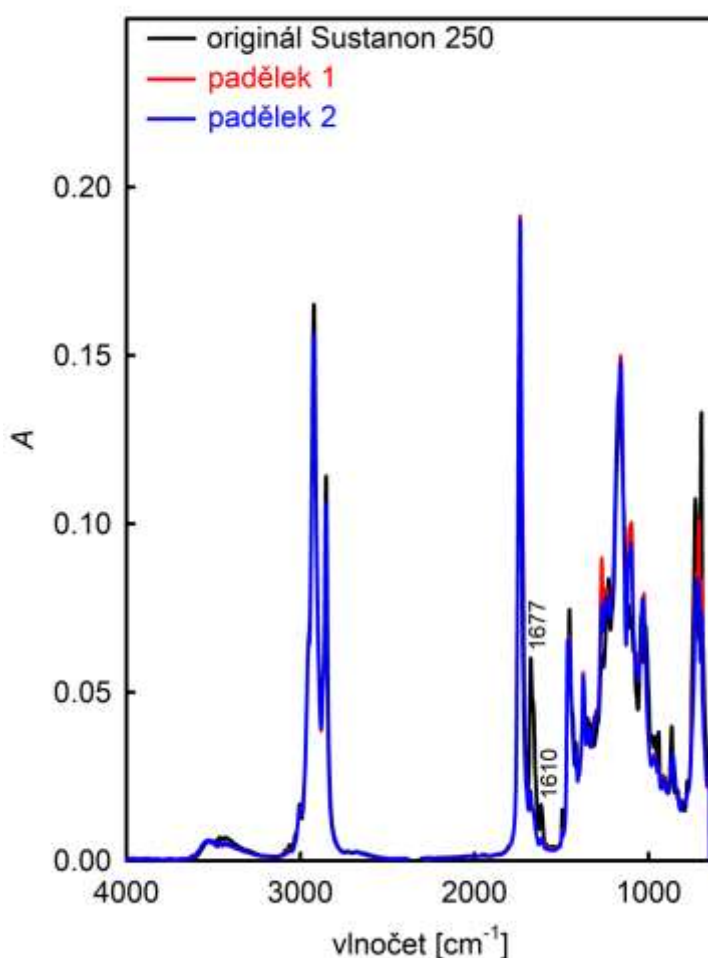
Přípravky s obsahem derivátů testosteronu

Originální přípravek Sustanon 250 a dva padělané přípravky se stejným názvem (Obr. 2) byly podrobeny analýze několika spektroskopickými metodami. Při porovnání IR spekter (Obr. 3) se spektrální knihovnou bylo určeno, že všechny analyzované vzorky obsahují deriváty testosteronu. Při porovnání spekter originálu s padělkou je patrné, že ve spektrech padělků mají pásy 1677 a 1610 cm^{-1} výrazně nižší intenzitu nebo zcela chybí, na základě čehož lze

identifikovat. Tento rozdíl je ale poměrně malý a je pravděpodobně způsoben rozdíly v poměrně složité matici (arašídový olej).

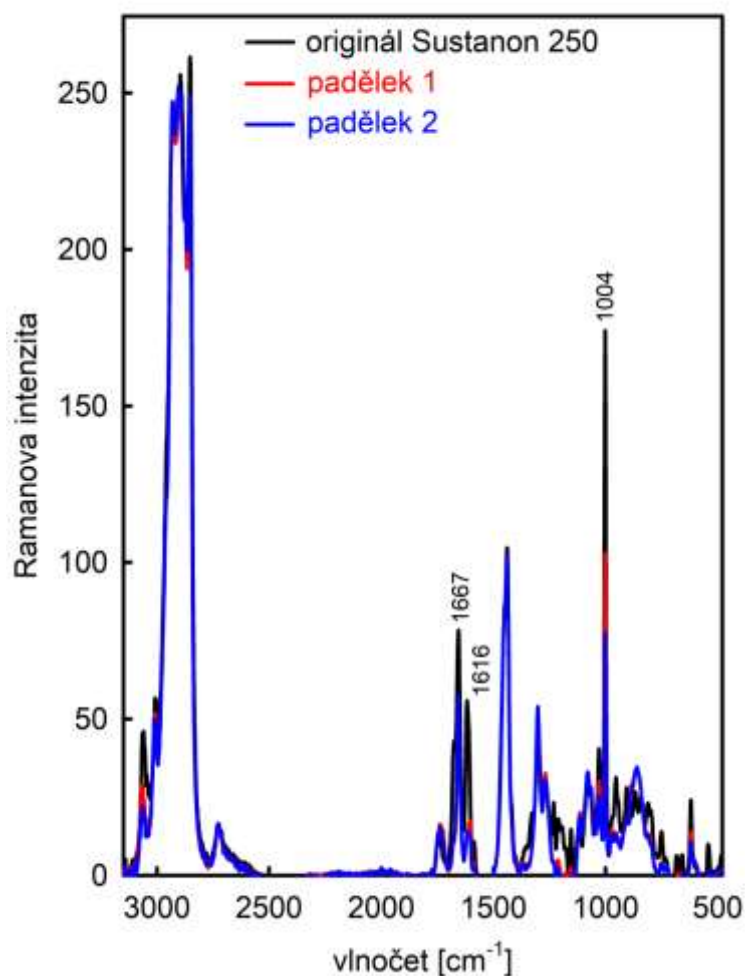

Obr. 2: Originální přípravek Sustanon 250 (vlevo) a dva padělků

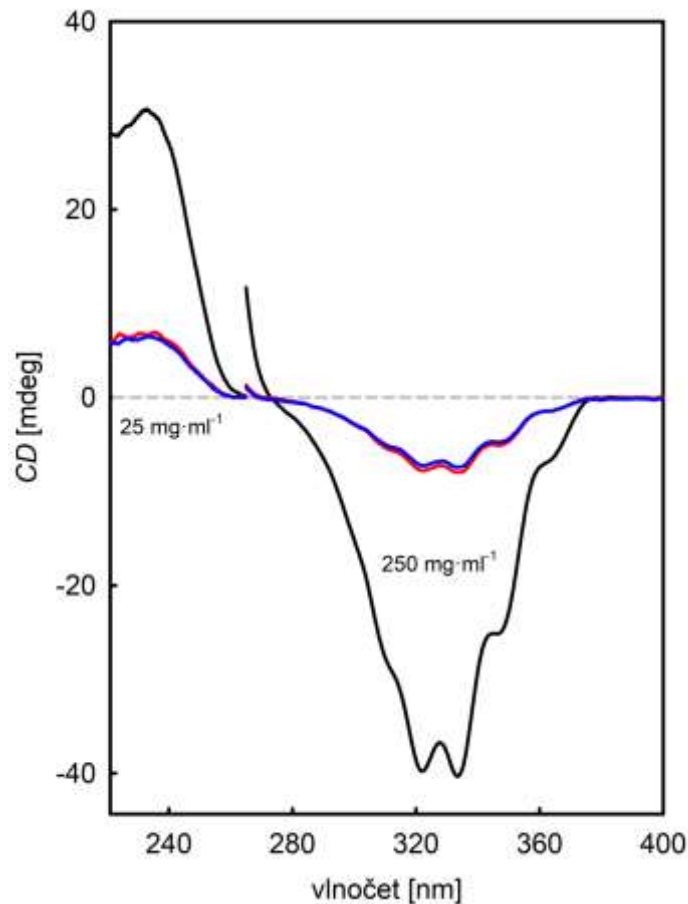
Obr. 3: IR spektra originálního přípravku Sustanon 250 (černá) a dvou padělků (červená a modrá). Jsou vyznačeny vlnočty pásů, ve kterých se spektra originálu a padělků významně liší.

V Ramanových spektrech (Obr. 4) je již možno pozorovat více rozdílů než v případě IR spekter, ale nejvýraznější z nich byly opět pozorovány v podobné oblasti vlnočtů (1667 a 1616 cm^{-1}). V oblasti nižších vlnočtů jsou patrné rozdíly v přítomnosti několika málo intenzivních pásů a pás 1004 cm^{-1} byl u originálního přípravku výrazně intenzivnější než u padělků. Vzhledem k větším rozdílům mezi spektry jednotlivých přípravků se Ramanova spektroskopie jeví jako účinnější nástroj pro identifikaci padělaných přípravků s obsahem derivátů testosteronu než IR spektroskopie.

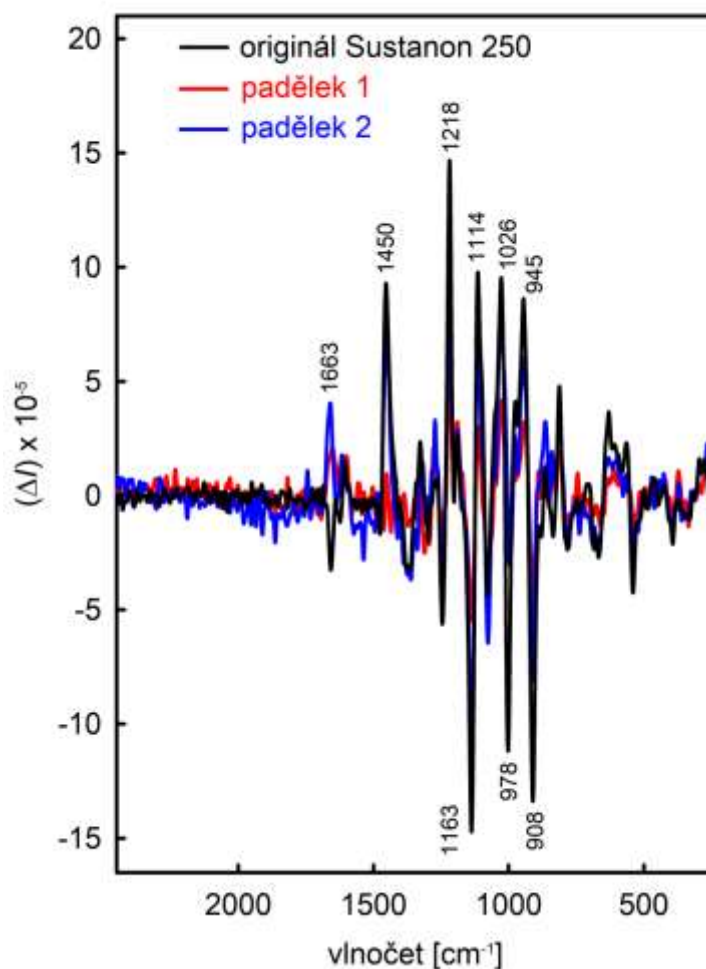
Obr. 4: Ramanova spektra originálního přípravku Sustanon 250 (černá) a dvou padělků (červená a modrá). Jsou vyznačeny vlnočty pásů, ve kterých se spektra originálu a padělků významně liší.

Kromě IR a Ramanovy spektroskopie, které jsou ve forezních vědách v současnosti považovány za standardní analytické nástroje, byla pro analýzu a identifikaci přípravků Sustanon 250 využita také chiroptická spektroskopie. Ve spektrech ECD (Obr. 5) všech přípravků byly opět identifikovány pásy derivátů testosteronu, avšak jejich intenzita byla u padělaných přípravků přibližně pětikrát nižší. Za předpokladu platnosti Lambertova-Beerova zákona z výsledků vyplývá, že padělané přípravky sice obsahují účinné látky, ale v přibližně pětikrát menším množství, než je výrobcem deklarováno. Spektroskopie ECD se tak ukázala být rychlou a spolehlivou metodou identifikace, která navíc umožňuje i kvantifikaci účinných látek.

Obr. 5: Spektra ECD originálního přípravku Sustanon 250 (černá) a dvou padělků (červená a modrá). Ve spektrální oblasti 265–400 nm byly přípravky analyzovány neředěné, pro měření v oblasti 220–265 nm byly 10x zředěny.

Využití ROA ve forezních vědách je díky její experimentální a časové náročnosti stále velmi vzácné, ale v případě analýzy a identifikace přípravků Sustanon 250 se ukázala být ze všech použitých spektroskopických metod nejúčinnější. Ve spektrech ROA (Obr. 6) analyzovaných přípravků bylo identifikováno nejvíce rozdílů mezi spektry originálního přípravku a spektry padělků. Ve většině případů se pásy lišily zejména intenzitou, ale nejdůležitější rozdíl byl zaznamenán u pásu 1663 cm^{-1} , u kterého bylo dokonce u originálu a padělků pozorováno opačné znaménko (záporný pás u originálního přípravku, kladný u padělků). Vzhledem k tomu, že i ve spektrech konvenční Ramanovy a IR spektroskopie byly u jednotlivých přípravků pozorovány největší rozdíly u pásu v oblasti $1680\text{--}1660\text{ cm}^{-1}$, je právě tato oblast klíčová pro identifikaci padělků pomocí metod vibrační spektroskopie.

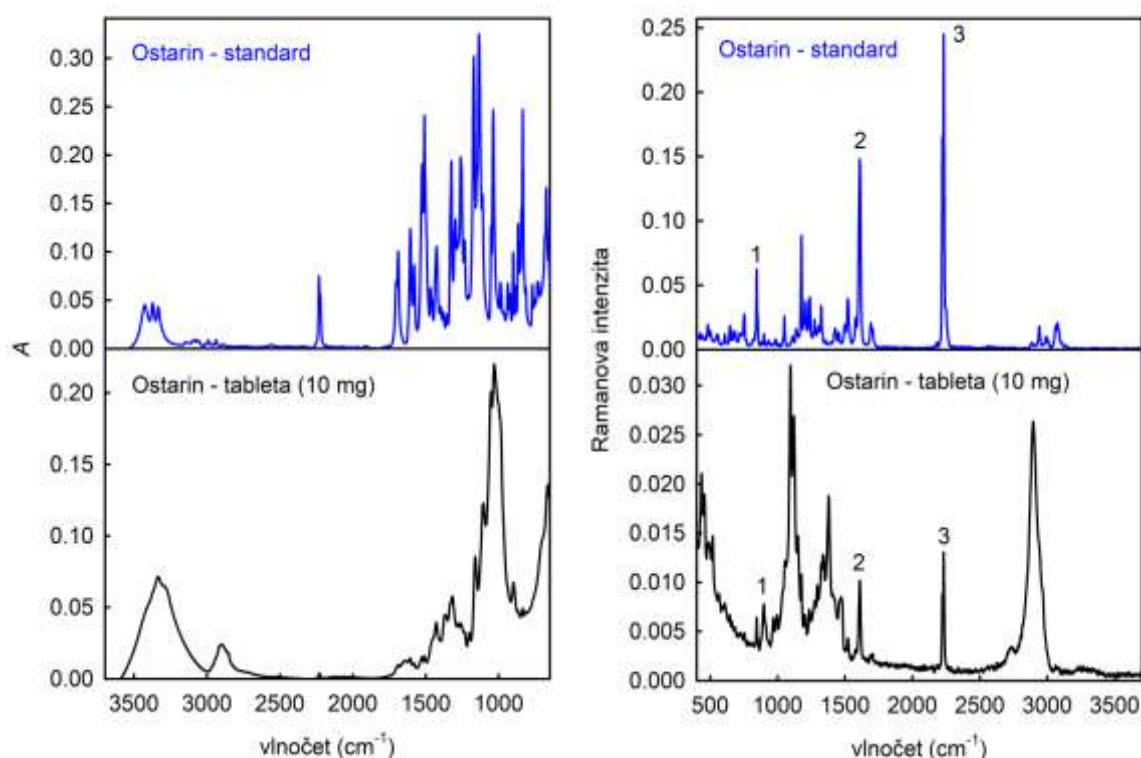

Obr. 6: Spektra ROA originálního přípravku Sustanon 250 (černá) a dvou padělků (červená a modrá). Jsou vyznačeny vlnočty pásů, ve kterých se spektra originálu a padělků významně liší.

Přípravek s obsahem ostarinu

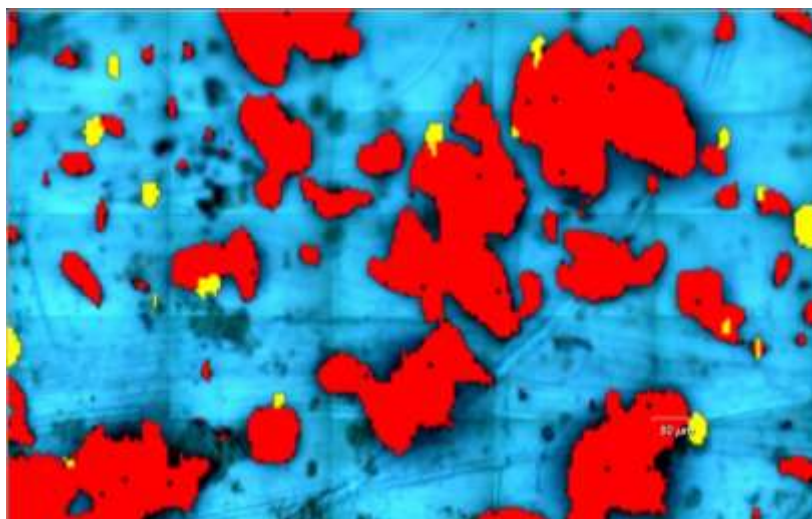
Při pohledu na IR spektra (Obr. 7, vlevo) standardu ostarinu a přípravku Ostarine je patrné, že identifikace účinné látky v reálném vzorku na základě nalezení jejích charakteristických pásů je nemožná. Důvodem je nízký obsah ostarinu v kapsli (přibližně 4 %) a ve spektru přípravku jsou proto patrné pouze pásy mikrokrystalické celulózy, která zřejmě tvoří jediný excipient.

Identifikace ostarinu pomocí Ramanovy spektroskopie (Obr. 7, vpravo) byla úspěšnější. Byly nalezeny 3 pásy ve spektru standardu ostarinu 846, 1580 a 2231 cm^{-1} , které jsou dostatečně intenzivní a ve spektru reálného vzorku se nepřekrývají s jinými pásy mikrokrystalické celulózy.

Obr. 7: IR (vlevo) a Ramanova (vpravo) spektra standardu ostarinu (modrá) a přípravku Ostarine (černá)

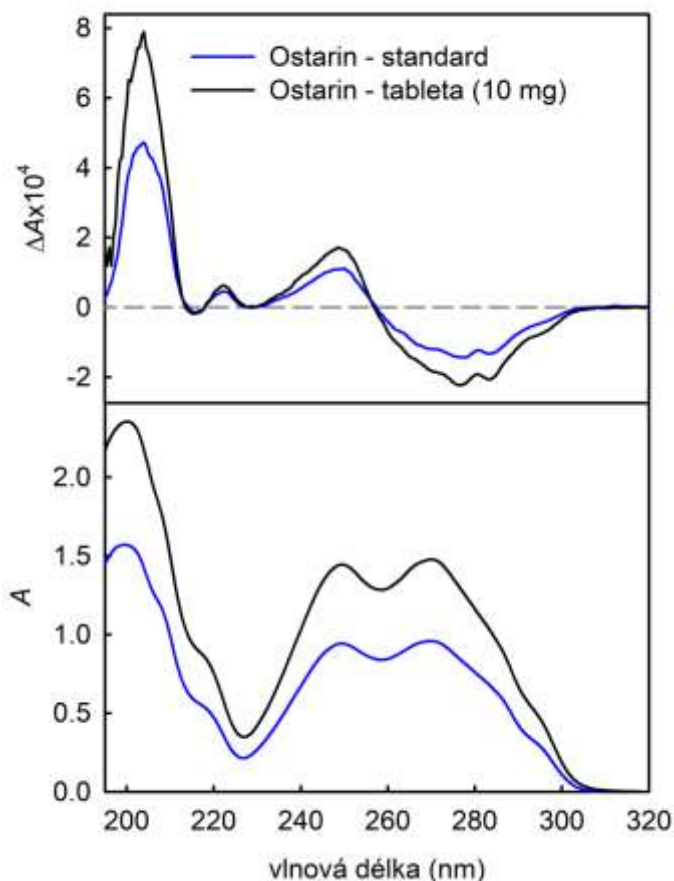
Pro spolehlivější identifikaci a charakterizaci přípravků bylo aplikováno také Ramanovo mapování (Obr. 8). Ze získané mapy je patrné, že účinná látka byla spolehlivě identifikována ve formě menších částic, zatímco částice mikrokrytalické celulózy byly v průměru mnohonásobně větší. Nejenže Ramanovo mapování díky vysokému prostorovému rozlišení umožnilo identifikaci účinné látky, ale poskytlo také informace o velikosti, tvaru a distribuci částic, což může být například velmi užitečná informace z pohledu výrobního procesu.

Obr. 8: Ramanova mapa přípravku Ostarine. Žlutá – ostarin, červená – mikrokrytalická celulóza.

Vzhledem k tomu, že ostarin je chirální látka, byla pro analýzu zadržného přípravku využita i spektroskopie ECD. Při porovnání spekter ECD (Obr. 9) ostarinu a roztoku připraveného z tablety je zjevné, že analyzovaný přípravek obsahuje tuto účinnou látku. Přestože spektra

standardu a reálného vzorku mají shodný průběh, liší se v intenzitách pásů. Za předpokladu platnosti Lambertova-Beerova zákona lze tedy podobně jako v případě přípravku Sustanon 250 konstatovat, že přípravek obsahoval jiné množství účinné látky, než bylo deklarováno, a v tomto případě vyšší, což může poukazovat například na nedostatečnou kvalitu výrobního procesu. Je však třeba brát v potaz, že při přípravě roztoku z tablety bylo třeba provést filtraci, při které mohlo dojít k určité změně koncentrace v důsledku odpaření části metanolu.

Obr. 9: Spektra ECD (nahore) a UV spektra (dole) ostarinu (modrá) a přípravku Ostarine (černá).

Závěr

Přípravek Sustanon 250 obsahující 4 deriváty testosteronu, jeho padělky a přípravek obsahující SARM ostarin byly analyzovány pomocí řady spektroskopických metod za účelem spolehlivé identifikace. IR a Ramanova spektroskopie, které jsou ve forenzní praxi běžně používány, se v některých případech neukázaly být dostatečně citlivé k přítomnosti účinné látky ve vzorku, obvykle z důvodu složité matrice. Spektroskopie ECD v obou případech spolehlivě identifikovala chirální účinné látky a navíc umožnila i jejich přibližnou kvantifikaci, na jejímž základě bylo možné spolehlivě identifikovat padělky přípravku Sustanon 250, což bylo následně potvrzeno ROA, která se ukázala být na složení přípravků velmi citlivá. Pro analýzu přípravku obsahujícího ostarin bylo navíc využito Ramanovo mapování, které kromě identifikace složení poskytlo informace i o velikosti, tvaru a distribuci částic.

Tato práce jasně dokládá slibný potenciál pokročilých spektroskopických metod, jako jsou ECD, ROA a Ramanovo mapování, pro analýzu a identifikaci reálných vzorků obsahujících anabolické steroidy nebo SARMy. Ukázalo se, že klasické spektroskopické metody, které jsou

ve forenzní praxi hojně využívány, nemusí vždy přinést dostatečně podrobné výsledky. Proto je vývoj zmíněných sofistikovanějších metod důležitý a v budoucnu budou naše postupy aplikovány na další oblasti forenzní analýzy.

Poděkování

Tato práce vznikla za podpory Ministerstva vnitra České republiky (VJ01010043) a Juniorského grantu rektora VŠCHT Praha 2021.

Literatura

1. Cordaro F. G., Lombardo S., Cosentino M.: *Scandinavian Journal of Medicine and Science in Sports* 21, e247-e259 (2011).
2. Pirola I., Cappelli C., Delbarba A., Scalvini T., Agosti B., Assanelli D., Bonetti A., Castellano M.: *Fertility and Sterility* 94, 2331.e1-2331.e3 (2010).
3. Flores J. E., Chitturi S., Walker S.: *Hepatology Communications* 4, 450-452 (2020).
4. McBride J. A., Carson C. C., Coward R. M.: *American Journal of Men's Health* 12, 1352-1357 (2018).
5. Tay Wee Teck J., McCann M.: *International Journal of Drug Policy* 51, 52-55 (2018).
6. Alvarez-Ginarte Y. M., Marrero-Ponce Y., Ruiz-García J. A., Montero-Cabrera L. A., De La Vega J. M. G., Marin P. N., Crespo-Otero R., Zaragoza F. T., García-Domenech R.: *Journal of Computational Chemistry* 29, 317-333 (2008).
7. Quan C., Su F., Wang H., Li H.: *Steroids* 76, 1527-1534 (2011).
8. Thiblin I., Garmo H., Garle M., Holmberg L., Byberg L., Michaëlsson K., Gedeberg R.: *Drug and Alcohol Dependence* 152, 87-92 (2015).
9. World Anti-Doping Agency: 2014 Anti-Doping Testing Report. 2014.
10. Kintz P., Ameline A., Gheddar L., Raul J. S.: *Toxicologie Analytique et Clinique* 31, 56-63 (2019).
11. Machek S. B., Cardaci T. D., Wilburn D. T., Willoughby D. S.: *Steroids* 164, (2020).
12. Thevis M., Geyer H., Thomas A., Schänzer W.: *Drug Testing and Analysis* 3, 331-336 (2011).
13. Thevis M., Lagojda A., Kuehne D., Thomas A., Dib J., Hansson A., Hedeland M., Bondesson U., Wigger T., Karst U., Schänzer W.: *Rapid Communications in Mass Spectrometry* 29, 991-999 (2015).

Autoři

Ing. František Králík, Ph.D.^{a*}, Ing. Kristýna Dobšíková^a, Ing. Patrik Fagan^a, Ing. Dita Spálovská^a, doc. Ing. Martin Kuchar^b, Ph.D., prof. Ing. Vladimír Setnička^a, Ph.D.

^a Ústav analytické chemie, ^b Ústav chemie přírodních látek a Laboratoř forenzní analýzy biologicky aktivních látek, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Technická 5, 166 28, Praha 6.

* Korespondenční autor: frantisek.kralik@vscht.cz

PŘÍSTUP DOSPĚLÝCH OSOB PRAVOMOCNĚ ODSOUZENÝCH K NEPODMÍNĚNÉMU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY K ICT VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÝCH VĚZNICÍCH A JEHO VYUŽITÍ PO PROPUŠTĚNÍ NA SVOBODU S DOPADEM NA VEŘEJNÉ FINANCE

Dagmar Krausová

Abstrakt

Hlavním cílem tohoto příspěvku je téma vzdělávání dospělých osob pravomocně odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody¹ v oblasti ICT² a jeho finanční dopady na veřejné finance. Opírá se o data získaná z kvantitativního průzkumu, který probíhal ve druhém pololetí roku 2019 ve dvanácti českých věznicích určených k výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody osob plnoletých, pravomocně odsouzených a v prvním pololetí roku 2021 v deseti českých věznicích určených k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody osob plnoletých, pravomocně odsouzených. Výzkumný vzorek čítá celkem 999 osob, z čehož tvoří 748 osob muži a 251 ženy. Dále jsou využity veřejně dostupná data z Eurostatu, Vězeňské služby České republiky, Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky (MPSV ČR) a Českého statistického úřadu. K výpočtům a statistickým modelacím byl použit program Gretl. Výsledky lze využít ve veřejné sféře k přípravě vzdělávacích programů ve věznicích. MPSV ČR je může využít v rámci politiky zaměstnanosti, Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy České republiky prostřednictvím vzdělávacích institucí sloužících ke vzdělávání vězňů. Výsledky lze využít také v komerčním sektoru, a to v případě dodávek ICT, hardwaru a softwaru do věznic.

Klíčová slova

Financování, ICT, kvantitativní průzkum, nezaměstnanost, odnětí svobody, politika zaměstnanosti, statistická modelace, trest

Úvod

Cílem příspěvku je prostřednictvím kvantitativního průzkumu, dotazníkovým šetřením ve věznicích v České republice, zjistit, jaký je přístup osob plnoletých, pravomocně odsouzených k trestu odnětí svobody k vzdělávání v oblasti ICT. Následně pak zpracovat data z průzkumu v kombinaci s dalšími dostupnými údaji z Eurostatu, Vězeňské služby České republiky, Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky (MPSV ČR) a statistickými modelacemi poukázat na dopad a možnou úsporu veřejných financí, pokud by byla v českých věznicích větší příležitost vzdělávat v oblasti informačních a komunikačních technologií.

¹ Trest odnětí svobody je jedním z druhů trestů, který je ukládán soudem pachateli za spáchaný trestný čin. Český trestní zákoník (zákon č. 40/2009 Sb.). Druhy trestů jsou definovány v § 52 tohoto Zákona.

² Pod pojmem informační a komunikační technologie (ICT) rozumíme veškeré informační technologie používané nejen pro komunikaci, ale také pro práci s informacemi. Původní koncept informačních technologií (IT) byl následně rozšířen i o prvek komunikace. A to v okamžiku, kdy mezi sebou začaly komunikovat.

V úvodu bádání je vycházeno z vlastního rozsáhlého kvantitativního průzkumu, který byl realizován ve druhém pololetí roku 2019 ve dvanácti českých věznicích určených k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody osob plnoletých, pravomocně odsouzených a v prvním pololetí roku 2021 v deseti českých věznicích určených k výkonu nepodmíněnému trestu odnětí svobody osob plnoletých, pravomocně odsouzených. Cílem průzkumu bylo primárně zjistit, jaký mají osoby plnoleté, pravomocně odsouzené k nepodmíněnému trestu odnětí svobody přístup k ICT vzdělávání po dobu pobytu ve vězení. Využity jsou rovněž veřejně dostupná data z Eurostatu, Vězeňské služby České republiky a Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky (MPSV ČR). Získaná data jsou následně využita ke statistickým modelacím za účelem zjištění, zda-li je možno dosáhnout úspor veřejných financí v oblasti politiky zaměstnanosti, pokud by výše uvedené osoby ovládaly alespoň elementární znalost ICT po propuštění na svobodu a mohly si tak díky nabytým znalostem snadněji najít zaměstnání. ICT je jednou z nejdynamičtější se rozvíjejících oblastí, a to celosvětově. Bez alespoň elementární znalosti informačních a komunikačních technologií je uplatnitelnost na trhu práce prakticky nulová.

Hypotézy

1. Více než polovina (51 a více %) dospělých osob, pravomocně odsouzených k trestu nepodmíněného odnětí svobody, toho času ve výkonu trestu, muži i ženy v České republice, bez dalšího požadavku na škálování, nemá ve výkonu trestu dostatečný prostor na vzdělávání se v oblasti ICT?
2. Nadpoloviční většina (51 a více %) dospělých osob, pravomocně odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, toho času ve výkonu trestu, muži i ženy v České republice, bez dalšího požadavku na škálování, se domnívá, že by jim vzdělávání v oblasti ICT, např. práce s pc, ve výkonu trestu odnětí svobody pomohlo snadněji najít práci po propuštění na svobodu?
3. Díky vzdělávání dospělých osob, pravomocně odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v oblasti ICT by bylo možno následně ušetřit až 20 % nákladů na nezaměstnanost této skupiny po jejich propuštění na svobodu?

Popis problematiky vzdělávání osob ve výkonu trestu odnětí svobody

Recidiva je v České republice na velmi vysoké úrovni, do vězení se vrací sedm z deseti propuštěných, což znamená, že se do vězení vrátí 70 % propuštěných (SARPO, 2018). Snížení recidivy by znamenalo nejen zvýšení bezpečnosti ve společnosti, ale i úsporu nákladů daňových poplatníků na policii, justici či vězeňství, a podobně. Až 60 % odsouzených nemá stabilní bydlení a 90 % přiznává, že má dluhy, z toho 73 % není schopno své dluhy splácet (SARPO, 2018). Česká republika také patří ke státům, kde si vězni odpykávají v průměru nejdelší tresty. V roce 2017 se jednalo průměrně o 24 měsíců - delší dobu trávili lidé za mřížemi pouze v Ázerbájdžánu, Portugalsku a Rumunsku. V tomto ohledu je tendence setrvale rostoucí, protože v roce 2005 byla průměrná délka nepodmíněného trestu odnětí svobody v České republice 12,1 měsíce, v roce 2014 19,9 měsíců (Aebi, Hashimoto, 2020).

V USA se do pěti let po propuštění vrací do výkonu trestu dokonce 76 % bývalých vězňů (Smith, 2020). Jedním z úkolů rozšíření ICT vzdělávání ve věznicích je snížit recidivu. Je ale problematické technologie vězňům v plném rozsahu v rámci výuky zpřístupnit z bezpečnostních důvodů (Pike, 2015). V českých věznicích internet k dispozici je, přístup

k němu mají ale pouze vyučující, kteří pro potřeby výuky vyhledají potřebné informace a ty pak promítají přes projektor studentům – vězňům (Šámal, 2019). Situace je však obdobná i v jiných zemích. Volný přístup k internetu je vězňům zapovězen také například v USA, Anglii či Austrálii (Smith, 2020).

Znalosti v oboru ICT se dnes prolínají již téměř všemi pracovními profesemi, od operátora CNC stroje až po pokladní v supermarketu. Každý z nich pro výkon své profese potřebuje alespoň základní znalost práce s informační a komunikační technikou. V současné době prochází společnost další etapou radikálního nahrazování tzv. živé práce za práci tzv. mrtvou (Boleloucký, Buchtová, 2012). Způsobuje to automatizace a rozvoj informačních technologií. V USA je až na 90 % pracovních míst kladen požadavek na různou úroveň znalostí práce s ICT. Tento trend je od roku 2011 pozorován u více než 500 profesí, u nichž dříve znalost práce s technologiemi nebyla potřebná (Muro et al., 2017). Cowen (2013) dokonce poukazuje na to, že alespoň základní znalost ICT je dnes nutná při výkonu jakéhokoliv zaměstnání kdekoliv na světě. Téměř každý podnikatelský sektor spoléhá stále méně na manuální práci. Tato skutečnost navždy mění svět práce a mezd.

Některé země tento fakt reflektují i v oblasti penologie. Začlenily proto do výukových programů ve věznicích ICT kurzy, například Dánsko, Norsko, Anglie, USA, Austrálie (Smith, 2020), ale také Česká republika, i když zatím jen velmi okrajově (VS ČR, 2019). V České republice se začaly počítače v komerční sféře využívat v 80. letech minulého století. Na školách začala výuka na přelomu 80. a 90. let, první komerčně provozovaná mobilní síť pak byla spuštěna 12. září 1991. Nelze opomenout, že za důležitou část ICT je považován i mobilní telefon, který je součástí běžného života téměř každého jedince už od raného dětství. Mobilní telefon plní funkci malého kapesního počítače (Kůžel, Láska, 2021).

Do vězení se také dostává stále více osob, které informační a komunikační technologie vždy považovaly za součást svého každodenního života. V průběhu let 2019 a 2021 se tento trend zvýšil o dvě procenta (Krausová, 2021). K 15. 10. 2021 bylo ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody 18 839 osob (VS ČR). Z kvantitativního průzkumu (Krausová, 2021) ale plyne, že 17 % (3 203) z nich nemá ani elementární znalosti ICT. Tato skupina neumí počítat ani zapnout, vypnout, napsat dopis, napsat email, vytvořit jednoduchou tabulku, vyřizovat internetové bankovníctví, a podobně. Je tudíž velmi pravděpodobné, že tyto osoby budou po propuštění na svobodu na trhu práce velmi těžko uplatnitelné. Důležitý je také fakt, že zejména díky celosvětové pandemii Covid-19 se v roce 2020 nové informační technologie staly skutečností rychleji, než bylo očekáváno. IT trendy, jejichž implementace byla plánována až do roku 2024, byly uvedeny do praxe již výrazně dříve, a to už v roce 2021 (Budman et al., 2021).

Přibližně 60 procent lidí bez práce v České republice má pouze základní či střední vzdělání bez maturity, u osob ve výkonu trestu je toto procento dlouhodobě ještě vyšší, a to více než 4/5. Přesně toto číslo činilo v součtu v letech 2019–2020 beze změny 82 % (VS ČR, 2021). Odborníci na vzdělávání ve věznicích v USA se domnívají, že efektivní vzdělávání v oblasti ICT by mohlo snížit recidivu a současně rovněž zvýšit šance na zaměstnatelnost vězněných osob po jejich propuštění (Smith, 2020). Za nejdůležitější je považováno získání základních znalostí práce s informační a komunikační technikou, a to jak s hardwarem tak softwarem. Klíčová je alespoň elementární uživatelská znalost programů Microsoft Office (Beblavý et al., 2016). Aby mohlo k takovému procesu dojít, je nutná změna vězeňské organizační kultury od přístupu založeného na trestech k rehabilitačnímu přístupu. Tím by bylo možné upřednostnit

vzdělávací programy a zvýšit šance na sociální integraci vězňů po propuštění a omezit recidivu (Smith, 2020). Investice do vzdělání nikdy není zmařenou investicí (Becker, 1993). Nepříznivý vývoj veřejných financí také vyvolává potřebu zvláště v případě dlouhodobě nezaměstnaných a dalších cílových skupin sociálně znevýhodněných, např. osob propuštěných z výkonu trestu, hledání nových forem jejich pracovní a společenské participace. To na jedné straně umožní řešit jejich životní situaci, na straně druhé sníží tlaky na veřejné rozpočty. Sladění podnikatelských a společenských cílů dovoluje při organizování práce postupovat s větší citlivostí na specifické požadavky osob s různými druhy znevýhodnění (Čadil, 2011).

Dokumentem, který navazuje na poznatky z oboru vězeňství v České republice, je Nová koncepce vězeňství do roku 2025. Jedná se o historicky první systémovou aktivitu, která reflektuje vězeňství v širším pojetí neomezeném pouze na Vězeňskou službu České republiky. Sestaven byl široký tým z téměř padesátky odborníků z Ministerstva spravedlnosti České republiky, Vězeňské služby České republiky, Probační a mediační služby České republiky, ministerstev a dalších institucí, včetně čtyř organizací akademických a nestátních. Cílem Koncepce je co nejširší zohlednění portfolia aspektů problematiky vězeňství. Nová Koncepce vězeňství do roku 2025 pojímá vzdělávání jako jeden z prostředků naplnění hlavních zásad výkonu trestu odnětí svobody uvedených v § 2 Zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. Současně vnímá vzdělání a vzdělávání jako nástroj k získání a zvyšování pracovních dovedností. Ty mají odsouzenému pomoci zvýšit šanci na úspěch na trhu práce a získat tak kvalifikované pracovní místo, což přesahuje samozřejmě do sociálního postavení člověka a pomáhá mu řešit také ekonomickou situaci po návratu do běžného života.

Koncepce pohlíží na vzdělání a vzdělávání opravdu velmi seriózně a důkladně rozpracovává projekt edukace ve věznicích. Uvádí, že vzdělání a vzdělávání představuje jeden z nejdůležitějších resocializačních nástrojů. Vzdělávání vězňů je možno rozdělit podle kritéria formálnosti na formální a neformální. Formální vzdělávání zajišťuje sama Vězeňská služba, nebo spolupracující subjekt, a jeho výsledkem je základní, středoškolské, vyšší odborné, nebo i vysokoškolské vzdělání, tedy doklad o dosaženém vzdělání uplatnitelný na trhu práce. (MŠP ČR, 2016). Neformální vzdělávání probíhá v rámci programu zacházení a může se například jednat o všeobecné vzdělávací kurzy, odborné kurzy, rekvalifikační kurzy, specializační kurzy a podobně. Kurz bývá velmi často, stejně jako formální vzdělávání, zakončen dokladem o jeho absolvování (MŠP ČR, 2016).

Statistiky Českého statistického úřadu ukazují, že počet odsouzených, kteří získali osvědčení o zaškolení nebo kvalifikační průkazy či výuční listy, dlouhodobě klesá (ČSÚ, 2019). Zatímco v roce 2010 získalo osvědčení o zaškolení nebo kvalifikační průkaz 927 osob, v roce 2019 jich bylo pouze 516. Stejný trend je sledován s odkazem na uvedené statistiky také u výučních listů. V roce 2010 získalo výuční list 261 vězňů, kdežto o devět let později to bylo jen 173 (ČSÚ, 2021). Údaje o získání osvědčení o zaškolení nebo kvalifikačního průkazu či výučního listu za rok 2020 zatím (listopad 2021) Český statistický úřad nezveřejnil.

Analýza základních dat průzkumu

Príspevek je založen na datech získaných vlastním kvantitativním průzkumem, který probíhal v českých věznicích určených pro výkon trestu dospělých osob pravomocně odsouzených k nepodmíněnému odnětí svobody v letech 2019 a 2021.

Metoda a technika průzkumu

Z důvodu shromáždění většího počtu odpovědí, vzhledem k vypovídající hodnotě projektu, byla využita metoda kvantitativního průzkumu, technikou dotazníkového šetření. Kvantitativní průzkum je založen na testování hypotéz, jejich potvrzení či vyvrácení. Využívá kvantifikační či statistické metody. Sběr dat je strukturovaný a probíhá zpravidla pomocí dotazníků, testů či nezúčastněného pozorování.

Metodika sběru dat

Po konzultaci s Vězeňskou službou České republiky byly s žádostí o spolupráci na průzkumu kontaktovány vybrané věznice, určené k výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody pravomocně odsouzených dospělých osob. Osloveno bylo v roce 2019 celkem šestnáct zařízení, zapojilo se dvanáct, v roce 2021 bylo osloveno dvanáct zařízení, zapojilo se deset. Osloveno bylo písemně, prostřednictvím emailu vedení věznic – ředitelé/ky. Z hlediska následné práce s daty se tak podařilo v součtu obou kol průzkumu zapojit 999 osob, z čehož tvoří 748 muži a 251 ženy. V roce 2021 se povedlo zapojit do projektu tři ženské věznice (dvě v roce 2019), což ještě zvýšilo relevanci výzkumného vzorku.

Tab. 1: Věznice zapojené do kvantitativního průzkumu (2019, 2021)

Věznice	Stupeň zabezpečení ³	Ženy 2019	Ženy 2021	Muži 2019	Muži 2021
Bělušice	s ostrahou			X	X
Jiřice	s ostrahou			X	X
Kynšperk nad Ohří	s dozorem			X	X
Odolov	s dozorem			X	
Opava	s dozorem	X	X		
Ostrov	s dozorem			X	X
Pardubice	s ostrahou			X	
Příbram	s ostrahou a dozorem			X	X
Rapotice	s ostrahou			X	
Ruzyně	s dozorem a dohledem		X		
Světlá n. Sázavou	s dozorem	X	X		
Vinařice	s ostrahou			X	X
Všehrady	s dozorem			X	X

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě kvantitativního průzkumu.

³ <https://www.vscr.cz/o-nas/zmena-vnejsi-diferenciace/obecny-postup/>

Průběh řešení úkolu - etapy výzkumného projektu

Etapa I. – Tvorba dotazníku

Při tvorbě dotazníku byl jejich obsah konzultován s odborníky z Vězeňské služby České republiky, z oblasti marketingových průzkumů a se zaměstnancem Národní centrály organizovaného zločinu z oddělení kyberkriminality, kteří nedali souhlas s uvedením jmen z bezpečnostních důvodů. Díky tomu bylo možno sjednotit terminologii hlavně v oblasti informačních a komunikačních technologií.

Cílem uvedených konzultací bylo sestavit dotazník tak, aby bylo možno získat co nejvyužitelnější a nejrelevantnější data, ale také jej připravit srozumitelně pro respondenty, aby byli schopni jasně a samostatně odpovědět na položené otázky.

Pilotáž

Před distribucí dotazníků přímo respondentům proběhla v obou kolech, tj. v letech 2019 a 2021 pilotáž. Dvě desítky formulářů byly rozdány náhodně v okolí řešitelského týmu. Cílem bylo získat zpětnou vazbu, zda dotazování porozumí otázkám. V návaznosti na jejich odpovědi a zpětnou vazbu byl následně dotazník zpracován do finální podoby.

Etapa II. – Distribuce a sběr dotazníků

Následně byly dotazníky do věznic, vždy po předchozí emailové dohodě přímo s řediteli jednotlivých zařízení, či osobami pověřenými vedením věznice ke spolupráci, doručeny prostřednictvím České pošty, formou doporučené zásilky do vlastních rukou. Stejnou formou byly navraceny. Dotazník byl zcela anonymní a sloužil k potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz. Cílem bylo získat v každé z oslovených věznic co nejvíce vyplněných dotazníků zpět, bez jakéhokoliv škálování respondentů a získat co nejširší diverzitu odpovědí. Počet dotazníků na věznici se pohyboval v rozmezí 30–50 kusů a jejich návratnost byla více než 90 %. Respondenti dotazníky vyplňovali samostatně, individuálně, anonymně, bez dozoru.

Etapa III. – Vyhodnocení dotazníků

Po doručení vyplněných dotazníků zpět k rukám řešitele, bylo nutné převést je do digitální podoby. Pro převedení do elektronické podoby byla využita aplikace dostupná zdarma, a to Google dotazník. Následné vyhodnocení dat probíhalo v licencovaném programu Microsoft Office Excel. Produkt Microsoft byl vybrán z důvodu přehlednější práce s daty a širším možností při sestavování grafů.

Problémy při sběru dat

V návaznosti na osobní rozhovory s příslušníky Vězeňské služby, mají vězni ambice „dělat se lepšími“ a zkreslovat informace. Složitá je rovněž logistika vyplňování dotazníků, kdy dotazníky musí být do věznic zaslány v papírové podobě k rukám pověřených osob, ty dále předávají dokumenty jednotlivým vychovatelům, kteří zajistit jejich distribuci a vyplnění vězni. Po zpětném doručení řešiteli jsou dotazníky převedeny do elektronické podoby, a to proto, že vězni nemají přístup k technologiím, které by umožnily online vyplnění. V roce 2021 byla rovněž překážkou situace spojená s přetrvávající pandemií Covid-19. Tři z oslovených věznic z tohoto důvodu účast na projektu odmítly.

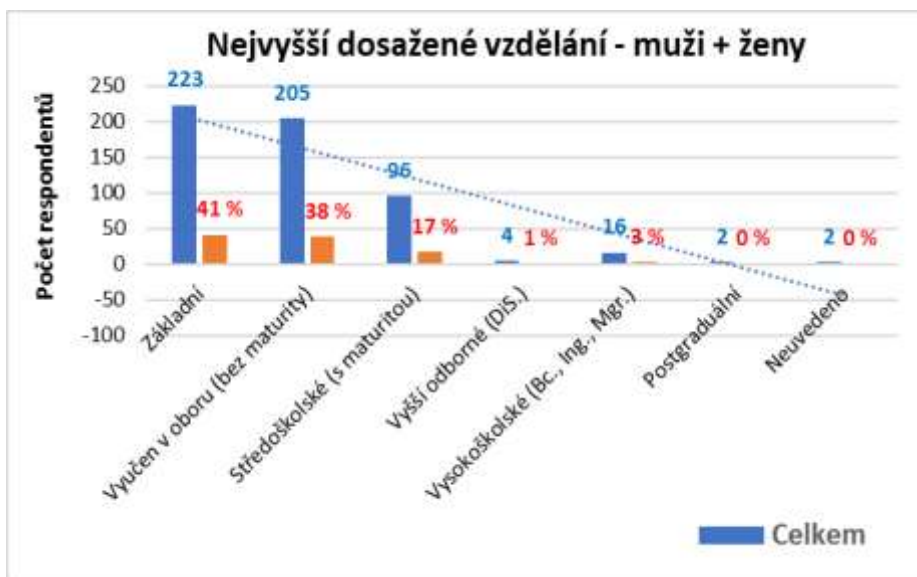
Etapa IV. – Statistická modelace

Ke zpracování dat - statistickému modelování vztahu mezi vzděláváním v oblasti ICT v době odpykávání si nepodmíněného trestu odnětí svobody, dlouhodobou nezaměstnaností a veřejnými financemi – bylo využito statistického systému Gretl. Tento software je dostupný zdarma, nebylo tudíž zapotřebí vynakládat finanční prostředky do nákupu licencí. Uvedená aplikace je využíván zejména v ekonometrii.

Analýza výzkumného vzorku

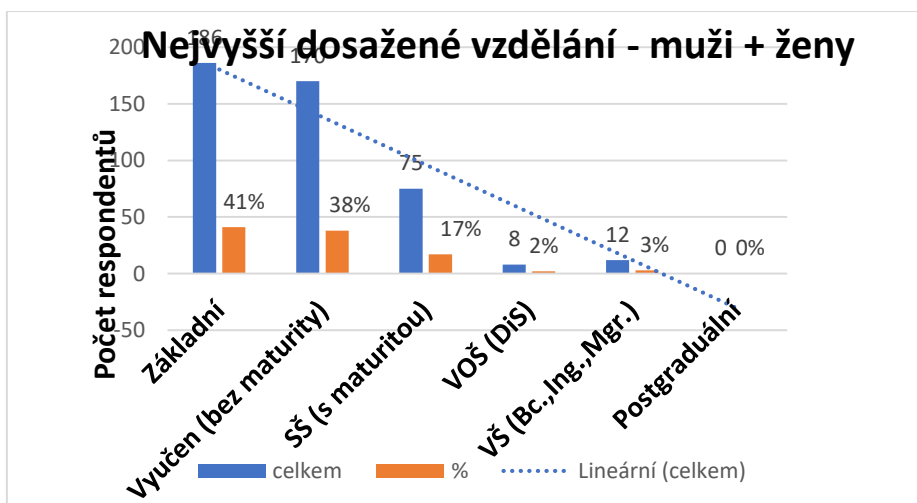
Výzkumný vzorek byl vybrán náhodně, bez předchozího škálování. Jedinou podmínkou pro účast v průzkumu bylo dosažení plnoletosti (18 let věku) pravomocné odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a s ním spojený pobyt ve věznici v době vyplnění době účasti na projektu.

Graf 1: Analýza výzkumného vzorku dle nejvyššího dosaženého vzdělání – 2019

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě kvantitativního průzkumu.

Graf 2: Analýza výzkumného vzorku dle nejvyššího dosaženého vzdělání – 2021

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě kvantitativního průzkumu.

Osoby, které se účastnily průzkumu, nebyly totožné, nicméně z průzkumu plyne, že procento respondentů se základním vzděláním a vyučených bez maturity je v obou kolech průzkumu totožné, a to 79 %, což činí téměř čtyři pětiny. Potvrzuje tak údaj Vězeňské služby, která uvádí, že v letech 2019–2020 si v České republice odpykávalo nepodmíněný trest odnětí svobody 82 % dospělých vězňů se základním vzděláním a vyučených bez maturity (VS ČR, 2021).

Výsledek bádání k hypotézám

Vyhodnocení hypotézy č. 1

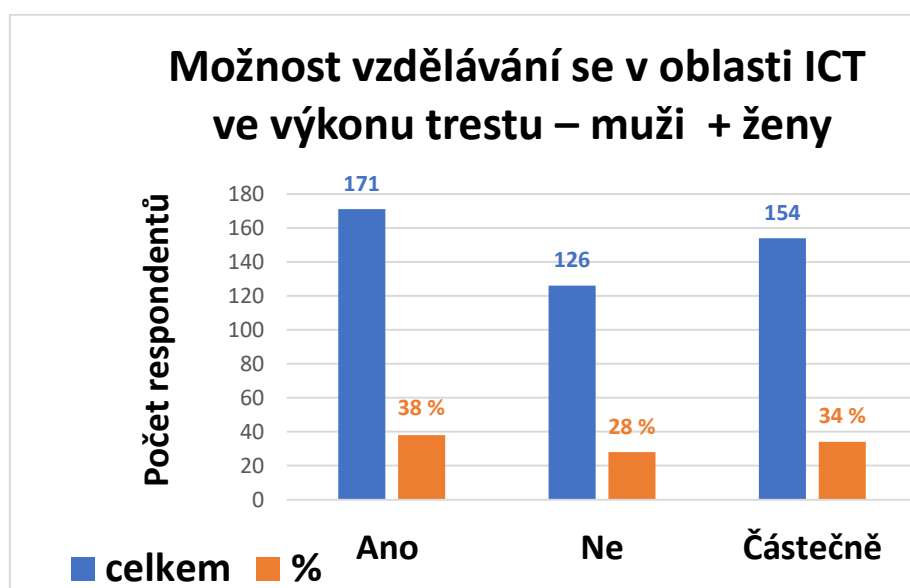
V návaznosti na data z kvantitativního průzkumu, která jsou v této kapitole zpracována graficky, se potvrzuje se hypotéza č. 1, a to že osoby pravomocně odsouzené k trestu odnětí svobody, toho času ve výkonu trestu, muži i ženy, v České republice, bez dalšího požadavku na škálování, nemají ve výkonu trestu odnětí svobody dostatečný prostor na vzdělávání se v oblasti v ICT (51 a více %). Tato skutečnost je potvrzena v obou kolech průzkumu. I když se situace v této oblasti v rozmezí dvou let ztelně zlepšila. V roce 2019 uvedlo, že má ve výkonu trestu odnětí svobody dostatečný prostor na vzdělávání se v oblasti v ICT pouze 13 % respondentů, což není ani jedna pětina, v roce 2021 odpovědělo již 38 % dotázaných, tedy téměř dvě pětiny. Počet osob, které uvedly, že mají ve výkonu trestu odnětí svobody dostatečný prostor na vzdělávání se v oblasti v ICT se tak v průběhu dvou let téměř ztrojnásobil. Přesto, že se data jeví pozitivně, kurz práce na PC absolvovalo pouze 23 % dotázaných, kteří uvedli, že mají ve výkonu ve vězení prostor na vzdělávání se v oblasti v ICT, 74 % se v oblasti ICT vzdělává prostřednictvím médií – TV, časopisy, noviny a podobně – nemají tudíž možnost aktivní práce s ICT, 3 % pak uvádí jiné zdroje.

Graf 3: Vzdělávání ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody v ICT - 2019

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě kvantitativního průzkumu.

Graf 4: Vzdělávání ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody v ICT - 2021

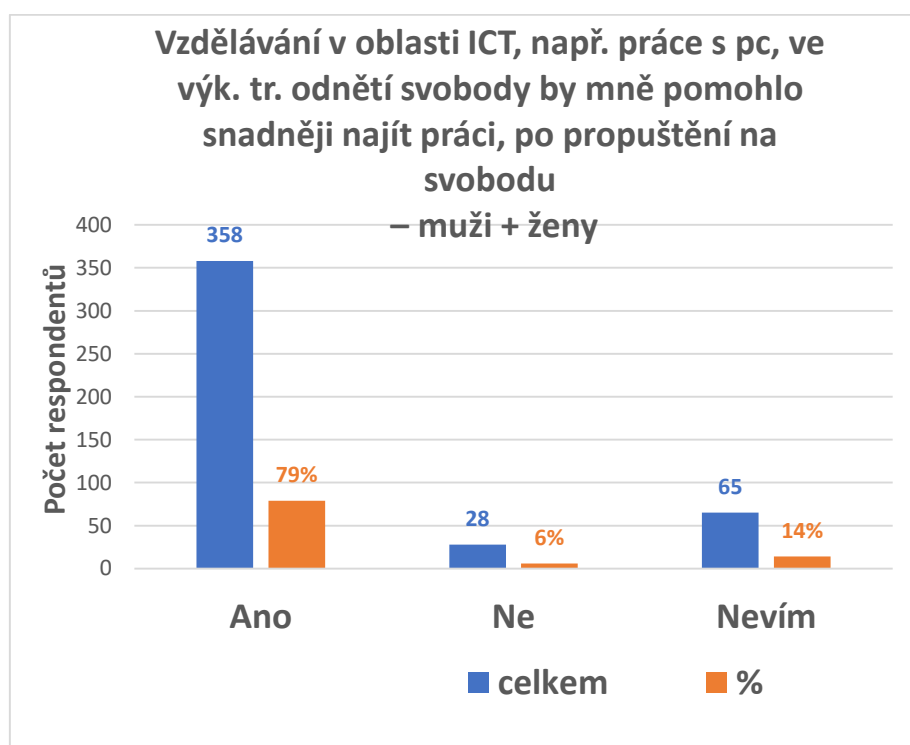

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě kvantitativního průzkumu.

Vyhodnocení hypotézy č. 2

V návaznosti na data z kvantitativního průzkumu, která jsou v této kapitole zpracována graficky, se potvrzuje hypotéza č. 2, že nadpoloviční většina (51 a více %) osob plnoletých, pravomocně odsouzených k trestu odnětí svobody, toho času ve výkonu trestu, muži i ženy v České republice, bez dalšího požadavku na škálování, se domnívá, že by jim vzdělávání v oblasti ICT, např. práce s pc, ve výkonu trestu odnětí svobody pomohlo snadněji najít práci, po propuštění na svobodu. K tomuto názoru se přiklání čtyři pětiny respondentů – 79 %. Alarmující je skutečnost, která taktéž vyplynula z kvantitativního průzkumu (Krausová, 2021), a to že téměř pětina (17 %) dotazovaných nemá ani elementární znalosti práce s informačními a komunikačními technologiemi. To znamená, že počítač neumí zapnout, vypnout, napsat dopis, napsat email, vytvořit jednoduchou tabulku, vyřizovat internetové bankovní apod. Je tedy velmi pravděpodobné, že tyto osoby budou po propuštění na svobodu na trhu práce velmi těžko uplatnitelné. V přepočtu na celkový počet osob ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody, který činil 15. říjnu 2021 18 839 (VS ČR) se jedná o 3 203.

Graf 5: Využití ICT vědomostí při hledání zaměstnání po propuštění na svobodu - 2021

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě kvantitativního průzkumu.

Vyhodnocení hypotézy č. 3

V dalším kroku bádání je přistoupeno ke zpracování dat formou statistického modelování s využitím statistického systému Gretl s využitím jednoduché lineární regrese přes funkci Ordinary Least Square. Zkoumán je vztah mezi vzděláváním v ICT oblasti u osob plnoletých ve výkonu pravomocného nepodmíněného trestu odnětí svobody, dlouhodobou nezaměstnaností a veřejnými financemi. U statické modelace je pracováno s údaji z roku 2019, protože zde jsou k dispozici již všechna potřebná data. V prvním kroku došlo k využití dostupných dat z Eurostatu za účelem hledání souvislostí mezi ICT vzděláním a dlouhodobou nezaměstnaností v EU zóně se zaměřením na Českou republiku. V následné fázi došlo k přepočtu cílového odhadu z dat z vlastního kvantitativního průzkumu a z nákladů na nezaměstnanost – zakomponování % z výzkumného vzorku, které mělo možnost získat ICT vzdělávání ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Jako výchozí údaj sloužila dotazníková otázka: „Ve výkonu trestu se mohu v oblasti ICT vzdělávat např. formou kurzů a mám příležitost sledovat nové trendy v této oblasti. Při zachování předpokladu, že 30–40 % osob propuštěných na svobodu má zájem si hledat zaměstnání (MPSV ČR), ale bez základů ICT znalostí by pravděpodobně byli všichni, nebo jejich převážná část, dlouhodobě nezaměstnaná. Ve finální fázi zpracování dat tak dojde k získání odhadu, o kolik by se ročně snížily náklady na nezaměstnanost, pokud by bylo ICT vzdělávání ve výkonu trestu nepodmíněného odnětí svobody více přístupné. Jednoduchý lineární model je ve tvaru

$$y_t = \beta_1 + \beta_2 x_t + \epsilon_t.$$

β_1 = výpočet Gretlu = koeficient const, β_2 = výpočet Gretlu = koeficient ictp.

* ICTP / podíl osob s alespoň základní znalostí ICT, Itup - podíl dlouhodobě nezaměstnaných na celkové pracovní síle v %, Itu - počet dlouhodobě nezaměstnaných osob v tisících.

Tab. 2: Zdrojová data – modelový scénář 2019

Počet vězňů propuštěných na svobodu ročně (VS ČR)	11491
% osob, které mají zájem o zaměstnání po výkonu trestu (Raszková, T., Přesličková, H., Zhřivalová, P., 2019)	35
Osoby evidované na úřadu práce = podíl evidovaných na úřadu práce a počet propuštěných (MPSV ČR, VS ČR)	4022
% uvádí možnost vzdělávání v ICT - ano, nebo částečně (Krausová, 2020)	32
% cílová hodnota pro vzdělávání v ICT	100
Náklady na nezaměstnaného ročně v ČR Kč (MPSV ČR, 2021)	207000

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě dosazení zdrojových dat.

Tab. 3: Přepočet

LTU / PRAC (počet pracovní síly v tis.) =	$a + b * ICTP$
LTUP = podíl dlouhodobě nezaměstnaných na celkové pracovní síle v %	$4022 / 11491 - 0,168 * (1 - 0,32)$
LTUP =	$0,35 - 0,168 * 0,68$
LTUP =	23,6 %
LTU = počet dlouhodobě nezaměstnaných osob v tis.	2710

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě dosazení zdrojových dat.

Tab. 4: Hlavní výpočet – teoretická úspora nákladů na nezaměstnanost 2019

Náklady před intervencí v Kč	832 522 950
Náklady po intervenci v Kč	561 025 228
Úspora v Kč	271 497 722
Úspora v %	-32,6

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě dosazení zdrojových dat.

Na základě statistické modelace se potvrzuje hypotéza č. 3, že díky vzdělávání dospělých osob pravomocně odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v oblasti ICT (v průběhu výkonu trestu) by bylo možno následně ušetřit až 20 % nákladů na nezaměstnanost této skupiny po jejich propuštění na svobodu (32,6 % v roce 2019).

Výdaje na jednoho nezaměstnaného v Česku činí 207000 Kč/rok. Tato částka se skládá z podpory v nezaměstnanosti, státních plateb za zdravotní pojištění, ztrát z daní a odvodů za neprovedenou práci a z dalších sociálních dávek. Jedná se o odhady vycházející z průměrů, které nemohou přesně kvantifikovat všechny dopady nezaměstnanosti, zejména pokud se týká zdraví, psychiky, ztráty kvalifikace, atd. (MPSV ČR, 2021). Zhruba 60 procent lidí bez práce má pouze základní či střední vzdělání bez maturity (VS ČR, 2021). Poskytnuté vzdělávání

či vzdělání nemá platnost pouze ve věznicích, ale i po propuštění z výkonu trestu a zvyšuje tak potenciální hodnotu uchazeče na trhu práce (VS ČR, 2019). Osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody dostávají větší šanci získat zaměstnání = úspora výdajů za nezaměstnané osoby z veřejných financí.

Závěr

Cílem příspěvku bylo představení stavu vzdělávání plnoletých osob pravomocně odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v České republice v oblasti ICT a jeho finančními dopady na veřejné finance po jejich propuštění. Z uvedených dat je zřejmé, že přesto, že jsou informační a komunikační technologie běžnou součástí našich životů, hrají významnou roli, která navíc stále roste, cílenému vzdělávání v této oblasti v českém vězeňství příliš prostoru věnováno není, i když se situace postupně zlepšuje. Z dat, která jsou předložena v tomto příspěvku, plyne, že se za poslední dva roky – 2019 a 2021 situace v dané oblasti posunula kupředu, a k ICT vzdělávání mají přístup již téměř dvě pětiny vězňů. Do vězení se také dostává stále více osob, které informační a komunikační technologie vždy považovaly za součást svého každodenního života. V průběhu let 2019 a 2021 se tento trend zvýšil o dvě procenta (Krausová, 2021). Na druhou stranu z kvantitativního průzkumu (Krausová, 2021) plyne, že 17 % (3 203) vězňů neumí počítač ani zapnout, vypnout, napsat dopis, napsat email, vytvořit jednoduchou tabulku, vyřizovat internetové bankovní, a podobně. Je tudíž velmi pravděpodobné, že tyto osoby budou po propuštění na svobodu na trhu práce velmi těžko uplatnitelné. Důležitý je také fakt, že zejména díky celosvětové pandemii Covid-19 se v roce 2020 nové trendy informačních technologií staly skutečností rychleji, než bylo očekáváno. Novinky, jejichž implementace byla plánována až do roku 2024, byly uvedeny do praxe již výrazně dříve, a to už v průběhu roku 2021. Pokud je tedy průměrná délka nepodmíněného trestu odnětí svobody v České republice 24 měsíců, dojde k vytvoření zásadní propasti v oblasti práce s ICT pro vězněné osoby. V návaznosti na tuto skutečnost pak navazuje možnost uplatnění daných osob na trhu práce po jejich propuštění na svobodu.

Stejně jako je kladen celospolečenský důraz na implementaci moderních prvků do výuky na základních, středních a vysokých školách, měli bychom si být jisti, že stejný přístup bude prosazován také vůči osobám ve výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Protože, jak plyne z dat, nejen z uvedeného průzkumu, ale také ze zdrojů Vězeňské služby České republiky, je v produktivním věku, a to 30–40 let⁴, majoritní část vězňů. Pokud tedy bude zajištěno efektivní vzdělávání vězňů v době jejich pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody, zvýší se tím jejich uplatnitelnost na trhu práce a budou schopni hradit si, alespoň částečně, své náklady na život na svobodě. V modelovém příkladu této studie vychází úspora více než 30 %, přesně 32,6 % z celkových nákladů na nezaměstnanost po výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, což činí 271 497 722 Kč/rok.

Dedikace

Tento příspěvek byl zpracován v rámci grantového projektu studentského vědeckého výzkumu s názvem „Přístup osob pravomocně odsouzených k trestu odnětí svobody k ICT vzdělávání v českých věznicích a jeho využití po propuštění na svobodu“ realizovaného na Vysoké škole finanční a správní, číslo projektu 7427/2021/01.

⁴ <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2020/05/Statistická-ročenka-Vězeňské-slужby-České-republiky-za-rok-2019.pdf>

Literatura

- AEBI, Marcelo F., YUJI Z. Hashimoto. Persons under the supervision of Probation Agencies. Council of Europe & University of Lausanne. 2018. [online]. [cit. 2021-11-15]. Available: https://wp.unil.ch/space/files/2020/02/SPACE-II_report_2018_Final_200212_rev.pdf
- BUDMAN, Matthew, HURLEY, Blythe, KHAN, Abrar, BHAT, Rupesh a Narita GANGOPADHYAY. Tech Trends 2021. Deloitte Insights. [online]. [cit. 2021-11-15]. Available: file:///C:/Users/DKRAUS~1.EAD/AppData/Local/Temp/DI_2021-Tech-Trends.pdf
- BEBLAVÝ, Miroslav, FAFO, Brian, LENEERT, Karoline. Demand for Digital Skills in the US Labour Market: The IT Skills Pyramid. CEPS Special Report No. 154. 2016.
- BECKER, Gary. Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education. Chicago: The University of Chicago Press. 1993. ISBN 978-0-226-04120-9.
- BEDNÁRIKOVÁ, Daniela, FRANCOVÁ, Petra. Studie infrastruktury sociální ekonomiky v ČR. Praha. 2011. Nová ekonomika, o. p. s. ISBN 978-80-260-0934-4.
- ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, ŠMAJS, Josef a Zdeněk BOLELOUCKÝ. Nezaměstnanost. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4282-3.
- COWEN, Tyler. Average is over: Powering America beyond the age of great stagnation. New York: Dutton, 2013. ISBN 9780525953739.
- ČESKO. Zákon č. 40/2009 ze dne 8. ledna 2009 Trestní zákoník. In: Sbírka zákonů České republiky.
- ČESKO. Zákon č. 169/1999 ze dne 1. ledna 2020 o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: Sbírka zákonů České republiky.
- ČESKO. Zákon č. 257/2000 ze dne 11. srpna 2000 o Probační a mediační službě. In: Sbírka zákonů České republiky.
- DRAHÝ, František, Jindřich HŮRKA a Michal PETRAS. SARPO: charakteristiky odsouzených v českých věznicích: deskriptivní studie. [Praha]: Vězeňská služba České republiky, 2018. ISBN 978-80-270-5197-7.
- EUROSTAT. Long-term unemployment by sex - annual data. [online]. [cit. 2021-10-13]. Available: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/UNE_LTU_A/default/table?lang=en.
- EUROSTAT. Employment and activity by sex and age - annual data. [online]. [cit. 2021-10-13]. Available: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_emp_a&lang=eng.
- EUROSTAT. Individuals' level of digital skills. [online]. [cit. 2021-10-13]. Available: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_sk_dskl_i&lang=en.
- JAHODA, Robert a GODAROVÁ, Jana. Odhad nákladů veřejných rozpočtů vynakládaných na jednoho nezaměstnaného. VUPSV, Praha. 2016.
- KRAUSOVÁ, Dagmar. Vliv vzdělání na trestnou činnost. 2020. Diplomová práce. Vysoká škola finanční a správní. Vedoucí práce Veronika Anna Polišenská.
- KŮŽEL, Filip a LÁSKA, Jan. Mobilní volání v Česku slaví 30 let. Zavzpomínejte, čím se tehdy telefonovalo a kolik to stálo. [online]. [cit. 2021-11-15]. Available:

<https://mobilmania.zive.cz/clanky/mobilem-v-cesku-volame-26-let-podivejte-se-cim-se-tehdy-volalo/sc-3-a-1339630/default.aspx>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. Odbor trhu práce a podpory výzkumu a vývoje. Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2017. Praha. 2018. Č. j.: MPSV-2018/80062-401/1.

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. Odbor trhu práce a podpory výzkumu a vývoje. Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2019. Praha. 2020. Č. j.: MPSV-2019/218532-414/1.

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. Odbor koncepcí a strategií trhu. Strategický rámec politiky zaměstnanosti do roku 2030. Praha. 2019.

MURO, Mark, SIFAN, Liu, WHITON, Jacob, KULKARNI, Siddharth. Digitalization and the American workforce. Brookings Metro. 2017. [online]. [cit. 2021-11-11]. Available: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/11/mpp_2017nov15_digitalization_full_report.pdf

PIKE, Anne, FARLEY, Helen a Susan HOPKINS. Digital learning to prison. GLOKALde. Volume 2 Number 2. ISSN 2148-7278.

RASZKOVÁ, Tereza., PŘESLIČKOVÁ, Hana a Petra ZHRŘÍVALOVÁ. Zaměstnávání osob propuštěných z trestu odnětí svobody. Práce a mzda. Praha, 2019, roč. 67, č. 10, s. 38–42. ISSN 0032-6208.

SMITH, S. Valerie. Exploring the potential of digital technology to reduce recidivism: A Deplhi study on the digitalization of prisons education. 2020. Disertační práce. Ashford University. Vedoucí práce Dana Shelton.

ŠÁMAL, Petr. Jak se žije za zdmi Valdic: zpovědi nejtěžších zločinců i odborného personálu v nejtřeštěnější kartuziánské věznicí. Praha: Naše vojsko, 2019. ISBN 978-80-206-1810-8.

Vězeňská služba České republiky. Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2019. Odbor správní Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky. Praha. 2020. Č. j. VS-269158-2/ČJ-2019-800040-STATR.

Vězeňská služba České republiky. Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2020. Odbor správní Generálního ředitelství Vězeňské služby České republiky. Praha. 2021. Č. j. VS-226613-7/ČJ-2020-800040-STATR.

Vězeňská služba České republiky. Koncepce vězeňství do roku 2025. Praha. 2016. [online]. [cit. 2021-11-11]:

<http://vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce-vezenstvi.pdf>

Kontakt

Mgr. Dagmar Krausová, DiS.

Vysoká škola finanční a správní

Estonská 105

101 00, Praha 10

dagmarkraus@centrum.cz

TRESTNOPRÁVNE MOŽNOSTI RIEŠENIA VYBRANÉHO NEBEZPEČNÉHO SPRÁVANIA SA NA INTERNETE V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Jana Kuchtová, Martin Kuchta

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na aktuálny nebezpečný trend súvisiaci s nevhodným a v niektorých prípadoch až trestným správaním sa používateľov v online priestore. Neustále narastajúci vplyv sociálnych sietí a dostupnosť technológií spôsobuje, že používatelia majú omnoho dostupnejší prístup na internet ale zároveň bez právneho povedomia o tom, že aj za nevhodné správanie sa na internete môžu v určitých prípadoch hroziť trestnoprávne postihy. Rozmáhajúcim sa negatívnym fenoménom súčasnosti sú rýchlo šíriace sa hoaxy a dezinformácie, ktoré pri riešení závažných otázok tvoria bezpečnostné riziko.

Kľúčové slová

internet, trestné právo, nebezpečné elektronické obťažovanie, hoaxy, dezinformácie

Abstract

The aim of the article is to point out the current dangerous trend related to inappropriate, in some cases even criminal, behavior of users in the online space. The ever-increasing influence of social networks and the availability of technology means that users have much more accessible access to the Internet, but at the same time without legal awareness that even in the event of inappropriate behavior on the Internet, criminal penalties may be imposed in certain cases. Rapidly spreading hoaxes and misinformation, which pose a security risk when addressing serious issues, are a growing negative phenomenon today.

Keywords

internet, criminal law, dangerous electronic harassment, hoaxes, misinformation

1. ÚVOD

Internet a sociálne siete sú trendom posledných rokov, čo sa odzrkadľuje na množstve používateľov, ktorí ich využívajú.¹ S narastajúcim množstvom používateľov a slobodou slova, ktorú zaručuje Ústava Slovenskej republiky v článku 26, ods. 2: „Každý má právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom, ako aj slobodne vyhľadávať, prijímať a rozširovať idey a informácie bez ohľadu na hranice štátu. Vydávanie tlače nepodlieha povoleniu štátu. Podnikanie v odbore rozhlasu a televízie sa môže viazať na povolenie štátu. Podmienky ustanoví zákon“ čelí súčasná spoločnosť otázke, nakoľko je nevhodné správanie sa na internete akceptovateľné a kde sú hranice, ktoré používateľ nesmie prekročiť. V zmysle ods. 2 článku 26 Ústavy Slovenskej republiky možno slobodu prejavu

¹ V súčasnosti štatistiky hovoria o 2,9 miliardách používateľov sociálnej siete Facebook. [online] [cit. 01.11.2021]. Dostupné na internete: <https://investor.fb.com/investor-news/press-release-details/2021/Facebook-Reports-Fourth-Quarter-and-Full-Year-2020-Results/default.aspx>

a taktiež aj právo vyhľadávať a šíriť informácie obmedziť. Ide o prípady nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných osôb, bezpečnosť štátu, verejného poriadku, ochrany verejného zdravia a mravnosti. Cieľom príspevku je popísať trestnoprávne možnosti postihovania vybraného nevhodného správania sa na internete, medzi ktoré patrí kyberšikanovanie a šírenie hoaxov a dezinformácií.

2. VYBRANÉ TYPY NEVHODNÉHO SPRÁVANIA NA INTERNETE A MOŽNOSTI ICH TRESTNOPRÁVNEHO POSTIHOVANIA

2.1 Kyberšikana

Pojem kyberšikana, resp. kybernetické šikanovanie nie je explicitne vymedzený v trestnom zákone. Ide o úmyselné správanie, ktoré má opakujúci sa a nepriateľský charakter a ktorého cieľom je určitá forma ublíženia, resp. poškodenia obete. Vzhľadom na to, že ide o špecifický druh šikany vykonávaný v online alebo offline priestore prostredníctvom informačných a komunikačných technológií, označujeme ju ako kyberšikana, kybernetická šikana, počítačová šikana, cyberbullying apod.

V minulosti nebola právna úprava kyberšikany výslovne ustanovená zákonom, jej postihovanie bolo možné len za okolností, že ju bolo možné priradiť pod niektorý z nasledujúcich trestných činov uvedených v z. č. 360/2005 Z.z. Trestný zákon:

2.1.1 §360a Nebezpečné prenasledovanie (kyberstalking)

Kyberstalking je také správanie páchatel'a, pri ktorom dlhodobo a opakovane prenasleduje alebo obťažuje iného, pričom na toto konanie využíva informačné a komunikačné technológie. Jeho znenie je nasledovné:

„Kto iného dlhodobo prenasleduje takým spôsobom, že to môže vzbudiť dôvodnú obavu o jeho život alebo zdravie, život alebo zdravie jemu blízkej osoby alebo podstatným spôsobom zhoršiť kvalitu jeho života, tým, že

- a) sa vyhráza ublížením na zdraví alebo inou ujmu jemu alebo jemu blízkej osobe,*
- b) vyhľadáva jeho osobnú blízkosť alebo ho sleduje,*
- c) ho kontaktuje prostredníctvom tretej osoby alebo elektronickej komunikačnej služby, písomne alebo inak proti jeho vôli,*
- d) zneužije jeho osobné údaje na účel získania osobného alebo iného kontaktu, alebo*
- e) ho inak obmedzuje v jeho obvyklom spôsobe života*

potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok.“

Základnými črtami tejto skutkovej podstaty je dôvodná obava o život alebo zdravie, ktorá sa vyznačuje zvýšenou mierou strachu, obáv, úzkostí vyvolanými konaním páchatel'a. Druhou črtou je podstatné zhoršenie kvality života obete, ktoré charakterizuje ovplyvňovanie jej osobnej, rodinnej alebo profesijnej oblasti života proti jej vôli nežiadúcimi zásahmi páchatel'a.² Páchatel' na takéto konanie môže využívať e-mail, sociálne siete prípadne iné možnosti, ktoré

² IZAKOVIČ, M. *Stalking – trestný čin nebezpečného prenasledovania*. [online] [cit. 01.11.2021]. Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a554-stalking-trestny-cin-nebezpecnehoprenasledovania>

mu umožňujú komunikáciu s obeťou. Je nutné taktiež zohľadniť, že okrem online spôsobov sem možno zaradiť aj telefonáty, sms správy apod.

2.1.2 §189 Vydieranie

Za nevhodné správanie na internete možno považovať také konanie páchatel'a, ktorý využíva informačné a komunikačné prostriedky na to, aby u obeti vyvolal strach a donútil ju tak niečo v jeho prospech vykonať, prípadne zdržať sa konania, ktoré by za iných okolností urobila, prípadne ju núti aby niečo strpela alebo opomenula. Takéto konanie nadobúda znaky skutkovej podstaty trestného činu vydierania, ktorého znenie je:

„Kto iného násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel, potrestá sa odňatím slobody na dva roky až šesť rokov.“

Aby sa jednalo o trestný čin vydierania je nevyhnutný úmysel páchatel'a konať daný skutok. Ďalšou črtou je hrozba násilia alebo inej ťažkej ujmy, ktorý vyvoláva u obeti strach a núti ju ku konaniu (resp. nekonaniu), ktoré by za iných okolností nenastalo.

2.1.3 §192 Nátlak

Obdobne ako pri trestnom čine vydierania aj hrubý nátlak je možné realizovať prostredníctvom informačných a komunikačných technológií. Páchatel', ktorý úmyselne zneužije zlú životnú situáciu druhého aby tak získal prospech v podobe konania alebo opomenutia konania poškodeného napĺňa znaky skutkovej podstaty trestného činu hrubého nátlaku, ktorý znie:

„Kto iného núti, aby niečo konal, opomenul alebo trpel, zneužívajúc jeho hmotnú núdzu alebo naliehavú nemajetkovú potrebu, alebo tieseň vyvolanú jeho nepriaznivými osobnými pomermi, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky“

2.1.4 §201, §201a, §201b Sexuálne zneužívanie

Pokiaľ sa páchatel' dopúšťa konania, pri ktorom kontaktuje poškodeného so sexuálnym kontextom, ktorému častokrát predchádza konverzácia za účelom vybudovania si dôvery s obeťou, jedná sa o tzv. grooming. Cieľom páchatel'a je pritom docieľiť osobné stretnutia za účelom sexuálneho správania, ktoré u osôb mladších ako 15 rokov klasifikujeme ako trestný čin sexuálneho zneužívania:

„Kto vykoná súlož s osobou mladšou ako pätnásť rokov alebo kto takú osobu iným spôsobom sexuálne zneužije, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov.“

Kto prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby navrhne dieťaťu mladšiemu ako pätnásť rokov osobné stretnutie v úmysle spáchať na ňom trestný čin sexuálneho zneužívania alebo trestný čin výroby detskej pornografie, pričom sám nie je dieťaťom, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.

Kto zneužije dieťa mladšie ako pätnásť rokov v úmysle vyvolania sexuálneho uspokojenia jeho účasťou na sexuálnych aktivitách alebo sexuálnom zneužití, hoci sa na nich takéto dieťa nemusí priamo zúčastňovať, alebo kto umožní také jeho zneužitie, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.“

2.1.5 §373 Ohováranie

Ide o fenomén súčasnej doby. Používatelia často krátkrát urážajú a nadávajú iným v online priestore, spravidla na sociálnych sieťach. Často krátkrát pri tom používajú hanlivé slová, nepravdivé informácie s cieľom ublížiť alebo ponížiť druhého. Možný trestnoprávny postih nachádzame v **§373 Ohováranie**, ktorý znie:

„Kto o inom oznámi nepravdivý údaj, ktorý je spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť u spoluobčanov, poškodiť ho v zamestnaní, v podnikaní, narušiť jeho rodinné vzťahy alebo spôsobiť mu inú vážnu ujmu, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.“

Pri výklade je potrebné klásť dôraz na to, že musí ísť o nepravdivý údaj. Ten je charakteristický tým, že je v rozpore s pravdou, t.j. reálnym stavom. Na to, aby bola osoba za takýto skutok trestne zodpovedná je potrebná overiteľnosť takého údaju. Okrem preukázania jeho nepravdivosti je dôležité preukázať, že bola spôsobená značná miera ohrozenia vážnosti, poškodenie v zamestnaní, podnikaní, narušenie rodinných vzťahov alebo spôsobenie inej vážnej ujmy. Objektom trestného činu ohovárania je ochrana cti, dobrej povesti a vážnosti jedinca a zároveň musí byť takýto údaj oznámený ďalšej osobe, resp. osobám. Tu prichádza do úvahy aj oznámenie údaju prostredníctvom internetu (sociálnych sietí). Problém nastáva v aplikačnej praxi, vzhľadom na to, že aby mohol byť skutok klasifikovaný ako trestný čin ohovárania, vyžaduje sa značná miera ohrozenia. V prípade, že by nevznikol následok v podobe značnej miery ohrozenia ale bolo by dôvodné podozrenie, že je možné ho odôvodnene očakávať, mohlo by sa jednať o prečin. Okrem značnej miery zavinenia je nevyhnutné aby na naplnenie skutkovej podstaty trestného činu páchatel vedel o tom, že šíri nepravdivý údaj.³

2.1.6 §376 Poškodzovanie cudzích práv

V online prostredí, spravidla na sociálnych sieťach, častokrát dochádza k zneužívaniu obrazových, zvukových alebo obrazovozvukových záznamov, dokumentov, konverzácií a pod., ktoré sú proti vôli poškodeného zverejňované, sprístupňované tretím osobám alebo distribuované po internetovej sieti. Takéto konanie naplňa znaky skutkovej podstaty trestného činu poškodzovania cudzích práv, ktorého zákonné znenie je:

„Kto neoprávnene poruší tajomstvo listiny alebo inej písomnosti, zvukového záznamu, obrazového záznamu alebo iného záznamu, počítačových dát alebo iného dokumentu uchovávaného v súkromí iného tým, že ich zverejní alebo sprístupní tretej osobe alebo iným spôsobom použije a inému tým spôsobí vážnu ujmu na právach, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.“

Záujem spoločnosti je chrániť jej hodnoty a to s dôrazom na najzraniteľnejšie a najohrozenejšie z nich. Tie sú explicitne ustanovené v Trestnom zákone č. 300/2005 Z.z. §139, ods. 1, ktorý vymedzuje, kto sa rozumie chránenou osobou. Ako prvé je zaradené dieťa, ktorého ochrana pred trestnou činnosťou je prioritou spoločnosti kvôli jeho zraniteľnosti a to najmä z dôvodu, že nevie dostatočne hájiť svoje záujmy. Informačné a komunikačné technológie umožňujú páchatelom trestnej činnosti súvisiacej s detskou pornografiou jej nekontrolovateľnú výrobu, šírenie, rozmnožovanie, sprístupňovanie a prechovávanie. Vzhľadom na možnosti anonymity na internete ide o vysoko latentnú trestnú činnosť, ktorej následky je takmer nemožné

³ REPA, O. *Trestný čin ohovárania vs. prípustná (dovolená) kritika*. [online] [cit. 01.11.2021]. Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a649-trestny-cin-ohovarania-vs-pripustna-dovolena-kritika>

eliminovať, vzhľadom na vytvorenú digitálnu stopu, ktorá je neodstrániteľná. Medzi trestné činy súvisiace s detskou pornografiou, ktoré je možné realizovať prostredníctvom internetu, patrí jej výroba, rozširovanie a prechovávanie.

2.1.7 §368 Výroba detskej pornografie

Kto využije, získa, ponúkne alebo inak zneužije dieťa na výrobu detskej pornografie alebo detského pornografického predstavenia alebo umožní také jeho zneužitie, alebo sa inak podieľa na takejto výrobe, potrestá sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov.

2.1.8 §369 Rozširovanie detskej pornografie

Kto rozmnožuje, prepravuje, zadovážuje, sprístupňuje alebo inak rozširuje detskú pornografiu, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.

2.1.9 §370 Prechovávanie detskej pornografie a účasť na detskom pornografickom predstavení

Kto prechováva detskú pornografiu alebo kto koná v úmysle získať prístup k detskej pornografii prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

2.1.10 §371, §372 Ohrozovanie mravnosti

Kto vyrába, kupuje, dováža alebo si inak zadovážuje a následne predáva, požičiava alebo inak uvádza do obehu, rozširuje, robí verejne prístupnými alebo zverejňuje pornografiu, nosiče zvuku alebo obrazu, zobrazenia alebo iné predmety ohrozujúce mravnosť, v ktorých sa prejavuje neúcta k človeku a násilie alebo ktoré zobrazujú sexuálny styk so zvieratom alebo iné sexuálne patologické praktiky, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

Kto pornografiu

a) ponúka, prenecháva alebo predáva dieťaťu, alebo

b) na mieste, ktoré je deťom prístupné, vystavuje alebo inak sprístupňuje, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

2.1.11 §211 Ohrozovanie mravnej výchovy mládeže

Kto vydá, čo aj z nedbanlivosti, osobu mladšiu ako osemnásť rokov nebezpečenstvu spustnutia tým, že

a) zvádza ju k záhalčivému alebo nemravnému životu,

b) umožní jej viesť záhalčivý alebo nemravný život,

c) umožní jej dopúšťať sa konaní, ktoré sú podľa tohto zákona trestnými činmi,

d) umožní jej dopúšťať sa konaní, ktoré sú podľa osobitných zákonov priestupkami alebo

e) bráni jej v povinnej školskej dochádzke,

potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

Ochrana základných práv a slobôd ľudí je na území Slovenskej republiky garantovaná, čo znamená ochranu pred ich potláčaním a pred akýmkoľvek extrémnym formám konania voči

ľudom. Zákon okrem samotných páchatel'ov trestá aj tých, ktorí verejne alebo na miestach prístupných verejnosti prejavujú sympatie k takémuto správaniu, ktoré môže byť realizované prostredníctvom informačných a komunikačných technológií. Ide o nebezpečnú formu trestnej činnosti, ktorá ak je páchaná vo virtuálnom prostredí, vyznačuje sa vysokou mierou latencie. Páchatelia dokážu komunikovať, verbovať nových členov a zároveň šíriť nenávistnú propagandu a zároveň byť v anonymite, ktorú im internet ponúka.

2.1.12 §421 Založenie, podpora a propagácia hnutia smerujúceho k potlačeniu základných práv a slobôd

Kto založí, podporuje alebo propaguje skupinu, hnutie alebo ideológiu, ktorá smeruje k potlačeniu základných práv a slobôd osôb, alebo ktoré hlása rasovú, etnickú, národnostnú alebo náboženskú nenávisť alebo kto propaguje skupinu, hnutie alebo ideológiu, ktorá v minulosti smerovala k potlačeniu základných práv a slobôd osôb, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.

2.1.13 §422 Prejav sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd

Kto verejne alebo na mieste verejnosti prístupnom, najmä používaním zástav, odznakov, rovnošiat alebo hesiel, prejavuje sympatie k skupine, hnutiu alebo ideológii, ktorá smeruje alebo v minulosti smerovala k potlačeniu základných práv a slobôd osôb, alebo ktorá hlása rasovú, etnickú, národnostnú, náboženskú nenávisť, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.

2.1.14 §422a, §422b, §422c Výroba, rozširovanie a prechovávanie extrémistického materiálu

Kto vyrába extrémistický materiál alebo sa podieľa na takejto výrobe, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až šesť rokov.

Kto rozmnožuje, prepravuje, zadovažuje, sprístupňuje, uvádza do obehu, dováža, vyváža, ponúka, predáva, zasiela alebo rozširuje extrémistický materiál, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.

Kto prechováva extrémistický materiál, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

2.1.15 §422d Popieranie a schvaľovanie holokaustu a zločinov politických režimov a zločinov proti ľudskejšti

Kto verejne popiera, spochybňuje, schvaľuje alebo sa snaží ospravedlniť holokaust, zločiny režimu založeného na fašistickej ideológii, zločiny režimu založeného na komunistickej ideológii alebo zločiny iného podobného hnutia, ktoré násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy smeruje k potlačeniu základných práv a slobôd osôb, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.

2.1.16 §423 Hanobenie národa, rasy a presvedčenia

Kto verejne hanobí

a) niektorý národ, jeho jazyk, niektorú rasu alebo etnickú skupinu, alebo

b) skupinu osôb alebo jednotlivca pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, náboženské vyznanie alebo preto, že sú bez vyznania,

potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až tri roky.

2.1.17 §424 Podnecovanie k národnostnej, rasovej a etnickej nenávisti

Kto verejne podnecuje k násiliu alebo nenávisti voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich skutočnú alebo domnelú príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, etnickej skupine, pre ich skutočný alebo domnelý pôvod, farbu pleti, sexuálnu orientáciu, náboženské vyznanie alebo preto, že sú bez vyznania, alebo verejne podnecuje k obmedzovaniu ich práv a slobôd, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.

2.1.18 §424a Prejav sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd

Kto uplatňuje apartheid alebo rasovú, etnickú, národnostnú alebo náboženskú segregáciu, alebo inú rozsiahlu alebo systematickú diskrimináciu skupiny osôb, potrestá sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov.⁴

Aj napriek existujúcim skutkovým podstatám trestných činov, pod ktoré bolo možné do určitej miery subsumovať kyberšikanovanie bola spoločenská potreba zákonného riešenia jednotnej právnej úpravy. Išlo najmä o prípady, kedy nebolo možné konanie majúce znaky kyberšikanovania subsumovať pod existujúce trestné činy alebo priestupky a to aj napriek tomu, že vzhľadom na vzniknuté následky by si páchatel' trest zaslúžil.⁵ Vzhľadom na to sa 1. 7. 2021 uskutočnilo právnym predpisom 236/2021 Z.z. doplnenie Trestného zákona č. 300/2005 Z.z. o nový trestný čin **§360 b Nebezpečné elektronické obťažovanie**, ktorý znie:

(1) Kto úmyselne prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby, počítačového systému alebo počítačovej siete podstatným spôsobom zhorší kvalitu života iného tým, že

a) ho dlhodobo ponižuje, zastrahuje, neoprávnene koná v jeho mene alebo dlhodobo inak obťažuje, alebo

b) neoprávnene zverejní alebo sprístupní tretej osobe obrazový, zvukový alebo obrazovo-zvukový záznam jeho prejavu osobnej povahy získaný s jeho súhlasom, spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť alebo prívodiť mu inú vážnu ujmu na právach,

potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.

(2) Odňatím slobody na jeden rok až štyri roky sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1

a) na chránenej osobe, alebo

⁴ GREGUSOVÁ, M. – DROBNÝ, M.: Kyberšikanovanie.sk : Metodická príručka. Bratislava : eSlovensko o.z., 2015, s. 49-57. [online] [cit. 05.11.2021]. Dostupné na internete:

<https://www.zodpovedne.sk/index.php/sk/component/jdownloads/finish/1-knihy-a-prirucky/101-prirucka-kybersikanovanie-sk?Itemid=0>

⁵ Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry v roku 2019 a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike. [online] [cit. 06.11.2021]. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=486924>

b) z osobitného motívu.

(3) Odňatím slobody na dva roky až šesť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1

a) a spôsobí ním značnú škodu,

b) s úmyslom získať pre seba alebo iného značný prospech, alebo

c) hoci bol za taký čin v predchádzajúcich dvadsiatich štyroch mesiacoch odsúdený.

Základné črty nebezpečného elektronického obťažovania možno vymedziť na:

1. úmyselné konanie,

2. dlhodobé konanie,

3. konanie zhoršujúce kvalitu života iného podstatným spôsobom.

V prípade páchatel'ovho konania, za ktoré zákon ustanovuje trestnú sadzbu 3 roky ide o prečin, pričom je nutné skúmať, či takéto protiprávne konanie dosahuje takú nebezpečnosť pre spoločnosť aby sa to posúdilo ako prečin alebo ako priestupok.⁶ V prípade, že by sme vychádzali zo zákona č.372/1990 Zb. o priestupkoch, konkrétne §49, mohli by sme ho zaradiť pod priestupok proti občianskemu spolunažívaniu, ktorý znie:

(1) Priestupku sa dopustí ten, kto

a) inému ublíži na cti tým, že ho urazí alebo vydá na posmech,

b) inému z nedbanlivosti ublíži na zdraví,

c) úmyselne uvedie nesprávny alebo neúplný údaj pred štátnym orgánom, pred orgánom obce alebo pred organizáciou za účelom získania neoprávnenej výhody,

d) úmyselne naruší občianske spolunažívanie vyhrázaním ujmu na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obvinením z priestupku, schválnosťami alebo iným hrubým správaním,

e) sa dopustí konania podľa písmena a) alebo písmena d) na blízkej osobe alebo osobe, ktorá mu bola zverená do starostlivosti alebo výchovy,

f) od iného násilím sám alebo za pomoci ďalších osôb vymáha majetkové práva alebo práva z nich vyplývajúce, o ktorých sa domnieva, že mu patria bez vykonateľného rozhodnutia príslušného orgánu,

g) napomáha osobnou účasťou násilnému vymáhaniu majetkových práv alebo práv z nich vyplývajúcich, hoci na ich vymáhanie niet vykonateľného rozhodnutia príslušného orgánu.

(2) Za priestupok podľa odseku 1 písm. a) možno uložiť pokutu do 33 eur, za priestupok podľa odseku 1 písm. b) až d) a písm. g) pokutu do 99 eur, za priestupok podľa odseku 1 písm. e) pokutu do 200 eur a za priestupok podľa odseku 1 písm. f) pokutu do 331 eur.

⁶ Trestný zákon č. 360/2005 Z.z. §10 ods. 2 „Nejde o prečin, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatel'a je jeho závažnosť nepatrná.“

Aby došlo k naplneniu skutkovej podstaty trestného činu, teda aby mohol byť páchatel' postihovaný podľa ustanovení trestného zákona vyžaduje sa aby konal úmyselne a toto konanie realizoval prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby, počítačového systému alebo počítačovej siete. Okrem toho je dôležitou náležitosťou podstatné zhoršenie kvality života obeť tým, že ju páchatel' dlhodobo ponizuje, zastrašuje, koná v jej mene a pod. Ustanovenie zároveň chráni obrazové, zvukové alebo obrazovo-zvukové záznamy obeť, ktoré sú spôsobilé značnou mierou ohroziť jej vážnosť alebo spôsobiť inú vážnu ujmu na právach a to aj napriek tomu, že takéto záznamy páchatel' získal so súhlasom obeť. Pri výklade tohto ustanovenia je dôležitý výklad pojmov „*dlhodobo*“ a „*podstatné zhoršenie kvality života*“.

Dlhodobé konanie možno charakterizovať ako opakujúce sa, spravidla systematické a sústavné konanie, ktoré v niektorých prípadoch znamená 10 a viac pokusov o kontakt/ útokov v priebehu jedného mesiaca (4 týždňov).⁷ Niektorí autori pojem dlhodobo vykladajú tak, že musí dôjsť približne k desiatim útokom v priebehu jedného mesiaca.⁸

Podstatné zhoršenie kvality života. Pri výklade toho, čo je podstatné zhoršenie kvality života, možno vychádzať z §11 Občianskeho zákonníka 40/1964 Zb., ktorý znie: „*Fyzická osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy*“.⁹ Vychádzajúc z toho možno konštatovať, že podstatným zhoršením kvality života rozumieme konanie páchatel'a, ktorý reálne spôsobuje zmeny v živote poškodeného a tieto zmeny sa dotýkajú takých práv, ktoré sú chránené zákonom.

⁷ IZAKOVIČ, M. *Stalking - trestný čin nebezpečného prenasledovania*. [online] [cit. 08.11.2021]. Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a554-stalking-trestny-cin-nebezpecneho-prenasledovania>

⁸ Pfundtner, E. – Šanta J.: Nebezpečné prenasledovanie - stalking, *Justičná revue*, č. 2, 2012, s. 273.

⁹ Základ súkromnoprávnej ochrany osobnostných práv obsahuje Občiansky zákonník pod názvom Ochrana osobnosti v ustanoveniach §11 až 16.

Občianskoprávna úprava v tejto oblasti vychádza z druhej hlavy Ústavy Slovenskej republiky, najmä z článkov 14, 15, 16, 19, 20 a 21, a je konkretizovaná v právnych vzťahoch subjektov s rovnakým právnym postavením.

Vzhľadom na širokú právnu relevanciu osobnostných práv sa na ich komplexnej ochrane podieľajú aj iné právne predpisy. Je to napríklad Zákonník práce (pozri §75), tlačový zákon (§7 až 10), Trestný zákon (§ 204 a nasl., §183 a nasl., §373), Trestný poriadok (§34 ods. 3, §45 ods. 2, § 55 ods. 1, §71, §72 a nasl., §99, 108, 121 atď.).

K právnym prameňom dotvárajúcim komplexnú právnu úpravu ochrany osobnosti patria aj viaceré administratívne právne predpisy upravujúce špecifické právne okruhy (napr. zdravotnícka a sociálna starostlivosť).

3. NEBEZPEČNÉ ELEKTRONICKÉ OBŤAŽOVANIE V KOMPARÁCII S VYBRANÝMI TRESTNÝMI ČINMI

3.1 Nebezpečné prenasledovanie (§360a)

Tabuľka 1: Komparácia §360a s §360b

Nebezpečné prenasledovanie (§360a)	Nebezpečné elektronické obťažovanie (§360b)
<ul style="list-style-type: none"> • dlhodobosť 	<ul style="list-style-type: none"> • dlhodobosť
<ul style="list-style-type: none"> • podstatné zhoršenie kvality života 	<ul style="list-style-type: none"> • podstatné zhoršenie kvality života
<ul style="list-style-type: none"> • cieľom je ochrana jednotlivca pred prenasledovaním 	<ul style="list-style-type: none"> • cieľom je ochrana pred kybernetickou šikanou inými z možných spôsobov kyberšikany
<ul style="list-style-type: none"> • postihuje sa iba samotná skutočnosť „kontaktovania“ ako spôsobu prenasledovania, ktoré v praxi i býva na rozdiel od šikany často obsahovo pozitívne ladené 	<ul style="list-style-type: none"> • postihuje sa prvok šikany (obťažovania), dôležitý je obsah komunikácie
<ul style="list-style-type: none"> • postihuje iba kontaktovanie prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby 	<ul style="list-style-type: none"> • postihuje kontaktovanie prostriedkami počítačovej siete a počítačového systému, teda i inými službami informačnej spoločnosti
<ul style="list-style-type: none"> • zneužitie osobných údajov za účelom získania kontaktu s poškodeným 	<ul style="list-style-type: none"> • vydávania sa za poškodeného s cieľom zosmiešniť obeť, keď páchatel vystupuje a koná v jej mene
<ul style="list-style-type: none"> • kladie dôraz na prvok prenasledovania 	<ul style="list-style-type: none"> • nekladie dôraz na prvok prenasledovania
<ul style="list-style-type: none"> • trest odňatia slobody na 1 rok 	<ul style="list-style-type: none"> • trest odňatia slobody na 3 roky

Zdroj: vlastná tabuľka na základe dôvodovej správy k návrhu zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

3.2 Ohováranie (§373)

Tabuľka 2: Komparácia §373 s §360b

Ohováranie (§373)	Nebezpečné elektronické obt'azovanie (§360b)
<ul style="list-style-type: none"> značnou mierou ohroziť vážnosť obete u spoluobčanov, poškodiť ju v zamestnaní, v podnikaní, narušiť jej rodinné vzťahy alebo spôsobiť jej inú vážnu ujmu 	<ul style="list-style-type: none"> značnou mierou ohroziť vážnosť obete alebo privodiť jej inú vážnu ujmu na právach
<ul style="list-style-type: none"> oznámenie nepravdivej informácie 	<ul style="list-style-type: none"> spravidla pravdivé, intímne informácie, zvukových, obrazových alebo zvukovoobrazových záznamov
<ul style="list-style-type: none"> trest odňatia slobody na 2 roky 	<ul style="list-style-type: none"> trest odňatia slobody na 3 roky

Zdroj: vlastná tabuľka na základe dôvodovej správy k návrhu zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

3.3 Trestný čin porušenia dôvernosti ústneho prejavu a iného prejavu osobnej povahy (§377)

Tabuľka 3: Komparácia §377 s §360b

Porušenie dôvernosti ústneho prejavu a iného prejavu osobnej povahy (§377)	Nebezpečné elektronické obt'azovanie (§360b)
<ul style="list-style-type: none"> neverejne prenesené slová alebo prejavy a ich neoprávnené zachytenie a sprístupnenie tretej osobe so spôsobením ujmy obeti 	<ul style="list-style-type: none"> zverejnenie akéhokoľvek, teda aj verejne predneseného prejavu, zachyteného so súhlasom poškodeného, a jeho následné „zneužitie“ takým spôsobom, ktorý je spôsobilý podstatne zhoršiť kvalitu života obete
<ul style="list-style-type: none"> ochranu dôvernosti prejavu pred jeho neoprávneným zachytením a zverejnením 	<ul style="list-style-type: none"> ochrana pred zverejňovaním legálne získaných záznamov prejavu osobnej povahy dotknutej osoby (obete), znižujúcich kvalitu života obete
<ul style="list-style-type: none"> trest odňatia slobody na 2 roky 	<ul style="list-style-type: none"> trest odňatia slobody na 3 roky

Zdroj: vlastná tabuľka na základe dôvodovej správy k návrhu zákona, ktorým sa dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

4. HOAXY A DEZINFORMÁCIE

Ide o obsah, ktorý sa vyznačuje klamlivým, falošným alebo inak nesprávnym údajom a ktorý páchatel šíri v úmysle ovplyvňovania mienky a manipulovania s inými používateľmi. Šíriteľ takýchto informácií nabáda k ich ďalšiemu zdieľaniu čím sa dostáva do pozornosti nekontrolovateľnému množstvu ľudí. Nebezpečnosť hoaxov spočíva najmä v tom, že reflektujú na aktuálne dianie spoločnosti a zneužívajú ho pre svoje potreby. Okrem toho šíriteľ často krátko kladie dôraz na presvedčenie okolia o tom, že ide o informáciu „z prvej ruky“, prípadne sa vydáva za dôveryhodné inštitúcie alebo tie zneužíva ako overený zdroj. Hoaxy sú zamerané na vyvolanie strachu, úzkosti, pocitu ohrozenia s cieľom donútiť obeť k nepremyslenému konaniu.¹⁰ Možným trestnoprávnym postihom za šírenie hoaxov je za splnenia podmienok **§361 Šírenie poplašnej správy**, ktorý znie:

(1) Kto úmyselne spôsobí nebezpečenstvo vážneho znepokojenia aspoň časti obyvateľstva nejakého miesta tým, že rozširuje poplašnú správu, ktorá je nepravdivá, alebo sa dopustí iného obdobného konania spôsobilého vyvolať také nebezpečenstvo, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

(2) Kto správu alebo iné obdobné konanie uvedené v odseku 1, hoci vie, že sú nepravdivé a môžu vyvolať opatrenie vedúce k nebezpečenstvu vážneho znepokojenia aspoň časti obyvateľstva nejakého miesta, oznámi právnickej osobe alebo Policajnému zboru alebo inému štátnemu orgánu alebo hromadnému informačnému prostriedku, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.

(3) Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 2

a) a už bol za taký čin odsúdený, alebo

b) a spôsobí ním vážnu poruchu v hospodárskej prevádzke alebo hospodárskej činnosti právnickej osobe alebo v činnosti štátneho orgánu alebo iný obzvlášť závažný následok.

Zásadnou podmienkou naplnenia skutkového stavu tohto trestného činu je spôsobenie vážneho znepokojenia aspoň časti obyvateľstva vyvolané šírením poplašnej správy. Poplašná správa je charakterizovaná ako „správa, ktorá je svojím obsahom spôsobilá vyvolať obavy a znepokojenie z nejakých, hoci aj neurčitých budúcich udalostí. Vždy však musí byť spôsobilá vyvolať nebezpečenstvo následkov uvedených v zákone.“¹¹

Ako už bolo spomenuté, šíritelia hoaxov často krát reflektujú na aktuálne dianie spoločnosti. Platí to aj o súčasnej pandémie spôsobenej vírusovým ochorením Covid-19. Trestnoprávne postihovanie takéhoto konania počas krízovej situácie upravuje §362, ktorý znie:

„Kto za krízovej situácie štátu spôsobí, čo aj z nedbanlivosti, nebezpečenstvo vážneho znepokojenia, malomysel'nosti alebo porazeneckej nálady aspoň u časti obyvateľstva nejakého

¹⁰ Čo sú to hoaxy? [online] [cit. 15.11.2021]. Dostupné na internete: <https://bezpecnenanete.eset.com/sk/preucitelov/co-su-to-hoaxy/>

¹¹ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné*. (Druhé, doplnené a prepracované vydanie). Bratislava: Iura Edition, 2010. ISBN 978-80-8078-308-2. [online] [cit. 15.11.2021]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/zoznam-tezaurov/-/tezaurus/koncept/-SK-tezaury-1-2-koncepty-174>

miesta tým, že rozširuje poplašnú správu, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.“

5. ZÁVER

Nevhodné správanie sa na internete patrí medzi aktuálne problémy, na ktoré musí spoločnosť ako taká hľadať bezpečnostné riešenia aby ochránila svoje záujmy. Aj keď technologický pokrok je na jednej strane úspechom modernej doby a umožňuje spoločnosti kvalitnejší a vyspelejší spôsob života, na strane druhej za existujúcich bezpečnostných hrozieb a rizík sa stáva nestabilným, nebezpečným a neakceptovateľným nástrojom na páchanie trestnej a inej protispoločenskej činnosti. Je potrebné, aby tak, ako sú ochránené najcennejšie hodnoty – život, zdravie a majetok v reálnom svete boli chránené aj vo virtuálnom priestore, ktorý sa stal neoddeliteľnou súčasťou dnešného sveta. Aktuálne zmeny, ktoré apelujú na kyberšikanu boli logickým a potrebným krokom. Aj naďalej však treba prehľbovať kvalifikačné predpoklady orgánov činných v trestnom konaní aby tie boli schopné včas zachytiť nevhodné správanie sa na internete, klasifikovať ho a legitímnymi dôkazmi napokon usvedčiť páchatel'ov. Čím bude úspešnejší boj s týmto negatívnym fenoménom, tým sa viac prehĺbi dôvera občanov nahlasovať takéto konanie a spolupracovať s políciou a zároveň dôjde k preventívnemu vplyvu na prípadných páchatel'ov, ktorých úspešné zákonné trestanie takejto činnosti demotivuje od jej páchania.

V boji proti dezinformáciám a hoaxom chýba jednotná aplikačná prax zo strany orgánov činných v trestnom konaní a súdov, čo má za následok obmedzené možnosti ich riešenia a postihovania. Ich nekontrolovateľné šírenie a presvedčivosť, najmä z dôvodu, že reflektujú na aktuálne dianie, je nebezpečným fenoménom súčasnej doby. Obzvlášť rizikovým sa stáva počas krízovej situácie, kedy je bezprostredne narušená bezpečnosť štátu, nesúvisiaca s vojnou alebo vojnovým stavom. Šíritelia hoaxov a dezinformácií využívajú strach, napätie a ohrozenie spoločnosti na jej destabilizáciu alebo dosahovanie vlastných ideí, myšlienok či cieľov. Vzhľadom na ich rýchle šírenie a latentnosť je boj s dezinformáciami a hoaxami náročný a častokrát neúspešný. Zároveň ide o citlivú oblasť s ktorou úzko súvisia aj práva garantované Ústavou SR, najmä tie, ktoré sa týkajú slobody prejavu a preto je stabilizácia v oblasti legislatívy a akceptácia spoločnosti výzvou, ktorú je potrebné prioritne formovať.

Literatúra

Čo sú to hoaxy? [online] [cit. 15.11.2021]. Dostupné na internete: <https://bezpecnenanete.eset.com/sk/pre-ucitelov/co-su-to-hoaxy/>

GREGUSSOVÁ, M. – DROBNÝ, M.: Kyberšikanovanie.sk : Metodická príručka. Bratislava : eSlovensko o.z., 2015, s. 49-57. [online] [cit.05.11.2021]. Dostupné na internete: <https://www.zodpovedne.sk/index.php/sk/component/jdownloads/finish/1-knihy-a-prirucky/101-prirucka-kybersikanovanie-sk?Itemid=0>

IVOR, J. a kol. Trestné právo hmotné. (Druhé, doplnené a prepracované vydanie). Bratislava: Iura Edition, 2010. ISBN 978-80-8078-308-2. [online] [cit. 15.11.2021]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/zoznam-tezaurov/-/tezaurus/koncept/-SK-tezaury-1-2-koncepty-174>

IZAKOVIČ, M. Stalking - trestný čin nebezpečného prenasledovania. [online] [cit. 08.11.2021]. Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a554-stalking-trestny-cin-nebezpecneho-prenasledovania>

IZAKOVIČ, M. Stalking – trestný čin nebezpečného prenasledovania. [online] [cit. 01.11.2021]. Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a554-stalking-trestny-cin-nebezpecnehoprenasledovania>

Pfundtner, E. – Šanta J.: Nebezpečné prenasledovanie - stalking, Justičná revue, č. 2, 2012, s. 273.

REPA, O. Trestný čin ohovárania vs. prípustná (dovolená) kritika. [online] [cit. 01.11.2021]. Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a649-trestny-cin-ohovaranja-vs-pripustna-dovolena-kritika>

Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry v roku 2019 a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike. [online] [cit. 06.11.2021]. Dostupné na internete:

<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=486924>

Štatistika používateľov sociálnej siete Facebook. [online] [cit. 01.11.2021]. Dostupné na internete: <https://investor.fb.com/investor-news/press-release-details/2021/Facebook-Reports-Fourth-Quarter-and-Full-Year-2020-Results/default.aspx>

Kontakt

npor. JUDr. Jana Kuchtová

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Katedra Informatiky a manažmentu

Sklabinská 1

835 17 Bratislava, Slovenská republika

jana.kuchtova@minv.sk

Ing. Martin Kuchta, PhD., MBA

Ekonomická univerzita v Bratislave

Obchodná fakulta: Katedra marketingu

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava, Slovenská republika

martin.kuchta@euba.sk

ZNALECKÉ POSUZOVÁNÍ TRESTNÉ ČINNOSTI V CBRNe OBLASTI

Karel Lehmert, Eva Ambrozová, Jiří Kolečák

Abstrakt

CBRNe se netýká výhradně vysoce rozvinutých laboratoří nebo vysoce vzdělaných teroristů. Protože jde o nejlevnější a nejsilnější útočnou zbraň, téměř každý s nimi někdy přišel do styku. Vědecký expert by měl rozpoznat markery událostí CBRNe, pokud tak neučiní orgány činné v trestním řízení nebo veřejné zdraví, a podpořit soud znaleckým posudkem. Tradiční disciplíny jsou obvykle respektovány, ale CBRNe nebývá považováno za hrozbu. Legislativní rámec je slabý a znalost typických scénářů nízká. Příspěvek stručně představuje několik typických případů, které demonstrují odlišný přístup orgánů činných v trestním řízení a správních úřadů.

Klíčová slova

CBRNe, expertizy, nelegální laboratoř, metamfetamin

Abstract

CBRNe is not exclusive to space technology laboratories or highly educated terrorists. Being the cheapest and most powerful assault weapon, almost everybody has been exposed once. Scientific expert should recognize CBRNe event markers if not done by law enforcement or public health and support the court of law with expert's opinion. Traditional disciplines are usually respected, but CBRNe is even not recognized as threat. Legislative frame is weak and knowledge of typical scenarios is low. Several typical cases are briefly presented demonstrating different approach of law enforcement and administrative officials.

Keywords

CBRNe, expertise, clandestine laboratory, methamphetamine

Úvod

CBRNe – anglická zkratka, která u drtivé většiny čtenářů vyvolá představu chemických otravných látek, biologických zbraní či jaderných výbuchů. Poučenější čtenář si vzpomene i na možnost „špinavé bomby“. To není úplně to pravé, s čím by se kdokoliv z nás chtěl setkat, a i pro toto podvědomé odmítnutí je obvyklou reakcí lehké pohrdání.

Pravdou zůstává, že CBRNe útokem jsme někdy v životě byli postiženi všichni. Co to vlastně je? Jedná se o anglickou zkratku *Chemical, Biological, Radiological, Nuclear, explosive* pokrývající kriminální zneužití chemických, biologických, radioaktivních, jaderných a výbušných materiálů. Tím se již technicky liší od *Nuclear, Biological, Chemical* (NBC) problematiky, která je zaměřena na vojenskou stránku konfliktu, ačkoliv se může jednat o stejnou použitou látku. Demonstrujme si to na příkladu nedávné vraždy Kim Jong-nama pomocí nervově-paralytické látky VX2, kdy na obličej oběti byly pravděpodobně aplikovány dvě nesmrtící látky QL [O-(2-diisopropylaminoethyl) O'-ethyl methylphosphonit] a NE (elementární síra), které až v cíli zreagovaly za vzniku finálního produktu. Tím se zamezilo i

nežádoucí detekci při dopravě do cílového místa, neboť na komponenty nejsou detektory na veřejných místech zacíleny. Jednalo se o typický CBRNe útok (1), avšak při jeho použití v municí (např. BLU-80/B Bigeye) by již spadal do NBC problematiky. Obdobně hydrochlorid kokainu může být prospěšný jako lokální anestetikum nebo naopak společensky nežádoucí jako omamná látka.

Jak je zřejmé z rozsahu, jedná se o multidisciplinární obor. I pro základní orientaci v něm je třeba zvládnout kromě kriminalistiky alespoň základy chemie (organické i anorganické), fyziky štěpných látek, radiologie, bakteriologie, virologie, anatomie a fyziologie, obecné biologie, pyrotechniky i meteorologie a dalších oborů – třeba stavebních oborů nebo petrochemie. Není divu, že v současné době požadující vysokou specializaci do hloubky jednoho oboru je ve světě sice mnoho povolanych, ale málo skutečně znalých specialistů.

Čtenář určitě namítne, že se nejedná o tak masivní výskyt, aby bylo nutné se touto problematikou zabývat jinak než jako kuriozitou. Uvědomme si však fakt, že každý rok se jen v ČR objeví několik desítek případů od zneužití chemických látek (při výrobě narkotik, DDD činnostech, hnojení apod.) přes nelegální nakládání s biologickými agens či toxiny (např. testování vakcín, manipulace s laboratorním materiálem apod.) po neoprávněné nakládání s radioaktivními látkami nebo výbušninami v rukou různých sběratelů.

Zjištění skutku

Multidisciplinární problematiky mají v době specialistů problém zejména s lidskou psychologií. Aby nedošlo k újmě na pověsti specialistů jednotlivých oborů nebo snížení vážnosti toho kterého oboru, obvykle se ani propojení s jinými nepřipouští. To vše k velké radosti pachatelů, kteří podobným jennocitem netrpí a s radostí potěší okolí třeba kombinací výbušniny a tlakové láhve s chlorem. Někdy není třeba ani tak násilný akt – stačí třeba vhození zaječího kadáveru nakaženého tularemií do jímky na pitnou vodu pro celou vesnici.

Základním problémem při dokazování CBRNe kriminality je tedy správná klasifikace. Delikt v současné době zůstává buď nepovšimnut nebo chybně zařazen. Nepovšimnut může být buď pro malou odbornou erudici odpovědných orgánů, avšak častěji je to z důvodů pohodlnosti či politického (nebo jiného) zadání. Typickým případem nepovšimnutí je případ varny metamfetaminu v Křižanově (2016), kdy z důvodu pohodlnosti nebyl politickým vedením kraje uznáno zamoření části městyse jako problém, ačkoliv zřetelně splňuje podmínky pro vyhlášení krizového stavu nebezpečí. Důvody záměrné nečinnosti krajských orgánů ochrany zdraví a životního prostředí jsou diskutabilní, neboť i přes průkazné laboratorní výsledky programově nekonají.

Zásadnějším problémem je chyba v klasifikaci skutku. Nejčastějším důvodem obtížné klasifikace je rigidita formulací legislativních předpisů konfrontovaná s pružností lidské fantazie a možnostmi přírodních věd. Typickým příkladem je poměrně vágní, avšak nešťastná formulace trestního zákona v oblasti možného postihu při nelegálním použití biologických látek. Trestní zákon o tom neurčitě hovoří v §281 a naopak až příliš konkrétně v §311, kde striktně vymezuje „biologickou zbraň“, dále definovanou § 2 písm. a) zák. č. 281/2002 Sb., v platném znění. Jistá možnost právního manévru se nachází v prostoru termínu „nakažlivé nemoci“ ve znění §152, 153, 156 a 157, který lze opět provázat s legislativou zdravotnickou, veterinární, rostlinolékařskou či specializovaných oblastí (např. životní prostředí). A tak při nelegálním testování agresivní varianty chřipkového viru, který jen šťastnou náhodou

nezpůsobil rozsáhlou multiohnikovou epidemií napříč Evropou, bylo nakonec po jasném prokázání možné čín klasifikovat v ČR jen jako přestupek dle správního řádu. Ten nakonec nebyl ani potrestán pro politický nátlak lobbistou původce, působícím přímo na členy vlády ČR. Původce, mezinárodní farmaceutická firma mimo jiné odpovědná i za syrský program biologických zbraní, byl nakonec žalován z bioterorismu v USA.

O něco lepší situace je v legislativě chemických látek, kdy jen v nejčastější problematice omamných a psychotropních látek trestní zákon má k dispozici šest paragrafů. Další jsou k dispozici v oblasti výbušnin a jedů nejen napříč trestním zákonem, ale i legislativou zdravotnictví a životního prostředí, např. zákonem o chemických látkách, biocidech, chemických zbraních atd. Ještě kvalitněji je provedena legislativa výbušnin (v gesci Báňského úřadu) a jaderných materiálů i radiačních zdrojů (v působnosti Státního úřadu pro jadernou bezpečnost).

Z uvedeného je patrné, že čím je obor tradičnější a snáze definovatelný, tím lépe je také legislativně ošetřen. Absence specialistů na kriminální zneužití biologických látek vede k poměrně velkému prostoru beztrestnosti pro motivovaného pachatele s fantazií a znalostmi alespoň na úrovni středoškolského vzdělání. Dynamicky se rozvíjející biologické obory kombinované se stále se snižujícími nároky na výrobu nanomateriálů ukazují slabé stránky celospolečenské obrany před kriminálními aktivitami a tím i možnosti efektivního napadení při minimálním riziku odhalení a protiakce v reálném čase. I pozdější právní kvalifikace se může stát problematickou a konečný výsledek zdaleka nemusí odpovídat možnostem právního systému.

Dokazování

Problematika dokazování CBRNe deliktů je komplikovaná nejen kvůli riskantnímu charakteru samotných cílových látek, ale i kvůli širokému odbornému rozsahu. Samotné dokazování lze rozdělit na:

- profilaci důkazů,
- odběr důkazního materiálu,
- laboratorní analýza,
- interpretace výsledků.

Kontaminované prostředí si vyžaduje diametrálně odlišné postupy sběru důkazního materiálu ve srovnání s tradičním kriminálním prostorem. Nelze odebírat veškerý materiál k pozdějšímu vyhodnocení, neboť dekontaminace citlivých materiálů (např. elektroniky) není v ČR ještě dobře zvládnutá. Ani kriminalistická pracoviště (OKTE, KÚP) nejsou připravená na příjem a zpracování kontaminovaného důkazního materiálu.

Je proto vhodné využít znalost konkrétní věci i obecné problematiky a z kontaminovaného místa odebrat pouze nezbytný materiál a zbytek zabezpečit vzorky. Mezinárodním standardem je odběr cca 30 g vzorků k dalšímu zkoumání, zatímco zbytek je ponechán na místě k sanaci. Znalec se na místo v řadě případů dostane až různě dlouho po provedeném zákroku bezpečnostních složek. Ani tehdy by neměl podlehnout falešnému pocitu bezpečnosti podpořenému časovým faktorem. Nejobvyklejší kontaminací je chemická po varnách metamfetaminu, která je ve zdraví ohrožujících hodnotách detekovatelná i 10 let po ukončení

výroby narkotik (2). Obdobně riziková je i kontaminace biologická po pěstování netechnického konopí, která si svojí agresivitou i persistencí nezádá s reziduální kontaminací metamfetaminu či jodu (3). Vhodná profilace důkazního materiálu umožní efektivní využití dostupných zdrojů a usnadní následný odběr i analýzu. Naopak chybně zvolený důkazní prostředek může znamenat nezachycení potřebné informace a díky provedené sanaci a dekontaminaci prostoru i nenávratnou ztrátu informačního zdroje. Ve svém důsledku pak profilace může být klíčovým okamžikem určujícím výsledek celé kauzy. Proto je osoba profilujícího tak významná a měla by být obsazována zkušeným specialistou. Pro znalce vycházejícího později ze zachycených výsledků by mělo být jednou z prvních otázek i zjištění osoby a kvalifikace profilujícího.

Jako ideální, avšak ne vždy použitelný postup se ukazuje udělat v místě i širším okolí rozsáhlý screening mapující rozsah kontaminace. Použití různých metod kvalitativní analýzy k vytipování vhodných míst k odběru stejně jako hranic bezpečného prostoru. Dobře provedený screening umožní znalci vypracovat kontaminační mapu a z ní lze vyčíst řadu dalších informací. Procesně validní kvalitativní analýza na místě zároveň ušetří významné částky za následné laboratorní činnosti, neboť stačí pouze několik vzorků ke kvantitativní analýze potvrzující zjištěné údaje a jmenovitě stanovující hodnoty zájmové látky.

Samotný odběr lze rozdělit na odběr kontaminujícího agens a ostatního důkazního materiálu. Pro věrohodný důkaz je třeba odebrat, transportovat a analyzovat kontaminující agens bez jakýchkoliv pochyb. V mezinárodním prostředí existuje standard INTERPOLu pro technicky správně provedený odběr kontaminovaného důkazního materiálu již od roku 2010. V současné době již neexistuje v ČR žádný akreditovaný subjekt pro odběr důkazního materiálu v kontaminovaném prostředí, neboť státní subjekt ani neexistoval a výsledky soukromých subjektů i přes mezinárodně akreditované a certifikované postupy nejsou českými úředníky uznávány za dostatečné. Proto se udržuje trvalé provizorium v podobě odběru kontaminovaných materiálů (např. „bílých prášků“) prostřednictvím jednotek Hasičského záchranného sboru (HZS) a převoz do Státního ústavu jaderné, chemické a biologické ochrany (SÚJCHBO). Vzhledem k absenci vhodných postupů i znalosti forenzních standardů je však odběr prováděný hasiči nevěrohodný a snadno procesně zpochybnitelný. Podobně procesně zpochybnitelný je v případě biologických materiálů i odběr prostřednictvím zdravotnických zařízení a služeb, i když tam je situaci nutné individuálně posoudit vzhledem k lepšímu standardu.

Dostane-li se vzorek do laboratoře k analýze, ještě není vyhráno. Znalec by si měl být jistý akreditací či autorizací laboratoře k provádění analýz. Typickým příkladem může být tolik propagovaný SÚJCHBO, který neumí odebrat procesně správně vzorky k následné identifikaci. Identifikaci biologických agens z reálných vzorků nemá Laboratoř biologického monitorování a ochrany SÚJCHBO vůbec akreditovanou a není ani zvládnutá technicky. I rozsahem neodpovídá ani možnostem jiných institucí, např. Státního veterinárního ústavu. Celkově tedy jde o procesně nevěrohodné výsledky, snadno zpochybnitelné při jakémkoliv důkazním řízení. Na základě takto získaných výsledků se pak mají procesně hodnotit činy poměrně vysoké společenské nebezpečnosti.

Právě na interpretaci hodnot získaných analýzou závisí úspěch dokazování. Znalec by měl být připraven na interní kritické hodnocení získaných laboratorních výsledků, neboť dnes lze jen obtížně v laboratořích najít praktiky se znalostí práce v terénu. Často jsou pak odpovědnými úředníky nekriticky přijímány laboratorní výsledky či realitu komplexně nehodnotící

interpretace analýz jako dogma a je na znalci, jak se se zaujatým prvním dojmem vypořádá. Obvykle je takřka nemožné se zaujatým názorem pohnout, neboť by to znamenalo pro dotyčného úředníka přiznat vlastní omyl. A psychologie je v tomto případě neúprosná.

Vyhodnocení

CBRNe problematika je natolik rozsáhlá, že zvládnout každou specializaci do hloubky je reálně nemožné. Znalec posuzující trestnou činnost v CBRNe oblasti by měl mít povědomost o všech oborech a udržovat si odborný přehled umožňující vyhledat a porozumět odborným textům ke specifické otázce. Úzká specializace je v CBRNe problematice spíš překážkou, neboť znalec nemusí správně zohlednit veškeré souvislosti. Ani pachatelé nemusí mít pochopení pro jednostranné zaměření znalců či laboratorních analytiků, neboť jim fantazie a příležitost umožní aplikovat třeba binární hrozbu. Tou může být nejen nejznámější „špinavá bomba“ (tj. směs výbušného a radioaktivního materiálu), ale může to být i kombinace výbušných a chemických látek nebo v případě pro věc opravdu zaujatého pachatele i vhodně společně aplikované chemické a biologické látky. I proto by měl znalec hodnotící CBRNe problematiku mít kromě akademických znalostí i fantazii umožňující imaginaci i nejnepravděpodobnějších scénářů.

Ve vztahu k analýze je třeba mít reálné požadavky i očekávání. Zadání analýzy či měření by mělo být exaktně formulované, neboť nevhodná formulace otázky může vést k neočekávaným a nežádoucím závěrům. Ovšem i očekávání analytických zjištění, ať již rozsahem analýz nebo jejich citlivostí, je mnohdy nereálné. Překvapivě i u specialistů z jiných oborů, kteří svými předsudky či naopak přeceněním možností zkomplikují či znemožní mnohdy triviální proces dokazování.

Vyhodnocování výsledků analýz i operativních poznatků CBRNe problematiky je mírně problematickým počinem. Chemické analýzy, identifikace výbušných látek, detekce radioaktivních materiálů – to vše je zjistitelné v reálném čase a exaktně. Naproti tomu biologické agens lze jen s malou jistotou detekovat v čase kratším než 120 min. I laboratorní identifikace je mnohdy otázkou náhody, neboť i jednoduchá genetická manipulace umožní zamaskování klíčových markantů. Může být také aplikováno krycí agens, jež v případě potřeby přeroste a tím překryje cílové agens.

A tak zatímco u chemických, radioaktivních i výbušných materiálů lze detekovat jejich přítomnost, u biologických agens se detekuje nepřítomnost obvyklých markantů. Obvyklým znaleckým postupem je analýza získaných informací za účelem zjištění všech potřebných podkladů k zodpovězení otázek znalci kladených. Otázky z CBRNe oblasti je s ohledem na tato specifika vhodnější zpracovávat syntézou získaných informací, neboť je třeba z jednotlivých střípků poskládat celkový obraz obtížně detekovatelných, často exaktně neměřitelných hodnot – nebo také zjistit absenci běžných hodnot a na základě toho dedukcí určit požadované odpovědi.

Přístup k výsledkům

Znalecké hledisko je možné vždy zpochybnit, stejně jako znalecky zpochybnit získané výsledky. Nerovnoměrná primární kontaminace, nevhodná profilace, sekundární kontaminace vzorku, špatná příprava vzorku, nevhodná analytická metoda, neporozumění výsledkům analýzy, neadekvátní interpretace v dalších stupních; to vše přináší možnost znevěrohodnění výsledků. A pokud je vše procesně i odborně v pořádku, znalec odvedl i ve

svém zkoumání dobrou práci – pak je zde ještě prosté odmítnutí výsledků, prohlášení o podjatosti nebo cokoliv jiného.

Základním problémem je až udivující nezáměr adresátů výsledků znalecké práce o její věrohodnost. Ne zřídka se v autorovi známé oblasti přírodních věd stane, že výsledky mravenčí práce jsou umlčeny zvučnějším jménem jiné organizace, i když tato demonstruje výsledky naprosto nesmyslné. Je tragédií přírodovědných oborů, že ačkoliv by jednoduchým formulacím měl efektivně porozumět každý minimálně vzdělaný člověk, funkční gramotnost je zcela nedostatečná. Požadavku jednoduchých formulací umožňující pochopení všem účastníkům právního řízení lze vyhovět jen do omezené míry. CBRNe problematika sdružuje jak přírodovědné, tak technické názvosloví a o to víc si vyžaduje aktivní snahu o vzájemné porozumění ze strany všech účastníků, kdy nelze opomenuté znalosti suplovat obsáhlým slovníkem pojmů uvádějícím znalecký posudek.

Nešťastným příkladem neporozumění je prohlášení dozorcujícího státního zástupce policistovi oznamujícímu zajištění čistého biologického agens, původce závažného nakažlivého onemocnění lidí i zvířat, v množství jedné vialky o objemu 1,5 ml přímo u pachatele. Trestní stíhání nabylo ani zahájeno s argumentem „*No, ampulka, no. Kdyby toho byl aspoň kbelík, ale takhle? Komu to ublíží?*“. Je smutným faktem, že z takovéto vialky je možné napěstovat hektolitr i ve velmi improvizovaných domácích podmínkách v řádu dnů.

Kazuistika

V následujícím textu bude uvedeno několik recentních příkladů CBRNe deliktů, které se vyznačují momenty zajímavými z hlediska odborného zkoumání i právního přístupu. S ohledem na aktuálnost jsou příklady anonymizovány.

Příklad 1.

Situace:

V městysy X. byla odhalena nelegální varna metamfetaminu, kde bylo během roku připraveno cca 100 kg produktu z lékového pseudofedrinu. Výroba byla realizována „ekologickou“ metodou filtrace odpadu, kdy kapalná frakce byla vypouštěna trativodem do zemního tělesa a pevnou frakci ukládali výrobci v pytlích. Plynná fáze procházela filtrem, kyselé páry po kondenzaci v chladiči odtékaly podlahovými odtoky do septiku. Při zásahu hasiči odvětrali přetlakově prostor s viditelným porušením vegetačního krytu až 35 m daleko, v ovzduší detekovali významné hodnoty těkavých organických sloučenin, metamfetaminu a jodových sloučenin. Vedení obce, vodoprávního úřadu, krajské hygienické stanice i krajského úřadu byly velitelem zásahu bezpečnostních složek i hasičů upozorněny na rizika vůči zdraví i životnímu prostředí, neboť objekt se nalézal ve středu městyse se zjevným průsakem skrz místní říčku do soustavy chovných rybníků.

Nález

Vedení obce začalo ihned dotazovat nadřízené orgány se žádostmi o pomoc, avšak bezvýsledně. Proto přizvalo jedinou akreditovanou laboratoř v ČR pro forenzní odběr vzorků v kontaminovaném prostředí ke zmapování lokality. V průběhu přípravy vzorkovacího plánu se v rozbořech podzemních vod zjistily vysoké hodnoty polychlorovaných uhlovodíků, pocházejících z místního kovozpracujícího provozu. Vhodnou profilací a kvalitním vzorkováním byly při následující analýze zjištěny hlavní směry šíření kontaminace:

- vzdušná, kdy aerosol metamfetaminu a páry jodu přelétl uzavřený dvůr i vedle stojící dvoupatrovou budovu až na vedlejší dvůr a přes silnici na protější zdravotní středisko; otevřeným oknem vedlejšího domu byl vnitřní prostor významně kontaminován se zjevným vlivem na zdraví obyvatel;
- podzemním průsakem, kdy kapalná frakce vytékala trativodem z jímky septiku volně do zemního tělesa a vytvářela sensoricky zřetelný průsak do místní říčky i do 50 m vzdálené zahradní studny.

Zjištěné hodnoty byly vysoké. V samotném prostoru varny se v omítce nacházelo více jak 16208 ng/g metamfetaminu, v 80 mm hloubky zdiva bylo ještě 150 ng/g. V prachu na podlaze bylo 9 mg/g jodu a ostrůvkovité koncentrace fosforu (15 mg/g). V omítce vedlejšího domu bylo zjištěno 1052 ng/g metamfetaminu. U obyvatel vedlejšího domu byl pozorovatelný abstinenci syndrom při přerušení dodávky metamfetaminu stejně jako poruchy činnosti štítné žlázy.

Obr. 1: Situační mapa kontaminace zájmové oblasti

- negativní výsledky (kontaminace podzemní vody) polychlorovaných ethylenů**
- pozitivní výsledky (kontaminace podzemní vody) polychlorovaných ethylenů**
- jod**
- fosfor**
- aromatické uhlovodíky**

(data Odběrová laboratoř CBRNe – VAKOS XT, mapový podklad ČÚZK)

Hodnocení

Výsledky analýz renomovaného akademického pracoviště si vyžádal místně příslušný vodoprávní úřad, který však stejně jako ostatní krajské odborné instituce držel krajským úřadem zadanou linii nekonání, obvykle s odůvodněním, že o nic nejde. Když byl ředitel krajského úřadu zahrán do úzkých, přišel s argumentem, že závěry akreditované laboratoře není nutné brát vážně. A ředitel krajské hygienické stanice ještě doplnil důvody o prohlášení, že věrohodné výsledky může poskytnout pouze státní instituce, nikoliv soukromá laboratoř. Nikdo z nich se neobtěžoval přečíst si posudek i dodatek zpracovaný k věci, kde by zjistili, že analýzy zpracovalo soudně znalecké pracoviště uznávané akademické instituce.

Paradox

Po více jak půlroce Česká inspekce životního prostředí pověřila vybranou lokální soukromou laboratoř provedením screeningu, který však technikou provedení nebyl validní (zejména pro křížovou kontaminaci vzorků odebíraných jedním zařízením bez očisty), a následnou analýzou v soukromé laboratoři a státním výzkumném ústavu. Screening obsáhl malou část celkové lokality, ale velkou část předchozího posudku jiné laboratoře. Analýza zjistila látky (amfetamin, efedrin), které na místě prokazatelně nebyly, a ČIŽP ji bez výhrad přijala za částku 10x vyšší než předchozí. Zde již vydání posudku soukromou laboratoří nebylo zpochybněno. Po takřka roce od zahájení snahy vedení městyse o sanaci a dekontaminaci se v místě nic nezměnilo. Zájem na odstranění má pouze místní samospráva.

Příklad 2.

Situace:

Pracovník firmy dostal objednávku k provedení desinsekce v hmyzem promořeném hotelovém pokoji. Zárok provedl bez potřebných oprávnění a prostředkem zakázaným k použití v jiných než skladovacích prostorách. Místnost, jen zběžně izolována lepící páskou bez prostorového ohledání, byla fumigována vysoce toxickým plynem v čas T.

V T+40 hodin se obyvatelé vedlejšího pokoje omlouvají v zaměstnání z důvodů žaludeční nevolnosti. Jejich stav se nelepší a v T+85 hodin jsou oba poškození nalezeni mrtví. Přítomná sestra RZS vyslovila podezření na otravu „botoxem“ a započalo vyšetřování otravy jídlem. Po několika dnech byla pitvou vyvrácena bez jiného možného důvodu úmrtí. Teprve výpovědi svědků nasměrovaly vyšetřování směrem k otravě ve vztahu s provedenou dezinfekcí. Těla cizích státních příslušníků byla mezitím vydána do vlasti k pohřbení po odebrání několika tkáňových vzorků.

Zkoumání

Vyšetřovací verze otravou specifickým plynem se jevila jasnou vzhledem k jednoznačným fyziologickým příznakům poškozených, avšak mechanismus otravy nebyl zřejmý. Díky významné podpoře všech zúčastněných orgánů a velitelských stupňů Policie ČR byla přizvána akreditovaná odborná laboratoř ke konzultaci, provedení vyšetřovacího pokusu a vypracování znaleckého posudku z oboru chemie. Profilací místa byly zjištěny stavební prostupy a potvrzeny ohledáním na místě. Prostup vysoce toxického plynu přes stavební příčku mezi hotelovými pokoji byl prokázán prostupem simulantu o podobných vlastnostech. Průkaz byl jak fyzikální, tak chemický, kde změnou zbarvení detekčního činidla byl dokázán absolutní průnik a odlišným odstínem zbarvení i postup kontaminačního mraku.

Obr. 2: Permeační test

(foto Odběrová laboratoř CBRNe – VAKOS XT)

Analýza

Ačkoliv nezůstaly k dispozici vhodné tkáňové vzorky a místní oddělení soudního lékařství nebylo schopné provést analýzu, kooperací odborníků z různých pracovišť byla vyvinuta a použita metoda zjištění markantního prvku i v degradovaných vzorcích, která jasně prokázala odlišnost dvou cílových tkání od jedné kontrolní. Fyziologický nálezn na tělech postižených, permeační test i analýza tkání provedená na specializovaném pracovišti bez výhrad potvrdily výpovědi svědků.

Příklad 3.

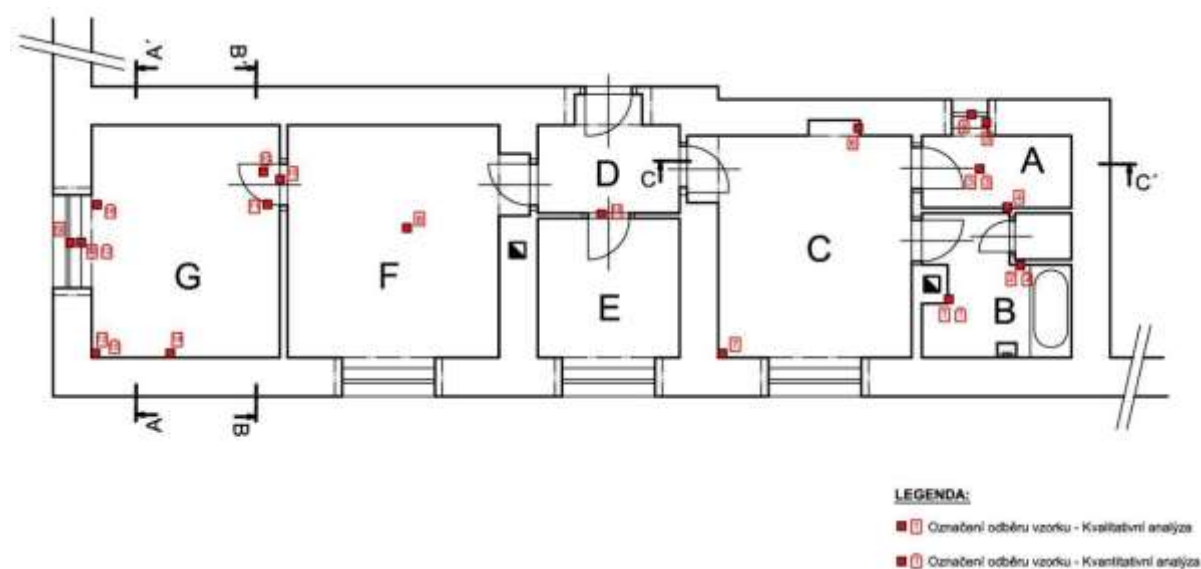
Situace

V obytné budově ve bližším středu českého města byla Policií ČR zjištěna nelegální varna metamfetaminu. Při zadržení pachatel rozbil varné nádoby o zem. Nájemce nemovitosti viditelně kontaminované místnosti vymaloval olejovou barvou či vápnem a v nejvíce postižené místnosti položil novou podlahovou krytinu z OSB desek. Majitelka nemovitosti vyzvala odbornou laboratoř k provedení screeningu a vypracování kontaminační mapy vzhledem k úmyslu rekonstruovat budovu.

Zkoumání

Pracovníci odborné laboratoře po profilaci objektu provedli kvalitativní analýzu obytné části a zjistili masivní kontaminaci metamfetaminem v protilehlých částech budovy v plném profilu zdi z kombinace cihly a pískovce. Vzorky odebrané ze svislých i vodorovných stavebních konstrukcí ke kvantitativní analýze potvrdily extrémní hodnoty jodu. V prostorách předpokládaného varu se průměrná hodnota elementárního jodu v omítce pohybovala kolem 30000 ppm. Kvantitativní analýza ve specializované forenzní laboratoři potvrdila výskyt metamfetaminu a stanovila hodnoty ve varných místnostech v rozsahu 34-89000 ng/g omítky, v amatérsky sanovaných omítkách 400-6500 ng/g.

Obr. 3: Příklad stěrové mapy kontaminovaného domu

(Odběrová laboratoř CBRNe – VAKOS XT)

Závěr

S ohledem na prokázanou kontaminaci lze konstatovat, že budova by měla být určena k řízené demolici. Vzhledem ke stanovisku hlavní hygieničky, které „nejde o zdraví jednotlivce, ale zdraví populace“, a rozhodnutí místně příslušného stavebního odboru o nutnosti uchování budovy z důvodu lokalizace na okraji městské památkové zóny, je však zřejmé, že majitelka vlastní skutečně rizikovou nemovitost. A díky umístění na břehu lokálně významného vodního toku majitelce hrozí paradoxně postih za znečišťování životního prostředí, neboť odpad z

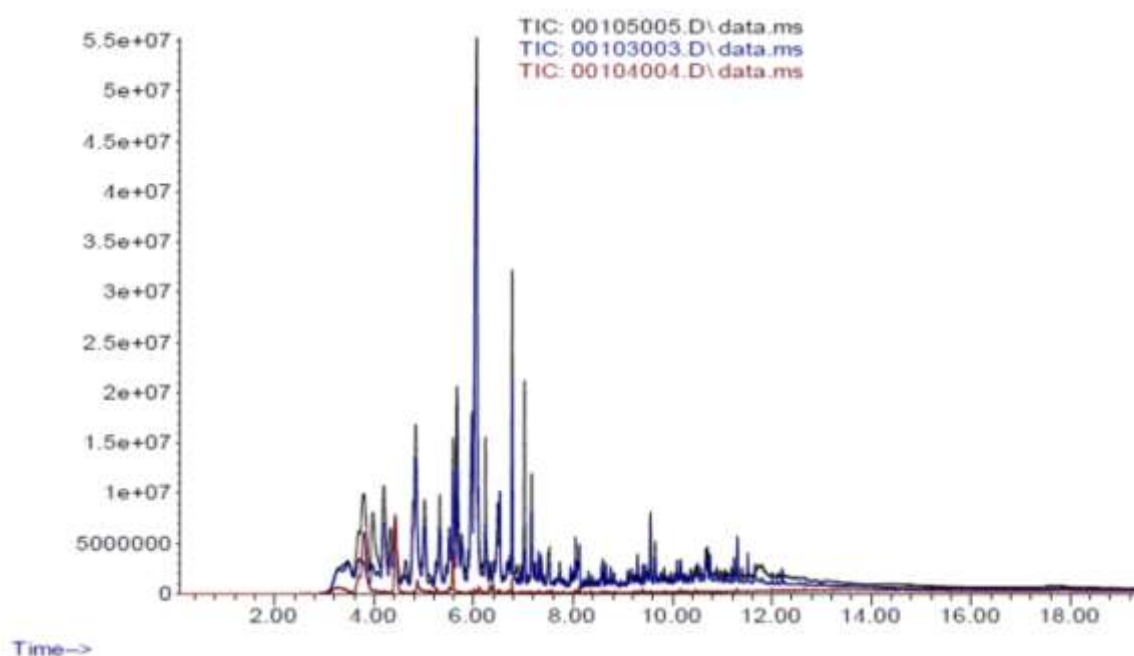
přípravy metamfetaminu byl vyléván do domovní kanalizace svedené do zahradního septiku umístěného několik metrů od břehu vodního toku.

Příklad 4.

Situace

V roce 2015 si obyvatelka pražského sídliště začala stěžovat majiteli nemovitosti (Magistrát hl. m. P.), správci i místnímu oddělení Policie ČR na přítomnost silně dráždivého zápachu v bytové jednotce. Analýza vzduchu provedená v červenci 2015 Státním zdravotním ústavem laboratorně prokázala signifikantně zvýšené hodnoty těkavých organických sloučenin a aromatických terpenů. V roce 2016 se obyvatelka bytu obrátila na SÚJCHBO k provedení analýzy časoběrného vzorku vzduchu. Výsledek potvrzuje 18 měsíců starou analýzu SZÚ s konstatováním, že jde o právně obtížně řešitelný sousedský spor.

Obr. 4: Analýza vzduchu z obytného prostoru

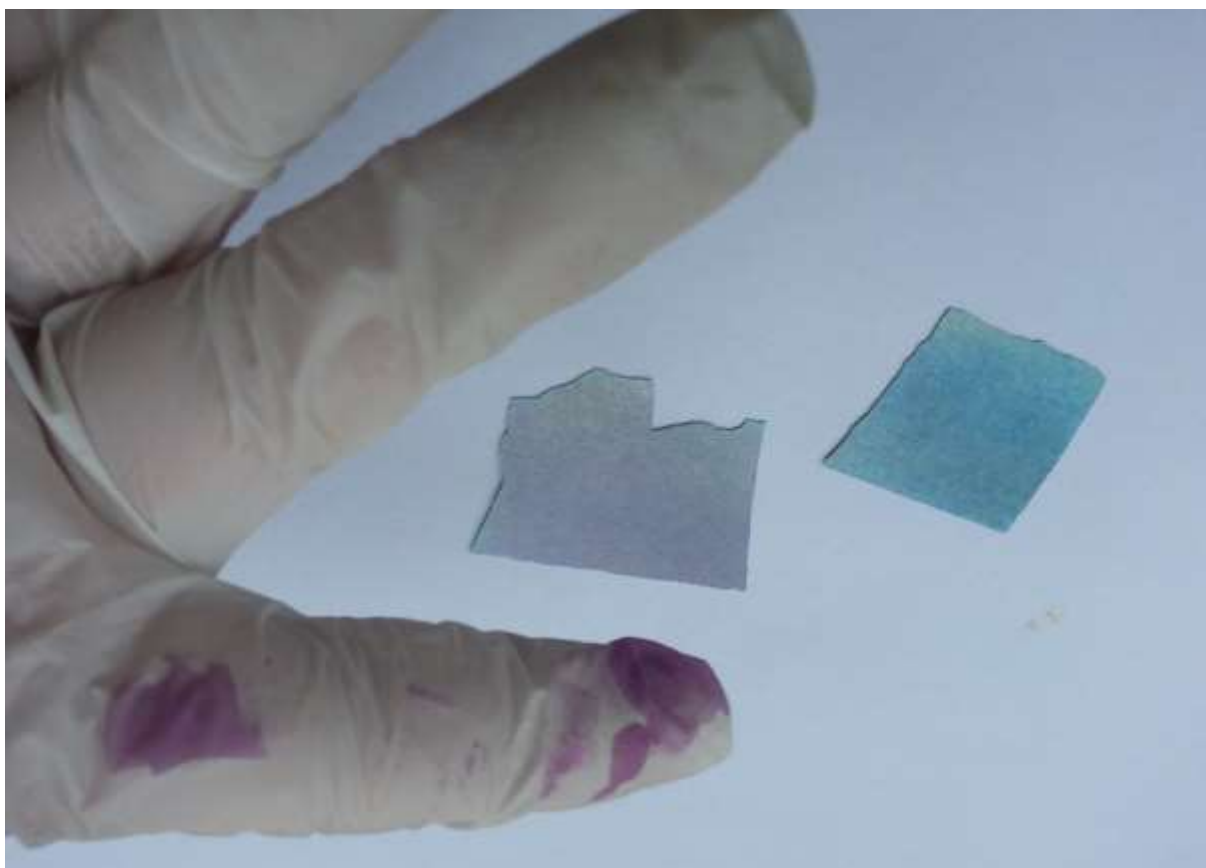

(graf LTL SÚJCHBO)

Zkoumání

Pracovníci odborné laboratoře byli pozváni k analýze ovzduší začátkem roku 2017. Aplikací unikátních detektorů prokázali v ovzduší bytu přítomnost produktů nelegální výroby metamfetaminu přímo v době varu a kvalitativní analýzou i přítomnost aerosolu metamfetaminu usazeného na některých plochách bytu. Kvalitativní analýza přítomnosti metamfetaminu, analýza vzduchu i rozmístění detekčních papírků pro detekci fosfanu na ventilační prostupy jasně ukázalo zdroj kontaminace ve vzduchu nasávaném z jedné centrální ventilační šachty. Kvantitativní analýza provedená specializovanou forenzní laboratoří potvrdila hodnoty metamfetaminu v omítce, ze vzduchotechniky i z povrchů nábytku v hodnotách 25-322 ng/g.

Obr. 5: Kolorimetrický průkaz metamfetaminu z povrchu bytu (růžová barva)

(Odběrová laboratoř CBRNe – VAKOS XT)

Závěr

Pracovníci odběrové laboratoře po dvou krátkých návštěvách v předmětném bytě utrpěli závažné poleptání dýchacích cest s pracovní neschopností. Obyvatelka bytu dostala pro opakované stížnosti majiteli nemovitosti na zápach výpověď z nájmu. Zvláště zajímavá, z právního hlediska, je hodnota 322 ng/g metamfetaminu z povrchu dveří, na kterých je zároveň věšák na svrchní oděvy. Představme si situaci, kdy obyvatelce bytu bude při silniční kontrole proveden i test na omamné a psychotropní látky. Zcela bez vlastního přičinění by byla vystavena razantnímu trestu včetně možného odnětí svobody v případě nehody.

Výše byly rozebrány některé specifické příklady postupů znaleckého posuzování multidisciplinárního oboru CBRNe. Praxe ukazuje, že zásadním způsobem záleží na lidech. Je-li odborný problém od počátku uchopen progresivně smýšlejícími osobami, je možné získat dostatek důkazního materiálu již v počátku. Obvykle není úplně vše ztraceno ani v případě osvětleného pohledu na případ v pozdějších fázích, ale možnost zajištění důkazního materiálu je nepřímou úměrou prodlužující se časové ose. Přímá úměra se oproti tomu uplatňuje při porovnání prodlužujícího času a odbornosti znalce nutné pro analýzu důkazního materiálu i dalších zdrojů a vyřídění použitelných informací pro konstrukci vhodné hypotézy. Bývá naprosto nezbytné konzultovat řadu specialistů, neboť je málo reálné očekávat možnost individuální tvorby znaleckého posudku. A to je klíčový rozdíl oproti tradičním oborům, kdy znalec vypracovává znalecký posudek nejčastěji sám.

V oboru CBRNe znalec není sólovým hráčem jako u jiných oborů. Ačkoliv se nejedná o exaktní obor jako v případě technických věd a je jen obtížně číselně definovatelný, není to obor tak subjektivní jako sociální vědy, např. psychologie či psychiatrie. Znalec v oboru CBRNe je spíš „managerem“ lidských zdrojů. Vhodně formulovanými dotazy na specialisty řady oborů i vyšetřující orgány může získat dostatek podkladů, aby pečlivou analýzou našel logickou souvislost zejména proto, že v řadě případů lze jako markant rozeznat absenci nějakého znaku. Takto logický řetězec formulovaný do pracovní hypotézy lze pak zpětně potvrzovat. To je protiklad ve srovnání s běžnými postupy deduktivní analýzy, kdy sebrané důkazy vytváří důkazní řetězec korunovaný nálezem.

Závěr

V České republice neexistuje objekt chráněný před kriminálním útokem pomocí nekonvenčních prostředků. Záleží jen na fantazii útočníka, nikoliv na jeho vzdělání nebo vybavení. CBRNe je obor starý jako kriminalita sama. Jen s tím, jak se rozšiřuje možnost použití nekonvenčních prvků, bylo možné generalizovat některé postupy. Dříve děsila možnost nástražného výbušného zařízení či jedu v nápoji, dnes je to sebevražedný atentátník nakažený virem HIV nebo hepatitidou.

Ale stejně tak stačí pouze varna metamfetaminu. I ta dokáže přinést významnou komplikaci obyvatelům okolí, pokud nevinné oběti z řad sousedů přijdou díky získané kontaminaci k právnímu postihu. Dnešní systém s podobnou variantou nepočítá, znalci z oboru toxikologie také ne a právní zástupci o problematice nemají ponětí.

Jde jen o motivaci pachatele a na druhé straně o progresivní přístup ze strany orgánů činných v trestním řízení. Analýzou dostupných informací lze získat dostatek informací pro tradičnější způsoby dokazování a následně uspět i v případech, které by jinak zůstaly bez trestu. Nezbyvá než doufat, že bude stále přibývat informovaných specialistů a budou i díky znaleckým posudkům napřed oproti kriminálním žvlům všech kategorií.

Literatura

1. McCurry, J.: "What is the VX nerve agent that killed North Korean Kim Jong-nam?". [online] The Guardian citováno 25. 02. 2017 z <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/24/what-is-vx-nerve-agent-killed-kim-jong-nam-north-korea>
2. Lehmert, K.: Vliv provozu nelegální laboratoře na lidské zdraví. *Drugs Forensics Bull*, 2015, 21 (1), ISSN 1211-8834.
3. Lehmert, K.: Zdravotní rizika pěstíren konopí. *Drugs Forensics Bull*, 2016, 22 (4), ISSN 1211-8834.

Kontakty

Mgr. Karel Lehmert, Ph.D.

Ústav humanitních studií Newton University

5. května 1640/65, Praha 4

karel.lehmert@newton.university

doc. PhDr. PaedDr. Eva Ambrozová, Ph.D., MBA

Ústav humanitních studií Newton University

5. května 1640/65, Praha 4

eva.ambrozova@newton.university

doc. Ing. Jiří Kolečák, Ph.D., MBA, LL.M

Ústav humanitních studií Newton University

5. května 1640/65, Praha 4

jiri.kolenak@newton.university

VNÍMÁNÍ ODBORNÝCH DŮKAZŮ JUSTICÍ

Karel Lehmert, Eva Ambrozová, Vratislav Pokorný, Jiří Koleňák

Abstrakt

Důkazní materiály slouží jako základní podklad justičním a správním orgánům pro vynášení verdiktu. Požadavky práva na důkazní prostředek vychází ze základní nutnosti věrohodnosti a prokazatelnosti. Důkazem je věc nebo postup, které mohou přispět k objasnění projednávané věci v průběhu řízení. Zákonné požadavky na provedení důkazu, akceptované a prováděné vyšetřujícími orgány směřují obvykle ke kvalitnímu produktu, jejich hodnocení ze strany justičních orgánů je různé, mnohdy velmi subjektivní. Celý proces pak spíše připomíná negociaci při obchodním jednání, kdy výsledek závisí na schopnostech manipulace s protivníkem než na aplikaci předvídatelného právního postupu s včasným a spravedlivým výsledkem.

Klíčová slova

právo, justice, vyšetřování, důkaz

Abstract

Evidence serves as a basic basis for judicial and administrative authorities to issue a verdict. The subject of evidence is based on the basic necessity of credibility and provability. Evidence is a matter or procedure which may help to clarify the present case during the proceedings. The legal requirements for the taking of evidence, accepted and carried out by the investigating authorities, usually lead to a quality product, their evaluation by the judicial authorities is different, often very subjective. The whole process then resembles negotiation in business, where the result depends on the ability to manipulate the opponent than on the application of a predictable legal procedure with a timely and fair result.

Keywords

law, justice, investigation, evidence

Důkazní materiály slouží jako základní podklad justičním a správním orgánům pro vynášení verdiktu. Důkazem je věc nebo postup, které mohou přispět k objasnění projednávané věci v průběhu řízení. Základní definice jednotlivých důkazních prostředků jsou uvedeny a legislativně upraveny v:

- trestním řádu
- občanském soudním řádu
- soudním řízením správním
- správním řízení

Požadavky práva na důkazní prostředek vychází ze základní nutnosti věrohodnosti a prokazatelnosti, kde na důkazní prostředek jsou kladeny nároky na [3]:

- přípustnost
- věrohodnost
- úplnost
- spolehlivost
- věrohodnost

Různé právní systémy různých zemí definují důkazy odlišně, avšak na výše uvedených premisách se civilizované právní systémy směřující alespoň deklaratorně ke spravedlnosti shodují. Tato pochybnost je záměrná, neboť ačkoliv zákonné požadavky na provedení důkazu, akceptované a prováděné vyšetřujícími orgány směřují obvykle ke kvalitnímu produktu, jejich hodnocení ze strany justičních orgánů je různé, mnohdy velmi subjektivní. Následující kazuistiky, vybrané naprosto náhodně z různých oblastí práva, ukazují na naprostou nepredikovatelnost rozhodnutí justičních orgánů i ve zdánlivě nepopiratelných, přímými důkazy popsaných případech. Informace dále uvedené pochází převážně z archivních nepublikovaných spisů.

Případ č. 1

Úmrtí následkem inhalace fosfanu

Popis případu:

Kolem půlnoci v noci z 9. 11. na 10. 11. 2016 spolubydlící Štefan Č. (nar. 1969) nalezl postiženého ukrajinského občana Vjačeslava K. (nar. 1983) v malátném stavu na společné toaletě hotelu v P., odvedl jej na jeho pokoj, kde ho asi o 5 minut později nalezl v premortálním stavu, bezvládně ležícího a chroptícího. Laická ani profesionální resuscitace nebyla úspěšná a lékař zdravotnické záchranné služby (ZZS) konstatoval 10. 11. 2016 v 1.45 hod. smrt bez cizího zavinění.

Zdravotní sestra z výjezdu ZZS přišla s možnou teorií otravy botulotoxinem, neboť pokrmy konzumované zahraničními pracovníky na ubytovnách nebývají vždy připravovány a uchovávány v hygienicky nezávadných podmínkách. Proto byly zajištěny a k dalšímu odbornému zkoumání předány zbytky jídel nalezených v pokoji obětí. Jako hlavní vyšetřovací verze byla tedy stanovena alimentární otrava (otrava z jídla), další hypotézou se stala intoxikace chemikáliemi používanými v pracovním prostředí obětí.

Následná soudní pitva ovšem vyloučila prvotní hypotézu alimentární nákazy či otravy (bez nálezu na gastrointestinálním traktu), stejně jako epidemiologické šetření v oblasti. Pítevní nález obou zemřelých vykazoval nespecifické známky otravy s poškozením buněk a změnami v důsledku nedostatku kyslíku – překrvení orgánů, otok mozku a plic, průjmovitá stolice. Příčinou smrti bylo v obou případech selhání srdce. Soudní lékařka provádějící pitvu zemřelých se dle svých slov do té doby nesetkala s tak rychlým průběhem průjmového onemocnění s následkem smrti.

Dokazování:

Pro značně komplikovaný odborný rozsah případu přizvali policisté SKPV ÚO Louny, po konzultaci se specialisty po linii TOXI, ke spolupráci vedoucího Odběrové laboratoře CBRNe

(Chemical, Biological, Radiological, Nuclear and explosives) – VAKOS XT, a. s., Mgr. Karla Lehmerta, Ph.D., který informace z problematiky šíření chemických a biologických látek v kriminálním prostředí předával specialistům Policie ČR v rámci různých instrukčně-metodických zaměstnání. Na základě jeho určení se další konzultace s toxikology, zejména s prof. MUDr. Sergejem Zacharovem, Ph.D., přednostou Kliniky pracovního lékařství Všeobecné fakultní nemocnice, zaměřily na fosfan jako zdrojovou látku působící popsané symptomy intoxikace. Po doplnění podrobností pitevního nálezu oddělením soudního lékařství Masarykovy nemocnice v Ústí nad Labem byla dne 15. 11. 2016 stanovena policisty SKPV, ÚO Louny, jako nejpravděpodobnější vyšetřovací verze otrava fosfanem. Hlavním určujícím faktorem bylo zaznamenané krvácení z úst Anett K. a prosáknutí parenchymatických orgánů obou obětí, které je charakteristické pro inhalační intoxikaci fosfanem.

Počáteční symptomy otravy Vjačeslava a Anett K. byly nespecifické. Pozdější pitva ukázala na překrvení všech orgánů, plicní edém a další poškození plic a ledvin. Toxikologická analýza žádné použitelné výsledky neukázala. Soudní znalkyně v oboru zdravotnictví prohlásila *post mortem* průkaz působení fosfanu jako příčinu úmrtí s větším časovým odstupem za nemožný, neboť v literatuře se uvádí, že prokázání takové intoxikace je možné jen s odstupem v řádu hodin. Z důvodu uzavření uceleného důkazního řetězce policejní orgán po poradě s odborníky z Odběrové laboratoře CBRNe – VAKOS XT a.s. přeci jen k provedení laboratorních analýz přistoupil.

S výsledky obou analýz byl seznámen policejní orgán i vedoucí oddělení soudního lékařství Masarykovy nemocnice v Ústí nad Labem. Policejní orgán však nedostal od vedoucí oddělení soudního lékařství klíč k určení slepých vzorků. Přes původně deklarovanou nemožnost průkazu fosfanu *post mortem* a vyjádření ohledně kauzální souvislosti mezi expozicí fosfanem a následným úmrtím obou poškozených soudní znalkyně z oboru zdravotnictví, poté co se seznámil s výsledky všech analýz, vyslovil expozici fosfanem jako nejpravděpodobnější příčinu smrti.

Analýzy prováděly dvě odborné skupiny – z Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně (V. Adam, O. Zítek, L. P. Vaníčková, J. Šofřová, Z. Lacková) a z Fakulty vojenského zdravotnictví Univerzity obrany v Hradci Králové (tým M. Pohanky) ve spolupráci s Odběrovou laboratoří CBRNe – VAKOS XT, a. s. Oddělení soudního lékařství Masarykovy nemocnice v Ústí nad Labem zachovalo v chladícím prostoru tkáňové vzorky ledvin v jednodílném zmrzlém útvaru. Pro další zkoumání bylo nutné rozmrazit celý útvar a pak teprve oddělit vzorek pro laboratorní analýzy. Oddělení soudního lékařství předalo dne 21. 12. 2016 ke zkoumání celkem tři slepé vzorky tkáně (A=39,6 g, B=33 g, C=31,9 g).

Proveditelným způsobem průkazu možného působení fosfanu na těla poškozených se ukázalo stanovení aktivity acetylcholinesterasy (AChE) ve vzorcích tkání Ellmanovou metodou. Detailní mechanismus a diagnostický význam nalezených hodnot je patrný z citované literatury [2, 8, 9]. Signifikantně vyšší a v podstatě identické hodnoty AChE ve vzorcích B a C ukazovaly na výrazně vyšší pravděpodobnost působení shodné látky na organismus v porovnání se vzorkem A. Z toho bylo možné odvodit i pravděpodobnost určení vzorků B a C jako vzorků pocházejících z těl obou zemřelých manželů K., zatímco výrazná odlišnost vzorku A ukazovala na referenční vzorek ze zdravého těla.

Poté již zbývala jen „drobnost“ – prokázat prostoupení toxického plynu z kontaminovaného pokoje č. 7 do pokoje zemřelých pomocí vyšetřovacího pokusu na místě. K realizaci

vyšetřovacího pokusu byla přizvána Odběrová laboratoř CBRNe – VAKOS XT, a. s. pro svoji zkušenost s forenzní prací v kontaminovaných podmínkách. Vedoucí laboratoře navrhl a následně realizoval se svým týmem provedení vyšetřovacího pokusu pomocí amoniaku (molekulárně nejbližší sloučeniny k fosfanu), zachycovaného do signálního roztoku v 3D prostorovém uspořádání umožňujícím definovat šíření kontaminačního mraku prostorem. Zároveň technické vybavení Odběrové laboratoře CBRNe – VAKOS XT, a. s., umožňovalo bezpečné provedení vyšetřovacího pokusu. Výstup činnosti byl následně popsán ve znaleckém posudku předaném vyšetřujícímu orgánu, kde byl popsán průnik fosfanu do cílového pokoje i šíření kontaminačního mraku uvnitř pokoje i po chodbě hotelu.

Právní hodnocení:

Případ byl kvalifikován jako přečin usmrcení z nedbalosti dle § 143 odst. 1, 3, 4 tr. zákoníku a Petr H. byl odsouzen k trestu odnětí svobody v trvání 3 let, jenž mu byl podmíněně odložen na zkušební dobu v trvání 5 let. Souběžně s tím je také odsouzený Petr H. povinen nahradit poškozeným příbuzným obětí (rodiče a děti zemřelých manželů K.) nemajetkovou újmu v podobě duševních útrap v celkové výši 1 820 000 Kč. Život to však obětem nevrátí a dvě malé děti a jejich prarodiče zůstanou bez živitelů.

Státní zástupce žaloval skutek jako přečin usmrcení z nedbalosti. Zcela zde byly, a to prokazatelně záměrně, opomenuty dva klíčové momenty:

a) skutek byl proveden nikoliv z nedbalosti, nýbrž úmyslně a s rozmyslem, neboť obviněný Petr H. prokazatelně věděl o nebezpečnosti aplikovaného prostředku Delicia GASTOXIN, který je určen pro svoji vysokou prostupnost k aplikaci pouze v průmyslových objektech, kam není lidem umožněn přístup, a tento prostředek aplikoval za úplaty opakovaně i v jiných ubytovacích prostorách nelegálně, neboť neměl oprávnění k nakládání s vysoce toxickými látkami; toto potvrzuje i text obžaloby, byť je v něm v rozporu s výpovědí obviněného učiněnou v přípravném řízení, kde státní zástupce uvádí, že obviněný toxický přípravek v jiných ubytovacích zařízeních nepoužil.

b) státní zástupce úmyslně odmítl rozšířit o odpovědnost za obecné ohrožení, kdy by se nejlépe hodila aplikace § 273 odst. 4, který by odpovídal vážnému riziku exploze fosfinu na chodbě hotelu, který unikal z pokoje nejbližšího ke kuřáckému koutku, neboť plyn je zároveň i vysoce hořlavý se samozápalnou teplotou 38 °C; díky dalším produktům rozkladu fosfidu hlinitého, účinné látky chemického přípravku Delicia GASTOXIN, zejména difosfanu, se fosfan samovolně vzněcuje a může se vzduchem tvořit výbušné směsi již při běžné pokojové teplotě [4, 10]; fosfan tvoří se vzduchem výbušnou směs již od koncentrace 1,79-1,8 % [1, 4]. Podrobná monografie udává výbušné koncentrace pro atmosférický tlak 1 bar a při teplotě 20 °C v koncentraci 31 mg/m³ [4].

Závěr:

Celý případ je zajímavý z odborného pohledu mnoha okolnostmi. Pro vyšetřování bylo kritickým bodem, že se na základě zkušeností externího forenzního specialisty na kriminální použití chemických a biologických látek podařilo odhalit příčinu úmrtí působením fosfanu a zastavit intenzivně se rozvíjející, ale slepou cestu verze alimentární otravy biologickými látkami. Výrazným úspěchem podporujícím hypotézu působení fosfanu pak byla i realizace permeačního testu spojená s kontaminačním mapováním šíření plynné noxy.

Ovšem co činí celý případ unikátním je průkaz aktivity AChE směřující k určení hodnot AChE pravděpodobně souvisejících s intoxikací fosfanem s odstupem v řádu měsíců po intoxikaci. Dostupná literatura totiž hovoří jen o průkazu působení fosfanu maximálně v řádu hodin po akutní intoxikaci. Tím se tento případ stal naprosto jedinečným v celosvětovém měřítku a otvírá tak možnost k aplikaci této metody i v případě dalších obdobných událostí, neboť v řadě míst světa se Gastoxin používá naprosto standardně, a kromě nehod dochází jistě i k úmyslným otravám. Fosfid hlinitý je jinak totiž jen obtížně zjištělný. Jeho vyloučení z organismu je v optimální dávce rychlejší než nástup klinických příznaků a dosud používané analytické postupy jej nejsou s odstupem času schopné detekovat.

Z pohledu důkazního je pak zajímavý myšlenkový zvrát soudní znalkyně v oboru zdravotnictví, odvětví soudní lékařství, která nejdříve kategoricky prohlásila intoxikaci fosfanem za absolutně vyloučenou s nemožností jakéhokoliv průkazu, který následně efektivně sabotovala nevhodným nakládáním s tkáňovými vzorky a zejména odmítnutím předat policejnímu orgánu klíč k určení původu tkáňových vzorků, kdy se vedoucímu vyšetřovací skupiny vysmála do očí, že jim analýza nevyšla, aby následně bez výhrad přijala její výsledky a ve svém posudku uvedla expozici fosfanem jako nejpravděpodobnější důvod přímé příčiny smrti.

Z pohledu právního je pak smutnou realitou neochota důsledně kvalifikovat a potrestat úmyslný čin, realizovaný chladnokrevně, s rozvahou, opakovaně a z nízkých pohnutek pro drobný osobní zisk, kvůli kterému zemřeli dva lidé jednou z nejkrutějších smrtí při plném vědomí.

Případ č. 2

Těžké ublížení na zdraví – viník nebo oběť?

Popis případu:

Ve veřejném prostoru ulic města P. v restauraci a poté i venku dochází k verbálnímu konfliktu, kdy zaměstnanci restaurace vymezují své území a vytlačují skupinu příchozích, kteří měli zájem utratit své peníze v restauraci. Verbální konflikt je ukončen smírnou cestou, kdy A. R. přesvědčil zbytek své skupiny k odchodu a tato opouští scénu. Následně před restaurací napadá M. M. naprosto bezdůvodně A. R. prudkým odstrčením zákeřně zezadu. V doznívající atmosféře verbálního konfliktu, kdy jsou všichni účastníci připraveni na neuskutečněný fyzický boj, útok M. M. jakožto první fyzický kontakt mění událost na aktivní fyzický střet.

Následuje protiútok pozdějšího odsouzeného A. N. ze skupiny hostů a to přímým kopem, tzv. „stop kopem“ na hrudník útočícího domácího M. M., který je tímto odsunut dozadu. Podle provedení je zřejmé, že pozdější odsouzený A. N. nezná kopovou techniku, neboť záklonem dozadu bere kopu velkou část síly. Host A. R. se pokouší klidnit N. S. Poté následuje protiútok pozdějšího poškozeného M. V. kopem z rozběhu na hosta A. R., který se ho pokouší vztaženýma rukama uklidnit. Podobné uklidňující gesto lze pozorovat i na postavení rukou pozdějšího odsouzeného A. N. Kop pozdějšího poškozeného M. V. je vzápětí doprovázen přímým úderem pěstí ze zadní nohy směřujícím na hlavu A. R.

Následuje protiútok později odsouzeného A. N. na M. M. útočícího na N. S. Bezprostředně následuje počátek útoku pozdějšího poškozeného M. V. na později odsouzeného A. N., který však v důsledku pádu nedokončí. Mezitím pokračují útoky M. M. a ostatních zaměstnanců restaurace i hostů na N. S. a K., přičemž dochází k protiútokům od domácích I. M. a následně i Š., která napadá později odsouzeného A. N. a sráží jej na zem. V průběhu dokumentované

videosekvence z bezpečnostních kamer na přilehlých objektech lze pozorovat 11 útoků dvou skupin stojících proti sobě a to skupiny domácích pod vedením provozního restaurace M. M. a spol. (včetně pozdějšího poškozeného M. V.) a skupiny cizinců s hlavní postavou rozvážného deescalátora konfliktu A. R. a spol. (včetně obou odsouzených).

Pozdější poškozený M. V. zakopl pravou nohou (obr. 1) a ztrácí rovnováhu na pozdějšího odsouzeného A. N. a přesto, že se ho pokouší A. N. reflexivně nataženou rukou zbrzdít, padá na zem. V pádu rotuje o 90° vpravo s podvědomou ochranou obličeje před přímým dopadem a dopadá na pravé rameno (obr. 2).

Obr. 1:

Následuje tvrdý úder spánkovou krajinou o žulový chodník s odskokem hlavy. A. N. se nad poškozeného M. V. sklání a v rychlém sledu ho pravou rukou bije do temenní části hlavy 10 údery v serii bez kontaktu hlavy s podložkou. Současně poškozeného M. V. 3x kopl A. N. šikmo plochou strany boty (vnitřním nártem) do oblasti pravé spodní části zad.

Obr. 2:

Poškozený M. V. se bez zaváhání zdvihá do pokleku a otáčí se o 90° proti poslednímu stanovišti později odsouzeného A. N., který však mezitím již odešel o 3 kroky stranou. Natočením A. N. zjišťuje, že se M. V. zvedá a pokračování jeho útoku ukončuje vysokým přímým kopem (tzv. „bodlo“) oblou gumovou špičkou sportovní boty zn. Vans, model Old Skool, do oblasti pravé tváře v okamžiku, kdy je poškozený M. V. ve skrčené pozici při vstávání. Při spatření kopu

poškozený M. V. uhýbá nahoru a vzad, což nutí později odsouzeného A. N. ztratit na rychlosti i razanci kopu přizvednutím těla na špičku druhé nohy.

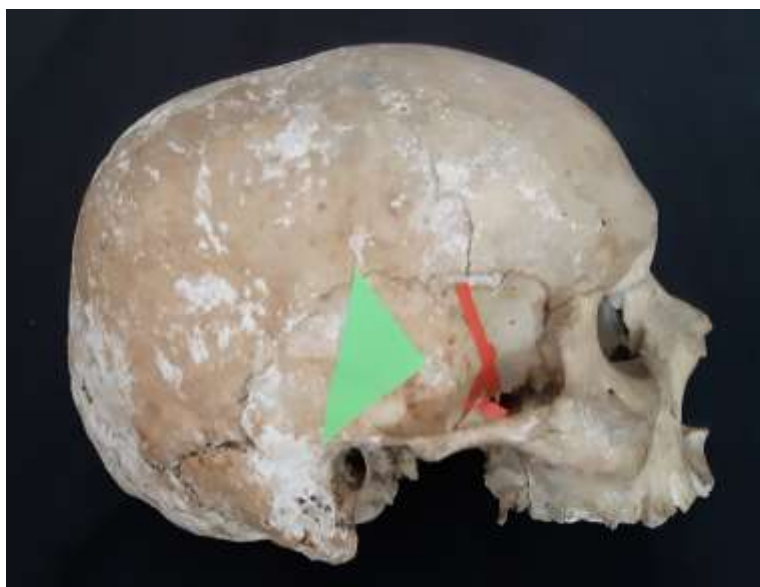
Poškozený M. V. padá k zemi po zádech s odrazem od kovového podstavce nedalekého pomníku. Jakmile vstává, z rozběhu je později odsouzeným A. N. kopnut do pravé dolní strany obličeje nízkým bočním kopem (nártovou stranou měkké plátěné sportovní boty zn. Vans, model Old Skool) zezadu. Tím zasahuje pravou část dolní čelisti, kde aktivuje vitální body nervového prstence (body M HN 14, ST 5 a 6, pravděpodobně i CO 24). Po tomto kopu upadá poškozený M. V. do okamžitého bezvědomí díky šokové vlně periferní nervové soustavy. Poté se konflikt přesouvá do východní strany náměstí, neboť na hosty útočí nadále skupina zaměstnanců restaurace a jiných hostů, kdy zejména v konfliktu neustále aktivně pokračuje provozní restaurace a iniciátor celého konfliktu M. M. a další. V jedné chvíli je později odsouzený A. N. sražen na zem podražením levé nohy od muže v oblečení kuchaře. Poté, co proběhnou strkanice doprovázené občas údery ve východní části náměstí, skupina hostů vedená A. R. se vrací na místo před restaurací, aby zjistili, co se stalo poškozenému M. V. V tom okamžiku je nekompromisně vyhazují zaměstnanci restaurace a hosté, co byli do konfliktu zapojeni na jejich straně.

Dokazování:

Budeme-li se držet pouze vymezeného úseku skutkového děje u daného poškozeného M. V., lze identifikovat celkem 4 údery/skupiny úderů a 3 skupiny následných traumatických změn na skeletu lebky a na měkkých tkáních.

Silové působení a charakter přiložených sil na lebku a měkké tkáně lze rozdělit na:

- náraz hlavy na pevnou podložku jako následek pádu
- série 10 rychlých úderů sevřenou pěstí
- přímý kop špičkou boty do očníce
- boční kop nártovou stranou

Obr. 3: Červené úsečky naznačují lomné linie dle rekonstrukce CT, zelená šipka ukazuje vektor působení síly

Fraktury neurokrania vznikly jako řetězec událostí různého původu (pád, kop, pěstní údery), působících v různých vektorech do stejného bodu. Bez primárního porušení pevnosti klenby lbi po pádu by však následující úderné síly nedosáhly intenzity dostatečné k fraktuře báze lebni. Devastace splachnokrania odpovídá přímému kopu zaznamenanému na videozáznamu bezpečnostních kamer na okolních objektech. Poškození měkkých struktur mozku jsou dvojího charakteru, kdy hluboké intracerebrální kontuzní změny ukazují na následek pěstních úderů (tzv. contrecoup), zatímco epidurální edém se subdurální složkou má spíše vztah ke spojeným úderům temporálně (pád) a frontálně (kop).

Z pohledu vývoje bojové situace se jednalo o klasickou rvačku, ve které proti sobě stály dvě skupiny mužů, kteří nejsou pro takovou konfliktní situaci vycvičení. Proto se konflikt odehrává na velké ploše a neustále se přelévá ze strany na stranu. Zejména skupina cizích turistů neustále ustupovala. Mnohé dělalo nastavení psychiky při ohrožení, kdy skupina turistů správně situaci vyhodnocuje jako ohrožení na životě a snaží se jako skupina bránit. Zaměstnanci restaurace a přihlížející se naopak snažili chránit teritorium restaurace.

Konflikt tedy probíhal na úrovni etologických vzorců jako střetnutí dvou samčích smeček, kdy domácí si chrání své teritorium a vyhání vetřelce. Je to nastavení myšlení dle etologického vzorce „my versus oni“ s násilným podtextem, který cílí na jedince, kteří vypadají, jednají a myslí jinak než druhá skupina. Odlišná barva pleti skupiny cizích turistů konflikt potencovala z pozice převahy „bílého muže“.

Tento druh konfliktů zpravidla vyvolávají a rozvíjí vůdci zúčastněných skupin, v tomto případě provozní restaurace M. M. Násilí vždy předchází nějaký proces eskalace. V tomto případě k eskalaci konfliktu došlo v hlavě útočícího provozního M. M. Když během boje dojde k adrenalinové excitaci, schopnost racionálně uvažovat značně klesá a dostaví se tunelové vidění a s možnou dočasnou ztrátou sluchu. Neustále útoky ze strany poškozeného M. V. a provozního M. M. na skupinu vyvolalo neadekvátní reakci odsouzených bratrů N., kteří se snažili opakovaně útočícího poškozeného M. V. vyřadit z boje za použití dostupných prostředků.

Mnohočetné údery do hlavy poškozeného útočníka M. V. ze strany odsouzeného A. N. jsou ukázkou toho, že není schopen útočícího M. V. vyřadit jedním úderem a ve strachu ho mlátí bez zjevného výsledku. Vzhledem k tomu použije, v zoufalé situaci, příliš velkou sílu do přímého kopu primárně směřovaného spíše na čelist, avšak pohybem poškozeného zasahující frontálně očnici, a tím dojde k dokumentovanému zranění poškozeného M. V. I tento kop je technicky špatný z pohledu bojové techniky, neboť vypovídá spíše o fotbalovém tréninku kopajícího než o znalosti správné bojové techniky. Uvedení do bezvědomí kopem odsouzeného A. N. bylo náhodné a jeho technické provedení opět ukazuje na trénovaného fotbalistu, nikoliv na bojovníka. Nejvíce útoků z obou stran je formou strkání a občasných úderů, které ale nejsou vedeny technicky, a proto předávají málo síly. Obě strany vzhledem k absenci výcviku nejsou schopni vést úderové techniky s přesností a mlátí proto kolem sebe. Konflikt udržuje v proudu skupina zaměstnanců restaurace kolem provozního M. M., která se snaží neustále napadat skupinu hostů a vytlačit je z prostoru náměstí.

Právní hodnocení:

Původně byl případ kvalifikován jako obvinění z výtržnictví dle § 385 tr. zák. a těžkého ublížení na zdraví dle § 145 tr. zák., následně však byly v odvolacím řízení skutky kvalifikovány

obžalobou jako zločin vraždy ve stadiu pokusu podle § 21 odst. 1 tr. zákoníku k § 140 odst. 1 tr. zákoníku a oběma obžalovaným bratrům byly navrženy tresty odnětí svobody na spodní hranici zákonné trestní sazby se zařazením pro jejich výkon podle § 56 odst. 3 tr. zákoníku do věznice s ostrahou. Ačkoliv se v hlavním líčení soud k tomuto návrhu státního zástupce nepřiklonil, v podaném odvolání o výroku i trestu se státní zástupce domnívá, že uložené tresty odnětí svobody tak, jak je vyměřil nalézací soud pod polovinou zákonné trestní sazby, jsou tresty nepřiměřeně mírné a tyto by měly být nově uloženy nad polovinou zákonné trestní sazby, a to pro obžalovaného A. N. nejméně na devět let, neboť byl při útoku na poškozeného M. V. více činný a zasadil nejprve deset ran pěstí do hlavy a poté ho kopnul velkou intenzitou do hlavy. Pro druhého obžalovaného A. N. navrhuje trest odnětí svobody v trvání osmi let, neboť se jedná o osobu nikoliv bezúhonnou, a na poškozeného zaútočil třikrát kopnutím do zad a pravého boku a na závěr do obličeje, po jehož útoku se poškozený přestal hýbat.

Pikantním detailem celého řízení je prohlášení justičního pracovníka, když byl tento upozorněn na zřetelnou pádovou sekvenci útočícího poškozeného M. V., která byla prvopočátečním zdrojem traumatu lbi, zachycenou na bezpečnostních kamerách a zvýrazněnou i extrahovanými snímky z těchto videozáběrů, že tam pád nevidí, a proto tam není (*sic!*). Společností tehdy hýbala mediálně podporovaná hysterie, která měla útočníka vykreslit jako ubohou oběť, se zřejmou společenskou objednávkou na exemplárním potrestání obou napadených. Zdroj této systémové manipulace je snadno dohledatelný...

Celý případ byl nakonec i přes masivní nátlak na odvolací senát uzavřen potvrzením původního rozsudku pro A. N. a snížením výše trestu o půl roku pro druhého z bratrů na 5,5, resp. 5 let. „I když šlo nepochybně ze strany obou obžalovaných o brutální útok, nedosáhl ještě takové úrovně, aby naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu vraždy,“ konstatoval k verdiktu předseda odvolacího senátu.

Závěr:

Původní obvinění z výtržnictví dle § 385 tr. zák. a těžkého ublížení na zdraví dle § 145 tr. zák. bylo na základě znaleckého posudku z oboru zdravotnictví v odvolacím řízení kvalifikován obžalobou jako zločin vraždy ve stadiu pokusu podle § 21 odst. 1 tr. zákoníku k § 140 odst. 1 tr. zák. s maximální sazbou 18 let nepodmíněně. Diplomatičtým přístupem soudce byl případ uzavřen k nespokojenosti všech stran nerozdílně. Nejzajímavější je ovšem rezolutní postoj vůči dobře dokumentačně podloženým důkazům obhajoby, kdy soudní znalec z oboru zdravotnictví povolán obžalobou zjevně popíral základní anatomická i fyzikální fakta a velmi vášnivě, byť značně nepřesvědčivě napadal znalce obhajoby. Důkazy obhajoby byly soudem odmítnuty pro nadbytečnost, neboť by zcela zřejmě prokazovaly nepohodlnou realitu ukazující poškozeného jako skutečného útočníka, který se i v minulosti profiloval jako člověk schopný a ochotný násilím zasahovat do cizích sporů, aby je vyřešil podle svého.

Případ č. 3

Rasista křičí „Chyt'te rasistu!“

Popis případu:

Osoba E. A., původem polská Američanka, se vymezuje proti českému e-shopu s tábornickými a historickými předměty, jehož produktové spektrum je striktně apolitické, historizující, fantasy produkty odpovídající vzorům, civilní móda je historicky či tématicky zaměřená. Symbolika

včetně náboženské – předkřesťanské i křesťanské – odpovídá jednotlivým historickým obdobím, stejně jako skladba materiálů a aplikace ozdobných prvků.

Cílená aktivní dezinformační kampaň E. A. zahrnovala rozsáhlou práci ve virtuálním světě, kde zapojila různá elektronická masová média od komunikačních platforem typu Facebook či Reddit až po Youtube k šíření petice dehonestující za pomoci argumentačních klamů, manipulací až přímých lží jak samotný e-shop, tak i jednoho z jejích majitelů. Deklarovala je jako prodejce rasistických triček, podporujících bílé supremacisty, a zároveň vysmívající se ušlechtilým odkazům hnutí Black Live Matters, dále vyzývající k protimuslimským náladám a nacionalismu. Toho se dle názoru E. A. firma dopouštěla prodejem triček s nápisy „Defend Europe“ (odkazujícími na historickou bitvu u Vídně r. 1683) či „Viking Live Matters“ nebo „Czech Out“.

Proti e-shopu a zejména i proti jednomu z jeho majitelů a jeho přátelům uvedených ve skupině na Facebooku jako fyzickým osobám se E. A. dopouštěla mnoha petičními akty na různých platformách zjevným podněcováním cílené nenávisti za účelem dehonestace. Tato zřejmá identifikace konkrétního člověka, v souvislosti s mnohokrát uváděným upozorněním na jeho údajně pravicové/rasistické a jiné názory nekonvenující populačním skupinám neostýchajícím se použít násilí vůči svým názorovým oponentům, je zjevným naváděním k přímé akci. Přímou akci pak mohou být nejen virtuální útoky na fyzickou osobu či e-shop, ale existovala i reálná šance fyzického útoku realizovaného některým z fanatiků své víry v rasovou či jinou pravdu. Reálným výsledkem je pak okamžitá ekonomická škoda vzniklá ze stornovaných obchodních operací e-shopu, kde došlo ke škodě v řádech milionů korun díky zrušeným zakázkám na dodávku rekvizit do několika filmů či seriálů.

Proti tomuto veřejnému působení E. A. se nejdříve ohradila sama firma, leč neúspěšně. Následně i její právní zástupce vyzval E. A. i jejího právního zástupce k zastavení těchto aktivit s odkazem na trestní odpovědnost za vzniklou škodu. Ačkoliv je virtuální prostor plný předmětů, které s humornou nadsázkou upozorňují na nesmyslnost fanatismu, rasismu a jiných sociálně patologických jevů, cílem aktivity E. A. se stala pouze tato česká firma – pravděpodobně proto, že u ní sama dříve historické repliky drobných šperků sama nakupovala.

Pro stanovení míry vlivu sledovaných produktů bylo důležité z etického pohledu zhodnotit, zda cílová obchodní společnost porušuje prodejem svých produktů principy podnikatelské etiky a dopouští se tak eticky nesprávného jednání tím, že tímto prodejem úmyslně propaguje hnutí směřující k potlačování osobních, rasových a národnostních svobod a že existuje reálné riziko vytváření cíleného společenského vlivu na veřejnost pomocí produktového sortimentu, konkrétně pomocí prezentace zobrazovaných symbolů a hesel. Napříč lokálním i světovým trhem existuje řada producentů oděvů s podobnými motivy (viz dále). Nejedná se prodejce rasistické, machistické, pravicové, levicové – jde pouze o obchodníky, kteří využívají zájmu různých občanů demonstrovat společensky přijatelnou formou svůj názor.

Autorka článků a petic E. A. si všimla, že *“pohanský obchod”* prodává *“spoustu triček se slogany, používanými bílými supremacisty”* – například křesťanské heslo *Deus vult*, parodické *Viking/Slavic Lives Matters* či historické prohlášení *Defend Europe* spojené s bitvou u Vídně r. 1683. Je s podivem, že si v témže obchodě v minulosti koupila *“nějaké slovanské přívěsky”*, které však ve skutečnosti byly replikami přívěsků z období antického Říma. K tomu sama E. A. říká, *“...jestli to není toto politické klima, co činí názory jako ty Wulflundu méně nápadnými. Všechno toto vyvolává posedlost, protože já tyto věci beru vážně.”* Zde autorka jasně uvádí svůj

osobní názor, manipulativně propojovaný s apelem na posedlost a v dalším odstavci vyvolávající návodný odkaz na přímou akci vůči opozičnímu názoru ztělesněnému konkrétní osobou.

Dále E. A. pokračuje neméně zajímavým prohlášením: „*Přívěsek, co jsem si od Wulflundu koupila, Mokoš a Lunulu. Dva starověké slovanské obrazy. A nestojím o obchod, který vydělává na rasistické symbolice prodejem předmětů, které jsou pro mě posvátné. Toto jsou důležité symboly a já nechci, aby se k nim místa jako Wulflund přibližovala. Rasisti si věci jako jsou tyto nezaslouží. Tedy, co bychom si z tohoto všeho měli odnést? Pokud věříte tomu, že **Thor nenávidí rasisty, že ve Valhalle nejsou žádní rasisti a že si Martanadra přijde pro všechny bigotní lidi, přidejte se ke mně a jedněte.***“ V tomto odstavci, jako příkladu, kterých je mediální tvorba E. A. plná, lze pozorovat nejen manipulativní apel k přímému útoku na konkrétní identifikovanou osobu spoluzakladatele e-shopu, ale i zákeřnou historickou manipulaci náboženského charakteru, ne nepodobnou prohlášení papežského legáta Arnauda Amauryho za albigenké křížové výpravy (1208-29): „*Zabte je všechny a Bůh si ty své pozná.*“ Historik a religionista Mgr. Pavel Kmoch vidí náboženský i historický rozměr útočných tvrzení E. A. jasně: „*Autorka článku si ostatně protirečí poměrně soustavně. Sama sebe označuje za “pohanku”, a správně uvádí, že na severských symbolech nic rasistického není, a rovněž tvrdí, že “není rasistka”. Což vzápětí popře označením skupiny lidí, kteří se jí nelíbí, za “bílé supremacisty”. To je rasismus v jeho nejčistší podobě (sic!). Autorce vadí trička s nápisem “Slavic lives matter”, ovšem trička s nápisem “Black lives matter” nezmiňuje.*“

Dokazování:

Opakovaná jasně deklarovaná podpora hnutí „*Black Lives Matter*“ autorkou článků E. A. je však velmi pofidérně humanistická, neboť autorka článků se plně ztotožňuje s hnutím BLM, jehož morální kredit je po odhaleních spojených s jeho zákulisím a zejména spoluzakladatelkou Patrisse Cullorse silně otřesený. Ovšem nejzásadnějším problémem je veřejná podpora teroristického hnutí Hamas (Twitter, 17. květen 2021), již deklaruje podporu Palestincům proti izraelskému kolonialismu. Podobně jako BLM i E. A. se halasně vymezuje proti rasismu, ačkoliv sami jsou představiteli reverzního rasismu.

Nic z toho není z produktů či celého portfolia napadeného e-shopu zřejmé. Rasismem není dle definice z EU Operačního programu Zaměstnanost (ESF) přesvědčení o užitečnosti segregace skupin obyvatelstva podle jejich rasy. Tedy přesvědčení, že pro obecné dobro je lepší, když tyto rasy nežijí smíchány dohromady na jednom místě, ale žijí, pracují a vzdělávají se alespoň do určité míry odděleně. A to je, z historického pohledu, přesně zapadající do konceptu předkřesťanských či raně křesťanských dob, do jejichž rámce se portfolio produktů předmětného e-shopu stylizuje.

Mgr. Pavel Kmoch dále zcela zřejmě a zřetelně upozorňuje na skutečnost, „*...že nacistické Německo přebralo mnoho symbolů římské říše.*“ A nejenom té. Samotná svastika je dávným křesťanským i budhistickým symbolem, svastikami byl pošitý pohřební rubáš svaté Ludmily, nachází se ve dlažbě raně gotických křesťanských kostelů. Podobně starým symbolem je později křesťanský kříž, nebo pěticípá hvězda. Přesto autorku petice E. A. nechává zcela chladnou například rudá hvězda na dresu fotbalového klubu Slavia, vzato *ad absurdum*, symbol, v jehož jménu zemřely desítky milionů lidí.

Tvrzení, že napadený e-shop podporuje rasismus tím, že prodává tričko s datem porážky Turků u Vídně, ale neprodává tričko s datem začátku 2. světové války, je pak zcela absurdní *whataboutismus*. Firma podobným způsobem používá symbol českého lva, nebo šperk ve formě lebky šavlozubého tygra. Neméně absurdní je tvrzení, že rasistické je i tričko s nápisem SPQR (*Senatus Populusque Romanus*, senát a lid římský; toto heslo se dodnes nachází ve znaku města Řím). Jako vrchol rasismu uvádí autorka citát *Molon Labe*, nikoli pro jeho faktický význam, ale proto, že jej opět údajně používá kdosi, jehož názory jí nekonvenují. Je to totiž jedna z nejznámějších tzv. lakonických frází, napříč západní kulturou všeobecně rozšířená a srozumitelné vyjádření symbolizující rozhodný odpor a neústupnost mluvčího, ovšem vůbec nevyjadřující, o jaký názor se konkrétně jedná.

Ke konkrétním symbolům – tričko Defend Europe nepochybně odkazuje na porážku Turků u Vídně v roce 1683. Nejednalo se ovšem o válku “rasovou”, jak se autorka snaží naznačit, ale o válku náboženskou a především dobyvačnou – ekonomickou. Osmanská říše dobytá území příliš nábožensky neomezovala, ale exploatovala je hospodářsky, a kulturně je brzdila o několik desetiletí. Pokud jsou obyvatelé Evropy hrdí na to, že se jejich předkové ubránili osudu moderního Balkánu, stejně jako se v letech 2. světové války ubránili osudu ještě horšímu, omlouvat to údajným rasismem je velmi laciné. Byli spojenci, kteří porazili nacistický režim, rasisty? Ne, nebyli. Naopak, rasismu se bránili. A vztaženo k přítomnosti – i dnes se někteří lidé obávají ekonomické migrace. Je to rasismus...? Není to rasismus, je to přirozená lidská obava o zdroje. Je vyjádření této obavy prostřednictvím historizujícího motivu rasismem? Ne, není.

Deus Vult opravdu není heslo z videohry, jak tvrdí E. A. Jedná se o spontánní zvolání lidu po promluvě papeže Urbana II. na koncilu v Clermontu, kterou roku 1095 vyhlásil první křížovou výpravu. Pro tehdejší Evropu, která žila především katolickou vírou, bylo osvobození Božího hrobu ještě zásadnější otázkou, než je pro autorku její boj s údajným rasismem.

Viking lives matter. Co nám tento slogan říká? Na vikingských životech záleží. Známe dnes nějakého Vikinga? Já osobně ne, a myslím, že ani nikdo další. Ovšem pro autorku je to jasný rasismus, stejně jako je pro mnohé rasistické heslo „*All lives matter*“. Což je ale přesně to, co je důležité.

V souvislosti s hodnocenou situací Ing. Zdeněk Mikulka, B.Th., Ph.D., zabývající se profesionální etikou, jasně charakterizuje vzniklý spor z pohledu posuzované společnosti jako etický problém. Obchodní společnost je postavena do situace, kdy čelí kritice za to, že prodejem svých produktů úmyslně propaguje hnutí směřující k potlačování osobních, rasových a národnostních svobod a že tento prodej představuje reálné riziko negativního společenského vlivu. Obchodní společnost tuto kritiku odmítá a jak plyne z kontextu a vývoje celé situace, odmítá také požadavek na ukončení prodeje inkriminovaných produktů. Společnost je tedy postavena do situace, kdy je, z etického pohledu, vystavena požadavku/řešení, které vnímá jako nesprávné a nespravedlivé. Celá situace díky své toxicitu vyžaduje řešení, protože v této fázi nejsou patrné žádné náznaky smířícího jednání a uzavření dohody mezi účastníky celého sporu pro nezáměr a hraniční postoje útočící strany.

Eticky správným řešením celé situace je přijetí takových opatření ze strany společnosti vlastníci napadený e-shop, která by zamezila vzniku a šíření podezření na porušování principů podnikatelské etiky formou úmyslné propagace hnutí směřující k potlačování osobních, rasových a národnostních svobod a cíleného vytváření negativního společenského vlivu. S tím

se předmětný e-shop vyrovnal poměrně efektivně, neboť produktové spektrum je striktně apolitické, historizující, fantasy produkty odpovídající vzorům, civilní móda je historicky či tematicky zaměřená. Symbolika včetně náboženské – předkřesťanské i křesťanské – odpovídá jednotlivým historickým obdobím, stejně jako skladba materiálů a aplikace ozdobných prvků. Komplex stránek e-shopu se nehlásí k podpoře ani nepopírá žádné národnostní, rasové, sociální či biologické entity.

Neprokázaní (nenaplnění) kritického předpokladu současně představuje etické potvrzení práva zainteresované strany na neomezený prodej svých produktů a také naplnění principů společenské odpovědnosti společnosti. Toto řešení představuje i naplnění principů užitečnosti a odpovědnosti a vrcholí v naplnění principu spravedlnosti. V této variantě dochází i k největšímu sblížení všech stanovených etických kritérií (právo, odpovědnost, užitečnost, společenská zodpovědnost a spravedlnost).

Právní hodnocení:

Podáním podnětu státnímu zastupitelství na skutečnosti nasvědčující spáchání přečinu pomluva podle § 184 odst. 1, odst. 2 trestního zákoníku, případně přečinu poškození cizích práv podle § 181 odst. 1 písm. a) trestního zákoníku se roztočil zajímavý kolotoč. Státní zástupce po seznámení se s obsahem předmětného podání dospěl k názoru, že z obsahu podání podezření ze spáchání trestného činu nevyplývá z důvodu absence naplnění objektivní stránky skutkové podstaty trestného činu pomluva podle § 184 trestního zákoníku i trestného činu poškození cizích práv podle § 181 trestního zákoníku.

Státní zástupce se dopustil krystalicky čisté manipulace, kdy za pomoci sekvenovaných argumentačních klamů přizpůsobil své vyjádření obhajobě E. A. v plném rozsahu, kdy podle něj konkrétní produkty spojila s určitými událostmi a symboly, nejsou tyto její názory nesmyslné, jak se oznamovatel domnívá, ale zdůvodněné konkrétními odkazy na užití dané symboliky, jakkoliv s nimi není možné bez výhrad souhlasit a tyto její názory nemusíme sdílet, nějaký reálný základ však mají. Označení historické symboliky demonstrované muzeálními replikami předkřesťanských předmětů určenými pro vyznavače reenactmentu a living history za rasistickou, pravicově extremistickou, nacionalistickou či protimigrační je podle státního zástupce názorem obhajitelným, zároveň krytým svobodou projevu garantovanou ústavně, aniž by se snad jednalo o zveřejňování nepravdivých informací, které by bylo nutné řešit prostředky trestního práva.

Asi nejpůsobivějším bodem vyjádření státního zástupce se stala výtku neodbornosti předloženého odborného vyjádření, že jeho zpracovatelé neváhají „*opakovaně pejorativně bez dalšího vysvětlení označovat hnutí Black Lives Matter hnutím rasistickým, aniž by ani náznakem upozornili na myšlenky, které stály v jeho počátku. Mezi nimi je i protest proti selektivní policejní brutalitě namířené proti Afroameričanům v USA.*“ Toto prohlášení je samo o sobě velmi nevhodné, neboť hnutí *Black Lives Matter* je již z podstaty věci rasistické stejně jako např. *Ku-klux-klan* – obě hnutí vyzdvihují nadřazenost jedné rasy nad druhou a ve jménu obou se páchá násilí. Podobně jako byl italský fašismus, německý národní socialismus či marxismus hnutími za sociální rovnost lidí, tak obdobně pozitivně začínala (a negativně končila) řada hnutí. A vyjádření státního zástupce k celému podání je podobných hvězdných výroků plné – příklad je prohlášení, že jestliže se někdo přátelí (i jen virtuálně na Facebooku) s členy bývalé kapely Orlík, pak jsou rasisté nejen oni, ale i jejich přátelé. Dle této logiky by

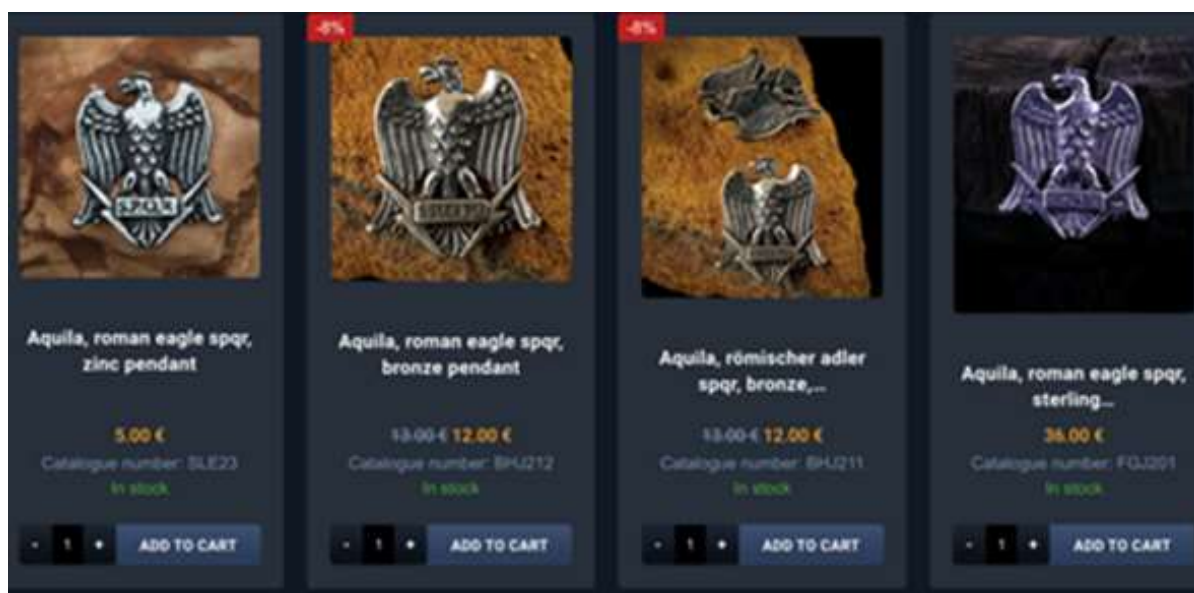
pak slavná série filmů o básnících byla rasistická, jelikož v ní vystupuje člen kapely Orlík David Matásek.

Závěr:

Podání poškozeného bylo u státního zastupitelství založeno *ad acta* bez postoupení policejnímu orgánu, neboť velmi složitou a překroucenou konstrukcí pan státní zástupce dospěl ke zjištění, že se nejedná o způsobilý podklad pro vedení trestního řízení, ačkoliv byla přítomna jasná výzva k útoku na osobu spolumajitele firmy, řadou hrubě nepravdivých výroků vznikla firmě značná škoda a současně označení jako „*rasista*“ či „*bílý supremacista*“ není pro zřejmého českého vlastence (nikoliv nacionálního socialistu) jednoznačně difamujícím, na rozdíl od označení hnutí BLM propagujícího a adorujícího černošský rasismus jako „*rasistické*“.

Panu státnímu zástupci se nelíbila ani možnost obrany právnické osoby proti újmě na právech, neboť jasně deklaroval, že by toto musel skutkově vymezit již v usnesení o zahájení trestního stíhání – a k tomu z jeho strany jednoznačně nebyla vůle. Zlatým hřebem na závěr bylo prohlášení, že útočná tvrzení E. A. mají „*...akceptovatelný základ, když jsou ve své podstatě kritikou podnikání, při kterém je vyděláváno na prodeji zboží se symbolikou zneužívanou pravicovými extremisty.*“ K tomu se nelze dále vyjadřovat slovem, stačí tedy fotografie některých „*extremistických*“ předmětů, jinak též replik historických, předkřesťanských artefaktů.

Obr. 4: Foto replik historických předkřesťanských artefaktů

Co říci závěrem? Vnímání důkazních prostředků se liší. Zcela zřejmě není hlavní zdroj odlišností zakotven v systémových pravidlech, ale díky četnosti případů – autoři měli problém vybrat pouze tři nejzajímavější z celé palety dostupných – se zdá být zdrojem divoká svobodomyšlnost lidských osobností, které se ani v justici nedají spoutat pravidly procesního myšlení. Subjektivní pohled na předkládané kauzy se pak spolu s manipulativním přístupem ostatních aktérů, vhodně využívajících nejrůznější argumentační klamy, stává kritickým bodem věrohodnosti justice a zároveň limitním prvkem důvěryhodnosti procesu vymáhání práva. Celý proces pak spíše připomíná negociaci při obchodním jednání, kdy výsledek závisí na schopnostech manipulace s protivníkem než na aplikaci předvídatelného právního postupu s včasným a spravedlivým výsledkem. Což potvrzuje staré úsloví o slepé spravedlnosti...

Literatura

1. Balali-Mood, M. Phosphine. International Programme on Chemical Safety [online], 1997, citováno z www.inchem.org/documents/pims/chemical/pim865.htm
2. Ellman, G. L. Courtney, K. D., Andres, V. jr., Feather-Stone, R. M. *A new and rapid colorimetric determination of acetylcholinesterase activity*. *Biochem Pharmacol*, 7, pp. 88–95, 1961. doi: 10.1016/0006-2952(61)90145-9.
3. Evidence in criminal investigations. Home Office, ver. 5.0, 2020.
4. Greene, A. R.; Sheldon, S.; Banks, H. J. The Flammability Limit of Pure Phosphine-Air Mixtures at Atmospheric Pressure *in Controlled Atmosphere and Fumigation in Grain Stores Proc.*, Elsevier, 1984.
5. Lehmert, K.; Pšenička, L. Průkaz úmrtí následkem inhalace fosfanu. *Kriminalistický sborník*, 2021, 65 (4), ISSN 1453-259X.
6. Lehmert, K.; Pohanka, M.; Adam, V.; Pšenička, M. Unikátní průkaz úmrtí následkem inhalace Gastoxinu. *Drugs Forensics Bull*, 2021, 27 (2), ISSN 1211-8834.
7. Lehmert, K. Úmrtí následkem fumigace Gastoxinem. In *Sborník XIII. konference DDD – Přívorovy dny*. 1. vyd. Praha: Sdružení DDD, 2018, ISBN 978-80-02-02799-7.
8. Pohanka, M. (2013a). *Butyrylcholinesterase as a biochemical marker, a review*. *Brat Med J* 114: 726-734. doi: 10.4149/BLL_2013_153.

9. Pohanka, M. (2013b). *Cholinesterases in biorecognition and biosensor construction, a review*. Anal Lett 46: 1849-1868. doi: 10.1080/00032719.2013.780240.
10. Vohlídal, J.; Štulík, K.; Julák, A. *Chemické a analytické tabulky*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1999.

Kontakt

Mgr. Karel Lehmert, Ph.D.

Ústav humanitních studií Newton University

5. května 1640/65, Praha 4

karel.lehmert@newton.university

doc. PhDr. PaedDr. Eva Ambrozová, Ph.D., MBA

Ústav humanitních studií Newton University

5. května 1640/65, Praha 4

eva.ambrozova@newton.university

PhDr. Ing. Vratislav Pokorný, MBA

Ústav humanitních studií Newton University

5. května 1640/65, Praha 4

vratislav.pokorný@newton.university

doc. Ing. Jiří Kolečák, Ph.D., MBA, LL.M.

Ústav humanitních studií Newton University

5. května 1640/65, Praha 4

jiri.kolenak@newton.university

ELEKTRONICKÉ DOKAZOVÁNÍ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ Z POHLEDU ZNALCE

Miroslav Ludvík

Abstrakt

Elektronické důkazy hrají v trestním řízení stále významnější roli, neboť digitální stopu zanecháváme každým okamžikem svého života. Mállokdo si tuto skutečnost uvědomuje s náležitou důležitostí, a to především ve světle toho, kdy v dnešní době máme v telefonu a v počítači velmi citlivé údaje. Ačkoli byl nedávno přijat zákon č. 254/2019 Sb. o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, stále není právně upravena forenzní činnost, což má za následek nejednotnost této činnosti a též její více či méně oprávněné napadání ze stran advokátů. Stále problematická je nejednotná práce s elektronickými důkazy, a to od chvíle kdy jsou tyto policií zajištěny. Na straně OČTŘ se tak nezdřídka objevují závažné chyby, které mohou vézt až k situaci, kdy soud rozhodne o jejich absolutní nepoužitelnosti.

Klíčová slova

elektronický důkaz, data, znalecký posudek, forenzní činnost, prokazatelnost, trestní řád

Abstract

Electronic evidence is playing an increasingly important role in criminal proceedings as we leave a digital footprint every moment of our lives. Few people realise this with the importance it deserves, especially in light of the fact that we nowadays have very sensitive data on our phones and computers. Although Act No. 254/2019 Coll., on experts, expert offices and expert institutes has recently been adopted, forensic activities are still not regulated by law. The result is inconsistency in this activity and more or less justified challenges against it by lawyers. Electronic evidence is not approached consistently from the moment it is obtained by the police and this is still causing problems. Serious mistakes are not infrequently made on the part of the investigative, prosecuting and adjudicating bodies; this may lead to a situation where the court decides that electronic evidence is absolutely impossible to use.

Keywords

electronic evidence (digital evidence), data, expert opinion, forensic activity, conclusive force (provability), Criminal Procedure Code

Na úvod je vhodné uvést trochu teorie vztahující se k dokazování v trestním řízení. Základní skutečnosti, které jsou v trestním řízení dokazovány, jsou demonstrativně uvedeny v § 89 odst. 1 trestního řádu¹, tedy (i) zda se stal skutek, v němž je spatřován trestný čin, (ii) zda tento skutek spáchal obviněný, případně z jakých pohnutek, (iii) podstatné okolnosti mající vliv na posouzení povahy a závažnosti činu, (iv) podstatné okolnosti k posouzení osobních, rodinných,

¹ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů.

majetkových a jiných poměrů obviněného, (v) podstatné okolnosti umožňující stanovení následku, výše škody způsobené trestným činem a bezdůvodného obohacení a (vi) okolnosti, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její spáchání.

Hned následující odstavec, tedy § 89 odst. 2 trestního řádu uvádí, že za důkaz může sloužit vše, co může přispět k objasnění věci, zejména výpovědi obviněného a svědků, znalecké posudky, věci a listiny důležité pro trestní řízení a ohledání.

Tento příspěvek slouží pro bližší přiblížení důkazu znaleckým posudkem, jelikož je psán z pohledu znalce, a konkrétně se zabývá znaleckým zkoumáním elektronických důkazů.

Na tomto místě je vhodné si ujasnit používané pojmy. „Elektronický důkaz“ a „elektronické dokazování“ jsou sice obecně užívány mezi odborníky z praxe i v akademickém prostředí, avšak nejsou definovány v žádné právní normě. Obecně však panuje shoda na tom, že elektronické důkazy jsou ty, které souvisí s daty uživatele bez ohledu na to, zda se jedná o e-mail, zprávy, soubory, informace o tom, kdy, kam a odkud se uživatel připojoval apod.

Problematika ne/změnitelnosti elektronického důkazu

Elektronické důkazy mají řadu specifík oproti jiným typům důkazů. Pro větší názornost si lze představit rozdíl mezi odebraným vzorkem DNA a zajištěným externím USB diskem. Lidské poznání neumožňuje změnit vzorek DNA tak, aby výsledkem byl vzorek s předem daným stavem DNA. Oproti tomu na externím HDD je možné data změnit „jak je třeba“, tedy do předem určeného cílového stavu. Nicméně pokud je celou dobu od zajištění s externím HDD zacházeno „správně“, nelze tento důkaz jakkoli změnit či zaměnit, aniž by to mohlo být snadno odhaleno a jakékoli námitky, že s médiem bylo neoprávněně manipulováno, budou v případě správného postupu velmi pravděpodobně zamítnuty. V praxi to však není pravidlem a námitky jsou často oprávněné. Pojem „správně“ je neurčitý, neboť v České republice neexistuje zákonná ani podzákonná norma, která by upravovala forenzní činnost a záleží pouze na soudci, jak konkrétní situaci vyhodnotí. Pro naše potřeby tímto rozumíme postup, který vylučuje manipulaci s elektronickým důkazem. Je třeba si dát pozor zejména na způsob zajištění důkazu, jeho rozpečetění, předání znalci či znaleckému pracovišti, a vrácení znalcem zpět orgánům činným v trestním řízení (dále jen OČTŘ). K nezbytnosti, aby byl důkazní prostředek opatřen a přechováván způsobem, o němž nejsou pochybnosti, že mohl být jakkoliv, úmyslně, z nedbalosti nebo pouhou náhodou upraven, pozměněn nebo zaměněn za prostředek jiný tak, aby byla zachována spolehlivost důkazů, se vyjádřil svým nálezem i ústavní soud². Zde nelze než doporučit tuto problematiku konzultovat se znalcem z příslušného oboru. Pokud je celý proces prováděn správně, neměly by být případné námitky obhajoby stran manipulace úspěšné. Pro větší názornost uveďme jeden příklad, kdy naše znalecká kancelář byla přibrána opatřením soudu k vypracování znaleckého posudku, jehož předmětem bylo forenzní zkoumání zajištěného PC, jehož prostřednictvím měl obžalovaný páchat závažnou trestnou činnost. Veškeré analyzované skutečnosti na nalezené technice, a nebylo jich málo, podporovaly verzi obžaloby, a to až do doby, kdy jsem byl obhajobou dotázán, zda s technikou bylo po celou dobu zacházeno tak, aby byla vyloučena manipulace. Konstatoval jsem, že nikoli. Následovaly otázky předsedy senátu, zda bylo možné této manipulaci zabránit. Vysvětlil jsem, že to bylo možné a popsal postup, jak tuto manipulaci jednoduše eliminovat, načež soud rozhodl o absolutní nepoužitelnosti důkazu, na kterém byla postavena převážná část obžaloby.

² Nález Ústavního soudu ze dne 15. 2. 2016, sp. zn. I. ÚS 368/15.

Další částí v celém procesu je zajišťování, kdy znalec dostane zajištěnou techniku a opatření o přibrání znalce obsahující znalecké otázky. Zde je třeba mít stále na paměti, že oficiální metodika pro zajišťování elektronických důkazů neexistuje. Existuje však celá řada obecných pravidel znalecké práce, ze kterých následně vychází postupy i zde. Tak například posudek musí být opakovatelný a přezkoumatelný³, což v praxi mimo jiné znamená, že znalec by neměl svou činností zkoumanou techniku jakkoli pozměnit či dokonce znehodnotit. Zkoumá-li znalec zajištěný server, notebook či jen paměťová média jako jsou disky, SD karty atd., nemůže je použít, jak to dělá běžný uživatel. Znalec musí zajistit, aby obsah disku nebyl při znaleckém zkoumání jakkoli modifikován, a proto jej musí používat v režimu pouze pro čtení. Podobných pravidel je celá řada. Taktéž existují metodiky, tzv. best practices pro forenzní práci s datovými nosiči⁴. Při popisu této části nelze nezmínit, že stejně jako v každé jiné profesi i mezi znalci jsou lidé různých kvalit, a proto někdy dochází k chybám. Největší chybou při elektronickém dokazování je přílišná jistota, s jakou někteří znalci k elektronickým důkazům přistupují a též slepé přebírání informací jako skutečnost. Některé vysoce pravděpodobné jevy pak bývají označovány jako prokázané skutečnosti, a naopak málo pravděpodobné varianty nejsou brány v úvahu. Stejně jako některé údaje jsou brány jako dogma a není provedena úvaha, zda jsou skutečně autoritativní a nemohly být modifikovány, jelikož možností zfalšování je u různých elektronických důkazů mnoho. Zde bych rád poukázal na skutečnost, že pokud pevný disk, USB disk či flash disk není šifrovaný, osoba, která k němu má fyzický přístup může libovolně pozměnit jeho obsah. Proto je tak důležité, aby byly při zajištění a následném nakládání s datovým nosičem dodrženy postupy, které tomu sice nemohou zabránit, ale lze díky nim zpětně identifikovat, zda na datovém nosiči došlo ke změnám či nikoli.

Co lze vyčíst ze zajištěné techniky

Pro příklad si můžeme vzít chytré telefony, které můžeme rozdělit do dvou kategorií dle způsobu zabezpečení. V případě, že telefon není dobře zabezpečen či není aktualizován, je vysoká pravděpodobnost, že se znalci podaří prolomit přístup do telefonu a pak lze získat veškeré informace, ke kterým má přístup jeho oprávněný uživatel. Jen namátkou uveďme, že se jedná o telefonní seznam, všechny uložené zprávy, kalendář, fotky včetně skrytých, soubory, data v aplikacích počínaje údaji o pravidelném běhání, přes jízdy taxíkem, vlakem, autobusem až po zdravotní stav, přístupy k sociálním sítím, a to nejen k příspěvkům, ale také soukromé konverzaci na LinkedInu, FB messengeru, WhatsAppu, Instagramu apod. Vzhledem k rozvoji cloudových služeb nelze pominout i skutečnost, že v dnešní době existují online lékaři, kde máte založenou kartu. Pokud takovou službu používáte, budou k dispozici i Vaše zdravotní údaje. Na trhu jsou též aplikace pro online vedení advokátních spisů, do kterých se přistupuje též z mobilního telefonu. V mobilním telefonu bývají uloženy také přístupy k internetovému bankovníctví a je teoreticky možné nejen sledovat, ale i provádět platby.

V případě dobře zabezpečeného telefonu je možné získat pouze zlomek dat, která nejsou šifrována. Ve většině případů se jedná o provozní data mobilního telefonu, případně omezený okruh fotografií a GPS lokací. Pokud používáte paměťovou kartu jako rozšířené úložiště, je tato šifrována a její obsah je přístupný pouze v telefonu, ke kterému je paměťová karta přiřazena, tedy se zase dostáváme k zabezpečení mobilního telefonu. Pokud ji však používáte obecně jako další úložiště v telefonu, pak standardně karta šifrována není a je možno z ní vyčíst veškerá

³ § 28 odst. 1 zákona č. 254/2018 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech.

⁴ Standard Operating Procedures for the collection, analysis and presentation of electronic evidence [online]. 2019 [cit. 2021-9-30]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/3692-sop-electronic-evidence/168097d7cb>

data, včetně smazaných. Nicméně je nutno podotknout, že drtivá většina dat, včetně dat aplikačních, jsou ukládána do vnitřní paměti telefonu. Pouze v případě aktivního přenastavení uživatelem se data ukládají na nezabezpečenou paměťovou kartu.

Je dobré si uvědomit, že existují SW a služby, které jsou schopné s poměrně vysokou úspěšností heslo, PIN, či gesto deaktivovat či prolomit a tím získat přístup ke všemu, co je uloženo v telefonu a ke službám, ke kterým má telefon uložené přístupy, jak je popsáno výše. Nicméně tyto SW a služby jsou drahé a jsou k dispozici pouze pro Law Enforcement.

Pokud se však stanete cílem tajných služeb či vlád, zapomeňte na zabezpečený telefon, neboť v takovém případě zabezpečený telefon neexistuje, viz Spyware Pegasus či blackboxy umístěné u poskytovatelů internetu provozované vojenským zpravodajstvím⁵.

V oblasti notebooků vyznívá situace pro uživatele ještě hůře, neboť většina uživatelů nemá šifrovaný disk. Pak není problém získat přístup ke všemu, co je v počítači uloženo, a to bez ohledu na to, zda používáte Mac, Windows či Linux. Podstatná v tomto případě není ani kvalita Vašeho přihlašovacího hesla. Dále je nutné upozornit, že počítače, jakož i další zařízení shromažďují spoustu dat o uživateli, aniž by to uživatel mohl ovlivnit.

Téměř všechna zařízení shromažďují velmi mnoho informací o činnostech uživatele. Za všechny uvedme například skutečnost, že počítač typicky shromažďuje informace o tom, k jakým Wi-Fi sítím se uživatel připojuje nebo kdy a jaké flash disky jsou do počítače zasunuty. Samostatnou kapitolou jsou pak informace ukládané při prohlížení webových stránek. Lze zjistit, jaké webové stránky uživatel navštívil, co na internetu vyhledával apod. Pokud má být obrázek o datech uživatele kompletní, nelze opomenout údaje, které o uživateli sbírají některé technologické firmy vedoucí k vytvoření identity uživatele a jeho chování na internetu např. které stránky navštěvuje, kolik času na nich tráví, jak rychle mezi nimi přepíná, jak rychle na klávesnici píše, co píše a jak používá myš/touchpad, kde se fyzicky nachází, jakou má licenci atd. a samozřejmě též informace, které o nás shromažďují servery. Jedná se zejména o informace jako (i) kdy, z jakého klienta či prohlížeče uživatel dal příspěvek na sociální síť, (ii) kdy, z jaké e-mailové adresy, na jakou e-mailovou adresu, kterým poštovním klientem uživatel odeslal e-mail a (iii) též kdy, jakým způsobem si uživatel stáhl e-maily ze serveru či kdy se uživatel přihlásil do své poštovní schránky.

Tato automaticky generovaná data není dobré podceňovat. Svě by o tom mohli vyprávět obžalovaní v kauze, ve které byla naše znalecká kancelář oslovena advokátem jednoho z obžalovaných. Všichni byli velmi překvapeni důkazem, který proti nim byl použit. Obžalovaní tehdy vypovídali, že spolu nijak nespolupracovali, a právě z automatizovaně shromážděných záznamů vyplynulo, že stejný flash disk měl ve svém notebooku jeden z obžalovaných a za několik málo minut druhý. Tato skutečnost se mezi několika obžalovanými v daném případě stala vícekrát.

⁵ Zákon č. 289/2005 Sb., o Vojenském zpravodajství, ve znění pozdějších předpisů.

Postup při zkoumání zašifrované techniky

Nyní se zcela logicky nabízí otázka, jak znalec postupuje v případě, kdy je zkoumaný server šifrovaný. V této situaci záleží na mnoha faktorech. Nejdůležitější je skutečnost, v jaké chvíli je znalec k věci přibrán, resp. zda zkoumaný server se zašifrovanými daty je stále zapnutý. Pokud ano a jedná se o starší server, pak lze připravit jiný odpovídající server s nainstalovaným SW a následně ochladit tekutým dusíkem paměti, přesunout je do připraveného serveru a vyčíst z nich všechna data. Následně je k dispozici obsah paměti, ve kterém je nutné hledat šifrovací klíč, což je časově velmi náročná činnost s nejistým výsledkem. Pokud se však skutečně podaří šifrovací klíč najít, získá znalec k dispozici veškerá uložená data. Další možnou variantou získání přístupu je použití staré či slabé šifry s krátkým šifrovacím klíčem, což je v dnešní době velmi nepravděpodobné. Nicméně existují daleko prozaičtější možnosti, jak se dostat k zašifrovaným datům. Ty nejjednodušší bývají zpravidla neúčinnější. Jedná se buď o heslo napsané v diáři, poznámkách na jiném počítači či v telefonu apod.

Pokud je server vypnutý a je použita kvalitní šifra se standardním klíčem odpovídajícím dnešní době, znalec po ověření těchto skutečností dále se zkoumáním nepokračuje, protože je to zbytečné.

Samostatnou kapitolou jsou zálohy. Nežrídka se stává, že Policie při domovní prohlídce zabaví počítač s šifrovaným diskem, ale také USB disk s nešifrovanou zálohou. Je chvályhodné, pokud uživatel má šifrovaný celý disk a používá dvacetí či více znakové heslo, ale toto je zcela irelevantní, pokud zálohuje nešifrovaně. Tato do očí bijící neopatrnost bývá nejčastěji způsobena obavou uživatelů, že zapomenou heslo a nedostanou se k datům. Neuvědomují si však, že pokud vytvoří jakoukoli cestu, jak se dostat k datům bez znalosti hesla, může jí s větší či menší námahou použít také někdo jiný.

Jak je to s věrohodností zajištěných dat

Dalším problémem, který se v celém procesu práce s elektronickými důkazy obvykle řeší a namítá, je věrohodnost dat. Vždy lze zpochybňovat, že data nejsou věrohodná a velmi často se to v praxi skutečně děje. Námitka bývá dvojího typu. V prvním případě je založena na tom, že obviněná strana nepopírá existenci záznamu, rozumějme odeslaného e-mailu, obrázku, wordového dokumentu na svém počítači apod., avšak popírá, že by jej vytvořil, modifikoval či o něm věděl. V takovém případě se zkoumají další skutečnosti, například, zda v době, kdy došlo k odeslání e-mailu, byl mobilní telefon na stejném místě jako zkoumaný notebook, zda tomu odpovídají záznamy na serverech, přes které e-mail putoval, záznamy z banky, zda obviněný nebyl z inkriminovaného počítače přihlášen do svého bankovníctví, svědecké výpovědi, historie a obsah chatu atd. Rozhodně nejde automaticky říct, že když odešel e-mail z Vašeho počítače, tak jste jej odeslal Vy. Stejně tak se není možné spoléhat na to, že toto tvrzení stačí a nelze to prokázat. Druhou kapitolou je situace, kdy obviněný tvrdí, že došlo k manipulaci se zajištěnou technikou a podvržení dat. Toto však není specifikum elektronického dokazování, obdobně lze namítat, že byl vyměněn odebraný vzorek biologického materiálu. Při dodržení správného postupu OČTŘ to však není možné a taková námitka je bezpředmětná.

Zkoumání elektronického důkazu ve vlastnictví osoby požívající zvláštní ochrany

Celý proces zajišťování a zkoumání nejen elektronických důkazů musí být v souladu s právním řádem České republiky. Z tohoto důvodu je nutné si uvědomit, že jednotlivé právnické profese, jako jsou např. advokáti, požívají zvláštní ochrany. Z tohoto důvodu se nabízí otázka, zda se

práce znalce s elektronickými důkazy zajištěnými představitelům právnických profesí liší od situace, kdy se jedná o běžného občana, který této ochrany nepoživá. Z pohledu znalce se postup nijak neliší. Je nutné si uvědomit, že pokud znalec nemá celý spis, nemusí vědět, že se jedná o počítač či telefon advokáta. Pokud jde například o advokátní tajemství, pak je nutné si uvědomit, že v době, kdy znalec má opatření a zajištěnou techniku advokáta, musel být z jeho pohledu dán souhlas advokátem, Českou advokátní komorou či tento nahrazen rozhodnutím obecného soudu. V opačném případě by se technika ke znalci nemohla dostat.

Data z pohledu práva

Znalci se bohužel musí potýkat též s některými nedostatky současné právní úpravy v oblasti elektronických důkazů. Jak je zmíněno již v úvodu, v České republice neexistuje zákonná ani podzákonná norma ošetřující postupy při forenzní činnosti. Tyto postupy nejsou jasně definovány ani Evropským právem. V této oblasti můžeme pozorovat několik základních nedostatků. Zejména skutečnost, že s výjimkou §7b trestního řádu se v Českém právním řádu nikde nezmiňují data, a data jsou tedy brána jako věc. Tato skutečnost přináší poměrně zásadní problém. Představme si například domovní prohlídku, která má jasné místní určení, kterým je například bydliště obviněného. Pokud je při takové domovní prohlídce zajištěn například notebook s uloženými přístupovými údaji na cloudové úložiště či vlastní server ležící mimo území ČR i EU, a tento notebook je následně použit jako vstupní „brána“ a hesla v něm uložená budou využita k stažení dat z cloudu, je nutné si klást otázku, zda takto zajištěná data jsou v souladu s místem nařízené domovní prohlídky.

K §7b trestního řádu

Na závěr bych rád blíže přiblížil výše zmíněný §7b trestního řádu. Jedná se o ustanovení, které se do trestního řádu dostalo novelou trestního řádu zákonem č. 287/2018 Sb., které nabylo účinnosti 1. 2. 2019, a které velmi významně rozšiřuje pravomoci Policie a dává jí možnost omezit provoz počítačových systémů. Klíčovou pasáží tohoto paragrafu je pravomoc policejních orgánů vydat za určitých okolností příkaz ke „znemožnění přístupu“ k datům bez souhlasu státního zástupce, jestliže to „nesnese odkladu“. Toto „znemožnění přístupu“, podobně jako uchování dat „v nezměněné podobě“, je možné nařídit až po dobu 90 dní. Pokud jsou data umístěna na webu či v databázi, teoreticky jim hrozí tři měsíce off-line pouze na základě rozhodnutí policisty. Abychom viděli, o jak velkou kompetenci se jedná, představte si, že by na základě tohoto ustanovení 3 měsíce nefungovaly systémy společnosti Alza. Důsledek takového opatření by znamenal, že Alza neprodá zboží za cca 9 miliard Kč.

Nicméně v důvodové zprávě k zákonu č. 287/2018 Sb., je uvedeno, že příkaz k uchování dat by měl být užit zejména v případech, jsou-li dány důvody pro předpoklad, že taková data jsou zvláště zranitelná/náchylná ke ztrátě nebo změně. Nezbyvá tedy věřit, že tato pravomoc bude užívána vždy s ohledem na proporcionalitu a nebude docházet ke zbytečným excesům v nadužívání.

Kontakt

Ing. Miroslav Ludvík, Ph.D., LL.M., MSc., MBA

soudní znalec v oboru informačních technologií, kybernetické bezpečnosti, ekonomiky, autorského práva a kriminalistiky; předseda a jednatel ve společnosti Znalecká kancelář Dr. Ludvíka, s.r.o.

Žitná 562/10, 120 00 Praha 2 – Nové Město

miroslav.ludvik@znaleckakancelar.cz

KUPNÍ SMLOUVA

PURCHASE CONTRACT

Karel Marek, Zdeněk Sadílek

Abstrakt

Kupní smlouvou se prodávající zavazuje, že kupujícímu odevzdá věc, která je předmětem koupě, a umožní mu nabýt vlastnické právo k ní, a kupující se zavazuje, že věc převezme a zaplatí prodávajícímu kupní cenu. Za kupní smlouvu se vždy považuje smlouva o dodání spotřebního zboží, které je nutné sestavit nebo vytvořit. Mají-li strany vůli uzavřít kupní smlouvu bez určení kupní ceny, platí za ujednanou kupní cena, za niž se týž nebo srovnatelný předmět v době uzavření smlouvy a za obdobných smluvních podmínek obvykle prodává.

Klíčová slova

Občanské právo, nový občanský zákoník, podstatné náležitosti smlouvy, uzavírání smlouvy, kupní smlouva

Abstract

By purchase contract with the seller agrees to surrender to the thing that is the subject of the purchase to the buyer, and allow him to acquire the right of ownership to it, and the buyer agrees to takes over thing and pay the purchase price to the seller. The contract to supply consumer goods to be manufactured or produced shall be deemed always as a purchase agreement.. If the parties have the will to conclude the purchase contract without the determination of the purchase price the price for which the same or a comparable course at the time of conclusion of the contract and under similar terms and conditions is usually sold is held tor the price agreed.

Keywords

Civil Law, new Civil Code, essential elements of contracts, conclusion of contracts, Purchase contract

Úvodem

Už římské právo rozumělo kupní smlouvou (emptio venditio) synallagmatický závazek, jehož podstata je ve směně věci za peníze. Smlouva se původně uzavírala jako reálný kontrakt předáním věci i peněz - z ruky do ruky. K platnosti smlouvy se vyžadovalo individuální nebo generické určení prodáváného předmětu a dohoda o ceně. V oblasti obchodu pak vznikla zvláštní dodávková smlouva; tou se prodávající zavázal prodat věc, kterou ještě neměl a musel ji za účelem prodeje teprve získat.

Koupě je v novém občanském zákoníku upravena v ustanovení § 2076 až 2183. Navazujeme na naše předchozí pojednání. Chceme se věnovat § 2076 až 2157, tedy věcem movitým - zboží.

Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku (NOZ) mj. uvádí, že úprava neobchodní a obchodní kupní smlouvy byla dosud oddělena a svěřena občanskému i obchodnímu zákoníku v podobě tzv. „komplexních úprav“. Jejich dualismus vychází z duality soukromého práva

promítnuté jak do kodifikace obecného občanského práva, tak i obchodního práva. (Ta má své historické příčiny, ale v různých evropských státech byly tyto zdvojené úpravy postupně odstraňovány (poprvé ve Švýcarsku r. 1881; následovaly Itálie, Nizozemsko, Rusko aj.). Naši dosavadní zákonnou úpravu kupní smlouvy poznamenaly různé vlivy.) Přitom ve vztazích mezi podnikateli mají obchodní zvyklosti zásadně přednost před dispozitivními ustanoveními.

Jak je zřejmé, vychází právní úprava NOZ z úpravy, která byla provedena obchodním zákoníkem. To jistě uvítají osoby podnikatelské sféry. Tato úprava je jim totiž známá.

Vyjdeme-li z další části důvodové zprávy, pak tato uvádí, že koncepčně se úprava inspiroje švýcarskou úpravou v tom smyslu, že nejprve se formulují obecná ustanovení společná pro všechny případy koupě. Následují ustanovení o koupi movitých věcí, odchylky vztahující se ke koupi nemovitých věcí a ustanovení o vedlejších doložkách v kupní smlouvě. Obecná ustanovení sledují pojmové vymezení kupní smlouvy a řešení otázky určitosti kupní ceny, jakož i stanovení základních povinností stran, přičemž se zvláštní zřetel bere na otázky spojené s plněním a přechodem nebezpečí škody na věci.

K postupu právní úpravy od obecného ke zvláštní úpravě nelze mít žádných výhrad. Jde o obvyklé a správné řešení.

Podle obecného základního ustanovení, tj. podle § 2079 NOZ se **kupní smlouvou prodávající zavazuje, že kupujícímu odevzdá věc, která je předmětem koupě, a umožní mu nabytí vlastnické právo k ní, a kupující se zavazuje, že věc převezme a zaplatí prodávajícímu kupní cenu.**

Připomeňme, že při uzavření smlouvy (k uzavření smlouvy viz pojednání v závěrečném seznamu literatury) musí být mj. i identifikovatelné smluvní strany. Předmětem plnění přitom nemůže být to, s čím nelze v soukromoprávních vztazích volně nakládat.

Neplýne-li ze smlouvy nebo zvyklostí něco jiného, jsou prodávající a kupující zavázáni splnit své povinnosti současně.

Z občanskoprávní kupní smlouvy vznikne prodávajícímu povinnost předmět koupě kupujícímu odevzdat a kupujícímu povinnost předmět koupě převzít a zaplatit za něj prodávajícímu cenu.

Následné ustanovení § 2080 upravuje, že **kupní cena je ujednána dostatečně určitě, je-li ujednán alespoň způsob jejího určení.** To se může stát např. sjednáním příslušného kalkulačního vzorce.

Oproti dřívější právní úpravě v obchodním zákoníku je do NOZ zařazeno potřebné ustanovení § 2081. Upravuje otázku nákladů spojených s odevzdáním převzetím věci. **Náklady spojené s odevzdáním věci** v místě plnění nese prodávající. Náklady spojené s převzetím věci nese kupující.

NOZ pak řeší v ustanovení § 2082 otázku, kdy přechází na kupujícího nebezpečí škody na věci. **Nebezpečí škody na věci** přechází na kupujícího současně s nabytím vlastnického práva. Nabude-li kupující vlastnické právo před odevzdáním věci, má prodávající až do odevzdání věci práva a povinnosti schovatele.

Pokud je uzavřena smlouva s odkladací podmínkou, přechází nebezpečí škody na věci na kupujícího nejdříve dnem splnění podmínky.

Tomu, kdo koupí **budoucí věci** tzv. úhrnkem nebo s nadějí na nejisté budoucí užitky, patří v souladu s ustanovením § 2083 všechny užitky řádně vytěžené. Nese však ztrátu, bylo-li jeho očekávání zmařeno.

Jsou-li při ujednávání kupní smlouvy **vady na věci, o nichž prodávající ví**, prodávající na ně podle ustanovení § 2084 upozorní kupujícího.

Ustanovením § 2084 končí Obecná ustanovení pod nadpisem Koupě a následuje právní úprava Koupě movité věci.

Koupě movité věci

Podle důvodové zprávy je mobiliární koupě vymezena předmětem, kterým je movitá věc. Nerozhoduje přitom výchozí stav, ale stav, v jakém má kupující věc nabýt. Proto se ustanoveními o koupi movitých věcí spravují i případy, kdy je prodána součást věci nemovité (plody, materiál ze stavby nebo z lomu apod.), kterou má kupující nabýt podle smlouvy jako věc movitou. Zároveň se stanoví kritéria pro rozlišení kupní smlouvy od smlouvy o dílo, což má praktický význam při koupi věci, která ještě není vyrobena. Tato kritéria jsou formulována jako hledisko materiálu a hledisko práce a vycházejí z dosavadní úpravy (tj. z § 410 obchodního zákoníku).

Základní ustanovení § 2085 pro koupi movité věci určuje, že **jako koupě movité věci** se posoudí **každá koupě, jejímž předmětem není nemovitá věc, jakož i koupě součástí nemovité věci, má-li kupující podle smlouvy nabýt součást po oddělení jako věc movitou**. Za kupní smlouvu se vždy považuje smlouva o dodání spotřebního zboží, které je nutné sestavit nebo vytvořit.

Mají-li strany vůli uzavřít kupní smlouvu bez určení kupní ceny, platí za ujednanou kupní cena, za niž se týž nebo srovnatelný předmět v době uzavření smlouvy a za obdobných smluvních podmínek obvykle prodává. Je-li určeným způsobem stanovena cena a není-li dohodnuto, zda je s DPH či bez DPH, pak (při povinnosti platit DPH) jde o cenu vč. DPH.

Není zde určena možnost stanovení ceny odhadem, jako je tomu u smlouvy o dílo.

Smlouva o dodání věci, která má být teprve vyrobena, se posoudí jako kupní smlouva, ledaže se ten, komu má být věc dodána, zavázal předat druhé straně podstatnou část toho, čeho je k vyrobění věci zapotřebí.

Za kupní smlouvu se nepovažuje smlouva, podle níž převážná část plnění dodavatele spočívá ve výkonu činnosti. Vzhledem k tomu, že pro montáž není obligatorně určeno, že se bude provádět podle smlouvy o dílo, bude tedy i u montáže rozhodovat „princip těžiště“ předmětu plnění. Za kupní smlouvu se tedy nepovažuje smlouva, podle níž převážná část závazku strany, která má zboží dodat, spočívá ve vykonání činnosti nebo závazek této strany převážně zahrnuje montáž zboží, která i když ji NOZ neuvádí samostatně, je též činností.

Lze předvídat, že i nadále smlouva o dílo bude společně se smlouvou kupní tvořit dvojici nejčastěji používaných smluv. **Zásadní rozdíl mezi oběma smluvními typy spočívá v určení, zda jde o zhotovení věci, nebo o činnost či převážně o činnost**. Půjde-li o činnost, použijeme smlouvy o dílo nebo jinou smlouvu (nebude-li činnost splňovat podmínky činnosti, na kterou je možno uzavřít smlouvu o dílo), bude-li se jednat o zhotovení věci, rozlišujeme zásadně, kdo přitom opatřil podstatnou část věci (případně vstupů ke zhotovení věci). **Pokud podstatnou**

část opatřil objednatel, jedná se o smlouvu o dílo. Je-li podstatná část věci opatřena prodávajícím, jde o smlouvu kupní. U stavby však vždy půjde o smlouvu o dílo, i kdyby podstatnou část „vstupů“ zajistil objednatel.

Pokud srovnáme českou právní úpravu v obchodním zákoníku i v NOZ s textem Úmluvy OSN o smlouvách o mezinárodní koupi zboží (publikovanou pod č. 160/1991 Sb.), zjišťujeme, že se náš zákon snažil o maximální kompatibilitu obou úprav.

Recipování mezinárodní unifikované úpravy je třeba kladně hodnotit. Zákon je tak komfortní pro zahraniční osoby.

Povinnosti prodávajícího

Podle důvodové zprávy NOZ jsou pod nadpisem Povinnosti prodávajícího v § 2087 až 2094 shrnuta ustanovení, pro jejichž obsah jsou povinnosti prodávajícího určující a podstatné. Název pododdílu byl po vzoru obchodního zákoníku zachován, třebaže se v některých ustanoveních jsou upravena i práva prodávajícího (např. právo určit za stanovených podmínek dodatečně vlastnosti prodávajícího věci), ale i práva kupujícího (např. právo odmítnout věci dodané v přebytkovém množství), protože - podle názoru zákonodárce - ze systematického hlediska a v zájmu srozumitelnosti navrhované úpravy nelze tato doplňující pravidla od povinností prodávajícího oddělit.

Podle § 2087 prodávající kupujícímu odevzdá věc, jakož i doklady, které se k věci vztahují, a umožní kupujícímu nabýt vlastnického práva k věci v souladu se smlouvou.

Prodávající má tedy povinnost:

- odevzdat kupujícímu věc,
- odevzdat doklady, které se k věci vztahují,
- umožnit kupujícímu nabýt vlastnického práva.

Prodávající splní povinnost odevzdat věc kupujícímu, umožní-li mu nakládat s věcí v místě plnění a včas mu to oznámí.

V praxi lze použít i odkaz na úpravu v obchodních podmínkách, všeobecných obchodních podmínkách, odkaz na obchodní zvyklosti, lze využít i odkaz na tzv. **vykládací pravidla**, zejména uvést **doložky Incoterms**. V současnosti jsou již účinné Incoterms 2020; lze však odkázat i na Incoterms staršího data, budou-li tato pravidla přesně identifikovatelná, příp. na doložky podle pravidel Intradeterms. Nejčastěji se užívají doložky podle pravidel Incoterms 2000, Incoterms 2010 a Incoterms 2020. Jejich přehled dále uvádíme.

Incoterms 2000

Skupina E

První skupinu představuje doložka, podle které připraví prodávající zboží ve svém závodu.

EXW - Ex Works (...named place) ze závodu (...ujednané místo)

Jedinou povinností prodávajícího je dát k dispozici zboží kupujícímu ve svém závodě. Prodávající není zodpovědný za nakládku zboží na dopravní prostředek opatřený kupujícím, jediné pokud by bylo dohodnuto jinak.

Kupující nese veškeré výlohy a rizika spojená s přepravou zboží z tohoto místa až do místa určení. Tato doložka představuje minimální závazek pro prodávajícího.

Skupina F

Druhou skupinu představují doložky, u kterých je prodávající vyzván dodat zboží dopravci jmenovanému kupujícím.

FCA - Free Carrier (... named place) vyplaceně dopravci (... ujednané místo)

„Vyplaceně dopravci“ znamená, že zboží je celně odbaveno. Prodávající splní svou povinnost dodání, když předá zboží odbavené pro vývoz do péče dopravce jmenovaného kupujícím na sjednaném místě nebo bodu. Pokud kupující neudal přesný bod, prodávající může volit mezi místem nebo stanoveným pásmem, kde dopravce převezme zboží do své péče.

Pokud je podle obchodní praxe potřebná spolupráce prodávajícího při uzavření smlouvy s dopravcem (jako např. v železniční a letecké dopravě), prodávající může jednat na nebezpečí a náklady kupujícího.

Tato doložka může být použita pro každý druh dopravy včetně kombinované (s různými navazujícími druhy dopravy).

„Doprovce“ je každá osoba, která se přepravní smlouvou zavazuje provést nebo zajistit provedení přepravy železniční, silniční, námořní, letecké, vnitrozemské, vodní nebo v jejich kombinaci. Pokud kupující přikáže prodávajícímu dodat zboží osobě, např. zasílateli, který není „doprovce“, pak prodávající splnil svou povinnost dodání zboží jeho předáním do péče této osoby.

Kupující musí obstarat na vlastní nebezpečí a náklady veškeré dovozní licence a vyřídit celní formality, pokud přicházejí v úvahu pro dovoz zboží nebo průvoz jinou zemí.

FAS - Free Alongside Ship (...named port of shipment) vyplaceně k boku lodi (... ujednaný přístav nalodění)

„Vyplaceně k boku lodi“ znamená, že prodávající splní svou povinnost dodání, když zboží dodá k boku lodi na nábreží nebo ve člunu v ujednaném přístavu nalodění. Kupující musí nést všechny náklady a nebezpečí ztráty nebo poškození zboží od tohoto okamžiku.

Zboží pro vývoz celně odbavuje prodávající. Tato doložka může být použita pouze pro námořní nebo vnitrozemskou vodní dopravu.

FOB - Free on Board (...named port of shipment) vyplaceně na loď (...ujednaný přístav nalodění)

„Vyplaceně na loď“ znamená, že prodávající splní svou povinnost dodání, když zboží přešlo zábradlí lodi v ujednaném přístavu nalodění. Kupující nese od tohoto okamžiku všechny náklady a nebezpečí ztráty nebo poškození zboží. Doložka FOB vyžaduje, aby prodávající odbavil zboží pro vývoz.

Tato doložka může být použita pouze pro námořní nebo vnitrozemskou vodní dopravu. Jestliže zábradlí lodi nemá praktický význam (tak jako v případě přepravy kontejnerové), je výhodnější použít doložku FCA.

Skupina C

Třetí skupina zahrnuje doložky, u kterých musí prodávající zajistit uzavření přepravní smlouvy, aniž by na sebe vzal nebezpečí ztráty nebo poškození zboží nebo dodatečné náklady způsobené okolnostmi po nalodění a odeslání.

CFR - Cost and Freight (...named port of destination) výlohy a dopravné (...ujednaný přístav určení)

„Výlohy a dopravné“ znamená, že prodávající musí zaplatit výlohy a dopravné potřebné k přepravě zboží do ujednaného přístavu určení, ale nebezpečí ztráty nebo poškození zboží, jakož i jakékoliv dodatečné náklady vzniklé po dodání zboží na palubu lodi, přechází z prodávajícího na kupujícího přechodem zábradlí lodi v přístavu nalodění. Doložka CFR vyžaduje, aby prodávající odbavil zboží pro vývoz.

Tato doložka může být použita pouze pro námořní a vnitrozemskou vodní dopravu. Jestliže zábradlí lodi nemá praktický význam tak jako v případě přepravy kontejnerové, je vhodnější použít doložku CPT.

CIF - Cost, Insurance and Freight (...named port of destination) výlohy, pojistné a dopravné (...ujednaný přístav určení)

Prodávající je povinen obstarat na vlastní nebezpečí a náklady vývozní licenci nebo jiné úřední povolení a vyřídit veškeré celní formalities potřebné pro vývoz zboží, pokud přicházejí v úvahu.

Prodávající musí obstarat námořní pojištění kryjící kupujícího proti nebezpečí ztráty nebo poškození zboží během přepravy. Prodávající uzavírá pojistnou smlouvu a platí pojistné. Kupující si musí být vědom toho, že podle doložky CIF je prodávající pouze povinen obstarat pojištění s minimálním krytím. Prodávající je povinen poskytnout kupujícímu na jeho žádost potřebné informace pro sjednání dodatečného pojištění.

Tato doložka může být používána pouze pro námořní dopravu a pro vnitrozemskou vodní dopravu. Jestliže zábradlí lodi nemá praktický význam jako v případě přepravy kontejnerové, je vhodnější použít doložku CIP.

CPT - Carriage Paid to (...named place of destination) přepravné placeno do (...ujednaný bod určení)

„Přeprava placena do...“ znamená, že prodávající zaplatí přepravné za dopravu zboží do ujednaného místa určení. Nebezpečí ztráty nebo poškození zboží, jakož i jakékoliv dodatečné náklady, vzniklé po dodání zboží dopravci, přechází z prodávajícího na kupujícího předáním zboží do péče dopravce.

„Doprovce“ je kterákoliv osoba, která se přepravní smlouvou zaváže provést nebo obstarat provedení přepravy železniční, silniční, námořní, letecké, vnitrozemské vodní dopravy nebo v jejich kombinaci. Je-li při přepravě do ujednaného místa určení zapojen další dopravce, přechází nebezpečí předáním zboží prvnímu dopravci.

Doložka CPT vyžaduje, aby prodávající odbavil zboží pro vývoz. Tato doložka může být použita pro všechny druhy dopravy včetně kombinované.

CIP - Carriage and Insurance Paid to (...named place of destination) dopravné a pojistné placeno do (...ujednaný bod určení)

„Přeprava a pojištění placeny do...“ znamená, že prodávající má stejné povinnosti jako podle doložky CPT, ale navíc musí obstarat pojištění zboží kryjící kupujícího proti nebezpečí ztráty nebo poškození zboží během přepravy. Proávající uzavírá pojistnou smlouvu a platí pojistné.

Kupující si musí být vědom toho, že podle doložky CIP je prodávající pouze povinen obstarat pojištění s minimálním krytím.

Prodávající je povinen vyřídit na svůj náklad vývozní formaloty a licence, pokud přicházejí v úvahu. Tato doložka může být používána pro všechny druhy dopravy včetně kombinované.

Skupina D

Čtvrtá skupina obsahuje doložky, u kterých prodávající musí nést všechny náklady a nebezpečí až do dodání zboží.

DAF - Delivered At Frontier (...named place) s dodáním na hranici (...ujednané místo)

„S dodáním na hranici“ znamená, že prodávající splní svou povinnost dodání, jakmile zboží bylo dáno k dispozici odbavené pro vývoz v ujednaném bodě a místě na hranici, ale před "celní hranicí" sousední země.

Pojem hranice může být použit pro kteroukoliv hranici včetně hranice země exportu. Proto je velmi důležité, aby tato hranice byla definována přesně, v každém případě jmenováním bodu a místa. Tato doložka je především určena pro přepravu zboží v železniční nebo silniční dopravě, ale může být použita pro každý druh dopravy.

Pokud to kupující požaduje, může prodávající souhlasit s uzavřením přepravní smlouvy za obvyklých podmínek na riziko a náklady kupujícího za následnou přepravu zboží od jmenovaného místa na hranice až do místa určení v zemi dovozu. Proávající může uzavření takové smlouvy odmítnout, musí však o tom ihned uvědomit kupujícího.

Prodávající je povinen pro kupujícího opatřit na vlastní náklady neprodleně obvyklý dopravní doklad nebo jiný důkaz o dodávce zboží v ujednaném místě až na hranice.

Pokud se strany ve smlouvě dohodly o následné přepravě, je prodávající povinen obstarat kupujícímu na jeho žádost, nebezpečí a náklady průběžný dopravní dokument, běžně vydávaný v zemi odeslání, znějící na obvyklé podmínky přepravy z místa odeslání do místa konečného určení v zemi dovozu.

DES - Delivered Ex Ship (...named port of destination) s dodáním z lodi (...ujednaný přístav určení)

„S dodáním z lodi“ znamená, že prodávající splní svou povinnost dodání, když dá zboží k dispozici na palubě lodi neodbavené pro dovoz v ujednaném přístavu určení.

Tato doložka může být použita pouze pro námořní nebo vnitrozemskou vodní dopravu.

DEQ - Delivered Ex Quay (Duty Paid) (...named port of destination) s dodáním z nábřeží (clo placeno) (...ujednaný přístav určení)

„S dodáním z nábřeží (clo placeno)“ znamená, že prodávající splní svou povinnost dodání, jakmile dá zboží odbavené pro dovoz k dispozici kupujícímu na nábřeží v ujednaném přístavu určení.

Formality spojené s vývozem vyřizuje prodávající a dovozní formality naopak kupující. Tato doložka může být použita pouze pro námořní nebo vnitrozemskou vodní dopravu.

DDU - Delivered Duty Unpaid (...named place of destination) s dodáním bez placení cla (...ujednané místo určení v zemi dovozu)

„S dodáním clo neplaceno“ znamená, že prodávající splní svou povinnost dodání, jakmile dá zboží k dispozici v ujednaném místě v zemi dovozu. Proávající nese všechny náklady a nebezpečí spojené s dodáním zboží (s výjimkou cla, daní a jiných úředních poplatků placených při dovozu, jakož i nákladů a nebezpečí spojených s vyřízením celního odbavení).

Kupující musí zaplatit všechny dodatečné náklady a nést všechna nebezpečí způsobená jeho opomenutím odbavit zboží včas pro dovoz. Jestliže si strany přejí, aby prodávající vyřídil celní odbavení a nesl náklady a nebezpečí s tímto spojená, musí toto být výslovně takto stanoveno.

Jestliže si strany přejí zahrnout do povinností prodávajícího některé náklady placené při dovozu zboží (jako daň z přidané hodnoty), mělo by toto být vyjasněno doplněním doložky takto: „S dodáním clo neplaceno, daň z přidané hodnoty placena (...ujednané místo určení).“

Tato doložka může být použita pro každý druh dopravy.

DDP - Delivered Duty Paid (...named place of destination) s dodáním clo placeno (...ujednané místo určení v zemi dovozu)

„S dodáním clo placeno“ znamená, že prodávající splní svou povinnost dodání, jakmile dá zboží k dispozici v ujednaném místě v zemi dovozu. Proávající nese všechna nebezpečí a náklady včetně cla, daní a jiných poplatků spojených s dodáním zboží do tohoto místa a s odbavením pro dovoz.

Zatímco doložka EXW představuje minimum povinností pro prodávajícího, doložka DDP představuje pro něho maximum závazků. Tato doložka by neměla být používána, jestliže prodávající nemůže přímo nebo nepřímo obdržet dovozní licenci.

Jestliže si strany přejí, aby kupující odbavil zboží pro dovoz a zaplatil clo, měla by být použita doložka DDU.

Jestliže si strany přejí vyloučit z povinností prodávajícího některé z nákladů placených při dovozu zboží (jako daň z přidané hodnoty), mělo by toto být vyjasněno doplněním znění doložky takto: „S dodáním clo placeno, daň z přidané hodnoty neplacena (... ujednané místo určení).“ Tato doložka může být použita pro každý druh dopravy.

K Incoterms vydala Mezinárodní obchodní komora v Paříži tzv. zlatá pravidla. Mj. je zde upozorněno, že **vykládací pravidla jsou určena pro kupní smlouvu a nemohou být zaměňována pro související přepravní smlouvu s dopravcem**. Subjekty kupní smlouvy však musí sdělit svým dopravcům, jaké doložky byly zvoleny, aby byla přepravní smlouva ve shodě s kupní smlouvou.

Protože nejsou doložky všeobsažné, je k doložkám ještě vhodné sjednat:

- kdo bude zboží nakládat a vykládat,
- rozsah pojištění (časový, územní),
- vymezení dopravy (např. mrazírenský kontejner, nepřevážet na palubě).

Pokud smluvní strana zajišťuje celní odbavení nebo je odpovědná za dodávku do místa určení ve vnitrozemí cizího státu, je vhodné smluvně počítat se situacemi, kdy celní odbavení nebo vnitrozemská doprava řádně neproběhne z důvodů, které nemají původ v činnosti této smluvní strany.

Kromě Incoterms se počínají uplatňovat i nové Intraterms (International Trade Terms), které na Incoterms navazují.⁶

Incoterms 2010

Mezinárodní obchodní komora přitom vydala posléze Incoterms 2010. Celkový počet standardních dodacích podmínek se snížil na 11, z toho devět zůstalo de facto beze změny, čtyři byly zrušeny a dvě byly nové.

Je zřejmé, že dodací podmínky určují, do jakého okamžiku (místa) nese rizika a náklady na dodání zboží prodávající, a kde tato rizika a náklady přecházejí na kupujícího. Neupravují okamžik přechodu vlastnictví, který je spíše spojen s platebními podmínkami nebo jiným smluvním ujednáním.

Z hlediska dovozního celního řízení hrají dodací podmínky klíčovou roli při určování celní hodnoty, neboť vypovídají o tom, jaké náklady jsou zahrnuty v ceně zboží a jaké je naopak třeba připočítat. Například dodací podmínka „FCA Hanoi“ znamená, že kromě fakturované ceny zboží je nutno připočítat i náklady na přepravu a pojištění z Hanoje po místo vstupu zboží do EU; při použití podmínky „CIP Olomouc“ je naopak zřejmé, že v ceně zboží jsou zahrnuty veškeré náklady související s dopravou do Olomouce a při určení celní hodnoty je tudíž možno odečíst prokazatelné náklady na přepravu v rámci EU.

Podle Incoterms 2010 byly a jsou používány následující standardní dodací podmínky:

- **EXW** - Ex Works – pro všechny druhy dopravy
- **FCA** - Free Carrier – pro všechny druhy dopravy
- **CPT** - Carriage Paid To – pro všechny druhy dopravy
- **CIP** - Carriage and Insurance Paid – pro všechny druhy dopravy
- **DAT** (nová dodací podmínka) - Delivered At Terminal – pro všechny druhy dopravy
- **DAP** (nová dodací podmínka) - Delivered At Place - pro všechny druhy dopravy
- **DDP** - Delivered Duty Paid – pro všechny druhy dopravy
- **FAS** - Free Alongside Ship – pro lodní dopravu (námořní i říční)
- **FOB** - Free On Board – pro lodní dopravu (námořní i říční)
- **CFR** - Cost and Freight – pro lodní dopravu (námořní i říční)
- **CIF** - Cost, Insurance and Freight – pro lodní dopravu (námořní i říční).

Ve srovnání s dřívější praxí nadále neexistovaly standardní podmínky **DDU** (Delivered Duty Unpaid), **DAF** (Delivered At Frontier), **DES** (Delivered Ex Ship), **DEQ** (Delivered Ex Quay).

⁶ Viz International Trade Terms, Mezinárodní obchodní podmínky, RADIX Praha 1997, 164 s.

Pokud by je obchodní partneři chtěli nadále využívat, musí se odvolávat na dřívější konkrétní pravidla.

INCOTERMS 2020

Incoterms 2020 přináší dvě podstatné změny oproti Incoterms 2010.

DAT (Delivered at Terminal) je přejmenován na **DPU** (Delivered at Place Free – s dodáním na místo vykládky),

FCA (Free Carrier – s dodáním zdarma k prvnímu dopravci) nyní umožňuje, že Bill Lading /konosament/ může být dodán až po naložení.

Došlo pak ještě k dalším změnám:

Z nich uvádíme, že CIF a CIP stanovují nové standardní pojistné dohody, úroveň pojištění je i však i nadále předmětem vyjednávání mezi kupujícím a prodávajícím a FCA, DAP, DPP zohledňují případy, ve kterých má kupující nebo prodávající vlastní organizační jednotku zajišťující dopravu.

Co se týká dokladů, pak prodávající předá kupujícímu **doklady potřebné k převzetí a užívání věci**. Má-li k předání dojít při zaplacení kupní ceny, předá prodávající doklady v místě placení.

Doklady, které se týkají přepravy a jsou nutné k převzetí věci a volnému nakládání s ní, předá prodávající kupujícímu bez zbytečného odkladu po jejich vydání. Jiné doklady určené ve smlouvě předá prodávající kupujícímu při odevzdání věci.

Prodávající je povinen předat kupujícímu doklady, jež jsou nutné k převzetí a k užívání zboží, jakož i další doklady stanovené ve smlouvě. Smluvenými doklady mohou být mj. seznamy záručních - pozáručních oprav, seznamy náhradních dílů doporučených pro jednoletý, tříletý, pětiletý či další provoz apod.

Zboží lze třídit na zboží individuálně určené (např. jednoúčelový stroj stanoveného typu a určitého výrobního čísla) a **na zboží určené druhově** (např. písek, cement). U individuálně určeného zboží půjde o věci, které jsou přesně určeny svými charakteristickými znaky, uvedenými ve smlouvě. Pak se plní takto smluvené zboží. U zboží určeného podle druhu je třeba sjednat druh zboží a jeho množství. Nejsou-li jakost a provedení zboží sjednány, určí se vlastnosti zboží podle sjednaného nebo obvyklého účelu (zde bylo obdobně převzato ustanovení § 420 odst. 2 obchodního zákoníku).

Vlastnosti zboží lze určit dohodou smluvních stran. Lze však dohodnout, že vlastnosti určí kupující. Tomu je věnováno ustanovení § 2089.

Má-li kupující určit dodatečně vlastnosti předmětu koupě a neučiní-li to včas, určí je prodávající sám a oznámí kupujícímu, jaké vlastnosti určil. Přitom přihlédne k potřebám kupujícího, které zná.

Kupující má právo sdělit prodávajícímu odchylné určení vlastností předmětu koupě, než jaké určil prodávající; neučiní-li to bez zbytečného odkladu po oznámení prodávajícího, je vázán tím, co určil prodávající.

Zboží prodávající odevzdává přímo kupujícímu, který zboží převezme u prodávajícího (zásada odnosnosti); může však být dohodnuto, že věc bude kupujícímu odeslána. Tomu se věnuje ustanovení § 2090.

Má-li prodávající věc odeslat, odevzdá věc kupujícímu předáním prvním dopravci k přepravě pro kupujícího a umožní kupujícímu uplatnit práva z přepravní smlouvy vůči dopravci (§ 2090 odst. 1).

Je-li kupujícím spotřebitel, použije se § 2090 odst. 1 pouze tehdy, pokud dopravce určil kupující, aniž mu byl prodávajícím nabídnut. V opačném případě je věc kupujícímu odevzdána, až mu ji dopravce předá.

Jak je zřejmé, ochrana spotřebitele nachází svoje i v ustanovení o **odevzdání věci**.

Podle navazujícího ustanovení § 2091 nastanou při odeslání účinky odevzdání věci kupujícímu jejím předáním dopravci, označí-li prodávající věc zjevně a dostatečně jako zásilku pro kupujícího.

Neoznačí-li prodávající věc, nastanou účinky odevzdání, oznámí-li prodávající kupujícímu bez zbytečného odkladu, že mu věc odeslal, a určí-li ji dostatečně v oznámení. Bez tohoto oznámení je věc kupujícímu odevzdána, až předá-li mu ji dopravce.

I když **doba plnění není podstatnou náležitostí smlouvy** (je však vhodné, je-li sjednána), je jí (pro její význam) věnováno v právní úpravě koupě příslušné ustanovení, a to § 2092. Není-li doba plnění sjednaná, plní se bez odkladu - v přiměřené době v závislosti na konkrétních skutečnostech daného případu

Doba, v níž má prodávající plnit, běží ode dne účinnosti smlouvy. Má-li však kupující splnit určitou povinnost ještě před odevzdáním věci, začíná doba, v níž má prodávající plnit, běžet ode dne splnění této povinnosti.

Doba plnění bývá především sjednána ve smlouvě. Plní se pak:

a) dne, který je ve smlouvě určen nebo určen způsobem stanoveným ve smlouvě (v některých případech bývá dohodnuta i hodina),

b) kdykoli během lhůty, která je ve smlouvě určena (je třeba však zvážit rozdílnost smluvního ujednání „IV. čtvrtletí 2022“ oproti „do 31. 12. 2022“, kdy lze podle smlouvy plnit kdykoli do tohoto dne), nebo určena způsobem stanoveným ve smlouvě (např. „v roce 2022 do 5 týdnů od předání výkresové dokumentace kupujícím“; i zde je však třeba si uvědomit důsledky toho ujednání, neboť výkresy mohou být předány v lednu, ale také v době dovolených), ledaže ze smlouvy nebo z účelu smlouvy, jenž byl prodávajícímu znám při uzavření smlouvy, vyplývá, že dobu dodání v rámci této lhůty určuje kupující (smluvní ujednání může znít „v listopadu 2022 do 10 dnů po oznámení kupujícího o uzavření kontraktu na prodej tohoto zboží se zahraničním zákazníkem“).

Dodá-li prodávající zboží před určenou dobou, je kupující oprávněn zboží převzít, nebo je může odmítnout. Není-li dohodnuto jinak, nemůže u smlouvy kupní dojít k dřívějšímu plnění.

Zákoník řeší v § 2093 i situace, kdy je dodáno větší než kontrahované množství zboží.

Dodá-li prodávající větší množství věcí, než bylo ujednáno, je kupní smlouva uzavřena i na přebytečné množství, ledaže je kupující bez zbytečného odkladu odmítl.

To je významná **změna oproti dřívější úpravě v obchodním zákoníku**. Podle úpravy v obchodním zákoníku, přijal-li kupující větší množství zboží, musel za ně zaplatit cenu. Podle NOZ však dojde k uzavření smlouvy i na toto větší množství zboží. To považujeme za vhodné řešení. Lze zde - u takového většího množství - totiž uplatňovat i odpovědnost za vady.

Předmět koupě

Nadpis Předmět koupě uvozuje v NOZ ustanovení § 2095 až 2098. K tomu důvodová zpráva konstatuje, že předmětem mobiliární koupě je věc movitá. Důvodová zpráva také jinde důsledně používá termín „věc“, v názvu pododdílu a v jeho uvozovacím ustanovení bylo - podle důvodové zprávy - ze stylistických důvodů zvoleno označení „předmět koupě“ namísto „věc jako předmět koupě“. Věcně návrh ustanovení vychází z dřívějšího obsahu obchodního zákoníku.

Prodávající odevzdá kupujícímu předmět koupě v ujednaném množství, jakosti a provedení. Nejsou-li jakost a provedení ujednány, plní prodávající v jakosti a provedení vhodných pro účel patrný ze smlouvy; jinak pro účel obvyklý.

Neurčuje-li smlouva, jak má být zboží zabaleno nebo opatřeno pro přepravu, **je prodávající povinen zboží zabalit nebo opatřit pro přepravu způsobem, který je obvyklý** pro takové zboží v obchodním styku, nebo nelze-li tento způsob určit, způsobem potřebným k uchování a ochraně zboží. V konkrétním případě je možné se dohodnout, zda obal je součástí přemětu plnění či zda se jedná o obal vratný a v posléze uvedeném případě dohodnout i otázky vracení obalů a úhrady jejich opotřebení.

Má-li být zboží dodáno podle vzorku nebo předlohy, je prodávající povinen dodat zboží s vlastnostmi vzorku nebo předlohy, jež předložil kupujícímu. **Je-li rozpor mezi určením jakosti nebo provedením zboží podle tohoto vzorku nebo předlohy a určením zboží popsáním ve smlouvě, je rozhodující určení popsané ve smlouvě.** Není-li v těchto určeních rozpor, má mít zboží vlastnosti podle obou těchto určení. Důležité je bezpečné uložení vzorku po celou dobu, která přichází v úvahu k uplatnění odpovědnosti za vady, na bezpečném místě (např. u daného vzorku u té zkušebny, která vystavila atest o složení).

Vyplývá-li ze smlouvy, že množství zboží je určeno ve smlouvě pouze přibližně, je prodávající oprávněn určit přesné množství zboží, které má být dodáno, ledaže smlouva přiznává toto právo kupujícímu. Pokud ze smlouvy nevyplývá něco jiného, nesmí odchylka přesáhnout 5 % množství stanoveného ve smlouvě.

Pokud prodávající dodrží toleranci 5 % (nebo jinou dohodnutou toleranci), jde o plnění řádné. Vzhledem ke smluvní volnosti jsou v těchto otázkách možná různá smluvní řešení. **Kupní cena se přitom vždy určuje skutečně dodaným množstvím zboží.**

Jde-li o překročení stanovené tolerance nebo o překročení množství tam, kde tolerance nepřichází v úvahu, jde o větší množství zboží.

Práva z vadného plnění

Na ustanovení o předmětu koupě navazují ustanovení § 2099 až 2112 věnovaná právním následkům vad plnění a soustředěna pod nadpisem Práva z vadného plnění. K nim důvodová zpráva sděluje, že rovněž návrh těchto ustanovení vychází z dosavadní úpravy obchodního zákoníku. Ta je bez některých ustanovení generálního významu, přenesených do obecné části

obligacního práva. Posun měl být zejména v tom, že se mělo zesílit právní postavení kupujícího, kterému bylo plněno vadně. Opouští se hledisko vad opravitelných (odstranitelných) a neopravitelných (neodstranitelných) jako základní kritérium pro určení práv kupujícího z vad věci a nahrazuje se hlediskem intenzity, jakou vadnost plnění porušuje smlouvu. Představuje-li vadné plnění podstatné porušení smlouvy, rozšiřují se práva kupujícího. Zejména se však opouští dosavadní koncepce prekluze práv z vad. Opožděné ohlášení vad (notifikace, reklamace) nevede k zániku práva kupujícího; soud k němu ex officio nebude přihlížet a práva z vad kupujícímu v takovém případě nepřizná pouze, vznes-li v tom směru prodávající námitku.

Věc je vadná, nemá-li vlastnosti stanovené v § 2095 a 2096. Za vadu se považuje i plnění jiné věci. Za vadu se považují i vady v dokladech nutných pro užívání věci.

Za vady zboží se tedy považuje i dodání jiného zboží, i když toto jiné plnění může být použito k účelu smlouvy (jde o tzv. plnění aliud), např. když místo rohových ventilů jsou dodány ventily přímé a příruby s obloukem), než určuje smlouva, a vady v dokladech nutných k užívání zboží.

Jestliže z přepravního dokladu, dokladu o předání zboží nebo z prohlášení prodávajícího vyplývá, že dodává zboží v menším množství nebo jen část zboží, nevztahují se na chybějící zboží ustanovení o vadách zboží.

Prodávající odpovídá za vadu, kterou má zboží v okamžiku, kdy přechází nebezpečí škody na zboží na kupujícího, i když se vada projeví až po této době. Povinnosti prodávajícího vyplývající ze záruky za jakost zboží tím nejsou dotčeny. Prodávající odpovídá rovněž za jakoukoli vadu, jež vznikne po této době, jestliže je způsobena porušením jeho povinností. Zde je vhodné si uvědomit, že širší rozsah odpovědnosti bude mít prodávající při poskytnutí - sjednání záruky (viz dále text o záruce) než jen při realizaci zákonného textu podle občanského zákoníku.

Při předčasném plnění může prodávající odstranit vady do doby určené pro odevzdání věci. Výkonem svého práva nesmí kupujícímu způsobit nepřiměřené obtíže nebo výdaje. Právo kupujícího na náhradu škody tím není dotčeno. To platí obdobně i pro vady dokladů.

Práva kupujícího z vadného plnění nejsou dotčena, způsobilo-li vadu použití věci, kterou kupující předal prodávajícímu. To neplatí, prokáže-li prodávající, že na nevhodnost předané věci kupujícího včas upozornil a kupující na jejím použití trval, nebo prokáže-li, že nevhodnost předané věci ani při vynaložení dostatečné péče nemohl zjistit. Způsobil-li vadu věci postup prodávajícího podle návrhů, vzorků nebo podkladů, které mu kupující opatřil, použije se tato úprava obdobně.

Kupující věc podle možnosti prohlédne co nejdříve po přechodu nebezpečí škody na věci a přesvědčí se o jejích vlastnostech a množství.

Kupující pak nemá práva z vadného plnění, jedná-li se o vadu, kterou musel s vynaložením obvyklé pozornosti poznat již při uzavření smlouvy. To neplatí, ujistil-li ho prodávající výslovně, že věc je bez vad, anebo zastřel-li vadu lstivě.

Jestliže smlouva stanoví odeslání zboží prodávajícím, může být prohlídka odložena až do doby, kdy zboží je dopraveno do místa určení. Pokud je zboží směrováno během přepravy do jiného místa určení (např. do jiné provozovny kupujícího, nebo při tzv. traťových dodávkách, kdy je uzavírána další smlouva kupujícím - v roli nového prodávajícího - s dalším subjektem - novým kupujícím) nebo kupujícím znovu odesláno (např. subdodávka zboží pro stavbu), aniž by měl

kupující možnost přiměřenou povaze zboží si je prohlédnout, a v době uzavření smlouvy prodávající věděl nebo musel vědět o možnosti takové změny místa určení nebo takového opětného odeslání, prohlídka může být odložena až do doby, kdy zboží je dopraveno do nového místa určení.

Při dodávce vadného zboží a porušení smlouvy podstatným způsobem může kupující zvolit, zda využije svého práva

- a) **požadovat odstranění vad dodáním náhradního zboží** za zboží vadné, dodání chybějícího zboží a odstranění právních vad,
- b) **požadovat odstranění vad opravou zboží**, jestliže vady jsou opravitelné,
- c) **požadovat přiměřenou slevu z kupní ceny** nebo
- d) **odstoupit od smlouvy.**

Kupující sdělí prodávajícímu, jaké právo si zvolil, při oznámení vady, nebo bez zbytečného odkladu po oznámení vady. Provedenou volbu nemůže kupující změnit bez souhlasu prodávajícího; to neplatí, žádal-li kupující opravu vady, která se ukáže jako neopravitelná. Neodstraní-li prodávající vady v přiměřené lhůtě či oznámí-li kupujícímu, že vady neodstraní, může kupující požadovat místo odstranění vady přiměřenou slevu z kupní ceny, nebo může od smlouvy odstoupit.

Jestliže nezvolí kupující svoje právo včas, postupuje se jako u nepodstatného porušení smlouvy.

Při porušení smlouvy nepodstatným způsobem jsou možnosti volby kupujícího užší. Kupující může požadovat buď

- a) **dodání chybějícího zboží a odstranění ostatních vad zboží, nebo**
- b) **slevu z kupní ceny.**

Dokud kupující neuplatní právo na slevu z kupní ceny nebo neodstoupí od smlouvy, může prodávající dodat to, co chybí, nebo odstranit právní vadu. Jiné vady může prodávající odstranit podle své volby opravou věci nebo dodáním nové věci; volba nesmí kupujícímu způsobit nepřiměřené náklady.

Neodstraní-li prodávající vadu věci včas nebo vadu věci odmítne odstranit, může kupující požadovat slevu z kupní ceny, anebo může od smlouvy odstoupit. Provedenou volbu nemůže kupující změnit bez souhlasu prodávajícího.

V praxi se často vyskytují případy, kdy kupující řádně oznámí vady a současně nezaplatí část kupní ceny. Tím se snaží vyvolat tlak na prodávajícího k odstranění vad. Jde o postup podle zákona, jestliže neprovedená platba odpovídá případné slevě z ceny.

Do doby odstranění vad není tedy kupující povinen platit část kupní ceny, jež by odpovídala jeho nároku na slevu, jestliže by vady nebyly odstraněny.

Kupující nemůže odstoupit od smlouvy, ani požadovat dodání nové věci, nemůže-li věc vrátit v tom stavu, v jakém ji obdržel. To neplatí,

- a) došlo-li ke změně stavu v důsledku prohlídky za účelem zjištění vady věci

- b) použil-li kupující věc ještě před objevením vady,
- c) nezpůsobil-li kupující nemožnost vrácení věci v nezměněném stavu jednáním anebo opomenutím, nebo
- d) prodal-li kupující věc ještě před objevením vady, spotřeboval-li ji, anebo pozměnil-li věc při obvyklém použití; stalo-li se tak jen zčásti, vrátí kupující prodávajícímu, co ještě vrátit může, a dá prodávajícímu náhradu do výše, v níž měl z použití věci prospěch.

Podle § 2111 NOZ, **neoznámil-li kupující vadu věci včas, pozbývá právo odstoupit od smlouvy.**

Dále pak podle ustanovení § 2112 odst. 1, **neoznámil-li kupující vadu bez zbytečného odkladu poté, co ji mohl při včasné prohlídce a dostatečné péči zjistit, soud mu právo z vadného plnění nepřizná.** Jedná-li se o skrytou vadu, platí totéž, nebyla-li vada oznámena bez zbytečného odkladu poté, co ji kupující mohl při dostatečné péči zjistit, nejpozději však do dvou let po odevzdání věci.

K účinkům podle § 2112 odst. 1 **soud přihlédne jen k námitce prodávajícího, že vada nebyla včas oznámena.** Prodávající však nemá právo na námitku, je-li vada důsledkem skutečnosti, o které prodávající v době odevzdání věci věděl nebo musel vědět.

Při oznámení vad zboží můžeme jen doporučit kupujícímu, aby volil písemnou formu oznámení a vytvářel si vhodnou důkazní situaci pro možné další řízení.

Pro dané zboží však **může být stanovena záruka za jakost.**

Pojetí smluvní záruky za vady je pro obecné občanské právo nové. Občanský zákoník č. 40/1964 Sb. vycházel z někdejšího pojetí služeb, které vzniklo za jiných společenských podmínek v 60. letech a bylo spojeno s institutem zákonné záruky. NOZ se vrací k řešení (z něhož vycházel již obchodní zákoník) a odděluje od sebe práva, která kupujícímu vznikají z vad plnění ze zákona a která vznikají kupujícímu ze záruky za jakost. Dohodnou-li se strany na záruce za jakost, anebo zaručí-li se za jakost jednostranným prohlášením prodávající sám, může tím být garantována jakost věci z hlediska časového nebo co do vlastností. Záruka za jakost však nemůže vylučovat zákonnou úpravu práv z vad věci (což je praktické zejména u skrytých vad). Záruku za jakost upravují ustanovení § 2113 až 2117 NOZ. Zákonou záruku za jakost má spotřebitel.

Záruka za jakost

Zárukou za jakost se **prodávající zavazuje, že věc bude po určitou dobu způsobilá k použití pro obvyklý účel nebo že si zachová obvyklé vlastnosti.** Tyto účinky má i uvedení záruční doby nebo doby použitelnosti věci na obalu nebo v reklamě. Záruka může být poskytnuta i na jednotlivou součást věci.

Po našem soudu přitom není vyloučeno, aby prodávající poskytl záruku jen částečně (např. jen na prorezivění karosérie) a v ostatním platila zákonná úprava. Je přípustné, aby byla na konkrétní části zboží poskytnuta odlišná záruka; např. je možná v určitém rozsahu záruka obecně na zboží (např. u automobilu obecně dva roky) a v jiném rozsahu záruka speciální (na karosérie šest let).

Převzetí závazku ze záruky může vyplynout ze smlouvy nebo z prohlášení prodávajícího,

zejména ve formě záručního listu. Účinky převzetí tohoto závazku má i vyznačení délky záruční doby nebo doby trvanlivosti nebo použitelnosti dodaného zboží na jeho obalu. Je-li ve smlouvě nebo v záručním prohlášení prodávajícího uvedena záruční doba odlišná, platí tato doba.

Určují-li smlouva a prohlášení o záruce různé záruční doby, platí doba z nich nejdelší. Ujednají-li však strany jinou záruční dobu, než jaká je vyznačena na obalu jako doba použitelnosti, má přednost ujednání stran.

Záruční doba běží **od odevzdání věci kupujícímu**; byla-li věc podle smlouvy odeslána, běží **od dojití věci do místa určení**. Má-li koupenou věc uvést do provozu někdo jiný než prodávající, běží záruční doba až **ode dne uvedení věci do provozu**, pokud kupující objednal uvedení do provozu nejpozději do tří týdnů od převzetí věci a řádně a včas poskytl k provedení služby potřebnou součinnost.

Kupující nemá právo ze záruky, způsobila-li vadu po přechodu nebezpečí škody na věci na kupujícího vnější událost. To neplatí, způsobil-li vadu prodávající.

Pro oznámení vady, na kterou se vztahuje záruka, a pro uplatnění práva z vadného plnění platí obdobně ustanovení § 2172 a 2173.

Povinnosti kupujícího a nebezpečí škody na věci

Další ustanovení NOZ, tj. § 2118 až 2120 jsou společně nadepsány Povinnosti kupujícího; ustanovení § 2121 až 2125 NOZ jsou pak soustředěny pod nadpisem Nebezpečí škody na věci.

K těmto ustanovením sděluje důvodová zpráva, že podle obecného pravidla casum sentit dominus stíhá nebezpečí náhodné škody na věci jejího vlastníka, a tudíž i na kupující přechází nebezpečí škody na předmětu koupě s nabytím vlastnického práva. Jedná-li se o mobiliární koupi, pak se toto obecné pravidlo uplatnit nemůže. Z toho důvodu se stanoví konvenčně k standardním úpravám, že při koupi movitých věcí přechází nebezpečí škody na věci jejím převzetím, případně nastane-li jiná skutečnost, která převzetí nahrazuje.

Úvodní ustanovení právní úpravy povinností kupujícího vymezuje, že **kupující zaplatí kupní cenu a věc převezme**.

Kupující nemusí kupní cenu zaplatit, dokud nemá možnost si věc prohlédnout. To neplatí, byli ujednán takový způsob předání věci, který možnost prohlídky vylučuje. Při určení ceny podle hmotnosti se má za to, že rozhoduje čistá hmotnost předmětu koupě.

Je-li kupující v prodlení s převzetím věci nebo s placením kupní ceny, uchová prodávající věc, může-li s ní nakládat, pro kupujícího způsobem přiměřeným okolnostem. Převzal-li kupující věc, kterou zamýšlí odmítnout, uchová ji způsobem přiměřeným okolnostem.

Kdo uchovává věc pro druhou stranu, může ji zadržet, dokud mu druhá strana neuhradí účelně vynaložené náklady spojené s uchováním věci.

Nebezpečí škody přechází na kupujícího převzetím věci. Týž následek má, nepřevzme-li kupující věc, ač mu s ní prodávající umožnil nakládat.

Jde-li o situace, kdy má kupující převzít věc od třetí osoby, přechází na něho nebezpečí škody okamžikem, kdy mohl s věcí nakládat, ne však dříve než v době určené jako čas plnění. Přechod nebezpečí škody na věci, má-li prodávající předat zboží dopravci, řeší ustanovení § 2123 NOZ.

Předá-li prodávající dopravci věc pro přepravu ke kupujícímu v místě určeném kupní smlouvou, přechází na kupujícího nebezpečí škody předáním věci dopravci v tomto místě, a nebylo-li místo smluveno, předáním prvním dopravci pro přepravu do místa určení.

Je-li při uzavření smlouvy věc již přepravována, přechází nebezpečí škody na věci na kupujícího předáním věci prvním dopravci. Prodávající však nese škodu, k níž došlo před uzavřením smlouvy, a prodávající o ní věděl, anebo o ní vzhledem k okolnostem vědět měl.

Jde-li o **věci podle druhu**, pak podle ustanovení § 2124 NOZ, nebezpečí škody na věci určené podle druhu nepřejde na kupujícího, který věc nepřevzal, dříve než věc bude pro účel smlouvy dostatečně oddělena a odlišena od jiných věcí téhož druhu.

Škoda na věci, vzniklá po přechodu nebezpečí škody na věci na kupujícího, nemá vliv na jeho povinnost zaplatit kupní cenu, ledaže prodávající škodu způsobil porušením své povinnosti. To však neplatí, uplatnil-li kupující právo žádat dodání náhradní věci, nebo odstoupil-li od smlouvy.

Svépomocný prodej

Svépomocný prodej je regulován § 2126 a § 2127. Je-li některá ze smluvních stran povinna věc převzít (nemusí se jednat jen o kupujícího, nýbrž i o prodávajícího, kterému vzniká povinnost převzít od kupujícího věc s vadou, věci dodané v přebytečném množství atp.) od druhé smluvní strany a neučiní-li to, pak nelze tuto druhou stranu nutit, aby nepřevzatou věc u sebe uchovávala po neúměrně dlouhou dobu. Proto se zakládá právo věc svépomocně, a tudíž i vlastním jménem, prodat. Protože se však při svépomocném prodeji jedná o prodej cizí věci, děje se takový prodej na účet toho, kdo se ocitl s převzetím věci v prodlení. Z toho důvodu musí být výtěžek z prodeje vydán prodlávající straně; to však nebrání, aby ten, kdo věc prodal, započítal k tíži tohoto výtěžku účelně vynaložené náklady, které mu vznikly úschovou věci a následně i jejím prodejem.

Prodlením strany s převzetím věci vzniká druhé straně právo věc po předchozím upozornění na účet prodlávajícího vhodným způsobem prodat poté, co prodlávajícímu poskytla dodatečnou přiměřenou lhůtu k převzetí. To platí i tehdy, prodlává-li strana s placením, kterým je předání věci podmíněno. Hrozí-li věci rychlá zkáza a není-li na upozornění čas, není upozornění nutné.

Vedlejší ujednání při kupní smlouvě

Poslední část tohoto pojednání je věnována vedlejším ujednáním při kupní smlouvě, upraveným v ustanoveních § 2132 až 2157 NOZ.

Vedlejší ujednání při kupní smlouvě mají velký praktický význam, a z toho důvodu věnují standardní zákoníky pozornost jejich úpravě. Předchozí právo upravovalo demonstrativně výhradu vlastnictví (§ 601 občanského zákoníku, § 444 a 445 obchodního zákoníku), předkupní právo a právo zpětné koupě (§ 602 a násl. občanského zákoníku) a koupi na zkoušku a cenovou doložku (§ 471 a násl. obchodního zákoníku). NOZ z této úpravy vychází, přejímá ji v podstatném rozsahu, ale rozšiřuje výslovně upravené doložky ještě o výhradu zpětného prodeje a výhradu lepšího kupce, přičemž ponechává i nadále výčet vedlejších ujednání jako demonstrativní.

K významnějším posunům dochází v úpravě ujednání o výhradě vlastnického práva a o právu předkupním.

Ustanovení o výhradě práva vlastnického dávají přednost konstrukci rozšířené výhrady vlastnického práva, jakou zvolil obchodní zákoník v § 445, čímž se stranám umožňuje vázat nabytí vlastnického práva kupujícím i na splnění jiné odkládací podmínky, než je jen zaplacení kupní ceny. Zároveň stanoví, že prodlení kupujícího se splátkou nepřesahujícího desetinu kupní ceny neopravňuje prodávajícího smlouvu zrušit, zaplatí-li kupující dlužnou splátku nejpozději s následující splátkou. Konkretizuje se tak obecné pravidlo o podstatném a nepodstatném porušení smlouvy a odkluzuje tak riziko zbytečných sporů, vzhledem k dispozitivní povaze se však ani nebrání opačnému ujednání stran.

Ustanovení o předkupním právu reagují na praktické zkušenosti s dosavadní úpravou, která vede k různým interpretacím a k celkové právní nejistotě. Nově ustanovení vycházejí sice i nadále ze zdejší úpravy, ale také podstatnou měrou přihlíží k právní úpravě německé (§ 463 až 473 BGB).

Co se týká **výhrady vlastnického práva**, vyhradí-li si prodávající k věci vlastnické právo, má se za to, že se kupující stane vlastníkem teprve úplným zaplacením kupní ceny. Nebezpečí škody na věci však na kupujícího přechází již jejím převzetím.

Je-li nabytí vlastnického práva kupujícím podmíněno zaplacením kupní ceny ve splátkách, nezakládá prodlení kupujícího se splátkou nepřesahující desetinu kupní ceny samo o sobě právo prodávajícího od smlouvy odstoupit a požadovat vrácení věci, pokud kupující splátku zaplatí nejpozději v době splatnosti následující splátky a společně s ní.

Výhrada vlastnického práva působí vůči věřitelům kupujícího jen tehdy, bylo-li ujednání pořízeno ve formě veřejné listiny, popřípadě bylo-li pořízeno v písemné formě a podpisy stran úředně ověřeny, leč tehdy až ode dne úředního ověření podpisů. Je-li však výhrada vlastnického práva ujednána ohledně věci zapsané do veřejného seznamu, působí vůči třetím osobám, jen byla-li do tohoto seznamu zapsána.

Další upravenou výhradou je **výhrada zpětné koupě**. Z ujednání o výhradě zpětné koupě vzniká kupujícímu povinnost převést na požádání věc prodávajícímu za úplatu zpět. Kupující vrátí prodávajícímu věc v nezhoršeném stavu a prodávající vrátí kupujícímu kupní cenu; tím jsou vyrovnány i užitky z peněz a plody z věci snad vytěžené.

Výhrada zpětné koupě zavazuje dědice a právo na zpětnou koupi lze zcizit, jen je-li to výslovně ujednáno.

Nebyla-li ujednána lhůta, ve které má prodávající právo žádat vrácení věci, platí vzhledem k movité věci za ujednanou tříletá lhůta a vzhledem k nemovité věci desetiletá lhůta.

Ustanovení § 2136 pak řeší **vynaložení nákladu na věc kupujícím**. Vynaložil-li kupující na věc náklad k jejímu zlepšení, anebo mimořádný náklad pro její zachování, náleží mu stejná náhrada jako poctivému držiteli; pokud se ale vrácení věci zmaří nebo zhorší její hodnota z důvodů, za které kupující odpovídá, nahradí prodávajícímu škodu.

Byla-li výhrada zpětné koupě ujednána k věci zapsané do veřejného seznamu jako právo věcné, lze věc zatížit jen se souhlasem toho, pro koho je právo zpětné koupě ve veřejném seznamu zapsáno.

Upravena je též i **výhrada zpětného prodeje, neboť** podle § 2139 NOZ se ustanovení o zpětné koupi se obdobně použijí i na ujednání, kterým si kupující vymíní, že věc prodá prodávajícímu zpět.

Následující úprava obsažená v § 2140 až 2149 NOZ je věnována **předkupnímu právu**. V tomto pojednání zařazujeme jen text uvozujícího ustanovení § 2140 NOZ a v ostatním odkazujeme na citovaná ustanovení.

Ujedná-li si předkupník k věci předkupní právo, vzniká dlužníku povinnost nabídnout věc předkupníkovi ke koupi, pokud by ji chtěl prodat třetí osobě (koupěchtivému).

Předkupní právo lze zvláštním ujednáním rozšířit i na jiné způsoby zcizení. Předkupní právo lze také ujednat i mimo souvislost s kupní smlouvou.

Ustanovení § 2150 NOZ upravuje **koupi na zkoušku**, při níž platí, že kdo koupí věc na zkoušku, kupuje s podmínkou, že věc ve zkušební lhůtě schválí.

Přitom neujednají-li strany zkušební lhůtu, činí **u movitých věcí tři dny a u nemovitých věcí jeden rok od uzavření smlouvy**. Plyne-li však z jednání o uzavření smlouvy, že věc má být prohlédnuta nebo vyzkoušena po odevzdání, běží zkušební doba ode dne odevzdání.

Nepřevzal-li kupující zboží, má podmínka povahu **podmínky odkládací**, a tato podmínka se považuje za zmařenou, jestliže kupující nesdělí prodávajícímu ve zkušební době, že zboží schvaluje.

Převzal-li kupující zboží, má podmínka povahu **podmínky rozvazovací** a platí, že kupující zboží schválil, jestliže je písemně neodmítne ve zkušební době.

Kupující nemá právo zboží odmítnout, jestliže nemůže zboží vrátit ve stavu, v jakém je převzal. Ke změnám vyvolaným vyzkoušením věci se nepřihlíží.

Kromě koupě na zkoušku lze sjednat i koupi po zkoušce, koupi podle zkoušky, koupi s výhradou výměny, opční právo apod. Lze zde plně využít smluvní volnosti.

Je však možno sjednat i **výhradu lepšího kupce**, která je upravena v ustanovení § 2152 a 2153. Uzavřením kupní smlouvy s výhradou lepšího kupce nabývá prodávající právo dát přednost lepšímu kupci, přihlásí-li se v určené lhůtě. Tato lhůta činí u movitých věcí tři dny a u nemovitých věcí jeden rok od uzavření smlouvy.

Zda je nový kupec lepší, rozhoduje prodávající; může dát zejména přednost novému kupci, třebaže první nabízí vyšší cenu. Obdobně jako u koupě na zkoušku se posoudí, ve kterých případech má výhrada lepšího kupce povahu podmínky odkládací a v kterých povahu podmínky rozvazovací.

Nový občanský zákoník v ustanoveních § 2154 až 2156 věnovaným **cenové doložce** recipuje (s drobnými změnami) právní úpravu obchodního zákoníku.

V tuzemsku lze využít i dalších smluvních ujednání, typických jinak pro závazkové vztahy v mezinárodním obchodě, budou-li v souladu se zásadou poctivého obchodního styku. Může se např. i sjednat přepočítání měn, je-li cena ve smlouvě uvedena v Kč a dohodnuto např., že se má platit v EUR či jiné měně.

Cenová doložka, která může být sjednána různým způsobem (jak jsme již upozornili v textu o sjednávání ceny), **má zabránit nepříznivým důsledkům zvyšování cen subdodávek při jinak**

pevné ceně finálního zboží. Jestliže strany dohodnou při určení ceny, že její výše má být dodatečně upravena s přihlédnutím k výrobním nákladům, a neurčí-li, které složky výrobních nákladů jsou rozhodné, mění se kupní cena v poměru k cenovým změnám hlavních surovin potřebných k výrobě prodávaného zboží (obecná cenová doložka).

Neurčí-li strany ve smlouvě, která doba je rozhodující pro posuzování cenových změn, přihlíží se k cenám v době uzavření smlouvy a v době, kdy měl prodávající zboží dodat. Má-li se dodání zboží uskutečnit během určité lhůty, je rozhodná doba skutečného včasného plnění, jinak konec této lhůty.

Je-li prodávající v prodlení s dodáním zboží, a v době skutečného dodání jsou ceny u rozhodných složek výrobních nákladů nižší než ceny v době uvedené výše, přihlíží se k těmto nižším cenám.

Práva a povinnosti stran z doložky zanikají, jestliže oprávněná strana svá práva neuplatní u druhé strany bez zbytečného odkladu po dodání zboží. Uplynutím lhůty „bez zbytečného odkladu“ práva zanikají, jde tedy o lhůtu prekluzivní.

Ujednat je možno i jiné výhrady a podmínky. Zejména bude sjednána i tzv. měnová doložka. Po našem soudu **lze totiž také mezi tuzemskými subjekty měnovou doložku** (která byla již zařazena v hlavě III třetí části obchodního zákoníku) **dohodnout**. Zejména strojírenské a elektrotechnické zboží totiž postupně připomíná stavebnice při použití komponentů vyráběných v řadě zemí světa a ceny tuzemských dodávek mohou být závislé i na kursu cizích měn.

Stanoví-li smlouva, že cena nebo jiný peněžitý závazek se rozumí při určitém kursu měny, v níž má být závazek plněn (zajišťovaná měna), ve vztahu k určité jiné měně (zajišťující měna), a dojde-li po uzavření smlouvy ke změně kursovního poměru obou měn, je dlužník povinen zaplatit částku sníženou nebo zvýšenou tak, aby částka v zajišťující měně zůstala nezměněná.

V ustanovení § 2157 NOZ je přitom určeno, že ujednají-li strany **jiné výhrady nebo podmínky** připouštějící změnu nebo zánik práv a povinností z kupní smlouvy, zaniká výhrada nebo podmínka **nejpozději do jednoho roku** od účinnosti kupní smlouvy, pokud ji neuplatnil v této lhůtě ten, kdo je z výhrady nebo podmínky oprávněn.

Právní úprava koupě je **ze všech upravených smluvních typů obsahově nejbohatší, zásadně je však dispozitivní**. Při své relativní bohatosti obsahu nemůže text zákona pamatovat na všechny otázky, které by bylo vhodné sjednat, nemůže přitom ani zohlednit všechna specifika různých předmětů plnění (např. stavebního materiálu, legovaných ocelí, odlitků atd.). Proto je třeba i u této smlouvy věnovat řádnou pozornost jejímu sjednání. Lze přitom vhodně využít (kromě běžných koupí) i právní službu a studovat podrobnou komentářovou literaturu. Ta na téma kupní smlouvy obsahuje desítky až stovky stran.

S ohledem na konkrétního obchodního partnera je vhodné volit také **právní či obchodní zajišťovací nebo utvrzovací prostředky** (např. smluvní pokuty, sjednávání zástavního práva, ručení, výhradu vlastnického práva, sjednávání zálohy, sjednávání dílčího plnění, dílčího placení a způsoby jeho fakturace). Písemná forma smlouvy není obecně předepsaná. Pokud nejde o bagatelní případy, lze ji jen doporučit.

Seznam zdrojů

HUSÁR, J. *Právna regulácia ingerencie verejnej moci do podnikania*. EQUILIBRIA Košice, 2007.

JANKŮ, M. a kol. *Nové občanské právo v kostce*, C. H. Beck, Praha, 2014.

MAMOJKA, M. ml. *Vývojové trendy v obchodním právu a ich aplikačné perspektívy*. Sborník č. 32. *Vzájemné ovlivňování komunitární úpravy a českého a slovenského obchodního práva na pozadí procesu jejich reformem*. UK Praha, 2007.

MAREK, K. *Smluvní obchodní právo. Kontrakty*. 4. aktualizované a rozšířené vydání. Brno. Masarykova univerzita. 2008.

MAREK, K. *K uzavírání smluv*, Daně a právo, č. 3/2016.

OVEČKOVÁ, O. a kol. *Obchodný zákonník – komentár*. 2. vydání, Bratislava, Iura Edition, 2005.

PATAKYOVÁ, M. a kol. *Obchodný zákonník – komentár*. C. H. Beck, 2. vydání, 2008.

RABAN, P. a kol. *Obchodní právo*. Václav Klemm Brno, 1. vydání 2020.

SUCHOŽA, J. *Kľukaté cesty procesu rekonifikácie súkromého práva v Slovenskej republike*. Sborník Právo a obchodovanie. UPJŠ Košice, 2008.

SUCHOŽA, J., BABČÁK, V., HUSÁR, J. a kol. *Obchodný zákonník, komentár*. Eurounion: Bratislava, 2007.

ŠTENGLOVÁ, I.; TOMSA, M.; PLÍVA, S. *Obchodní zákoník, komentář*, C. H. Beck Praha, 12. vydání, 2010.

ŠVESTKA, J., DVORŮ, J., FIALA, J. *Občanský zákoník, Komentář*, Wolters Kluwer Praha, 1. vydání 2014, svazek V.

Kontakt

prof. JUDr. Karel Marek, CSc.

Fakulta právních a správních studií, VŠFS Praha

Estonská 500

101 00 Praha 10

JUDr. Zdeněk Sadílek CSc. Ph.D.

Fakulta právních a správních studií, VŠFS Praha

Estonská 500

101 00 Praha 10

AKTUÁLNÍ INFORMACE O SEKUNDÁRNÍ DROGOVÉ KRIMINALITĚ

Alena Marešová

„Prací na drogy nevyděláš“.

Abstrakt

Katedra kriminologie Policejní akademie ČR v Praze v roce 2019 realizovala výzkum zaměřený na pachatele sekundární drogové kriminality, v rámci kterého bylo dotazováno 400 vězňených mužů a 200 vězňených žen.

Předkládaná informace je jedním z dílčích výstupů jmenovaného výzkumu. Autorka se v něm zaměřuje na ty výsledky dotazníkového šetření, které by mohly rozšířit informace o pachatelích sekundární drogové kriminality. Doplnjuje je o srovnání s výsledky z jiných výzkumů zaměřených na drogově závislé vězně.

Klíčová slova

drogově závislí, vězni, sekundární drogová kriminalita

Abstract

The department of criminology of the Police Academy of the Czech Republic performed a study secondary drug-related crime offenders in the year 2019, in which 400 imprisoned men and 200 imprisoned women were interviewed.

Submitted information is one of the partial outputs of the mentioned study. The author focuses on the results of the questionnaire survey, which could expand the information on drug users in prison and about the secondary drug-related crime offenders among them. She adds comparison with the results of other studies focusing on drug-addicted prison inmates.

Keywords

drug addicts, prisoners, secondary drug-related crime

Úvod

Pojem **sekundární drogové kriminality** v prezentovaném příspěvku **naplňuje**:

1) psychofarmakologicky podmíněná kriminalita spáchaná v akutní intoxikaci nebo za stavu abstinčních příznaků,

2) trestná činnost páchaná za účelem obstarání finančních prostředků na nákup drog – tzv. opatrovací kriminalita.

Určitá data o **kriminalitě spáchané v akutní intoxikaci** lze získat z policejních statistik. Např. Národní monitorovací středisko uvádí, že v roce 2019 bylo 14,5 tis. trestných činů spáchano pod vlivem návykových látek (z toho 79 % pod vlivem alkoholu). Jednalo se o opilství, nedbalostní dopravní nehody, úmyslné ublížení na zdraví, ohrožení pod vlivem návykových

látek, maření výkonu úředního rozhodnutí, mravnostní trestné činy.¹ Statistiky PPČR za rok 2020 uvádějí 8 858 skutků ohrožení pod vlivem návykové látky, opilství (§ 274, 360).

Rozsah a skladba trestné činnosti páchané za účelem obstarání finančních prostředků na nákup drog – tzv. **opatřovací kriminality** však nejsou zjišťovány, a jsou proto předmětem četných odborných odhadů. Je předpokládáno, že motivace získat finanční prostředky na nákup drog trestnou činností je velmi rozšířena mezi pachateli majetkové kriminality (zejména u krádeží a podvodů) a násilné kriminality (loupeží).

Základními zdroji o rozsahu této kriminality se v posledních letech staly jednak tzv. kvalifikované odhady prováděné policisty, kteří s tímto druhem kriminality pracují, druhým - různá dotazníková šetření prováděná mezi uživateli drog. S ohledem na dostupnost respondentů to jsou šetření prováděná především mezi vězňenými uživateli drog.

Primární drogová kriminalita se vymezuje jako neoprávněné nakládání s omamnými a psychotropními látkami, jejich šíření s cílem dalšího zneužívání a nebyla předmětem zde popisovaného výzkumného šetření.

Výzkum katedry kriminologie Policejní akademie ČR realizovaný v roce 2019

V roce 2019 Policejní akademie ČR v Praze, konkrétně pracovníci katedry kriminologie, realizovali výzkum „**Rozhodování pachatelů sekundární drogové kriminality**“. Respondenty byli vězni, a proto výzkum byl zprostředkován Generálním ředitelstvím VS ČR², a to celkem **v 9 věznicích s ostrahou**. Proveden byl pracovníky těchto věznic anonymním dotazníkem, speciálně pro tento výzkum vytvořený na katedře kriminologie. Závěrečná zpráva z výzkumu má být publikována sice až v roce 2023, přesto část poznatků je již zpracována, a tak se lze seznámit s některými zjištěními již dnes.³

Anonymní dotazník⁴ byl vyplněn 600 respondenty – 400 vězňenými muži a 200 ženami. U všech respondentů bylo zjišťováno několik základních charakteristik: věk, zaměstnání respondentů před nástupem do výkonu trestu, jejich penologická recidiva. Největší část dotazníku byla věnována užívání drog a jednání s užíváním drog spojeným. V této části se vzorek respondentů zúžil na **170 mužů a 128 žen – přiznaných uživatelů drog.**

¹ MRAVČÍK Viktor, Pavla CHOMYNOVÁ, Kateřina GROHMANOVÁ, Barbora JANÍKOVÁ, Tereza ČERNÍKOVÁ, Zdeněk ROUS, Jan CIBULKA, FIDESOVÁ a Jan VOPRAVIL. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2019*, Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2020, s. 150.

² Hlavní psycholog VS ČR PhDr. Václav Jiříčka, Ph.D., koordinoval výběr věznic vhodných k realizaci výzkumného šetření.

³ MAREŠOVÁ Alena. Drogově závislí v českých věznicích a pachatelé sekundární drogové kriminality mezi nimi. *Kriminalistika* 2/2021, s. 117-136. ISSN 1210-9150, MOULISOVÁ Marcela. Výkon trestu odnětí svobody a motivace pachatelů. *Kriminalistika* 1/2021, s. 3-16, ISSN 1210-9150.

⁴ Všechny výsledky včetně obsahu dotazníku bude obsahovat závěrečná zpráva z výzkumu.

Tab. 1: Věznice, které se účastnily výzkumu – všechny byly z hlediska vnější diferenciacce zařazeny jako věznice s ostrahou s různými druhy zabezpečení

Věznice	Pohlaví odsouzených	Počty respondentů	V době výzkumu bylo ve věznici odsouzených celkem	Procentní zastoupení respondentů
1. Bělušice	muži	60	660	9 %
2. Drahonice	ženy	20	195	10 %
3. Jirice	muži	60	877	7 %
4. Kuřim	muži	60	610	9 %
5. Opava	ženy	60	195	31 %
6. Rapotice	muži	60	784	8 %
7. Světlá nad Sázavou	ženy	120	799	15 %
8. Vinařice	muži	90	949	9 %
9. Všehrady	muži	70	438	16 %
Celkem	mužů žen	400 200	5 507	11 %

Z celkového počtu 400 respondentů - mužů bylo 50 % ve věku do 29 let (tj. ve věku tzv. rané dospělosti), z 200 žen bylo ve věku do 29 let 47 %.

Zaměstnání uživatelů drog nebývá často zjišťováno. Nám se to jevilo jako důležité a také bylo. Pro srovnání máme údaje jen o žadatelích o léčbu z Národního registru léčby uživatelů drog (NRLUD). Z kapitoly o sociálních souvislostech a důsledcích užívání drog lze odvodit, že nezaměstnaní a invalidní důchodci – tj. nepracující - představovali v roce 2019 cca 40 % ze všech žadatelů o léčbu. Pravidelně zaměstnáno bylo jen 48 % žadatelů.⁵

Při srovnání těchto údajů s našimi respondenty – uživatelů drog byla mezi nimi cca polovina - pak nepřekvapí, že před nástupem trestu 37 % z nich nebylo zaměstnáno. U těch 63 % procent z nich - zaměstnaných, jsme bohužel nezjišťovali, zda se jednalo o stálé zaměstnání či nepravidelné, náhodné brigády apod. U žen, jak jsme předpokládali, procento nezaměstnaných bylo podstatně vyšší než u respondentů-mužů.

⁵ MRAVČÍK Viktor, Pavla CHOMYNOVÁ, Kateřina GROHMANOVÁ, Barbora JANÍKOVÁ, Tereza ČERNÍKOVÁ, Zdeněk ROUS, Jan CIBULKA, FIDISOVÁ a Jan VOPRAVIL. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2019*, Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2020, s. 128.

Tab. 2: Zaměstnaní před nástupem nepodmíněného výkonu trestu odnětí svobody – v procentech⁶

N = 400 mužů, 200 žen

Věznice – muži	Zaměstnan před VTOS	Nezaměstnan před VTOS
Bělušice	58	42
Jiřice	68	32
Kuřim	47	53
Rapotice	70	30
Vinařice	63	37
Všehrady	74	26
Průměr muži	63 %	37 %
Věznice – ženy		
Opava	17	83
Světlá n. Sázavou	35	66
Drahonice	55	45
Průměr ženy	36 %	64 %

Celých 100 % dříve trestaných ve Věznici Kuřim pravděpodobně rezonuje s jejich vyšším věkem, opakovaným vězněním a nízkou zaměstnaností před výkonem trestu. Obdobně i nejvyšší zastoupení opakovaně vězněných ve Věznici Bělušice odpovídá vyššímu počtu věkově starších mezi nimi a jejich nižší zaměstnaností před výkonem trestu.

Relativně překvapivé je zjištění, že většina respondentů pochází, dle jejich odpovědí, z rodin bez kriminální minulosti.

⁶ Převzato z MAREŠOVÁ Alena. Drogově závislí v českých věznicích a pachatelé sekundární drogové kriminality mezi nimi. *Kriminalistika* 2/2021, s. 124, 125. ISSN 1210-9150.

Tab. 3: Zastoupení mezi respondenty osob opakovaně trestaných a opakovaně vězněných – v procentech
Zastoupení trestaných mezi rodinnými příslušníky – v procentech⁷

N = 400 mužů, 200 žen

Věznice – muži	Trestán již dříve	Vězněn již dříve	Trestán někdo z rodiny
Bělušice	83	70	32
Jiřice	90	67	28
Kuřim	100	65	33
Rapotice	97	46	22
Vinařice	63	45	23
Všehrady	69	56	34
Průměr muži	84 %	58 %	29 %
Věznice – ženy			
Opava	98	46	38
Světlá n. Sázavou	93	46	23
Drahonice	95	75	40
Průměr ženy	95 %	56 %	34 %

Údaje z dalších tabulek již byly využity při **hodnocení zastoupení pachatelů sekundární drogové kriminality mezi našimi respondenty** a při následujícím srovnání s výsledky z jiných výzkumů.

⁷ MAREŠOVÁ Alena. Drogově závislí v českých věznicích a pachatelé sekundární drogové kriminality mezi nimi. *Kriminalistika* 2/2021, s. 125. ISSN 1210-9150.

Tab. 4: Zastoupení uživatelů drog mezi respondenty – v procentech

N = 400 muži, 200 ženy

Začátek užívání drog uživateli drog – v procentech⁸

N = 170 muži, 128 ženy

Věznice – muži	Drogy užívali občas ⁹ nebo často	Nikdy drogy neužívali	Počátek kteří ZŠ	užívání drogy do 18 let	drog u těch, užívali v dospělosti
Bělušice	52	19	26	20	54
Jiřice	37	30	38	25	37
Kuřim	36	39	36	19	44
Rapotice	36	24	33	21	46
Vinařice	49	27	42	15	43
Všehrady	45	28	44	21	35
Průměr muži	42,5 %	28 %	37,5 %	20 %	43 %
Věznice – ženy					
Opava	85	0	34	25	41
Světlá n/Sázavou	47	31	35	19	46
Drahonice	60	10	42	29	29
Průměr ženy	64 %	14 %	37 %	24 %	39 %

⁸ MAREŠOVÁ Alena. Drogově závislí v českých věznicích a pachatelé sekundární drogové kriminality mezi nimi. *Kriminalistika* 2/2021, s. 126. ISSN 1210-9150.

⁹ V první kolonce čísel je procentní zastoupení vězňů, kteří na otázku, zda užívali jiné drogy než marihuanu, odpověděli ano, a z další nabídky – občas nebo často – vybrali jednu nebo druhou možnost. Zbývající procenta do 100 % představují respondenti, kteří uváděli, že užívali občas nebo často jen marihuanu.

Tab. 5: Zastoupení respondentů – uživatelů drog, kteří pro zaopatření drog kradli, loupili nebo podváděli¹⁰ (tj. pachatelé tzv. opatrovací drogové kriminality) – v procentech¹¹

N = 170 muži, 128 ženy

Věznice – muži	Pachatelé krádeží	Loupeží	Podvodů
Bělušice	52	23	38
Jiřice	53	27	39
Kuřim	22	28	17
Rapotice	32	28	46
Vinařice	49	23	52
Všehrady	50	35	37
Průměr muži	43 %	27 %	38 %
Věznice – ženy			
Opava	54	35	38
Světlá n/Sázavou	55	30	35
Drahonice	56	35	42
Průměr ženy	55 %	33 %	38 %

Dotazník byl anonymní, a tak získané údaje jsou velmi zajímavé při zjišťování rozsahu sekundární drogové kriminality, jejíž součástí je právě tzv. opatrovací kriminalita. Nelze předpokládat úmyslné zkreslení odpovědí respondentů s cílem zhoršit hodnocení svého jednání. Naopak, lze předpokládat, že část přiznaných trestných činů nebyla policií zjištěna, tj. neobjevila se ve statistikách. Také zde se vězňené ženy vyznačují horšími ukazateli než vězňení muži.

¹⁰ Tabulka ukazuje procentní zastoupení vězňů – uživatelů drog, kteří na otázky: 1) Kradl/a jste někdy, abyste získal/a peníze na drogy? 2) Získal/a jste někdy peníze na drogy loupeží? 3) Získal/a jste někdy peníze na drogy podvodem? – odpověděli ano.

¹¹ MAREŠOVÁ Alena. Drogově závislí v českých věznicích a pachatelé sekundární drogové kriminality mezi nimi. *Kriminalistika* 2/2021, s. 127. ISSN 1210-9150.

Tab. 6: Respondenty označené nejčastější motivy trestné činnosti

(uvedeny v pořadí četnosti označení z celkem nabídnutých 21 možných motivů)

N = 170 muži, 128 ženy

Věznice – muži	Nejčastější motivy
Bělušice	Pod vlivem drog , pro peníze, využití příležitosti, peníze na drogy – 25 %
Jiřice	Pod vlivem drog , pro peníze, využití příležitosti, peníze na drogy
Kuřim	Pod vlivem drog , pro peníze, kvůli partnerovi, peníze na drogy
Rapotice	Pro peníze, pod vlivem drog , peníze na drogy
Vinařice	Pod vlivem drog , pro peníze, splatit dluhy
Všehrady	Pod vlivem drog , peníze na drogy , pro peníze
Věznice – ženy	
Opava	Pod vlivem drog – 78 % , peníze na drogy – 65 % , kvůli partnerovi 45 %, pro peníze, na hazard
Světlá n/Sázavou	Pro peníze – 46 %, pod vlivem drog – 42 % , peníze na drogy – 32 %
Drahonice	Pod vlivem drog – 45 % , pro peníze – 30 %, peníze na drogy – 30 % , využitá příležitost

Z tabulky je patrný určitý rozdíl mezi respondenty – muži a ženami. U žen je větší rozptýl motivů. Muži – s výjimkou respondentů z Rapotic – a většina žen uvádějí shodně na prvním místě motiv: **pod vlivem drog**, a to cca 38–45 % z nich (u žen z Věznice Opava dokonce 78 % respondentek), na druhém – **mít peníze na drogy** – 25 až 33 % (ženy z Opavy v 65 %) a na třetím – **mít peníze pro vlastní potřebu**. S velkým odstupem následují – byla příležitost, kvůli partnerovi, splatit dluhy. Jak v případě motivu – pod vlivem drog, tak i – mít peníze na drogy se jedná o sekundární drogovou kriminalitu.

Poznatky z obdobných výzkumů, kde respondenty byli vězni, zpravidla toxikomani

Bylo provedeno srovnání poznatků uvedených v předchozím textu s poznatky získanými v jiných výzkumech a šetřeních, zaměřených na vězněné uživatele drog nebo pachatele sekundární drogové kriminality, včetně odhadu jejich podílu mezi kriminálními pachateli.

Výzkumů, zaměřených na pachatele zneužívající drogy a v době výzkumu vězněných, bylo více. Jen některé, především z posledních let, byly zaměřeny i na pachatele opatrovací kriminality. Pozitivním jevem byly poměrně velké vzorky respondentů - vězňů.¹²

- Prvním výzkumným úkolem realizovaným po roce 1989 byl výzkum evidovaných toxikomanů mezi vězněnými pachateli provedený v letech **1991–1992** pracovníky Federálního policejního sboru. Další menší šetření ve věznicích bylo provedeno pracovníky Policejní akademie v průběhu roku **1995**.¹³
- V roce **1998** autorka příspěvku spolu s kolegy Janem Sochůrkem a Janou Válkovou (výzkum Institutu pro kriminologii a sociální prevenci) publikovali studii „Drogová problematika ve věznicích ČR a některých zahraničních věznicích“.¹⁴

Mnohé poznatky zjištěné tímto výzkumem platí stále, byť si uskutečněný výzkum v žádném ohledu nečinil nárok na úplnost, byla to spíše sonda do drogové problematiky ve vězeňství. Zajímavým zjištěním bylo, že drogy do věznic již tehdy běžně pronikaly a více méně pravidelně se k nim dostávalo asi 20–30 % vězněných osob.

- Další penologický výzkum ve věznicích byl Institutem pro kriminologii a sociální prevenci proveden v roce **2002** a navazoval na ten provedený v roce 1998. Výzkum v roce 1998 zahrnoval celkem 436 respondentů z řad vězňů, výzkum roce 2002 – 789 vězňů, což představovalo 4,5 % respondentů ze všech v tu dobu vězněných osob)¹⁵. Rozsah sekundární drogové činnosti nebyl zjišťován.
- V období let **2011–2016** byl ve dvou tříletých po sobě jdoucích časových úsecích externím spolupracovníkem Policejní akademie ČR vězeňským psychologem Tamchynou proveden forenzně psychologický výzkum kriminálních toxikomanů – mužů, a to ve Věznici Všehrdy, kde vykonávali trest odnětí svobody. Všichni respondenti byli ve věku rané dospělosti, tj. do 30 let věku. Celý soubor (N = 209) byl dle kritéria recidivy v trestné činnosti rozdělen do 2 podsouborů: na recidivisty a prvovězněné.¹⁶

Předmětem zkoumání byla souvislost mezi věkem, toxikomanií, kriminalitou a tzv. depravací osobnosti a postizení dynamiky změn osobnosti kriminálního toxikomana v čase. Velký důraz byl kladen na řízené rozhovory s respondenty. Na základě výsledků vyšetřených toxikomanů pak byla provedena určitá zobecnění.

Výrazným jevem byl výskyt gamblerství u toxikomanů z druhého časového období (2014–2016). Mezi nimi bylo zjištěno 55 % gamblerů, což upozornilo na nový trend **vzájemné propojenosti toxikomanie a gamblingu**. Typickým jevem bylo, že tito gambleři-toxikomani v době před uvězněním prohrávali obratem ruky vše, **co snadno nabyli majetkovou trestnou**

¹² Celá následující část je převzata a upravena z MAREŠOVÁ Alena. Drogově závislí v českých věznicích a pachatelé sekundární drogové kriminality mezi nimi. *Kriminalistika* 2/2021, s. 128-135. ISSN 1210-9150.

¹³ Bližší informace viz MAREŠOVÁ Alena, Jan SOCHŮREK a Jana VÁLKOVÁ. *Drogová problematika ve věznicích ČR a některých zahraničních věznicích*. Praha: IKSP, 2000, 121 s., s. 26. ISBN 80-86008-84-3.

¹⁴ Tamtéž. Praha: IKSP, 2000, 121 s., s. 69. ISBN 80-86008-84-3.

¹⁵ MAREŠOVÁ Alena, Václav NEČADA, Květa SLUKOVÁ, Jan SOCHŮREK a Petr ZEMAN. *Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestněprávní legislativy*. Praha: IKSP, 2003, 119 s. ISBN 80-7338-018-8.

¹⁶ TAMCHYNA Miroslav. Psychologická analýza mladých dospělých toxikomanů. *Kriminalistika*, LI/2018, s. 34–45. ISSN 1210-9150.

činností. Šlo z jejich pohledu o vzrušující zábavu, která se u nich v rychlém sledu stereotypně opakovala a patřila ke zvolenému životnímu stylu kriminálního toxikomana, charakteristického celkovým zrychlením „žití tady a teď“.¹⁷

Respondenti byli odsouzeni za spáchání celkem 224 deliktů, což představovalo v průměru 3,5 deliktu na jednu osobu. Podle jednotlivých druhů kriminality spáchali 133 majetkových trestných činů, 60 násilných trestných činů, 31 činů řazených do drogové kriminality.

Analýza spáchaných deliktů potvrdila **současné trendy kriminality vězněných mladých toxikomanů, tj. převahu majetkově-násilných trestných činů, motivovaných snahou opatřit si finanční prostředky na drogy a automaty.** Jednalo se o kriminalitu zjištěně motivovanou, o cílevědomé získávání peněz za jakoukoliv cenu, včetně užití neadekvátního násilí vůči obětem jejich útoku. Tato **opatřovací kriminalita byla podstatným rysem prvovězněných mladých toxikomanů obecně,** přičemž v jejich případech kriminalita evidovaná policií a podchycená kriminálními statistikami představovala pouze špičku ledovce.

V roce 2019 byly Institutem pro kriminologii a sociální prevenci publikovány dvě studie věnované drogové kriminalitě. Obě obsahovaly odkaz na Výroční zprávu o stavu ve věcech drog v České republice, kterou každé dva roky vydává Úřad vlády České republiky.

- 1) **První studie – ROUBALOVÁ Michaela a kol. „Možnosti zjišťování míry a struktury sekundární drogové kriminality v podmínkách České republiky“** představovala realizaci projektu MV ČR, a to v letech 2017–2019.

Cílem projektu bylo navrhnout nový postup pro zjišťování míry a struktury sekundární drogové kriminality v podmínkách České republiky za účelem získání realistického odhadu těchto charakteristik.

*Sekundární drogová kriminalita byla ve studii rozdělena do 6 hierarchicky uspořádaných, vzájemně prostupných kategorií: 1. kriminální útok pod vlivem omamných a psychotropních látek (dále jen OPL), který už je znakem skutkové podstaty trestného činu, 2) opatřovací kriminalita, u níž hlavním motivem pachatele je získání prostředků na nákup OPL, 3) důsledek užití OPL – tzv. psychofarmakologicky motivovaná kriminalita, 4) důsledek užívání OPL jinou osobou (mimo pachatele a oběti), 5) zajištění fungování drogového trhu – tzv. systémová trestná činnost a 6) trestné činy spáchané na uživatelích drog.*¹⁸

Za nejvhodnější způsob sběru dat o sekundární drogové kriminalitě byl označen sběr dat přes informační systém policejní evidence trestního řízení (ETR). Byla navržena nová metodika zaznamenávání údajů o sekundární drogové kriminalitě v informačním systému Policie ČR v podobě, jež by měla umožnit jejich následné zpracování a zveřejnění v Evidenčně statistickém systému kriminality (EESK).

¹⁷ Tento názor lze podpořit údaji z Výroční zprávy o hazardním hraní v České republice v roce 2020. (MRAVČÍK Viktor, Zdeněk ROUS, Pavla CHOMYNOVÁ, Kateřina GROHMANOVÁ, Barbora JANÍKOVÁ, Tereza ČERNÍKOVÁ, Jan CIBULKA a Eva FRANKOVÁ. *Výroční zpráva o hazardním hraní v ČR v roce 2020*, s. 9. Praha: Úřad vlády České republiky, 2021. V ní je uvedeno, že mezi osobami ve výkonu trestu odnětí svobody bylo před uvězněním 25 % osob v kategorii rizika problémového hráčství a 15 % vězňů v kategorii vysokého rizika problémového hráčství.

¹⁸ ROUBALOVÁ Michaela a kol. *Možnosti zjišťování míry a struktury sekundární drogové kriminality v podmínkách České republiky*. Praha: IKSP, 2019, 109 s., s. 91. ISBN 978-80-7338-180-6.

Součástí studie byl i odhad trestné činnosti spáchané v roce 2017 uživateli drog za účelem získání finančních prostředků na pořízení drog, převzatý ze studie MRAVČÍK, Viktor a kol.¹⁹

Tento odhad (ve studii označovaný jako ekonomicky motivovaná kriminalita) je realizován Národním monitorovacím střediskem pro drogy a závislosti ve spolupráci s Národní protidrogovou centrálou SKPV PČR, která zajišťuje sběr dat. Jedná se o průřezové dotazníkové šetření, které je od roku 2009 realizováno ve dvouletých intervalech. **Respondenty v tomto výzkumu jsou policisté.**²⁰

Základním zdrojem odhadu byla policejní statistická data za rok 2017. Celkem bylo v ČR v tomto roce policií zjištěno 120 000 trestných činů, u nichž respondenti – policisté (zástupci územních odborů policie) odhadovali souvislost se sekundární drogovou kriminalitou (představovala 60 % ze všech v tom roce policií evidovaných trestných činů). Z toho bylo objasněno 44 000 trestných činů a **z nich odhadem 25 % (10 000 trestných činů), bylo uživateli drog spácháno jako opatrovací kriminalita. Nejvyšší podíl v ní představovaly dle odhadu krádeže (odhad 32–38 %), loupeže (odhad 31 %), podvody (odhad 20 %).**²¹

Kromě uvedeného odhadu trestné činnosti spáchané uživateli drog za účelem získání finančních prostředků na pořízení drog, prováděného policisty, je realizováno **další šetření, a to formou dotazníku prezentovaného vězňům.**²² Výsledkem je též odhad rozsahu opatrovací kriminality.

Na realizaci šetření se opakovaně podílejí Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, jakožto hlavní realizátor a zadavatel, ve spolupráci s Vězeňskou službou ČR a agenturou ppm factum research, která zajišťuje sběr a pořízení dat. Poslední vlna studie byla provedena v roce 2018. Výzkumný soubor tvořilo celkem 1 695 respondentů. **Krádeže nebo jiného trestného činu či přestupku za účelem pořízení prostředků na nelegální drogy se podle výsledků tohoto šetření někdy v minulosti dopustilo 23 % odsouzených.**²³

(Z výzkumu Policejní akademie ČR 2019 prezentovaného v předchozím textu vyplývá, že 47 % respondentů uvádí, že pro zaopatření si drog občas nebo často kradli.)

- 2) Jako **druhá publikace** byla v roce 2019 Institutem pro kriminologii a sociální prevenci vydána studie věnovaná zacházení s drogově závislými vězni, a **to „Uživatelé drog ve vězení – hodnocení účinnosti terapeutických programů“.**²⁴ Sekundární drogová kriminalita však v ní nebyla předmětem zkoumání.

Cílem studie bylo pokusit se prokázat pozitivní efekt programů zaměřených na vězně před nástupem výkonu trestu užívajících návykové látky a vyžadujících specifickou intervenci

¹⁹ MRAVČÍK Viktor, Pavla CHOMYNOVÁ, Kateřina GROHMANOVÁ, Barbora JANÍKOVÁ, Tereza ČERNÍKOVÁ, Zdeněk ROUS a Jan VOPRAVIL. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2017*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2018.

²⁰ Výsledky publikuje Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti ve výročních zprávách o stavu ve věcech drog.

²¹ Tamtéž, str. 27–28.

²² ROUBALOVÁ, Michaela a kol. *Možnosti zjišťování míry a struktury sekundární drogové kriminality v podmínkách České republiky*. Praha: IKSP, 2019, 109 s., s. 28. ISBN 978-80-7338-180-6.

²³ MRAVČÍK Viktor, Pavla CHOMYNOVÁ, Kateřina GROHMANOVÁ, Barbora JANÍKOVÁ, Tereza ČERNÍKOVÁ, Zdeněk ROUS a Jan VOPRAVIL. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2017*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2018.

²⁴ ZEMAN Petr a kol. *Uživatelé drog ve vězení – hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: IKSP, 2019, 181 s. ISBN 978-80-7338-178-3.

v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Výzkum mapující zacházení s uživateli drog v českých věznicích probíhal od roku **2016 do 2019**. Předmětem šetření byly vězeňské terapeutické programy oddílů specializovaných pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním návykových látek a oddílů specializovaných pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického. Kromě toho se výzkum věnoval vybraným charakteristikám populace uživatelů drog ve výkonu trestu.

Závěr

Zastoupení uživatelů drog mezi vězni v České republice je skutečně pozoruhodné. Zvláště mezi vězněnými ženami. Z námi zjištěných informací však vyplývá, že není až tak vysoké, jak uvádějí některé zahraniční studie o zastoupení drogově závislých mezi vězni v jiných zemích. (V některých zemích až 80 % vězeňské populace je před nástupem trestu problémovými uživateli drog nebo osobami na užívání drog dlouhodobě závislými.)²⁵

Poznatky z prezentovaného výzkumu katedry kriminologie Policejní akademie ČR byly získány z anonymních dotazníků dobrovolně vyplněných samotnými odsouzenými, takže předpokládáme, že mají vysokou vypovídací hodnotu. Nakolik jsou tato zjištění reprezentativní, nevíme, ale minimálně mají stejnou vypovídací hodnotu jako kvalifikované odhady.

Srovnání s dalšími šetřeními a výzkumy potvrzuje, že rozsah sekundární drogové kriminality je opravdu velmi velký. **Že mnohem častěji, než uvádějí analýzy a materiály orgánů činných v trestním řízení, jsou trestné činy páčány pod vlivem drog nebo s cílem získat prostředky na jejich nákup, že značná část krádeží, loupeží a podvodů, včetně těch policií nevidovaných, souvisí přímo s užíváním drog pachateli.** Majetková trestná činnost (opatřovací kriminalita) je pak mimo jiné logickým důsledkem skutečnosti, že téměř polovina respondentů uvádí, že před nástupem výkonu trestu nebyla nikde zaměstnána.

Také lze konstatovat, že konzumace drog mezi ženami – pachatelkami trestných činů se blíží zastoupení uživatelů drog mezi pachateli – muži. Platí i to, že čím nižší je věk pachatelů, tím je zastoupení uživatelů drog mezi nimi vyšší.

Recidiva ve zneužívání drog po propuštění z věznice spolu s opakovanou úmyslnou nezaměstnaností ukazuje provázanost těchto znaků u toxikomanů s kriminální recidivou, a potvrzuje tak platnost hesla vězněných toxikomanů: „Prací na drogy nevyděláš.“ Také latence návratu k užívání drog po propuštění z věznice (drogová recidiva) je mnohonásobně vyšší, než na kterou lze usuzovat z údajů o skutcích, následně zjišťovaných z Rejstříku trestů.

Jako prvotní a nezbytný krok pro eliminaci alespoň části majetkové, násilné i mravnostní kriminality se tak u osob toxikomanů propuštěných po odpykání trestu z věznic jeví úplné odstranění drogové závislosti nebo zabránění jejich návratu k zneužívání drog, a to především radikální změnou životního stylu, do kterého nepatří drogy, ale patří vydělávání si na živobytí prací nebo legální činností. Bez tohoto kroku se kolotoč kriminální recidivy toxikomanů nezastaví a návrat do celým dosavadním způsobem života vyjetých kolejí je pravděpodobný. Jinak řečeno, pokud propuštěný toxikoman, i ten, u něhož v průběhu výkonu

²⁵ DOLAN, K. – KHOEI, E. M. BRENTARI, C. – STEVENS, A. Prisons and Drugs: A global review of incarceration, drug use and drug services. Report 12. Discussion paper. Oxford: Beckley Foundation, 2008. In ZEMAN, Petr a kol. Uživatelé drog ve vězení – hodnocení účinnosti terapeutických programů Praha: IKSP, 2019, s. 17, ISBN 978-80-7338-178-3.

trestu odnětí svobody absolvováním terapeutického zacházení došlo k určitým změnám myšlení, pokračuje ve stejném způsobu života, jaký vedl před odsouzením, je recidiva kriminálního jednání označovaného jako sekundární drogová kriminalita z větší části jistá.²⁶

Literatura

DOLAN, K. – KHOEI, E. M. BRENTARI, C. – STEVENS, A. Prisons and Drugs: A global review of incarceration, drug use and drug services. Report 12. Discussion paper. Oxford: Beckley Foundation, 2008. In ZEMAN, Petr a kol. *Uživatelé drog ve vězení – hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: IKSP, 2019, ISBN 978-80-7338-178-3.

MAREŠOVÁ Alena, Jan SOCHŮREK a Jana VÁLKOVÁ. *Drogová problematika ve věznicích ČR a některých zahraničních věznicích*. Praha: IKSP, 2000, 121 s. ISBN 80-86008-84-3.

MAREŠOVÁ Alena, Václav NEČADA, Květa SLUKOVÁ, Jan SOCHŮREK a Petr ZEMAN. *Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestněprávní legislativy*. Praha: IKSP, 2003, 119 s. ISBN 80-7338-018-8.

MAREŠOVÁ Alena. Drogově závislí v českých věznicích a pachatelé sekundární drogové kriminality mezi nimi. *Kriminalistika 2/2021*, s. 117- 136. ISSN 1210-9150.

MRAVČÍK Viktor, Pavla CHOMYNOVÁ, Kateřina GROHMANOVÁ, Barbora JANÍKOVÁ, Tereza ČERNÍKOVÁ, Zdeněk ROUS a Jan VOPRAVIL. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2017*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2018.

MRAVČÍK Viktor, Pavla CHOMYNOVÁ, Kateřina GROHMANOVÁ, Barbora JANÍKOVÁ, Tereza ČERNÍKOVÁ, Zdeněk ROUS, Jan CIBULKA, FIDESOVÁ a Jan VOPRAVIL. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v ČR v roce 2019*, Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2020.

MRAVČÍK Viktor, Zdeněk ROUS, Pavla CHOMYNOVÁ, Kateřina GROHMANOVÁ, Barbora JANÍKOVÁ, Tereza ČERNÍKOVÁ, Jan CIBULKA a Eva FRANKOVÁ. *Výroční zpráva o hazardním hraní v ČR v roce 2020*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2021.

ROUBALOVÁ Michaela a kol. *Možnosti zjišťování míry a struktury sekundární drogové kriminality v podmínkách České republiky*. Praha: IKSP, 2019, 109 s. ISBN 978-80-7338-180-6.

TAMCHYNA Miroslav. Psychologická analýza mladých dospělých toxikomanů. *Kriminalistika, LI/2018*, s. 34–45. ISSN 1210-9150.

ZEMAN Petr a kol. *Uživatelé drog ve vězení – hodnocení účinnosti terapeutických programů*. Praha: IKSP, 2019, 181 s. ISBN 978-80-7338-178-3.

Kontakt

PhDr. Alena Marešová, Ph.D.

Katedra kriminologie

Policejní akademie ČR v Praze

maresova@polac.cz

²⁶ MAREŠOVÁ, Alena. Drogově závislí v českých věznicích a pachatelé sekundární drogové kriminality mezi nimi. *Kriminalistika 2/2021*, s. 136. ISSN 1210-9150.

FORENZNÁ VEKOVÁ PROGRESIA - VÝZNAM, VYUŽITIE A SÚČASNÝ STAV ROZVOJA

Soňa Masnicová, Magdaléna Krajníková, Michaela Nahálková

Abstrakt

Článok sa venuje problematike forenznej vekovej progresie a jej využitia pri pátraní po dlhodobo nezvestných osobách. Oboznamuje s postupom pri konvenčnej vekovej progresii, približuje príklady úspešného využitia vo forenznej praxi, sumarizuje súčasný stav výskumu metód a prístupov na zosťaršovanie tvári a poukazuje na potrebu ďalšieho zdokonaľovania metód vekovej progresie pre ich nesporný praktický význam.

Kľúčové slová

Forezná veková progresie, starnutie tváre, metódy zosťaršovania portrétu, nezvestné osoby

Abstract

The article deals with the issue of forensic age progression and its use in search for long-term missing people. It informs about the procedure in conventional age progression, presents examples of successful use in forensic practice, summarizes the current state of research approaches to facial aging methods, and points to the need for further improvement of forensic age progression for their indisputable practical importance.

Keywords

Forensic age progression, facial aging, portrait aging methods, missing people

Úvod

Veková progresia je zastrešujúcim termínom pre skupinu metód a techník, ktoré boli vyvinuté na vytváranie obrazových odhadov súčasného vzhľadu osoby, založených na fotografiách z mladšieho obdobia osoby, ako i na iných fotografických materiáloch. Väčšina vekových progresií bola vytvorená v prípadoch nezvestných osôb, kedy forezní umelci so špecializovanými znalosťami v oblasti starnutia tváre vytvorili tieto obrazy manuálne kreslením. V tejto oblasti boli postupne vyvinuté aj techniky tvorené prostredníctvom počítačového programu (napr. fotoeditáciou). Veková progresia môže byť vytvorená len na základe vopred získaných informácií a identifikačných znakov.

Profesionálni, forezní umelci vo všeobecnosti pri vekovej progresii využívajú poznatky o starnutí, vlastnú intuíciu a umelecké zručnosti. Pri tvorbe vekovej progresie musia vyhodnocovať i iné faktory (vnútorné a vonkajšie), ktoré majú vplyv na človeka a jeho výzor. Práve kombinácia vnútorných a vonkajších faktorov môže prispievať k zrýchleniu procesu starnutia alebo k tomu, že jedinec bude vyzerať staršie.

Medzi vnútorné faktory radíme: gény, konzumácia alkoholu, alergie, užívanie drog, fajčenie, psychologická trauma, nedostatok oddychu.

Medzi vonkajšie faktory patria: vplyvy klimatických podmienok, slnečné svetlo, make-up, ktorý môže pridať alebo ubrať vek, prvky ktoré môžu isté miesta maskovať čo ma za následok zmenu vzhľadu, plastická operácia, ortodontická liečba, fúzy, farebné kontaktné šošovky, okuliare, farbenie vlasov.

Veková progresia sa dá kategorizovať do dvoch typov:

1. veková progresia dospelých,
2. veková progresia detí.

Prostredníctvom vekovej progresie dospelých sa umelci zvyčajne pokúšajú aktualizovať podobu nezvestnej osoby alebo utečenca, ktorý sa dopustil trestného činu. Vekové progresie detí a mladistvých sa vytvárajú, ak boli deti unesené (známymi osobami, častokrát rodičmi, alebo cudzími ľuďmi) alebo v prípade, že mladistvý utiekol. Mnohí forenzní umelci považujú vytvorenie vekovej progresie dospelých za jednoduchšie, pretože tvár je úplne vyzretá, znaky tváre, línia tváre a trvalé znaky je potrebné len pozmeniť, kým pri vekovej progresii detí je ich potrebné predvídať, čo je omnoho ťažšie.¹

Vekové progresie boli dlho vytvárané manuálne kreslením alebo pomocou grafických editorov (napr. Adobe Photoshop). V súčasnosti sa však aj v tejto oblasti uskutočňuje rozsiahly výskum. Cieľom článku je predstaviť metódu foreznej vekovej progresie, ako aj jej využívanie v praxi a taktiež zmapovať súčasné metódy a prístupy riešenia vekovej progresie s využitím najmodernejších počítačových nástrojov a technológií.

Postup pri vekovej progresii

Veková progresia môže byť vytvorená forezným umelcom bez využitia počítačových programov. Táto technika tvorby vekovej progresie nesie so sebou, ako každá, isté negatíva i pozitíva. Za výrazne pozitívne sa považuje to, že umelec pri kreslenej technike nie limitovaný softwarom v ktorom je progresia vytváraná, a teda umelec má možnosť vytvoriť portrét za využitia svojej predstavivosti a umeleckej zručnosti. Avšak niektorí oponujú a tvrdia, že softvéry na tvorbu vekovej progresie sú tak vyvinuté, že poskytujú nespočetné množstvo funkcií. Mnoho forezných umelcov využíva na tvorbu vekovej progresie grafické editory.

Súčasná technika vekovej progresie sú postavené na predpoklade, že umelec, ktorý vytvára vekovú progresiu disponuje dobrými znalosťami o zásadách rastu a vývoja tváre, pričom tiež využíva tzv. genetickú prognózu.² Pri tvorbe vekovej progresie sa používa vzhľad biologických príbuzných vo veku, kedy sa dieťa stalo nezvestným, tak isto aj súčasný vek, aby bolo možné vyvodiť závery, ako by mohlo nezvestné dieťa vyzeráť v súčasnosti. Využívanie rastových noriem je nesporné, avšak existuje nesúhlas, že genetická prognóza je nepraktická a málo využiteľná. Nesúhlasný postoj zaujal napríklad Scott Barrow a Lewis Sadler, ktorí vytvorili prvú úspešnú vekovú progresiu u detí v roku 1985 a argumentujú tým, že veková progresia by mala využívať len kvantifikovateľné údaje o raste, pretože genetická predpoveď môže byť veľmi premenlivá.³

¹ TAYLOR, K. T. 2000. Forensic art and illustration. Boca Raton, FL: CRC Press. 608 p. ISBN 0-8493-8118-5.

² MULLINS, J. 2012. Age progression and regression In Wilkinson C, Rynn C. (Eds.), Craniofacial identification. Cambridge : Cambridge University Press, p. 68–75.

³ TAYLOR, K. T. 2000. Forensic art and illustration. Boca Raton, FL: CRC Press. 608 p. ISBN 0-8493-8118-5.

Forenzní umelci, ktorí pracujú v Národnom centre pre nezvestné a zneužívané deti (NCMEC), v najväčšej organizácii pre nezvestné osoby v rámci Spojených štátov, oponujú a s úspechom využívajú genetickú predispozíciu v spojení s kraniofaciálnym rastom, a vývojovými normami. V rámci Spojených štátov Amerických má väčšina forenzných umelcov tendenciu nasledovať NCMEC.⁴

Prvým krokom pri tvorbe vekovej progresie s využívaním genetickej predispozície je rozhovor forenzných umelcov s blízkymi, napríklad s rodičmi alebo opatrovníkmi nezvestnej osoby. Umelci zhromažďujú fotografie a informácie dôležité pre vytvorenie “zostaršeného” portrétu. Forenzní umelci sa snažia získať čo najlepšiu možnú fotografiu subjektu, z doby kedy sa stal nezvestným. Väčšinou sa získava i zbierka rodinných fotografií (fotoalbum). Táto zbierka referenčných fotografií zvyčajne zahŕňa fotografie biologických rodičov a súrodencov, ale môže tiež obsahovať fotografie starých rodičov, tiet a strýkov, prípadne aj iných členov rodiny. V niektorých prípadoch nemusí byť možné získať fotografie všetkých biologických príbuzných, pre príklad môžeme uviesť prípady, kde jeden rodič unesie dieťa a rodina únoscu nechce poskytnúť polícii svoju súčinnosť. V tomto prípade je možné, že k dispozícii budú fotky len jedného z rodičov. Forenzní umelci musia získať fotografie vysokej kvality, ktoré sú zaostrené s vysokým rozlíšením. Umelec nie je vždy schopný získať ideálny súbor fotografií s ktorými môže pracovať, a to prispieva k ťažkostiam s vytváraním presnej vekovej progresie.

Forenzní umelci sa usilujú prispôsobiť sa ohľadom veku člena rodiny na fotografických materiáloch veku nezvestného subjektu pri zmiznutí a jeho súčasnému veku. To znamená, že ak sa mladistvý stal nezvestným vo veku 5 rokov a bol nezvestný po dobu 7 rokov, tak sa umelec snaží získať fotografie rodinných príslušníkov vo veku od 5 do 12 rokov alebo sa usiluje nadobudnúť fotografie v blízkej vekovej kategórii. Ak to okolnosti vyžadujú a fotografie, ktoré hľadal nie sú k dispozícii, alebo ak sú veľmi nízkej kvality, forenzní umelci niekedy využívajú ďalšie fotografie.⁵

Pomocou vekovej progresie od 5 rokov do 12 rokov a vyššie, forenzný umelec hľadá podobné znaky v rámci fotografií, ktoré zozbieral. Dieťa môže mať oči, ktoré sa podobajú dedkovým očiam vo veku 5 rokov, ústa a uši, ako mala matka v 5 rokoch, nos svojho otca vo veku 5 rokov a povedzme, že bradu ako mladší súrodenec v tomto veku. Umelec by sa potom mal zamerať tieto znaky a jednotlivo prebrať z fotografií rodiny z obdobia, kedy jej členovia boli vo veku 12 rokov. A zistiť, ako sa tieto znaky vyvíjali v priebehu 7 rokov. S konečnou množinou vybraných fotografií sa môže vytvorenie vekovej progresie začať. Opis musí byť veľmi špecifický, aby sa mohol použiť pri úprave fotografií v softwari. Opis môže byť vytvorený i pomocou skicárovej metódy s použitím predstavivosti. Napríklad doterajšie vekové zmeny subjektu od piatich do dvanástich rokov musí umelec prispôsobiť vekovým zmenám, ktoré súvisia s predĺžovaním dolných 2/3 tváre, a to výberom, kopírovaním a vkladáním vhodných proporcií tváre do portrétu. Týmto sa predlžuje nos, čo ma za následok i zníženie tváre, tvár sa predlžuje smerom dole. Dve fotografie sa potom zmiešajú do jednej. Tvár sa mierne rozšíri a kosti, ako je napríklad líčna kosť a čeľusť, budú viac vystúpené a definovateľné.⁶

⁴ MULLINS, J. 2012. Age progression and regression In Wilkinson C, Rynn C. (Eds.), Craniofacial identification. Cambridge : Cambridge University Press, p. 68–75.

⁵ GIBSON, L. 2008. Forensic art essentials: a manual for law enforcement artists. London : Academic Press. 432 p. ISBN 978-0-12-370898-4.

⁶ MULLINS, J. 2012. Age progression and regression In Wilkinson C, Rynn C. (Eds.), Craniofacial identification. Cambridge : Cambridge University Press, p. 68–75.

Forezní umelci vytvoria očiam jemne užší vzhľad a vložia ich hlbšie do očných jamiek, ústa rozšíria. Umelec zhrstí obočie a jemne ho stmaví, ak je to potrebné. Často sa stáva, že jemne svetlé obočie vekom stmavne. Umelec môže využiť proporcie z ostatných rodinných fotografií a skombinovať ich. Napríklad, ak oči biologického príbuzného na fotografii sú podobné či rovnaké ako oči subjektu vo veku piatich rokov, tak tieto môžu byť použité vo vekovej progresii, ak disponujú svetlom, farbou a textúrou ako originálny subjekt.

Ak je to možné, umelec by mal zachovať jedinečnú podobu jednotlivca, ktorá si vyžaduje ponechanie mnohých z pôvodných prvkov. Pre forezných umelcov je veľmi ťažké predpovedať aspekty vzhľadu ako je účes, ktorý nie je typický, no možno ho odhadnúť pre istú vekovú skupinu. Taký istý prístup sa využíva aj pri odhade oblečenia. Umelec tiež musí brať ohľad na zdravotné ťažkosti, ktoré môžu mať vplyv na vzhľad nezvestného.⁷

Využívanie vekovej progresie v praxi

Počas histórie využívania metód zosťaršovania tváre forezní umelci vytvorili mnoho vekových progresii, kedy mnohé z nich napomohli k vypátraniu nezvestnej osoby. Tak to bolo i v prípade nezvestného Seana Hornbecka. Chlapca našli 5 rokov po tom, čo sa stal nezvestným v roku 2002. Veková progresia bola niekoľkokrát aplikovaná i v mediálne veľmi známom prípade nezvestnej Britky Maddy McCannovej stratenej v Portugalsku v roku 2007 vo veku troch rokov, ktorý napriek rozsiahlej dlhodobej pátracej akcii skončil neúspešne. Dievčatko sa s najvyššou pravdepodobnosťou stalo obeťou pedofila.

V prípade vekovej progresie platí, že čím mladšie bolo dieťa, keď sa stalo nezvestným, tým ťažšie sa vytvára jeho “zostaršený” portrét. Medzi jednu z najrealistickejších vekových progresii patrí “zostaršenie” Arica Austina (Obr. 1). Aric Austin sa stal nezvestným v roku 1981, kedy mal len dva mesiace. NCMEC vytvorilo vekovú progresiu jeho novej podoby v 20 rokoch. Po 21 rokoch od doby, kedy sa stal Austin nezvestným ho vyšetrovateľ z USA, ktorý pracoval na prípade falošných rodných listov, rozpoznať podľa fotky z vodičského preukazu. V roku 2013, keď mal Austin 22 rokov bol prinavrátený svojej matke.⁸

Obr. 1: Veková progresia v prípade Arica Austina: východiskový portrét, zostaršený portrét a skutočná podoba v čase vypátrania⁹

⁷ BLYTHE, T. & WOODFORDE, T. B. S. 2006. Missing Persons in the United Kingdom. In Thompson, T., & Black, S. (Eds.). Forensic human identification: an introduction. Boca Raton, FL: CRC press, p. 425–443.

⁸ TAYMANI, M. 2019. Age progressing and its reliability. (online). [cit. 20.10.2021]. Dostupné na internete: <https://mazymani.wordpress.com/2019/05/03/age-processing-and-its-reliability/>

⁹ MYSTERY, 2021. How Accurate Are Age Progression Photos? (online). [cit. 20.10.2021]. Dostupné na internete: <https://mysteryu.com/age-progression-photos/>

Obr. 2: Veková progresia v prípade Sarah Eghbal-Brin: východiskový portrét, zostaršený portrét a skutočná podoba v čase vypátrania¹⁰

Technológia progresie veku tiež pomohla vyriešiť prípad Sarah Eghbal-Brin, trojročná dievčinka, ktorá bola unesená od svojej matky vo Francúzsku v roku 1999, a ktorá sa našla v Kanade o tri roky neskôr. Na obrázku 2 vľavo je zobrazená Sarah vo veku, kedy bola unesená vo Francúzsku, v tom období mala 3 roky. Stredná fotografia je vytvorená metódou forenznej vekovej progresie portrétu dievčatka, ako by mohla vyzerat' v 7 rokoch. Na fotografii v pravo je 8 ročná Sarah po tom, ako bola nájdená. Francúzske orgány sa obrátili na Národné centrum pre nezvestné a zneužívané deti s domnienkou, že dievčatko by sa mohlo nachádzať niekde v Kanade. Vo februári, roku 2002 kanadský policajt zastavil auto a na zadnom sedadle rozpoznal dievčatko zo "zostaršeného" portrétu.¹¹

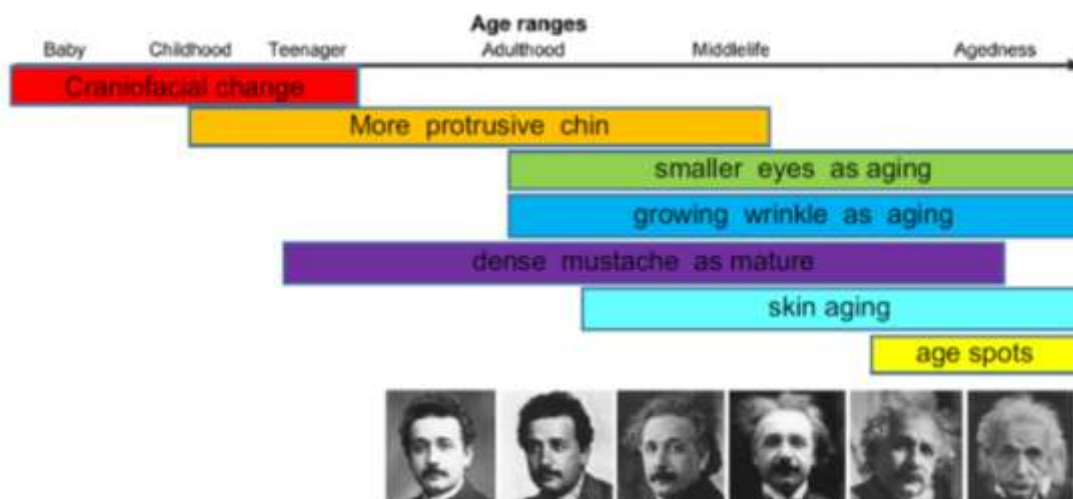
Súčasný výskum metód a prístupov na zostaršovanie tváří

Starnutie ľudskej tváre je biologicky prirodzený a nezvratný proces, ktorý si uvedomujú i forezní umelci pri tvorbe forezných vekových progresii dlhodobo nezvestných osôb. Vo všeobecnosti dochádza v procese starnutia tváre k zákonitým zmenám založených na rovnakých princípoch, preto je možné opísať niektoré globálne biologické vlastnosti zo štatistického pohľadu, ako sú zmeny tvaru počas kraniofaciálneho rastu od narodenia do dospelosti: viac vyčnievajúca brada so zvyšujúcim sa vekom, menšie oči, prehĺbujúce sa vrásky, hustejšie fúzy atď. (Obr. 3.)¹²

¹⁰ Tamtiež.

¹¹ TAYMANI, M. 2019. Age progressing and its reliability. (online). [cit. 20.10.2021]. Dostupné na internete: <https://mazymani.wordpress.com/2019/05/03/age-processing-and-its-reliability/>

¹² VOELLER, J. G. 2010. Wiley Handbook of Science and Technology for Homeland Security, 4 Volume Set. Los Angeles : John Wiley & Sons. 2888 p. ISBN 978-0-471-76130-3.

Obr. 3: Ilustrácia procesu starnutia človeka. Niektoré všeobecné zmeny a podoby procesu starnutia ľudskej tváre¹³

V dnešnej dobe počítačové technológie zaznamenávajú výrazný pokrok, a preto je možné realizovať vytvorenie obrazu ľudskej tváre s vekovým posunom (vekovú progresiu) prostredníctvom metód počítačového videnia súvisiacej predovšetkým s využitím vnímavosti a predvídavosti následnej podoby tváre. Formálne je vekovú progresiu možné definovať ako pretváranie obrazu individuálnej tváre prostredníctvom aplikácie poznatkov o prirodzenom starnutí. V poslednom desaťročí sa forenznej vekovej progresii venuje mnoho výskumných prác prinášajúcich informácie o najmodernejších metódach a prístupoch k riešeniu problematiky.

Medzi metódy, na ktorých sa v súčasnosti najfrekvencovanejšie pracuje patria:

1. metódy založené na prototypovaní,
2. metódy založené na PCA,
3. metódy založené na rekonštrukcii,
4. metódy založené na modeloch,
5. metódy založené na učení.¹⁴

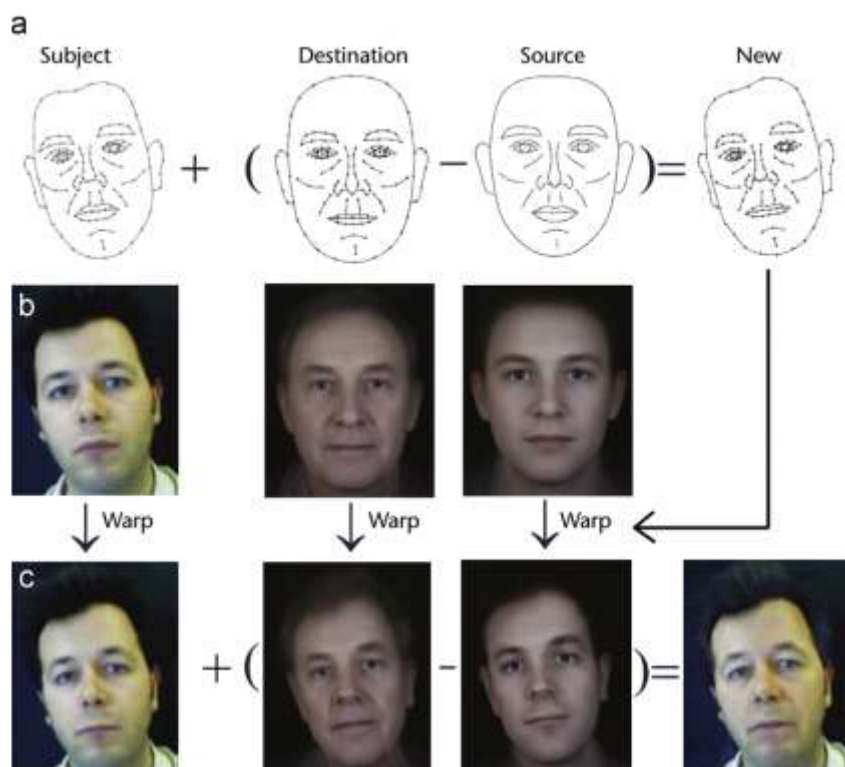
1. Metódy založené na prototypovaní

Metódy založené na prototypovaní využívajú prototypové tváre na syntetizovanie obrazu tváre. Cieľovou úlohou je transformácia snímku tváre na ďalšie obrázky, pri ktorých sa vníma dimenzia pohlavia alebo veku. Metóda konkrétne využíva podnety, súvisiace s vekom z priemerných ľudských tvári, navrhnutých na transformáciu vstupnej tváre v istom veku na zostaršenu tvár v cieľovom veku, pridaním rozdielov medzi prototypmi (napr. priemerné obrázky v pôvodnom veku a cieľovej skupine) do vstupného obrázka.¹⁵

¹³ SHU, X., XIE, G. S., LI, Z. & TANG, J. 2016. Age progression: Current technologies and applications. In Neurocomputing, vol. 208, p. 249-261.

¹⁴ SHU, X., XIE, G. S., LI, Z. & TANG, J. 2016. Age progression: Current technologies and applications. In Neurocomputing, vol. 208, p. 249-261.

¹⁵ Tamtiež.

Obr. 4: Ilustrácia vekovej progresie založenej na prototypovaní¹⁶

Obrázok 4 znázorňuje základný vývojový diagram vekovej progresie založenej na prototypovaní. Obrázok (c) predstavuje vstupný obrázok v pôvodnom veku, za ním je priemerný obraz v cieľovom veku, nasleduje priemerný obraz v pôvodnom veku, štvrtý je obraz finálnej forenznej vekovej progresie subjektu. Dva priemerné obrázky sú predovšetkým vypočítané z veľkého množstva obrázkov tváre. A potom sú tieto priemerné tváre pokrivené a deformované do podobnej pozície vstupnej tváre podľa orientačných bodov tváre. Zjednodušene povedané ide o využitie súboru priemerných tvarí ako ženských tak i mužských v rôznom veku, ktoré sú implementované do pôvodného obrazu subjektu, ktorý ma byť zostaršený, čím vznikne výsledný obraz vekovej progresie daného subjektu.¹⁷

2. Metódy založené na PCA

Metódy založené na PCA využívajú tváre jednotlivcov, ktoré obsahujú dôležité informácie pri ich aplikácii. Ak zhromaždíme v rámci PCA metódy starnúce tváre ako súbor údajov, môžeme ich využiť na optimalizáciu zápisu matrice minimalizáciou empirických chýb, na dostupných tvárach, a potom sa odhadujú zostaršené tváre v špecifickom veku, tak aby sa vyplnili zodpovedajúce znaky starnutia (Obr. 5).

Metódu PCA (Principal component analysis), t.j. metódu hlavných komponentov možno vysvetliť nasledovne. Vo všeobecnom chápaní je obrázok vektor hodnôt – pixelov,

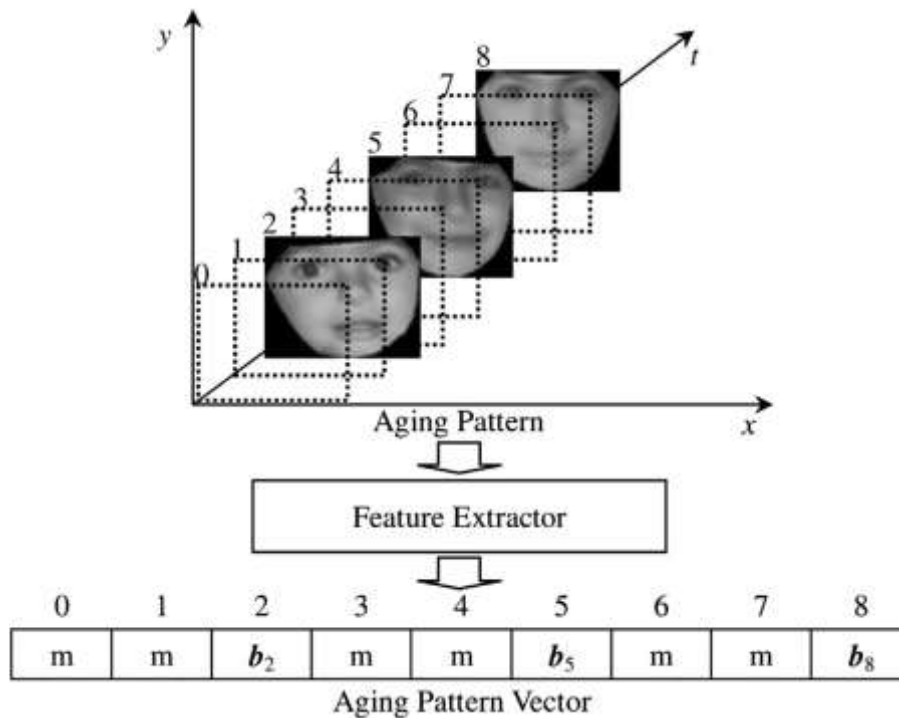
¹⁶ KEMELMACHER-SHLIZERMAN, I., SUWAJANAKORN, S. & SEITZ, S. M. 2014. Illumination-aware age progression. In Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition (23–28 June 2014, Columbus, OH, USA), p. 3334-3341.

¹⁷ SHU, X., XIE, G. S., LI, Z. & TANG, J. 2016. Age progression: Current technologies and applications. In Neurocomputing, vol. 208, p. 249-261.

zobrazovacia plocha obrazovky je pokrytá sieťou zobrazovacích bodov. Ich rozloženie, množstvo a vzájomná vzdialenosť určujú rozlíšenie a kvalitu obrazu. Napríklad 10x10 pixelový obrázok môže byť reprezentovaný ako vektor o 100 hodnotách – to je tzv. pôvodný priestor obrázku. Pôvodný priestor je len jedným z veľa rôznych priestorov, v ktorých môžeme obrázok skúmať. Príkladom takýchto podpriestorov sú aj vlastné vektory (eigenvectors) kovariančnej matice vytvorenej z tréningových dát. Vo všeobecnosti je možné postup algoritmov popísať nasledovne:

- najprv vyberieme podpriestor, do ktorého sa budú premietiť všetky obrázky,
- všetky tréningové obrázky sú premietnuté do toho podpriestoru.

Každý testovací obrázok je rovnako premietnutý do toho istého podpriestoru a porovnaný s každým tréningovým obrázkom meraním vzdialenosti medzi nimi. Jednou z metód, ktorými sa dajú obrázky premietnuť do takéhoto podpriestoru je metóda PCA. Metóda PCA hľadá najefektívnejšie vyjadrenie dáta, pričom maximalizuje rozptyl dát, a to bez ohľadu na triedy dát.¹⁸

Obr. 5: Vektorizácia vzoru starnutia: Veky (0–8) sú označené vľavo hore do príslušných polôh. Ak má pozícia k dispozícii obrázok tváre, bude táto pozícia vyplnená zodpovedajúcim obrázkom. Chýbajúce časti vo vektore vzoru starnutia sú označené písmenom „m“.¹⁹

¹⁸ ORAVEC, M., POLEC, J. & MARCHEVSKÝ, S. 1998. Neurónové siete pre číslkové spracovanie signálov. Bratislava : FABER. 196 s. ISBN 80-967503-9-9.

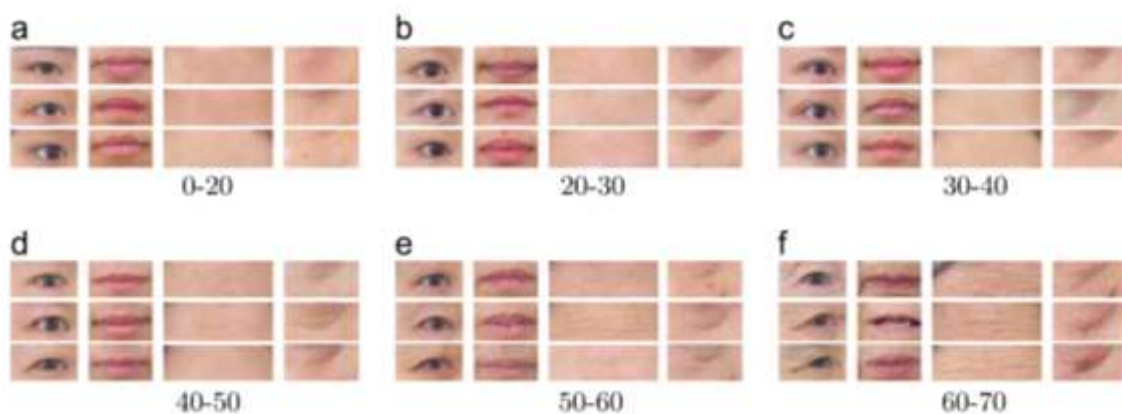
¹⁹ GENG, X., ZHOU, Z. H. & SMITH-MILES, K. 2007. Automatic age estimation based on facial aging patterns. In IEEE Transactions on pattern analysis and machine intelligence, vol. 29, n. 12, p. 2234-2240.

Táto metóda je jedna z najvyužívanejších pri tvorbe forenzných vekových progresii, pretože umožňuje minimalizovať chyby na takých úrovniach, na akých to nedokáže minimalizovať takmer žiadna z iných doteraz známych metód.²⁰

3. Metódy založené na rekonštrukcii

Metódy založené na rekonštrukcii využívajú kombináciu „základu starnutia“ v rovnakom veku (vekovej skupine) na rekonštrukciu starnúcej tváre v budúcom veku (vekovej progresie). Z toho dôvodu tvorba „základu starnutia“ pre každý vek je rozhodujúca pre vekovú progresiu vytvorenú na základe tejto metódy. Namiesto priameho použitia tréningových vzoriek pre spoločnú vekovú skupinu na vytvorenie prototypu, bola navrhnutá metóda výpočtu priradením každej vzorky k váženej hodnote.²¹

Niektorí tiež navrhujú syntézu obrazu podľa modelov tvorených pomocou slovníka. Existuje predpoklad, že znázornenie pôvodných údajov, pôvodný slovník môže predstavovať syntetický obraz zodpovedajúcemu slovníku vzhľadu v neskoršom veku. V tomto prípade pod pojmom slovník rozumieme súbor znakov a črt pôvodnej tváre. Liang a kol. navrhli viacvrstvové jemné i hrubé znázornenie tváre na rekonštrukciu obrazov starnúcej tváre. V hrubej vrstve sú tváre syntetizované v priestore globálneho vzhľadu prostredníctvom aktívneho vzhľadového modelu, čiže z množstva fotografií rôznych subjektov v tom istom veku sa vytvorí priemerná tvár. V jemnej vrstve sú účinky starnutia tváre simulované vzorkovaním množstva nálepiek z častí tváre v každej vekovej skupine, ako je znázornené na obrázku 6 kde sú zobrazené časti tváre v rôznom veku.²²

Obr. 6: Časti tvárových komponentov v rôznych vekových kategóriách²³

²⁰ GENG, X., ZHOU, Z. H. & SMITH-MILES, K. 2007. Automatic age estimation based on facial aging patterns. In IEEE Transactions on pattern analysis and machine intelligence, vol. 29, n. 12, p. 2234-2240.

²¹ SHU, X., XIE, G. S., LI, Z. & TANG, J. 2016. Age progression: Current technologies and applications. In Neurocomputing, vol. 208, p. 249-261.

²² LIANG, Y., XU, Y., LIU, L., LIAO, S. & ZOU, B. 2011. A multi-layer model for face aging simulation. In Transactions on edutainment VI, p. 182-192.

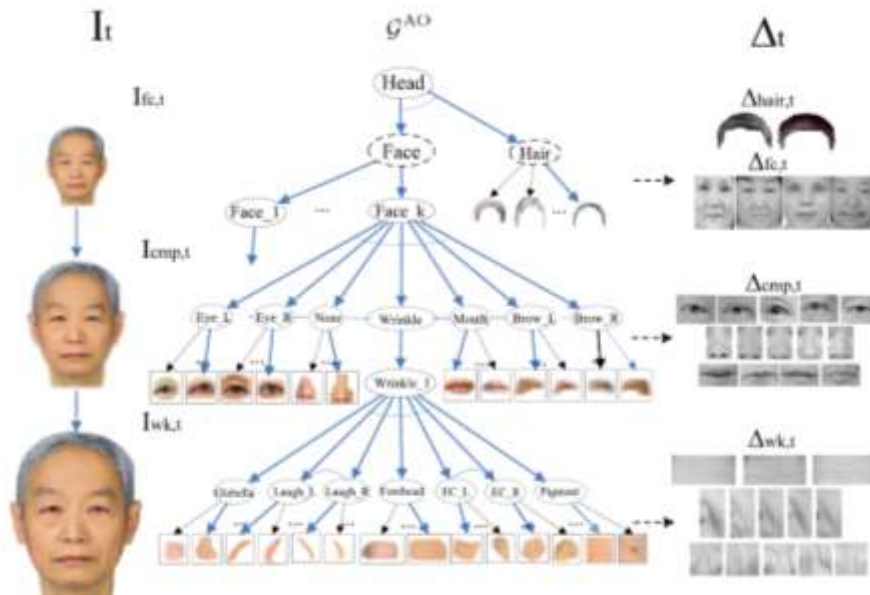
²³ Tamtiež.

4. Metódy založené na modelovaní

Metódy založené na modelovaní berú do úvahy ako tvary, tak aj textúry tváre a na základe toho je možné vytvoriť realistické vekové progresie. Konkrétne tieto metódy prvotne potrebujú stanoviť parametre tvarov a textúr, a potom premietnuť tieto parametre na tréningový set. Modelové metódy premieňajú konkrétnu tvár na zostaršený portrét pomocou premietnutého parametru daného modelu. Modelové metódy sa rozdeľujú do dvoch skupín:

- grafický model,
- model aktívneho vzhľadu (AAM).

Grafické modely progresie veku rozpracovali viacerí vedci. Suo a kol., ktorí študovali neistotu starnutia, ktorá sa s časom zvyšuje, predstavili dynamický a kompozičný model, ktorým sa nazývajú viacrozahové a viacvrstvé reprezentácie obrazu pre progresiu veku.

Obr. 7: „And-or“ grafický postup na základe veku²⁴

Tváre sú reprezentované v každej vekovej skupine grafom AND-OR, kde AND predstavuje vrcholy rozloženia tváre na rôzne hrubé a jemné časti tváre a detaily tváre, napríklad vrásky, čelo, vlasy, a kde OR predstavuje veľkú rozmanitosť znakov tváre s alternatívnymi výbermi (Obr. 7). Modelovanie procesu starnutia tváre pre vytvorenie vekovej progresie si zvyčajne vyžaduje dlhodobé sekvencie starnutia. Zozbieranie týchto dlhodobých sekvencií starnutia tváre je v realite veľmi ťažké alebo dokonca nemožné. Za týmto účelom, Suo a kol., navrhli model zrežovania grafu vekovej progresie pomocou modelov starnutia z databáz, na základe priestorových, ako aj časových aspektov. Priestorové aspekty zahrnuli preto, lebo ľudská tvár sa skladá z na seba vzájomne prepojených oblastí v priestore. Znakové vlastnosti starnutia a dlhodobý vývoj reprezentujú modely na základe spojenia sekvenčných krátkodobých vzorcov v časovom aspekte.²⁵

²⁴ SUO, J., ZHU, S. C., SHAN, S. & CHEN, X. 2010. A compositional and dynamic model for face aging. In IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence, vol. 32, n. 3, p. 385-401.

²⁵ Tamtiež.

Model aktívneho vzhľadu, AAM, obsahuje štatistiku modelu tvaru a vzhľadu tváre, ktorý sa môže využiť takmer na akýkoľvek príklad. Niektorí tento model používajú na vytvorenie syntetizovaných tvári pre starnutie individuálnej tváre. Tieto metódy si vyžadujú tréningovú sadu obrázkov s označením vekových kategórii, kde sú orientačné body tváre označené pomocou algoritmov zarovnania tváre. Všeobecne existujú dva kroky založené na modely aktívneho vzhľadu AAM progresii veku:

- odhad veku pre danú tvár,
- posunutie parametrov AAM v smere osi starnutia.²⁶

5. Metódy založené na učení

Vzhľadom na vstupný obraz tváre v zdrojovom veku, umožňujú metódy založené na učení predpokladať posun tváre v cieľovom veku, taktiež i transformáciu tváre do syntetizovaných snímok starnutia na základe súradníc znakov tváre. Autori použili model založený na súradniciach znakov tváre pokrývajúci rôzne vekové kategórie. Vzhľadom na vstupný obrázok tváre, model dokáže predpovedať posunutie znakov tváre fotografie v cieľovom veku. A konečná tvár sa deformuje zo zdrojového veku do cieľového veku.²⁷

Výhody a nevýhody súčasných metód

Metódy založené na učení používajú súradnice znakov tváre a body snímok, ako funkcie na tréningovanie modelu, a potom predpovedajú posunutie znakov tváre, ktoré môžu zachytávať iba zmeny miestnych tvarov v procese starnutia ľudí, no chýbajú niektoré zmeny pokožky napríklad vrásky či napríklad pigment. Databáza starnutia používaná v metódach založených na PCA, v metódach založených na rekonštrukcii a v metódach založených na modeloch musí spravidla obsahovať množstvo zobrazení tváre v rámci jednej osoby pokrývajúcich rôzne vekové skupiny. Najmä metódy založené na modelovaní vyžadujú na zostavenie komplexných modelov husto zastúpené dlhodobé (napr. vekové rozpätie presahujúce 20 rokov) postupné starnutie tváre. Existuje však niekoľko snímok tváre jednej osoby s vekovým rozpätím väčším ako 20 rokov z dostupných databáz. Na druhej strane, zbierať tieto dlhodobé sekvencie starnutia tváre v reálnom svete je veľmi ťažké alebo dokonca nepravdepodobné. Metódy založené na prototypovaní sú najefektívnejšie metódy progresie veku, pretože je ľahké zhromaždiť použitú databázu starnutia. Nevýhodou metód založených na prototypovaní je však to, že rýchlosť starnutia pre každého človeka nie je synchronná a že nie sú uložené žiadne individuálne špecifické vlastnosti, čo vedie k podobným výsledkom starnutia mnohých navzájom podobných tvári. Hoci niektorí výskumníci venovali svoju pozornosť starnutiu tváre špecifického pre jednotlivca, nedostatok individuálne špecifických informácií na zadanie a zachytenie bežne používaných zákonitostí starnutia ostáva stále náročným problémom.²⁸

²⁶ VIOLA, P. & JONES, M. 2001. Rapid object detection using a boosted cascade of simple features. In Proceedings of the IEEE computer society conference on computer vision and pattern recognition. CVPR 2001, vol. 1, p. I-I.

²⁷ LANITIS, A. 2008. Comparative evaluation of automatic age-progression methodologies. In EURASIP Journal on Applied Signal Processing, vol. 2008, n. 7, p. 1-10.

²⁸ SHU, X., XIE, G. S., LI, Z. & TANG, J. 2016. Age progression: Current technologies and applications. In Neurocomputing, vol. 208, p. 249-261.

Databázy starnutia tváří

Databázy starnutia tváří, z ktorých niektoré sú verejne dostupné na internete, sú dôležitou pomôckou pre forenzných umelcov pri tvorbe foreznej progresie. Mnohé spomenuté metódy nie sú realizovateľné bez využitia fotografií subjektov obsiahnutých práve v týchto databázach.

Súbor údajov FG-NET

Databáza FG-NET je verejne dostupná databáza, ktorá je široko používaná na hodnotenie odhadu veku, rozpoznanie/overenie tváre naprieč vekom a je tiež často využívaná pri tvorbe forezných vekových progresií. Obsahuje 1002 snímok 82 subjektov vo veku 0 až 69 rokov. Príklady fotografií tváří v FG-NET sú znázornené na obrázku 8. Je možné pozorovať, že staršie obrázky boli pôvodne zachytené analógovými/nedigitálnymi fotoaparátmi.

Obr. 8: Príklady fotografií tváre subjektu (jeden riadok znázorňuje jeden subjekt) v rôznych vekových kategóriách v databáze FG-NET²⁹

Súbor údajov MORPH

MORPH je najväčšou verejne dostupnou databázou starnutia tváre, vyvinutou vedcami z univerzity zo Severnej Karolíny Wilmingtonu. Vo veľkej miere sa používa na odhadovanie veku, progresiu veku, rozpoznanie tváre atď. MORPH pozostáva z dvoch súborov údajov v Albume 1 a Albume 2. Album 1 obsahuje 1690 obrázkov pozostávajúcich z 515 subjektov mužského a ženského pohlavia, ktoré sú zachytené v rozmedzí 1962–1998. Vek jednotlivcov je v rozmedzí od 46 dní do 29 rokov. Podľa MORPH Album 2 obsahuje obrázky z nového verejného zdroja. V albume 2 sa nachádza 94 000 obrázkov z viac ako 24 000 zdrojov. Metadáta tiež poskytujú informácie o pohlaví a rase. Nedávno bola na webovú stránku zverejnená podmnožina albumu 2 obsahujúca 55 000 fotografií od viac ako 13 000 subjektov. Je to najväčší dostupný súbor údajov. Príklady fotografií tváří v MORPH sú znázornené na obrázku 9.

²⁹ SHU, X., XIE, G. S., LI, Z. & TANG, J. 2016. Age progression: Current technologies and applications. In *Neurocomputing*, vol. 208, p. 249-261.

Obr. 9: Príklady fotografií tváre subjektu (jeden riadok znázorňuje jeden subjekt) v rôznych vekových kategóriách v databáze MORPH³⁰

Súbor údajov CACD

Databáza obsahuje údaje o celebritách Cross-Age Celebrity (CACD), ktoré sa zbierajú z internetu. Obsahujú 163 446 fotografií pokrývajúcich 2 000 celebrit vo veku od 16 do 62 rokov. Obrázky sú konkrétne zozbierané z vyhľadávacích nástrojov pomocou mena celebrity a roku (2004–2013). Vek sa odhaduje jednoduchým odčítaním roku narodenia od roku, v ktorom bola fotografia urobená. Napriek tomu, že vek týchto snímok nemusí byť presný, obrázok mladšej tváre a obrázok staršej tváre sú relatívne správne. Tieto súbory údajov je preto možné použiť na rozpoznávanie a vyhľadávanie tvárí, ale nie na odhad veku. Tieto obrázky s vekovým rozsahom je možné použiť aj na progresiu veku. Príklady fotografií tvárí v CACD sú znázornené na obrázku 10.³¹

Obr. 10: Príklady fotografií tváre subjektu (jeden riadok znázorňuje jeden subjekt) v rôznych vekových kategóriách v databáze CACD³²

³⁰ Tamtiež.

³¹ SHU, X., XIE, G. S., LI, Z. & TANG, J. 2016. Age progression: Current technologies and applications. In Neurocomputing, vol. 208, p. 249-261.

³² Tamtiež.

Záver

Výskumy zamerané na možnosti využitia a účinnosť vekovej progresie ukázali, že je aj naďalej potrebné pracovať na jej zdokonaľovaní. Hoci v niektorých prípadoch jej využitie smeruje k užitočným informáciám, ktoré vedú k vypátraniu, iné prípady poukazujú na to, že vekové progresie nemusia poskytovať primeranú zhodu so súčasným vzhľadom. Zostaršenie tváre je náročný proces a presná predpoveď aktuálneho vzhľadu osoby na základe minulej fotografie nie je jednoduchá technická výzva. Pozorné využívanie kraniofaciálnych rastových noriem môže pomáhať spresňovať súčasný vzhľad osoby, no popri tom environmentálne podmienky i miera rastu môžu spôsobiť u človeka veľkú zmenu, ktorá je ťažko predvídateľná.

Aj napriek doterajšiemu úsiliu výskumníkov využívajúcich najmodernejšie počítačové metódy a prístupy pri tvorbe vekovej progresie, sú ešte problematické oblasti, ktoré čakajú na vyriešenie. Vedci sa v budúcich výskumoch plánujú zamerať napríklad na zahrnutie personalizovaných charakteristík tváre a na využívanie metód umelej inteligencie ako sú napr. hlboké konvolučné neurónové siete – DCNN (Deep Convolutional Neural Networks) alebo rekurentné neurónové siete – RNN (Recurrent Neural Networks).

Literatúra

BLYTHE, T. & WOODFORDE, T. B. S. 2006. Missing Persons in the United Kingdom. In Thompson, T. & Black, S. (Eds.). *Forensic human identification: an introduction*. Boca Raton, FL: CRC press, p. 425–443.

GENG, X., ZHOU, Z. H. & SMITH-MILES, K. 2007. Automatic age estimation based on facial aging patterns. In *IEEE Transactions on pattern analysis and machine intelligence*, vol. 29, n. 12, p. 2234-2240.

GIBSON, L. 2008. *Forensic art essentials: a manual for law enforcement artists*. London : Academic Press. 432 p. ISBN 978-0-12-370898-4.

KEMELMACHER-SHLIZERMAN, I., SUWAJANAKORN, S. & SEITZ, S. M. 2014. Illumination-aware age progression. In *Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition (23–28 June 2014, Columbus, OH, USA)*, p. 3334-3341.

LANITIS, A. 2008. Comparative evaluation of automatic age-progression methodologies. In *EURASIP Journal on Applied Signal Processing*, vol. 2008, n. 7, p. 1-10.

LIANG, Y., XU, Y., LIU, L., LIAO, S. & ZOU, B. 2011. A multi-layer model for face aging simulation. In *Transactions on edutainment VI*, p. 182-192.

MULLINS, J. 2012. Age progression and regression In Wilkinson C, Rynn C. (Eds.), *Craniofacial identification*. Cambridge : Cambridge University Press, p. 68–75.

MYSTERY, 2021. How Accurate Are Age Progression Photos? (online). [cit. 20.10.2021]. Dostupné na internete: <https://mysteryu.com/age-progression-photos/>

ORAVEC, M., POLEC, J. & MARCHEVSKÝ, S. 1998. *Neurónové siete pre číslicové spracovanie signálov*. Bratislava : FABER. 196 s. ISBN 80-967503-9-9.

SHU, X., XIE, G. S., LI, Z. & TANG, J. 2016. Age progression: Current technologies and applications. In *Neurocomputing*, vol. 208, p. 249-261.

SUO, J., ZHU, S. C., SHAN, S. & CHEN, X. 2010. A compositional and dynamic model for face aging. In *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, vol. 32, n. 3, p. 385-401.

TAYLOR, K. T. 2000. Forensic art and illustration. Boca Raton, FL: CRC Press. 608 p. ISBN 0-8493-8118-5.

TAYMANI, M. 2019. Age progressing and its reliability. (online). [cit. 20.10.2021]. Dostupné na internete: <https://maztaymani.wordpress.com/2019/05/03/age-processing-and-its-reliability/>

VIOLA, P. & JONES, M. 2001. Rapid object detection using a boosted cascade of simple features. In Proceedings of the IEEE computer society conference on computer vision and pattern recognition. CVPR 2001, vol. 1, p. I-I.

VOELLER, J. G. 2010. Wiley Handbook of Science and Technology for Homeland Security, 4 Volume Set. Los Angeles : John Wiley & Sons. 2888 p. ISBN 978-0-471-76130-3.

Kontakt

doc. RNDr. Soňa Masnicová, PhD.

docent na Katedre kriminalistiky a forenzných vied

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská 1, 835 17 Bratislava

sona.masnicova@akademiapz.sk

JUDr. Magdaléna Krajníková, PhD.

odborný asistent na Katedre kriminalistiky a forenzných vied

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská 1, 835 17 Bratislava

magdalena.krajnikova@akademiapz.sk

Bc. Michaela Naháľková

študentka, Katedra kriminalistiky a forenzných vied

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Sklabinská 1, 835 17 Bratislava

michaela.nahalkova@akademiapz.sk

ŠIKANA „UČITEL-ŽÁK“, SKRYTÉ A VŠUDYPŘÍTOMNÉ TABU ČESKÉHO ŠKOLSTVÍ

Dana Míková¹, Jiří Straus²

Abstrakt

V příspěvku je zaměřena pozornost na dosud velmi přehlíženou a bagatelizovanou formu šikany ve směru učitel-žák. V článku jsou popsány současné poznatky o šikaně ve školách jako kriminogenní faktory. Jsou rozebrány formy a druhy šikany, stádia a relevantní znaky šikany. Autoři uvádějí konkrétní příklady této formy „učitel-žák“ a upozorňují na možné negativní chování jako důsledek šikany.

Klíčová slova

šikana, násilí, učitel, žák, negativní chování

Abstract

The study focuses on a hitherto overlooked and trivialised form of bullying: the teacher-student type. The paper describes the current knowledge on bullying in schools as criminogenic factors. Forms and types of bullying, stages and relevant features of bullying are discussed. The authors give specific examples of this teacher-student bullying form and point out possible negative behaviours as a consequence of bullying.

Keywords

bullying, violence, teacher, pupil, negative behavior

Úvod

Šikana, slovo skloňované ve všech pádech v různých sociálních vrstvách i skupinách. Ve školách, na pracovištích, v kolektivech. Šikana má mnoho podob a většinou si představíme skupinu dětí nebo teenagerů a v ní agresory a oběti.

Slovo šikana pro většinu lidí asi nejvíce asociuje školní prostředí, je symbolem strachu, nebezpečí a násilí, pocitem bolesti, úzkosti a bezmoci.

Základní škola je jediným prostředím, ve kterém se setkávají děti nejrůznějšího nadání, intelektu, schopností, děti ze všech sociálních skupin napříč celou společností a zároveň dospělá populace všeho věku. Tedy ideální místo pro šikanu.

Smyslem a cílem příspěvku je otevřít diskusi nad tabu českého školství. Něco, co se velmi často stává, ale zároveň velmi špatně odhaluje, prokazuje a klasifikuje. Nekonrolovatelně stupňuje nebo dostává do zcela jiných rozměrů, což šikana jednoznačně splňuje.

¹ PhDr. Dana Míková, externí pedagog VŠFS, expert na vzdělávání.

² Prof. PhDr. Jiří Straus, DrSc., Katedra kriminalistiky a forenzních disciplín, Vysoká škola finanční a správní, a.s.

Z dlouhodobé zkušenosti ze základního školství víme, že šikana učitele vůči žákům je velmi alarmující, znepokojující a téměř všudypřítomná. Problém, který je způsoben velkým nepoměrem sil a formální mocí. Lze zde použít přímou úměru ve smyslu čím menší žák, tím je problém méně viditelný, latentní a hůře odhalitelný a prokazatelný. Už malé děti se mohou v předškolních zařízeních setkávat s ponižováním, vyháněním na hanbu do kouta či na chodbu nebo ke zdi. Mohou být i nucené k plnění úkolů pod pohrůzkou, či vyvoláváním strachu z možných následků.

V literatuře bylo popsáno poměrně dost případů, kdy žák provedl útok na učitele. Typický příklad byl popsán, kdy osmnáctiletý student, klidný a málomluvný mladý muž se odpálil podomácku vyrobenou výbušninou u vchodu gymnázia. Došlo ke zranění hned 10 osob. **Do církevního gymnázia přestoupil, jelikož byl údajně šikanován spolužáky na klasické veřejné škole. „Ten, kdo mi ublížil, by měl trpět“.** Přesně takto nejspíše útočník přemýšlel, když sestrojoval nálož plnou šroubů a odpálit ji hodlal během ranní výuky. Zajímavý je názor jedné ze spolužaček útočníka, jež hovořila o tom, že jsou studenti šikanováni ze stran pedagogů³. Analogie se nabízí v kauze „Hepnarová“, která byla ve škole ostrakizovaná a šikanovaná. Vliv negativní prostředí pro ni vyústil ve všeobecnou nenávist lidí. V roce 1974 najela nákladním vozem do skupiny cestujících, čekajících na zastávce tramvaje. Na místě způsobila smrt 8 lidem.

Co je šikana

Šikana jako forma násilí je rozsáhlým celosvětovým problémem, který nepostihuje pouze děti a mladistvé, ale může nás provázet celým životem. Slovo šikana nebo šikanování pochází z francouzského slova „*chicane*“. To znamená zlomyslné obtěžování, týrání, pronásledování, ale i byrokratické lpění na literě předpisů.⁴

Václav Holeček autor knihy *Agresivita a šikana mezi dětmi* ve své knize popisuje šikanu takto: „*Za šikanu považujeme záměrné a nevyprovokované užití síly jedním dítětem nebo jejich skupinou s cílem opakovaně způsobit bolest, poškození nebo tíseň jinému dítěti.*“⁵

Podle Michala Koláře je šikana, když jeden nebo více žáků, úmyslně a opakovaně týrá a zotročuje spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.⁶

„Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje ve školce a v dalších školách (bullying), v zájmových skupinách, na vojně, v zaměstnání (mobbing), v partnerských vztazích (domestic violence), v nemocnicích, například na psychiatrii, mezi nájemníky domu a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo v domově důchodců.“⁷

Pavel Říčan popisuje definici šikany tímto způsobem: „*Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže neb nedovede bránit. Obyčejně mluvíme o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání,*

³ https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/utok-ve-skole-ruska-usa-narust-pripadu.A211214_194136_zahranicni_mkop?zdroj=top [online]. [cit. 2022-01-01].

⁴ HOLEČEK, Václav. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Plzeň: Pedagogické centrum, 1997, s. 22, ISBN 80-7020-004-9.

⁵ HOLEČEK, Václav. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Plzeň: Pedagogické centrum, 1997, s. 22, ISBN 80-7020-004-9.

⁶ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. S. 20, ISBN 80-717-8123-1.

⁷ KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. S. 17. ISBN 80-7178-513-X.

ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové, s hrozbou opakování.“⁸

Dle Perry J. a Carrington G. Je šikanování patrný úmysl ublížit druhému, ať už fyzicky nebo psychicky. Například se může jednat o bití, strkání, krádeže peněz a osobních věcí, schovávání a ničení osobních věcí, ale patří sem i pomlouvání, nadávky a vyloučení ze společnosti ostatních.⁹ Útočník může být jedno dítě nebo skupina dětí. Incidenty šikany jsou opakované, jednorázové pošťuchování se většinou za šikanování nepovažuje. Jako šikanování autoři uvádí tuto definici: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti apod. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o jeho rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky i psychicky vybavených soupeřů.“¹⁰

Jak můžeme vidět podle těchto různých definic, každý z autorů popisuje šikanu trochu odlišným způsobem. Někteří berou ohled na prostředí, ve kterém k šikaně dochází.

Co to tedy vlastně šikana je? Přesnou definici nám poskytuje ve svém metodickém plánu Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy České republiky: „Šikanování je jakékoli chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, SMS zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.“¹¹

Velmi trefně je možné šikanu charakterizovat nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností, někdy i nebezpečností útoku pro oběť a samozřejmě agresí, psychickým i fyzickým nátlakem. O šikaně by se dalo říct, že se jedná o nemocné, nebo¹² také jinak patologické chování.

⁸ ŘÍČAN, Pavel. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. s. 21, ISBN 978-80-247-2991-6.

⁹ PERRY, Jean a Gillian CARRINGTON. *Čelíme šikanování*. 1. vyd. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 1997, dotisk 2006. s. 7, ISBN 80-86856-24-U.

¹⁰ PERRY, Jean a Gillian CARRINGTON. *Čelíme šikanování*. 1. vyd. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 1997, dotisk 2006. s. 8, ISBN 80-86856-24-U.

¹¹ *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy České republiky k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních*, © 2013–2021 MŠMT [cit. 2010-11-24]. Dostupné z <https://www.msmt.cz/file/38988/>

¹² MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2015. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5309-6.

Druhy šikany

Mezi nejrozšířenější druhy šikany můžeme uvést následující dělení:¹³

1. **Fyzická agrese** – jak už vypovídá z názvu, oběť je v tomto případě šikanována agresorem za pomoci fyzického násilí. Agresor nemusí oběť mlátit pouze ručně, ale může používat i nějaké předměty, aby byl útok důraznější (baseballová pálka, batoh apod.).
2. **Slovní agrese a zastrašování** – v tomto případě agresor oběti vyhrožuje buď fyzickým útokem, nebo jí nadává či zastrašuje. Ovšem nadávky a zastrašování není to jediné. Patří sem i to, že se agresor oběti vysmívá a zesměšňuje ji.
3. **Krádeže, ničení a manipulace s věcmi** – zde agresor ničí věci oběti, nebo je odcizuje. Ve většině případů dělá i to, že si jde od oběti nějakou věc jen vypůjčit a prostě si ji vezme, ale když dojde na vrácení půjčené věci, už není v původním stavu, agresor ji vrátí poškozenou nebo rozbitou. (Jedná se zejména o tužky, penály a jiné školní pomůcky).
4. **Násilné a manipulativní příkazy** – agresor je známý i tím, že své oběti nutí k činnostem, které jsou oběti nepříjemné, nebo zadává různé úkoly, které oběť musí splnit, jinak by ji čekal okamžitý trest. Oběť je nucena psát za někoho domácí úkoly, nosit a odevzdávat svačiny či kapesné.

Když se podíváme na přímé a nepřímé znaky šikany a na druhy šikany, zjistíme, že všechno na sebe navazuje. Pokud rodič dělá dítěti do školy svačiny, dává mu kapesné, a i přesto jeho dítě chodí ze školy hladové, můžeme si všimnout toho, že právě jeho dítě je oběť agresora, který mu dává násilné a manipulativní příkazy.

Stádia šikany

Autor M. Kolář jako jeden z mnoha autorů, kteří se zabývají šikanou, popsal pět stádií šikany, ve kterých popisuje jejich závažnost.

1. **Stádium: Ostrakismus** – vyloučení jednotlivce z kolektivu

„Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, sprádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky a podobně. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.“¹⁴

2. **Stádium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace**

„V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní jedinci sloužit jako hromosvod. Spolužáci či kolegové si na nich odreagovávají nepříjemné pocity, například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem či

¹³ Policie České Republiky. *Šikana - Policie České Republiky* [online]. Praha: Policie ČR, 2020 [cit. 2021-01-27]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>

¹⁴ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. S. 31-32, ISBN 80-717-8123-1.

s nadřazeným nebo prostě jen z toho, že chození do školy či práce je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.“¹⁵

3. Stádium: (klíčový moment) vytvoření jádra

„Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti.

V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o jedince, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.¹⁶

4. Stádium: Většina přijímá normy agresorů

„Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění jedinci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení“.¹⁷

5. Stádium: Totalita neboli dokonaná šikana

„Násilí jako normu přijímají všichni členové skupiny. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“.

Jedinci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které lze pro přehlednost označit jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná“.¹⁸

Jednotlivá stádia šikany mohou být různě dlouhá a podle stádia různě závažná. Od prvního stádia ostrakismu až po poslední páté stádium, kterým je dokonaná šikana, může uplynout velmi krátká doba.

Dělení šikany

Přímá šikana

Šikana se také dělí na přímou a nepřímou. Jak uvedl ve své knížce autor P. Říčan, existují přímé a nepřímé ukazatele šikany. Přímá šikana je velmi rozmanitá a spočívá především v násilí všeho druhu: *„působení bolesti bitím, kopáním, bodáním, pálením atd., ponižující tělesná manipulace obnažováním, nucení sníst nebo vypít něco odporného, poškozování a brání osobních věcí – tedy chování, které zákon označuje a trestá jako loupež. Dále sem patří zotročování a slovní napadení“.¹⁹*

Ještě i dnes jsou případy, kdy jsou malé děti v mateřských školách nuceně krmeny jídly, které nemají rády, až zvrací do talíře.

¹⁵ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. s. 32, ISBN 80-717-8123-1.

¹⁶ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. s. 35, ISBN 80-717-8123-1.

¹⁷ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. s. 36, ISBN 80-717-8123-1.

¹⁸ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. s.36, ISBN 80-717-8123-1.

¹⁹ ŘÍČAN, Pavel. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. s. 21-22, ISBN 978-80-247-2991-6.

Příklady odpovědí na otázku: „Jak šikana probíhala a kam až zašla?“²⁰

„První učitelkou, bylo to hlavně tahání za vlasy, pohlavky a při sebemenší zámince jsme musela klečet na kolenou, třeba dvě hodiny v kuse. Běda, když jsem si pod ně chtěla strčit ruce, protože bolest nešla vydržet, tak mi tahala uši, pejzy, nebo mi přidala další vyučovací hodinu klečení. Od žáků to začalo schováváním sešitů, úkolů, ničením učebnic. Následovalo lití vody do aktovky a strkání na zem. Až postupem času se přidávalo bití, kopání, dokonce i močení na oblečení.“

„Bohužel i tak daleko to došlo, ale hlavně proto, že tresty chodily ze tří stran. Dětská šikana, která neznala hranic, tresty ze školy za chybějící a zničené věci a potrestání doma za poznámky ze školy. Tak jsem ve dvanácti letech utekla z domu kvůli poznámce, kterou jsem dostala hned druhý den poté, co mě táta seřezal jako psa... Čtyři dny jsem byla v konírně na půdě a jedla jsem tvrdé pečivo pro koně. Každý den jsem se tam odhodlávala dát si provaz kolem krku a skočit dírou, kterou se shazovalo seno.“

Do přímé šikany patří i slovní napadení. Lze připustit, že se slovního napadení dopustí učitel vůči žákovi? Jako příklad uvádíme nadávku směřovanou vůči konkrétnímu žákovi slovní ponižování, zesměšňování. „Zavři hubu nebo ti přes ní dám“; „Tak co Ptáčku jarabáčku“; „Pelikáne, ty už raději odleť“ (v obou případech se jedná o příjmení žáků). Negativní dopad a předpolí pro šikanu může být i pozitivní pochvala. Opakovaná přemíra chvály se také může po čase stát důvodem k šikaně ze strany spolužáků. Obzvláště tehdy, pokud je opakovaná a určená stejnému jedinci ve třídě. Jako příklad uvádíme: „Podívejte se všichni na Marušku, jak krásně a bez chyb úkol napsala.“

Další uvedené příklady jsou z odpovědí žáků z dotazníků, které byly získávány na základních školách pro praktickou část bakalářských prací studentek Lenky Křivánkové a Karolíny Mařátkové.²¹

²⁰ SLÁDKOVÁ, Andrea. *Šikana žáků na základních školách ze strany pedagoga*. Bakalářská práce (vedoucí D. Míková), Praha: VŠFS, 2021, s. 28.

²¹ KŘIVÁNKOVÁ, Lenka. *Analýza příčin kriminálně patologických jevů a sběr dat na vybraných školách*. Bakalářská práce (vedoucí D. Míková), Praha: VŠFS 2018, s. 41, MAŘÁTKOVÁ Karolína, *Analýza příčin kriminálně patologických jevů a sběr dat na vybraných školách*. Bakalářská práce (vedoucí D. Míková), Praha: VŠFS 2018, s. 38.

Rád(a) bych ještě doplnil(a)
Jarmila [redacted] (Fyzika) dost odlišně mě spolučáky. Mě to vadí
přesně tak, poníruje, a děti ji podporují smíchem. Celkově celá tahle
škola nadbíruje kolkám. Důslem moji spolučáky ~~je~~
nejsem tak chytré jak to vypadá.

Rád(a) bych ještě doplnil(a)
Učitelství přístup k dětem na téhle škole je rozdílný,
učitelé by se měli zamyslet nad tím jak se k nám chovají,
stejně jako bychom se měli zamyslet my. Jsme dva a zlí
na učitele, kteří na nás koukají s odporem, ale zase
jsme ochotni na učitele, kteří nám chtějí pomoci a
nepopovrhují námi. Tak vy k nám, tak my k vám.

Rád(a) bych ještě doplnil(a)
pouška káží tu míru, ročník na nás spouště polučuje na
chodbách, tak jsme naručeni a pak přebom ráz ani nemají
že nemám ráda spoušku učitelů na naší škole, chovají se poručně
a nejsou schopni nám s ničím pomoci. Naše škola má hrozný
systém a ve všem je bordel. Nemají to tu. Ahoj

3. Myslíš si, že jsi byl někdy v životě šikanován?
 ano (kým, napiš prosím) učitelé, přičemž učitelé mě z nějakého neanálního důvodu
 ne nemají rádi. Jsem [redacted] občanská výuka) rád poníruje a
 nerozumím otázce ukládá si videa (aktuality) do PC a pak ho ukazuje ostatním.
Aktuality jsou videa kde mluvíme o politice, sportu nebo kultuře něco jako TV noviny.
Jana [redacted] mě nemá rozkrojení ráda. Je na mě ráá a stínají si
4. Myslíš si, že ty sám jsi někdy někoho šikanoval nebo mu dělal věci, které tomu
druhému nemusely být příjemné? Jako i při spolučáky

Obr. 1: Vyplněné dotazníky žáků základních škol (archiv autorů).

Konkrétní odpovědi obětí šikany získané z dotazníků pro praktickou část bakalářské práce.²²

„Ano, žáci viděli, že si mě dobírá učitelka, tak zjistili, že oni můžou taky, ale kvůli čemu to přesně začalo, netuším.“

„Jednalo se o šikanu ze strany žáků, ale vzpomínám si i na pár okamžiků, kdy se během hodiny tato legrace ze strany spolužáků stala zábavnou i pro pár učitelů. Ti využili situace, aby se blíže přiblížili svým žákům a občas také utrousili nějakou škodolibou poznámku.“

„Jednalo se o šikanu ze strany žáků, kterou záměrně přehlížela učitelka.“

²² SLÁDKOVÁ, Andrea. Šikana žáků na základních školách ze strany pedagoga. Bakalářská práce (vedoucí D. Míková), Praha: VŠFS, 2021, s. 35, 38, 39, 40, 41, 47, 48, 49, 50.

„Kdykoliv měla paní učitelka ze základní školy šanci mě sejmout, tak to udělala. Při nástupu u tělocviku jí stačilo nemít špičky bot na čáře. Ačkoliv to mělo více dětí, tak křičela jen na mě, šhubala mě za pejzy, nebo jsem musela celý tělocvik klečat na dřevě.“

„Bála jsem se chodit do školy, v noci jsem nespala, brečela, no bylo to neskutečné peklo a hrozný teror. Za třídní učitelkou jsem jít nemohla, snažila se jim zalíbit, shazovala mě před nimi a přehlížela všechno, co mi dělali.“

„Mé zvířátko byla cow (kráva) a já jediné co jsem věděla, bylo, že „c“ se čte jako „k“, ale jinak jsem to přečetla tak, jak bylo psáno. Od učitelky jsem za to dostala tak vynadáno, že neumím přečíst, tak lehké slovíčko a děti se k ní přidaly. Prý ta kráva na mě seděla. Ten strach z další hodiny angličtiny a mluvení nahlas si pamatuji jakoby, to bylo včera.“

Přímé znaky šikanování²³

- Úmyslné ponižování, posměšné poznámky na adresu žáka, žák dostává různé ponižující přezdívky, nadávky. Žertuje se na jeho účet.
- Na žáka je vyvíjen nátlak, aby dával věcné nebo peněžité dary.
- Dostává panovačným a pohrdavým tónem rozkazy od jiných žáků.
- Omezování svobody.
- Neustálá kritika žáka.
- Výtky na adresu žáka.
- Nátlak na žáka, aby vykonával nemorální až trestné činy.
- Bití, kopání a jiné tělesné napadení.

Ve většině případů dítě samo nikomu neřekne, že se stalo obětí šikany. Je natolik ovlivněno a vystrašeno, že se bojí svěřit i svým rodičům. Například protože je mu vyhrožováno, že pokud něco řekne, tak ho zmlátí nebo všude rozhlásí něco, o čem vědí, že nechce, aby někdo věděl. V první řadě by si měl všimnout rodič, že jeho dítě není v pořádku a měl by začít pátrat po tom, co se děje. K tomu mohou pomoci tyto příznaky šikanování:²⁴ Za dítětem nechodí domů spolužáci ani jiní kamarádi. Nemá kamaráda, se kterým by trávil volný čas, nebo si po škole telefonovali. Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.

Nepřímá šikana

Oproti tomu nepřímá šikana spočívá především v „sociální izolaci spolužáka, kterého druzí neberou na vědomí, se kterým se nemluví, je vylučován z činností skupiny a další“.²⁵ Forma nepřímé šikany se spíše používá mezi dívkami a je trýznivější než šikana přímá. V tomto

²³ Přímé a nepřímé znaky šikanování. *Minimalizace šikany* [online]. Kladno: minimalizace šikany, 2004 [cit. 2021-01-22]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/chci-se-do-zvedet/informace-o-sikane/194-prime-a-neprime-znaky-sikanovani>

²⁴ Přímé a nepřímé znaky šikanování. *Minimalizace šikany* [online]. Kladno: minimalizace šikany, 2004 [cit. 2021-01-22]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/chci-se-do-zvedet/informace-o-sikane/194-prime-a-neprime-znaky-sikanovani>

²⁵ ŘÍČAN, Pavel. *Jak na šikanu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. s. 22, ISBN 978-80-247-2991-6.

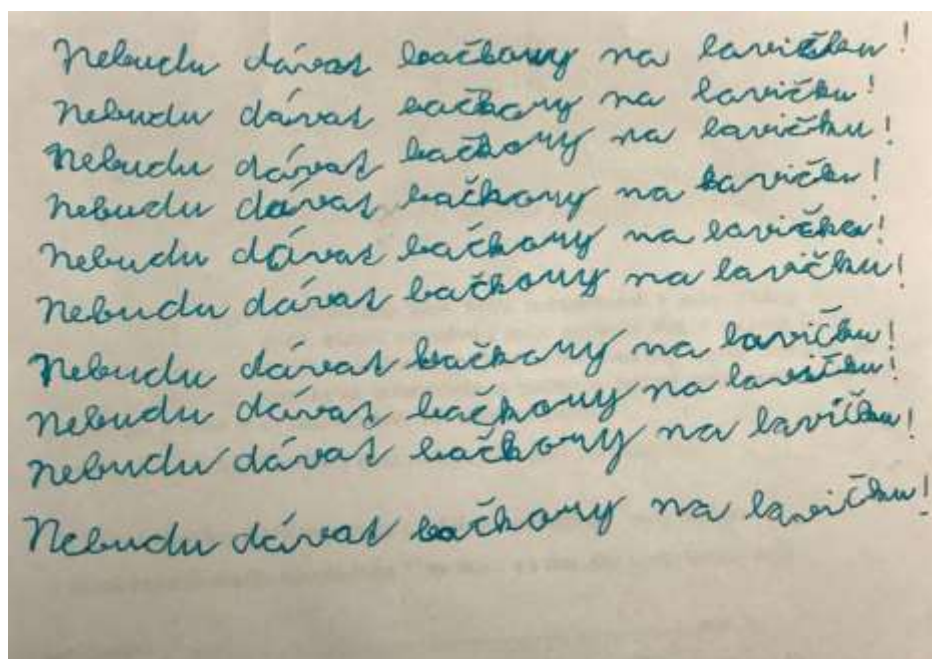
případě se dítě snaží zoufale ostatním zavděčit a přizpůsobit, začne zlobit a lajdat se a tím se chce zavděčit, ale právě naopak se víc zesměšní a v očích třídy ztrácí prestiž.

Nepřímá šikana se často kombinuje s tou přímou a začátek může probíhat v obou variantách.

Žák se cítí osamocený, nedokáže sám udělat kroky, které by ho začlenily do kolektivu, a učitel může tyto situace ještě umocnit poznámkami typu: „*A divíš se? Já bych s tebou také pracovat nechtěla; Dokud se budeš takto chovat, tak nepočítej s tím, že tě budou chtít děti mezi sebe; Můžeš si za to sám; Ty zlobíš, nikdo tě do skupiny nechce; Zavinil sis to sám; Dobře ti tak, když se neumíš chovat; Podívej se na sebe, jak vypadáš, jak se chováš...*“ Jindy to může být i sám pedagog, který vyloučí daného žáka z konkrétní aktivity. Většinou z důvodu špatného chování. Žák je vylučován za nevhodné chování například z návštěvy kina, divadla, plavání, výletu, exkurze atd.

Sociální izolace může mít často prvopočátky v odmítnutí pomoci – žák se dožaduje pomoci od učitele, ale je odmítán poznámkami typu: „*Ted' na tebe nemám čas; Tvé problémy mě nezajímají; Už jsem to říkala dvakrát; Měl jsi dávat pozor; No jo, zase Novák, klasika; Jestli máš nějaký problém, naložím ti dvakrát tolik.*“

V praxi se stále praktikuje psaní trestů. Jako příklad uvádíme konkrétní příklady na obr. 2 a 3.

Obr. 2: Ukázka psaní trestů (archiv autorů).

Obr. 3: Ukázka psaní trestů (archiv autorů).

V některých případech může pedagog vnímat psaní trestů jako motivaci pro zlepšení chování a ochranu zdraví nejen samotného žáka, ale i žáků ostatních. Každý takový pedagog by však měl vědět, že psaní trestů nic neřeší. Je vždy třeba řešit příčinu nestandardního či problémového chování. Otázkou však zůstává, zda má pedagog na taková řešení dostatek kompetencí. Učil ho to někdo?

Stejně jako pro psaní trestů, platí i pro psaní poznámek nesmyslnost a neefektivnost. Opakující se poznámky neřeší problém ani příčiny soustavného nenošení úkolů nebo pomůcek. Pedagog by měl mít na zřeteli, že některý úkol je pro daného žáka natolik obtížný a těžký, tudíž nesplnitelný. Realita, že úkol musí dostávat všichni žáci stejný, aby byla zaručena tolik učitelům skloňovaná „spravedlnost“, je v případě nepřiměřeného zadávání úkolů vůči jedincům naopak velmi nespravedlivá. V takovém případě mohou být v chování učitelů naplněny znaky šikany a to ve smyslu lpění na pravidlech, i když by si měl uvědomovat, že žák není schopen úkol splnit. Takové prostředí může být zárodečnou podobou šikanování s nebezpečím rizika dalšího negativního vývoje. Opakované a dlouhodobé psaní nic neřešících poznámek učitelem je pro žáka velmi stresující a může být také jedním ze spouštěčů šikany ze strany spolužáků. Dalším velkým nebezpečím je pokračování řešení následků a trestání žáka za nošení poznámek v rodině. Dítě je pak trestáno ze strany učitele, spolužáků i rodičů.

Podobným spouštěčem může být i neadekvátní známkování žákovských prací. Pokud by takové známkování nedalo impuls pro šikanu ze strany spolužáků, je minimálně velmi frustrující pro každého žáka. První ukázka je žákovská knížka chlapce s odlišným mateřským jazykem. Chlapec nastoupil do české školy do čtvrtého ročníku, ze kterého je i tato klasifikace. Druhá fotografie žákovská knížky je dívky z první třídy, která má rovněž odlišný mateřský jazyk. Nerozuměla úkolům z výtvarné a pracovní výchovy, které následovaly po přečtení pohádky paní učitelkou.

Datum	Předmět	5	4
19.11	ČTENÁŘSKÝ DENÍK	5	4
19.11	ZÁČITKOVÝ DI - ŘÍJEN	5	4
2.12	Líder. výchova	4	4
5.12	Učeb.	4	4
5.12	Případy - vý	4	4
7.12	Dělník	5	4
9.12	Opakování	4	4
13.12	skoloblažba	5	4
13.12	ZÁČITKOVÝ DENÍK - LIST	5	4
17.12	vým slova	5	4
20.12	Medrony z. 9.	5	4
13.1	Dělník	5	4
13.1	Vým slova	4	4
13.1	Člověk a jeho svět	5	4
13.1	Člověk a jeho svět	5	4
13.1	Dělník - Pp	5	4
13.1	Člověk a jeho svět	5	4
24.1	Učeb.	5	4
24.1	Učeb.	5	4
24.1	Člověk a jeho svět	4	4

ÚROVŇ	PŘEDMĚT	HODNOC
	Český jazyk	OPIS: 11 PŘEPIS: 1
	Čtení	111
	Psaní	
	Diktáty	
	Cizí jazyk	
	Matematika	111 60
	Pětiminutovky	13
	Prvouka	
	Člověk a jeho svět	
	Tělesná výchova	
	Výtvarná výchova	5
	Hudební výchova	
	Pracovní výchova	5
	POCHVALY:	

Obr. 6: Příklady nepřiměřeného známkování (archiv autorů).

Žáci jsou trestáni ze strany učitele nesmyslně špatnými známkami i za „přestupky“ jako je zapsání odpovědí (byť správných) do sloupců, místo do řádků – kontrolní práce žáka první třídy klasifikovaná pětkou. Za „dělání“ velkých mezer – žákyně první třídy klasifikovaná dvojkou.

Docílí měřítek

SAMEC	SAMICE	MLÁDĚ
<i>loviska</i>	<i>sněžná srna</i>	sele
<i>hřeben</i>	<i>srna</i>	<i>praporečka</i>
<i>lělan</i>	<i>srna</i>	<i>praporečka</i>

Obr. 7: Práce žáka první třídy, klasifikováno 5, (archiv autorů).

Obr. 8: Práce žákyně první třídy, snížená známka za dělání velkých mezer (archiv autorů).

1. Násobení a dělení dvojcif. čísla číslem jednociferným

M 4/1, str. 11-24

5

9 Vypočítej. Kontrolu proved pomocí násobení.

9

$72 : 3 = 24$	$24 \cdot 3 = 72$	$84 : 3 = 28$	$28 \cdot 3 = 84$
$100 : 4 = 25$	$25 \cdot 4 = 100$	$96 : 6 = 16$	$16 \cdot 6 = 96$
$93 : 3 = 31$	$31 \cdot 3 = 93$	$92 : 4 = 23$	$23 \cdot 4 = 92$
$96 : 2 = 48$	$48 \cdot 2 = 96$	$86 : 2 = 43$	$43 \cdot 2 = 86$
$54 : 3 = 18$	$18 \cdot 3 = 54$	$96 : 4 = 24$	$24 \cdot 4 = 96$
$58 : 2 = 29$	$29 \cdot 2 = 58$	$92 : 4 = 23$	$23 \cdot 4 = 92$
$99 : 3 = 33$	$33 \cdot 3 = 99$	$90 : 3 = 30$	$30 \cdot 3 = 90$
$100 : 5 = 20$	$20 \cdot 5 = 100$	$84 : 3 = 28$	$28 \cdot 3 = 84$
$78 : 3 = 26$	$26 \cdot 3 = 78$	$98 : 2 = 49$	$49 \cdot 2 = 98$
$94 : 2 = 47$	$47 \cdot 2 = 94$	$88 : 4 = 22$	$22 \cdot 4 = 88$
$76 : 2 = 38$	$38 \cdot 2 = 76$	$75 : 3 = 25$	$25 \cdot 3 = 75$
$87 : 3 = 29$	$29 \cdot 3 = 87$	$81 : 3 = 27$	$27 \cdot 3 = 81$

10 Vypočítej. Kontrolu proved pomocí počítačky.

9

$15 \cdot 6 = 90$	$96 : 3 = 32$	$81 : 3 = 27$	$59 + 9 = 68$
$92 : 4 = 23$	$12 \cdot 8 = 96$	$36 + 7 = 43$	$51 - 6 = 45$
$27 + 8 = 35$	$96 - 9 = 87$	$3 \cdot 25 = 75$	$3 \cdot 27 = 81$
$93 - 8 = 85$	$9 + 42 = 51$	$90 : 6 = 15$	$98 : 7 = 14$
$2 \cdot 48 = 96$	$75 : 3 = 25$	$55 - 9 = 46$	$76 + 6 = 82$
$45 + 8 = 53$	$64 - 7 = 57$	$4 \cdot 23 = 92$	$39 \cdot 2 = 78$
$81 : 3 = 27$	$28 \cdot 2 = 56$	$74 + 9 = 83$	$48 - 9 = 39$
$72 - 5 = 67$	$65 + 7 = 72$	$78 : 2 = 39$	$96 : 2 = 48$
$7 \cdot 14 = 98$	$96 : 6 = 16$	$42 - 3 = 39$	$6 + 39 = 45$
$61 - 8 = 53$	$9 + 24 = 33$	$96 : 8 = 12$	$84 : 4 = 21$
$56 : 2 = 28$	$33 - 9 = 24$	$3 \cdot 32 = 96$	$16 - 6 = 10$
$8 + 62 = 70$	$21 \cdot 4 = 84$	$56 + 5 = 61$	$85 - 6 = 79$

Práce: 40 minut

5

Obr. 9: Nepřiměřené známkování a nerespektování tempa žáka (archiv autorů).

Výsledek této kontrolní práce, žáka třetí třídy, není selháním žáka, ale učitele. Učitel se správným pedagogickým taktem by neměl nikdy dopustit, aby žák počítal chybně celou řadu příkladů. Ať už z důvodu nepochopení, únavy nebo práce pod časovým tlakem. Možná by stačilo připomenout žákovi v danou chvíli správný algoritmus, dopřát mu chvilku odpočinku nebo poskytnout malou pomoc a výsledek mohl být jiný. Stejně jako u psaní nesmyslných a neefektivních poznámek se i zde nabízí zamýšlení nad tím, jestli si každý pedagog (takto známkující) uvědomuje závažnost a nebezpečí takového známkování. Bohužel většina pedagogů a možná i rodičů bere známku jako dobrou motivaci žáka pro zlepšení jeho výkonu. Je třeba mít na paměti, že taková cesta je více cestou k předpolí šikany a vzniku kriminogenních faktorů než cestou motivace žáků. Zde se opět nabízí otázka, zda si je každý pedagog vědom tohoto nebezpečí. Je třeba věřit, že si toto nebezpečí i uvědomují, ale mají potom dostatečnou podporu ve vedení škol a v dalším vzdělávání, kde jim může být nabídnuto adekvátní řešení za psaní nesmyslných poznámek a nepřiměřeného známkování? Řešení, které i samotným pedagogům bude dávat smysl a nebudou nuceni hledat to, co žák neumí, ale naopak efektivně a beze strachu to, co žák umí.

Obr. 10: Hodnocení práce žáka 3. třídy (archiv autorů).

Obr. 11: Hodnocení práce žáka 4. třídy (archiv autorů).

Stejně jako ukázka neadekvátního hodnocení na předešlých fotografiích je i zde patrné naprosto demotivující a frustrující známkování. U hodnocení práce žáka třetí třídy z matematiky je patrné zlepšení v počtu chyb, nikoliv však v klasifikaci. Pokud by tento žák neměl ani jeden příklad správně, byl by hodnocen pětkou, stejně jako v momentě kdy má správně 61 % příkladů (9 chyb). A stejně tak při úspěšnosti 74 % (6 chyb) je hodnocen stejnou známkou – opět pětkou. Má takový žák motivaci k dalšímu zlepšení nebo pociťuje každou další kontrolní práci strach, frustraci a beznaděj? V druhém případě je úspěšnost žáka dokonce 95 % a přesto je hodnocen

trojkou. Ani u tohoto žáka nemůže hodnocení přinést radost z vykonané práce a pocit uspokojení nad skvělým výkonem a znalostmi. Pouze provinilý pocit, ponížení, křivdu, obavu a nechuť se dále zlepšovat. Byť se jedná o vynikající výkon žáka, obzvlášť v procesu, kdy se žáci s učivem seznamují a nemají ho přirozeně dostatečně upevněno. V takových situacích se žák nemůže ani nedovede bránit. Je nutno zdůraznit, že i zde jsou ze strany hodnotícího pedagoga prvky obsahující riziko dalšího negativního vývoje. Ať už hrozící ze strany spolužáků, rodičů nebo stupňující se výtky na adresu žáka typu: „*Stále ještě neumíš; stále ještě nezvládáš...*“.

Nepřímé znaky šikanování²⁶

- Dítě má strach jít ráno do školy.
- O přestávkách bývá osamocený, vyčleněn z kolektivu a nemá žádné kamarády.
- Vyhledává blízkost učitelů (pokud není zrovna dítě šikanováno učitelem).
- Žák může začít chodit za školu.
- Zhoršený prospěch ve škole.
- Strachem ze školy mají opakované bolesti hlavy či břicha.
- Dítě ráno před odchodem do školy může začít i simulovat, že mu něco je, aby tam nemuselo.
- Působí nešťastně, smutně a stísněně.
- Před třídou se bojí promluvit.
- Může chodit domů s poškozeným nebo špinavým oděvem.
- Stále postrádá nějaké věci.
- Může chodit domů ze školy vyhladovělé.
- Žádá neustále o peníze.
- Přichází o své osobní věci či peníze.
- Může mít modřiny, odřeniny a nechce vysvětlit odkud to má.
- Dítě může v noci špatně spát a mít noční můry.
- Může být někdy nezvykle agresivní.

Směry šikany

Když se řekne šikana, každý z nás si asi představí šikanu žáků ve školách. Pravdou je, že vzájemná šikana žáků se řeší nejčastěji. I mnoho autorů se zabývá šikanou mezi žáky, ale šikana

²⁶ Přímé a nepřímé znaky šikanování. *Minimalizace šikany* [online]. Kladno: minimalizace šikany, 2004 [cit. 2021-01-22]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/chci-se-do-zvedet/informace-o-sikane/194-prime-a-neprime-znaky-sikanovani>

není jen mezi žáky. Může se vyskytovat v rozličných podobách. Například autor Zdeněk Martínek ve své knize uvádí tyto směry šikany:²⁷

- Šikana učitele ze strany žáků
- Šikana žáků ze strany učitele
- Šikana učitelů ze strany rodičů
- Šikana rodičů ze strany učitelů
- Šikana učitele ze strany učitelů
- Šikana učitelů ze strany ředitele

Šikana žáků ze strany učitele

Málokoho však napadne, jak moc může být rozšířená šikana učitele směrem k žákovi. Pedagogové myšlenku o šikaně ze strany učitelů prakticky nepřipouští nebo připouští jen velmi zřídka. Ve sborovnách lze ale často slyšet větu typu „*hlavně to nenechat na sobě*“. Lze připustit, že z pohledu každodenní a rutinní práce si učitel ani nemusí uvědomovat závažnost situace, kterým jsou denně vystavovány stovky žáků na půdě různých typů škol.

Lze uvést řadu příběhů, které končily větami jako: „*On mě štvál půl roku, tak já mu to teď dám sežrat; Tak to přišijeme Novákovi, s tím jsou stejně samé problémy; Však ono mu to neuškodí (myšleno křivé obvinění žáka); Tak s ním uděláme krátký proces; No podívejte se na Nováka, dodnes se nenaučil násobilku; Ano, jsou mezi vámi tací, kteří dokáží dělit i nulou, že Nováku; Naučili se to jiní, tak se to Novák bude muset naučit také, nikdo nebude mít žádná privilegia; Já jsem učitel a já mám pravdu.*“

Studentky Křivánková a Maťátková ve svých bakalářských pracích sestavily nezávisle na sobě z dotazníků žebříček důvodů, čeho se děti ve škole nejvíce bojí. Na prvních místech se výsledky shodovaly.²⁸

Žáci se nejvíce bojí:

1. Zkoušení a písemné práce
2. Že dostanu špatnou známku
3. Že dostanu poznámku
4. Že budu muset zpívat nebo číst před celou třídou

Z těchto dat lze vyčíst, že nejvíce strachu mají žáci z činností, které mají souvislost s učitelem, nikoliv se spolužákem. Činnosti, které vytvářejí strach, stres, tlak na výkon i pracovní tempo. Zpětné hodnocení žakovských prací pedagogem nabízí skvělý prostor pro srovnávání, pro výtky vůči žákům, pro zesměšňování, kritiku či ponižování žáků. A naopak i pro vyzdvihování

²⁷ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. s. 113-114, ISBN 978-80-247-2310-5.

²⁸ KŘIVÁNKOVÁ, Lenka. *Analýza příčin kriminálně patologických jevů a sběr dat na vybraných školách*. Bakalářská práce (vedoucí D. Míková), Praha: VŠFS 2018, s. 41, 45., MAŤÁTKOVÁ Karolína. *Analýza příčin kriminálně patologických jevů a sběr dat na vybraných školách*. Bakalářská práce (vedoucí D. Míková), Praha: VŠFS 2018, s. 42.

a oceňování jiných žáků. Situace, které mohou mít zárodečné podoby šikany a obsahují prvky dalšího nežádoucího vývoje. Těžko bychom asi hledali v takovém chování pedagoga patrný úmysl ublížit druhému, v tomto případě žákům. Připustíme-li však, že hodnocení práce žáků je každodenní a opakovanou činností učitelů ve školách, může pouze málokdo zpochybňovat nebezpečnost takového chování s nádechem a prvky šikany. Možná, kdyby byla na školách větší podpora pedagogů a podmínky pro zkvalitňování jejich kompetencí, zvláště v prevenci a primární podpory, nemuselo by být na školách tolik represivních opatření a potažmo přeplněné poradny, na jejichž konci jsou v lepším případě nešťastní, frustrovaní a vystresovaní žáci. V horším případě navíc agresivní žáci s poruchami chování, poruchami osobnosti atd., ze kterých se časem stávají krutí agresori.

Následky šikany mohou být v některých případech až fatální. Strach ze školy se může změnit v nechuť do školy chodit a dále se může stupňovat od bolesti hlavy, břicha...přes lhaní, podvádění, agresi, bezmoc, beznaděj, úzkosti, frustraci až po výčitky, že za vše mohu „já“, neurotické obtíže, sebepoškození až k sebevražděným sklonům.

Podle statistik se ročně pokusí o sebevraždu cca 20 dětí do 15 let, což je pro porovnání jedna třída žáků. Tato skutečnost je velmi alarmující a je třeba hledat, odstraňovat nebo předcházet příčinám k takovému rozhodnutí. Kromě těchto fatálních důsledků má šikana i další velmi negativní dopady.

Pro motivaci žáků spoléháme často na tradiční systém všudy přítomného známkování, testování, kontrolování, zkoušení a porovnávání žáků ve třídě, čímž narušujeme lidský emocionální systém. Tímto narušením vznikají na jedné straně pocity hrdoosti, arogance, nadřazenosti a na druhé straně pocity hanby, ponížení a pohrdání. Systém vítězů a outsiderů je ve školách nepřetržitě umocňován i neustálými soutěžemi. Měli bychom daleko více učit děti spolupráci, která by měla mnohem lidštější podobu než soutěžení a soupeření. Přemíra písemných a kontrolních prací má za následek neustálé vyvolávání stresu, strachu a frustrace u žáků s nebezpečím dalších následků. Žáci nemají možnost volby, nemohou utéct od zlých učitelů. Ve školách je obrovský nepoměr sil. Úměrně se zvyšující k menším dětem. Z arogantních a pohrdavých žáků se v budoucnu mohou stát arogantní a pohrdaví lidé vůči demokratickým a etickým hodnotám, což může mít velmi negativní efekt pro celou společnost. Na druhou stranu zahanbení, zesměšňování a ponižování žáci v každodenním vzdělávacím procesu se většinou mění přes třídní klauny, vyčnívající zlobivce, skryté agresory až po lidi, kteří jsou odsunuti na samý okraj společnosti, což má stejně negativní dopad pro respektování pravidel a demokratických hodnot pro celou společnost, jako u lidí arogantních a pohrdavých.

Negativní vliv šikany se může projevit v poruchách chování.²⁹ Na chování dítěte a mladistvých se především odráží jejich okolí, jako je rodina, škola či vrstevníci. Takové sociální faktory působí na vývoj osobnosti dítěte. Pokud mají negativní vliv a ten není vnímán a řešen včas, může se objevit tzv. nespecifická porucha chování, která přináší sekundární problémy. Lze je

²⁹ KHELOVÁ, Karolína. *Děti, rodiče a generační přesun trestné činnosti*. Diplomová práce (vedoucí V. Polišínská). Praha: VŠFS 2021, s. 28.

označit jako - Nadměrné upoutávání pozornosti, negativismus, lži, agresivita, šikana, záškoláctví, vandalismus, alkoholismus a drogy.^{30, 31}

Tyto kriminogenní faktory jsou závažnější s rychle měnící se dobou, kdy je velký progres v technice, ve vědě. Možnost cestování a neustále se měnící složení žáků ve třídách vyžaduje další kompetence ze stran učitelů, pedagogů, kteří nejsou často na takové situace vůbec připraveni. Svědčí o tom i mj. velmi rozšířený příkaz za strany pedagogů vůči žákům s OMJ – zákaz dorozumívat se jejich mateřským jazykem o přestávkách a ve školní družině. Lze to chápat jako dobrou motivaci ze strany učitele pro rychlé zlepšení jazykové bariéry, ale především jako odepírání práva na používání vlastního jazyka.

Závěr

V tomto článku jsme se snažili poukázat je dosud velmi přehlíženou a bagatelizovanou formu šikany ve směru učitel-žák. Jsme si vědomi, že tyto formy šikany se nemusí objevovat na všech školách, ale je nutné se uvedenou problematikou zabývat, protože může zapříčinit velká traumata v dětském organismu.

Přestože může řada pedagogů vnímat známkování, srovnávání, zadávání trestů či psaní poznámek za nástroj k motivaci, je třeba si uvědomit, že jde o velmi nebezpečné a kriminogenní faktory, které se mění v šikanu. Obzvláště jeli tato „motivace“ používána, soustavně, opakovaně, dlouhodobě a má vzestupnou gradaci, může mít až fatální následky. Je známo, že takové případy se ve školách dějí a je tedy nutné na tuto nebezpečnost a formu šikany upozornit a postupně měnit přístup pedagogů vůči žákům.

Přicházíme i s návrhem na možné přehodnocení, revizi či doplnění definice šikany, kterou nám poskytuje ve svém metodickém plánu Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy České republiky, viz zpřesnění pojmů o agresorovi. Jako agresoři jsou v tomto dokumentu označeni pouze spolužáci a nikoliv pedagogové.

Na závěr chceme uvést otázky k odborníkům, které by měly nastartovat přemýšlení a přinejmenším přípuštění faktu, že šikana učitelů vůči žákům na školách je.

- Je šikana, pokud učitel systematicky a každodenně jednotlivce ponižuje, zesměšňuje a srovnává?
- Je šikana, pokud učitel dlouhodobě požaduje po žákovi vědomosti a úkoly, které není žák se svým intelektovým potenciálem schopen pojmut a dostává za své výkony špatné známky? A nekompromisně lpí na jejich plnění.
- Jinými slovy ho soustavně trestá za menší obsah vědomostí, používá opakované výtky na adresu žáků.
- Je šikanou dlouhodobé psaní ponižujících poznámek bez toho, aby se učitel snažil řešit příčinu? Poznámky nevedou k vnitřní změně chování, přesto učitel opakovaně vyžaduje předem nesplnitelné úkoly ze strany žáka.

³⁰ JEDLIČKA, R. *Výchovné problémy se žáky*. Praha: Portál, 2011. s 85. ISBN 978-80-7367-788-6.

³¹ HOŘÍNEK, Jan. *Co víme o poruchách chování. Základní škola: pro žáky se specifickými poruchami chování* [online]. 2008-2018 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://www.speczs.cz/informace/poruchy-chovani>

- Je šikanou opakované vylučování jednotlivců z her, skupinových činností nebo z akcí školy? Nejde již o proces ubírání práva na vzdělání?
- Je šikana soustavně zakazovat žákům mluvit mezi sebou jejich jazykem? Nejde zde již o proces odebrání žákům práva na používání jejich rodného jazyka?

Literatura

- BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole* [online]. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
- BOURCET, Stéphane a Isabelle GRAVILLON. *Šikana ve škole, na ulici, doma* [online]. 1. Praha: Albatros, 2006. ISBN 80-00-01552-8.
- BRANDNER, Katrin. *Násilí mezi mládeží a další formy rizikového chování na školách* (Diplomová práce). Praha: VŠFS, 2021
- FIELDOVÁ, Evelyn. *Jak se bránit šikaně* [online]. 1. Praha: Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.
- GRAY, Peter. *Svoboda učení*. Praha: www.scio.cz, s.r.o 2012. ISBN 978-80-7430-093-6
- HOLEČEK, Václav. *Agresivita a šikana mezi dětmi* [online]. 1. Plzeň: Pedagogické centrum, 1997. ISBN 80-7020-004-9.
- HOŘÍNEK, Jan. Co víme o poruchách chování. *Základní škola: pro žáky se specifickými poruchami chování* [online]. 2008-2018 [cit. 2021-03-16]. Dostupné z: <https://www.speczs.cz/informace/poruchy-chovani>.
- JEDLIČKA, R. *Výchovné problémy se žáky*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-788-6.
- KHELOVÁ, Karolína. *Děti, rodiče a generační přesun trestné činnosti*. Diplomová práce (vedoucí V. Polišenská). Praha: VŠFS 2021.
- KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-717-8123-1.
- KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování* [online]. 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
- KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-807367-871-5.
- KŘIVÁNKOVÁ, Lenka. *Analýza příčin kriminálně patologických jevů a sběr dat na vybraných školách*. Bakalářská práce (vedoucí D. Míková), Praha: VŠFS 2018.
- MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže* [online]. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.
- MAŤÁTKOVÁ, Karolína. *Analýza příčin kriminálně patologických jevů a sběr dat na vybraných školách*. Bakalářská práce (vedoucí D. Míková), Praha: VŠFS 2018.
- Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy České republiky k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních*, © 2013–2021 MŠMT [cit. 2010-11-24]. Dostupné ze <https://www.msmt.cz/file/38988/>
- NOVÁČKOVÁ, Jana. *Mýty ve vzdělávání*. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN 978-80-901873-9-9.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychologické eseje (z konce kariéry)*. Praha: Karolinum 2005. ISBN 80-246-0892-8.

PERRY, Jean a Gillian CARRINGTON. *Čelíme šikanování* [online]. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 1997, dotisk 2006. ISBN 80-86856-24-U.

Policie České Republiky. *Šikana - Policie České Republiky* [online]. Praha: Policie ČR, 2020 [cit. 2021-01-27]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>

ŘÍČAN, Pavel. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010, ISBN 978-80-247-2991-6.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

SLÁDKOVÁ, Andrea. *Šikana žáků na základních školách ze strany pedagoga*. Bakalářská práce (vedoucí D, Míková), Praha: VŠFS, 2021.

https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/utok-ve-skole-ruska-usa-narust-pripadu.A211214_194136_zahranicni_mkop?zdroj=top [online]. [cit. 2022-01-01].

Minimalizace šikany [online]. Kladno: minimalizace šikany, 2004 [cit. 2021-01-22]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/chci-se-dozept/informace-o-sikane/194-prime-a-neprime-znaky-sikanovani>

INOVATIVNÍ METODA ANALÝZY MIKROVÝRAZŮ OBLIČEJE URČENÁ K DETEKCI PŘÍZNAKŮ LŽIVÉ VÝPOVĚDI

Tomáš Nosek, Zdeněk Sadílek

Abstrakt

Tato práce se zaměřuje na detekci psychofyziologických projevů lživé výpovědi provedené pomocí testu skrytých informací (Concealed Information Test, dále také „CIT“). Jejím cílem bylo na základě testu skrytých informací popsat behaviorální změny ve svalové aktivitě obličeje – dle kódovacího systému mimiky obličeje (Facial Action Coding System, dále také „FACS“) tzv. akční jednotky (Action Units, dále také "AU"), ke kterým dochází při zodpovídání otázek a zaznamenat, které akční jednotky byly v mikrovýrazech respondentů nejvíce zastoupeny při lživé výpovědi ve srovnání s výchozími hodnotami.

Klíčová slova

Concealed Information Test, detekce lživé výpovědi, FACS, mikrovýrazy

Abstract

This work focuses on the detection of psychophysiological manifestations of false testimony using the Concealed Information Test (Concealed Information Test, hereinafter "CIT"). Based on the test of hidden information, its aim was to describe behavioral changes in facial muscle activity - according to the Facial Action Coding System (FACS), the so-called Action Units (hereinafter "AU"), which occur when answering questions and record which action units were represented most often in the micro-expressions of the respondents in cases of false statements compared to the initial values.

Keywords

Concealed Information Test, lie detection, FACS, microexpressions

Úvod

Cílem pilotní studie bylo popsat behaviorální změny ve svalové aktivitě obličeje pomocí kódovacího systému mimiky obličeje FACS, ke kterým dochází při zodpovídání otázek koncipovaných dle principů CIT. Dalším cílem bylo za použití analýzy FACS prozkoumat a popsat znaky lživé výpovědi v mimice respondentů a na základě účinnosti CIT následně změřit výskyt akčních jednotek u lživých výpovědí (meritorních položek) účastníků.

METODY VÝZKUMU

Měřicí nástroje

Analýza detekce paměti – použití CIT při psychofyziologickém měření výrazu obličeje

Pro účely kladení otázek týkajících se místa činu byl využit CIT, který byl poprvé představen Lykkenem jako test vědomí viny (Guilty Knowledge Test, GKT).^{1, 2} CIT je v zásadě „testem paměti“ a je zapotřebí prozkoumat jeho citlivost na různé typy paměti (tj. explicitní/implicitní). Pojmem explicitní paměť je obvykle označováno vědomé vyvolání vzpomínky na minulou událost, zatímco implicitní paměť zpravidla odkazuje na neúmyslnou a nevědomou formu vybavování.³ Tato studie se zaměřila na testování explicitního typu paměti – v tomto ohledu byla odhalena pozitivní souvislost mezi explicitním rozpoznáním a účinností detekce lživé výpovědi pomocí CIT.^{4, 5, 6, 7, 8, 9, 10} CIT pracuje s uzavřenými otázkami, proto se zdá být pro tyto účely vzhledem ke kratšímu analyzovanému intervalu vhodnější. Některé ze současných metod detekce lživé výpovědi, jako je například test kontrolních otázek (Control Question Test, CQT)¹¹ za využití polygrafu, se zakládají na myšlence, že strach nebo stresové reakce slouží k odhalení lži, což by mohlo být pádným argumentem proti jejich využívání ve výzkumech, jelikož by mohly celý rozhovor svést na falešnou stopu.¹² CIT si klade za cíl ověřit, zdali je respondent znalý informací souvisejících s trestnou činností, kterých by si byl vědom pouze pachatel. Tato metoda od vyšetřovatele vyžaduje, aby sestavil řadu prokázaných skutečností týkajících se místa činu, které by byl schopen identifikovat pouze očitý svědek. Vyšetřovatel následně vytvoří test CIT s výběrem odpovědí sestávající z několika otázek, přičemž každá otázka obsahuje jeden detail z místa činu a dále několik neutrálních kontrolních položek. V průběhu samotného testování pak měří různé psychofyziologické (např. kožní vodivost [Skin Conductance Response, SCR], srdeční frekvence [HR], dechová křivka [Respiration Line Length, RLL])¹³ nebo behaviorální reakce (tj. reakční doba).^{14, 15} **Na rozdíl od výše uvedených, běžně využívaných měřicích metod bude v této studii pro měření**

¹ Lykken, D. T. (1959). The GSR in the detection of guilt. *Journal of Applied Psychology*, 43(6). 385–388.

² Lykken, D. T. (1960). The validity of the guilty knowledge technique: The effects of faking. *Journal of Applied Psychology*, 44(4). 258–262.

³ Klein Selle, N., Ben-Shakhar, G., Kind, M., Verschuere, B. (2018). Preliminary evidence for physiological markers of implicit memory. *Biological Psychology* (135). 220.

⁴ Carmel, D., Dayan, E., Naveh, A., Raveh, O., & Ben-Shakhar, G. (2003). Estimating the validity of the guilty knowledge test from simulated experiments: The external validity of mock crime studies. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 9. 261–269.

⁵ Iacono, W. G., Boisvenu, G. A., & Fleming, J. A. E. (1984). Effects of diazepam and methylphenidate on the electrodermal detection of guilty knowledge. *Journal of Applied Psychology*, 69. 289–299.

⁶ Corteen, R. S. (1969). Skin conductance changes and word recall. *British Journal of Psychology*, 60. 81–84.

⁷ Gamer, M., Kosiol, D., & Vossel, G. (2010). Strength of memory encoding affects physiological responses in the Guilty Actions Test. *Biological Psychology*, 83. 101–107.

⁸ Waid, W. M., Orne, E. C., Cook, M. R., & Orne, M. T. (1978). Effects of attention, as indexed by subsequent memory, on electrodermal detection of information. *Journal of Applied Psychology*, 63. 728–733.

⁹ Waid, W. M., Orne, E. C., & Orne, M. T. (1981). Selective memory for social information, alertness, and physiological arousal in the detection of deception. *Journal of Applied Psychology*, 66. 224–232.

¹⁰ Klein Selle, N., Ben-Shakhar, G., Kind, M., Verschuere, B. (2018). Preliminary evidence for physiological markers of implicit memory. *Biological Psychology* (135). 221–230.

¹¹ Reid, J. E. (1945). Simulated blood pressure responses in lie-detector tests and a method for their detection. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 36. 201–214.

¹² Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Memory detection: Past, present, and future. In T. Docan-Morgan (Ed.). *The handbook of deceptive communication*. London, UK: Palgrave Macmillan. 2–4.

¹³ Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Self-initiated versus instructed cheating in the physiological Concealed Information Test. *Biological Psychology* (138). 146–155.

¹⁴ Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Memory-based deception detection: Extending the cognitive signature of lying from instructed to self-initiate cheating. *Topics in cognitive science*. Wiley Periodicals, Inc. on behalf of Cognitive Science Society. 2.

¹⁵ Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Memory detection: Past, present, and future. In T. Docan-Morgan (Ed.). *The handbook of deceptive communication*. London, UK: Palgrave Macmillan. 5–6.

behaviorálních reakcí výrazu obličeje použito systému FACS (viz níže). Každá otázka obsahuje pouze jednu položku odrážející pravý znak místa činu (tj. klíčovou položku nebo položku související s trestnou činností, tzv. meritorní), zbylé možnosti představují neutrální kontrolní položky ze stejné kategorie, do které spadá samotná meritorní položka (tzv. irelevantní). Ve výsledku by tak u účastníků, kteří by nebyli znalí podrobností týkajících se místa činu, všechny položky vyvolaly obdobnou reakci.¹⁶ Na druhou stranu účastník, který si je podrobností z místa činu vědom, má tendenci na identifikované skutečnosti související s místem činu reagovat výrazně odlišným způsobem než na irelevantní položky. Tato rozdílná odezva (tj. meritorní minus kontrolní reakce, označená jako účinek CIT) vypovídá o znalosti dotyčného místa činu.^{17, 18, 19} Lhaní, respektive aktivní potlačení pravdy s cílem působit nevinně, často vyžaduje značné množství současně probíhajících duševních procesů,^{20, 21} lhaní je navíc spojováno s větším kognitivním úsilím než mluvení pravdy.^{22, 23, 24} Neurokognitivní výzkumy^{25, 26, 27, 28} potvrdily, že obojí – potlačování pravdy i vymyšlení lži – se projevuje zvýšenou aktivací určitých částí mozku souvisejících s kognitivní kontrolou.²⁹ Jedním z cílů této studie je tak potvrdit tuto úvahu v oblasti mikrovýrazů obličeje.

¹⁶ Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Memory detection: Past, present, and future. In T. Docan-Morgan (Ed.). *The handbook of deceptive communication*. London, UK: Palgrave Macmillan. 5–6.

¹⁷ Lykken, D. T. (1974). Psychology and the lie detector industry. *American Psychologist*, 29(10). 725–739.

¹⁸ Lykken, D. T. (1998). *A tremor in the blood: Uses and abuses of the lie detector* (2nd ed.). New York, NY: Plenum.

¹⁹ Geven, Linda, M., Ben-Shakhar, Gershon, Kindt, Merel, Verschuere, Bruno. (2018). Memory detection: Past, present, and future. In T. Docan-Morgan (Ed.). *The handbook of deceptive communication*. London, UK: Palgrave Macmillan. 5-6.

²⁰ Spence, S. A., Farrow, T. F., Herford, A. E., Wilkinson, I. D., Zheng, Y., & Woodruff, P. W. (2001). Behavioural and functional anatomical correlates of deception in humans. *NeuroReport*, 12(13). 2849–2853.

²¹ Verschuere, B., Spruyt, A., Meijer, E. H., & Otgaar, H. (2011). The ease of lying. *Consciousness and Cognition*, 20(3). 908–911.

²² Caso, L., Gnisci, A., Vrij, A., & Mann, S. (2005). Processes underlying deception: An empirical analysis of truth and lies when manipulating the stakes. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2 (3). 195–202.

²³ Vrij, A., Semin, G. R., & Bull, R. (1996). Insight into behavior displayed during deception. *Human Communication Research*, 22(4). 544–562.

²⁴ Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Memory-based deception detection: Extending the cognitive signature of lying from instructed to self-initiate cheating. *Topics in cognitive science*. Wiley Periodicals, Inc. on behalf of Cognitive Science Society. Inc. 2018. 2.

²⁵ Abe, N., Suzuki, M., Mori, E., Itoh, M., & Fujii, T. (2007). Deceiving others: Distinct neural responses of the prefrontal cortex and amygdala in simple fabrication and deception with social interactions. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 19(2), 287–295.

²⁶ Ganis, G., Kosslyn, S. M., Stose, S., Thompson, W. L., & Yurgelun-Todd, D. A. (2003). Neural correlates of different types of deception: An fMRI investigation. *Cerebral Cortex*, 13(8). 830–836.

²⁷ Nunez, J. M., Casey, B. J., Egner, T., Hare, T., & Hirsch, J. (2005). Intentional false responding shares neural substrates with response conflict and cognitive control. *NeuroImage*, 25(1). 267–277.

²⁸ Sip, K. E., Roepstorff, A., McGregor, W., & Frith, C. D. (2008). Detecting deception: The scope and limits. *Trends in Cognitive Sciences*, 12(2). 48–53.

²⁹ Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Memory-based deception detection: Extending the cognitive signature of lying from instructed to self-initiate cheating. *Topics in cognitive science*. Wiley Periodicals, Inc. on behalf of Cognitive Science Society. Inc. 2018. 2.

Měření výrazu obličeje – Facial Action Coding System (FACS)

Pro účely měření a analýzy mikrovýrazů účastníků byl použit kódovací systém mimiky obličeje Facial Action Coding System (FACS).^{30, 31} FACS je komplexní anatomický systém navržený k měření veškerých vizuálně rozeznatelných pohybů svalů obličeje – k popisu těchto vizuálně rozpoznatelných aktivit je využito 44 základních akčních jednotek (AU) a jejich kombinací, několika kategorií poloh a pohybů hlavy a očí. Každá z akčních jednotek má svůj vlastní číselný kód. Kódovací postupy FACS rovněž umožňují klasifikaci intenzity všech obličejových aktivit na pětibodové stupnici intenzity, definování časového rámce těchto aktivit i kódování mikrovýrazů ve smyslu „události“ (událostí se míní popis mikrovýrazů na základě příslušných akčních jednotek, přičemž jeden výraz může být definován jednou AU nebo několika AU probíhajícími naráz). FACS se jako komplexní, nikoli selektivní systém neomezuje na měření pouze těchto behaviorálních projevů v obličeji, které teoreticky souvisí s vnitřním prožíváním, respektive emocemi (jako je Izardův systém Max³²). Naopak, umožňuje objevit zcela novou konfiguraci pohybů, které by mohly mít určitý význam pro vnější proměnné, jež jsou předmětem našeho zájmu.³³ Systém FACS byl vytvořen primárně k analýze mikrovýrazů z videozáznamu³⁴ – je závislý na možnosti opakovaného a pomalého přehrávání nahrávky, což certifikovanému kodérovi umožňuje její analýzu.³⁵ Takové měření od kodéra vyžaduje, aby pozorovaný mikrovýraz rozfázoval a rozložil jej na elementární svalové aktivity. Skóre celkového výrazu se tak skládá z řady svalových aktivit, které byly vyhodnoceny jako jeho součásti.^{36, 37}

Výzkumný vzorek

Vzorek tvořilo 11 respondentů ve věku 22–30 let. Jednalo se o výběr dobrovolníků.

Sběr dat

Požadavkem účasti ve výzkumu byla spodní věková hranice 20 let. Účastníci byli informováni o tom, že při čtení otázek na obrazovce a jejich následném zodpovídání budou jejich obličeje nahrávány na kameru a podepsali informovaný souhlas s tímto výzkumem. Pro zajištění konstantních světelných podmínek byla ve výzkumné místnosti použita studiová světla

³⁰ Ekman, P., Friesen, W. V. & Hager, J. C. (2002). *Facial Action Coding System: The Manual On CD-ROM*. Salt Lake City, UT: Research Nexus.

³¹ Ekman, P. & Friesen, W. V. (1978). *The facial action coding system (FACS): A technique for the measurement of facial action*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

³² Izard, C. E. (1979). *The maximally discriminative facial movement coding system (MAX)*. Unpublished manuscript. Available from Instructional Resource Center, University of Delaware.

³³ Ekman, P., Rosenberg, E. L. 2005. *What the face reveals: basic and applied studies of spontaneous expression using the facial action coding system (FACS)*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2005. 13–16.

³⁴ Ekman, P., & Keltner, D. (1997). *Universal facial expressions of emotion: An old controversy and new findings*. In U. Segerstrale, & P. Molnár (Eds.). *Nonverbal communication: Where nature meets culture*. New York: Lawrence Erlbaum Associates. 27–45.

³⁵ Baránková, M., Halamová, J., Gablíková, M., Koróniová, J., Strádelová, B. (2019). *Analysis of spontaneous facial expression of compassion elicited by the video stimulus: Facial expression of compassion*. *Československá psychologie*, 63(1). 28–29.

³⁶ Ekman, P., Friesen, W., & O'Sullivan, M. (1988). *Smiles when lying*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54. 414–420.

³⁷ Ekman, P., Rosenberg, E. L. (2005). *What the face reveals: basic and applied studies of spontaneous expression using the facial action coding system (FACS)*. 2nd ed. New York: Oxford University Press. 205.

(Obrázek 1), účastníci byli dále informováni o tom, jakého chování by se měli během nahrávání vyvarovat (např. jiných odpovědí než „ano“ nebo „ne“, zakrývání obličeje apod.).

Obr. 1:

Obr. 2:

V připravené místnosti bylo účastníkům ukázáno inscenované místo činu (Obrázek 2), o 30 minut později absolvovali rozhovor obsahující následující sérii otázek CIT:

Sada I (Lživá výpověď označena tučně, pomocná odpověď podtržena, ostatní kontrolní)

„Nacházel se na místě činu tento objekt?“

- 1) nůž, 2) peněženka, 3) krabička cigaret, 4) sklo, 5) žárovka, 6) **zbraň**

Sada II (Lživá výpověď označena tučně, pomocná odpověď podtržena, ostatní kontrolní)

„Nacházel se na místě činu tento objekt?“

1) peněženka, 2) zapalovač, 3) **láhev s alkoholem**, 4) noviny, 5) hodinky, 6) brýle

Série otázek byla účastníkům promítnuta na obrazovce umístěné pod kamerou, jednotlivé položky se na displeji zobrazovaly v 3-sekundovém intervalu vždy po dobu 3 sekund. Součástí otázek Sady I i Sady II byla vždy jedna položka související s místem činu (meritorní), čtyři kontrolní položky (irelevantní) a jedna pomocná položka. Pomocné položky zde byly zahrnuty jakožto další prostředek pro zajištění udržení pozornosti respondentů při zodpovídání otázek.³⁸
³⁹ Účastníci byli instruováni, aby na pomocnou položku, se kterou byli předem obeznámeni, odpověděli „ano“ (u pomocných položek). Dále byli požádáni, aby u všech ostatních položek (meritorních i kontrolních) reagovali odpovědí „ne“.

Analýza dat

Data analyzoval autor článku - certifikovaný kodér FACS. Nebyly zohledněny změny intenzity pohybu obličejových svalů pro rozdělení delších pohybů do několika kratších událostí tak, jako to činí Ekman, Friesen a O'Sullivan^{40, 41}, jelikož jednotlivé sledované a skórované sekvence byly časově omezeny – počínaje odpovědí účastníků na jednotlivé položky a konče 2 sekundy po odpovědi účastníků „ano“ nebo „ne“. Pro účely této nové metody autoři eliminovali kódy M55, M56, M57, M59, M60, M61, M62, M68, 69, M69, M83, M84 a M85, jelikož vzali v potaz diferenciaci těchto pohybů z hlediska účinnosti CIT, kde konkrétní progresy pohybu akční jednotky vyhodnotili jako irelevantní v kontextu této metody. Jemnější pohyby hlavou (používané v systému FACS⁴²) byly do analýzy zahrnuty.

VÝSLEDKY

Analýza aktivních svalových jednotek obličeje

Výskyt všech akčních jednotek představujících svalovou aktivitu obličeje byl zaznamenán (Graf I + Tabulka I, první sloupec) ve formě procenta jejich výskytu v rámci jednotlivých odpovědí (dohromady 110krát, pomocné položky nebyly započítány), výskyt všech akčních jednotek představujících svalovou aktivitu obličeje byl zaznamenán (Tabulka 1, první sloupec) ve formě procenta jejich výskytu u jednotlivých lživých výpovědí – meritorních (dohromady 22krát, ≥ 2 výskyty, pomocné položky nebyly započítány). Jako statisticky nejdůležitější datové pole byl v této analýze vyzorován (Tabulka 1, vyšrafované AU ve třetím sloupci) procentní podíl výskytu konkrétních akčních jednotek u lživých výpovědí (meritorních) ve srovnání s jejich celkovým výskytem u všech odpovědí (meritorní + kontrolní; pomocné položky nezapočítány).

³⁸ Verschuere, B., Crombez, G., Degrootte, T., & Rosseel, Y. (2010). Detecting concealed information with reaction times: Validity and comparison with the polygraph. *Applied Cognitive Psychology*, 24, 991–1002.

³⁹ Klein Selle, N., Verschuere, B., Kindt, M., Meijer, E., Nahari, T., Ben-Shakhar, G. (2017). Memory detection: The effects of emotional stimuli. *Biological Psychology*, 129, 27.

⁴⁰ Ekman, P., Friesen, W., & O'Sullivan, M. (1988). Smiles when lying. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 414–420.

⁴¹ Ekman, P., Rosenberg, E. L. (2005). *What the face reveals: basic and applied studies of spontaneous expression using the facial action coding system (FACS)*. 2nd ed. New York: Oxford University Press. 205.

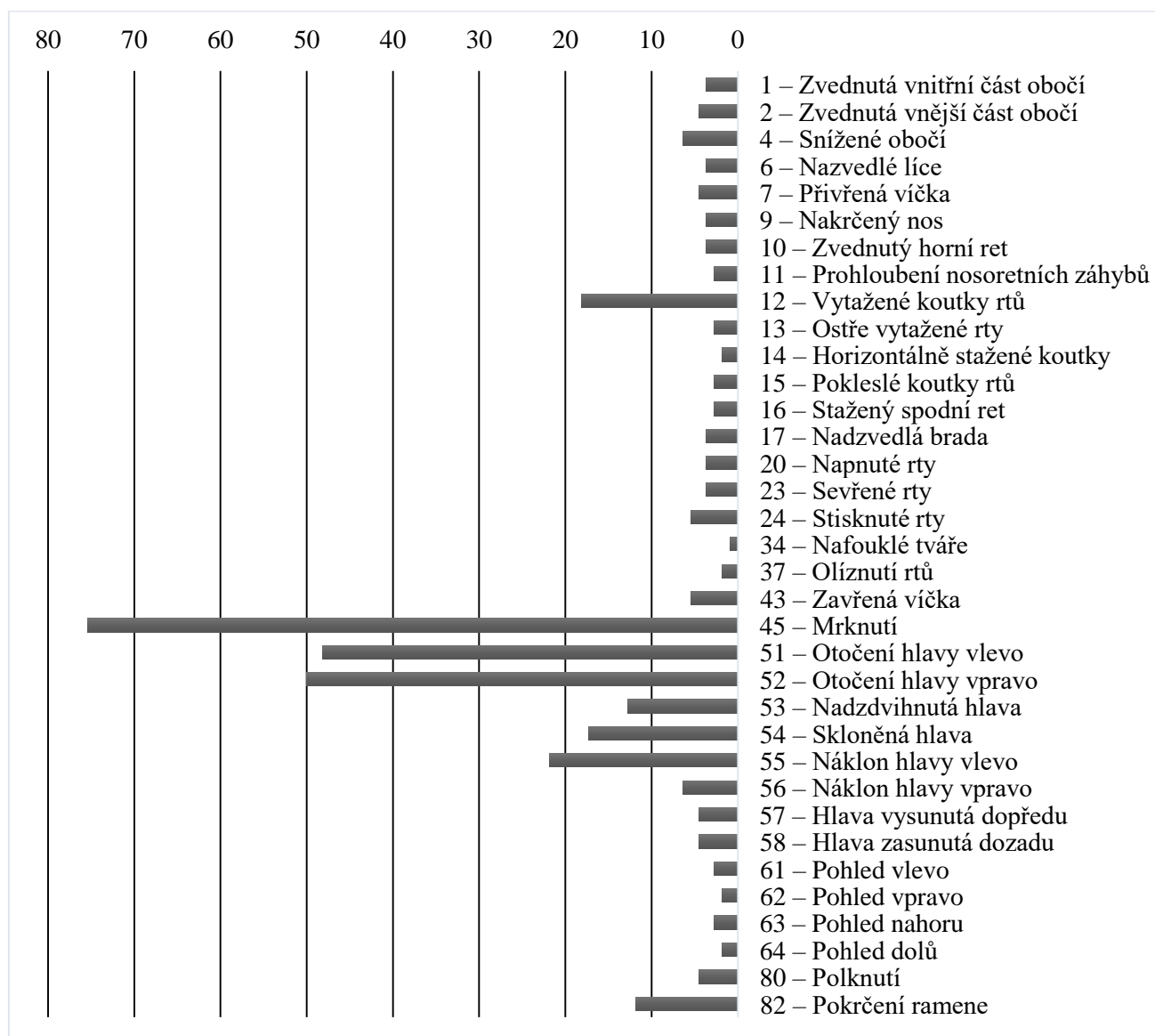
⁴² Ekman, P., Friesen, W. V. & Hager, J. C. (2002). *Facial Action Coding System: The Manual On CD-ROM*. Salt Lake City, UT: Research Nexus. Chapter 9: Head and Eye Positions.

Tabulka 1:

Akční jednotka (AU)	Míra výskytu (v %) akční jednotky při zodpovídání všech otázek	Míra výskytu (v %) akční jednotky při lživé výpovědi (≥ 2 výskyty)	Míra výskytu (v %) akční jednotky při lživé výpovědi v poměru k jejímu výskytu při zodpovídání všech otázek (≥ 2 výskyty)
1 – Zvednutá vnitřní část obočí	3,64	X	X
2 – Zvednutá vnější část obočí	4,55	13,64	60,00
4 – Snížené obočí	6,36	18,18	57,14
6 – Nazvedlé líce	3,64	X	X
7 – Přivřená víčka	4,55	13,64	60,00
9 – Nakrčený nos	3,64	X	X
10 – Zvednutý horní ret	3,64	9,09	50,00
11 – Prohloubení nosoretních záhybů	2,73	X	X
12 – Vytažené koutky rtů	18,15	59,09	65,00
13 – Ostře vytažené rty	2,73	X	X
14 – Horizontálně stažené koutky	1,82	X	X
15 – Pokleslé koutky rtů	2,73	X	X
16 – Stažený spodní ret	2,73	X	X
17 – Nadzvedlá brada	3,64	X	X
20 – Napnuté rty	3,64	X	X
23 – Sevřené rty	3,64	X	X
24 – Stisknuté rty	5,45	13,64	50,00
34 – Nafouklé tváře	0,91	X	X
37 – Olíznutí rtů	1,82	X	X
43 – Zavřená víčka	5,45	X	X
45 – Mrknutí	75,45	68,18	18,07
51 – Otočení hlavy vlevo	48,18	50,00	20,75
52 – Otočení hlavy vpravo	50,00	63,64	25,45
53 – Nadzdvihnutá hlava	12,73	22,73	35,71
54 – Skloněná hlava	17,27	31,82	36,84
55 – Náklon hlavy vlevo	21,82	22,73	20,83

56 – Náklon hlavy vpravo	6,36	9,09	28,57
57 – Hlava vysunutá dopředu	4,55	13,64	60,00
58 – Hlava zasunutá dozadu	4,55	9,09	40,00
61 – Pohled vlevo	2,73	X	X
62 – Pohled vpravo	1,82	X	X
63 – Pohled nahoru	2,73	X	X
64 – Pohled dolů	1,82	X	X
80 – Polknutí	4,55	13,64	60,00
82 – Pokrčení ramene	11,82	22,73	38,46

Graf 1: (v procentech)

Obr. 3: AU 2 – Zvednutá vnější část obočí

Obr. 4: AU 4 – Snížené obočí

Obr. 5: AU 7 – Přivřená víčka

Obr. 6: AU 10 – Zvednutý horní ret

Obr. 7: AU 12 – Vytažené koutky rtů

Obr. 8: AU 24 – Stisknuté rty

Obr. 9: AU 53 – Nadzdvihnutá hlava

Obr. 10: AU 54 – Skloněná hlava

Obr. 11: AU 57 – Hlava vysunutá dopředu

Obr. 12: AU 58 – Hlava zasunutá dozadu

Obr. 13: AU 80 – Polknutí

Obr. 14: AU 82 – Pokrčení ramene

Analýza výskytu lživé výpovědi v jednotlivých odpovědích

Hodnota CIT byla vypočítána následujícím způsobem: součástí obou sad (I a II) u všech subjektů byl seznam všech rozpoznávaných akčních jednotek (pro kompletní sadu), které byly v tabulce zaznamenány u každé otázky podle hodnoty výskytu, která byla buď „0“ (bez výskytu akční jednotky), nebo „1“ (výskyt akční jednotky). Po zaznamenání všech otázek jednotlivých sad byla ve sloupci každé otázky vypočtena průměrná hodnota pro danou otázku. Ta byla následně použita jako výchozí hodnota – průměrná hodnota akčních jednotek při lživé výpovědi (meritorní) minus průměrná hodnota konkrétní pravdivé odpovědi (irelevantní). Výsledné kladné hodnoty (označené šrafováním) v Tabulce II (sada I. a II.) zobrazují výsledky těchto výpočtů.

Tabulka 2: (Sada I a Sada II)

Účinnost CIT – sada I.					
Subjekt	Otázka I	Otázka III	Otázka IV	Otázka V	Otázka VI
I	-0,100	0,100	0,000	0,100	X
II	0,167	0,167	0,000	0,167	X
III	0,333	0,333	0,000	0,333	X
IV	0,000	0,000	0,000	0,000	X
V	0,250	0,250	0,250	0,250	X
VI	-0,111	-0,222	-0,222	0,000	X
VII	0,000	0,333	0,333	0,167	X
VIII	0,182	0,273	0,000	0,091	X
IX	0,286	0,429	0,429	0,571	X
XI.	0,200	0,100	0,300	0,100	X
XI.	-0,125	-0,250	0,000	0,125	X

Účinnost CIT – sada II.					
Subjekt	Otázka I	Otázka III	Otázka IV	Otázka V	Otázka VI
I	0,125	X	0,250	0,125	0,375
II	0,400	X	0,400	0,400	0,600
III	0,800	X	0,800	0,800	0,800
IV	0,364	X	0,091	0,182	0,182
V	0,333	X	0,333	0,167	0,000
VI	0,333	X	0,333	0,167	0,167
VII	0,143	X	0,143	0,286	0,143
VIII	0,250	X	0,125	0,000	0,250
IX	0,286	X	0,286	0,143	0,286
XI.	0,364	X	0,091	0,091	0,182
XI.	-0,429	X	-0,286	-0,143	0,000

Závěry

Výsledky pilotní studie ukazují na **73,86%** účinnost testu CIT (výsledné hodnoty – kladná hodnota v Tabulce II.), což naznačuje (při zachování stejných podmínek) relativně významné statistické potvrzení pro identifikaci lživé (meritorní) výpovědi.

DISKUSE

Návrhy budoucích výzkumů

V dalším výzkumu bude jedním z cílů manipulovat s hladinou impulsů pomocí dvou zkoumaných obrazových sad – International Affective Picture System (IAPS) a Karolinska Directed Emotional Faces (KDEF).^{43, 44} Tento výzkum by měl být rovněž proveden na větším a reprezentativnějším vzorku účastníků různého věku a kultury, vyžadoval by také více certifikovaných kodérů pro výpočet konzistence mezi nimi. Při skórování pomocí FACS by mělo být vytvořeno vlastní schéma numerického označení pro výpočet CIT, které nebude omezeno pouze na hodnoty „0“ (bez výskytu AU) a „1“ (výskyt AU), ale zahrnovalo by také faktor asymetrie daného výrazu (silnější výskyt AU na jedné straně obličeje než na druhé)⁴⁵, včetně intenzity dané akční jednotky, kterou lze ohodnotit pomocí pětibodové stupnice⁴⁶ (náznak – A; mírný výskyt – B; značný a výrazný výskyt – C; silný a extrémní výskyt – D; maximum – E).

Limity výzkumu

Provedená pilotní studie má dvě omezení. Za prvé byla provedena na malém a nereprezentativním vzorku účastníků podobného věku. Dalším limitem studie byla analýza provedená pouze jedním FACS kódérem.

Literatura

Abe, N., Suzuki, M., Mori, E., Itoh, M. & Fujii, T. (2007). Deceiving others: Distinct neural responses of the prefrontal cortex and amygdala in simple fabrication and deception with social interactions. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 19(2). 287–295.

Baránková, M., Halamová, J., Gablíková, M., Koróniová, J., Strnádelová, B. (2019). Analysis of spontaneous facial expression of compassion elicited by the video stimulus: Facial expression of compassion. *Československá psychologie*, 63(1). 28–29.

Caso, L., Gnisci, A., Vrij, A. & Mann, S. (2005). Processes underlying deception: An empirical analysis of truth and lies when manipulating the stakes. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2 (3). 195–202.

Carmel, D., Dayan, E., Naveh, A., Raveh, O. & Ben-Shakhar, G. (2003). Estimating the validity of the guilty knowledge test from simulated experiments: The external validity of mock crime studies. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 9. 261–269.

⁴³ Goeleven, E., De Raedt, R., Leyman, L., & Verschuere, B. (2008). The karolinska directed emotional faces: A validation study. *Cognition and Emotion*, 22. 1094–1118.

⁴⁴ Lundqvist, D., Flykt, A., & Öhman, A. (1998). The karolinska directed emotional faces (KDEF). Stockholm: Department of Neurosciences Karolinska Hospital.

⁴⁵ Ekman, P., Friesen, W. V. & Hager, J. C. (2002). Facial Action Coding System: The Manual On CD-ROM. Salt Lake City, UT: Research Nexus. 370–375.

⁴⁶ Ekman, P., Friesen, W. V. & Hager, J. C. (2002). Facial Action Coding System: The Manual On CD-ROM. Salt Lake City, UT: Research Nexus. 8–9.

- Corteen, R. S. (1969). Skin conductance changes and word recall. *British Journal of Psychology*, 60. 81–84.
- Ekman, P., Friesen, W. V. & Hager, J. C. (2002). *Facial Action Coding System: The Manual On CD-ROM*. Salt Lake City, UT: Research Nexus.
- Ekman, P. & Friesen, W. V. (1978). *The facial action coding system (FACS): A technique for the measurement of facial action*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Ekman, P., Rosenberg, E. L. (2005). *What the face reveals: basic and applied studies of spontaneous expression using the facial action coding system (FACS)*. 2nd ed. New York: Oxford University Press. 13–16.
- Ekman, P., Friesen, W. & O'Sullivan, M. (1988). Smiles when lying. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54. 414–420.
- Ekman, P. & Keltner, D. (1997). Universal facial expressions of emotion: An old controversy and new findings. In U. Segerstrale, & P. Molnár (Eds.). *Nonverbal communication: Where nature meets culture* (pp. 27-45). New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ekman, P., Friesen, W. & O'Sullivan, M. (1988). Smiles when lying. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54. 414–420.
- Fleis, J. L. & Cohen, J. (1973). The equivalence of weighted kappa and the interclass correlation coefficient as measures of reliability. *Educational and Psychological Measurement*, 33. 613–619.
- Gamer, M., Kosiol, D. & Vossel, G. (2010). Strength of memory encoding affects physiological responses in the Guilty Actions Test. *Biological Psychology*, 83. 101–107.
- Ganis, G., Kosslyn, S. M., Stose, S., Thompson, W. L. & Yurgelun-Todd, D. A. (2003). Neural correlates of different types of deception: An fMRI investigation. *Cerebral Cortex*, 13(8). 830–836.
- Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Self-initiated versus instructed cheating in the physiological Concealed Information Test. *Biological Psychology* (138). 146–155.
- Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Memory-based deception detection: Extending the cognitive signature of lying from instructed to self-initiate cheating. *Topics in cognitive science*. Wiley Periodicals, Inc. on behalf of Cognitive Science Society. Inc. 2018.
- Geven, L. M., Ben-Shakhar, G., Kindt, M., Verschuere, B. (2018). Memory detection: Past, present, and future. In T. Docan-Morgan (Ed.). *The handbook of deceptive communication*. London, UK: Palgrave Macmillan. 5–6.
- Goeleven, E., De Raedt, R., Leyman, L. & Verschuere, B. (2008). The karolinska directed emotional faces: A validation study. *Cognition and Emotion*, 22. 1094–1118.
- Iacono, W. G., Boisvenu, G. A. & Fleming, J. A. E. (1984). Effects of diazepam and methylphenidate on the electrodermal detection of guilty knowledge. *Journal of Applied Psychology*, 69. 289–299.
- Izard, C. E. (1979). *The maximally discriminative facial movement coding system (MAX)*. Unpublished manuscript. Available from Instructional Resource Center, University of Delaware.
- Jung, C. G. (1981). *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Volume Nine. *The Collected Works*. Second edition. Routledge. London. 55.

- klein Selle, N., Ben-Shakhar, G., Kind, M., Verschuere, B. (2018). Preliminary evidence for physiological markers of implicit memory. *Biological Psychology* (135). 220.
- Klein Selle, N., Verschuere, B., Kindt, M., Meijer, E., Nahari, T., Ben-Shakhar, G. (2017). Memory detection: The effects of emotional stimuli. *Biological Psychology*, 129. 27.
- Lang, P. J., Bradley, M. M. & Cuthbert, B. N. (2008). International affective picture system (IAPS): Affective ratings of pictures and instruction manual. Technical report A-8. Gainesville, FL: University of Florida.
- Lykken, D. T. (1959). The GSR in the detection of guilt. *Journal of Applied Psychology*, 43(6), 385–388.
- Lykken, D. T. (1960). The validity of the guilty knowledge technique: The effects of faking. *Journal of Applied Psychology*, 44(4). 258-262.
- Lundqvist, D., Flykt, A. & Öhman, A. (1998). The karolinska directed emotional faces (KDEF). Stockholm: Department of Neurosciences Karolinska Hospital.
- Nunez, J. M., Casey, B. J., Egner, T., Hare, T. & Hirsch, J. (2005). Intentional false responding shares neural substrates with response conflict and cognitive control. *NeuroImage*, 25(1). 267–277.
- Reid, J. E. (1945). Simulated blood pressure responses in lie-detector tests and a method for their detection. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 36. 201–214.
- Sip, K. E., Roepstorff, A., McGregor, W. & Frith, C. D. (2008). Detecting deception: The scope and limits. *Trends in Cognitive Sciences*, 12(2). 48–53.
- Spence, S. A., Farrow, T. F., Herford, A. E., Wilkinson, I. D., Zheng, Y. & Woodruff, P. W. (2001). Behavioural and functional anatomical correlates of deception in humans. *NeuroReport*, 12(13). 2849–2853.
- Verschuere, B., Spruyt, A., Meijer, E. H. & Otgaar, H. (2011). The ease of lying. *Consciousness and Cognition*, 20(3). 908–911.
- Verschuere, B., Crombez, G., Degrootte, T. & Rosseel, Y. (2010). Detecting concealed information with reaction times: Validity and comparison with the polygraph. *Applied Cognitive Psychology*, 24. 991–1002.
- Vrij, A., Semin, G. R. & Bull, R. (1996). Insight into behavior displayed during deception. *Human Communication Research*, 22(4). 544–562.
- Waid, W. M., Orne, E. C., Cook, M. R. & Orne, M. T. (1978). Effects of attention, as indexed by subsequent memory, on electrodermal detection of information. *Journal of Applied Psychology*, 63. 728–733.
- Waid, W. M., Orne, E. C. & Orne, M. T. (1981). Selective memory for social information, alertness, and physiological arousal in the detection of deception. *Journal of Applied Psychology*, 66. 224–232.

Kontakt

Mgr. Tomáš Nosek

Certifikovaný FACS analytik působící na Kriministickém ústavu Policie České republiky a
Katedře psychologie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

tomas.nosek01@upol.cz

JUDr. Zdeněk Sadílek, Ph.D.

Katedra kriminalistiky a forenzních disciplín

Vysoká škola finanční a správní, a. s.

PROJEKTY BEZPEČNOSTNÍHO VÝZKUMU NA POLI DOKAZOVÁNÍ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Petr Novák, Michaela Ceklová, Ondřej Najman

Abstrakt

Bezpečnostní výzkum lze charakterizovat jako nadresortní a multioborový. Základním posláním státní podpory v oblasti bezpečnostního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací je získávat a efektivně rozvíjet inovativní znalosti, metody a technologie umožňující bezpečnostnímu systému České republiky a jeho zainteresovaným partnerům čelit současným i budoucím výzvám, které plynou z měnících se realit bezpečnostního prostředí. Na potřebě rozšiřovat a prohlubovat bezpečnostní výzkum se shodují ústřední orgány státní správy v řadě strategických i koncepčních materiálů bezpečnostní politiky, které opakovaně zaměřují svoji pozornost na bezpečnostní výzkum, jako na jednu z hlavních příležitostí pro posílení bezpečnosti.

Výsledky bezpečnostního výzkumu mají přímý dopad na zkvalitnění dílčích činností jako je zkvalitňování forenzních vyšetřovacích metod, boje proti kyberkriminalitě, zkvalitnění ochrany obyvatel před teroristickými hrozbami, zlepšení eliminace následků živelních pohrom a rozvoj krizového řízení a další.

Z výše uvedeného vyplývá, že bezpečnostní výzkum rozvíjí nové metody, postupy a nástroje na poli dokazování v trestním řízení. Níže uvádíme příklady projektů, které přispěly ke zkvalitnění procesu dokazování v trestním řízení, a které byly podpořeny z programů bezpečnostního výzkumu. S ohledem na prezentované projekty lze konstatovat, že téma dokazování v trestním řízení má v bezpečnostním výzkumu své nezastupitelné místo, neboť právě tato oblast musí reflektovat aktuální a dynamicky se vyvíjející prostor související s celou škálou trestné činnosti.

Klíčová slova

bezpečnost, bezpečnostní výzkum, výzkumné projekty, security, security research, research projects

Úvod

Ministerstvo vnitra je gestorem bezpečnostního výzkumu¹ a poskytovatelem státní podpory ve výzkumu, vývoji a inovacích na základě zákona č. 130/2002 Sb.² Základním strategickým dokumentem pro rozvoj bezpečnostního výzkumu v České republice (dále jen „ČR“) je

¹ Bezpečnostním výzkumem se rozumí výzkumné, vývojové a inovační činnosti, jejichž cílem je identifikace, prevence, příprava a ochrana proti nezákonným jednáním nebo jednáním úmyslně poškozujícím (evropské) společnosti, lidské bytosti, organizace nebo struktury, hmotné i nehmotné statky a infrastruktury, včetně zajištění operační kontinuity po takovém jednání a zmírnění jeho důsledků (také aplikovatelné v případě přírodních katastrof a průmyslových havárií). (ESRAB, 2006)

² Zákon č. 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací).

Meziresortní koncepce podpory bezpečnostního výzkumu ČR 2017–2023 s výhledem do roku 2030 (dále jen „Meziresortní koncepce“)³.

Bezpečnostní výzkum v ČR pomáhá zefektivňovat a zkvalitňovat činnosti a také schopnosti bezpečnostních složek, zejména Policie ČR a Hasičského záchranného sboru, a dalších ústředních orgánů státní správy, které se podílejí na zajišťování vnitřní bezpečnosti státu a jeho obyvatel.

Hlavním cílem státní podpory bezpečnostního výzkumu je proto:

- finančně podporovat výzkumné a vývojové aktivity v oblasti bezpečnosti, a tím zvyšovat vnitřní schopnosti bezpečnostních složek, orgánů státní správy a dalších subjektů podílejících se na zajišťování bezpečnosti ČR a jejich obyvatel,
- získávat i efektivně rozvíjet inovativní znalosti, metody a technologie, které umožňují těmto subjektům čelit bezpečnostním hrozbám, tj. terorismu, organizovanému zločinu, ilegální migraci, průmyslovým haváriím, přírodním katastrofám, epidemiologickým hrozbám, kriminalitě, požárům apod.

Ministerstvo vnitra poskytuje státní podporu prostřednictvím programů bezpečnostního výzkumu. Aktuálně jsou realizovány čtyři programy bezpečnostního výzkumu:

- *Program bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2015-2022 (Program VI)*⁴, realizovaný formou veřejné soutěže ve výzkumu, vývoji a inovacích, jehož cílem je zvýšení bezpečnosti státu a jejich občanů pomocí nových technologií, odborných znalostí, poznatků a dalších výsledků aplikovaného výzkumu, experimentálního vývoje a inovací v oblasti identifikace, prevence a ochrany proti nezákonným jednáním, přirozeným nebo průmyslovým pohromám poškozujícím občany, organizace nebo struktury, statky a infrastruktury.
- *Program Strategická podpora rozvoje bezpečnostního výzkumu ČR 2019-2025 (Program IMPAKT)*⁵, realizovaný formou veřejné soutěže ve výzkumu, vývoji a inovacích, jehož cílem je dosažení takové poznatkové, technologické a technické úrovně, která umožní ČR získat, osvojit si, udržovat a rozvíjet specifické schopnosti potřebné pro zajištění bezpečnosti státu a jeho občanů. Je realizován formou veřejných soutěží.
- *Program bezpečnostního výzkumu ČR 2021-2026: vývoj, testování a evaluace nových bezpečnostních technologií (Program SECTECH)*⁶, realizovaný formou veřejné soutěže ve výzkumu, vývoji a inovacích, jehož hlavním cílem je mobilizovat potenciál

³ Meziresortní koncepce byla schválena usnesením vlády č. 509/2017 a je dostupná na internetových stránkách MV: <https://www.mvcr.cz/vyzkum/clanek/koncepce-meziresortni-koncepce-podpory-bezpecnostniho-vyzkumu-cr.aspx>

⁴ Usnesení vlády č. 286/2018 o změně Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2015 až 2020, dostupné na internetových stránkách: <https://www.mvcr.cz/vyzkum/clanek/program-bezpecnostniho-vyzkumu-ceske-republiky-v-letech-2015-2022.aspx>

⁵ Usnesení vlády č. 96/2019 o programu Strategická podpora rozvoje bezpečnostního výzkumu ČR 2019-2025 (IMPAKT I), dostupné na internetových stránkách: <https://www.mvcr.cz/vyzkum/clanek/strategicka-podpora-rozvoje-bezpecnostniho-vyzkumu-cr-2019-2025-impakt-1-133774.aspx>

⁶ Usnesení vlády č. 898/2020 o Programu bezpečnostního výzkumu ČR 2021-2026: vývoj, testování a evaluace nových bezpečnostních technologií (SECTECH), dostupné na internetové stránce: <https://www.mvcr.cz/vyzkum/clanek/program-bezpecnostniho-vyzkumu-cr-2021-2026.aspx>

podnikového sektoru k participaci na vývoji a transferu bezpečnostních technologií ve prospěch bezpečnostního systému ČR.

- *Programu bezpečnostního výzkumu pro potřeby státu 2016-2021 (Program VH)*⁷, realizovaný formou veřejné zakázky, jehož cílem je zvýšení bezpečnosti státu a občanů ČR prostřednictvím podpory výzkumných potřeb orgánů státní správy, které umožní jednotlivým aktérům na poli zajišťování bezpečnosti získávat, osvojovat si, udržovat a rozvíjet potřebné specifické schopnosti pro efektivní zabezpečování úkolů v jejich působnosti.

V rámci programů bezpečnostního výzkumu jsou podporovány pouze takové projekty, které mají charakter aplikovaného výzkumu nebo experimentálního vývoje a inovací a předpokládají dosažení alespoň jednoho nového výsledku výzkumu a vývoje, který bude aplikovaný do bezpečnostní praxe.

Bezpečnostní výzkum je možné charakterizovat jako nadresortní a multioborový, v rámci programů bezpečnostního výzkumu je nutné dbát na přímou vazbu mezi bezpečnostními přínosy a současnými bezpečnostními hrozbami. Meziresortní koncepce vytyčila relevantní bezpečnostní hrozby pro ČR, mezi které patří především organizovaný zločin, terorismus, kriminalita, epidemiologické hrozby, ilegální migrace, špionáž a působení cizí moci, požáry, výbuchy, havárie, přírodní katastrofy, průmyslové havárie a selhání technologií. V tomto kontextu je nutné uvědomění, že bezpečnostní hrozby nejsou statické a vyvíjejí se exponenciálně k provázanosti mezinárodního prostředí. Bezpečnostní výzkum proto podporuje projekty, které specifickým způsobem reagují na požadavky dynamicky se vyvíjejícího bezpečnostního prostředí.

Mezi priority bezpečnostního výzkumu patří adaptabilní bezpečnostní systém, pod kterým je možné si představit bezpečnostní systém, který efektivně a rychle reaguje na aktuální bezpečnostní hrozby, je schopný se z nich poučit a nově nabyté znalosti využívat dále. Základem uvažování o bezpečnosti jsou prediktivní analýza, soustavná analýza rizik, modelování, simulace a evaluace. Bezpečnostní systém budoucnosti z nich těží a promítá jejich závěry do regulace i plánování na všech rozhodovacích úrovních. Jednotlivé bezpečnostní složky a součásti bezpečnostního systému se vnitřně vyvíjí a optimalizují vlastní plány, postupy, řídicí procesy a náklady tak, aby byly vždy schopné plnit své úkoly v požadované kvalitě a rozsahu, a tyto aspekty aktivně maximalizovat učením se ze zkušeností. Jejich směřování probíhá proaktivně, v prostředí, kde kritická rozhodnutí podporují přesné, důvěryhodné a precizně analyticky zpracované informace z maximálního možného spektra relevantních zdrojů. Jednou ze zájmových oblastí, která je v tomto prioritním cíli rozvíjena, jsou vnitřní schopnosti součástí bezpečnostního systému, kam nepochybně patří i dokazování v trestním řízení.

Z výše uvedeného je zřejmé, že své místo v bezpečnostním výzkumu mají i projekty, jejichž cílem je přínos pro dokazování v trestním řízení. Jak bylo zmíněno výše stejně, jako se dynamicky vyvíjejí bezpečnostní hrozby, je taktéž páčána trestná činnost, kterou je nutné

⁷ Usnesení vlády č. 200/2014 o Programu bezpečnostního výzkumu pro potřeby státu 2016-2021, dostupné na internetové stránce: <https://www.mvcr.cz/vyzkum/clanek/program-bezpecnostniho-vyzkumu-pro-potreby-statu-v-letech-2016-2021.aspx>

potírat efektivními nástroji, metodami a postupy, k jejichž získáním přispívá právě bezpečnostní výzkum.

Dokazování představuje jednu z klíčových fází trestního řízení, která se prolíná všemi jeho stádii. Jeho cílem je zjištění skutkového stavu věci bez důvodných pochybností v rozsahu nezbytném pro rozhodnutí. Prostřednictvím důkazních prostředků a z nich získaných důkazů orgány činné v trestním řízení, případně i za součinnosti procesních stran, rekonstruuji události z minula, na jejichž základě pak činí rozhodnutí o předmětu trestního řízení. Dokazování upraveno v hlavě páté § 89 až § 118 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Projekty na poli dokazování v trestním řízení

Projekty na poli dokazování v trestním řízení jsou podporovány jak v programech veřejných soutěží, tak v programech veřejných zakázek⁸.

Ukončené projekty bezpečnostního výzkumu na poli dokazování v trestním řízení v Programu VI jsou např. **Využití nekrofágních brouků (Coleoptera⁹) ve forenzní entomologii: determinace a vývojové modely (VI20152018027)**, jehož cílem bylo vyvinout počítačový software, který zpřesní a zjednoduší identifikaci brouků, kteří jsou ve forenzní entomologii stále nedoceněni, protože jejich identifikace je obtížná a informace o jejich ekologii, rozšíření a vývoji jsou kusé. Sekundárním cílem bylo naplnit tento software informacemi o ekologii, rozšíření a vývoji vybraných druhů, což zpřesní výpočet doby, která uplynula od smrti a umožní detekci posmrtné manipulace s tělem. V rámci tohoto projektu bylo vytvořeno mnoho výsledků, z nichž za zmínku stojí výsledek typu Software - interaktivní softwarový klíč pracující nad DELTA databází, která zahrnuje 60 znaků, které jednoznačně popisují všech 94 zájmových druhů nekrofágních brouků. Tento interaktivní softwarový klíč používající program Intkey jako interpretační rozhraní a bude sloužit k identifikaci dospělců zájmových druhů nekrofágních brouků. Zároveň program bude obsahovat informace o rozšíření, morfologii a ekologii těchto zájmových druhů. Interaktivní klíč je schopen asistovat uživateli při určování nekrofágních druhů brouků, které se běžně nachází v České republice. Určování probíhá na základě komparace stavu znaků pozorovaných uživatelem se stavy znaků zobrazených na interaktivních obrazových a textových tabulích. Asistence spočívá v tom, že obsluhující algoritmus programu nabízí uživateli znaky tak, aby minimalizoval počet kroků nutných k dosažení úspěšné identifikace jedince.

Dalším projektem byl **Vývoj nových metod a nástrojů pro odhalování a vyšetřování případů padělání léčiv pro zvýšení ochrany společnosti (VI20152020048)**, který měl za cíl stanovit metody odhalování, dokumentování a vyšetřování uvedené trestné činnosti a její aplikace v praxi. Zvyšování povědomí o nebezpečnosti uvedené trestné činnosti s ohledem na nebezpečnost a rizikovost na lidský organismus a to především v odborné veřejnosti a zainteresovaných složek. Zvýšení informovanosti široké veřejnosti s problematikou padělaných léčivých přípravků, sdělení informací jakým způsobem eliminovat nákup padělaného produktu případně informace jakým způsobem postupovat v případě nákupu padělaného léčivého přípravku - inovace kriminalistických metod pro analýzu padělků léčiv, určení jejich kvalitativního a kvantitativního složení. Vytvoření informačních podkladů pro plánované

⁸ Informace o projektech jsou dostupné na internetových stránkách bezpečnostního výzkumu <https://www.mvcr.cz/vyzkum/> a v Informačním systému výzkumu, vývoje a inovací <https://www.isvavai.cz/cep>

⁹ Latinské označení řádu brouků.

legislativní změny. V rámci projektu byla vytvořena například metodika stanovení inhibitorů pro erektilní dysfunkci, kdy velmi přesnou analýzou pomocí hmotnostní spektrometrie s vysokým rozlišením umožňuje správnou identifikaci obsahových látek i bez nutnosti analýzy příslušného standardu a s ohledem na nízké detekční limity umožňují detekci látek přítomných i v nízkých koncentracích.

Mezi úspěšně ukončené projekty patří také projekt **Zavedení nových metod identifikace lidského, zvířecího a rostlinného materiálu do forenzní praxe při dokazování trestných činů (VI20162020015)**, s cílem zavedení nových metod identifikace lidského, zvířecího a rostlinného materiálu, které by umožňovaly vytvářet nové důkazní prostředky v reakci na rostoucí požadavky orgánů činných v trestním řízení (násilná trestná činnost, obchodování s chráněnými druhy CITES¹⁰, pěstování konopí). Implementace těchto metodik do rutinní kriminalistické praxe poskytne efektivní nástroje k odhalování a potírání trestné činnosti, včetně organizované, které nejsou v současné době k dispozici. V rámci projektu bylo dosaženo výsledku, který byl promítnut do právních předpisů a norem, do směrnic a předpisů nelegislativní povahy závazných v rámci kompetence příslušného poskytovatele, jmenovitě do Pokynu ředitele Kriminalistického ústavu Praha č. 51/2017, ze dne 19. července 2017, kterým se stanoví pravidla provozování systémů databáze DNA (provozní řád systémů databáze DNA).

Ukončené projekty **Výzkum a vývoj zařízení pro účinné vyhledávání a zajišťování daktyloskopických stop (VI20172019066)**, **Vývoj inovativní metody k odhalování trestných činů v silniční dopravě s využitím elektronických nehodových dat (VI20172020108)** nebo **Plastická a maxilofaciální chirurgie v kontextu forenzní portrétní identifikace osob (VI20152020040)** měly za cíl vytvořit metodiky pro bezpečnostní složky, zejména pro Policii ČR, tak aby mohla efektivně plnit své úkoly v oblasti bezpečnosti.

Aktuálně realizovaným projektem v této problematice v Programu VI je projekt **Využití larválních stádií brouků čeledi Silphidae¹¹ ve forenzní praxi (VI20192022130)**, cílem projektu je vytvořit nové a moderní metodické postupy, které umožní efektivní využití brouků z čeledi Silphidae v rámci forenzních věd, tedy především pro stanovení času úmrtí oběti (PMI)¹². Konkrétně se jedná o standardizaci odběrových metod, transportu a uchování materiálu z místa činu, odchovu jejich živých vývojových stádií v laboratorních podmínkách a postupu při morfologické determinaci těchto vývojových stádií. Dílčí cíle projektu jsou: otestovat faktory prostředí, které lze simulovat v laboratorních podmínkách (teplota, fotoperioda, potrava), a najít takovou kombinaci, která umožní jejich odchov s minimální mortalitou; ze známých postupů pro dlouhodobou fixaci a uchování larev hmyzu vybrat takový, který zajistí u jedinců čeledi Silphidae barevnou a tvarovou stálost a umožní tak jejich přesnou morfologickou identifikaci; vytvořit determinační klíč pro určování vývojových stádií zájmových druhů z čeledi Silphidae; výsledky průběžně popularizovat a šířit mezi odbornou veřejnost. Mezi další aktuálně realizované projekty patří projekt **Nová metodika ohledání místa dopravní nehody v rámci Police ČR (VI20202022144)** s cílem inovovat postupy Policie ČR pro získávání a zpracování informací při ohledání místa dopravní nehody.

¹⁰ Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, někdy též označována jako Washingtonská úmluva.

¹¹ Český název pro tuto čeleď brouků je Mrchožroutovití.

¹² Post-mortem interval, tedy doba, která uplynula od smrti jednotlivce.

V Programu VJ se jedná o tři aktuálně realizované projekty zaměřené na dokazování v trestním řízení, a to o projekt **Elektronické důkazy v trestním řízení (VJ01010084)**, který reaguje na aktuální problémy související se silící potřebou orgánů činných v trestním řízení efektivně nakládat s elektronickými důkazy. Jeho cílem je tyto orgány vybavit právními, organizačními a technickými řešeními, které mohou posílit jejich akceschopnost nejen při stíhání a vyšetřování kriminality páchané za využití moderních technologií. Projekt současně cílí na vybudování silné odborné platformy, způsobilé identifikovat vznikající výzvy a reagovat na ně prostřednictvím návrhu efektivních řešení postavených na výsledcích špičkového výzkumu. Výzkum je zaměřen na oblasti compliance ISP s požadavky na spolupráci s orgány činnými v trestním řízení, právním otázkám využití elektronických důkazů v trestním řízení a v adhezním řízení a vývoji nástrojů pro technické zajištění a analýzu elektronických důkazů. Dále jde o projekt **Identifikace pachatele pomocí forenzní analýzy pachových a dotykových stop zajištěných na místě činu (VJ01010123)**, jehož cílem je vytvoření nových metodických postupů založených na forenzní analýze pachových a dotykových stop nalezených na místě činu včetně jejich zajištění. Tyto pokročilé analýzy mají poskytnout orgánům činným v trestním řízení komplexní informace o osobách, jejichž pachové a dotykové stopy byly nalezeny na místě činu. Tyto poznatky, které budou získávány vzájemně provázanou chemickou analýzou pachových stop a DNA molekul, se budou týkat jak výrazného objektivního upřesnění individuální identifikace osob, tak i skupinové charakterizace osob (pohlaví, rasový-rodový typ, barva očí, přibližný věk atp.), které zanechaly zmíněné stopy. Zavedení této metodiky umožní zpřesnit individuální a skupinovou identifikaci a přispěje ke zkvalitnění vyšetřování trestné činnosti nebo projekt **Pharmacime – forenzní identifikace prohormonů a padělků léčiv (VJ01010043)**, která je zaměřen na aktuální trend zneužívání látek ze skupiny prohormonů, růstových hormonů, nových anabolických steroidů a padělků léčiv.

V Programu VH, který je realizován formou veřejné zakázky byly taktéž podpořeny přímo cílené projekty na potřeby bezpečnostních a záchranných složek bezpečnostního systému, jmenovitě se jedná o projekty **Systém pro analýzu obrazových dat pro potřeby Policie ČR (VH20172018014)**, kterým bylo dosaženo metod počítačového zpracování obrazových dat pro potřeby Policie ČR a **Systém pro analýzu textových dat pro potřeby Policie ČR (VH20172017023)**, kterým bylo dosaženo metod počítačového zpracování textových dat pro potřeby Policie ČR¹³. Aktuálně je realizován také projekt **Rozvoj vybraných metod pro kriminalistickou identifikaci osob a věcí - III. etapa (VH20172021026)**, který navazuje na dva již ukončené projekty v předchozím Programu bezpečnostního výzkumu pro potřeby státu 2010-2015 (Program VF), a to **Rozvoj vybraných metod pro kriminalistickou identifikaci osob a věcí - I. etapa (VF20122015027)** a **Rozvoj vybraných metod pro kriminalistickou identifikaci osob a věcí - II. etapa (VF20152015041)**. Cílem těchto projektů je zvýšení validity znaleckých a kriminalistickotechnických postupů využívaných znaleckými pracovišti Policie ČR pro potřeby orgánů činných v trestním řízení ve vybraných odvětvích znalecké činnosti.

Ministerstvo vnitra v minulosti podpořilo také projekt **Nové postupy a metody finančního šetření, zajišťování majetku a identifikace legalizace výnosů z trestné činnosti (VF20142015038)**, jehož cílem bylo, s ohledem na platný právní řád České republiky a zemí

¹³ Zmíněné projekty podléhají režimu utajení dle zákona o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti v souladu se zákonem č. 412/2002 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti.

Evropské unie, nalézt nové účinnější metody a postupy při provádění finančního šetření (vyhledávání a zajišťování výnosů z trestné činnosti, boj proti legalizaci výnosů z trestné činnosti) a vytvoření vhodných a rychlých metod propojení členských států EU při provádění finančního šetření a zavést v této oblasti efektivní systém vzájemné spolupráce a komunikace. Jedním z výsledků tohoto projektu byla například certifikované metodika, v níž je rozpracováno téma právní úpravy trestního řádu ve vztahu ke zjišťování majetkového prospěchu získaného trestnou činností, která neodpovídá aktuálnímu vývoji hospodářské a jiné trestní činnosti. Řešitelé se zabývali absencí efektivní právní úpravy zjišťování majetkových poměrů pachatelů trestných činů. Obecná povinnost vyjádřená v § 91 odst. 1 trestního řádu, jehož smyslem je, dotázat se obviněného v rámci jeho výslechu na jeho rodinné, majetkové a výdělkové poměry v rozsahu potřebném na určení druhu a výměru trestu je ve vztahu k potřebě náležitě a včas zkoumat majetkové poměry pachatele nedostatečná. Nedostatečnost právní úpravy se projeví zejména ve vztahu k pachatelům závažné a rozsáhle hospodářské trestné činnosti nebo organizovaného zločinu, u kterých odborné a časově náročné vyšetřování této trestné činnosti často brání souběžnému zkoumání majetkových poměrů pachatele (pachatelů) a dalších zájmových osob. Uvedená situace umožňuje pachatelům, aby se včas zbavili majetkového prospěchu získaného touto trestnou činností nebo i svého legálního majetku a to převedením na třetí osoby, zatěžování majetku třetích osob fiktivními právy, (exekucemi, apod.). Hlavním výsledkem bylo zpracování metodiky postupu tak, že když procesní úkony finančního šetření odpovídají procesům trestního řízení, tak se podaří nejen vyhledat a zajistit výnosy z trestné činnosti, ale i vyhledat a zadokumentovat skutečnosti, které lze využít jako důkaz při prokazování trestné činnosti pachatelů.

Závěr

Dosavadní výsledky jednotlivých projektů výrazně přispěly ke vzniku a zásadnímu zkvalitnění schopností v oblasti forenzních vyšetřovacích metod práce Policie České republiky a Hasičského záchranného sboru České republiky, dále výsledky přispívají ke zkvalitnění boje proti kyberkriminalitě a predikci kybernetických útoků, ochrany obyvatel před teroristickými a extremistickými hrozbami, zejména v problematice identifikace a ochrany měkkých cílů nebo biometrického rozpoznávání osob, dále v oblasti detekce nebezpečných chemických a biologických látek a výbušnin či v oblasti zajištění bezpečnostní kritické infrastruktury.

Z výčtu projektů podpořených v rámci bezpečnostního výzkumu na poli dokazování v trestním řízení vyplývá, že tato problematika je nedílnou součástí bezpečnostního výzkumu jako celku. Dokazování a jeho průběh jsou nedílnou a nezbytnou součástí trestního řízení. Tato fáze je nepostradatelným předpokladem pro konečné meritorní rozhodnutí ve věci samé, kdy bez dokazování nelze ke konečnému rozhodnutí dospět. S ohledem na prezentované projekty lze konstatovat, že téma dokazování v trestním řízení má v bezpečnostním výzkumu své nezastupitelné místo, neboť právě tato oblast musí reflektovat aktuální a dynamicky se vyvíjející prostor související s celou škálou trestné činnosti. Koordinovaný přístup k zajištění těchto priorit vyžaduje efektivní, rychlé získávání a praktické využívání nových znalostí, moderní techniky a technologií, vyžaduje nutnost propojení vědecko-výzkumných aktivit s procesem výchovy a vzdělávání.

Literatura

ESRAB. (2006). *Meeting the Challenge: European Security Research Agenda*. Brusel: Evropská komise.

Ministerstvo vnitra. (2017). *Meziresortní koncepce podpory bezpečnostního výzkumu ČR 2017-2023 s výhledem do roku 2030*.

Bezpečnostní výzkum - Ministerstvo vnitra (2021). Dostupné z WWW: <https://www.mvcr.cz/vyzkum/>

Informační systém výzkumu, vývoje a inovací – Úřad vlády (2021). Dostupné z WWW: <https://www.isvavai.cz/cep>

ZAJIŠTĚNÍ A KONFISKACE MAJETKU V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Jiří Novotný¹

Abstrakt

Příspěvek se zabývá změnou trestního řádu a trestního zákoníku, která je navrhována v souvislosti s přijetím nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 o vzájemném uznávání příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci. Cílem nařízení je stanovit pravidla, podle nichž jednotlivé členské státy budou uznávat a vykonávat na svém území příkazy k zajištění a příkazy ke konfiskaci majetku vydané jiným členským státem v rámci řízení v trestních věcech. Vláda ČR v souvislosti s přijatým nařízením předložila ke schválení návrh zákona, kterým se mění zákon o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, zákon o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, trestní řád, zákon o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, trestní zákoník, zákon o obětech trestných činů a zákon o použití peněžních prostředků z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení. Předmětem příspěvku je představit navrhované změny v trestním řádu a trestním zákoníku.

Klíčová slova

Nařízení EU, Trestní právo, trestní právo hmotné, trestní právo procesní, Unie

Abstract

The paper deals with the amendment of the Criminal Procedure Code and the Criminal Code, which is proposed in connection with the adoption of Regulation (EU) 2018/1805 of the European Parliament and of the Council on mutual recognition of arrest warrants and confiscation orders. The purpose of the Regulation is to lay down the rules under which individual Member States will recognize and execute in their territory seizure orders and confiscation orders issued by another Member State in criminal proceedings. In connection with the adopted regulation, the Government of the Czech Republic submitted for approval a bill amending the Act on International Judicial Cooperation in Criminal Matters, the Act on International Judicial Cooperation in Criminal Matters, the Criminal Procedure Code, the Act on Property of the Czech Republic and its Appearance in Legal Relations, the Code, the Act on Victims of Crime and the Act on the Use of Funds from Property Criminal Sanctions Imposed in Criminal Proceedings. The subject of the paper is to present the proposed changes in the Criminal Procedure Code and the Criminal Code.

Keywords

Regulation EU, Criminal law, substantive criminal law, criminal procedural law, Union

¹ JUDr. et PhDr. Jiří Novotný, Fakulta právnická ZČU v Plzni, Katedra občanského práva.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805

Dne 14. listopadu 2018 bylo přijato nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 o vzájemném uznávání příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci.² Cílem nařízení je stanovit pravidla, podle nichž jednotlivé členské státy budou uznávat a vykonávat na svém území příkazy k zajištění a příkazy ke konfiskaci majetku vydané jiným členským státem v rámci řízení v trestních věcech. Unijní normotvůrce tímto závazným a přímo použitelným aktem Unie sledoval zajistit účinné vzájemné uznávání příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci. Nařízení bylo dle normotvůrce vydáno za účelem zjednodušit vzájemné uznávání a výkon příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci stanovením pravidel zavazujících členské státy tak, aby na svém území bez dalších formalit členské státy uznávaly příkazy k zajištění a příkazy ke konfiskaci vydané jiným členským státem v rámci řízení v trestních věcech a tyto příkazy členské státy na svém území i vykonávaly.³

Působnost nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 byla unijním normotvůrcem vztažena na veškeré příkazy k zajištění a příkazy ke konfiskaci, které se týkají trestných činů a které spadají do oblasti působnosti směrnice 2014/42/EU, jakož i dále na příkazy k zajištění a příkazy ke konfiskaci týkající se jiných trestných činů.⁴ Působnost nařízení tedy nebyla koncipována jen na mimořádně závažné trestné činy s přeshraničním rozměrem, ale na veškeré trestné činy na území Unie. Tato působnost nařízení vychází z ust. čl. 82 Smlouvy o fungování Evropské unie⁵, podle kterého Evropský parlament a Rada přijímají řádným legislativním postupem opatření, která mají za cíl stanovit pravidla a postupy pro zajištění uznávání všech forem rozsudků a soudních rozhodnutí v celé Unii.⁶

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 bylo vydáno v souladu se zásadou subsidiarity stanovenou v článku 5 Smlouvy o EU⁷, kdy dle Unie cíle tohoto nařízení, tj. vzájemné uznávání a výkon příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci majetku, nemůže být dosaženo uspokojivě členskými státy, ale spíše jej, z důvodu rozsahu a účinků navrhovaného opatření, může být lépe dosaženo na úrovni Unie. Vydané nařízení nahrazuje původní ustanovení rámcového rozhodnutí 2003/577/SVV v otázce zajištění majetku. Obdobně nařízení nahrazuje rámcové rozhodnutí 2006/783/SVV ve vztahu mezi členskými státy, které jsou jím vázány. Ustanovení rámcového rozhodnutí 2003/577/SVV, pokud jde o zajištění majetku, jakož i ustanovení rámcového rozhodnutí 2006/783/SVV by se proto měla nadále uplatňovat

² Regulation (EU) 2018/1805 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 on the mutual recognition of freezing orders and confiscation orders. PE/38/2018/REV/1. OJ L 303, 28. 11. 2018, p. 1–38.

³ Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 12.

⁴ Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. OJ L 127, 29. 4. 2014, p. 39–50.

⁵ Justiční spolupráce v trestních věcech je v Unii založena na zásadě vzájemného uznávání rozsudků a soudních rozhodnutí a zahrnuje sblížení právních předpisů členských států v oblastech uvedených v odstavci 2 a v článku 83. Evropský parlament a Rada přijímají řádným legislativním postupem opatření, která mají za cíl: a) stanovit pravidla a postupy pro zajištění uznávání všech forem rozsudků a soudních rozhodnutí v celé Unii; b) předcházet střetům příslušnosti mezi členskými státy a řešit je; c) podporovat další vzdělávání soudců a soudních zaměstnanců; d) usnadňovat spolupráci mezi justičními nebo obdobnými orgány členských států v rámci trestního řízení a výkonu rozhodnutí (Čl. 82 odst. 1 SFEU).

⁶ Konsolidovaná znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie Smlouva o Evropské unii (Konsolidované znění) Smlouva o fungování Evropské unie (Konsolidované znění) Protokoly Přílohy Smlouvy o fungování Evropské unie Prohlášení připojená k závěrečnému aktu mezivládní konference, která přijala Lisabonskou smlouvu podepsanou dne 13. prosince 2007 Srovnávací tabulky. Úř. věst. C 202, 7. 6. 2016, s. 1–388.

⁷ Tamtéž.

nejen ve vztahu mezi členskými státy, které nejsou tímto nařízením vázány, ale i současně mezi členským státem, který není tímto nařízením vázán, a členským státem, který tímto nařízením vázán je.⁸

K hlavním důvodům přijatého nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 patří v souladu s cílem udržovat a rozvíjet prostor svobody, bezpečnosti a práva, boj proti trestné činnosti, která je v současnosti velmi často nadnárodní povahy, a právě účinná přeshraniční spolupráce je zásadní pro zajištění a konfiskaci nástrojů a výnosů z takové trestné činnosti. Justiční spolupráce v trestních věcech je v Unii založena na principu vzájemného uznávání rozsudků a soudních rozhodnutí, jež je od zasedání Evropské rady v Tampere ve dnech 15. a 16. října 1999 obecně označována za stavební kámen justiční spolupráce v trestních věcech Unie. Stávající právní rámec vzájemné uznávání příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci, se skládá především z rámcových rozhodnutí Rady 2003/577/SVV⁹ a 2006/783/SVV.¹⁰ Doposud byla pravidla o zajištění a konfiskaci majetku upravena především směrnicí Evropského parlamentu a Rady 2014/42/EU, která stanovila minimální pravidla pro konfiskaci nástrojů a výnosů z trestné činnosti, včetně zajištění majetku za účelem jeho případné pozdější konfiskace. K předložení návrhu přijatého nařízení byla Komise vyzývána Evropským parlamentem a Radou s důrazem na potřebu zavést ucelený systém zajištění a konfiskace nástrojů a výnosů z trestné činnosti v Unii, která se ukázala nezbytnou právě při přijímání směrnice 2014/42/EU. Právě potřeba zavést ucelený systém zajištění a konfiskace nástrojů a výnosů z trestné činnosti v Unii se ukázala jako neoddělitelná součást vzájemným uznáváním příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci.

Principem vydaného nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 je posouzení oboustranné trestnosti způsobem, kdy by měl příslušný orgán vykonávajícího státu ověřit, zda skutkové okolnosti zakládající daný trestný čin, uvedené v osvědčení o příkazu k zajištění nebo osvědčení o příkazu ke konfiskaci, předložené příslušným orgánem vydávajícího státu, jsou samy o sobě trestné i ve státě vykonávajícím, pokud by v něm nastaly v době rozhodnutí o uznání příkazu k zajištění či příkazu ke konfiskaci. Naproti tomu vydávající orgán by měl při vydávání příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci zajistit dodržování principu nezbytnosti a přiměřenosti, kdy by měl být příkaz k zajištění nebo příkaz ke konfiskaci vydán a předán vykonávajícímu orgánu v jiném členském státě pouze tehdy, pokud by takový příkaz mohl být vydán a použit i ve výhradně vnitrostátním případě. Za posouzení nezbytnosti a přiměřenosti takových příkazů v každém jednotlivém případě by měl dle nařízení odpovídat právě vydávající orgán, neboť uznání a výkon příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci by neměly být odmítnuty z jiných důvodů, než jsou uvedeny v nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805.¹¹

⁸ Původní ustanovení rámcového rozhodnutí 2003/577/SVV už byla nahrazena směrnicí Evropského parlamentu a Rady 2014/41/EU, pokud jde o zajištění důkazních prostředků pro členské státy vázané uvedenou směrnicí.

⁹ Rámcové rozhodnutí Rady 2003/577/SVV ze dne 22. července 2003 o výkonu příkazů k zajištění majetku nebo důkazních prostředků v Evropské unii. OJ L 196, 2. 8. 2003, p. 45–55. Čl. 1 Cílem tohoto rámcového rozhodnutí je stanovení pravidel, podle nichž členský stát uznává a vykonává na svém území příkaz k zajištění vydaný justičním orgánem jiného členského státu v rámci trestního řízení. Účinkem tohoto rámcového rozhodnutí nemůže být změna povinnosti dodržovat základní práva a základní právní zásady podle článku 6 Smlouvy.

¹⁰ Rámcové rozhodnutí Rady 2006/783/SVV ze dne 6. října 2006 o uplatňování zásady vzájemného uznávání příkazů ke konfiskaci. OJ L 328, 24. 11. 2006, p. 59–78. čl. 1 Účelem tohoto rámcového rozhodnutí je stanovení pravidel, podle nichž členský stát na svém území uznává a vykonává příkaz ke konfiskaci vydaný příslušným trestním soudem jiného členského státu.

¹¹ Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 21.

V případě, že je osvědčení o příkazu ke konfiskaci v souvislosti s příkazem ke konfiskaci předáváno více než jednomu vykonávajícímu členskému státu, je úkolem vydávajícího státu zajistit, aby byl celkově konfiskován jen postačující majetek a aby celkový výnos získaný z výkonu příkazu nepřesahoval částku požadovanou v příkazu. Nařízením se tak ukládá povinnost vydávajícího orgánu nejen specifikovat hodnotu majetku v každém vykonávajícím státě ale současně také zachování nezbytného kontaktu a dialog s vykonávajícími orgány ohledně majetku, jenž má být konfiskován. Tímto postupem by dle nařízení mělo být zabráněno situaci, kdy by konfiskace majetku mohla přesáhnout maximální vymáhanou částku. V tomto ohledu je nařízením navrhován vzájemný postup členských států a Eurojustu, jež by měl v rámci svých pravomocí vykonávat úlohu koordinátora s cílem zabránit nadměrné konfiskaci majetku.¹²

Uznání příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci by mělo být ze strany vykonávajícího orgánu učiněno bez zbytečného odkladu. Unijní normotvůrce v tomto ohledu vyžaduje, aby rozhodnutí o uznání a výkonu příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci bylo přijato a zajištění nebo konfiskace vykonána ve shodných lhůtách a se stejnou prioritou jako členský stát vykonává své vnitrostátní případy. Pro jednotlivé příkazy k zajištění by měl vykonávající orgán zahájit přijetí konkrétních opatření nezbytných pro výkon takových příkazů do 48 hodin po přijetí rozhodnutí o jejich uznání a výkonu. Lhůty by měly vycházet z nařízení Rady (EHS, Euratom) č. 1182/71.¹³

Spolu s příkazem k zajištění a příkazem ke konfiskaci by mělo být ze strany vydávajícího orgánu vykonávajícímu orgánu předáno osvědčení, a to buď přímo vykonávajícímu orgánu, nebo ústřednímu orgánu vykonávajícího státu způsobem, které vykonávajícímu orgánu umožní určit pravost příkazu k zajištění či příkazu ke konfiskaci. K předání osvědčení o příkazu k zajištění nebo osvědčení o příkazu ke konfiskaci současně mohou být využívány zabezpečené telekomunikační systémy Evropské soudní sítě, Eurojustu nebo stávající komunikační kanály využívané justičními orgány jednotlivých členských států.¹⁴

Přijaté nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 umožňuje členskému státu odmítnout uznání a výkon příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci jen pro důvody specifikované v tomto nařízení, nikoli ve vnitrostátních předpisech členského státu. Odmítnout uznat či vykonat příkazy ke konfiskaci je obecně dle nařízení dovoleno v případech, ve kterých byl vydán příkaz ke konfiskaci spojený s pravomocným odsouzením osoby, která se takového soudního řízení vůbec neúčastnila. To platí jen v případech, kdy má uskutečněné soudní jednání za následek příkaz ke konfiskaci spojený s pravomocným odsouzením, a nikoli pokud má řízení za následek příkaz ke konfiskaci nezaložený na odsouzení. Aplikace tohoto důvodu pro odmítnutí uznání a výkonu příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci je možná dle nařízení jen v takových případech, kdy bylo konáno jedno nebo více soudních jednání. Výjimka pro tento případ následně neumožňuje členskému státu odmítnout uznání a výkon příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci v případech, kdy vnitrostátní procesní pravidla nestanoví pro daný případ soudní jednání, tedy v případech, kdy je řízení vedeno zkráceným způsobem.¹⁵

¹² Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 27.

¹³ Regulation (EEC, Euratom) No 1182/71 of the Council of 3 June 1971 determining the rules applicable to periods, dates and time limits. *OJ L 124*, 8. 6. 1971, p. 1–2 (DE, FR, IT, NL).

¹⁴ Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 24.

¹⁵ Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 32.

Vždy je však nařízením umožněno odmítnout výkon příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci, pokud by takové uznání a výkon příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci vedl k zjevnému porušení základních práv uvedených v Listině základních práv Unie. Nařízením je tak sledováno dodržení zejména základních práv s důrazem na právo na účinnou právní ochranu, právo na spravedlivý proces a právo na obhajobu. Právo vlastnické není mezi tato práva zahrnuto, neb zajištění a konfiskace majetku jako takové právě představují zásah do vlastnického práva dané osoby a nutné záruky lidskoprávní ochrany sebou přináší samo právo Unie a vydané nařízení. Odmítnutí uznání nebo výkonu příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci je nařízením podmíněno předchozí konzultací s vydávajícím orgánem za účelem obdržení nezbytných informací. Případné odložení výkonu příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci nařízením umožňuje v případech, kdy by výkon mohl narušit probíhající trestní vyšetřování. Odložení je však vykonávajícímu orgánu umožněno dle nařízení jen na nezbytně nutnou dobu. Po pominutí důvodů pro odložení by měl vykonávající orgán opětovně přistoupit k výkonu příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci.¹⁶

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 současně stanovuje vykonávajícímu orgánu povinnost po výkonu příkazu k zajištění informovat dotčené osoby, jež jsou mu známy, o tomto výkonu nebo o takovém rozhodnutí. Zde by měl dle nařízení vykonávající orgán vyvinout přiměřené úsilí, aby dotčené osoby byly nalezeny a o výkonu příkazu k zajištění nebo o rozhodnutí uznat a vykonat příkaz ke konfiskaci řádně informovány. Povinností vykonávajícího orgánu poskytnout dotčeným osobám informace dle nařízení není dotčena povinnost vydávajícího orgánu poskytovat informace osobám podle vnitrostátního práva vydávajícího státu.¹⁷

V případě, že nebude podle vnitrostátní právní úpravy členského státu výkon příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci možné uskutečnit, stanovuje nařízení vykonávajícímu orgánu povinnost kontaktovat vydávající orgán za účelem dalšího postupu. Neprodleně informovat vydávající orgán pak vykonávajícímu orgánu stanoví nařízení v případě, že příkaz k zajištění nebo příkaz ke konfiskaci nebude možné vykonat. Nemožnost vykonání příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci nařízením spojuje s nalezením majetku, který je již tímto výkonem postižen, nebo s majetkem, který nelze nalézt. Následně dodatečně obdržené informace o dalším postupu či dalším majetku nebrání dalšímu výkonu původního příkazu a tento by měl vykonávající orgán vykonávat bez opětovného osvědčení. Výkon příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci, který nebude dle vnitrostátní právní úpravy členského státu možné uskutečnit je dle nařízení jedním z důvodů zrušení předmětného příkazu vydávajícím orgánem pro konkrétní vykonávající orgán členského státu.¹⁸

Samotný výkon příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci by měl být dle nařízení realizován výhradně podle vnitrostátního práva členského státu, ve kterém je vykonáván. Výlučnou pravomoc v tomto ohledu ponechává nařízení na příslušných orgánech veřejné moci členského státu, kde se příkaz k zajištění či příkaz ke konfiskaci vykonává. Eurojust nebo Evropská soudní síť jsou v takových případech pověřeny pouze poskytnutím pomoci členským státům, a to v rámci jim svěřené pravomoci. Po dokončení výkonu příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci je vykonávajícímu orgánu stanovena povinnost informovat vydávající

¹⁶ Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 34.

¹⁷ Například o vydání příkazu k zajištění nebo o stávajících opravných prostředcích podle práva vydávajícího státu. Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 39.

¹⁸ Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 40.

orgán o výsledcích výkonu a současně o majetku nebo peněžní částce, jež byly zkonfiskovány, případně o dalších důležitých skutečnostech.

Pravidla navrácení zajištěného majetku oběti trestné činnosti sledovaným nařízením upřednostňují poskytnutí náhrady škody a vrácení majetku obětem trestné činnosti, a to bez ohledu, zda je obětí trestné činnosti fyzická či právnická osoba. V případě zkonfiskovaného majetku stanoví nařízení vykonávajícímu orgánu zajištěný majetek na pokyn vydávajícího orgánu vydat oběti trestné činnosti. Nařízení sleduje postoupení zajištěného majetku vykonávajícím orgánem orgánu vydávajícímu za účelem navrácení takového majetku oběti trestné činnosti, případně jeho přímé vydání oběti trestné činnosti v členském státě vykonávajícího státu při zachování základních lidskoprávních zásad. Majetek tak lze oběti trestné činnosti dle nařízení navrátit v případě, že vlastnické právo oběti trestné činnosti k majetku bude zachováno. Nařízení tak upřednostňuje zachování vlastnického práva oběti trestné činnosti před požadavkem dočasného zajištění majetku pro důkazní účely v trestním řízení. Bez případné konzultace s vydávajícím orgánem však dle nařízení nebude možné zajištěný majetek vydat oběti trestné činnosti, pokud nebude oběti trestné činnosti svědčit vlastnické právo či pokud by byly vydáním majetku dotčena práva třetích osob získaná v dobré víře. Pravomoc vydat konečné rozhodnutí, zda bude zajištění majetku vydán oběti trestné činnosti, je nařízením ponechám výlučně na vydávajícím orgánu.¹⁹

V organizačních záležitostech nařízení předpokládá možnost vzniku jednotlivých vnitrostátních úřadů odpovědných za správu majetku zajištěného za účelem případné pozdější konfiskace a zkonfiskovaného majetku a současně zřízení vnitrostátních fondů k poskytování přiměřeného odškodnění obětem trestné činnosti. Zajištěný a zkonfiskovaný majetek by dle nařízení měl být ve členském státě přednostně určen pro financování projektů v oblasti vymáhání práva a prevence organizované trestné činnosti, případně pro další projekty veřejného a společenského zájmu. Se vzájemnou náhradou nákladů jednotlivých členských států, ve kterých byl výkon příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci prováděn nařízení nepočítá. Nadměrně vysoké nebo mimořádné náklady spojené s výkonem příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci, například spojené se správou takového majetku ve členském státě, by měly být posuzovány na základě konkrétních návrhů s tím, že v těchto ojedinělých případech by se na úhradě takových nákladů měl spolupodílet členský stát vydávajícího orgánu.²⁰

Navrhovaná změna trestního řádu a trestního zákoníku

V souvislosti s vydaným nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 Vláda ČR předložila dne 9. ledna 2020 sněmovně návrh zákona, kterým navrhuje změnit zákon o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, zákon o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, trestní řád, zákon o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, trestní zákoník, zákon o obětech trestných činů a zákon o použití peněžních prostředků z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení.²¹ Návrh zákona byl rozeslán poslancům jako tisk 699/0 dne 9. ledna 2020. První čtení proběhlo dne 26. ledna 2021.

¹⁹ Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 41.

²⁰ Nařízení (EU) 2018/1805, preambule odst. 49.

²¹ Sněmovní tisk 699/0. Novela zákona o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, zákona o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, trestního řádu, zákona o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, trestního zákoníku, zákona o obětech trestných činů a zákona o použití peněžních prostředků z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení.

Garanční Ústavně právní výbor projednal návrh zákona a vydal dne 18. února 2021 usnesení doručené poslancům jako tisk 699/1, kterým byl doporučen návrh zákona schválit.

Návrh na změnu zákonů vychází z principu, podle kterého nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 považuje za dotčenou osobu fyzickou či právnickou osobu, proti které je vydán příkaz k zajištění nebo příkaz ke konfiskaci, nebo fyzickou či právnickou osobu vlastníci majetek, na který byl příkaz vydán, jakož i jakoukoli třetí osobu, jejíž práva k tomuto majetku jsou tímto příkazem přímo dotčena podle práva vykonávajícího státu, a které je nařízením přiznáno právo na účinnou právní ochranu ve vykonávajícím státě proti rozhodnutí o uznání a výkonu příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci. Dle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 mají dotčené osoby právo na účinnou právní ochranu ve vykonávajícím státě proti rozhodnutí o uznání a výkonu příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci. Právo na využití opravného prostředku musí dle nařízení uplatnit dotčené osoby u soudu ve státu vykonávajícím. V případě příkazu ke konfiskaci, je uplatněnému opravnému prostředku nařízením přiznán odkladný účinek jen v případě, pokud tak stanoví právo vykonávajícího státu. Důležité je poznamenat, že případné věcné důvody pro vydání příkazu k zajištění nebo příkazu ke konfiskaci nelze napadnout u soudu ve vykonávajícím státě.²²

Majetkem se dle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 rozumí jakýkoli majetek, hmotné nebo nehmotné povahy, movitý nebo nemovitý, jakož i právní listiny nebo nástroje dokládající právní nárok na takový majetek nebo podíl na něm, který vydávající orgán považuje za výnosy z trestného činu nebo jejich ekvivalent buď v jejich celkové, nebo pouze částečné hodnotě, nástroje takového trestného činu nebo hodnotu takových nástrojů, majetek podléhající konfiskaci uplatňováním konfiskačních pravomocí stanovených ve směrnici 2014/42/EU ve vydávajícím státě, nebo dále pak majetek podléhající konfiskaci podle jiných ustanovení týkajících se konfiskačních pravomocí, včetně konfiskace bez pravomocného odsouzení podle práva vydávajícího státu v návaznosti na řízení v souvislosti s trestným činem.²³

Podle národní právní úpravy budou do působnosti nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 spadat vydaná usnesení o zajištění nástroje trestné činnosti nebo výnosu z trestné činnosti podle § 79a trestního řádu, usnesení o zajištění náhradní hodnoty podle § 79g trestního řádu, usnesení o zajištění výkonu trestu propadnutí majetku podle § 347 trestního řádu a usnesení o zajištění výkonu zabránění části majetku podle § 358b trestního řádu vydaná státním zástupcem, předsedou senátu nebo soudem. Dále pak samozřejmě rozhodnutí, kterým byl uložen trest propadnutí majetku podle § 66 trestního zákoníku, trest propadnutí věci podle § 70 trestního zákoníku, trest propadnutí náhradní hodnoty podle § 71 trestního zákoníku, zabránění věci podle § 101 trestního zákoníku, zabránění náhradní hodnoty podle § 102 trestního zákoníku a zabránění části majetku podle § 102a trestního zákoníku. Jiné rozhodnutí orgánů veřejné moci, tedy rozhodnutí k zajištění a příkazy ke konfiskaci, které budou vydány v řízeních civilních či správních bez jakéhokoli vztahu k trestnímu řízení do působnosti nařízení spadat nebudou, neb dle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 je oblast působnosti vztažena výhradně na příkazy k zajištění a příkazy ke konfiskaci vydané jiným členským státem v rámci řízení v trestních věcech.

²² Nařízení (EU) 2018/1805, čl. 33.

²³ Nařízení (EU) 2018/1805, čl. 2.

V případě národní právní úpravy má dle předkladatele návrhu vydané nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 dopad zejména do právní úpravy trestního práva procesního, a to v otázce zajištění nástroje trestné činnosti nebo výnosu z trestné činnosti podle § 79a trestního řádu, v otázce zajištění náhradní hodnoty podle § 79g trestního řádu, v otázce zajištění výkonu trestu propadnutí majetku podle § 347 trestního řádu a v otázce zajištění výkonu zabránění části majetku podle § 358b trestního řádu. V rámci trestního práva hmotného pak má vydané nařízení dopad na právní úpravu trestu propadnutí majetku podle § 66 trestního zákoníku, trestu propadnutí věci podle § 70 trestního zákoníku, trestu propadnutí náhradní hodnoty podle § 71 trestního zákoníku, trestu zabránění věci podle § 101 trestního zákoníku, trestu zabránění náhradní hodnoty podle § 102 trestního zákoníku a trestu zabránění části majetku podle § 102a trestního zákoníku.

V rámci trestního práva procesního je návrhem na změnu zákonů navrhováno zpřesnit stávající právní úpravu v otázce změny důvodu zajištění věci v trestním řízení. Nově je navrhováno, aby dosavadní důvody zajištění věci bylo možné měnit ve vztahu ke všem zajišťovacím institutům podle trestního řádu, čímž by bylo umožněno aplikovat ust. § 77b trestního řádu na všechny případy zajištění věci podle trestního řádu. Výsadní postavení zajištění věci dle trestního řádu, tj. přednost zajištění věci dle trestního řádu před jinými důvody zajištění věci je ponechána návrhem na změnu zákonů bez zásadní změny. V otázce zajištění výkonu trestu propadnutí majetku je stávající právní úprava doplněna o pravomoc soudu majetek obviněného nebo jeho určenou část zajistit v případě, že trest propadnutí majetku byl již uložen a je třeba zajistit jeho výkon. Obdobně je změna navrhována i v případě zajištění výkonu zabránění části majetku. Tyto změny dopadají na případy, kdy je nutné zajistit i výkon již uložené trestní sankce, pokud její výkon dosud zajištěn není a vznikne tato potřeba např. u nepravomocně uloženého trestu nebo v případě, že odvolací soud uloží peněžitý trest a před jeho uložením nebyl zajištěn jeho výkon. Navrhovaná změna trestního řádu předpokládá i doplnění stávajícího ust. § 345 trestního řádu o povinnost předsedy senátu určit v rozsudku jakým právním režimem se uložená majetková sankce řídí. Nově se tak navrhuje, aby předseda senátu v rozsudku, jímž byl uložen trest propadnutí celého majetku nebo jeho části, zároveň uvedl, zda se jedná o majetkovou trestní sankci podle zákona o použití peněžních prostředků z majetkových trestních sankcí.

Navrhovaná změna trestního řádu předpokládá dále i změnu ustanovení v řízení o dovolání a stížnosti pro porušení zákona, které návrh na změnu trestního řádu předpokládá doplnit pro případ, že by mělo být pozastaveno nakládání věcmi, které propadly nebo byly zabráněny. V případě dovolání na základě navrhované změny předseda senátu v případě, že na podkladě dovolání a obsahu spisů dospěje k závěru, že by měl být odložen nebo přerušen nejen výkon rozhodnutí, ale i pozastaveno nakládání věcmi, které propadly nebo byly zabráněny, předloží bez zbytečného odkladu spisy s příslušným návrhem na takový postup Nejvyššímu soudu, který o takovém návrhu rozhodne usnesením nejpozději do čtrnácti dnů po obdržení spisů, a nebylo-li v mezidobí již dokončeno řízení u soudu prvního stupně, vrátí mu spisy k dokončení řízení. V případě stížnosti pro porušení zákona návrh na změnu trestního řádu předpokládá, že ministr spravedlnosti, spolu s podáním stížnosti pro porušení zákona ve prospěch obviněného, navrhne Nejvyššímu soudu nejen odložení nebo přerušování výkonu rozhodnutí, ale i pozastavení nakládání věcmi, které propadly nebo byly zabráněny, pokud k takovému závěru bude možné dospět již na podkladě obsahu spisu. Cílem této změny právní úpravy je dle navrhovatele

pozastavit nakládání s věcmi, tj. zamezit jejich prodeji či převedení na jinou organizační složku státu či zamezit jiné dispozice s věcmi dle zákona č. 219/200 Sb., do vydání rozhodnutí.²⁴

V rámci trestního práva hmotného je nově navrhováno, aby zástavní práva k propadlému majetku, zástavní práva k propadlé věci, zástavní práva k propadlé náhradní hodnotě, nezanikala. Dle stávající právní úpravy trestního práva lze uložit trest propadnutí majetku vzhledem k okolnostem spáchaného trestného činu a poměrům pachatele v případě, že soud odsuzuje pachatele k výjimečnému trestu anebo jej odsuzuje za zvlášť závažný zločin, jímž pachatel pro sebe nebo pro jiného získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. Propadnutí majetku postihuje celý majetek odsouzeného nebo jen tu jeho část, kterou soud v rozsudku určí. V případě, že je trest propadnutí majetku uložen, propadlý majetek připadá státu. Trest propadnutí věci soud uloží, pokud je věc bezprostředním výnosem z trestné činnosti. Trest propadnutí věci může soud uložit v případě, že věc je nástrojem trestné činnosti, nebo věc je zprostředkovaným výnosem z trestné činnosti, pokud hodnota věci tvořící bezprostřední výnos z trestné činnosti není ve vztahu k hodnotě věci tvořící zprostředkovaný výnos z trestné činnosti zanedbatelná. I v tomto případě propadlá věc připadá státu. Při ukládání trestu propadnutí majetku je nezbytné, aby soud pečlivě zvážil jak okolnosti spáchaného činu, tak i osobu a poměry pachatele, zvláště poměry rodinné a majetkové, ale též oprávněný zájem poškozených na náhradě škody.²⁵ Zástavní práva k propadlému majetku, zástavní práva k propadlé věci, zástavní práva k propadlé náhradní hodnotě, však dle stávající právní úpravy bez dalšího zcela zanikají.

Naproti tomu zajištěním majetku nejsou věcná práva třetích osob dotčena a tato práva trvají i nadále. Zajištění majetku ve smyslu ust. § 47 trestního řádu však slouží k ochraně poškozených, neb zajištění nároku poškozeného na majetku obviněného představuje důležité opatření směřujícím k zajištění práv poškozeného, který může uplatňovat nárok na náhradu škody, jež mu byla způsobena trestným činem. Nárok poškozeného lze až do pravděpodobné výše škody nebo nemajetkové újmy nebo až do pravděpodobného rozsahu bezdůvodného obohacení zajistit na majetku obviněného, pokud poškozenému byla způsobena trestným činem škoda nebo nemajetková újma, nebo získal-li obviněný takovým trestným činem na jeho úkor bezdůvodné obohacení. Zajištěním majetku nejsou věcná práva třetích osob dotčena a tato práva trvají i nadále.²⁶

V případě, že však následně zajištěný majetek propadne státu v trestním řízení prostřednictvím některého zmíněného trestu, zástavní práva k majetku, který stát takto nabyt, okamžikem jeho přechodu na stát zanikají. Dluhy předchozího vlastníka však na stát nepřecházejí.²⁷ Současná právní úprava se tak přímo dotýká práv zástavních věřitelů, kteří i přes zajištění své pohledávky zástavním právem, ztrácejí zástavní právo propadnutím nebo zabráním věci. Přestože pohledávka zajištěná zástavním právem nezaniká, možnost následného uspokojení věřitele se

²⁴ Důvodová zpráva k novele zákona str. 53.

²⁵ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2009-2010, s. 765.

²⁶ ŠÁMAL, P. a kolektiv. *Trestní řád*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 200, s. 340.

²⁷ Dle § 13 odst. 1 zákona č. 219/2000 Sb., stát nabývá majetek též zákonem, na základě zákona, děděním, rozhodnutím příslušného orgánu a na základě mezinárodní smlouvy, kterou je stát vázán, popřípadě na základě jiných skutečností stanovených zákonem. Dle § 41 pokud stát nabyt majetek způsoby uvedenými v ustanovení § 13, dluhy předchozího vlastníka na stát nepřecházejí a zástavní práva k majetku, který stát takto nabyt, okamžikem jeho přechodu na stát zanikají; to neplatí v případě dědění nebo odúmrti a v případech, stanoví-li tak zvláštní právní předpis, rozhodnutí příslušného orgánu nebo mezinárodní smlouva, kterou je stát vázán.

tak značně komplikuje a jeho významné postavení získané právě díky zástavnímu právu, před jinými věřiteli stávající právní úprava při propadnutí majetku (nebo jeho části) zcela likviduje.

S odkazem na právní úpravu občanského práva je nezbytné poznamenat na dvě zásadní odlišnosti stávající právní úpravy propadnutí majetku v trestním řízení. První se týká nabytí vlastnického práva a druhá zániku práva zástavního. Dle principů občanského práva spolu s nabytím vlastnického práva se současně také nabývají také práva a povinnosti s věcí spojená.²⁸ V tomto ohledu je právní úprava nabytí majetku státem v trestním řízení v rozporu s platnými principy civilního práva, neb stát nabývá propadnutý majetek bez práv a povinností, které jsou s majetkem spojené. V případě zániku zástavního práva toto dle občanského práva zaniká především zánikem zajištěné pohledávky, ale současně také může zaniknout zánikem zástavy, jednostranným jednáním (vzdáním se zástavního práva věřitelem), uplynutím ujednané doby, složením ceny zastavené věci, dohodou, či převodem vlastnického práva k zástavě na třetí osobu, která byla v dobré víře, že na věci žádné zástavní právo nevázne,²⁹ avšak v rámci propadnutého majetku v trestním řízení zástavní právo zaniká bez náhrady na základě právní úpravy zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky.

O zřetelné devalvací pohledávky zástavního věřitele se v tomto duchu vyslovil i Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. III. ÚS 84/20, ze dne 7. 7. 2020, když konstatoval, že z § 41 odst. 1 zákona o majetku státu vyplývá, že pravomocným rozhodnutím soudu o uložení trestu propadnutí věci zaniká zástavní právo na této věci váznoucí a že za škodu tímto zástavnímu věřiteli vzniklou stát neodpovídá. Tento následek akceptuje i judikatura obecných soudů (rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. 1. 2011 sp. zn. 28 Cdo 1617/2009). Tím pak dochází k devalvací pohledávky zástavního věřitele, která tak ztrácí na kvalitě a může se na základě životní reality stát de facto nedobytnou. V předmětném řízení o ústavní stížnosti sp. zn. III. ÚS 84/20 ústavní soud přiznal postavení zúčastněné osoby i zástavnímu věřiteli, jehož pohledávka je zajištěna zástavním právem na nemovitostech zajištěných podle § 79a trestního řádu, když dovodil, že pokud orgány činné v trestním řízení ignorují oprávněné majetkové zájmy zástavní věřitelky a neumožní jí účast na trestním řízení tím, že neakceptují její postavení jako zúčastněné osoby, odpírají jí tím procesní práva, garantovaná čl. 36 odst. 1 Listiny.³⁰

Zde je nezbytné připomenout, že dosavadní právní úprava trestního práva umožňuje osobě, které byl majetek, jeho část, či věc zajištěny, podat proti usnesení o zajištění stížnost. Obdobně je toto právo zachováno pro osoby, kterým propadl nebo byl zabrán majetek, jeho část či konkrétní věc, a tyto mají právo podat proti takovému rozhodnutí soudu opravný prostředek ve formě odvolání nebo stížnosti. Věcná práva ve smyslu ust. § 1106 občanského zákoníku zajištěním majetku v trestním řízení zůstávají zachována. V případě propadnutí majetku či v případě, že je majetek zabrán, pak s odkazem na zmíněné ustanovení zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky tato práva na stát dle stávající právní úpravy nepřecházejí a bez dalšího zcela zanikají. I když při ukládání tak citelného trestu jakým je trest propadnutí majetku, musí soud pečlivě zvážit jak okolnosti spáchaného činu, tak i osobu a poměry pachatele, zvláště poměry rodinné a majetkové, ale též i oprávněný zájem poškozených na náhradě škody,³¹ výslovně trestní zákoník nespécifikuje povinnost soudu zvážit pečlivě zájmy či věcná práva

²⁸ Ust. § 1106 zákona č. 89/2012 Sb. Kdo nabude vlastnické právo, nabude také práva a povinnosti s věcí spojená.

²⁹ Ust. § 1376 a násl. zákona č. 89/2012 Sb.

³⁰ Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 84/20, ze dne 7. 7. 2020.

³¹ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2009-2010, s. 768.

dalších osob. Ani okolnosti spáchaného trestného činu, tedy skutečnosti objektivního rázu, které charakterizují trestný čin a provázely jeho spáchání, či poměry pachatele, jeho osobní, rodinné, majtkové a jiné poměry, jeho závazky a oprávněné zájmy poškozeného, případné zájmy či věcná práva dalších osob nespécifikují.

Stávající právní úprava je tedy v otázce zachování věcných práv vůči právům dalších osob zcela nekompromisní, a zejména zástavní věřitelé propadnutím nebo zabráním věci své věcné právo k takové věci bez dalšího pozbývají. Zmíněné ustanovení zákona o majetku České republiky (poz. v roce 2000) odůvodněné principem, kdy stát věc získanou propadnutím nebo zabráním nabyt obdobně jako věc získanou nálezem, jejíž vlastník neplnil své povinnosti, a v případě zániku zmíněného práva zástavního odůvodněné přirovnáním státu jako nového nabyvatele k postavení nabyvatele zastavené věci, který o zástavním právu při získání věci nevěděl a vědět nemohl,³² nelze dle mého názoru, zvláště pak po přijetí zákona 89/2012 Sb., nadále akceptovat. I v případě vzniku této normy (ust. § 41 zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky), byla taková paralela státu jako nového nabyvatele zastavené věci s někým kdo o zástavním právu nevěděl a vědět nemohl, neakceptovatelná, neb si lze těžko představit, že orgány činné v trestním řízení by o zástavním právu vážnoucím na majetku či věci nevěděly, či by nevěděly o úkonech zástavních věřitelů, kteří se obvyklé o svá práva zajímají i v trestním řízení.

Závěr

Navrhované změny trestního řádu a trestního zákoníku v souvislosti s vydaným nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/1805 o vzájemném uznávání příkazů k zajištění a příkazů ke konfiskaci, lze bez zásadních výhrad akceptovat. Kromě posílení právní jistoty v případech, kdy je nezbytné majetek obviněného nebo jeho určenou část zajistit v případě, že trest propadnutí majetku byl již uložen a je třeba zajistit jeho výkon či zajistit výkon již uložené trestní sankce, pokud její výkon dosud zajištěn není a vznikne tato potřeba např. u nepravomocně uloženého trestu nebo v případě, že odvolací soud uloží peněžitý trest a před jeho uložením nebyl zajištěn jeho výkon, lze kladně přivítat především pravomoc předsedy senátu v případě dovolacího řízení, či pravomoc ministra spravedlnosti v případě stížnosti pro porušení zákona, pokud se ukáže potřeba pozastavit nakládání věcmi, které propadly nebo byly zabráněny, čímž by mělo být zamezeno jejich prodeji či převedení na jinou organizační složku státu či jiná dispozice dle zákona č. 219/2000 Sb., do vydání příslušného rozhodnutí Nejvyšším soudem.

Zcela jistě však lze přivítat změnu stávající právní úpravy trestního zákoníku, která působila zánik zástavních práv k propadlému majetku, k propadlé věci či k propadlé náhradní hodnotě. Změna trestního zákoníku, kterou je navrhováno, aby zástavní práva k propadlému majetku, zástavní práva k propadlé věci, zástavní práva k propadlé náhradní hodnotě, nezanikala lze považovat za narovnání stávající disproporce vůči osobám, jímž tato věcná práva svědčí, a jejichž pohledávky byly stávající právní úpravou zásadně znehodnocovány. V této souvislosti bude však otázkou, jakým způsobem se soudy v trestním řízení s těmito právy zástavních věřitelů do budoucna budou vypořádávat.

³² Ust. § 151d odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění zákona účinném do 31. 3. 2000. Převezme-li někdo smluvně věc, na které vázne zástavní právo, působí zástavní právo vůči nabyvateli, jestliže při uzavření smlouvy nabyvatel o zástavním právu věděl nebo vědět musel; nabyvatel odpovídá takto do výše ceny nabyté věci.

Literatura

Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. OJ L 127, 29. 4. 2014, p. 39–50.

Konsolidovaná znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o fungování Evropské unie Smlouva o Evropské unii (Konsolidované znění) Smlouva o fungování Evropské unie (Konsolidované znění) Protokoly Přílohy Smlouvy o fungování Evropské unie Prohlášení připojená k závěrečnému aktu mezivládní konference, která přijala Lisabonskou smlouvu podepsanou dne 13. prosince 2007 Srovnávací tabulky. Úř. věst. C 202, 7. 6. 2016, s. 1–388.

Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 84/20, ze dne 7. 7. 2020.

Rámcové rozhodnutí Rady 2003/577/SVV ze dne 22. července 2003 o výkonu příkazů k zajištění majetku nebo důkazních prostředků v Evropské unii. OJ L 196, 2. 8. 2003, p. 45–55.

Rámcové rozhodnutí Rady 2006/783/SVV ze dne 6. října 2006 o uplatňování zásady vzájemného uznávání příkazů ke konfiskaci. OJ L 328, 24. 11. 2006, p. 59–78.

Regulation (EEC, Euratom) No 1182/71 of the Council of 3 June 1971 determining the rules applicable to periods, dates and time limits. OJ L 124, 8. 6. 1971, p. 1–2 (DE, FR, IT, NL).

Regulation (EU) 2018/1805 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 on the mutual recognition of freezing orders and confiscation orders. PE/38/2018/REV/1. OJ L 303, 28. 11. 2018, p. 1–38.

Sněmovní tisk 699/0. Novela zákona o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, zákona o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních, trestního řádu, zákona o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, trestního zákoníku, zákona o obětech trestných činů a zákona o použití peněžních prostředků z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení.

ŠÁMAL, Pavel a kolektiv. *Trestní řád*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. 3004 s. ISBN 978-80-7400-043-0.

ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník: komentář*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2009-2010. 3285 s. 2 sv. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-109-3.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění platném do 31. 3. 2020.

Zákon č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Kontakt

JUDr. et PhDr. Jiří Novotný

Fakulta právnická ZČU v Plni

Katedra občanského práva

jnowotny@kpo.zcu.cz

PSYCHOLOGICKÉ PROFILOVÁNÍ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Tomáš Pliska

Abstrakt

Psychologické profilování je předmětem mnoha mylných a přehnaných představ, jak z hlediska jeho obsahu, tak i stran jeho možností využití. V předmětném příspěvku se zabývám stručným představením psychologického profilování obecně a zejména pak profilováním neznámého pachatele, včetně možností jeho využití v ČR a představením jeho obecné užitečnosti skrze představení výsledků empirických studií.

Klíčová slova

Psychologické profilování, profilování, forenzní psychologie, trestní řízení

Abstract

Psychological profiling is a subject of many misconceptions and exaggerations, both in terms of its content and its potential applications. In the this paper, I will briefly introduce psychological profiling in general, and in particular the profiling of the unknown offender, including the possibilities of its use in the Czech Republic and its general usefulness through the presentation of the results of empirical studies.

Keywords

Psychological profiling, profiling, forensic psychology, criminal proceedings

1. POJEM PROFILOVÁNÍ

Různé definice a dělení psychologického profilování mají mezi sebou poměrně rozmazané hranice. Jasně vyjádření obsahového jádra profilování je tedy poměrně nelehkým úkolem v oblasti terminologicky orientované diskuze. Kupříkladu mezi názory české provenience můžeme nalézt definici, podle které se v případě psychologického profilování jedná o „*systematické vyhodnocení všech dostupných informací o případu, které jsou použity k podrobné psychologické rekonstrukci chování pachatele. Z rozboru chování se pak podle určitých interpretačních pravidel s využitím určitých teorií a modelů vytváří pravděpodobný portrét – profil – pachatele.*“¹ Uvedené vymezení je možné považovat za poměrně široké, přičemž podle jiných autorů, by se jednalo nejen o psychologické profilování ale spíše o pojem profilování v obecné rovině.

Běžně se uvádí, že obor profilování je možné dělit pod dva základní přístupy. Jedná se o školu FBI (Federal Bureau of Investigation) a přístup Centra pro investigativní psychologii. První zmíněná je historicky staršího data a lze jej charakterizovat využíváním deduktivní metody s postavením celého procesu profilování na schopnostech daného odborníka rozpoznat vzorce chování pachatele. Problémem může však být značná metodologická nejasnost postupu, který je založen na praktických zkušenostech odborníka, bez jasného vědeckého podložení užitých

¹ ČÍRTKOVÁ, L. Forenzní psychologie. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2004, s. 374.

profilovacích metod. Uvedené poté omezuje i použitelnost popisovaného přístupu v praxi či jeho následnou analýzu v rámci vědeckého výzkumu.²

Jak jsem již uvedl, profilování je možno taktéž řadit pod obor investigativní psychologie, jehož počátky je možné připisovat Davidu Canterovi, řediteli Mezinárodního centra pro investigativní psychologii (International centre for investigative psychology) na Liverpoolské univerzitě.³ Tento přístup k profilování byl částečně založen právě na kritice školy FBI zejména pro její nižší úroveň vědeckého zázemí.

Bez snahy rozlišit různé metody upřednostňované tou či onou školou je v širším pojetí možné profilování rozdělit též následujícím způsobem:

1) profilování podle místa činu (*crime scene profiling*)

- jedná se o zkoumání místa činu, přičemž ze zjištěných poznatků jsou dovozovány či dedukovány obecné charakteristiky či motivace neznámého pachatele. Uvedeným způsobem může být například zjištěno, jak jsou vybírány oběti či jak se k nim pachatel chová, pachatelovy behaviorální sklony atp. Zároveň je třeba zmínit, že uvedený postup zatím nedosáhl dostatečného empirického prověření, aby mohl být považován za vědecky podloženou disciplínu. Uvedený způsob profilování nalezne své uplatnění zejména v situacích, kdy OČTŘ nemají dostatek indicií k určení dalšího postupu při odhalování nějakého trestného činu. V takových případech lze uvedenou metodu užít například pro zúžení skupiny podezřelých, či zaměření pozornosti OČTŘ určitým směrem.

2) geografické profilování a mapování (*geographical profiling and mapping*)

- geografické mapování se zaměřuje na analýzu prostorových vzorců týkajících se trestných činů spáchaných různými pachateli za určitou dobu. V jistém smyslu se jedná o zjišťování „horkých míst“ daných trestných činů. Na druhou stranu geografické profilování má více individuální povahu. Svoji orientací tíhne k pachateli spíše než k určitým lokačním vzorcům pro dané trestné činy. Touto metodou je například zjišťován pobyt neznámého pachatele či pravděpodobné místo spáchání dalšího trestného činu tímto pachatelem v závislosti na různých geografických souvislostech míst již spáchaných trestných činů.

3) profilování na základě podezření (*supect-based profiling*)

- uvedený způsob profilování se vyznačuje tím, že na základě souhrnně hodnocených (resp. společných) charakteristik pachatelů určitých trestných činů je dovozována zvýšená pravděpodobnost toho, že jedinec nesoucí dané rysy bude spíše páchat jistou trestnou činnost. Asi nejběžnějším a nejvíce kontroverzním příkladem je profilování na základě rasy (*racial profiling*). Tato metoda samozřejmě nespočívá pouze v zohledňování rasy či třeba etnika. V případném posuzování může hrát roli například i typ řízeného auta, čas, ve kterém se určitá osoba zdržuje na nějakém místě, věk, oblečení atd.

² POLIŠENSKÁ, V. A. *Profilování pachatelů trestných činů*. Psychologický ústav AV ČR, s. 2.

³ BARTOL, C. R. *Introduction to forensic Psychology: Research and Application*. 5. vydání. SAGE Publications, Inc., 2019, s. 149.

4) psychologické profilování (*psychological profiling*)

- Psychologické profilování v tomto smyslu není tak obecné povahy, jak se může zdát z úvodu této práce zmíněné definice. V kontextu momentálně prezentované struktury profilování je pojem profilování psychologického podstatně užší. Primárně se může jednat o 2 různé metody, které se překrývají. První z nich je posuzování hrozeb (*threat assessment*), touto metodou je hodnoceno, s jakou pravděpodobností se již vyjádřená hrozba vyplní, zatímco druhou metodou – posuzování rizik (*risk assessment*) – je hodnoceno, zda je určitá osoba obecně nebezpečná sobě nebo okolí. Běžně je psychologickým profilováním hodnocen pachatel, který je známý, i když existují výjimky, kdy je například skrze posuzování hrozeb hodnoceno pravděpodobnost splnění výhrůžky neznámého potenciálního pachatele, který tuto obsáhl do anonymního dopisu.

5) psychologická pitva (*psychological autopsy*)

- V této kategorii se jedná o metodu profilování, na základě které stojí snaha o zjištění duševního stavu zemřelé osoby před její smrtí. Příkladem, kdy může nalézt své využití je situace, kdy není zřejmé, zda zemřelá osoba spáchala sebevraždu, či se náhodně předávkovala návykovými látkami, resp. zda je pravděpodobné, že ji někdo předávkoval tak, aby zapříčinil její smrt atp.⁴

Jak je možné sledovat, psychologické profilování v širším smyslu vymezené definicí uvedenou na začátku této práce, v sobě může zahrnovat -1) profilování podle místa činu, -2) geografické profilování a mapování, případně též -3) profilování na základě podezření. V případě psychologického profilování ve smyslu užším popsáném pod bodem 4) výše, je možné mluvit o běžných postupech psychiatrů a psychologů při posuzování duševního stavu obviněného podle § 116 a násl. zákona č. 141/1961 Sb., zákon o trestním řízení soudním (dále jen „tr. ř.“) pokud se jedná o tzv. posuzování rizik. Pokud bychom však mluvili o druhé variantě takto pojatého psychologického profilování tedy posuzování hrozeb, již by se i toto dalo zasadit pod širší definici psychologického profilování, které je využíváno v přípravném řízení jako pomocná disciplína vedoucí k dopadení pachatele a jeho postavení před soud. Účelem psychologické pitvy není nalezení neznámého pachatele, ani hodnocení pachatelova duševního stavu, pod zmíněnou obecnější definici psychologického profilování by tudíž pravděpodobně nespadlo.

Pro účely tohoto příspěvku budu o psychologickém profilování hovořit ve smyslu činnosti směřující k nalezení a dopadení zejména neznámých pachatelů, a to na základě podrobné analýzy informací o případu, které jsou využity k vytvoření profilu těchto pachatelů. Nadále tedy budu o psychologickém profilování mluvit pouze jako o „profilování“.

2. MOŽNOSTI VYUŽITÍ PROFILOVÁNÍ V ČR

V první řadě je třeba uvědomit si, že profilování není jakýmsi kouzelným postupem, který vede k jednoznačné identifikaci pachatele, přesto, že v oblasti zábavních médií by se tak mohlo zdát.⁵

⁴ BARTOL, C. R. *Introduction to forensic Psychology: Research and Application*. 5. vydání. SAGE Publications, Inc., 2019, s. 154–164.

⁵ Například v různých filmech a seriálech je možné sledovat profilovače, jehož práce nejenže vede přímo k dopadení pachatele, ale který dokonce v podstatě vede celé vyšetřování. To je samozřejmě utopický pohled na celou problematiku a podle některých autorů i důvod proč například FBI začala místo termínu profilování razit pojem kriminální investigativní analýza (*criminal investigative analysis*).

Nejedná se o přístup k vyšetřování trestné činnosti, který by měl snad nahradit klasické kriminalistické metody a taktiku. Výstup z činnosti „profilovače“ nese pouze pravděpodobnostní hodnotu týkající se toho, zda by někdo mohl být pachatelem, případně napomáhá zaměřit dané vyšetřování určitým směrem, pakliže běžné kriminalistické metody selhávají.

Ohledně možností využití psychologických služeb obecně Čírtková uvádí 3 základní oblasti, ve kterých k tomu dochází, jedná se o soudně znaleckou činnost, konzultační činnost a speciální psychologické postupy.⁶

Vzhledem k tomu, že v předmětné práci se zabývám profilováním jako pomocnou vyšetřovací metodou zaměřenou na snahu vůbec dopadnout pachatele, budu se nadále zabývat pouze konzultační činností a speciálními psychologickými postupy. Nikoliv soudně-znaleckou činností.

2.1 KONZULTAČNÍ ČINNOST

Pomoc psychologa (případně i psychiatra) formou profilování v přípravném řízení je možná na základě § 157 odst. 3 tr. ř.⁷, kdy v případě závažných a skutkové složitých věcí může státní zástupce nebo policejní orgán využít odborné pomoci konzultanta, který má znalost ze speciálního oboru. Možnost tohoto postupu byla zavedena do trestního řádu novelou v roce 2001, proto aby mohl OČTŘ mohl využít pomoci odborně vzdělané osoby, jež mu umožní se orientovat ve věcech značně přesahujících jeho oblast expertizy a tím pádem i mohl zaměřit trestní řízení správným směrem. Konzultant je v tomto smyslu tedy jakýmsi „odborným průvodcem“. Je však nepřijatelné, aby jeho činnost směřovala k objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení z hlediska odborných znalostí. Takovým postupem by bylo obcházeno ustanovení § 105 a násl. tr. ř., podle kterých je nutné využít institutu odborného vyjádření či příbrání znalce (v závislosti na složitosti řešené otázky).

K pojmu *závažné věci* je obecně možné uvést, že se běžně jedná o ty, které se týkají trestných činů pro jejichž projednání v prvním stupni je příslušný krajský soud podle § 17 tr. ř., případně jde o zvlášť závažné zločiny ve smyslu § 14 odst. 3 tr. zákoníku i v případech kdy jsou projednávány okresními soudy. Na druhou stranu přesto, že některé z trestných činů projednávaných prvním stupni před krajskými soudy nebudou dosahovat úrovně „závažné věci“, mohou stále spadat pod termín *skutkově složitých věcí*. Tyto již svojí povahou vyvolávají potřebu řešení odborné problematiky v rámci jejich objasňování.⁸ Běžně se za příklad uvádí trestní řízení ve věcech týkajících se hospodářské (resp. ekonomické) kriminality. Nicméně složitost věci podle mého názoru může spočívat taktéž v tom, že je vedeno trestní řízení proti neznámému pachateli, kdy na základě klasických kriminalistických metod není možné spolehlivě postoupit dále a je tedy na místě využít možností profilování. Vzhledem k tomu, že profilování je využitelné zejména při řešení závažné trestné (často násilné) činnosti, je na místě domnívat se, že pro využití služeb konzultanta-profilovače budou splněny obě alternativní kritéria závažnosti věci i její skutkové složitosti obsažená v § 157 odst. 3 tr. ř.

Jako konzultanti jsou běžně přijímáni zaměstnanci správních úřadů, vědeckých a výzkumných zařízení či jiných orgánů. Nic zároveň nebrání tomu, aby konzultant byl zároveň zapsán

⁶ ČÍRTKOVÁ, L. Forenzní psychologie. 1. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2004, s. 285.

⁷ Institut konzultanta byl zároveň zaveden i pro řízení před soudem (§ 183 odst. 2 tr. ř.), služby z oblasti profilování však budou zpravidla využívány spíše v rámci přípravného řízení.

⁸ ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I.: Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. [online].

v seznamu znalců. Nicméně jeho úloha jako konzultanta ho poté vylučuje z možnosti následně podat znalecký posudek pro jeho poměr k věci.⁹ V uvedeném ohledu je na místě zmínit, že například Čírtková profilování zakládá do oblasti již zmíněných speciálních psychologických postupů, které charakterizuje jako zvláštní psychologické postupy a metody, které nelze označit jako běžně užívané v rámci vyšetřování. K jejich ovládnutí je přitom potřeba studium překračující rámec studia vysokoškolského, přičemž tyto jsou svojí povahou spíše interdisciplinární. Jejich význam je spíše taktický ne však tolik procesní.¹⁰ Přesto, že podle citované publikace by se mohlo na první pohled zdát, že speciální psychologické postupy, kam Čírtková řadí i profilování, stojí jaksí vedle služeb konzultanta, je nutno uvést že z procesního hlediska je jejich charakteristika nikterak nevylučuje z konzultačních služeb. Jinak řečeno, v případě profilování se jedná o speciální psychologický postup v trestním řízení využívaný spíše formou konzultační činnosti, zejména v přípravném řízení skrze § 157 odst. 3 tr. ř.

3. VHODNOST VYUŽITÍ PROFILOVÁNÍ

V první řadě je na místě uvést, že profilování není vhodnou metodou pro vyšetřování široké palety trestných činů. Okruh kriminality, na kterou je efektivní tuto metodu aplikovat je značně omezený. V obecnějším rázu je možné uvést, následující okruhy využití forenzně psychologických služeb kriminalisty:

- případy zvláště závažných zločinů s neznámým pachatelem,
- sériové zločiny s neznámým pachatelem,
- v případech již zmiňované důkazní nouze,
- v přípravě OČTŘ na výslech.¹¹

Pokud by byla řeč o konkrétních deliktech, jednalo by se zejména o následující:

- 1) vraždy – zejména sadistické, rituální, v sérii,
- 2) znásilnění,
- 3) pohlavní zneužívání,
- 4) žhárství,
- 5) únosy spojené s vydíráním,
- 6) obscenní a výhružné dopisy a telefonáty.¹²

Málo užitečná bude metoda profilování například v případech většiny majetkových a drogových deliktů, případně pokud se v dané věci jedná o spolupachatelství.¹³ Užitečnost profilování je zároveň značně zvyšována u deliktů vyznačujících se určitým zvláštním rukopisem pachatele, zpravidla obsahujícím náznaky nějaké jeho psychické dysfunkce.

Dovolím si poznamenat, že již vzhledem k výše uvedenému výkladu o tom, kdy je vhodné využít služeb forenzní psychologie a v užším smyslu profilování je na místě dojít k závěru, že profilování v našem prostředí nenalezne tak širokého užití a neposkytne tolik dat pro vědecké zkoumání. Důvod je poměrně prozaický, v České republice se jednoduše nevyskytuje taková četnost uvedené kriminality, tedy kriminality splňující jak kritérium vhodnosti metod

⁹ Tamtéž.

¹⁰ ČÍRTKOVÁ, L. Forenzní psychologie. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2009, s. 295.

¹¹ ČÍRTKOVÁ, L. Současné trendy v kriminalistické psychologii. *Kriminalistika* 2008, č. 10-13.

¹² MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. 2. vydání. C. H. Beck, Praha, 2004, s. 63.

¹³ Tamtéž, s. 62-65.

profilování ve vztahu ke konkrétním trestným činům, tak i například toho, že se jedná o kriminalitu s neznámým pachatelem či trestnou činností v sérii. Tyto důvody jsou zároveň podkladem pro konstatování, že není zcela ekonomické vytvářet v našem prostředí výzkumná centra zabývající se problematikou profilování podobně jako v již zmíněném Liverpoolu nebo pod taktovkou FBI. Ve spojení s tímto může vyvstávat i otázka, zda máme dostatek teoreticky i prakticky proškolených odborníků zabývajících se profilováním tak, aby tento podpůrný postup dosahoval vyšší úrovně efektivity.¹⁴

4. PODOBA PSYCHOLOGICKÉHO PROFILU

Výše jsem se zabýval základním vymezením pojmu profilování, právním rámcem, v jakém je možné k němu přistoupit a následně i jeho vhodností v kontextu různých aspektů kriminality. Otázkou pro tuto kapitolu je, jak má vlastně takový profil vypadat, či podle jakých základních pravidel by měl být sestavován.

V jedné ze studií¹⁵ zabývajících se profilováním byly shrnuty 3 základní okruhy, ze kterých se vychází při sestavování profilu:

1) zjištění *co* se stran činu odehrálo

- profil je vytvářen na základě materiálu shromážděného na místě činu, a proto je nutné, aby byl tento materiál co nejúplnější. V rámci prvního kroku jsou tedy analyzovány např. fotografie místa činu, data vztahující se k jeho širšímu lokačnímu kontextu (etnické složení sousedství a jiná sociální data), znalecké posudky (např. ve vztahu k ohledání těla), informace k oběti, čas spáchání činu, jeho chronologie, místo či výpovědi svědků.

2) dále se posuzuje *proč* byl spáchán

- v druhém kroku profilovač vychází z podkladů analyzovaných v kroku prvním, ale už se nezaměřuje na tyto vnější fakta činu, nýbrž se snaží odhadnout vnitřní prožívání pachatele, jeho motivaci k činu a specifika této osoby (jako jeho psychologické charakteristiky).

3) Odhad, *kdo* čin spáchal

- Předchozí dva kroky ústí do odhadu s různou mírou pravděpodobnosti ohledně toho, kdo spáchal daný čin. Základní premisou profilování je, že pokud je známo „co“ a „proč“, tak odpověď na otázku „kdo“ spáchal čin bude následovat. Nejedná se však běžně o přesně určenou osobu pachatele. Ve třetím kroku je dovozován jeho obecný obraz stran jeho povolání, společenské vrstvy, etnika a různých psychologických charakteristik.¹⁶

Neexistuje přitom žádná jedna podoba profilu, neboť ta je vždy výsledkem obsahových okolností daného případu. Odborník (profilovač) by měl v první řadě důkladně prostudovat spisovou dokumentaci, přičemž svým postupem by měl dbát zejména toho, aby při vytváření

¹⁴ Tímto se samozřejmě nesnažíme shazovat „domácí experty“, nicméně jako možný závěr výše zmíněné úvahy se zdá tato poznámka jako vhodná.

¹⁵ Pinizzotto, A.J. Forensic Psychology: Criminal Personality Profiling. In: *Journal of Police Science and Administration* 1984 (12) č. 1, s. 32-40.

¹⁶ ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2009, s. 384-386.

profilu postupoval směrem od nashromážděných důkazů přes různé teoretické modely a koncepce k závěrům výše popsaným ve 3 základních krocích. Uvedené je velmi důležité z toho důvodu, že odborník do své práce v této oblasti vnáší značnou dávku vlastních praktických zkušeností a důvtipu. Jinak vyjádřeno metody profilování nejsou zcela exaktní v přísnějším smyslu tohoto termínu, tedy nejedná se o subsumpci konkrétních dat do rovnice, ze které vyjde vždy stejný výsledek. Mohlo by tedy být jednoduché nechat se unést elegantně se zdající teorií, která se ovšem pohledem důkazního materiálu vyznačuje množstvím mezer. Jak ukázu níže, je volba metod mnohdy právě intuitivních, založených na osobních zkušenostech profilovače, diskutabilní.

Jedním z vodítek či zdrojů informací pro daného experta mohou být i mezinárodní databáze typu VICLAS. V tomto konkrétním případě se jedná o databázi, jejímž autorem je kanadská policie, přičemž je k dispozici i policii v České republice. Pro orientaci v ní je používán strukturovaný dotazník, jímž se vkládají do počítačového programu data o relevantních případech (zejména se jedná o sériové činy násilného a sexuálního charakteru). Zadání každého případu umožňuje v databázi vyhledávat případné podobnosti a propojení na jiné delikty, přičemž v tomto směru je podchyčováno chování, rukopis i kriminální zvyklosti pachatele.¹⁷

Výsledný profil může obsahovat zejména následující údaje:

- 1) pravděpodobné pohlaví pachatele a jeho přibližný věk,
- 2) rodinný stav a orientační odhad sociálních vazeb,
- 3) dosažené vzdělání a předpokládanou úroveň rozumových schopností,
- 4) pravděpodobné zaměstnání či alespoň profesionální zaměření,
- 5) relativně stabilní, pro okolí zřetelné projevy chování,
- 6) úroveň sexuální zralosti, případně deviaci v této oblasti,
- 7) kriminální minulost,
- 8) odhad bydliště ve vztahu k místu činu,
- 9) pravděpodobnou reakci na vyšetřování,
- 10) pravděpodobnost opakování deliktu.¹⁸

5. UŽÍVANÉ METODY A PRODUKTIVNOST PSYCHOLOGICKÉHO PROFILOVÁNÍ

Profilování, jak bylo obecně popsáno výše, není jednotnou standardizovanou metodou. Přesto, že se v poslední době začíná projevovat silnější tendence k užívání statistických přístupů k profilování, což této technice dodává poněkud exaktnější povahu, chybí hlubší syntéza četných metodik, terminologie a opakujících se poznatků z výzkumu v rámci OP. Takové utřídění psychologického profilování se přitom jeví jako nezbytné v oboru, který má potenciálně zásadní praktické důsledky a jehož aspirací je stát se skutečnou vědecky podloženou praxí.¹⁹ Mimo jiné i tyto skutečnosti vedly k provedení rozsáhlé meta analytické studie profilování, v níž byly podrobeny analýze rozličné zdroje (knihy, články, kapitoly knih atd.) vydané k tématu od roku 1976 do roku 2016. Ve výsledku se jednalo o 426 analyzovaných

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž, s. 386.

¹⁹ FARRINGTON, D. P. & LAMBERT, S. (2000). Statistical approaches to offender profiling. In D. V. Canter & L. J. Alison (Eds.), *Profiling property crimes* (pp. 233–274). Aldershot, England: Ashgate Publishing.

publikací. Z hlediska metod užitých k profilování bylo zjištěno, že poměrně velká část autorů daných profilů užívala spíše subjektivní zkušenosti, intuici a kvalifikované odhady. Ve více než polovině publikací nebylo k vytvoření profilů užito žádné statistické analýzy a pouze ve 26 % bylo užito pokročilých statistických postupů.

Z hlediska přesnosti profilování je možné odkázat na několik studií, kdy v jedné bylo zjištěno, že profilování přímo pomohlo identifikovat podezřelého jen v 17 % případů. V jiné studii bylo obdobně zjištěno, že jen ve 14 % případů podle policejních orgánů napomohlo vyřešit daný případ (resp. významně napomoci vyšetřování). Vyššího procenta bylo dosaženo v průzkumu mezi policisty v Kanadě, kdy 40 % z nich uvedlo, že profilování přímo pomohlo vyřešit daný případ. Výsledky známé studie „*Coals to Newcastle*“ ukázaly, že předpovědi profilovačů byly přesné přibližně v 66 % případů. Profily však vedly k zatčení pouze v 5 ze 184 případů. Jinak řečeno, při použití profilů v terénu byla úspěšnost pouhých 2,7 %.²⁰

Jeden experiment ovšem ukázal, že když bylo při vytváření profilů důkladně užito statistických metod, měl policejní sbor využívající tohoto typu profilování o více než 260 % více zdárně vyřešených případů krádeže vloupáním oproti sboru, který je nevyužíval.²¹

ZÁVĚR

Pro správné využití metody profilování v rámci trestního řízení je především třeba poněkud upřesnit představy OČTŘ, o tom, čím tato metoda je a čím není. Jak jsem již uvedl, v případě moderní podoby profilování se jedná o poměrně mladou oblast, a to zejména z hlediska vědeckého výzkumu. Přesto, že tento postup stále v očích mnohých nedosahuje řekněme exaktně-vědecké úrovně, nelze ho zároveň označit za zcela neúčinný či nespolehlivý. Z empirických studií sice nevyplývá závratné procento případů, kdy závěry vyplynulé z profilování vedly přímo k dopadení pachatele. V jedné z výše citovaných empirických studií provedených ve Velké Británii bylo zjištěno, že profil vedl přímo k identifikaci pachatele pouze v 2,7 % případů, v obdobném výzkumu v rámci USA byla tato hodnota vyšší, na úrovni 8 %.²² Uvedené výsledky studií mohou vyplývat mj. i z využívání nedostatečně vědecky prověřených metod. Ostatně jedna z prezentovaných meta-analýz upozornila i na skutečnost, že jsou při profilování často užívány právě spíše subjektivní intuice a zkušenosti profilovačů, místo statistických metod, což je možná na škodu. Samozřejmě síla forenzně psychologických služeb a konkrétně i profilování netkví v tom, že by na jejich bedrech mělo stát celé vyšetřování. Tím pádem ani v tom, že by snad profilování mělo OČTŘ dovést k jednoznačné identifikaci pachatele. Jeho hodnota je uložena ve skutečnosti, že experti stojící mimo vyšetřování mohou napomoci hlubšímu pochopení případu i z jinak možná netradičních úhlů pohledu, což následně vede i k vhodnější volbě dalších kriminalistických postupů či zaměření pozornosti vyšetřování správným směrem.

²⁰ FOX, B. H. Is Criminal Profiling Dead? Should It Be? *Psychology Today* [online]. 2021. [cit. 15. 12. 2021].

²¹ FOX, B. H., FARRINGTON, D. P. An Experimental Evaluation on the Utility of Burglary Profiles Applied in Active Police Investigations. *Criminal Justice and Behavior*. 2015;42(2):156-175.

²² DRBOHLAV, Andrej. Psychologie sériových vrahů. 200 skutečných případů brutálních činů brutálních sériových vrahů současnosti. 1. vyd. Praha: Grada, 2013, s. 21.

Literatura

BARTOL, C. R. *Introduction to forensic Psychology: Research and Application*. 5. vydání. SAGE Publications, Inc., 2019. 1235 s.

ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2009, s. 384–386.

ČÍRTKOVÁ, L. Současné trendy v kriminalistické psychologii. *Kriminalistika* 2008, č. 10–13.

FARRINGTON, D. P. & LAMBERT, S. (2000). Statistical approaches to offender profiling. In D. V. Canter & L. J. Alison (Eds.), *Profiling property crimes* (pp. 233–274). Aldershot, England: Ashgate Publishing.

FOX, B. H. Is Criminal Profiling Dead? Should It Be?. *Psychology Today* [online]. 2021. Dostupné z: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/real-criminal-minds/201904/is-criminal-profiling-dead-should-it-be>

FOX, B. H., FARRINGTON, D. P. An Experimental Evaluation on the Utility of Burglary Profiles Applied in Active Police Investigations. *Criminal Justice and Behavior*. 2015;42(2):156-175. doi:10.1177/0093854814548446

MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. 2. vydání. C. H. Beck, Praha, 2004. 606 s. ISBN 8071798789.

PINIZZOTTO, A.J. Forensic Psychology: Criminal Personality Profiling. In: *Journal of Police Science and Administration* 1984 (12) č. 1, s. 32–40.

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I.: Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009. [online].

Kontakt

Mgr. Tomáš Pliska

Asistent soudce Nejvyššího soudu

Doktorand katedry trestního práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita

432695@mail.muni.cz

VYUŽITIE INFORMÁCIÍ ZÍSKANÝCH VÝSLUCHOM ANONYMNÉHO SVEDKA V TRESTNOM KONANÍ

THE USE OF INFORMATION OBTAINED BY QUESTIONING AN ANONYMOUS WITNESS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Peter Polák

Abstrakt

Jedným z problémov, s ktorým sa trestno-procesná prax stretáva v súvislosti so zadovažovaním informácií, ktoré majú procesnú hodnotu dôkazov, je prípustnosť informácií získaných výsluchom anonymného svedka, teda svedka, ktorého totožnosť sa z dôvodov jeho ochrany utajuje. K uvedenému problému sa vyjadruje právna teória, aplikačná prax a aj judikatúra súdov. Príspevok tieto vyjadrenia analyzuje a zovšeobecňuje.

Kľúčové slová

výsluch svedka, výsluch anonymného svedka, prípustnosť dôkazov získaných výsluchom anonymného svedka

Abstract

One of the problems encountered in criminal procedural practice in connection with the admission of information having the procedural value of evidence is the admissibility of information obtained by questioning an anonymous witness, i.e. a witness whose identity is kept secret for reasons of his protection. Legal theory, application practice and case-law have all commented on this issue. The paper analyses and generalises these statements.

Keywords

examination of a witness, examination of an anonymous witness, admissibility of evidence obtained by examination of an anonymous witness

Úvod

Úlohou orgánov činných v trestnom konaní, súdov a iných subjektov trestného konania je zistiť, či bol spáchaný trestný čin, ak áno, zistiť jeho páchatel'a, uložiť mu spravodlivý trest alebo ochranné opatrenie podľa zákona, ako aj zabezpečiť vykonanie uložených sankcií. Takto vymedzený účel trestného konania, prípadne jeho častí, nie je možné dosiahnuť bez vykonania dokazovania. Samotné dokazovanie je vlastne zákonom upravený postup orgánov činných v trestnom konaní, súdov a iných subjektov trestného konania, ktorý smeruje k vyhľadaniu, zabezpečeniu, vykonaniu a k zhodnoteniu informácií dôležitých pre poznanie skutkových okolností významných pre rozhodnutie o vine a treste, ako aj pre postup v trestnom konaní.¹ Za účelom zadovaženia takýchto informácií poskytuje Trestný poriadok celý rad procesných inštitútov, medzi ktoré patria aj dôkazné prostriedky. Medzi najčastejšie používaný dôkazný prostriedok, ktorý prináša do trestného konania relevantné zákonným spôsobom získané

¹ Porovnaj Ivor, J., Záhora, J. Repetitórium trestného práva, Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 174.

informácie vo forme výpovede svedka, je výsluch svedka. V aplikačnej praxi orgánov činných v trestnom konaní a súdov sa možno stretnúť s problémom, či informácie získané výsluchom anonymného svedka, teda svedka, ktorého totožnosť sa z dôvodov jeho ochrany utajuje, sú prípustné, a to najmä z pohľadu práva na spravodlivý proces. K uvedeným problémom sa vyjadruje právna teória, aplikačná prax a aj judikatúra súdov. Príspevok sa snaží tieto vyjadrenia analyzovať, syntetizovať a zovšeobecniť.

1. Základný právny rámec zadováženia informácií výsluchom anonymného svedka

Osobitnými spôsobmi zákonného získania informácií dôležitých pre trestné konanie, podstatu ktorých tvorí výsluch anonymného svedka, a ktoré sú okrem národnej právnej úpravy právne limitované aj kritériami vyplývajúcimi zo zmluvných dokumentov a právnych aktov (judikatúry) Európskej únie a Rady Európy, sú aj **výsluch utajovaného (chráneného) svedka**, ako aj **výsluch agenta ako svedka**. Ide najmä o tie prípady, keď je treba z dôvodu zabezpečenia osobnej bezpečnosti takýchto svedkov, prípadne ich príbuzných, utajiť ich identitu najmä pred osobami, ktoré usvedčujú z trestnej činnosti, prípadne ich obhajcami. Je nepochybné, že problematiku použitia agenta ako svedka, ako aj ochrany svedka, je potrebné riešiť veľmi dôsledne a harmonizovať s tým súvisiacu legislatívu vo všetkých zainteresovaných štátoch v rámci regionálnych a globálnych integračných zoskupení, či medzinárodných organizácií. Jednoznačný právny rámec pre efektívne použitie agenta v trestnom konaní, ako aj pevné garancie v otázkach bezpečnej ochrany svedkov a ich rodinných príslušníkov, sú kľúčové aj z hľadiska zainteresovania verejnosti na účasti v boji s organizovanou kriminalitou. Zásadný problém, ktorý však pri napĺňaní tejto požiadavky existuje, je skutočnosť, že právna úprava použitia agenta ako svedka v trestnom konaní a právna úprava ochrany svedkov a jej aplikácia musí byť nielen efektívna, aby splnila účel, ale musí byť aj v súlade s požiadavkami zabezpečenia spravodlivého procesu (fair trial), formulovanými a akceptovanými v našich teritoriálnych podmienkach predovšetkým európskymi integračnými zoskupeniami, ktoré vytvárajú pre túto oblasť právnej úpravy a jej aplikáciu určité mantinely. Pre aplikačnú prax v tejto oblasti je okrem už spomínanej národnej úpravy dôležitá najmä judikatúra Európskeho súdu v Strasburgu.

Ak ide o prvý spôsob získania informácií výsluchom svedka, ktorého identita sa utajuje, teda výsluch utajovaného (chráneného) svedka, tak národná úprava Slovenskej republiky vytvára právny rámec pre dva základné postupy získavania informácií výsluchom svedka, totožnosť ktorého je utajená. Podstatu jedného postupu tvorí anonymita osoby svedka pri procesných úkonoch, tak že je utajená jeho totožnosť a podoba (utajovaný svedok) a podstatu druhého postupu zase tvorí zaradenie svedka, prípadne aj iných osôb (napr. najbližších príbuzných svedka) do špeciálneho programu ochrany svedka, v rámci ktorého sa jemu a prípadne aj jeho najbližším príbuzným poskytuje dlhodobá a komplexná ochrana počas trestného konania a aj po ňom (ohrozený a chránený svedok). Tieto dve možnosti utajenia svedka sú upravené jednak v Trestnom poriadku a jednak v osobitnom právnom predpise.²

² Trestno-procesná ochrana svedka v Slovenskej republike je obsiahnutá v ustanoveniach § 136 ods. 1, § 136 ods. 2, § 136 ods. 5, § 134 ods. 1, § 134 ods. 2, § 134 ods. 3 § 139 Trestného poriadku. Osobitné pravidlá o vykonávaní výsluchu svedka na hlavnom pojednávaní súvisiace s ochranou svedka sú obsiahnuté v ustanoveniach § 261, ods. 2, veta prvá; § 262, § 262a, § 270 ods. 2 a § 273 Trestného poriadku. Osobitným právnym predpisom upravujúcim ochranu svedka v podmienkach Slovenskej republiky je zákon č. 256/1998 Z. z. o ochrane svedka a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení neskorších predpisov - pozn. autora.

Možností utajenia totožnosti svedka podľa Trestného poriadku je viacero. Základným ustanovením Trestného poriadku, ktoré upravuje jednotlivé spôsoby utajenia totožnosti svedka za účelom jeho ochrany je ustanovenie § 136 Trestného poriadku. Podľa ustanovenia § 136 ods. 1 Trestného poriadku „ak je dôvodná obava, že svedok alebo jemu blízka osoba sú pre uvedenie bydliska svedka ohrození, môže sa svedkovi povoliť, aby namiesto bydliska uviedol pracovisko alebo inú adresu, na ktorú sa mu môže doručiť predvolanie.“ Utajenie sa týka výlučne údajov o jeho bydlisku, ktoré sa do zápisnice o výsluchu svedka neuvedú.. Postup podľa tohto ustanovenia poskytuje svedkovi menej intenzívny stupeň ochrany. Použitie takého postupu predpokladá menej závažné ohrozenie svedka alebo jemu blízkej osoby zo strany osôb, pred ktorými sa dané údaje utajujú. Z formulácie § 136 ods. 1 Trestného poriadku vyplýva, že v ňom predpokladaný postup je možný len na základe predchádzajúcej žiadosti svedka, ako aj to, že na takýto postup je treba súhlas, ktorý v prípravnom konaní môže dať prokurátor a v konaní na súde predseda senátu, respektíve samosudca (§ 136 ods. 4 Trestného poriadku).

Ďalší spôsob utajenia údajov o totožnosti svedka je upravený v ustanovení § 136 ods. 2 Trestného poriadku. Podľa tohto ustanovenia „ak je dôvodná obava, že oznámením totožnosti, bydliska, prípadne miesta pobytu svedka je ohrozený jeho život, zdravie, telesná integrita, alebo ak také nebezpečenstvo hrozí jemu blízkej osobe, môže sa svedkovi povoliť, aby neuvádzal údaje o svojej osobe. Na hlavnom pojednávaní však musí uviesť, ako sa oboznámil so skutočnosťami, o ktorých vypovedal. Materiály, ktoré umožňujú zistenie totožnosti takého svedka, sa ukladajú na prokuratúre a v konaní pred súdom u predsedu senátu. Do spisu sa zakladajú len vtedy, ak ohrozenie pominie. Aj takému svedkovi v prípade potreby možno položiť otázky o okolnostiach, ktoré sa týkajú jeho hodnovernosti, a tiež otázky týkajúce sa jeho vzťahu k obvinenému alebo poškodenému.“ Ako je z dikcie tohto ustanovenia zrejmé, postup podľa neho svojou povahou oveľa viac zasahuje do obvyklého spôsobu trestného konania a to hlavne do práva obvineného na efektívnu obhajobu, pretože sa svedkovi umožňuje utajiť údaje o svojej osobe. Dikcia „môže sa svedkovi povoliť“, takisto ako v prípade postupu podľa § 136 ods. 1 Trestného poriadku, predpokladá vydanie, respektíve odopretie, súhlasu na takýto postup prokurátorom v prípravnom konaní, alebo predsedom senátu (samosudcom), a to výlučne len na základe žiadosti svedka (§ 136 ods. 4 Trestného poriadku).

Špeciálny spôsob utajenia údajov o totožnosti svedka, a tým aj špeciálny spôsob ochrany svedka, v porovnaní s § 136 ods. 1 a 2 Trestného poriadku predstavuje postup podľa ustanovenia § 136 ods. 5 Trestného poriadku. Podľa tohto ustanovenia „možno pri odhaľovaní zločinov, korupcie, trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa alebo trestného činu legalizácie výnosu z trestnej činnosti výnimočne pri svedkovi použiť primerane ustanovenie § 117 ods. 3 Trestného poriadku“. Osobitosť spočíva v tom, že kým podľa ustanovenia § 136 ods. 1 a 2 Trestného poriadku sa môže svedkovi povoliť aby neuvádzal niektoré alebo všetky identifikačné údaje o svojej osobe, v tomto prípade môže svedok uviesť osobné údaje pod legendou, pričom jeho pravé údaje zostanú utajené. Uvedenú skutočnosť možno odvodiť z odkazu na ustanovenie § 117 ods. 3 Trestného poriadku, podľa ktorého „agent koná pod dočasnou alebo trvalou legendou alebo bez legendy, pričom legendou sa rozumie súhrn krycích údajov o osobe agenta, najmä o jeho totožnosti, rodinnom stave, vzdelaní a zamestnaní.“ Ako je vidieť, právna úprava výslovne nepodmieňuje možnosť postupu podľa ustanovenia § 136 ods. 5 Trestného poriadku ohrozením svedka alebo jeho blízkej osoby, ale jeho použitie striktno podmieňuje prípadmi odhaľovania vymenovaných trestných činov. Okrem toho v konaní o týchto trestných činoch povoľuje použiť legendu pri svedkovi len

výnimočne. Trestnými činmi, pri ktorých možno v prípade svedka postupovať podľa ustanovenia § 136 ods. 5 Trestného poriadku sú zločiny (§ 11 Trestného zákona), korupcia (trestné činy uvedené v treťom diely ôsmej hlavy osobitnej časti Trestného zákona, konkrétne ustanovenia § 328 až 336 Trestného zákona), trestný čin zneužívania právomoci verejného činiteľa (§ 326 Trestného zákona) a trestný čin legalizácie výnosu z trestnej činnosti (§ 233 a 234 Trestného zákona). Aj keď sa to v ustanovení § 136 ods. 5 Trestného poriadku výslovne neuvádza, postup podľa tohto ustanovenia bude logicky prichádzať do úvahy vtedy, ak bude reálne existovať intenzívne ohrozenie svedka, alebo jeho blízkej osoby na živote, na zdraví alebo telesnej integrite. Pri odhaľovaní najmä závažných foriem organizovanej trestnej činnosti však možno vážne ohrozenie svedka a jeho blízkych osôb dôvodne predpokladať.

Za osobitný spôsob utajenia totožnosti svedka, vrátane utajenia jeho vzhľadu, je postup podľa § 136 ods. 3 Trestného poriadku. Z uvedeného ustanovenia vyplýva, že pred výsluchom svedka, ktorého totožnosť má zostať utajená, vykoná orgán činný v trestnom konaní a súd podľa potreby najmä zmenu vzhľadu a hlasu svedka, alebo výsluch svedka sa vykoná s využitím technických zariadení, napríklad zariadení určených na prenos zvuku a obrazu.

Použitie jednotlivých spôsobov utajenia totožnosti svedka podľa ustanovení § 136 Trestného poriadku patrí medzi osobitné práva svedka. Toto právo však nie je absolútne. Svedok má právo o postup podľa § 136 ods. 1 a 2 Trestného poriadku žiadať, avšak reálne použitie takého postupu podlieha povoleniu, v prípravnom konaní prokurátorom a v konaní na súde predsedom senátu. O tomto práve by mal byť svedok poučený ešte pred výsluchom, aby sa nezmarila možnosť utajenia údajov o jeho osobe. Malo by to byť ešte pred tým, ako tieto údaje svedok uvedie, a to v neprítomnosti obhajcu obvineného. Taktiež by to malo byť v takom časovom predstihu pred plánovaným vykonaním výsluchu, prípadne iného procesného úkonu so svedkom, aby prokurátor mohol so znalosťou veci podľa § 136 ods. 4 Trestného poriadku dať, prípadne odmietnuť súhlas na postup podľa týchto ustanovení, ak svedok o takýto postup požiada³.

Výsluch svedka v konaní na súde sa na hlavnom pojednávaní, prípadne na verejnom zasadnutí, spravidla vykonáva za prítomnosti obžalovaného. Výnimkou však je skutočnosť, kedy musí predseda senátu (samosudca) urobiť vhodné opatrenia na zaistenie bezpečnosti alebo utajenia totožnosti svedka (napríklad zmena vzhľadu a hlasu svedka alebo využitie technických zariadení na prenos zvuku a obrazu), prípadne vylúči obžalovaného, jeho dôverníkov a verejnosť po dobu jeho výsluchu z pojednávacej miestnosti. Predseda senátu tak urobí vtedy, ak je obava, že svedok v prítomnosti obžalovaného nevyovie pravdu, prípadne ak ide o výsluch svedka, ktorému alebo jeho blízkej osobe z podaného svedectva hrozí ujma na zdraví, smrť alebo iné závažné nebezpečenstvo, ďalej ak ide o výsluch agenta alebo o svedka, ktorého totožnosť musí zostať zo závažných dôvodov utajená. Po návrate do pojednávacej miestnosti musí byť obžalovaný oboznámený s obsahom výpovede svedka, pričom má právo sa k nej vyjadriť aj bez toho, aby sa so svedkom stretol a môže mu aj prostredníctvom predsedu senátu (samosudcu) klásť aj otázky (§ 262 Trestného poriadku). Predseda senátu (samosudca) môže podľa tohto ustanovenia postupovať len v prípade vykonávania výsluchu svedka alebo v prípade výsluchu agenta ako svedka. V prípade vykonávania iných dôkazov podľa tohto

³ Právna úprava predchádzajúceho Trestného poriadku platného do 31. 12. 2005 v ustanovení § 101 ods. 1 priamo ukladala povinnosť orgánom činným v trestnom konaní ešte pred výsluchom poučiť svedka o možnosti postupu podľa ustanovení § 101 ods. 3 až 6, ktoré zaručovali svedkovi obdobnú ochranu, ako ustanovenia § 136 ods. 1 až 4 platného Trestného poriadku. Platný Trestný poriadok takúto povinnosť orgánom činným v trestnom konaní alebo súdu priamo neukladá - pozn. autora.

ustanovenia postupovať nie je možné. Opatrenie predsedu senátu (samosudcu) o vylúčení obžalovaného, jeho dôverníkov alebo aj verejnosti na čas výsluchu takého svedka z pojednávacej miestnosti treba zaznamenať v zápisnici o hlavnom pojednávaní a rovnako aj oboznámenie obžalovaného s obsahom výpovede svedka po jeho návrate do pojednávacej miestnosti. Tieto rozhodnutia robí predseda senátu (samosudca) opatrením, ktoré sa zaznamená do zápisnice o hlavnom pojednávaní. Ak sa niektorá z vylúčených osôb cíti rozhodnutím predsedu senátu (samosudcu) dotknutá na svojich právach, môže žiadať zmenu takého rozhodnutia. O žiadosti rozhodne senát.⁴

Druhý spôsob **získania informácií výsluchom svedka, ktorého identita sa utajuje, je výsluch svedka ako agenta.** Agent je príslušník Policajného zboru alebo príslušník polície iného štátu, ktorý na základe príkazu prokurátora alebo súdu prispieva k odhaľovaniu, zisťovaniu a usvedčovaniu páchatel'ov zločinu, trestných činov korupcie, trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa a trestného činu legalizácie príjmu z trestnej činnosti. Agentom môže byť aj iná osoba ako príslušník Policajného zboru ustanovená prokurátorom na návrh policajta alebo príslušníka Policajného zboru povereného ministrom vnútra, a to v prípade, ak ide o odhaľovanie, zisťovanie a usvedčovanie páchatel'ov korupcie alebo trestných činov terorizmu (§ 10 ods. 19 Trestného poriadku). Ak by sme však chceli definovať agenta v najvšeobecnejšej rovine, potom možno uviesť, že **agent je prostriedkom operatívno-pátracej činnosti (§ 10 ods. 21 Trestného poriadku). Zároveň je však trestno-procesným inštitútom, ktorý je z hľadiska systematiky zaradený medzi prostriedky slúžiace na zabezpečenie informácií dôležitých pre trestné konanie (§ 117 Trestného poriadku). Pre dôslednosť treba ešte vzhľadom na ustanovenie § 119 ods. 2 Trestného poriadku, v ktorom sú exemplatívne vymenované dôkazné prostriedky, uviesť, že agent a ním získané informácie, ako jeden z prostriedkov operatívno-pátracej činnosti, je zároveň aj dôkazným prostriedkom.** Agent zväčša pôsobí v určitom kriminálnom prostredí. V tomto prostredí získava konkrétne informácie, ktoré je možné využiť v samotnom trestnom konaní.

V súčasnej právnej úprave platia pre výsluch agenta v prípravnom konaní i v konaní pred súdom (hlavné pojednávanie a verejné zasadnutie) ustanovenia o výsluchu svedka s dôležitými odchýlkami, ktorých účelom, ako už bolo spomenuté, je zabrániť odhaleniu totožnosti agenta (§ 117 ods. 10 a 11 Trestného poriadku). Je tomu tak preto, že agent bol priamym svedkom trestného činu, prípadne má informácie o spáchanom trestnom čine alebo o jeho páchatel'ovi. Výsluch agenta v rámci trestného konania je možný v dvoch zo štádií trestného konania a to v prípravnom konaní (primerane sa použijú ustanovenia § 127–§ 140 Trestného poriadku) a výnimočne v súdnom konaní na hlavnom pojednávaní a verejnom zasadnutí (primerane sa použijú ustanovenia § 261–§ 267 Trestného poriadku). V rámci prípravného konania je výsluch oprávnený vykonať iba prokurátor. Teda Trestný poriadok nepriznáva právo policajtovi (§ 10 ods. 7 Trestného poriadku) vypočuť agenta ako svedka. V konaní pred súdom výsluch vykoná predseda senátu. V rámci prípravného konania prokurátor vykoná výsluch svedka tak, aby jeho totožnosť nebola odhalená. Môže ho teda vypočuť s použitím technických zariadení určených na záznam zvuku a obrazu alebo s využitím technických zariadení určených na prenos a záznam zvuku a obrazu, teda primerane môže postupovať podľa ustanovenia § 134 ods. 1 Trestného poriadku. Výsluch agenta zákon výnimočne pripúšťa vykonať aj v rámci konania pred súdom. Zákon presne neurčuje, v ktorých formách konania pred súdom je tento výsluch možné uskutočniť. S použitím logického výkladu však pridáme k záveru, že výsluch agenta v konaní

⁴ Porovnaj Minárik, Š. a kol.: Trestný poriadok, Stručný komentár, Bratislava, Iura Edition, 2010, s. 720.

pred súdom je možný na hlavnom pojednávaní alebo verejnom zasadnutí, nakoľko na neverejnom zasadnutí, podľa § 302 Trestného poriadku, sa zúčastňujú všetci členovia senátu a zapisovateľ, účasť iných osôb je vylúčená. Na súde môže byť agent vypočutý pomocou technických zariadení určených na prenos a záznam zvuku a obrazu, (primerane sa použije ustanovenie § 134 ods.1 Trestného poriadku). Ak sa však výsluch pomocou týchto zariadení vykonáva mimo pojednávacej miestnosti, zúčastní sa ho náhradný sudca. Pri výsluchu agenta na súde je tiež možné primerane použiť ustanovenia § 136 Trestného poriadku o utajenom svedkovi. V prvom prípade, ak je dôvodná obava z ohrozenia svedka alebo jemu blízkej osoby, možno svedkovi povoliť, aby namiesto údajov o bydlisku uvádzal svoje pracovisko, alebo inú adresu, na ktorú mu môže byť doručené predvolanie (§ 136 ods. 1 Trestného poriadku). V druhom prípade, ak je dôvodná obava, že pri oznámení totožnosti svedka je ohrozený jeho život alebo takéto nebezpečenstvo hrozí jemu blízkej osobe, možno svedkovi povoliť, aby neuvádzal žiadne údaje o svojej totožnosti (§ 136 ods. 2 Trestného poriadku). No a nakoniec pri odhaľovaní zločinov, korupcie, trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa alebo legalizácie príjmu z trestnej činnosti možno pri svedkovi použiť legendu, teda krycie údaje o jeho osobe (§136 ods. 5 a § 117 ods. 3 Trestného poriadku). Trestný poriadok ďalej pripúšťa pri výsluchu agenta, ako svedka, na súde použiť ustanovenia § 262 Trestného poriadku. V takom prípade predseda senátu urobí vhodné opatrenia, aby totožnosť agenta zostala utajená, prípadne môže vylúčiť obžalovaného, jeho dôverníkov a verejnosť počas výsluchu agenta ako svedka z pojednávacej miestnosti. Po návrate do pojednávacej miestnosti musí byť obžalovaný oboznámený s obsahom výpovede, môže sa k nej vyjadriť i bez toho, aby sa so svedkom - agentom stretol a môže mu prostredníctvom predsedu senátu aj klásť otázky. Druhá alinea tohto ustanovenia je naplnením dvoch zo základných zásad trestného konania a to zásady stíhania len zo zákonných dôvodov a zákonným spôsobom a zásady zabezpečenia práva na obhajobu.

Určitým odchýlkami je upravené aj zabezpečenie účasti agenta za účelom jeho výsluchu v rámci konania pred súdom. Na súdne konanie sa agent predvoláva prostredníctvom Prezídia Policajného zboru. Doručenie predvolania agentovi zabezpečí príslušník Policajného zboru poverený prezidentom Policajného zboru. Ak je agentom iná osoba ako príslušník Policajného zboru alebo príslušník polície iného štátu a súhlasí s tým, aby jeho totožnosť bola odhalená, sa na ďalšie konanie použijú všeobecné ustanovenia o svedkovi podľa § 127 až § 134 Trestného poriadku. Tento postup však prichádza do úvahy, ak takáto osoba splnila úlohy vyplývajúce z postavenia agenta. Teda takýto postup je možný, ak nasadenie agenta bolo už ukončené.

V prípade, že by výpoveď agenta ako svedka v závažných okolnostiach nesúhlasila s výpoveďami obvinených alebo iných svedkov, zákon nepripúšťa možnosť vykonať konfrontáciu s agentom a to ani v prípade, že by tieto rozpory nebolo možné vyjasniť inak (§ 125 ods. 3 Trestného poriadku). Vykonanie konfrontácie s agentom je prípustné len vtedy, ak agent súhlasil s odhalením svojej totožnosti.

Zákon upravuje aj také prípady, ktoré sa týkajú procesného využitia informácií získaných agentom v rámci jeho činnosti, ktoré nesúvisia so skutkom, na ktorý sa vzťahuje príkaz na jeho použitie. Skutočnosti týkajúce sa trestných činov nesúvisiacich s vecou, v ktorej bol agent použitý, sa v inom konaní môžu použiť ako dôkaz iba vtedy, ak ide o zločin, trestné činy korupcie, trestný čin zneužívania právomoci verejného činiteľa alebo trestný čin legalizácie výnosu z trestnej činnosti. V iných prípadoch by použitie takto získaných informácií bolo nezákonné (§ 117 ods. 12 Trestného poriadku).

Utajenie totožnosti agenta a s tým súvisiaca jeho ochrana je zabezpečená aj tým, že písomnosti týkajúce sa použitia agenta sa do spisu založia len vtedy, ak prokurátor v obžalobe navrhne vykonanie dôkazu skutočnosťami zistenými agentom (§ 117 ods. 8 Trestného poriadku).

2. Limity využitia informácií získaných výsluchom anonymného svedka ako dôkazu v trestnom konaní podľa Strasburskej judikatúry

Od počiatkov poskytovania ochrany svedka sa hranicami využitia dôkazov, založených na výpovediach anonymných svedkov v trestnom konaní, začala zaoberať judikatúra Európskeho súdu pre ochranu ľudských práv v Štrasburgu (ďalej len „Súd“), ktorá na základe podnetov zaujala k tomuto problému stanoviská v podobe rozhodnutí v rámci posudzovania súladu využitia takéhoto dôkazu s právom na spravodlivý proces (fair trial) podľa čl. 6 ods. 1 a 3 Dohovoru na ochranu ľudských práv a slobôd (ďalej len „Dohovor“).⁵

Čo sa týka využitia výpovedí anonymných svedkov na usvedčenie páchatel'ov Súd konštatoval, že „v týchto prípadoch ide o obtiažne hľadanie rovnováhy medzi právami obhajoby a právom na spravodlivý proces na jednej strane, právami a záujmami svedkov a poškodených na druhej strane“.⁶ V judikatúre Súdu sa anonymita spomína jednak v súvislosti s náhodnými svedkami, ale predovšetkým v súvislosti s policajnými informátormi a orgánmi polície, konajúcimi ako tajní agenti, alebo ako príslušníci špeciálnych zásahových jednotiek.

V prvých dvoch prípadoch, ktoré Súd riešil, bolo odsúdenie založené výlučne na výpovedi dvoch anonymných informátorov pred políciou a vyšetrojúcim sudcom, ktorý však nepoznal ich totožnosť (KOSTOVSKI v. Holandsko)⁷, respektíve na výpovediach dvoch anonymných svedkýň pred políciou (WINDISCH v. Rakúsko)⁸. Ani v jednom prípade neboli anonymní svedkovia vypočutí na hlavnom pojednávaní. Súd konštatoval porušenie článku 6 ods. 1, ods. 3 písm. d) Dohovoru.⁹ Úvahy Súdu ako keby vôbec nepripúšťali založiť odsúdenie na anonymných svedectvách. Súd v tejto súvislosti v rozsudku WINDISCH v. Rakúsko uviedol: „Ak obhajoba nepozná totožnosť osoby, ktorú chce vypočúvať, nemá prístup k údajom, ktoré by jej umožnili zistiť, či táto osoba nie je zaujatá, nepriateľská alebo nevierohodná. Výpoveď usvedčujúca obvineného môže byť lživá alebo založená na omyle. Obhajoba to nemôže dokázať, ak nedisponuje informáciami, ktoré by jej umožnili preveriť vierohodnosť svedka alebo ho spochybníť. Okrem toho neprítomnosť anonymných osôb na hlavnom pojednávaní zabránila sudcom, ktorí vo veci rozhodovali vo veci samej, pozorovať ich chovanie počas výsluchu a vytvoriť si vlastný názor na ich vierohodnosť. Napriek tomu, že si rozšírenie organizovanej zločinnosti bezpochyby vyžaduje primerané opatrenia, právo na riadny výkon spravodlivosti zaujíma v demokratickej spoločnosti tak významné miesto, že ho nemožno obetovať účelnosti“.¹⁰

⁵ Bližšie o význame judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu pozri Klátik, J.: Vplyv integrácie práva ES a EÚ na vývoj slovenského trestného práva, In : Perspektívy vývoja európskej integrácie – právne aspekty, Zborník z konferencie mladých doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej 20. 9. 2006 v Bratislave, UK v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, Bratislava 2007, s. 134 a 135.

⁶ Repík, B.: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, Praha, 2002, s. 203.

⁷ Rozsudok Kostovski v. Holandsko z 20. 11. 1989, A č. 166.

⁸ Rozsudok Windisch v. Rakúsko z 27. 9. 1990, A č. 186.

⁹ Čl. 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru upravuje právo obvineného „vypočúvať alebo dať vypočuť svedkov proti sebe a dosiahnuť predvolanie a výsluch svedkov vo svoj prospech za rovnakých podmienok, ako svedkov proti sebe“.

¹⁰ Repík, B.: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, Praha, 2002, s. 204.

Podobný postoj, ako v prvých dvoch uvedených prípadoch, zaujal Súd aj v ďalšom prípade LÚDI v. Švajčiarsko.¹¹ Podstata sťažnosti, o ktorej Súd rozhodoval, spočívala v tom, že švajčiarske súdy založili odsúdenie obvineného za obchodovanie s drogami na správe tajného agenta,¹² ktorú podal o trestnej činnosti obvineného a na zápisoch z odpočúvaných telefonických rozhovorov medzi obvineným a agentom, hoci obvinený nemal v konaní možnosť tohto agenta vypočuť alebo dať vypočuť. Švajčiarsky federálny súd v odôvodnení odsudzujúceho rozsudku okrem iného formuloval názor, že „ak uznáme použitie agenta za oprávnený záujem verejnosti z hľadiska čo najefektívnejšieho boja proti obchodovaniu s drogami, potom v trestnom konaní nemožno jednoducho prezrádzať ich totožnosť a vyšetrovacie metódy, lebo inak by bolo ich ďalšie efektívne využitie zväčša nemožné. Zachovanie diskretnosti pri tajných agentoch samo o sebe neporušuje princípy trestného konania alebo ústavného práva. Je úlohou súdu, ktorý hodnotí dôkazy, aby rozhodol akú váhu prisúdi v konkrétnom prípade vyjadreniam tajného agenta, ktorý na súde nevypovedal, keď právne významné skutočnosti sú sporné“.¹³ Súd sa však s takouto argumentáciou švajčiarskeho súdu nestotožnil. Vo svojom rozhodnutí v tejto veci v zásade uviedol, že „výnimky v trestnom konaní nesmú porušovať práva obhajoby. V tomto prípade bol tajným agentom policajt, ktorého funkcia bola známa aj vyšetrovateľovi sudcovi, pričom podľa vonkajšieho vzhľadu, ale nie podľa skutočnej totožnosti, ho poznal aj obvinený, keďže sa s ním päťkrát osobne stretol. V priebehu trestného konania ho však nevypočul ani vyšetrojúci sudca a ani prvostupňový, či odvolací súd, ktoré vo veci konali. Vypočuť agenta a spochybníť jeho vierohodnosť nemala možnosť ani obhajoba. Štandardný postup však bolo možné zachovať, a to spôsobom, ktorý by vzal do úvahy aj oprávnený záujem polície v prípade obchodovania s drogami na zachovaní anonymity ich agenta tak, aby mohol byť chránený a tiež využitý opäť v budúcnosti. Aj keď švajčiarske súdy nevychádzali pri odsúdení obvineného iba z písomných výrokov agenta, tieto hrali významnú úlohu pri zisťovaní skutočností, ktoré viedli k odsúdeniu. Keďže došlo k tak významnému obmedzeniu práv obvineného na obhajobu, bolo konanie proti obvinenému nespravodlivé.“¹⁴ Súd teda nezistil žiadny dôvod, prečo nemohol byť agent vypočutý ako svedok na hlavnom pojednávaní osobne, pri zatajení jeho pravého mena, teda pri utajení jeho pravej totožnosti. Súd tým zároveň naznačil, že švajčiarske súdy nedodržali pri využívaní anonymného svedectva menej reštriktívny postup vo vzťahu k právam obhajoby na spravodlivý proces, čím porušili zásadu subsidiarity.¹⁵

V ďalších rozhodnutiach Súd výslovne pripustil, že „použitie anonymných svedectiev, ako základu pre odsúdenie, nie je vždy nezlučiteľné s Dohovorom.“¹⁶ Tiež z hľadiska Dohovoru treba brať do úvahy práva a záujmy jednotlivých svedkov a poškodených. „Článok 6 Dohovoru nevyžaduje výslovne, aby sa vo všeobecnosti vzali záujmy svedkov a poškodených, povolaných svedčiť, do úvahy. Môže však byť ohrozený ich život sloboda alebo bezpečnosť. A tieto záujmy sú chránené inými ustanoveniami Dohovoru, z ktorých vyplýva povinnosť štátu upraviť svoje trestné konanie tak, aby tieto záujmy neboli ohrozené. Záujmy obhajoby musia

¹¹ Rozsudok LÚDI v. Švajčiarsko z 15. 6. 1992, A č. 238.

¹² Išlo o policajta pôsobiaceho utajeným spôsobom pod zmenenou identitou, teda legendou, v kriminálnom prostredí – pozn. autora.

¹³ Bližšie pozri Babjak, J. : Výsluch svedka z hľadiska práva obvineného na spravodlivý proces (druhá časť), In: Bulletin slovenskej advokácie č. 5/1998, s. 8.

¹⁴ Dto.

¹⁵ Porovnaj aj Repík, B.: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, Praha, 2002, s. 205.

¹⁶ Rozsudok Van Mechelen et al. v. Holandsko z 23. 4. 1997, Recueil III/1997.

byť preto v rovnováhe so záujmami svedkov a poškodených“.¹⁷ Pretože pripustenie anonymných svedectiev oslabuje práva obhajoby a záruky spravodlivého procesu, Súd vyžaduje, aby boli obhajobe poskytnuté určité dodatočné záruky, aby nebola porušená rovnováha medzi záujmami svedkov a zo všeobecného hľadiska záujmy na odhalení a potrestaní páchatel'ov závažných trestných činov na jednej strane a záujmami obhajoby na druhej strane. V tejto súvislosti Súd uznal, že „v takomto prípade článok 6 ods. 1 v spojení s článkom 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru vyžaduje, aby prekážky na ktoré naráža obhajoba boli dostatočne kompenzované určitými zárukami v konaní pred súdom“.¹⁸

Súd taktiež vo svojich rozhodnutiach tieto dodatočné záruky obhajoby definoval. Tieto záruky Súd založil na **princípe subsidiarity, na princípe zákazu výlučného použitia dôkazov založených len na anonymných svedectvách a na princípe existencie vyvažujúcich prvkov (counterbalancing factors), ak sa obžaloba opiera výlučne alebo prevažne o výpovede anonymných svedkov, vrátane silných procesných záruk, umožňujúcich riadne posúdenie spoľahlivosti a vierohodnosti poskytnutého svedectva. Princíp subsidiarity** Súd formuloval v rozsudku VAN MECHELEN et al. v. Holandsko a vyjadril ho takto: „Vzhľadom na mimoriadne miesto, ktoré zaujíma v demokratickej spoločnosti právo na riadny výkon spravodlivosti, musí byť každé opatrenie obmedzujúce práva obhajoby absolútne nevyhnutné. Ak však stačí menej reštriktívne opatrenie, musí byť použité toto menej reštriktívne opatrenie.“¹⁹ Preto v prípade VAN MECHELEN považoval Súd za neprimerané obmedzenie práv obhajoby, keď jedenásť policajtov, označených len číslom, bolo vypočutých na hlavnom pojednávaní vyšetrujúcim sudcom v inej miestnosti, spojenej s pojednávacou miestnosťou len akusticky. Nebolo vysvetlené, prečo napríklad nemohli byť títo svedkovia vypočutí v pojednávacej miestnosti v prestrojení meniacom ich podobu, prípadne aj za použitia technických prostriedkov meniacich ich hlas. Nemožnosť obhajoby a sudcov pozorovať chovanie a reakcie svedkov nemohla byť podľa Súdu kompenzovaná správou vyšetrujúceho sudcu, ktorý overil ich totožnosť a vyslovil svoj názor na ich vierohodnosť.

Podobne Súd formuloval aj **princíp zákazu výlučného použitia dôkazov založených len na anonymných svedectvách**. Urobil tak v rozsudku DOORSON v. Holandsko a v rozsudku VAN MECHELEN v. Holandsko. Podľa Súdu „nie je vylúčené anonymné svedectvo ako základ odsúdenia obvineného. Odsúdenie však nemôže byť založené výlučne alebo v rozhodujúcej miere len na anonymných výpovediach, ale sa musí opierať aj o iné dôkazy. Pritom výpovede svedkov urobené za podmienok, pri ktorých nemohli byť práva obhajoby zaručené v miere, akú Dohovor normálne vyžaduje, sa musia hodnotiť s maximálnou opatrnosťou“. Preto Súd konštatoval porušenie článku 6 Dohovoru v prípade VAN MECHELEN, v ktorom bolo odsúdenie založené takmer výlučne na anonymných výpovediach policajtov. Takýto záver však Súd neurobil v prípade DOORSON v. Holandsko, kde boli súdu k dispozícii tiež iné dôkazy. **O všetky princípy, vrátane tretieho uvedeného princípu (princíp existencie vyvažujúcich prvkov /counterbalancing factors/, ak sa obžaloba opiera výlučne alebo prevažne o výpovede anonymných svedkov, vrátane silných procesných záruk, umožňujúcich riadne posúdenie spoľahlivosti a vierohodnosti poskytnutého svedectva), oprel Súd svoje rozhodnutie vo veci ELLIS, SIMMS a MARTIN v. Veľká Británia, keď svojím rozsudkom z dôvodu neprípustnosti odmietol sťažnosť odsúdených, ktorou namietali porušenie**

¹⁷ Rozsudok Doorson v. Holandsko z 26. 3. 1996.

¹⁸ Rozsudok Van Mechelen et al. v. Holandsko z 23. 4. 1997, Recueil III/1997.

¹⁹ Repík, B.: Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo, Orac, Praha, 2002, s. 204.

svojich práv, keďže boli odsúdení (aj) na základe výpovede anonymných svedkov. Traja britskí mladíci Marcus Ellis, Rodrigo Simms a Nathan Antonio Martin boli na základe viacerých nepriamych dôkazov obžalovaní z vraždy a pokusu vraždy, pretože v januári 2003 ako príslušníci organizovanej zločineckej skupiny pri prestrelke s inou zločineckou skupinou zavraždili dve mladé ženy a ďalšie dve boli ťažko zranené. Ani jedna z obetí nepatrila k jednej alebo k druhej zločineckej skupine. Vzhľadom na charakter prípadu bolo ochotných vypovedať päť svedkov, ale všetci len za podmienky utajenia identity. Výpovede týchto anonymných svedkov boli potom použité pre vydanie odsudzujúceho rozsudku britského súdu. Ako problematické sa ukázalo predovšetkým svedectvo Marka Browna (nejde o pravé meno, ale o krycie meno - pod legendou), ktorý bol napojený na konkurenčnú zločineckú skupinu a preto bol zaujatý proti spomínaným trom obžalovaným. Sudca britského súdu však nakoniec jeho výpoveď pripustil ako použiteľný dôkaz. V rozhodnutí v uvedenej veci Súd konštatoval, že kľúčovým princípom je, aby obhajoba mala efektívnu možnosť spochybniť poskytnuté dôkazy. Pri anonymných svedkoch je vypovedajúci subjekt konfrontovaný osobou obhajcu, ktorý môže preveriť akúkoľvek nejasnosť v jeho výpovedi, pričom jeho reakcie sleduje zároveň sudca, prokurátor, prípadne porota. Rozhodujúcim faktorom pre Súd v tomto prípade bolo, že ako obhajcovia sťažovateľov, tak aj sudca a členovia poroty mali možnosť na základe ich vlastného uváženia posúdiť vierohodnosť poskytnutých svedectiev, vrátane svedectva poskytnutého anonymným svedkom Markom Brownom, nakoľko mali možnosť ho pri výpovedi vidieť i počuť a teda pozorovať jeho správanie počas súdneho procesu. Súd taktiež konštatoval, že britský sudca mal okrem výpovedí anonymných svedkov k dispozícii pri rozhodovaní aj iné dôkazy, ktoré sťažovateľov spájali so spáchanými zločinmi (kúpa vozidla použitého pri prestrelke, záznamy telekomunikačnej prevádzky – jej obsah a lokalizácia). Podľa názoru Súdu britský sudca pri rozhodovaní prípadu postupoval s potrebnou opatrnosťou, uvedomujúc si nevyhnutnosť zabezpečenia príslušných procesných záruk obhajoby a práva na spravodlivý proces pre sťažovateľov. Súd pri rozhodovaní o sťažnosti sťažovateľov poukázal okrem iného na verejný záujem na odhalovaní, usvedčovaní a trestaní páchatel'ov organizovaného zločinu. Zároveň aj v tomto prípade konštatoval, že umožniť svedkom vypovedať pri zachovaní utajenia identity je dôležitým procesným nástrojom v procese stíhania organizovaných zločineckých skupín.²⁰

Záver

Ako už bolo uvedené, v prípadoch využitia informácií získaných výsluchom anonymného svedka ako dôkazu v trestnom konaní spočíva problém v dosiahnutí vyrovnanosti dvoch protichodných záujmov, s ktorými pri zabezpečení efektívnej ochrany svedkov v trestnom konaní treba objektívne počítať. Základom jeho riešenia je, aby aplikačná prax v takýchto prípadoch dodržala procesné postupy akceptujúce **zásadu subsidiarity, zásadu zákazu výlučného použitia dôkazov založených len na anonymných svedectvách a zásadu existencie vyvažujúcich prvkov (counterbalancing factors)**, ak sa obžaloba opiera výlučne alebo prevažne o výpovede anonymných svedkov, vrátane silných procesných záruk umožňujúcich riadne posúdenie spoľahlivosti a vierohodnosti poskytnutého svedectva tak ako boli vysvetlené v predchádzajúcej časti tohto príspevku.²¹

²⁰ Rozsudok Ellis, Simms a Martin v. Veľká Británia 184 (2012) z 25. 4. 2012.

²¹ Porovnaj aj Záhora, J.: Korunný svedok, In: Trestněprávní prostředky boje proti kriminalitě, Sborník příspěvků z mezinárodního semináře, který se konal ve dnech 29. – 31. 3. v Solenici, Policejní akademie ČR, Praha 2006, s. 251.

Literatúra

Babjak, J. Výsluch svedka z hľadiska práva obvineného na spravodlivý proces (druhá časť), In: Bulletin slovenskej advokácie č. 5/1998, s. 7–18.

Ivor, J., Záhora, J. Repetitórium trestného práva. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, ISBN 978-80-571-0322-6, 225 s.

Klátik, J. Vplyv integrácie práva ES a EÚ na vývoj slovenského trestného práva, In : Perspektívy vývoja európskej integrácie – právne aspekty, Zborník z konferencie mladých doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej 20. 9. 2006 v Bratislave, UK v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, Bratislava, 2007, 261 s.

Minárik, Š. a kol. Trestný poriadok, Stručný komentár, Bratislava, Iura Edition, 2010, ISBN 978-80-8078-369-3, 1392 s.

Repík, B. Evropská úmluva o ľudských právach a trestní právo, Orac, Praha, 2002, ISBN 80-86186-199-57-6, 263 s.

Záhora, J. Korunný svedok. In: Trestněprávní prostředky boje proti kriminalitě, Sborník příspěvků z mezinárodního semináře, který se konal ve dnech 29. – 31. 3. v Solenici, Policejní akademie ČR, Praha 2006, ISBN 80-7251-222-6.

Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 23. apríla 1997 vo veci Van Mechelen a ostatní proti Holandsku.

Rozsudok Kostovski v. Holandsko z 20. 11. 1989, A č. 166.

Rozsudok Windisch v. Rakúsko z 27. 9. 1990, A č. 186.

Rozsudok LÚDI v. Švajčiarsko z 15. 6. 1992, A č. 238.

Rozsudok Van Mechelen et al. v. Holandsko z 23. 4. 1997, Recueil III/1997.

Rozsudok Doorson v. Holandsko z 26. 3. 1996.

Rozsudok Ellis, Simms a Martin v. Veľká Británia 184 (2012) z 25. 4. 2012.

Kontakt

prof. JUDr. Peter Polák, PhD.

Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy

Tomašíkova 20

821 02 Bratislava, Slovenská republika

peter.polak@paneurouni.com

VIBRAČNÍ SPEKTROSKOPIE JAKO NÁSTROJ PRO POROVNÁNÍ ORIGINÁLNÍHO LÉČIVA, JEHO GENERIK A PADĚLKŮ

Dita Spálovská, Tomáš Pekárek, Martin Kuchař, Vladimír Setnička

Abstrakt

Podezřelý internetový obchod s přípravky na léčbu erektilní dysfunkce, které patří mezi inhibitory fosfodiesterázy 5. typu, se významně rozrůstá ve většině vyspělých zemích. Tato práce se věnuje porovnání originálního léčiva Cialis obsahující účinnou látku tadalafil, jeho generik dostupných na českém trhu a také tablet Cialis dostupných v podezřelých internetových lékárnách pomocí metod vibrační spektroskopie a statistických metod. Konkrétně byly použity metody infračervené (IR) a Ramanovy spektroskopie pro identifikaci padělaných tablet a pro zjištění použitých účinných látek a excipientů. Kromě toho bylo využito Ramanovo mapování k určení distribuce částic účinné látky a excipientů. Výhodou tohoto komplexního přístupu je možnost jeho využití i pro pokročilou analýzu dalších podezřelých léčivých přípravků.

Klíčová slova

Tadalafil, Cialis, vibrační spektroskopie, Ramanova spektroskopie, Ramanovo mapování

Abstract

The dubious online market in erectile dysfunction treatment products, which belong to the phosphodiesterase type 5 inhibitors, is growing significantly in most developed countries. This paper compares genuine Cialis containing the active pharmaceutical ingredient (API) tadalafil, its generics available on the Czech market and also Cialis tablets available in dubious online pharmacies using the vibrational spectroscopy and statistical methods. Infrared (IR) and Raman spectroscopy were used to identify the counterfeit tablets and to determine the API and excipients used. In addition, Raman mapping was used to determine the API and excipients' distribution. The advantage of this comprehensive approach is that it can also be used for advanced exploration of other dubious medical products.

Keywords

Tadalafil, Cialis, vibrational spectroscopy, Raman spectroscopy, Raman mapping

Úvod

Produkty pro léčbu erektilní dysfunkce jsou dle informací shromážděných Světovou zdravotnickou organizací (World health organization, WHO) a Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) řazeny mezi nejčastěji padělaná léčiva ve vyspělých zemích^{1, 2}. Tyto látky fungují jako inhibitory fosfodiesterázy 5. typu (PDE5) a mezi hlavní zástupce patří Viagra s farmakologicky účinnou látkou (active pharmaceutical ingredient, API) sildenafil citrátem, Cialis s API tadalafilem, Levitra s vardenafilem a Spedra s avanafilem.

Vysoká oblíbenost a také dostupnost padělaných léčiv je spojena s nelegálními online lékárnami, které komukoli nabízí možnost objednání i léků dostupných jinak pouze na lékařský

předpis. Jejich cena bývá navíc mnohdy nižší než v originálních lékárnách. Pokud však porovnáme cenu padělaného léčiva z neregistrované online lékárny a generických léčiv (obsahujících stejné léčivo ve stejném množství se stejnou biologickou účinností jako je tomu u originálního přípravku) dostupných na českém trhu, je často velice podobná. Neznámý původ a tím pádem složení padělaných léčiv však může ohrožovat zdraví uživatelů³. Český Státní ústav pro kontrolu léčiv (SÚKL) se však snaží proti těmto nelegálním lékárnám bojovat jejich monitoringem a také informováním a varováním veřejnosti před nákupem neschválených přípravků a sdílením internetových stránek s nelegálními nabídkami těchto přípravků⁴.

Podle terminologie WHO můžeme rozlišovat léčivé přípravky substandardní, které jsou sice autorizované, ale nesplňují standardy kvality, a přípravky falšované (padělané)⁵. Ty mohou ohrožovat nejen zdraví uživatelů, ale také ekonomiku a národní zdravotní systémy, navíc mohou zapříčinit obecnou nedůvěru v léčiva a také ve farmaceutické společnosti. Systematická analýza podezřelých léčivých přípravků je velice důležitým nástrojem v boji proti nim, stejně jako poučení veřejnosti o nebezpečnosti objednávání léků přes neověřené online lékárny.

Pro účely identifikace a analýzy padělaných léčivých přípravků je organizacemi WHO, americkým Úřadem pro léky a potraviny (Food and drug administration, FDA) a Evropskou agenturou pro léčivé přípravky (European medicines agency, EMA) a národními ústavami pro kontrolu léčiv (v ČR SÚKL) doporučováno mnoho analytických metod⁶. Kromě rozměrové, váhové a vizuální analýzy se jedná například o nukleární magnetickou rezonanci (NMR)⁷, chromatografické metody^{8,9}, rentgenovou práškovou difrakci¹⁰ či vibrační metody infračervené (IR) a Ramanovy spektroskopie¹¹⁻¹³. Vibrační spektroskopie patří mezi metody s největším potenciálem pro analýzu ve farmaceutickém odvětví především pro její spolehlivost, rychlost a žádnou či minimální přípravu vzorku^{14, 15}. Mezi tyto metody patří i pokročilejší metoda Ramanova mapování, která umožňuje detailní analýzu složení tablety a prostorového uspořádání částic¹⁶, což může být v případě padělků léčiv použito k porovnání s originálním léčivem. V kombinaci s vícerozměrnými statistickými metodami navíc můžeme získat dodatečné informace související s výrobními obměnami u jednotlivých padělků^{17, 18}.

V rámci této práce jsme se zaměřili na analýzu padělků léčiva Cialis získaných z podezřelých online lékáren a jejich porovnání s originálním léčivem a také generiky přípravku Cialis dostupných na českém trhu pouze na lékařský předpis. Pro prvotní analýzu byly využity metody IR a Ramanovy spektroskopie, díky kterým byla identifikována API a také hlavní excipienty obsažené v daných tabletách. Následovala analýza pomocí Ramanova mapování v kombinaci s vícerozměrnou statistickou metodou analýzy hlavních komponent (Principal component analysis, PCA), díky čemuž byly identifikovány další excipienty, které se v tabletách vyskytovaly pouze v malém množství. Taktéž byl detailně zmapován řez tablety s cílem zjistit distribuci a velikost částic. Díky tomu byl prostudován trh s padělaným léčivem Cialis v České republice.

Experimentální část

V kamenné lékárně v Praze bylo zakoupeno jedno balení originálního přípravku Cialis a také po jednom balení jeho generik dostupných v ČR – Gerocilan, Rakifre, Tadalafil Accord, Tadalafil Mylan, Tadalafil Teva, Tadilecto a Zenavil. Všechna tato léčiva obsahovala standardní dávku 20 mg API tadalafilu, jejich excipienty se však často lišily. Ačkoli jsou všechna zmíněná léčiva určena v ČR k prodeji pouze na lékařský předpis, existují online lékárny, kde je lze zakoupit i bez něj. Z několika takových podezřelých lékáren bylo objednáno

9 různých balení přípravku Cialis obsahujících taktéž 20 mg tadalafilu, u nichž jsme předpokládali, že se pravděpodobně bude jednat o padělky. Tyto tablety byly v rámci této práce označeny jako padělek A až I. Všechny zakoupené tablety byly nejprve fotograficky zdokumentovány z obou stran s přiloženým forenzním pravítkem, poté byly skladovány při laboratorní teplotě a chráněny před světlem.

Všechny tablety byly dále analyzovány pomocí IR spektrometru s Fourierovou transformací (FT) Nicolet 6700 (Thermo Fisher Scientific, USA) využívajícího techniku zeslabeného úplného odrazu (attenuated total reflection, ATR) a DTGS (deuterovaný triglycin sulfát) detektor. Potah tablet byl odstraněn pomocí skalpelu a jádro tablety bylo rozdrceno pomocí achátové třecí misky s tloučkem na homogenní prášek. Spektra byla zaznamenána akumulací 32 skenů s rozlišením 4 cm^{-1} ve spektrálním rozsahu $4000\text{--}600\text{ cm}^{-1}$ při laboratorní teplotě. Finální spektrum vzniklo jako průměr ze tří jednotlivých měření homogenního prášku.

Ramanova spektra byla získána pomocí spektrometru s FT MultiRAM (Bruker, Německo) vybaveného Nd:YAG laserem s excitační vlnovou délkou 1064 nm a Ge detektorem chlazeným tekutým dusíkem. Výkon laseru na vzorku odpovídal asi 180 mW. Měření prášku probíhalo ve skleněných vialkách akumulací 64 skenů ve spektrální oblasti $4000\text{--}100\text{ cm}^{-1}$, finální spektra byla zprůměrována ze tří jednotlivých měření.

Pro Ramanovo mapování tablet byl využit disperzní inVia reflexní Ramanův mikroskop (Renishaw, Velká Británie) spojený s integrovaným mikroskopem Leica a vybavený CCD detektorem RenCam (Renishaw, Velká Británie), motorizovaným XYZ stolkem a diodovým laserem s excitační vlnovou délkou 785 nm. Každá tableta byla nejprve zatavena do parafinového bloku a poté několikrát řezána pomocí rotačního mikrotomu Leica RM2255 (Leica Biosystems Nussloch GmbH, Německo) s krokem $10\text{ }\mu\text{m}$ pro dosažení zhruba poloviny jádra tablety a co nejhladšího řezu, abychom se vyhnuli možným spektrálním artefaktům. K měření byly použity čočky se zvětšením $50\times$ (0.75 N.A.) k zobrazení co nejmenších částic obsažených ve formulacích a difrakční mřížka s 1200 vrypy na mm. Výkon laseru na vzorku odpovídal zhruba 15 nebo 30 mW (z důvodu vysoké fluorescence tablet B, D, G a E). Spektra byla získána s rozlišením $0,5\text{--}1\text{ cm}^{-1}$ ve spektrálním rozsahu $727\text{--}1812\text{ cm}^{-1}$ s expozičním časem 0,1 s, v oblasti asi $860 \times 550\text{ }\mu\text{m}$, která byla skenována s krokem $4\text{ }\mu\text{m}$. Více než 30 000 spekter bylo nasbíráno během asi hodinového měření jedné oblasti jádra tablety, přičemž u každé tablety byly tímto způsobem změřeny tři různé oblasti. Zpracování dat proběhlo v programu WiRE 4.1 (Renishaw, Velká Británie) a zahrnovalo odstranění kosmického záření spektrálních artefaktů a následnou normalizaci spekter.

Pro vyhodnocení Ramanových map byl využit jeden z nejužívanějších chemometrických algoritmů v zobrazovacích metodách – metoda přímých klasických nejmenších čtverců (direct classical least squares, DCLS)^{17,19}. Pro tuto metodu není nutné provádět kompletní kalibrační proces, stačí použít pouze referenční spektra API a excipientů¹⁷. API a hlavní excipienty byly identifikovány pomocí předchozích analýz IR a Ramanovy spektroskopie. Metoda DCLS následně umožnila tyto API a excipienty přiřazovat pomocí lineární kombinace spekter každému bodu (spektru) v Ramanových mapách tak, aby spektrum co nejvíce odpovídalo danému referenčnímu spektru. Tímto způsobem bylo možné vytvořit Ramanovy mapy tablet s ohledem na prostorové rozlišení komponent a velikost jejich částic.

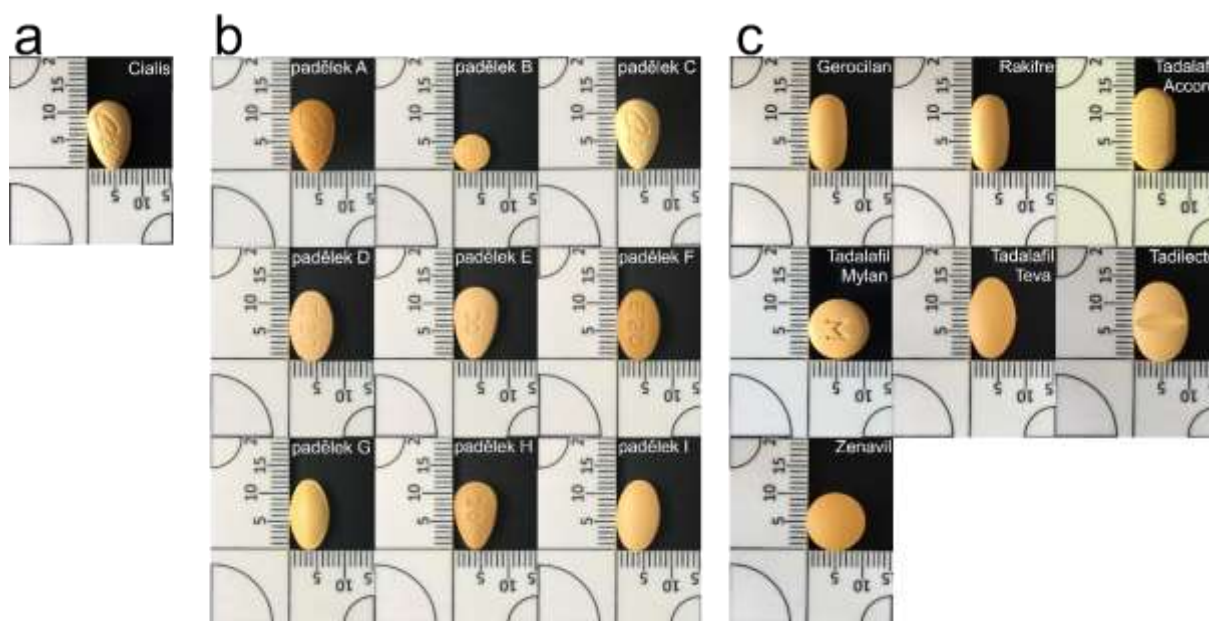
Pro umožnění následné statistické analýzy bylo nutné z důvodu obrovského množství dat z Ramanova mapování extrahovat jednotlivá Ramanova spektra z každé Ramanovy mapy

a snížit jejich množství z celkových asi 30 000 spekter. To bylo provedeno průměrováním vždy stejného množství jednotlivých spekter na výsledných 100 průměrných spekter z jedné Ramanovy mapy pomocí programu SpectraHelper²⁰. Pro každou tabletu bylo tedy výsledkem 300 (3×100) průměrných spekter.

Ke statistickému zpracování výsledných průměrných spekter bylo využito analýzy hlavních komponent (principal component analysis, PCA), což umožnilo ověřit podobnost studovaných tablet. Tato metoda snižuje množství původních proměnných, zatímco zachovává co nejvíce relevantních informací ve formě nových nekorelovaných proměnných – hlavních komponent (principal components, PC) a její vyhodnocení proběhlo pomocí programu The Unscrambler X 10.5.1 (CAMO Software, Norsko).

Výsledky a diskuse

Na základě vizuální analýzy tablet padělků přípravku Cialis a jejich porovnáním s tabletou originálního přípravku Cialis (Obr. 1) byla patrná jistá shoda ve tvaru a ražbě pouze u padělků A a C. Ani tyto padělky však neodpovídaly vzhledu originálu dokonale. Ostatní padělky byly odlišné tvarem, odstínem barvy i ražbou. V porovnání s tabletami generik (Obr. 1, vpravo) se taktéž nepodařilo najít shodu.

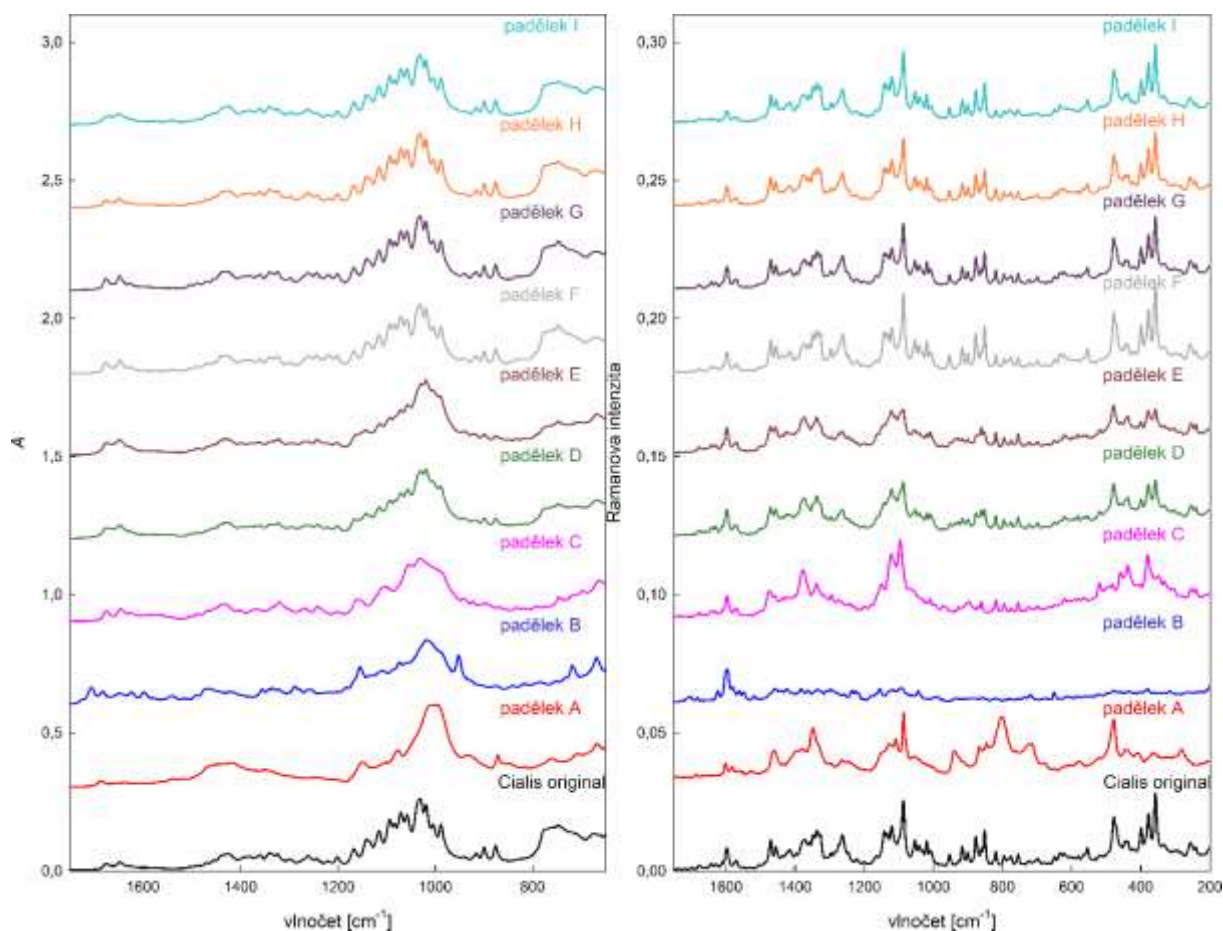

Obr. 1: Porovnání tablet originálního přípravku Cialis (a), jeho padělků (b) a generických přípravků dostupných v ČR (c).

Díky analýze padělaných tablet pomocí metod vibrační spektroskopie (Obr. 2) bylo možné u většiny tablet ověřit, že se skutečně jedná o padělky, jelikož jejich spektra neodpovídala spektru originálního přípravku. Kromě toho bylo také možné ověřit přítomnost API a určit většinu excipientů použitých při jejich výrobě porovnáním se spektry jejich standardů (Tab. 1). Spektra tablet F, G, H a I byla však velmi podobná originálu, jejich složení se od něj lišilo maximálně v jednom excipientu, proto nebylo možné pouze na základě těchto spekter vyvodit, zda se jedná skutečně o padělky. U tablet B a C nebyl tadalafil identifikován jako API, namísto něj byly v tabletách odhaleny látky sildenafil a vardenafil. Z toho důvodu nebyly tyto dvě tablety brány v potaz pro další analýzu pomocí Ramanova mapování.

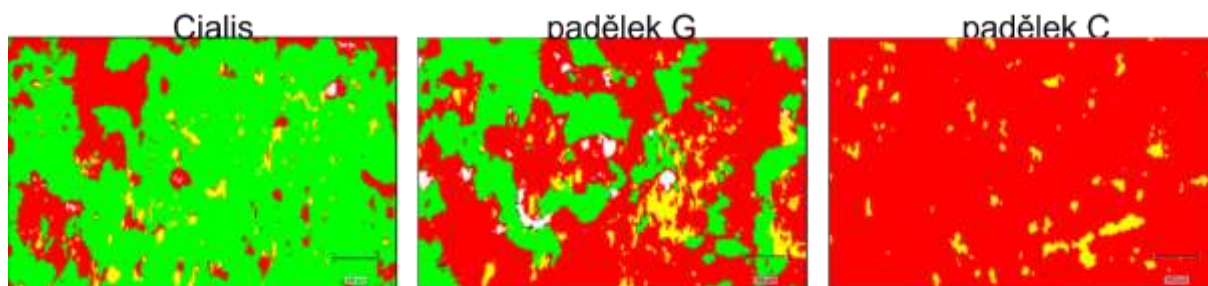
Tab. 1: Složení originálního přípravku Cialis a jeho padělaných tablet A až I. MCC = mikrokrytalická celulóza, HPC = hypromelóza, SLS = dodecylsírán sodný.

	Cialis	A	B	C	D	E	F	G	H	I
tadalafil	x			x	x	x	x	x	x	x
sildenafil		x								
vardenafil			x							
MCC	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
monohydrát laktózy	x		x		x	x	x	x	x	x
HPC	x		x				x	x	x	
kroskarmelóza sodná	x		x		x	x	x	x	x	x
stearát hořečnatý	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
SLS	x		x		x	x	x	x	x	x
škrob		x			x	x				
povidon										x
amberlit					x	x				
CaCO ₃		x			x	x				
neznámá látka		x			x					

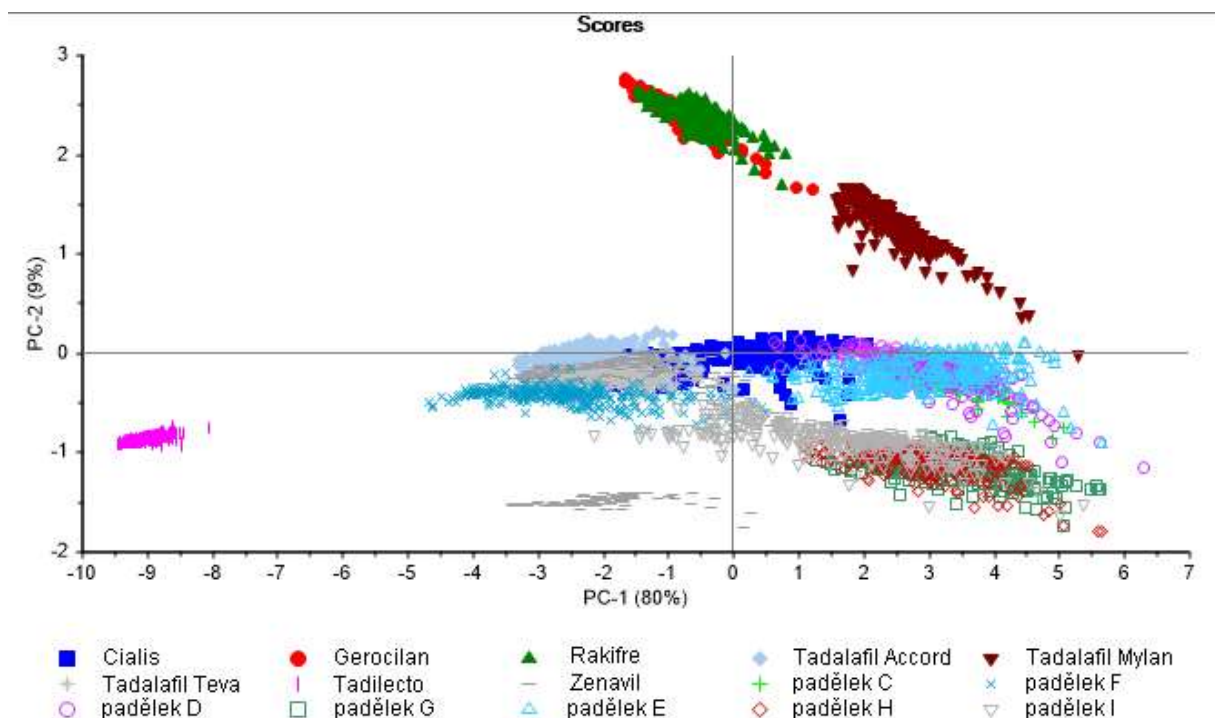
Obr. 2: IR (vlevo) a Ramanova (vpravo) spektra originálního přípravku Cialis a paděleků A, B, C, D, E, F, G, H a I ve spektrálním rozsahu $1750\text{--}600\text{ cm}^{-1}$ (IR) a $1750\text{--}200\text{ cm}^{-1}$ (Raman). Spektra byla pro větší názornost offsetována.

Pro Ramanovo mapování byly vybrány padělané tablety s obsahem tadalafilu, originální přípravek Cialis a jeho generika. Cílem bylo porovnat velikost a distribuci jednotlivých částic, a na základě toho se pokusit rozlišit padělky od originálu a také generik, a to nejprve pouze porovnáním map a následně také pomocí statistické metody. Rozdíly mezi padělkem a originálem byly patrné na první pohled, jelikož prostorová distribuce API a hlavních excipientů (MCC a monohydrátu laktózy) se značně lišila. Jako příklad jsou na Obr. 3 zobrazeny mapy originálního přípravku Cialis, padělek G, který má velice podobné složení jako originál, a padělek C, jehož složení se od originálu liší více. Díky Ramanovu mapování s použitým krokem $4\text{ }\mu\text{m}$ je možné zjistit detailní složení v daném místě tablety, i když se jedná o velmi malé množství látky, které se ve výsledném spektru neprojeví. Proto bylo také v tabletách A, D a E odhaleno malé množství CaCO_3 a v tabletách D a E pak malé množství amberlitu. Jedna neznámá látka, kterou se bohužel zatím nepodařilo identifikovat, byla odhalena v tabletách A a D.

Obr. 3: Ramanovy mapy originálního přípravku Cialis (vlevo), padělku G, který má velice podobné složení jako originál (uprostřed), a padělku C, jehož složení se od originálu liší více (vpravo), pořizené se zvětšení 50× a s krokem 4 μm. Žlutě jsou označena místa s obsahem API tadalafilu, červeně MCC, zeleně monohydrátu laktózy a bíle kroskarmelózy sodné. V mapách se dále nachází velmi malá místa zabarvená modře pro HPC, fialově pro stearát hořečnatý a tyrkysově pro SLS.

Data z Ramanova mapování byla použita pro statistickou metodu PCA, díky které je možné provést spolehlivé porovnání výsledků pro originální Cialis, padělky a generika (Obr. 4). Data vztahující se k originálnímu přípravku jsou patrná v místě spojení všech čtyř kvadrantů. Zřetelně se oddělilo několik shluků, např. Gerocilan a Rakifre ke kladným hodnotám podél PC-2, Tadalafil Mylan ke kladným hodnotám PC-2 i PC-1 a Zenavil k záporným hodnotám obou PC. Nejvíce oddělený byl shluk dat pro Tadilecto, což je dáno obsahem odlišných hlavních excipientů (hypromelóza a mannitol místo MCC a monohydrátu laktózy). Všechny tyto tablety jsou generika, což jasně ukazuje na snahu výrobců generických přípravků odlišit se od originálu. Naopak padělky byly mnohem podobnější originálnímu léčivu, ačkoli jejich shluky byly od originálu taktéž odděleny.

Obr. 4: Graf PCA pro originální přípravek Cialis, jeho generika a padělky C, D, E, F, G, H, I.

Závěr

V rámci této studie jsme se zaměřili na analýzu originálního přípravku na léčbu erektilní dysfunkce Cialis, jeho generik dostupných na českém trhu a také jeho padělků pocházejících z pochybných online lékáren. Padělky byly analyzovány pomocí metod vibrační spektroskopie, konkrétně Ramanovy a IR spektroskopie, a jejich spektra byla poté porovnána se spektry originálního přípravku. Velice podobné originálu se dle spekter jevíly tablety F, G, H a I, naopak tablety A a B dokonce neobsahovaly deklarovanou API tadalafil, proto byly vyloučeny z dalších analýz. U všech tablet byly kromě API určeny také hlavní excipienty. Poté byly tablety originálního přípravku, generik i padělků podrobeny analýze pomocí Ramanova mapování. Díky tomu bylo možné u tablet pozorovat velikost a distribuci částic. Jelikož se všechny podezřelé tablety značně od originálu lišily, bylo ověřeno, že se skutečně jedná o padělky. Kromě toho byla na data Ramanova mapování aplikovaná statistická metoda PCA, která umožnila rozdělit jednotlivé shluky generických a padělaných tablet přípravku Cialis podle jejich odlišných chemických profilů a také úspěšně odlišit originální přípravek od generických i padělaných vzorků přípravku Cialis.

Pomocí rutinní analýzy obvykle není možné odhalit dobře vyrobené padělané léčivé přípravky. Navrhovaná kombinace několika analytických metod spolu se statistickým vyhodnocením je mnohem spolehlivější. Informace získané Ramanovým mapováním jsou navíc důležité nejen pro identifikaci padělku, ale také pro určení distribuce a velikosti částic nebo shluků API a pomocných látek. Navrhovaná kombinace různých metod analýzy pochybných léčivých přípravků zajišťuje komplexní přístup k odhalení maxima informací o vzorcích.

Reference

1. WHO: Global Surveillance and Monitoring System for substandard and falsified medical products. World Health Organization, Geneva 2017.
2. OECD/EUIPO: Trade in Counterfeit Pharmaceutical Products, Illicit Trade. OECD Publishing, Paris 2020.
3. Dégardin K., Roggo Y., Margot P.: J. Pharm. Biomed. Anal. 87, 167 (2014).
4. SÚKL: Nebezpečné léky. <http://www.nebezpecneleky.cz/nakup-na-internetu/internetove-stranky-s-nelegalnimi-nabidkami-neschvalenych>, staženo 9. listopadu 2021.
5. WHO: *Member State mechanism on substandard/spurious/false-labelled/falsified/counterfeit medical products*, in A70/23. 2017: Seventieth world health assembly
6. Sansone A., Cuzin B., Jannini E. A.: Sex. Med. 9, 100437 (2021).
7. Keizers P. H. J., Bakker F., Ferreira J., Wackers P. F. K., van Kollenburg D., van der Aa E., van Beers A.: J. Pharm. Biomed. Anal. 178, 112939 (2020).
8. Abdelshakour M. A., Abdel Salam R. A., Hadad G. M., Abo-ElMatty D. M., Abdel Hameed E. A.: RSC Advances 11, 8055 (2021).
9. Custers D., Canfyn M., Courselle P., De Beer J. O., Apers S., Deconinck E.: Talanta 123, 78 (2014).
10. Maurin J. K., Pluciński F., Mazurek A. P., Fijałek Z.: J. Pharm. Biomed. Anal. 43, 1514 (2007).

11. Singh S., Prasad B., Savaliya A. A., Shah R. P., Gohil V. M., Kaur A.: *TrAC, Trends Anal. Chem.* 28, 13 (2009).
12. Ortiz R. S., Mariotti K. d. C., Fank B., Limberger R. P., Anzanello M. J., Mayorga P.: *Forensic Sci. Int.* 226, 282 (2013).
13. Sacré P.-Y., Deconinck E., De Beer T., Courselle P., Vancauwenberghe R., Chiap P., Crommen J., De Beer J. O.: *J. Pharm. Biomed. Anal.* 53, 445 (2010).
14. Šašić S.: *Pharmaceutical Applications of Raman Spectroscopy*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken 2007.
15. Gilbert A. S., Lancaster R. W., v knize: *Encyclopedia of Spectroscopy and Spectrometry (Third Edition)* (Lindon J. C., Tranter G. E., Koppenaal D. W., eds.), *IR and Raman Spectroscopy, Industrial Applications*, Academic Press, Oxford 2017.
16. Paudel A., Rajjada D., Rantanen J.: *Adv. Drug Delivery Rev.* 89, 3 (2015).
17. Zhang L., Henson M. J., Sekulic S. S.: *Anal. Chim. Acta* 545, 262 (2005).
18. Storey R. A., Ymén I.: *Solid State Characterization of Pharmaceuticals*. Wiley-Blackwell, Hoboken 2011.
19. Rebiere H., Martin M., Ghyselinck C., Bonnet P.-A., Brenier C.: *J. Pharm. Biomed. Anal.* 148, 316 (2018).
20. Čapková-Helešicová T., Pekárek T., Schöngut M., Matějka P.: *J. Pharm. Biomed. Anal.* 168, 113 (2019).

Poděkování

Tato práce byla podpořena Ministerstvem vnitra České republiky (VJ01010043). Částečnou podporu (infrastruktura a přístrojové vybavení) poskytl The Parc a také projekt Specifického vysokoškolského výzkumu – projekt č. A2_FCHI_2021_024.

Kontakt

Ing. Dita Spálovská^{a, b, *}

Ing. Tomáš Pekárek, Ph.D.^b

doc. Ing. Martin Kuchař, Ph.D.^c

prof. Ing. Vladimír Setnička, Ph.D.^a

^a Ústav analytické chemie, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Technická 5, 166 28 Praha 6, Česká republika

^b Zentiva, k.s., U Kabelovny 130, 102 37 Praha 10, Česká republika

^c Laboratoř forenzní analýzy biologicky aktivních látek a Ústav chemie přírodních látek, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Technická 5, 166 28 Praha 6, Česká republika

* Korespondenční autor: dita.spalovska@vscht.cz

HISTORICKÝ VÝVOJ TRASOLOGIE

Jiří Straus¹, František Vavera², Zdeněk Sadílek³, Jana Cízlerová⁴

Abstrakt

Autoři se ve svém příspěvku zabývají stručným, ale systémovým vývojem trasologie, která je nedílnou součástí kriminalistické praktické činnosti. Kriminalistická věda řadí trasologii jako metodu kriminalistické techniky. V příspěvku jsou uvedeni přední světoví vědci, kteří ve své době přispěli k rozvoji trasologie a položili základy vyhledávání, zajišťování, zkoumání a vyhodnocování trasologických stop. V příspěvku je popsán historický vývoj trasologického zkoumání lidského ucha, historický vývoj zkoumání podešví obuvi a pneumatik. V závěru příspěvku se autoři věnují historickému vývoji trasologie na území Česka od počátku 20. století.

Klíčová slova

Trasologie, vývoj trasologie, historie trasologie, trasologická stopa, kriminalistika, vývoj kriminalistiky

Abstract

In this paper, the authors present a brief but systemic summary of the development of trasology, which is an integral part of forensic practical activities. Trasology is classified as one of the methods of forensic techniques within the forensic science system. The paper lists the world's leading scientists who in their time contributed to the development of trasology and laid the foundation for identification, collection, analysis and interpretation of trasological evidence. The authors further focus on the historical development of the trasological analysis of human ear, shoe soles and tires. The last section of this paper is dedicated to the historical development of trasology in the territory of the Czech Republic since the beginning of the 20th century.

Keywords

Trasology, development of trasology, history of trasology, trasological evidence, criminalistics, development of criminalistics

Úvod

Trasologie zaujímala a zaujímá pevné místo mezi ostatními kriminalisticko technickými metodami. Ve výuce kriminalistické techniky, a to na všech stupních vzdělávání, kde se kriminalistika vyučuje, patří trasologie k základním výukovým předmětům (metodám kriminalistiky). K základnímu vybavení každého kriminalistického technika patří trasologické hmoty, rámečky, špachtle a kelímky na zajišťování trasologických stop odléváním, ale i další pomůcky na zajišťování trasologických stop. Praktická moderní část kriminalistiky a její

¹ Prof. PhDr. Jiří Straus, DrSc., Vysoká škola finanční a správní, katedra kriminalistiky a forenzních disciplín.

² Doc. JUDr. František Vavera, Ph.D., LL.M., Fakulta právnická západočeské univerzity v Plzni.

³ JUDr. Zdeněk Sadílek, Ph.D., Vysoká škola finanční a správní, katedra kriminalistiky a forenzních disciplín.

⁴ Ing. et Bc. Jana Cízlerová, Vysoká škola finanční a správní, katedra kriminalistiky a forenzních disciplín.

základní principy jsou poměrně známé. Proto se autoři zaměřili na historický vývoj trasologie a naprvní zakladatele této úspěšné kriminalisticko technické metody.

1. Vývoj trasologie v zahraničí

Stopováním zvěře a zaznamenáváním obrysů stop jak zvířat, tak lidských rukou se lidé zabývali již v pravěku. Pozůstatky těchto součástí pravěké komunikace byly nalezeny v jeskyních a na skalních stěnách v Evropě, Africe, Jižní Africe a v Austrálii.⁵ Postupem času začaly být stopy zvěře v hlíně odlévány za účelem jejich identifikace v rámci myslivecké činnosti.⁶ Tato zkušenost se právě přenesla i do kriminalistické činnosti.⁷ Dlouho před nástupem moderní kriminalistické vědy a začátku využívání trasologických důkazů zanechávala na nezpevněných cestách kola koňských povozů stopy, které tak byly viditelným důkazem jejich průjezdu. Výkladem těchto stop se zabývali jedinci, kteří tak činili z nutnosti a na základě znalostí získávali pozorovatelské dovednosti a nové zkušenosti.⁸ Na počátku byly trasologické stopy v kriminalistice využívány spíše velmi intuitivně.⁹ Z hlediska historického datování však neexistuje přesně stanovený mezník, kdy byla trasologie zavedena do kriminalistické praxe.¹⁰

Pro otázku vnímání a využívání trasologických stop se přelomovým stala díla a práce **Hanse Grosse**. Tento trestní soudce a též univerzitní profesor trestního práva vytvořil první systematický popis praktického využití trasologických stop za účelem identifikace a povýšil výsledky jejich zkoumání na soudem uznávaný důkaz.¹¹ Současně však – vědom si celistvosti kriminalistiky a vázanosti jejích oborů – všechny v dané době známé obory kriminalistiky sloučil a zdůrazňoval význam vybudování přírodovědecko-technického základu pro kriminalistickou práci.¹²

V roce 1893 poprvé vydal systematickou a celistvou publikaci o kriminalistice s názvem „Příručka pro vyšetřující soudce“ („Handbuch für Untersuchungsrichter“), z níž je celá jedna kapitola věnována právě trasologickým stopám. V dané kapitole se Gross zabývá stopami bosých nohou, stopami obuvi, stopami pohybu, chůze a běhu. Část věnovaná vzniku stop za pohybu, chůze a běhu obsahuje dokonce již zmínky o základech biomechanického zkoumání trasologických stop. Tím bylo jasně vymezeno místo a funkce trasologie v systému

⁵ HONORÉ Emannelle a kol. First identification of non-human stencil hands at Wadi Sūra II (Egypt): A morphometric study for new insights into rock art symbolism. *Journal of Archaeological Science* [online]. 2016, č. 2. [cit. 29.12.2020]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/295478921_First_identification_of_non-human_stencil_hands_at_Wadi_Sura_II_Egypt_A_morphometric_study_for_new_insights_into_rock_art_symbolism

⁶ STRAUS, Jiří a kol. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem*. Praha: POLICE HISTORY, 2003. ISBN 80-86477-18-5. S. 109.

⁷ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 78.

⁸ BODZIAK, William J. *Tire Tread and Tire Track Evidence. Recovery and Forensic Examination*. Boca Raton: Taylor & Francis Group, 2008. ISBN 978-0-8493-7247-6. S. IXX.

⁹ STRAUS, Jiří a kol. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem*. Praha: POLICE HISTORY, 2003. ISBN 80-86477-18-5. S. 109.

¹⁰ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 78.

¹¹ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 81.

¹² STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Slovník kriminalistických pojmů a osobností*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-258-5. S. 249–250.

kriminalistické vědy.¹³ Celkově bylo tato Příručka pro vyšetřující soudce dílo natolik přelomové, že bylo postupně doplňováno a sám Gross jej sám vydal celkem šestkrát¹⁴ (celkově vyšla v deseti vydáních). Učebnice byla také přeložena do různých jazyků (bohužel do českého jazyka prozatím ne). Vyšla např. ve francouzštině, španělštině, dánštině, maďarštině, ruštině a japonštině. V roce 1906 byla přeložena do angličtiny (vydáno pod názvem „Criminal Investigation: A Practical Handbook for magistrates, police officers, and lawyers“).¹⁵

Období přelomu 19–20. století a začátek 20. století tak byl v oblasti rozvoje kriminalistiky dobou, kdy byl každý využitelný zveřejněný objev policisty přebírán a uplatňován v praktické kriminalistické činnosti. Trasologie nebyla v tomto směru výjimkou a policisté tak využívali nové informace týkající se nejen stop lidských chodidel nebo obuvi, ale rovněž přejímali i zkušenosti o způsobu jejich zajišťování.¹⁶

2. Historie zkoumání lidského ucha pro kriminalistické účely

Kromě zkoumání stop lidských chodidel a obuvi se dalším objektem, na základě kterého by byla možná identifikace jedince, stalo lidské ucho resp. ušní boltec. Belgický statistik **Lambert Quetelet** dospěl na základě svého výzkumu k závěru, že v populaci neexistují dva stejní jedinci a tudíž se ani nemohou vyskytovat dva jedinci, kteří mají stejný tvar ušního boltce.¹⁷ Tuto teorii publikoval v roce 1835 v díle „Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale“, ve kterém zveřejnil přehled průměrných hodnot sledovaných proměnných na těle člověka. Quetelet společně s AndreMichelem Guerrym přispěl k zavedení statistické techniky do kriminalistiky.¹⁸ Z pohledu kriminalistiky je však důležitý moment, kdy se na Queteletově výzkumu rozhodl založit svou práci policejní úředník Alphonse Bertillon.¹⁹

V roce 1879 uveřejnil **Alphonse Bertillon** první celosvětově využívanou identifikační metodu, antropometrii tzv. Bertillonáž. Tato metoda spočívala ve vytvoření prvního celosvětově využívaného klasifikačního a identifikačního systému v kriminalistice.²⁰ Tento systém byl založen na měření tělesných, vnějších znaků člověka, na jejichž základě mohla být následně provedena případná identifikace.²¹ Bertillon měřil 11 částí těla (na počátku výzkumu jich bylo

¹³ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 81.

¹⁴ STRAUS, Jiří a kol. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem*. Praha: POLICE HISTORY, 2003. ISBN 80-86477-18-5. S. 41–42.

¹⁵ GROSS, Hans, ADAM John a Adam J. COLLYER. *Criminal Investigation: A Practical Handbook for Magistrates, Police Officers, and Lawyers* [online]. Madras: G. Ramasawmy Chetty, 1906. Preface. [cit. 28.1.2021]. Dostupné z: <https://archive.org/details/criminalinvestig00grosuoft/page/n5/mode/2up>

¹⁶ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 81.

¹⁷ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 81.

¹⁸ NOVÁK, J. Kdo „vynalezl“ BMI? Lambert Adolphe Jacques Quételet (1796–1874). *Facultas Nostra Zpravodaj Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni* [online]. 2011, č. 109-109. [cit. 29.12.2020]. Dostupné z:

https://web.lfp.cuni.cz/FacultasNostra/2011/FacultasNostra108_9.pdf

¹⁹ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 81.

²⁰ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Slovník kriminalistických pojmů a osobností*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-258-5. S. 238.

²¹ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 81.

13), o kterých se domníval, že jsou po dobu dospělosti daného jedince relativně neměnné.²² V případě lidského ucha měřil ucho pravé, konkrétně jeho délku a šířku.²³

Mezi lety 1900 a 1940 se výzkumníci z různých zemí zaměřili na zkoumání lidského ucha jako na nástroj určování otcovství. Proto se mnoho v tomto období publikovaných prací věnovalo anatomickému zkoumání uší rodinných příslušníků. Následně se výzkum morfologických znaků ucha po roce 1940 zaměřil pouze na identifikaci osoby.²⁴

Alfred Victor Iannarelli shromáždil v období 1948–1962 sbírku fotografií uší tisíců lidí a na jejím základě vytvořil systém identifikace jedince na základě dvanácti měřených rozměrů částí lidského ucha.²⁵

V roce 1960 publikoval **C. Fields a kol.** studii Ucho novorozence jako identifikační konstanta („The Ear of the Newborn as an Identification Constant“).²⁶ Autor navrhl na základě jedinečnosti tvaru vnějšího ucha systém identifikace novorozenců jako opatření pro zamezení jejich záměny v nemocnicích. V rámci studie bylo vypracováno 206 sad fotografií pravého a levého ucha novorozenců, které byly pořizovány každý den po dobu, kterou novorozenec strávil v porodnici. Z dané studie byl konstatován závěr, že pokud se jednalo o tvar a velikost ucha, žádné děti neměly uši identické. Dále autor vyvodil závěr, že se na uchu nalézají dostatečné množství viditelných identifikačních markantů, na jejichž podkladě lze vizuálně jednoznačně určit identitu novorozence.²⁷

Švýcarský policista **Fritz Hirschi** byl mezi prvními, kteří si uvědomili hodnotu stopy v podobě otisku ucha v souvislosti s možností identifikace pachatele, a to když se v roce 1965 v případě vloupání ve městě Bienne rozhodl věnovat zvláštní pozornost dvěma otiskům ucha, které byly nalezeny na místě činu. Později v téže roce byli zadrženi dva muži při vloupání do jiného objektu. Mechanoskopické stopy odhalily souvislost mezi těmito dvěma případy. Proto byly pořizeny otisky uší obou pachatelů za účelem porovnání se zajištěnými stopami z vloupání v Bienne. Zatímco srovnávací otisky jednoho pachatelů žádnou podobnost nevykazovaly, srovnávací otisky druhého pachatele vykazovaly velkou podobnost se stopami zajištěnými v Bienne.²⁸

V roce 1967 zveřejnil v USA **H.O. Medlin** článek Případ vyřešen díky identifikaci otisku ucha (Earprint Identification Solves Crime). V tomto článku autor popisuje případ, kdy byla při hledání latentních stop otisků prstů na trezoru nalezena stopa v podobě otisku lidského ucha. Stopa byla zajištěna a následně nechal vyšetřovatel u podezřelých osob pořídit otisky uší

²² KONRÁD, Z.; PORADA, V.; STRAUS, J.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika. Teorie, metodologie a metody kriminalistické techniky*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. ISBN 978-80-7380-535-7. S. 24.

²³ STRAUS, Jiří a kol. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem*. Praha: POLICE HISTORY, 2003. ISBN 80-86477-18-5. S. 50.

²⁴ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 82.

²⁵ ROSS, Arun a Abaza AYMAN, Human Ear Recognition. *Computer*. [online]. 2011, č. 11. [cit. 17.1:2021]. Dostupné z: https://www.cse.msu.edu/~rossarun/pubs/RossEarRecognition_IEEECOMP2011.pdf

²⁶ FIELDS C. a kol. The Ear of the Newborn as an Identification Constant. *Obstetrics & Gynecology*. [online]. 1960, č. 16. [cit. 2020-12-29]. Dostupné z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/13822693/>

²⁷ RAK, Roman a Viktor PORADA, Identifikace a verifikace osoby na základě tvaru ucha a jeho otisků. *Soudní inženýrství*. [online]. 2006, č. 5. [cit. 2020-12-30]. Dostupné z: <http://www.sinz.cz/archiv/docs/si-2006-05-255-268.pdf>

²⁸ MEIJERMAN, Lynn a kol. Earprints in Forensic Investigations. *Forensic Science Medicine and Pathology*. [online]. 2005, č. 1. [cit. 2021-01-28]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/225361218_Earprints_in_Forensic_Investigations

přiložením na sklo. Ke zviditelnění otisků byl použit stejný prášek jako u stopy na trezoru. V laboratoři bylo za využití v té době nové publikace zabývající se identifikací osob na základě otisku ucha výše zmíněného Alfreda V. Iannarelliho určeny na zajištěné stopě i srovnávacím materiálu identifikační markanty. Ve vzorku otisků zajištěných od podezřelých osob byl identifikován jeden otisk, který se shodoval s otiskem na trezoru. Tento důkaz prezentovaný u výsledku vedl k přiznání pachatele.²⁹

V pozdějších letech se publikační činností týkající se stop lidských uší nalezených na místě činu a jejich využitelnosti pro identifikaci pachatele zabývali další autoři jako např. Hammer (1986), Dubois (1986), Tanislav (1997), Kennerley (1998), Van der Lugt (1998, 2001), Moenssens (2004).³⁰

Názory autorů na stupeň použitelnosti otisku lidského ucha pro identifikaci pachatele se liší.

Hirschi dospěl na základě svého výzkumu k přesvědčení, že pokud jsou otisky ucha kvalitní, je možné – a to za předpokladu, že je na místě činu nalezeno několik takových otisků nebo otisků ucha levého i pravého – učinit jednoznačné závěry týkající se identifikace pachatele. S tímto názorem původně souhlasil i Van der Lugt, postupně se však přiklonil k závěrům, že důkazní hodnota takových stop může být vyjádřena termíny „s vysokou pravděpodobností“ a „nepravděpodobné, že vznikly jiným jedincem“. Na druhé straně se mezi kritiky jednoznačné důkazní hodnoty těchto stop řadí autoři Egan (1999), Moenssens (1999), Champod (2001). Jako zásadní milník v této otázce je označován případ Marka Dallaghera, který byl obžalován z vraždy a odsouzen byl v roce 1998 na základě důkazního materiálu v podobě otisku ucha. Po objevu DNA byl osvobozen, protože jeho DNA se neshodovala s DNA, která byla později zajištěna z daného otisku ucha z místa činu.³¹

Na poli mezinárodního výzkumu 21. století se tvarem ucha pro identifikační účely v Evropě zabývají vědecko-výzkumné instituce. V Holandsku byl v roce 2001 zahájen mezinárodní projekt **FEARID (Forensic Ear Identification)**. Na tomto projektu spolupracují holandské, britské a italské univerzity společně s kriminalistickými expertízními pracovišti i dalších evropských zemí.³²

3. Vývoj zkoumání stop obuvi a pneumatik

První řádně zdokumentovaný případ odlévání stop obuvi (který byl uznán jako důkaz u soudu) byl zaznamenán až v roce 1814 a to v případě Jean Peirre Valliera, usvědčeného na základě odlitku obuvi pořízeného v okolí míst vražd. V daném roce byl vedoucím tajné pařížské kriminální policie **Eugene Francois Vidocq**. Tento bývalý trestanec, který policii zřejmě „nabídl své služby“ s výhodou uplatnění znalosti poměrů podsvětí, se m.j. podílel na vyšetřování série vražd obchodníků vracejících se za tmy z trhu nacházejícího se mimo město.

²⁹ MEDLIN H.O. Earprint Identification Solves Crime. *Military Police Journal*. [online]. 1967, č. 1. [cit. 2021-01-28]. Dostupné z: <https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p15040coll5/id/2643/rec/1>.

³⁰ MEIJERMAN, Lynn a kol. Earprints in Forensic Investigations. *Forensic Science Medicine and Pathology*. [online]. 2005, č. 1. [cit. 2021-01-28]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/225361218_Earprints_in_Forensic_Investigations.

³¹ MEIJERMAN, Lynn a kol. Earprints in Forensic Investigations. *Forensic Science Medicine and Pathology*. [online]. 2005, č. 1. [cit. 2021-01-28]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/225361218_Earprints_in_Forensic_Investigations.

³² RAK, Roman a Viktor PORADA, Identifikace a verifikace osoby na základě tvaru ucha a jeho otisků. *Soudní inženýrství*. [online]. 2006, č. 5. [cit. 2020-12-30]. Dostupné z: <http://www.sinz.cz/archiv/docs/si-2006-05-255-268.pdf>.

Eugene Vidocq zjistil, že se v okolí míst vražd obchodníků, nacházela stejná a přitom od jiných stop se odlišující stopa osoby, která měla zdeformovanou pravou nohu. Díky charakteristickému handicapu tuto osobu později Vidocq identifikoval jako Jeana Pierra Valliera – člena městské rady a správce tržiště, poblíž kterého se vraždy odehrály. Následně při ohledání místa činu vraždy dalšího obchodníka Vidocq již cíleně hledal a našel onu zvláštní stopu nesoucí znaky handicapu. Protože byla stopa při prvním pokusu o zajištění vyříznutím z půdy zničena, Vidocq přemýšlel, jak by mohl další stopu zafixovat a napadlo ho pořídít její odlitek pomocí sádry. Během následného soudního líčení provedl důkaz odlitek vyhotoveným přímo v soudní síni, který byl vylit ze stopy zanechané v k tomuto účelu donesené hlíně, po které se prošel obžalovaný Vallier. Poté Vidocq soudu předložil k porovnání odlitek zajištěný poblíž místa vraždy. Shoda těchto odlitků přiměla obžalovaného Valliera k doznání.³³

Zajímavý případ, ve kterém trasologické stopy přispěly k nalezení vraha, se odehrál ve 20. letech 20. století. Skotský patolog **Sydney Smith**, který v té době pracoval v Káhiře jako poradce v oboru soudního lékařství, zdokumentoval případ vraždy poštovního doručovatele, který byl zastřelen v poušti. Protože se v okolí místa činu nenalézaly žádné stopy, které by egyptská policie dokázala zajistit, požádal policejní velitel o spolupráci beduínských stopaře, kteří měli v oblasti stopování velké zkušenosti. Díky nim našli tito stopaři stopy sandálů vedoucí od těla oběti k nedalekému místu, kde podle zjištění beduínů muž v sandálech klečel. Dále byla nedaleko objevena nábojnice a stopy lidských chodidel vyskytující se od těla oběti k cestě, na které byly objeveny stopy pneumatik a stopy obuvi několika osob. Tyto stopy policii zavedly k tábořišti šesti vojáků. Následně byl vykonán experiment, při kterém mnoho mužů včetně daných šesti vojáků několikrát přešlo naboso uhlazenou písčitou plochu. Beduini v zanechaných stopách vždy identifikovali stejného muže. Tento důkaz nebyl pro soud dostačující. Obžalovaný byl usvědčen na základě balistického důkazu - Smith dokázal, že nalezená nábojnice byla vystřelena ze zbraně obžalovaného vojáka.³⁴

První pokusy využití elektrostatického náboje v trasologii byly provedeny v roce 1965 v Japonsku. Policista Sancyasu Toma dosáhl vytvoření elektrostatického náboje tím, že třel vlněnou látku o černý celuloidový papír. Tento papír potom položil na místo, na kterém se nalézala stopa, a poté papír opět třel vlněnou látkou. Díky vzniklé statické elektřině došlo k přenosu částic z povrchu na papír, čímž byla stopa zajištěna. V roce 1970 tuto metodu zdokonalil další japonský policista **Kato Masao**, který vytvořil první přístroj na zajišťování stop elektrostatickým snímáním. Tento přístroj fungoval na principu přenosu prachových částic tvořících otisk obuvi na opakovaně používanou desku, ze které tak bylo nutno stopu zajistit fotografováním, případně snímáním na přilnavou fólii. V roce 1981 byl společností Young and Morantz uveden na trh první bezdrátový přístroj pro zajišťování stop elektrostatickým snímáním.³⁵

V roce 1980 vydal kanadský policista **Michael J. Cassidy** publikaci *Footwear Identification*, ve které shrnul dosavadní poznatky týkající se identifikace obuvi, své vlastní zkušenosti coby

³³ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 79–80.

³⁴ STRAUS, Jiří a kol. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem*. Praha: POLICE HISTORY, 2003. ISBN 80-86477-18-5. S. 109–110.

³⁵ BODZIAK, William J. *Footwear Impression Evidence: Detection, Recovery and Examination*. Boca Raton: CRC Press, 2000. ISBN 0-8493-1045-8. S. 101.

policejního vyšetřovatele a poznatky z výzkumu, který prováděl. Publikace se stala významným zdrojem trasologických informací a praktických postupů pro příslušníky policie.³⁶

V roce 2004 byla v laboratořích FBI vytvořena vědecká skupina **Scientific Working Group for Shoeprint and Tire Tread Evidence (SWGTTREAD)**, která má za cíl sjednotit a rozvíjet forenzní analýzu důkazů v podobě stop obuvi a pneumatik.³⁷ SWGTTREAD vytváří trasologické standardy a pokyny pro oblast vyhledávání, dokumentaci, zajištění, zkoumání a porovnávání stop obuvi a pneumatik.³⁸

Významnou osobností současnosti zabývající se trasologií je **William J. Bodziak**, který je znalcem v oblasti trasologických stop (obuvi a pneumatik) v USA. Vydal odborné publikace *Forensic Footwear Evidence* (2017), *Footwear Impression evidence: Detection, Recovery and Examination* (2000) a *Tire Tread and Tire Track Evidence* (2008), ve kterých pro účely vzdělávání shrnul téměř 25 let zkušeností v laboratořích FBI, kde se zkoumáním těchto druhů stop zabýval. Po odchodu od FBI se věnuje vzdělávání a výzkumu v oblasti trasologie.³⁹

Ze současných evropských osobností působících významně také v oblasti trasologie lze uvést **Kjella Carlssona**. Tento švédský expert s více jak 40 lety praxe v Stockholmské policejní laboratoři a Švédské národní kriminalistické laboratoři se po ukončení kariéry u policie věnuje vzdělávání v oblasti vyhledávání a zajišťování stop.⁴⁰ Letité zkušenosti z praxe dále využívá pro vývoj a distribuci produktů pro kriminalistické účely; m.j. vyvinul produkt Mikrosil.⁴¹

4. Vývoj trasologie na území Čech od počátku 20. století

Také na našem území bylo zkoumáno lidské ucho z pohledu možné identifikace člověka. Na začátku 20. století zkoumal tvarové charakteristiky ušního boltce za účelem identifikace pražský ušní lékař **Rochaix Imhofer**. V roce 1906 vydal článek „Význam ušního boltce pro identifikační účely“ („Die Bedeutung der Ohrmüschel für Feststellung der Identität“).⁴² V uvedeném článku prezentoval výzkum více jak 500 uší a určil základní identifikační markanty ušního boltce. V rámci výzkumu Imhofer dospěl k závěru, že zkoumaný vzorek populace obsahoval pouze dva vzorky, které se shodovali ve třech markantech. Proto pro určení identity považuje za dostačující shodnost ve čtyřech markantech.⁴³

³⁶ CASSIDY, Michael J. *Footwear Identification*. Ottawa: Royal Canadian Mounted Police, 1980. ISBN 0-660-10574-8. S. ii.

³⁷ *Tread Forensics*. About Tread Forensics [online]. Tread Forensics. © 2021 [cit. 1.3.2021]. Dostupné z: <https://treadforensics.com/index.php/about>

³⁸ *National Institute of Standard nad Technology*. Footwear & Tire Subcommittee [online]. NIST. 2014 [cit. 1.3.2021]. Dostupné z: <https://www.nist.gov/osac/footwear-tire-subcommittee>

³⁹ BODZIAK, William J. *Curriculum Vitae* [online]. Bodziak Forensics. [cit. 23.2.2021]. Dostupné z: <http://www.bodziak.com/curriculumvitae.html>

⁴⁰ ARMSTRONG, Barbara. Swedish crime investigator speaks to Prof. Wolfe's criminal investigation class. In: *UAA Justice Central University of Alaska* [online]. 6. 2. 2012. [cit. 1.3.2021]. Dostupné z: <http://uaajusticecenter.blogspot.com/2012/02/swedish-crime-investigator-speaks-to.html>

⁴¹ *Kjell Carlsson Innovation*. About Us [online]. Kjell Carlsson Innovation. © 2009 [cit. 1.3.2021]. Dostupné z: <http://www.carlssoninnovation.se/index.htm>

⁴² STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 82.

⁴³ RAK, Roman a Viktor PORADA, Identifikace a verifikace osoby na základě tvaru ucha a jeho otisků. *Soudní inženýrství*. [online]. 2006, č. 5. [cit. 2020-12-30]. Dostupné z: <http://www.sinz.cz/archiv/docs/si-2006-05-255-268.pdf>

Pokud se jedná o práci policejních útvarů v období po vzniku Československé republiky v roce 1918, nedocházelo k rozvoji v té době používaných policejních postupů přejatých z éry Rakouska-Uherska. Vzdělávání nových příslušníků policie bylo postaveno na získávání vědomostí a praktické znalostí od zkušenějších předchůdců, kteří často u policie působili ještě před rozpadem monarchie. Tato situace měla za následek nedostatečné systematické vzdělávání nových policistů.⁴⁴

Zejména v reakci na absenci původní české učebnice pro policii a četnictvo proto v roce 1934 sepsal major četnictva **Rudolf Košťák** „Učebnici pátrací taktiky“, která byla vydána až v roce 1938. V rámci první teoretické části učebnice se Košťák věnuje také teorii týkající se stop, a i když rozpracovává pojmy vztahující se k trasologii, pojem „trasologické stopy“ nepoužívá. V tomto díle zdůrazňuje v praxi nesprávné používání pojmu „stopy nohou“ místo správného výrazu „otisk nohou“. Otisky nohou dělí na otisky nohou bosých a obutých, které dále dělí na otisky plastické, barevné a latentní. Rozlišuje způsoby, jakým byly otisky vytvořeny (při chůzi, v běhu, ve stoje a ve skoku). Autor dále prezentuje systém objemových otisků a čtyři kategorie prostředí, kde otisky mohou vzniknout (materiál hustý, materiál sypký a poddajný, ve sněhu a v materiálu řídkém) a zabývá se technikou zajišťování stop v nich vytvořených. Kromě otisků nohou se zabývá také stopami kol dopravních prostředků a stanovení směru pohybu dopravního prostředku.⁴⁵

Přestože v období od roku 1918 do roku 1939 nebylo publikováno žádné významné teoretické dílo zabývající se jen trasologií, několik autorů poznatky z oboru trasologie zahrnulo do nově vytvořených učebnic kriminalistiky (kromě výše uvedeného Rudolfa Košťáka učebnice publikovali také **Petr Chyba**, **Josef Šejnoha** a **Josef Lebeda**).⁴⁶

Během období od 2. světové války až do konce 40. let 20. století nebyly vyvíjeny žádné zdokumentované aktivity spojené s rozvojem trasologie.⁴⁷

V 50. letech 20. století se v tomto směru situace změnila zejména díky osobě **Bohuslava Němce**, který se zasadil o vznik Kriminalistického ústavu a stal prvním ředitelem tohoto ústavu. Pod jeho vedením byly publikovány učebnice kriminalistiky, které také zahrnovaly a rozvíjely obor trasologie se zaměřením na klasifikaci trasologických stop a metody vyhledávání a zajišťování stop (obuvi, bosých nohou, chůze, pneumatik, chrupu a zubů, zvířat a předmětů). Byla založena ústřední sbírka srovnávacího materiálu (pneumatik, podpatků a gumových podrážek). V druhé polovině 50. let byl na Právnické fakultě Univerzity Karlovy založen Kriminalistický kabinet při katedře trestního práva, působila řada osobností československé kriminalistiky, jejichž vlastní vědecká publikační činnost obohatila také obor trasologie.⁴⁸

⁴⁴ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 82, 83.

⁴⁵ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 83.

⁴⁶ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 83–84.

⁴⁷ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 84.

⁴⁸ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 85.

V 70. letech trasologie obohatila a zajistila tak její rozvoj studie autorského kolektivu **Zdeněk Titlbach, Svatava Titlbachová a Dana Štěchová** publikovaná pod názvem „Zjištění tělesné výšky ze stop obuvi a bosých nohou z místa trestného činu“ v časopise *Československá kriminalistika*⁴⁹.

V 90. letech tak s ohledem na popřevratový rozmach počítačových technologií vyvstala otázka vývoje trasologických sbírek a jejich softwarové zpracování. Jako řešení tohoto problému nebyl zvolen software používaný v zahraničí (např. SCHARS, SICAR atd.) a to z důvodu vysoké finanční a servisní náročnosti. Proto začal v roce 1997 vývoj softwaru **TRASIS** (Trasologický identifikační systém). V roce 1999 byl zahájen zkušební provoz systému TRASIS, do kterého se kromě Kriminalistického ústavu Praha zapojily také pracoviště trasologie Oddělení kriminalisticko-technických expertíz Správy hl. m. Prahy Policie ČR, Správy Západočeského kraje Policie ČR a Správy Východočeského kraje Policie ČR. Následně se na přelomu let 2000/2001 na tento systém napojila všechna trasologická pracoviště v ČR. Systém TRASIS byl propojen se systémem grafické analýzy obrazu LUCIA a došlo tak k rozšíření možností expertizních činností.⁵⁰ Systém TRASIS obsahuje nejen databáze jednotlivých druhů podešví, ale také databáze stop z míst neobjasněných trestných činů. Výhodou tohoto databázového softwaru je možnost přímé komparace stopy a srovnávacího materiálu, realizace dokumentačních výstupů atd.⁵¹

V praxi je v současné době trasologie jako obor kriminalistické techniky užívána u Policie ČR na osmi krajských ředitelstvích, na kterých jsou v rámci Služby kriminální policie a vyšetřování zřízena Oddělení kriminalistické techniky a expertíz. Krajská pracoviště zastřešuje Kriminalistický ústav Praha s celorepublikovou působností, jehož zaměstnanci se kromě samotné expertizní činnosti zabývají také výzkumem, vývojem a inovacemi, které se týkají zejména metod a prostředků pro znaleckou a kriminalisticko-technickou činnost.⁵²

Literatura

BODZIAK, William J. *Tire Tread and Tire Track Evidence. Recovery and Forensic Examination*. Boca Raton: Taylor & Francis Group, 2008. ISBN 978-0-8493-7247-6. S. IXX.

FIELDS, C. a kol. The Ear of the Newborn as an Identification Constant. *Obstetrics & Gynecology*. [online]. 1960, č. 16. [cit. 2020-12-29]. Dostupné z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/13822693/>

GROSS, Hans, ADAM, John a Adam J. COLLYER. *Criminal Investigation: A Practical Handbook for Magistrates, Police Officers, and Lawyers* [online]. Madras: G. Ramasawmy Chetty, 1906. Preface. [cit. 28. 1. 2021]. Dostupné z: <https://archive.org/details/criminalinvestig00grosuoft/page/n5/mode/2up>

HONORÉ, Emannelle a kol. First identification of non-human stencil hands at Wadi Sūra II (Egypt): A morphometric study for new insights into rock art symbolism. *Journal of Archaeological Science* [online]. 2016, č. 2. [cit. 29. 12. 2020]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/295478921_First_identification_of_non-

⁴⁹ TITLBACH, Z., TITLBACHOVÁ, S., ŠTĚCHOVÁ, D. Zjištění tělesné výšky osob ze stop nohou, *Čs. kriminalistika*, 3. 1971, s. 223-239.

⁵⁰ STRAUS, Jiří a František VAVERA. *Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II*. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. S. 85–86.

⁵¹ PORADA, Viktor; STRAUS Jiří a kol. *Kriminalistika (výzkum, pokroky a perspektivy)*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-477-0. S. 177–178.

⁵² STRAUS, Jiří, Viktor PORADA a kol. *Trasologie*. Praha: VŠFS, 2019. ISBN 978-80-7408-197-2. S. 6–7.

human_stencil_hands_at_Wadi_Sura_II_Egypt_A_morphometric_study_for_new_insights_in_to_rock_art_symbolism.

KONRÁD, Z., PORADA, V., STRAUS, J., SUCHÁNEK, J. Kriminalistika. Teorie, metodologie a metody kriminalistické techniky. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. ISBN 978-80-7380-535-7. S. 24.

MEDLIN, H.O. Earprint Identification Solves Crime. Military Police Journal. [online]. 1967, č. 1. [cit. 2021-01-28]. Dostupné z: <https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p15040coll5/id/2643/rec/1>

MEIJERMAN, Lynn a kol. Earprints in Forensic Investigations. Forensic Science Medicine and Pathology. [online]. 2005, č. 1. [cit. 2021-01-28]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/225361218_Earprints_in_Forensic_Investigations

MEIJERMAN, Lynn a kol. Earprints in Forensic Investigations. Forensic Science Medicine and Pathology. [online]. 2005, č. 1. [cit. 2021-01-28]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/225361218_Earprints_in_Forensic_Investigations

NOVÁK, J. Kdo „vynalezl“ BMI? Lambert Adolphe Jacques Quételet (1796–1874). Facultas Nostra Zpravodaj Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni [online]. 2011, č. 109-109. [cit. 29. 12. 2020]. Dostupné z: https://web.lfp.cuni.cz/FacultasNostra/2011/FacultasNostra108_9.pdf

PORADA, Viktor, STRAUS Jiří a kol. Kriminalistika (výzkum, pokroky a perspektivy). Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-477-0.

RAK, Roman a Viktor PORADA, Identifikace a verifikace osoby na základě tvaru ucha a jeho otisků. Soudní inženýrství. [online]. 2006, č. 5. [cit. 2020-12-30]. Dostupné z: <http://www.sinz.cz/archiv/docs/si-2006-05-255-268.pdf>

STRAUS, Jiří a František VAVERA. Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem II. Praha: POLICE HISTORY, 2005. ISBN 80-86477-28-2. ROSS, Arun a Abaza AYMAN, Human Ear Recognition. Computer. [online]. 2011, č. 11. [cit. 17. 1. 2021]. Dostupné z: https://www.cse.msu.edu/~rossarun/pubs/RossEarRecognition_IEEECOMP2011.pdf

STRAUS, Jiří a František VAVERA. Slovník kriminalistických pojmů a osobností. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-258-5.

STRAUS, Jiří a kol. Dějiny československé kriminalistiky slovem i obrazem. Praha: POLICE HISTORY, 2003. ISBN 80-86477-18-5.

STRAUS, Jiří, Viktor PORADA a kol. Trasologie. Praha: VŠFS, 2019. ISBN 978-80-7408-197-2.

TITLBACH, Z., TITLBACHOVÁ, S., ŠTĚCHOVÁ, D. Zjištění tělesné výšky osob ze stop nohou, Čs. kriminalistika, 3. 1971, s. 223-239.

POSTUP PRI VÝSLUCHU UTAJOVANÉHO A CHRÁNENÉHO SVEDKA V PRÁVNEJ ÚPRAVE SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Peter Šutera

Abstrakt

Je nespochybniteľným faktom, že pre dokazovanie v trestnom konaní má svedecká výpoveď nenahraditeľné miesto. Prakticky už v prvopočiatkoch trestného práva bola väčšina trestných konaní postavená predovšetkým na svedeckých výpovediach, nakoľko v obdobiach napríklad Mezopotámie a Rímskej ríše spoločnosť nemala modernú technológiu a postupy na odhaľovanie zločinov, preto v týchto obdobiach bola výpoveď svedka hlavným dôkazom. Zrejme aj to bol jeden z hlavných dôvodov, prečo bola krivá (nepravdivá) výpoveď svedka sankcionovaná smrťou. Aj v súčasnej modernej dobe je výsluch svedka najčastejším dôkazným prostriedkom v trestnom konaní.

Kľúčové slová

svedok, trestné konanie, výsluch, utajenie, anonymizácia

Abstract

It is an indisputable fact that witness testimony has an indispensable place in proving a criminal case. Practically in the early days of criminal law, most criminal proceedings were based primarily on witness testimony, since in periods such as Mesopotamia and the Roman Empire, society did not have modern technology and procedures for detecting crimes, so in those periods, witness testimony was the main evidence. Apparently, this was one of the main reasons why perjury (false) witness testimony was punishable by death. Even in modern times, the examination of a witness is the most common means of proof in criminal proceedings.

Keywords

witness, criminal proceedings, interrogation, confidentiality, anonymization

Úvod

V súvislosti s rozvojom a modernizáciou spoločnosti sa však rozvíja aj kriminalita, pričom so sofistikovanejšou formou páchania kriminality, predovšetkým vo forme organizovaného zločinu, začala sa objavovať potreba ochrany svedka ktorému za jeho výpoveď hrozila ujma na zdraví alebo živote, prípadne na zdraví a živote jeho blízkych. Ohrozovanie svedka v podobe zavražďovania je veľmi vážnym problémom pre trestné konanie, predovšetkým v tom prípade, ak osoba, ktorej trestným činom vznikla ujma nepodá kvôli takémuto zavražďovaniu trestné oznámenie, tým pádom sa väčšinou trestné konanie ani nezačne. Objasniť niektoré trestné činy je bez spolupráce poškodeného prakticky nemožné. Druhý problém nastane, ak z vyššie spomínaných obáv odmietne spolupracovať osoba, ktorá sa podieľala na trestnej činnosti páchanej organizovanou skupinou, pričom bez jej výpovede je rozloženie takejto skupiny nemožné. V tejto súvislosti bolo potrebné zabezpečiť v určitých prípadoch svedkovi

nadštandardnú ochranu, prípadne určité východy, ak v procese vystupoval ako spolupracujúci obvinený. Môžeme sa stretnúť aj s názorom, že ohrozovanie a útoky voči svedkom predstavujú novú formu kriminality.¹

V našich právnych podmienkach sa viac-menej až do vzniku samostatnej Slovenskej republiky nevenovala ochrane svedka priveľká pozornosť, nakoľko v tom čase nešlo o aktuálny problém, pretože v predošlom totalitnom zriadení nebol organizovaný zločin rozvinutý, ako tomu bolo v demokratických krajinách. Je síce pravdou, že kriminalita v našich končinách stúpila ešte v čase existencie ČSSR, keď jej vtedajší prezident udelil široké amnestie, ktorými sa dostalo na slobodu množstvo zločincov, k formovaniu zločineckých skupín dochádza až po rozdelení tejto republiky na dva samostatné štáty, pričom na Slovensku sa najviac sa zločineckým skupinám „darilo“ v rokoch 1991–1997.

Pre organizovaný zločin je všeobecne charakteristické, že v rámci aktu pomsty demonštruje svoju nekonečnú moc a zároveň je generálnou výstrahou pre všetkých, ktorí sa mu vzopru, predovšetkým pre tých, ktorí sa rozhodnú spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní a vypovedať proti jeho aktérom v procesnom postavení svedka.² Pre zločinecké skupiny bolo v tom čase typické páchanie predovšetkým násilných trestných činov ako hrubý nátlak, vydieranie a podobne. Práve pri týchto trestných činoch je potrebná súčinnosť poškodených osôb.

Aplikačná prax sa stretáva s javmi, kedy po začatí trestného stíhania alebo niekedy aj v konaní pred súdom si svedkovia nevedia spomenúť na podstatné okolnosti spáchaného trestného činu alebo vedome takéto informácie zatajujú. Hoci je každý svedok³ pred výsluchom poučený orgánom činným v trestnom konaní alebo súdom, že ak neuvedú úplné a pravdivé informácie, svojim konaním môžu naplniť zákonné znaky trestného činu krivej výpovede, svedkovia sa podstatne viac obávajú ofenzívy zo strany páchatel'ov organizovanej kriminality, ako trestnoprávneho postihu za krivú výpoveď, prípadne iného postihu zo strany orgánov činných v trestnom konaní. Z rovnakého dôvodu svedkovia frekventovane a zásadným spôsobom menia svoje neskoršie výpovede. V aplikačnej praxi sa dá veľmi ťažko preukázať, že svedok vedome a účelovo niečo zamlčal prípadne uviedol nepravdivé fakty.

Niekedy dochádza aj k situáciám, keď potenciálny svedok sa z obavy o svoj život alebo zdravie vôbec neprihlási a k výpovedi sa ho dá prinútiť iba komplikovaným spôsobom, prípadne vôbec. Ak teda štát stanovuje procesným predpisom povinnosť dostaviť sa na predvolanie orgánov činných v trestnom konaní a súdu a vypovedať ako svedok o tom, čo mu je známe o trestnom čine a o páchatel'ovi alebo o okolnostiach dôležitých pre trestné konanie, mal by tiež zabezpečiť tomuto svedkovi primeranú ochranu proti nebezpečenstvu, ktoré mu za takúto výpoveď hrozí. Treba podotknúť, že takéto nebezpečenstvo svedkovi nehrozí iba počas trestného stíhania, ale pokračuje aj keď je potrestaná osoba po vykonaní trestu prepustená na slobodu. V týchto prípadoch sa uplatňuje zásada, že čím bezohľadnejšie a brutálnejšie sú členovia týchto zločineckých skupín, tým väčšiemu nebezpečenstvu sú svedkovia vystavení. Na základe vyššie uvedených skutočností preto vznikla nevyhnutnosť zakomponovať do nášho právneho poriadku právne nástroje pre efektívnu ochranu svedka a takisto aj osôb, ktoré sú v rovnakom

¹ PERHÁCS, Z. Návrhy a odporúčania posilňujúce úroveň a efektívnosť garancie ochrany svedka v trestnom konaní, In: Justičná revue č. 4/2007, s. 497.

² POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Žilina: Eurokódex, 2011, s. 211.

³ K pojmu svedok pozri § 127 a násl. TP.

nebezpečenstve ako samotný svedok- napríklad svedkovi príbuzní alebo iné blízke osoby. Ide v podstate o dva možné spôsoby ako tento cieľ dosiahnuť. Jednak ide o anonimizáciu svedka, teda utajenie údajov o osobe svedka, pričom takýto svedok sa nazýva utajovaný svedok. Druhý možný spôsob spočíva v poskytnutí komplexnej ochrany svedkovi, prípadne aj jemu blízkym osobám. V tomto prípade ide o ohrozeného a chráneného svedka. Dôležitým faktom je, že účelom ochrany svedka na základe ustanovení Trestného poriadku (utajovaný svedok) je predovšetkým zabezpečiť utajenie údajov o totožnosti svedka, nie poskytnutie fyzickej ochrany pred akýmkoľvek formami priameho, či nepriameho ohrozenia, použitia násilia alebo hrozby bezprostredného násilia, vyhrážania, nátlaku a vydierania, hlavne zo strany páchatel'ov organizovanej trestnej činnosti. Takúto ochranu poskytuje Zákon o ochrane svedka.

Utajovaný svedok

Ako už bolo uvedené, slovenská právna úprava reflektuje potreby poskytovať ochranu svedkovi v podobe dvoch základných spôsobov. Prvým spôsobom je anonimizácia svedka pri procesných úkonoch v rámci trestného konania tak, že je utajená jeho vzhľad a totožnosť- ide o tzv. „utajovaného svedka“, pričom tento pojem nie je v trestnom poriadku výslovne zakotvený, ale v tomto prípade sa v Trestnom poriadku vyskytuje predovšetkým formulácia „svedok, ktorého totožnosť je utajená“.

Pojem utajený svedok vytvorila teória trestného práva, predovšetkým z dôvodu odlíšenia takéhoto svedka od „ohrozeného svedka“ alebo „chráneného svedka“, ako aj z dôvodu porozumenia jeho špecifického postavenia. Toto odlíšenie má význam aj z toho dôvodu, že kým postavenie utajovaného svedka upravuje trestný poriadok, ohrozeného a chráneného svedka upravuje osobitný predpis⁴. Výsluch anonymného svedka patrí medzi osobitné postupy získavania informácií podstatných pre trestné konanie. Takýto postup sa využíva v prípadoch, keď je potrebné utajiť identitu svedka pred osobami, ktorých usvedčuje z trestnej činnosti ale aj pred ich obhajcami. K takémuto postupu patrí aj výsluch agenta ako svedka, nakoľko agent koná pod legendou, teda pod falošnou identitou.

Prvou možnosťou utajenia časti svedkovej identity na jeho ochranu je postup podľa § 136 ods. 1 TP, ktorý stanovuje možnosť svedka uviesť miesto svojho bydliska adresu svojho pracoviska, prípadne inú adresu pre doručenie predvolania. Využitie tohto postupu je možné na základe žiadosti svedka spolu so súhlasom prokurátora v prípravnom konaní a v konaní na súde samosudca či predsedu senátu. Prichádza do úvahy v prípade, ak existuje dôvodná obava, že by uvedením bydliska bol ohrozený svedok alebo jemu blízka osoba⁵. Pri tomto postupe sa utajenie týka iba údajov o bydlisku svedka, ktoré sa neuvedú do zápisnice o jeho výsluchu. Na základe spomínaného ustanovenia ide o menej intenzívny stupeň ochrany svedka, ktoré sa využíva v prípade menej závažného ohrozenia svedka, prípadne jeho blízkej osoby zo strany subjektov, pred ktorými sa tieto údaje zatajujú.⁶ Pre doplnenie treba uviesť, že osobitný režim je

⁴ Zákon č. 256/1998 Z. z. o ochrane svedka a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁵ Pod pojmom „osoba blízka svedkovi“ treba rozumieť osobu, voči ktorej by svedok mal podľa § 130 ods. 2 TP právo odoprieť výpoveď. Takou osobou sa podľa ustanovení § 130 ods. 1 TP rozumie svedkov príbuzný v priamom rade jeho súrodenec, osvojiteľ, osvojenec, manžel alebo druh, alebo iné osôb v rodinnom alebo obdobnom pomere, ktorých ujmu by svedok právom pociťoval ako vlastnú.

⁶ POLÁK, P. *Limity dokazovania výsluchmi svedkov v trestnom konaní, vyplývajúce z práva na spravodlivý proces* in JELÍNEK, J. a kol. *Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravodlivý proces*, 2018. Praha: Leges, s. 59.

uplatňovaný voči zástupcom orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ktorí vypovedajú o skutočnostiach, ktoré sa dozvedeli v súvislosti s vykonávaním svojej profesie. Orgán činný v trestnom konaní a súd obligatórne uvedú do zápisnice o ich výsluchu adresu sídla orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.⁷

Je potrebné podotknúť aj fakt, že termín dôvodná obava nemá legálnu definíciu. Podľa doktrínálnej definície možno tento pojem vyložiť ako „vyšší stupeň tiesnivého pocitu zo zla, ktorým sa vyhráža, pričom však nie je potrebné, aby takáto obava skutočne vznikla, stačí možnosť vzniku dôvodnej obavy“.⁸ Pre tento postup je smerodajné aj stanovisko generálneho prokurátora č. 5/1995 podľa § 33 ods. 2 Zákona o prokuratúre k uplatňovaniu ustanovení Trestného poriadku na ochranu svedka, podľa ktorého „obava z ohrozenia svedka alebo jemu blízkej osoby sa musí zakladať na konkrétnych skutočnostiach a dôkazoch, musí byť objektívna, reálna a intenzita ohrozenia musí byť úmerná požiadavkám vyplývajúcim z daného ustanovenia. Nestačí iba ničím nepodložená obava, ani obava konkrétnymi skutočnosťami alebo dôkazmi síce podložená, ale svojou intenzitou možného ohrozenia zanedbateľná. Skutočnosti, ktoré potvrdzujú vážnosť daného nebezpečenstva, sa môžu vyvodzovať napríklad z pokusu svedka zastrašiť, alebo z poznatkov o tom, že obvinený má kontakty s kriminálnymi organizáciami a podobne“.

Pojem ohrozenie nie je takisto zákonom definovaný. Doktrína tento termín charakterizuje ako vznik nebezpečenstva, ktoré hrozí nielen ako ujma na základných právach svedka na život, zdravie, ale aj ako ujma na ďalších jeho zákonom chránených práv, záujmov či hodnôt, ako aj práv jemu blízkych osôb (napr. majetku, domovej slobody apod.). Nakoľko sa druh takéhoto ohrozenia v predmetnom ustanovení nekonkretizuje, dá sa konštatovať, že ohrozené môžu byť rôzne práva a právom chránené záujmy takéhoto svedka, alebo jemu blízkych osôb. Nie je rozhodujúce, či takéto nebezpečenstvo hrozí len svedkovi, alebo len jemu blízkej osobe, alebo hrozí obom.⁹ Postup podľa ustanovenia § 136 ods. 1 TP poskytuje svedkovi nižšiu úroveň ochrany a využíva sa predovšetkým v prípadoch, ak sa predpokladá menej závažné ohrozenie svedka (resp. jemu blízkych osôb).

Druhý zo spôsobov utajenia svedkovej totožnosti spočíva v tom, že je mu povolené aby neuvádzal údaje o svojej osobe¹⁰ a je upravený v § 136 ods. 2 TP. Takýto postup prichádza do úvahy ak existuje dôvodná obava, že uvedením totožnosti, bydliska, prípadne miesta pobytu svedka je ohrozený jeho život, zdravie, telesná integrita alebo ak také nebezpečenstvo hrozí jemu blízkej osobe. Z predmetného ustanovenia ďalej vyplýva, že tento svedok však na hlavnom pojednávaní musí uviesť, ako sa oboznámil so skutočnosťami, o ktorých vypovedal, najmä k jeho vzťahu k obvinenému, čo možno pokladať za spôsob akým sa overuje hodnovernosť tohoto svedka, pričom dokumenty na základe ktorých možno zistiť identitu tohto svedka sa ukladajú na prokuratúre a v konaní pred súdom u predsedu senátu a do spisu sa zakladajú iba v prípade, ak nebezpečenstvo ktoré svedkovi, prípadne jeho blízkym hrozilo

⁷ ČENTÉŠ, J. a kol. Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. 2. vydanie. Šamorín : Heuréka, 2012. s. 401.

⁸ IVOR, J. a kol. Trestné právo hmotné, osobitná časť, Bratislava Iura edition, 2010, s. 409.

⁹ POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Žilina: Eurokódex, 2011, s. 214.

¹⁰ Údajmi o osobe svedka sa podľa už uvádzaného stanoviska GP SR č. 5/95 rozumejú najmä údaje o jeho totožnosti, bydlisku, zamestnaní, rodinných a majetkových pomeroch a podobne.

pominie. Z dikcie teda vyplýva, že tieto dokumenty sa z dôvodu utajenia nezakladajú do vyšetrovacieho alebo súdneho spisu ale uchovávajú sa oddelene.

Treba skonštatovať, že toto ustanovenie podstatným spôsobom zasahuje do práva obvineného na efektívnu obhajobu (aj podľa medzinárodných dokumentov), pretože svedkovi umožňuje utajiť informácie o svojej osobe, čím sa prelamuje aj kontradiktórnosť trestného konania a zasahuje sa aj do práva obvineného byť oboznámený s dôkazmi proti jeho osobe. Uplatnenie postupu podľa § 136 ods. 2 TP však predpokladá vyššiu úroveň ohrozenia svedka a jemu blízkych osôb v súvislosti s oznámením jeho totožnosti, čo je vyjadrené taxatívne stanoveným okruhom ohrozených objektov. Je však teoreticky možné použiť tento postup aj v prípade, ak by postup podľa prvého odseku § 136 TP nedostatočne chránil svedka pred hroziacim nebezpečenstvom. Rovnako ako pri postupe podľa §136 ods. 1 TP, aj v tomto prípade musí dôvodná obava vychádzať z konkrétnych skutočností a dôkazov.

Osobitným spôsobom utajenia svedkovej totožnosti predstavuje postup podľa tretieho odseku § 136 TP, na základe ktorého má orgán činný v trestnom konaní a súd pred výsluchom svedka, ktorého totožnosť má zostať utajená, vykonať v záujme ochrany tohto svedka podľa potreby opatrenia, ako sú predovšetkým zmena vzhľadu a hlasu svedka, prípadne vykonajú jeho výsluch s využitím technických zariadení vrátane zariadenia na prenos obrazu a zvuku. Pri tomto ustanovení zákon demonštratívne vymenúva opatrenia, ktoré sú orgány činné v trestnom konaní a súdy oprávnené vykonať v záujme ochrany svedka, ktorého totožnosť je utajená.

Určitým, špecifikom v porovnaní s ustanoveniami o utajení svedka podľa § 136 ods. 1 a 2 TP predstavuje utajenie údajov o svedkovi na základe postupu podľa § 136 ods. 5 TP. Špecifickosť tohto ustanovenia sa prejavuje najmä v tom, že kým predošlé spôsoby utajenia umožňujú svedkovi (v prípade že mu je takýto postup povolený) aby niektoré alebo všetky údaje o svojej osobe neuvádzal, pri tomto ustanovení môže uviesť osobné údaje pod legendou¹¹ (falošné údaje) a jeho pravé údaje zostávajú utajené. Toto ustanovenie odkazuje na primerané použitie ustanovenia týkajúceho sa agenta (§ 117 ods. 3 TP). Osobitosť spočíva aj v tom, že kým pri predošlých ustanoveniach bolo potrebné naplniť predpoklad dôvodnej obavy z hroziaceho nebezpečenstva svedkovi ako aj stanovený okruh chránených objektov, toto ustanovenie presne vymedzuje okruh trestných činov, pri ktorých môže byť aplikované. Ide o predovšetkým o odhaľovanie a usvedčovanie páchatel'ov:

- zločinov,
- korupcie,
- trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa,
- trestného činu legalizácie výnosu z trestnej činnosti.

Trestný poriadok však stanovuje, že takýto postup môže byť pri svedkovi použitý iba výnimočne. Hoci by malo existovať intenzívne ohrozenie svedka prípadne jemu blízkej osoby na živote, zdraví alebo telesnej integrite, pri vyššie spomínanom okruhu trestných činov najmä

¹¹ Legenda je súhrn krycích údajov o osobe agenta, najmä o jeho totožnosti, rodinnom stave, vzdelaní a zamestnaní (§ 117 ods. 3 TP).

však takéto ohrozenie môže byť dôvodne predpokladané. Toto ustanovenie zároveň odzrkadľuje záujem štátu na odhaľovaní najzávažnejších foriem kriminality.

Postup pri aplikácii jednotlivých metód utajenia svedkovej identity

Využitie spôsobov pre utajenie svedkovej identity na základe ustanovení § 136 TP sú osobitnými právami svedka, ktoré však nemajú absolútny charakter, pretože hoci má svedok právo žiadať využitie tohto postupu, jeho reálne využitie je si vyžaduje povolenie, ktoré v prípravnom konaní dáva prokurátor a v konaní na súde predseda senátu (samosudca). Je potrebné aby ešte pred samotným výsluchom (resp. ešte pred tým ako svedok uvedie svoje údaje) bol svedok o takýchto možnostiach poučený, aby nedochádzalo k zmareniu možnosti utajiť údaje o jeho identite. Takýto postup by sa mal uplatňovať aj z dôvodu aby mohol dať príslušný orgán včasné stanovisko, či s takýmto postupom súhlasí alebo ho odmieta.

V prípade že policajt neuzná dôvod na postup podľa § 136 ods. 1 alebo 2, napriek tomu že sa svedok takto postupu domáha a uvádza konkrétne skutočnosti, ktoré taký postup odôvodňujú, policajt predloží vec prokurátorovi, aby preskúmal správnosť jeho postupu. Ak nehrozí nebezpečenstvo z omeškania, odloží výsluch svedka dovtedy, kým prokurátor o veci nerozhodne. Inak svedka vypočuje a do rozhodnutia prokurátora so zápisnicou o výsluchu zaobchádza tak, aby totožnosť svedka zostala utajená (§ 137 TP). Uvedené ustanovenie rozširuje oprávnenia prokurátora upravené v § 230 ods. 2 TP. Predpokladom postupu podľa § 137 TP je, aby svedok uviedol konkrétne skutočnosti, na ktorých podklade možno dôvodne urobiť záver o potrebe utajiť totožnosť svedka. Nestačia len všeobecné obavy svedka nijako nekonkretizované, ktoré by neboli spôsobilé vyvolať dôvodnú obavu z hroziacej ujmy na zdraví alebo z iného vážneho porušenia základných práv svedka či jem blízkych osôb. Na druhej strane nemožno vyžadovať už spôsobenie určitej ujmy či porušenie práv svedka alebo jeho blízkej osoby, pretože týmto dôsledkom má práve zabrániť ustanovenie § 136 TP.¹²

Pri výsluchu svedka v konaní na súde štandardne platí, že sa vykonáva za prítomnosti obžalovaného. Trestný poriadok však obsahuje aj ustanovenie, ktoré má za cieľ uľahčiť a výsluch svedkov, pri ktorých existuje obava, že by v prípade, ak by bol pri ich výsluchu prítomný obžalovaný nevypovedali pravdivo a taktiež zabezpečiť ochranu pri výsluchu ohrozených svedkov a agentov, ako aj svedkov, ktorých totožnosť má zostať utajovaná. Tým ustanovením je § 262 TP z ktorého vyplýva, že na základe vyššie uvedených dôvodov má predseda senátu urobiť vhodné opatrenia na zaistenie bezpečnosti alebo utajenie totožnosti svedka, prípadne vylúčiť obžalovaného, jeho dôverníkov a verejnosť po dobu výsluchu takého svedka z pojednávacej miestnosti. Po návrate do pojednávacej miestnosti musí byť obžalovaný oboznámený s obsahom výpovede svedka, môže sa o nej vyjadriť aj bez toho, aby sa so svedkom stretol, a môže mu prostredníctvom predsedu senátu klásť aj otázky. Ide o osobitný postup pri výsluchu utajovaného svedka.

Na toto ustanovenie nadväzuje aj § 262a TP na základe ktorého predseda senátu vypočuje svedka, ktorý je obzvlášť zraniteľnou obeťou¹³ alebo rodinným príslušníkom takejto obeť

¹² ČENTĚŠ, J. a kol. Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. 2. vydanie. Šamorín : Heuréka, 2012, s. 402.

¹³ Obzvlášť zraniteľná obeť je definovaná v § 2 ods. 1 písm. c) Zákona č. 274/2017 Z. z., o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

podľa osobitného zákona tak, aby sa zabránilo vizuálnemu kontaktu s obžalovaným, najmä využitím technických zariadení vrátane zariadení určených na prenos zvuku. Na základe tohto ustanovenia sa zabraňuje tomu, aby pri obzvlášť zraniteľnej obeti nedošlo k opakovanej viktimizácii¹⁴ kvôli jej výsluchu v konaní pred súdom takým spôsobom, že sa zamedzí jej vizuálnemu kontaktu s obžalovaným.

Pri postupe výsluchu svedka v režime § 136 ods. 2 TP je potrebné vychádzať z ustanovenia § 125 ods. 3 TP, podľa ktorého nie je možné vykonať konfrontáciu utajovaného svedka s obvineným ani so žiadnym iným svedkom. Takýto procesný úkon nie je možné vykonať ani s agentom alebo s ohrozeným či chráneným svedkom. Pri vykonávaní ďalších procesných úkonov, ako napríklad rekognícia, rekonštrukcia alebo vyšetrovací pokus, musia byť vytvorené podmienky, aby sa zabránilo priamemu kontaktu utajeného svedka s obvineným a taktiež s jeho obhajcom, ako aj s ďalšími osobami, ktoré sa na tomto procesnom úkone zúčastňujú. Ako príklad môžeme uviesť, že rekognícia bude vykonaná cez jednostranne priehľadné zrkadlo, rekonštrukcia alebo vyšetrovací pokus prostredníctvom zvukovo-obrazového spojenia atď.

Pri postupe podľa § 136 ods. 5 TP policajt súhlas prokurátora nepotrebuje a policajt ani nie je povinný, ak sa svedok domáha postupu podľa tohto ustanovenia a on dôvod naň neuzná, predložiť vec prokurátorovi na preskúmanie.¹⁵ V prípade ak z dôkaznej situácie jednoznačne vyplynie opodstatnenosť využitia postupu podľa spomínaného ustanovenia, tak policajt vytvorí pre svedka legendu podľa § 117 ods. 3 TP. Na základe tohto postupu sú potom v zápisnici o vykonaní procesného úkonu údaje o svedkovi uvádzané podľa tejto legendy.

Policajt založí záznam o vytvorení legendy svedka ako utajenú prílohu v zalepenej obálke do odpisu vyšetrovacieho spisu, pričom o tomto postupe informuje prokurátora. Použitie postupu podľa ustanovenia § 136 ods. 5 Trestného poriadku sa v prvopise vyšetrovacieho spisu nijakým spôsobom nevyznačí.¹⁶ Postup podľa ustanovenia § 136 ods. 5 Trestného poriadku predstavuje podstatne zásadný zásah do štandardného spôsobu trestného konania, preto aj z tohto dôvodu prichádza jeho uplatnenie do úvahy len vtedy, ak postup podľa ustanovení §136 ods. 1 a 2 TP nie je pre ochranu svedka postačujúci.

Rovnako, ako je tomu v prípade postupu podľa § 136 ods. 2 TP, tak aj v prípade využitia postupu podľa ustanovenia §136 ods. 5 TP prokurátor podávajúci obžalobu nezasiela spolu s obžalobou a trestným spisom materiály s údajmi o totožnosti svedka alebo iné údaje, ktoré sa na ne vzťahujú, ale namiesto toho ich priamo doručí predsedovi senátu, konajúcemu v predmetnej veci aj spolu s upozornením, o aké údaje ide. V tejto súvislosti treba spomenúť na výnimky s nazerania do spisov § 69 ods. 1 TP, ktorý stanovuje okruh subjektov oprávnených nazeráť do spisov, pričom toto právo sa nevzťahuje na zápisnice o hlasovaní a časti spisu obsahujúcej údaje o totožnosti chráneného svedka, ohrozeného svedka alebo svedka, ktorého totožnosť je utajená, a krycie údaje o totožnosti agenta.

¹⁴ Opakovanou viktimizáciou sa rozumie ujma, ktorá obeti vznikla v dôsledku pokračujúceho konania páchatel'a, ktoré spočíva v pôsobení na obeť vyhrázaním, zastrášaním, nátlakom, zneužívaním moci nad obeťou, pomstnením sa alebo inou formou s cieľom pôsobiť na fyzickú integritu obeť alebo psychickú integritu obeť (§ 2 ods. 1, písm. g) Zákona č. 274/2017 Z. z., o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov).

¹⁵ POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Žilina: Eurokódex, 2011, s. 221.

¹⁶ POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Žilina: Eurokódex, 2011, tamtiež.

Ohrozený a chránený svedok

Ako už spomíname v predošlých častiach, režim ohrozeného a chráneného svedka sa spravuje podľa osobitného právneho predpisu, ktorým je zákon č. 256/1998 Z. z. o ochrane svedka a o zmene a doplnení niektorých predpisov (ďalej len zákon o ochrane svedka). Tento zákon bol prijatý v roku 1998 práve za účelom zabezpečenia dostatočných záruk pre svedka, ktorý svojou výpoveďou na jednej strane odhaľuje a pomáha usvedčovať najzávažnejšie formy trestnej činnosti, no na strane druhej vystavuje seba a svojich blízkych vysokému riziku fyzických útokov zo strany organizovaných skupín, ktoré pomáhajú usvedčovať.

Počas obdobia dvadsiatich rokov účinnosti zákona o ochrane svedka prešiel systém ochrany svedka na Slovensku určitým vývojom. Prevažná väčšina doposiaľ prijatých noviel zákona o ochrane svedka, bola zameraná len na terminologickú úpravu. Za najzásadnejšiu možno považovať novelu č. 255/2006 Z. z., ktorá okrem iných ustanovení, do § 1 zákona o ochrane svedka zaviedla tri základné zásady poskytovania ochrany ohrozenému svedkovi: subsidiarity, dobrovoľnosti a nenárokovateľnosti na ochranu. Ďalšia novela č. 180/2009 Z. z. spresnila podmienky začiatku vykonávania programu ochrany, opätovného predkladania návrhov na zaradenie do programu ochrany, neodkladných opatrení do komisie a tiež boli rozšírené podmienky zániku programu ochrany svedka.¹⁷

Vo všeobecnosti zákon o ochrane svedka upravuje podmienky a postup pri poskytovaní ochrany a pomoci ohrozenému svedkovi, chránenému svedkovi a ich blízkym osobám, ktorým v súvislosti so svedeckou výpoveďou alebo poskytnutím dôkazu vzniká nebezpečenstvo ohrozenia života alebo zdravia zo strany osôb páchajúcich zločiny, za ktoré hrozí páchatelovi podľa Trestného zákona trest odňatia slobody na doživotie alebo zločiny (§ 11 TZ), ak boli spáchané organizovanou skupinou¹⁸ alebo zločineckou skupinou¹⁹ alebo trestné činy terorizmu²⁰. Z tejto dikcie zákona vyplýva, že ochrana a pomoc ohrozenému svedkovi, chránenému svedkovi a im blízkym osobám sa poskytuje iba v prípadoch limitovaného počtu definovaných trestných činov (zločinov).

Ďalej zákonodarcu v zákone na ochranu svedka podmienil jeho aplikáciu splnením ešte ďalších podmienok, uvedených v § 1 ods. 2, z ktorého vyplýva, že sa podľa spomínaného zákona postupuje ak nie je možné bezpečnosť ohrozených osôb zabezpečiť iným spôsobom. Z toho vyplýva, že takáto ochrana a pomoc svedkovi podľa spomínaného zákona sa poskytne subsidiárne, teda až vtedy, ak nie je možné bezpečnosť svedka alebo jeho blízkych zabezpečiť inými adekvátnymi a efektívnymi prostriedkami alebo opatreniami.

§ 1 ods. 3 stanovuje ďalšiu nevyhnutnú podmienku na využitie postupu podľa zákona na ochranu svedka, ktorá spočíva vtom, že ochrana a pomoc ohrozenému svedkovi, chránenému

¹⁷ ZÁHORA, J. Zákon o ochrane svedka. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o. 2019, s. 7.

¹⁸ Organizovanou skupinou sa rozumie spolčenie najmenej troch osôb na účel spáchania trestného činu, s určitou deľbou určených úloh medzi jednotlivými členmi skupiny, ktorej činnosť sa v dôsledku toho vyznačuje plánovitosťou a koordinovanosťou, čo zvyšuje pravdepodobnosť úspešného spáchania trestného činu. § 129 ods. 2 TZ.

¹⁹ Zločineckou skupinou sa rozumie štruktúrovaná skupina najmenej troch osôb, ktorá existuje počas určitého časového obdobia a koná koordinovane s cieľom spáchať jeden alebo viacej zločinov, trestný čin legalizácie výnosu z trestnej činnosti alebo niektorý z trestných činov korupcie podľa ôsmej hlavy tretieho dielu osobitnej časti TZ na účely priameho alebo nepriameho získania finančnej alebo inej výhody (§ 129 ods. 4 TZ).

²⁰ Trestné činy terorizmu sú upravené v dvanásmej hlave osobitnej časti TZ: § 419 teroristický útok, § 419b Niektoré formy účasti na terorizme, § 419c Financovanie terorizmu, § 419d cestovanie na účel terorizmu.

svedkovi a ich blízkym osobám je poskytovaná na základe ich dobrovoľnosti čo znamená že iba s ich výslovným súhlasom, ktorý musí byť daný vopred, musí byť vážny, jasný a dobrovoľný, avšak zo štvrtého odseku toho istého paragrafu zase platí, že na poskytovanie ochrany a pomoci podľa zákona na ochranu svedka nie je právny nárok.

V porovnaní s úpravou podľa trestného poriadku môžeme pozorovať množstvo rozdielov, pričom za podstatnú možno považovať z terminologického hľadiska fakt, že kým pojem utajovaný svedok nemá legálnu definíciu ale definíciu odvodenú teóriou trestného práva, pojmy ohrozený a chránený svedok majú svoje legálne definície, ktoré upravuje zákon o ochrane svedka.

Ohrozený svedok

Ohrozeným svedkom sa na účely zákona o ochrane svedkov rozumie osoba, ktorá v trestnom konaní vypovedala ako svedok a výpoveďou, prípadne ďalšími skutočnosťami poskytne dôkaz o páchatelovi alebo o okolnostiach zločinov uvedených v § 1 ods. 1 toho istého zákona a v súvislosti so svedeckou výpoveďou a poskytnutím údajov o svojej osobe je tu dôvodná obava z ohrozenia života alebo zdravia, ak bol útvaru Policajného zboru, ktorý zabezpečuje úlohy podľa tohto zákona doručený písomný návrh na jej zaradenie do programu ochrany svedka a ak to okolnosti vyžadujú, aj samostatný písomný návrh na vykonávanie neodkladných opatrení. V uvedenom prípade takýto svedok ešte nie je zaradený do programu ochrany, preto ešte nie je chráneným, ale ohrozeným svedkom. Z logického hľadiska je preto zrejmé, že inštitút ohrozeného svedka predchádza inštitútu chráneného svedka. Treba spomenúť, že za ohrozeného svedka sa považuje aj blízka osoba ohrozeného svedka uvedená v návrhu na ochranu alebo v návrhu na opatrenia.

Chránený svedok

Naproti tomu chráneným svedkom sa na účely tohto zákona rozumie osoba zaradená do programu ochrany svedka, pričom opäť sa za takéhoto svedka považuje aj blízka osoba chráneného svedka zaradená do programu ochrany (§ 2 ods. 3 a 4 zákona o ochrane svedka). Inými slovami môžeme povedať, že chráneným svedkom je ten ohrozený svedok, o ktorom komisia²¹ rozhodla, že mu bude poskytnutá sústavná a dlhodobá fyzická ochrana. Ohrozeným a chráneným svedkom sa môže stať každá osoba, ktorá je v procesnom postavení svedka a zároveň splnila podmienky ktoré stanovuje predmetný zákon.²²

Žiada sa spomenúť, že ustanovenia zákona na ochranu svedka zákona sa primerane použijú aj na obvineného a obžalovaného, ktorý v trestnom konaní výpoveďou, prípadne ďalšími dôkazmi poskytol a poskytne dôkaz o páchatelovi alebo o okolnostiach zločinov podľa § 1 ods. 1 tohto zákona a v súvislosti s výpoveďou a poskytnutím údajov o svojej osobe je tu dôvodná obava z ohrozenia jeho života alebo zdravia (§ 21 zákona o ochrane svedka). Takýto postup však

²¹ Komisia je medzirezortný orgán, ktorý sa skladá z predsedu a zo štyroch členov. Predsedu komisie, jedného člena a ich náhradníkov vymenúva a odvoláva minister vnútra Slovenskej republiky z príslušníkov Policajného zboru. Dvoch členov komisie a ich náhradníkov vymenúva a odvoláva minister spravodlivosti Slovenskej republiky z podriadených zamestnancov, ktorí majú prax v oblasti súdnictva a väznenstva, a jedného člena a jeho náhradníka vymenúva a odvoláva generálny prokurátor Slovenskej republiky z prokurátorov Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky. Jej právomoci stanovuje predovšetkým § 4 ods. 1 zákona o ochrane svedka.

²² POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2011. Žilina: Eurokódex, 2011, s. 224.

prichádza do úvahy iba veľmi výnimočne²³. V tomto prípade má postavenie totožné s postavením ohrozeného svedka alebo chráneného svedka. V zmysle § 2 ods. 6 zákona o ochrane svedka sa programom ochrany svedka sa rozumie súbor úkonov a opatrení vykonávaných útvarom za pomoci orgánov verejnej moci a iných právnických osôb a fyzických osôb na poskytnutie ochrany a pomoci chránenému svedkovi z dôvodu hroziaceho nebezpečenstva počas trestného konania a pokým trvajú dôvody poskytovania ochrany a pomoci.

Hlavným cieľom tohto programu by mala byť ochrana života a bezpečnosti svedkov a im blízkych osôb a sú zamerané predovšetkým na poskytovanie vhodnej fyzickej, psychologickej, sociálnej a finančnej ochrany a podpory.²⁴ Zákon o ochrane svedka taktiež stanovuje podmienky, na základe ktorých je komisia rozhoduje o zaradení svedkov do programu ochrany ako aj pravidlá vykonávania tohto programu. Rovnako tiež stanovuje možnosti odstúpenia od ochrannej dohody (§16), prerušenie vykonávania programu ochrany (§17) ako aj zánik programu ochrany (§19). Vo všeobecnosti však tento program zaniká jednak odstúpením od ochrannej dohody na základe § 16 zákona o ochrane svedkov a taktiež smrťou chráneného svedka, prípadne jeho vyhlásením za mŕtveho.

Záver

Ak zhrnieme fakty spomínané vyššie ktoré sa týkajú výsluchu utajovaného a chráneného svedka, môžeme skonštatovať, že zákonodarca reflektoval v značnej miere potrebu chrániť identitu svedkov, najmä tých, čo svojím svedectvom prispievajú k odhaľovaniu tých najzávažnejších foriem trestnej činnosti a z tohto dôvodu Trestný poriadok poskytuje množstvo možností, ako možno identitu svedka v čo najvyššej možnej miere utajiť. Treba spomenúť, že k ochrane osoby svedka neslúžia iba ustanovenia § 136 TP ale napríklad aj ustanovenia o kolúznej väzbe a podobne. Môžeme teda povedať, že Trestný poriadok svojimi ustanoveniami garantuje svedkom pri splnení stanovených podmienok spoľahlivú ochranu ich identity, prípadne podľa zákona o ochrane svedkov aj fyzickú ochranu.

Pri anonymizácii osoby svedka v trestnom konaní, ktorý svojím svedectvom usvedčuje obvineného však dochádza ku kolízií s Ústavou SR a Dohovorom garantovanými právami na spravodlivé súdne konanie. Čo sa týka posudzovania takýchto prípadov v rámci Európskeho súdu pre ľudské práva, treba povedať, že v súčasnosti sú síce stanovené určité zásady, ktoré by mali súdy pri vyhodnocovaní takto získaných dôkazov aplikovať, avšak proces stanovovania limitov pre ich využitie ešte nie je ukončený. Pri uplatňovaní doteraz stanovených limitov je potrebné každý prípad posudzovať individuálne.

²³ Pôjde najmä o prípady, keď sa obvinený alebo obžalovaný rozhodne spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní a vypovedať voči páchatelom organizovanej, zločineckej alebo teroristickej skupiny, v ktorej predtým pôsobil, eventuálne poskytnúť iné relevantné informácie o činnosti uvedených skupín organizovanej kriminality.

²⁴ ZÁHORA, J. Zákon o ochrane svedka. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o. 2019, s. 82.

Literatúra

ČENTÉŠ, J. a kol. Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. 2. vydanie. Šamorín : Heuréka, 2012, ISBN 978-80-89122-76-9.

IVOR, J. a kol. Trestné právo hmotné, osobitná časť, Bratislava Iura edition, 2010, ISBN 978-80-8078-308-2.

PERHÁCS, Z. Návrhy a odporúčania posilňujúce úroveň a efektívnosť garancie ochrany svedka v trestnom konaní, In: Justičná revue č. 4/2007.

POLÁK, P. *Svedok v trestnom konaní*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, Žilina:

Eurokódex, 2011, ISBN 978-80-89447-49-7.

POLÁK, P. *Limity dokazovania výsluchmi svedkov v trestnom konaní, vyplývajúce z práva na spravodlivý proces* in JELÍNEK, J. A kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces, 2018. Praha: Leges, ISBN 978-80-7502-287-5.

ZÁHORA, J. Zákon o ochrane svedka. Komentár. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o. 2019, 116 s. ISBN 978-80-57100-232.

Právne predpisy:

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Zákon č. 256/1998 Z. z. o ochrane svedka a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd zo 4. novembra 1950

Kontakt

JUDr. Peter Šutera LL.M

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Ústav verejného práva

petersutera1@gmail.com

VEDENÍ VÝSLECHU OSOB HOSPITALIZOVANÝCH VE ZDRAVOTNICKÉM ZAŘÍZENÍ

David Texl

Abstrakt

Článek pojednává o problematice vedení výslechu osob, které jsou hospitalizovány ve zdravotnickém zařízení. Článek se zaměřuje na specifika vedení takového výslechu, především na platnou právní úpravu, možné problematické aspekty a rizika a nabízí také kriminalisticko-taktické aspekty. Okrajově je rovněž pojednáno o neodkladných a neopakovatelných úkonech v trestním řízení a o problematice tzv. sekundární viktimizace.

Klíčová slova

výslech, výslech osoby hospitalizované ve zdravotnickém zařízení, taktika výslechu, kriminalistická taktika, neodkladné a neopakovatelné úkony, sekundární viktimizace

Abstract

The paper deals with the issue of conducting interrogation of persons who are hospitalized in a medical institution. The paper focuses on the specifics of conducting such an interrogation, especially on the applicable legislation, possible problematic aspects and risks, and also offers criminalistic-tactical aspects. Marginally, it also discusses exigent and unrepeatable acts in criminal proceedings and the issue of so-called secondary victimization.

Keywords

interrogation, interrogation of a person hospitalized in a medical institution, interrogation tactics, criminalistic tactics, exigent and unrepeatable acts, secondary victimization

Úvod

Výslech osob (bez ohledu na jejich procesní postavení) je jedním ze základních institutů trestního práva procesního a zároveň se také jedná o problematiku, které se v širší míře věnuje kriminalistická taktika.

Výslech je možné vnímat jako určitou metodu, mající svůj teoretický i praktický základ v kriminalistické taktice, která je regulována právem a jejíž pomocí je získávána výpověď osoby, kterou je možno považovat za relevantní ve vztahu k probíhajícímu trestnímu řízení.¹ Procesní postavení vyslýchaných osob může být rozličné, může se jednat například o svědka (případně svědka-poškozeného), obviněného či obžalovaného. Na to reaguje právní úprava, která různá procesní postavení vyslýchaných osob reflektuje.

Prostřednictvím výslechu, jako kriminalistické metody, získáváme výpověď vyslýchané osoby, které může mít význam pro trestní řízení a která může být použita jako důkaz. Podstatou

¹ S výslechem osob, respektive s jejich výpověďmi se však setkáváme i v jiných odvětvích práva, typicky půjde o civilní (sporné či nesporné) soudní řízení či o správní řízení. V kontextu tohoto článku a s ohledem na tematické zaměření konference bude nadále výslech spojován pouze s trestním řízením.

výslechu je vyvolání paměťové stopy prostřednictvím výpovědi osoby, která svými smysly vnímala určitou skutečnost, o které má podat svoji výpověď. Za výpověď je možné považovat verbální i neverbální projev vyslychané osoby o předmětu výslechu. Jak bylo uvedeno, projev osoby vychází z paměťové stopy, tedy zapamatovaného vjemu z daného objektu či události.²

S přihlédnutím k tomuto obecnému vymezení pojmu „výslech“ je třeba si uvědomit, že se nejedná o standardizovaný úkon (byť zákon stanovuje určité mantinely, v nichž se musí vyslychající osoba pohybovat), ale naopak každý výslech je svým způsobem jedinečný, a to z více hledisek. Především jde o výslech osob v různém procesním postavení, osob vypovídajících o různých skutečnostech, může se jednat o svědectví přímé či nepřímé. Na výpověď získanou prostřednictvím výslechu, respektive její kvalitu, pak mají vliv mnohé další faktory. Tyto faktory lze dělit na subjektivní a objektivní. Subjektivní faktory jsou takové, které mají svůj původ přímo ve schopnostech (např. schopnost vnímat okolí, fotografická paměť, tzv. „paměť na obličej“ apod.) nebo vlastnostech (např. to, zda je osoba introvert nebo extrovert, sdílnost, sklon k pomlouvačnosti apod.) vyslychané osoby. Jako objektivní faktory pak vnímáme takové vnější vlivy, které existují nezávisle na vůli a vnímání vyslychané osoby a které ovlivňují kvalitu její výpovědi bez možnosti ovlivnění vyslychanou osobou. Za objektivní faktory lze považovat čas, který uplynul od události, o které má osoba vypovídat, osvětlení v době vnímání události, vzdálenost od události apod.³ Významným faktorem, který je spíše objektivního charakteru a který může také významně ovlivnit kvalitu výpovědi, je prostředí, v němž výslech probíhá a také atmosféra, která je při výslechu navozena.

Následující článek je tak věnován právě těmto faktorům a zaměří se na specifika výslechu osoby, která je v době výslechu hospitalizována ve zdravotnickém zařízení.⁴ Je zřejmé, že takovéto prostředí bude mít zásadní vliv na výpověď a její kvalitu a také zakládá nutnost použití specifických postupů při vedení takového výslechu. Těmto specifickým budou věnovány následující pasáže textu. Pozornost bude rovněž věnována elementární otázce, zda má vůbec smysl takovýto výslech provádět a zda jeho výsledek (tj. výpověď osoby) bude pro trestní řízení přínosný a také zda, či za jakých podmínek, bude procesně použitelný v řízení před soudem.

Problematika vedení výslechu osob hospitalizovaných ve zdravotnickém zařízení si žádá zpracování z více důvodů. Prvním z nich je to, že je tato problematika obecně pomíjena a pokud o ní padne zmínka, pak jen velmi krátká.⁵ Druhým důvodem je pak aktuálnost tohoto tématu, zejména v období probíhající celosvětové pandemie, kdy se zvyšuje pravděpodobnost, že bude osoba, kterou je nutno vyslechnout pro účely trestního řízení, hospitalizována ve zdravotnickém zařízení.⁶

² SVOBODA, I. a kol. *Kriminalistika*. Ostrava: Key Publishing s.r.o., 2016. s. 319.

³ K rozlišování subjektivních a objektivních faktorů ovlivňujících kvalitu vyvolané paměťové stopy srov. např. STRAUS, J. a kol. *Kriminalistická technika*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2012, s. 76-77.

⁴ Pojem zdravotnické zařízení bude v kontextu tohoto článku vykládán ve shodě s ustanovením § 4 odst. 1 zákona č. 372/2011 Sb., zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování. Dle něj se zdravotnickým zařízením rozumí prostory určené pro poskytování zdravotních služeb. Lze pod něj tedy zařadit například nemocnici, psychiatrickou léčebnu, léčebnu dlouhodobě nemocných či hospic apod. Analogicky lze výklady uvedené v tomto příspěvku aplikovat na výslech osob pobývajících v zařízení sociálního typu, jako jsou domovy seniorů či domovy s pečovatelskou službou.

⁵ K tomu srov. např. STRAUS, J. a kol. *Kriminalistická taktika*. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, s. 104.

⁶ Zde je však na místě zdůraznit, že v této situaci musí být vždy dodržena všechna protiepidemická opatření, aby nebylo ohroženo zdraví jak osoby vyslychané, tak osoby vyslychající, případně i dalších osob.

Význam výsledku a jeho právní úprava

Výslech je jedním z procesních úkonů, které jsou upraveny v trestním řádu⁷. Jedná se však zároveň i o kriminalistickou metodu, s jejíž pomocí je, za současného naplnění zákonných podmínek, získávána orgány činnými v trestním řízení⁸ výpověď osoby o skutečnostech, které vnímala svými smysly a které jsou právně a kriminalisticky relevantní pro objektivní zjištění a objasnění věci.⁹

Výslech je zároveň velmi častým a rozšířeným důkazním prostředkem, za určitých okolností může výpověď svědka sloužit jako přímý (a výjimečně také výlučný) důkaz. Výslech je užíván jako prostředek ke zjištění objektivní pravdy, což zcela koresponduje s cílem výsledku, jímž je získání pravdivé a úplné výpovědi, která je relevantní v rámci probíhajícího trestního řízení.

Trestní řád rozlišuje výslech obviněného (§ 91 TrŘ), svědka (§ 101 TrŘ), znalce (§ 108 TrŘ) a obžalovaného (§ 207 TrŘ).¹⁰ Dokazování v přípravném řízení by mělo probíhat právě až po zahájení trestního stíhání konkrétní osoby, jen tak mohou být jeho výsledky použity jako důkaz v řízení před soudem. Výjimkou z tohoto pravidla jsou tzv. neodkladné a neopakovatelné úkony, jímž bude věnována samostatná část textu. Ve fázi tzv. prověřování, tedy ještě před zahájením trestního stíhání, není možné vyslýchat osoby, s výjimkou provedení takového výsledku jako neodkladného a neopakovatelného úkonu, jak bylo uvedeno výše. Před zahájením trestního stíhání je možné od osob důležitých pro trestní řízení požadovat tzv. vysvětlení, o kterém se sepisuje úřední záznam.¹¹ Úřední záznam o podaném vysvětlení nelze v řízení před soudem použít jako důkaz, pokud zákon nestanoví jinak (§ 158 odst. 6 TrŘ).¹²

Výslech požívá v trestním řízení značného významu, neboť jím mohou být zjištěny skutečnosti, které nelze jinak dokázat či zjistit. Opomenout rovněž nelze právo obviněného, respektive obžalovaného vypovídat ke své trestní věci, neboť se může jednat o prostředek obhajoby.¹³ Obviněný, resp. obžalovaný však nesmí být k výpovědi v žádném případě nucen.¹⁴ Zájem na podání výpovědi v trestním řízení může mít i svědek, obzvláště pokud je zároveň i poškozeným. Ani jemu by nemělo být toto právo upřeno.

S ohledem na výše uvedené je tedy zřejmé, že v určitých situacích je třeba výslech provést, byť k němu nejsou vhodné podmínky, neboť jinak by mohla být porušena práva osob zúčastněných na trestním řízení (zejména obviněného a poškozeného). Jednou z takovýchto situací je právě i stav, kdy je osoba, která má být vyslechnuta, hospitalizována ve zdravotnickém zařízení a nejedná se pouze o dočasnou indispozici (např. fixace zlomené končetiny, po které bude osoba propuštěna do domácího ošetřování).

⁷ Zákon č. 141/1961 Sb., Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád), dále jen „trestní řád“, „tr. řád“ nebo „TrŘ“.

⁸ K této legislativní zkratce srov. § 12 odst. 1 tr. řádu.

⁹ K tomu blíže srov. CHMELÍK, J. a kol. *Rukověť kriminalistiky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005, s. 160.

¹⁰ Obviněným se osoba stává, pokud je proti ní ve smyslu § 160 odst. 1 TrŘ zahájeno trestní stíhání.

¹¹ To je výrazným rozdílem oproti výsledku, neboť o něm se sepisuje protokol.

¹² Takovouto výjimku obsahuje ustanovení § 314d odst. 2 TrŘ, upravující dokazování ve zjednodušeném řízení před samosoudcem. V tomto řízení totiž samosoudce může se souhlasem stran přečíst i úřední záznamy o vysvětlení osob a o provedení jiných úkonů.

¹³ K právu vypovídat se vztahuje i jeho protipól, tedy právo nevypovídat ve smyslu ustanovení § 33 odst. 1 TrŘ a také čl. 37 odst. 1 a čl. 40 odst. 4 Listiny základních práv a svobod.

¹⁴ K tomu srov. dikci ustanovení § 92 odst. 1 TrŘ: „Obviněný nesmí být žádným způsobem donucován k výpovědi nebo k doznání.“

Taktika výslechu

Kriminalistická nauka rozpracovává mnohá doporučení, jak má vyslyšající osoba při výslechu postupovat. Jedná se o samostatnou část kriminalistické taktiky – taktiku výslechu.

Kriminalistická taktika rozeznává různé druhy výslechu. Výslech bývá nejčastěji členěn podle procesního postavení vyslyšchané osoby a podle dalších vybraných kriminalisticko-taktických hledisek. Dělení výslechu dle procesního postavení osoby odpovídá výše nastíněné zákonné systematice (svědek, obviněný/obžalovaný, znalec). Někdy je zvlášť řazen i výslech poškozeného¹⁵, byť tomu je při výslechu přiznáno procesní postavení svědka. Dle vybraných kriminalisticko-taktických hledisek pak dělíme výslech podle věku, podle kriminální zkušenosti, podle mentální úrovně a podle fyzického, případně zdravotního stavu.¹⁶ V kontextu tématu článku je zásadní kritérium fyzického a zdravotního stavu vyslyšchané osoby. K tomu Straus uvádí: „V některých případech v procesu objasňování nastane potřeba vyslechnout osoby nemocné, zraněné, umírající, příp. těhotné ženy. V takových případech často dochází ke změně místa výslechu. Vyslyšající je nucen vyslechnout vyslyšchaného v domácích podmínkách či v nemocničním zařízení. Obvykle se to neobejde bez předcházející konzultace s lékařem.“¹⁷

Pokud má dojít k výslechu ve zdravotnickém zařízení, musí se vyslyšající adaptovat na zcela specifické podmínky. K tomu by měla vyšetřovateli¹⁸ napomoci tzv. příprava výslechu, která se skládá ze dvou fází – analytické a syntetické. V analytické fázi jsou analyzovány schopnosti vyslyšajícího, osobnost vyslyšchaného a také nashromážděné důkazní materiály. Syntetická fáze pak spočívá ve vytváření podmínek pro výslech a v modelaci jeho průběhu. Příprava výslechu je zakončena zpracováním plánu výslechu.¹⁹

V našem specifickém případě musí v analytické fázi přípravy výslechu vyšetřovatel zhodnotit i zdravotní stav osoby, kterou bude vyslyšchat, a vliv prostředí, který bude v případě výslechu ve zdravotnickém zařízení značný. Musí rovněž posoudit, zda je schopen takovýto výslech vést a zda je skutečně tou správnou osobou, která má výslech provádět. Ne zcela zanedbatelný vliv na nastavení vztahu mezi vyslyšající a vyslyšchanou osobou může mít v tomto případě pohlaví vyslyšajícího, jeho věk či jeho empatické schopnosti. Co se týče pohlaví vyslyšajícího, je dle mého názoru vhodné, aby se shodovalo s osobou vyslyšchanou, tj. aby muž vyslyšchal muže a žena ženu. Je nutno přihlížet k tomu, že velmi pravděpodobně hospitalizovaná osoba tento svůj stav nenese snadno a často jej může vnímat i jako ponižující. Proto je pravděpodobné, že bude snáze komunikovat s osobou stejného pohlaví, u které se bude snažit hledat pochopení pro svůj aktuální stav a nebude se muset stydět. Protože příklady často hovoří za vše, představme si situaci, kdy by měl mladou ženu, hospitalizovanou ve zdravotnickém zařízení, vyslyšchat vyšetřovatel z mladší generace. Je neoddiskutovatelné, že by tento faktor mohl mít vliv na ochotu osoby vypovídat a na celkovou atmosféru výslechu a psychologický kontakt mezi vyslyšajícím a vyslyšchaným. Pokud jde o věk vyslyšajícího, tam je situace jiná, neboť dle mého názoru není na škodu, pokud se věk vyslyšajícího blíží věku vyslyšchaného. Kupříkladu

¹⁵ Srov. např. STRAUS, J. a kol. *Kriminalistická taktika*. Op. cit. s. 102-103.

¹⁶ STRAUS, J. a kol. *Kriminalistická taktika*. Op. cit. s. 103-104.

¹⁷ STRAUS, J. a kol. *Kriminalistická taktika*. Op. cit. s. 104.

¹⁸ Pojem „vyšetřovatel“ není pojmem legálním, tedy zachyceným v zákoně, nýbrž vyplývá pouze z kriminalistické nauky. V tomto příspěvku bude pojem vyšetřovatel používán právě v tomto kriminalistickém kontextu a bude jím rozuměn příslušník Služby kriminální policie a vyšetřování Policie ČR.

¹⁹ SVOBODA, I. a kol. *Kriminalistika*. Op. cit. s. 319-321.

při výslechu mladistvých je naopak vhodnější, aby byl věk vyšetřovatele co nejbližší věku vyslychaného, přesto však musí mít zároveň vyslychající dostačující zkušenosti.²⁰ Někdy může naopak psychologicky dobře zapůsobit, pokud je vyslychající osoba starší, neboť nezřídka budí větší důvěru a snáze se s takovou osobou v těžkých životních situacích komunikuje. Navíc pokud je vyslychající vyšetřovatel mladší, může například působit uspěchaně či netrpělivě a budování psychologického kontaktu tak bude těžší.

V syntetické fázi pak musí vyšetřovatel naplánovat samostatný průběh výslechu. Vzhledem k tomu, že má výslech probíhat ve zdravotnickém zařízení, je vhodné vše předem konzultovat s ošetřujícím lékařem. S ním by se měl vyšetřovatel dohodnout především na konkrétním termínu, neboť ve zdravotnických zařízeních zpravidla platí určitý denní režim a ne každá denní doba tak je vhodná k provedení výslechu. Důležité bude také zajistit odpovídající prostory k provedení výslechu. Možností se nabízí více, pokud je osoba hospitalizována na jednolůžkovém pokoji, je možné (a vzhledem ke zdravotnímu stavu osoby někdy i nutné) provést výslech zde. Pokud osoba leží na vícelůžkovém pokoji, je vhodné – s ohledem na její zdravotní stav – zvážit přesun na jiné místo, kde budou podmínky pro výslech vhodnější. Pokud takovýto postup není možné aplikovat, lze přistoupit k výslechu i na pokoji, kde pobývá současně více pacientů, přesto je však na místě provést některá opatření, např. postavit mobilní zástěnu, aby mohl výslech probíhat co nejvíce v soukromí. Lze rovněž zvážit přesun ostatních osob, ležících na témže pokoji, ale to pouze po konzultaci s lékařem. Předpokladem je rovněž souhlas těchto osob. Pokud je vyslychaná osoba mobilní (zde může jít např. o osoby v domově pro seniory), je možné výslech provést např. ve speciální místnosti pro návštěvy²¹ či v pracovně některého z lékařů. Vždy by však mělo být zajištěno, aby nebyl průběh výslechu ničím narušován, a to jak ze strany ostatních pacientů, tak i zdravotnického personálu. Další variantou, která se rovněž nabízí, je výslech pomocí videokonferenčního zařízení, který by pak probíhal v režimu § 111a tř. řádu, k čemuž dává zmocnění § 52b tr. řádu.

Co se týče stádií výslechu, rozeznáváme tři základní – úvod, monolog a dialog. Je vhodné, aby před úvodní fází výslechu proběhlo poučení osoby, která bude vyslychána. Obsahem tohoto poučení by měla být především informace o procesním postavení vyslychané osoby a s tím spojených právech a povinnostech, ale také o tom, jak bude samotný výslech probíhat, kdo se jej bude účastnit, jak dlouho bude přibližně trvat a co je vlastně jeho účelem (co má výpověď osoby objasnit). Vhodné je také upozornit vyslychanou osobu na možnost přivolat lékaře či jiného zdravotnického pracovníka v průběhu výslechu.

Cílem úvodní fáze výslechu je zjištění osobních údajů vyslychané osoby, její informování o protokolaci výslechu, a především také navázání psychologického kontaktu mezi vyslychající a vyslychanou osobou. Psychologický kontakt je zcela klíčový pro kladný průběh dalších fází výslechu.²² Jeho navázání není vždy snadné, neboť osobnosti vyslychajícího a vyslychaného

²⁰ K problematice výslechu mladistvých srov. např. TEXTL, D.; SLAVÍK, J. *Vedení výslechu mladistvých osob*. In JANOVEC, M., POHL, J. ZAHRADNÍČKOVÁ, M., MALÝ, J., ŠÍP, J., FERFECKÝ, J. (eds.). *Cofola 2020*. Brno: Masarykova univerzita, 2020. s. 1402-1424.

²¹ Tyto místnosti sice nejsou v českých zdravotnických zařízeních standardem, přesto se v nich vyskytují. Nemusí se vždy jednat pouze o prostory označené jako „místnost pro návštěvy“, ale výše zmiňovaným účel může naplnit například i místnost určená pro komunikaci mezi lékařem a příbuznými hospitalizovaných osob. Tyto místnosti se nejčastěji vyskytují v rámci oddělení ARO či JIP. Zcela specifickým případem pak může být speciální výslechová místnost, která je zřízena v rámci Psychiatrické léčebny Bohnice v Praze.

²² K problematice psychologického kontaktu srov. např. ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, s. 305 a násl.

mohou být zcela odlišné a nemusí si vždy tak říkajíc „sednout“. Dalším faktorem, který komplikuje navazování kontaktu je vliv procesního postavení vyslychané osoby. Obecně lze totiž předpokládat, že například navázání kontaktu se svědkem bude snazší než v případě obviněného. Kromě těchto faktorů spíše subjektivní povahy přistupují i některé faktory objektivní, jako právě mimo jiné i vliv prostředí, ve kterém výslech probíhá. Pokud je vyslychaná osoba hospitalizována ve zdravotnickém zařízení, může tento faktor ještě znesnadnit navázání psychologického kontaktu mezi jí a vyslychajícím. Překonání této překážky bude těžké, neboť v takovéto situaci není změna místa výslechu zpravidla možná. Řešením ale může být například přesun do místnosti pro návštěvy, či do jiné vhodné místnosti, kde se bude vyslychaný cítit lépe – takovýto postup však záleží na jeho zdravotním stavu a na rozhodnutí ošetřujícího lékaře. Pokud není přesun osoby možný, je nutné snažit se působit co nejvíce empaticky, nepůsobit úředním a nedůtklivým dojmem. Vhodné je na úvod výslechu hovořit o nějakém neutrálním tématu, čímž dojde k navození kontaktu mezi aktéry výslechu, který by měl usnadnit další fáze tohoto procesu. Jak totiž správně poznamenává Čírtková, celková atmosféra výslechu je důležitou okolností, která výrazně ovlivňuje výsledek výslechu, tj. kvalitu výpovědi. Dobrou atmosférou výslechu lze čelit nepříznivým emocím.²³

Neodkladné a neopakovatelné úkony

Právní úpravu neodkladných a neopakovatelných úkonů nalzáme v ustanovení § 160 odst. 4 tr. řádu. Dle jeho dikce „Neodkladným úkonem je takový úkon, který vzhledem k nebezpečí jeho zmaření, zničení nebo ztráty důkazu nesnese z hlediska účelu trestního řízení odkladu na dobu, než bude zahájeno trestní stíhání. Neopakovatelným úkonem je takový úkon, který nebude možno před soudem provést. V protokolu o provedení neodkladného nebo neopakovatelného úkonu je třeba vždy uvést, na základě jakých skutečností byl úkon za neodkladný nebo neopakovatelný považován.“

Smyslem úpravy neodkladných úkonů je to, aby nedošlo k jejich zmaření zničení či ztrátě, a to z hlediska účelu trestního řízení. Z podstaty věci vyplývá, že není vyloučeno, aby některé úkony byly neodkladné a zároveň neopakovatelné. Typickým příkladem neopakovatelného úkonu je výpověď svědka, u kterého vzhledem k jeho zdravotnímu stavu hrozí, že ji nebude schopen před soudem zopakovat. Takovýto svědek je pak vyslechnut policejním orgánem dle § 158 odst. 9 tr. řádu, přičemž musí být dodrženy podmínky stanovené v § 158a tr. řádu. Dle tohoto ustanovení je nutné v zákonem vymezených případech provést výslech svědka či rekonciliaci na návrh státního zástupce za účasti soudce. Soudce přitom do výslechu nijak aktivně nezasahuje, ale dohlíží na dodržování zákonných postupů. Tyto úkony, které byly provedeny jako neodkladné nebo neopakovatelné ještě před zahájením trestního stíhání, není třeba po jeho zahájení opakovat, a to s odkazem na ustanovení § 164 odst. 2 tr. řádu. Takto provedené úkony jsou v dalších fázích použitelné jako plnohodnotný důkaz, a to bez nutnosti jejich opakování.

U hospitalizovaných osob není vyloučeno, že jejich výslech bude probíhat právě v režimu neodkladného nebo neopakovatelného úkonu. V takovém případě je třeba dbát všech zákonem stanovených podmínek, jako je například obligatorní účast soudce. Při splnění všech patřičných náležitostí bude takto získaná výpověď bez dalšího použitelná jako důkaz v dalších fázích trestního řízení, což může orgánům činným v trestním řízení značně ulehčit důkazní situaci.

²³ ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006, s. 295.

Specifika vedení výslechu osoby hospitalizované ve zdravotnickém zařízení

O specifikách výslechu hospitalizovaných osob bylo již výše uvedeno mnohé. První otázkou, kterou by si měl vyšetřovatel položit v situaci, kdy je osoba, která má být vyslechnuta, hospitalizována je ta, zda vůbec takový výslech provést, či jej odložit na později nebo dokonce neprovést vůbec. Je třeba zvážit mnohé, ale stěžejním kritériem by měl být zdravotní stav osoby, její aktuální schopnost výpověď učinit a predikce toho, zda bude osoba schopna vypovídat i později. Ve spolupráci s ošetřujícím lékařem by měl vyšetřovatel i vyhodnotit, zda nejde ze strany hospitalizované osoby pouze o způsob, jak se výslechu vyhnout.²⁴ Naopak pokud je stav osoby skutečně vážný a hrozí, že později již nebude výslechu schopna, měl by být výslech proveden co nejdříve, a to v režimu neodkladných a neopakovatelných úkonů. Pokud výslech proveden nebude a osoba zemře nebo se její stav změní natolik, že již nebude výslechu schopna, může být toto neprovedení výslechu soudem vnímáno jako opomenutý důkaz.

Největší vliv má samozřejmě nemocniční prostředí, které na mnohé osoby působí nepříjemně již samo o sobě. S tím souvisí otázka, kde takovýto výslech provést, na niž jsem se pokusil odpovědět již v přechozích pasážích.

Není možné opomenout další významný faktor, který ovlivňuje jak kvalitu případné výpovědi, tak i to, zda se výslech vůbec uskuteční. Tímto faktorem je zdravotní stav osoby, která má být vyslechnuta. Posoudit zdravotní stav osoby může jen její ošetřující lékař, nikoli policejní orgán (to platí ad absurdum i tehdy, pokud by měl příslušný vyšetřovatel lékařské vzdělání).

S faktorem zdravotního stavu osoby souvisí i vliv medikace či případných zranění. Proto by se měl vyšetřovatel před započítím výslechu takovéto osoby informovat u jejího ošetřujícího lékaře o stavu této osoby, o nastavené medikaci a o případném vlivu, který může mít na výpověď osoby. Také by se měl detailně informovat o případných zraněních osoby, jejich charakteru a možných projevech v průběhu výslechu.

Na výše uvedené volně navazuje i otázka přítomnosti dalších osob při výslechu. Může jít o právního zástupce vyslychané osoby (zejména, pokud se jedná o případ nutné obhajoby nebo pokud jsou splněny zákonné podmínky a vyslychající osoba si přítomnost jejího právního zástupce přímo vyžádá), pokud bude výslech proveden v režimu neodkladného či neopakovatelného úkonu tak, jak byl nastíněn již výše, je třeba počítat s přítomností soudce, který bude dohlížet na zákonnost výslechu. S ohledem na zdravotní stav vyslychané osoby může být v některých případech nutná přítomnost lékaře či jiného zdravotnického zdravotníka. V takovém případě je třeba jej předem poučit o průběhu výslechu a přesně vymežit jeho úlohu v rámci tohoto úkonu, aby nedošlo k případným nevyžádaným zásahům ze strany těchto osob. V některých případech lze také doporučit přítomnost psychologa, půjde zejména o výslech osob ve špatném psychickém stavu, obětí násilné či sexuální trestné činnosti apod. Pokud je vyslychanou osobou mladistvý, respektive dítě, může být přítomnost psychologa, pedagogického pracovníka, případně i rodiče obligatorní.

²⁴ K tomu srov. náleží Ústavního soudu I. ÚS 4128/17, ze dne 2. 4. 2019.

Možné problematické aspekty

Problematické aspekty výslechu osob hospitalizovaných ve zdravotnickém zařízení vycházejí z jeho specifík tak, jak byla nastíněna výše.

Významný je především vliv nestandardního prostředí s čímž souvisí možné problémy při zajištění vhodné místnosti k provedení výslechu. Na výslech má také vliv aktuální zdravotní stav i nastavená medikace. V některých případech může navíc osoba, která má být vyslechnuta, trpět částečnou nebo úplnou ztrátou paměti, což může celou situaci značně zkomplikovat. Zde je na místě konzultovat stav pacienta s jeho ošetřujícím lékařem a vyžádat si jeho prognózu zdravotního stavu osoby, která má být vyslechnuta. Pokud došlo ke ztrátě paměti např. v důsledku šoku, nikoli v důsledku zranění, je vhodné zvážit přibrání zkušeného psychologa, který by mohl napomoci procesu „vrácení paměti“.

Na vyslýchanou osobu může rovněž nevhodně působit přítomnost dalších osob při výslechu, jako je soudce či ošetřující lékař. Tomu však lze jen těžko předcházet, neboť je třeba dbát naplnění všech zákonných požadavků a také je třeba minimalizovat možnost zhoršení zdravotního stavu osoby provedením výslechu. Množství osob přítomných při tomto úkonu tak lze eliminovat pouze na straně policejního orgánu, kdy je možné ve většině případů doporučit, aby výslech prováděl pouze jeden příslušník Policie ČR (nejčastěji vyšetřovatel). Někdy může být ale vhodné přibrat dalšího policistu za účelem protokolace tohoto procesního úkonu, aby se vyšetřovatel mohl soustředit pouze na osobu, kterou právě vyslýchá. Hodna zvážení je také přítomnost psychologa při výslechu.

Protože osobou vyslýchanou ve zdravotnickém zařízení bude pravděpodobně nejčastěji oběť trestného činu, je nutné dbát na to, aby nedošlo k její tzv. sekundární viktimizaci.²⁵ Jedná se o situaci, kdy k prvotní újmě, která byla způsobena samotným trestným činem, respektive jeho pachatelem, přistupuje ještě další újma, která je oběti způsobena nevhodným přístupem orgánů činných v trestním řízení při provádění vyšetřování. Sekundární viktimizaci lze předcházet především korektním přístupem ze strany orgánů činných v trestním řízení a také minimalizací úkonů, které budou s osobou prováděny. S tím přímo souvisí to, že výslech takovéto osoby by měl být proveden takovým způsobem, aby nebylo nutné jeho další opakování.

Určité problémy může činit také doručování důležitých písemností souvisejících s probíhajícím trestním řízením. Pokud policejní orgán, či jiný orgán činný v trestním řízení zjistí, že osoba, již má být doručována, je hospitalizována, měl by písemnosti adresovat hospitalizované osobě prostřednictvím zdravotnického zařízení, ve kterém se osoba nachází. Jen tak je totiž možné v případě dlouhodobějších hospitalizací zajistit jejich převzetí. Pokud by totiž bylo i nadále doručováno na adresu bydliště osoby, nebo jinou adresu, kterou osoba uvedla pro účely doručování v trestním řízení, bylo by prakticky vyloučeno převzetí zasílaných písemností, a to zcela vědomě, což by odporovalo smyslu institutu doručování v trestním řízení.

Procesní použitelnost výpovědi

Pokud je prováděn výslech v tak mimořádných a nestandardních podmínkách, jako je výslech osoby hospitalizované ve zdravotnickém zařízení, je třeba vždy dbát na to, aby byly dodrženy všechny zákonné požadavky, jinak je zde reálná hrozba, že by učiněná výpověď nemohla být použitelná jako důkaz v probíhajícím trestním řízení.

²⁵ K problematice sekundární viktimizace srov. ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Op. cit. s. 102 a násl.

O právní úpravě výsledku jednotlivých osob zúčastněných na trestním řízení již bylo pojednáno v počátečních pasážích tohoto příspěvku. Zde je na místě znovu připomenout, že musejí být naplněny zákonné požadavky a výslech by měl být proveden tak, aby nemusel být již znovu opakován. K tomu dopomáhá institut tzv. neodkladných a neopakovatelných úkonů, o kterém již bylo rovněž pojednáno. Pokud je vyslýchána osoba hospitalizovaná ve zdravotnickém zařízení a její stav je natolik vážný, že odůvodňuje tento mimořádný postup a zároveň je zde riziko, že zopakování výpovědi v hlavním líčení před soudem nebude možné, měl by být využit právě tento institut. Jeho využití pak předpokládá účast soudce na takovém úkonu, čemuž byla taktéž věnována pozornost.

Aby byla výpověď získaná na základě výsledku byla procesně použitelná, je důležitá rovněž dokumentace výsledku. O výsledku se pořizuje protokol, což je rozdíl oproti podání vysvětlení, kde se sepisuje pouze úřední záznam, který není (bez splnění zvláštních náležitostí stanovených zákonem) nadále použitelný jako důkaz. Pro protokol o výsledku je stanovena obligatorně písemná forma. Pokud je výslech prováděn v takto specifických podmínkách (a obzvláště pokud není prováděn v režimu neodkladného nebo neopakovatelného úkonu), je vhodné doplnit obligatorní písemnou dokumentaci i fakultativně o audio či videodokumentaci. Je však třeba mít na paměti, že zpravidla bude nutné získat souhlas vyslýchané osoby s pořízením záznamu a také je nutné naplnit všechny požadavky dle platné legislativy.

Pro dodržení zákonnosti výsledku je nutné umožnit vyslýchané osobě účast právního zástupce, pokud na něj má osoba právo. Nic na tom nemění skutečnost, že je výslech prováděn v netradičním prostředí a za specifických podmínek. K problematice neumožnění přítomnosti advokáta při výsledku osoby hospitalizované ve zdravotním zařízení se vyjádřil i Evropský soud pro lidská práva, kdy konstatoval porušení práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Soud konkrétně uvedl: „Senát čtvrté sekce Soudu dospěl jednomyslně k závěru, že tím, že stěžovatel neměl možnost nechat se během úvodního výsledku policií v nemocnici a na policejní stanici zastupovat advokátem, přičemž tyto výpovědi soudy následně použily pro jeho odsouzení a nezabývaly se jeho námitkami porušení práv obhajoby, došlo k porušení čl. 6 odst. 1 a 3 písm. c) Úmluvy.“²⁶

Zajímavá je rovněž paralela se správním řízením, kdy správní soudy dovozují, že pokud je možnost provést výslech osoby, která má vypovídat o skutečnostech významných pro správní řízení, i ve zdravotnickém zařízení, tak má být proveden tam. Dále také judikatura dochází k závěru, že ad absurdum může ve zdravotnickém zařízení proběhnout i celé ústní jednání.²⁷

Závěr

Závěrem lze snad již pouze obecně konstatovat, že výslech svědka či obviněného je jedním ze stěžejních procesních úkonů a mnohdy tvoří výpověď získaná při výsledku klíčový důkaz. Významná role výsledku tak klade velké nároky na osoby, které jej budou provádět, ať již z pohledu kriminalistické taktiky, kdy musí vyšetřovatel projít fází přípravy výsledku a poté musí výslech vhodně provést a vyhodnotit, nebo z pohledu trestního práva, kdy musí být splněny všechny zákonné náležitosti, aby byla výpověď získaná na základě výsledku nadále procesně použitelná jako důkaz v probíhajícím trestním řízení. Z toho vyplývá, že správně provést výslech není vůbec snadné. O to horší situace je, pokud má být vyslechnuta osoba, která

²⁶ K tomu blíže srov. Rozsudek ESLP ze dne 24. května 2016 ve věci č. 19181/09 – Sîrghi proti Rumunsku.

²⁷ K tomu srov. rozsudek Krajského soudu v Brně sp. zn. 41 A 42/2014-112 a rozsudek Nejvyššího správního soudu č. 3408/2016.

je hospitalizována ve zdravotnickém zařízení. Výslech takovéto osoby poznamenán a ztížen mnohými specifiky souvisejícími právě s její hospitalizací. Půjde o vliv prostředí, vliv zdravotního stavu, dále pak o vliv podané medikace a utrpených zranění.

Všechna tato specifika musí být uvážena ještě před započítím výslechu, měla by se tak stát součástí analytické části přípravy výslechu. Vzhledem k nestandardnosti výslechu ve zdravotnickém zařízení je nutné klást důraz na všechna jeho možná specifika a úskalí, neboť pouze dobře připravený vyšetřovatel může výslech hospitalizované osoby kvalitně provést. Zároveň je třeba mít vždy na paměti to, že by měl být výslech proveden takovým způsobem, aby nemusel být v žádném případě opakován, neboť výslech ve zdravotnickém zařízení je pro vyslýchanou osobu značně stresovou a „nekomfortní“ situací. Navíc se také může stát, že opakování výslechu již ani nebude možné, neboť osoba zemře nebo se její zdravotní stav zhorší natolik, že provedení opakování výslechu nebude možné. O to důležitější je pak příprava jeho provedení, která vyžaduje od vyšetřovatele plné soustředění, vědomosti, zkušenosti a mnohé další atributy, které však budou zpravidla již pouze vlastnostmi dané osoby, jako je empatie, trpělivost apod.

Literatura

ČÍRTKOVÁ, L. Forezní psychologie. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2013, 445 s. ISBN 978-80-7380-461-9.

ČÍRTKOVÁ, L. Policejní psychologie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006, 309 s. ISBN 80-86898-73-3.

CHMELÍK, J. a kol. Rukověť kriminalistiky. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005, 532 s. ISBN 80-86898-36-9.

STRAUS, J. a kol. Kriminalistická taktika. 2. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, 291 s. ISBN 978-80-7380-095-6.

STRAUS, J. a kol. Kriminalistická technika. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2012, 446 s. ISBN 978-80-7380-409-1.

SVOBODA, I. a kol. Kriminalistika. Ostrava: Key Publishing s.r.o., 2016. 374 s. ISBN 978-80-7418-259-4.

TEXL, D., SLAVÍK, J. Vedení výslechu mladistvých osob. In JANOVEC, M., POHL, J. ZAHRADNÍČKOVÁ, M., MALÝ, J., ŠÍP, J., FERFECKÝ, J. (eds.). Cofola 2020. Brno: Masarykova univerzita, 2020. s. 1402-1424. ISBN 978-80-210-9670-7.

Kontakt

Mgr. David Texl

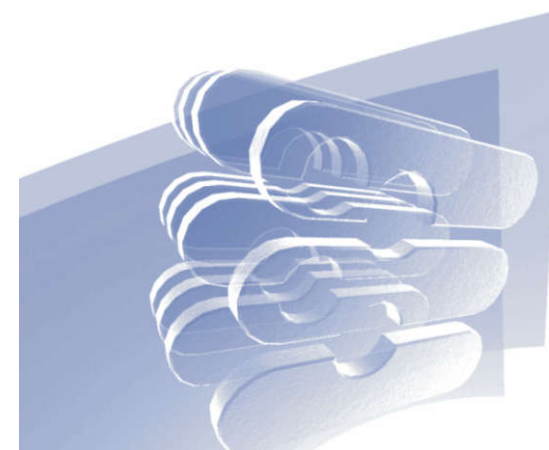
interní doktorand Katedry trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno a student Policejní akademie České republiky v Praze (obor Kriminalistika a další forezní disciplíny)

David.Texl@mail.muni.cz, david.texl@seznam.cz

ZNALECTVÍ

v kontextu nového zákona o znalcích

Zákon č. 254/2019 Sb. Zákon o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech

Do roku 2021

Zákon č. 36/1967 Sb. Zákon o znalcích a tlumočnících

- Platnost od 20.04.1967
- Účinnost od 01.07.1967
- Zrušeno k 01.01.2021

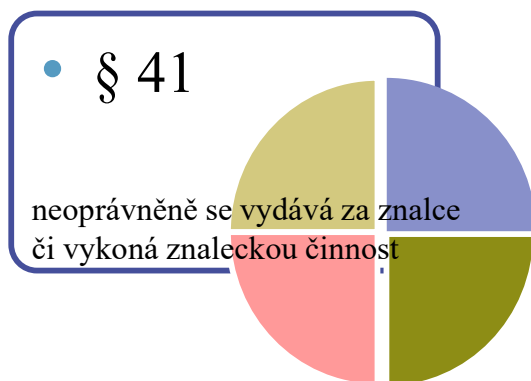
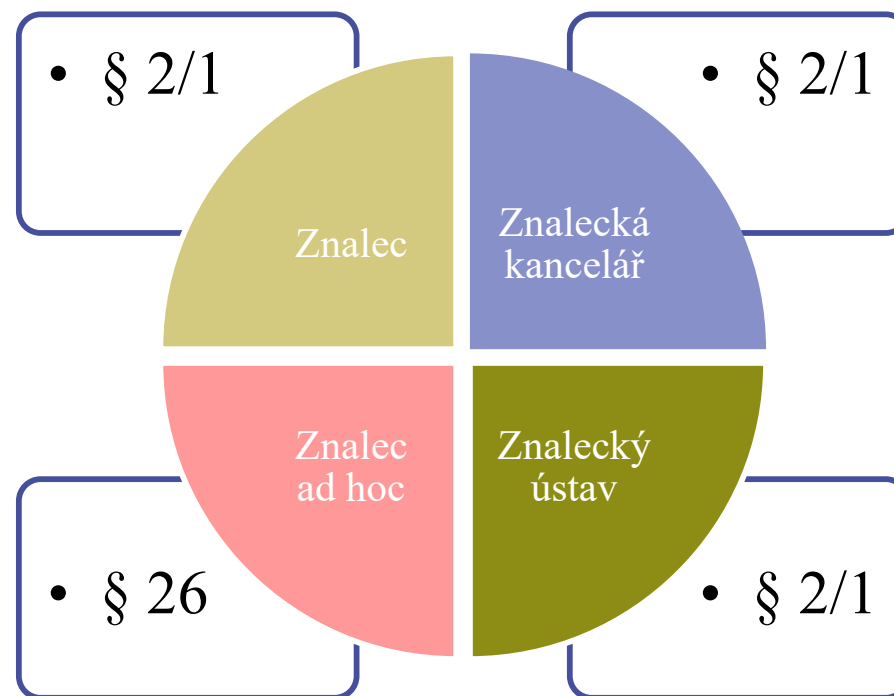
- Znalec
- Znalecký ústav
 - Oddíl I (soukromoprávní subjekty)
 - Oddíl II (VŠ, agentury, instituty)
- Jmenování (ministr spravedlnosti nebo předseda krajského soudu)

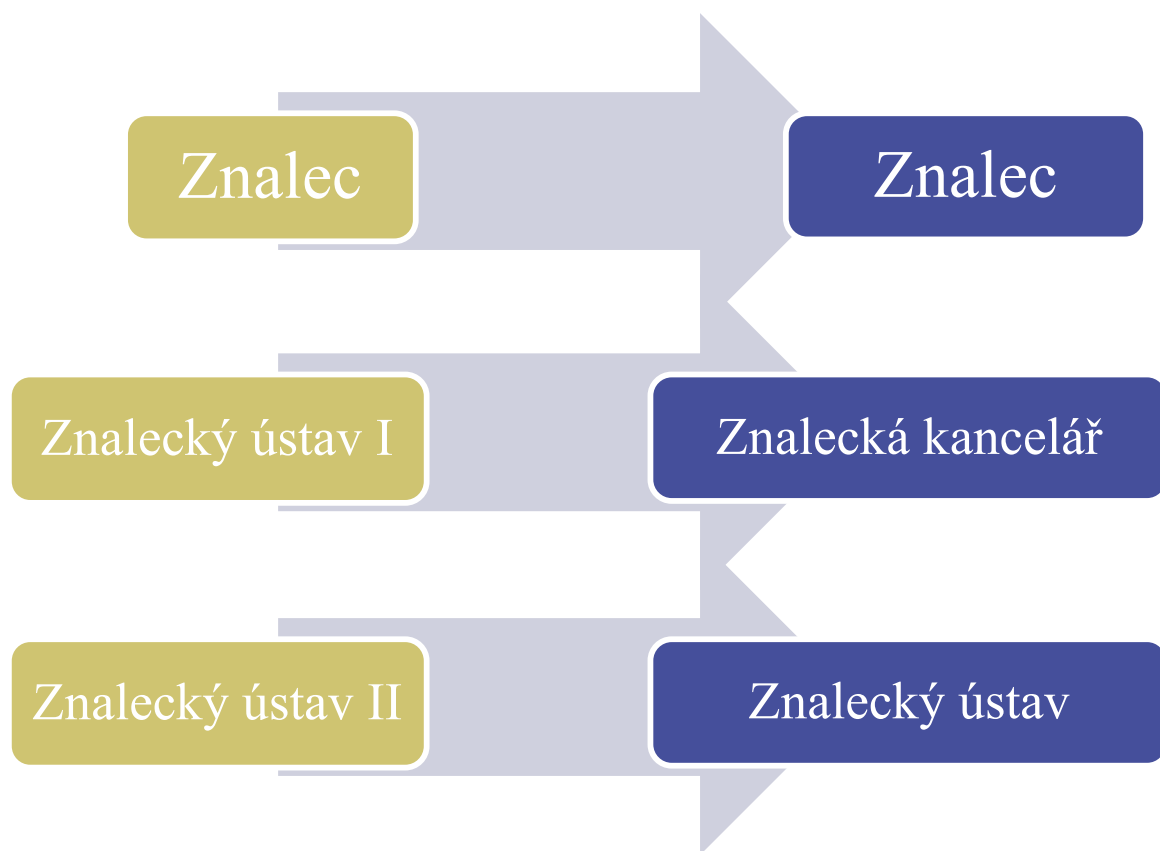
V roce 2021 a dále

Zákon č. 254/2019 Sb. Zákon o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech

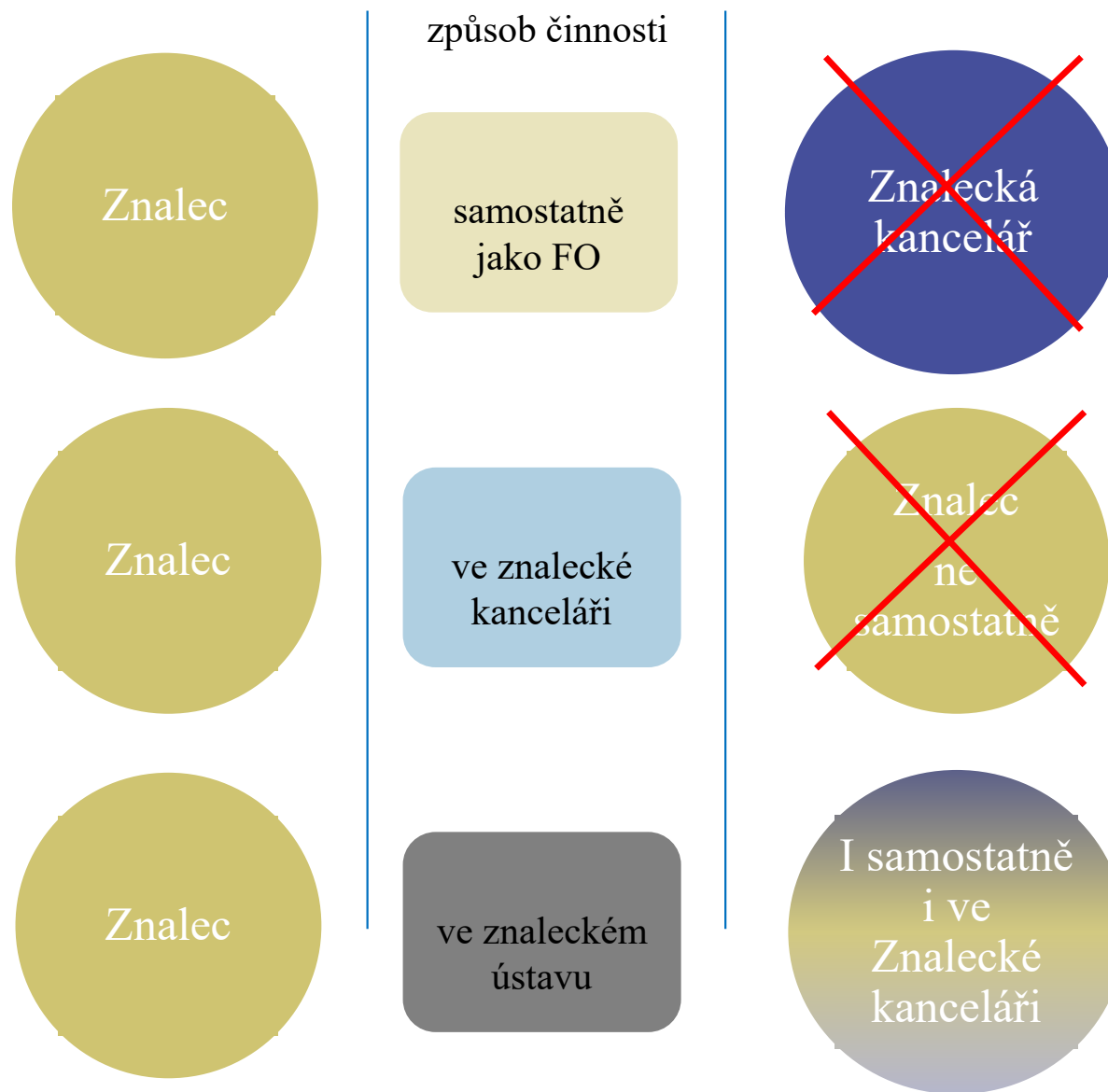
- Platnost od 09.10.2019
- Účinnost od 01.01.2021

- Znalec
- Znalecká kancelář
- Znalecký ústav
- Zápisem do seznamu rozhoduje Ministerstvo spravedlnosti

- Fyzická osoba
- Obchodní korporace
- Alespoň 2 znalci stejného oboru a odvětví, popř. specializace
- VŠ či její součást, veř. výzkumná instituce, státní podnik, ústav, OSS či její jednotka, osoba veřejného práva
- 1 znalec

Počty znalců

•2007	10 992
•2010	10 158
•2020	7 942
•2021	6 534
•2026	??

Počty znalců

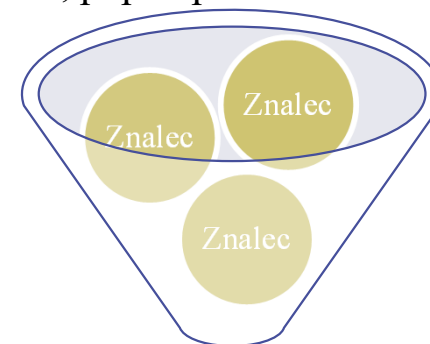

Průměrný věk 60 let

■ 2010 ■ aktivní ■ pozastaveno ■ nevyzvedlo DS

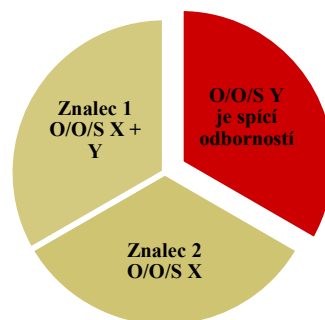
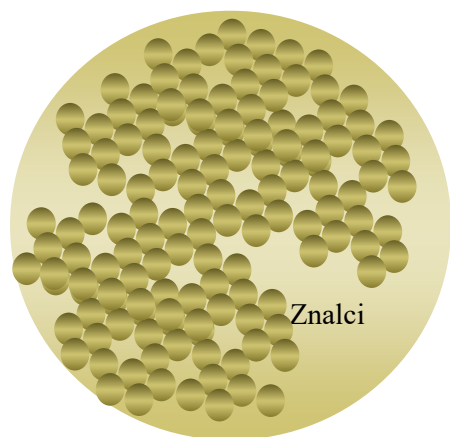
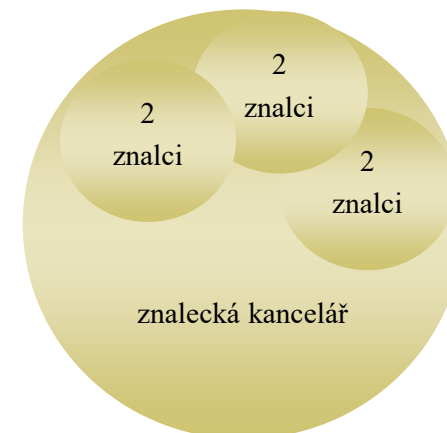
Znalecké kanceláře

Alespoň 2 znalci stejného oboru a odvětví, popř. specializace

- Společník
- Zaměstnanec
- Člen

Znalecká kancelář
(pouze v jedné Znalecké kanceláři)

- Do 31. 12. 2020 jmenovaný znalec (dle zákona č. 36/1967 Sb.), je **zapsán** jako znalec do seznamu znalců podle nového zákona.
- Znalec je po účinnosti nového zákona oprávněn vykonávat znaleckou činnost **nejdéle** po dobu **5 let** (přechodné období) ode dne účinnosti nového zákona.
- **Uplynutím přechodné doby** nebo **zápisem** do seznamu znalců podle nového zákona ve stejném oboru a odvětví **dosavadní znalecké oprávnění zaniká**.
- Během přechodného období mají znalci oprávnění vykonávat znaleckou činnost pro stejné obory, odvětví a specializaci, pro které získali oprávnění k výkonu znalecké činnosti podle zákona č. 36/1967 Sb.
- Znalec je povinen vykonávat znaleckou činnost pouze v oboru a odvětví a případně specializaci, pro které má oprávnění vykonávat znaleckou činnost (§ 1 odst. 3).

- **Orgány veřejné moci (§ 25)**
 - teritorialita ve vztahu znalec a zadavatel
 - předem projedná zadání znaleckého posudku a lhůtu pro podání znaleckého posudku
 - orgán veřejné moci ustanoví znalecký ústav nebo znaleckou kancelář především ke zpracování znaleckých posudků ve zvlášť obtížných případech vyžadujících zvláštního posouzení

- **Soukromoprávní subjekty**
 - nejsou vázáni omezeními
 - před zpracování znaleckého posudku dohodnout odměnu znalce

- **Zdroje informací**
 - www.justice.cz, seznam není k dispozici (leden 2022)
 - konverze oprávnění - nová koncepce MS
 - specializace určují obsah znalecké činnosti
 - některé oblasti znalecké činnosti zanikly -> nelze konvertovat již nebudou (lze jen do 1. 1. 2026)

➤ Zákon č. 36/1967 Sb. a Vyhláška č. 37/1967 Sb.

- Formální náležitosti písemného posudku vyžadované zákonem a vyhláškou:
 - a) podpis (§ 13 zákona)
 - b) otisk pečeti (§ 13 zákona)
 - c) číslování stran (§ 13 vyhlášky)
 - d) sešítí sešivací šňůrou (§ 13 vyhlášky)
 - e) znalecká doložka (§ 13 vyhlášky)

➤ § 40 (1) Zadání znaleckého posudku obsahuje

- a) odbornou otázku zadanou zadavatelem znaleckého posudku,
- b) údaj, pro jaké účely má být znalecký posudek použit, a
- c) skutečnosti sdělené zadavatelem, které mohou mít dle jeho názoru vliv na přesnost závěru znaleckého posudku.

➤ Nová právní úprava, zákon č. 254/2019 Sb. a Vyhláška o výkonu znalecké činnosti č. 503/2020 Sb.

Zákon

- Hlava VI ZNALECKÝ POSUDEK
- § 27 Způsob podání znaleckého posudku
- § 28 Náležitosti znaleckého posudku

Vyhláška o výkonu znalecké činnosti

- Hlava IV ZNALECKÝ POSUDEK
- § 39 až 51 Formální a obsahové náležitosti
- § 52 až 59 Postup při zpracování znaleckého posudku

Z odůvodnění rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 32 Cdo 1120/2017 ze dne 30. ledna 2019:

- Podle § 127 o. s. ř. je-li pochybnost o správnosti posudku nebo je-li posudek nejasný nebo neúplný, je nutno požádat znalce o vysvětlení. Kdyby to nevedlo k výsledku, soud nechá znalecký posudek přezkoumat jiným znalcem (odstavec 2). Ve výjimečných, zvláště obtížných případech, vyžadujících zvláštního vědeckého posouzení, může soud ustanovit k podání znaleckého posudku nebo přezkoumání posudku podaného znalcem státní orgán, vědecký ústav, vysokou školu nebo instituci specializovanou na znaleckou činnost (odstavec 3).
- V rozsudku ze dne 28. 3. 2018, sp. zn. 32 Cdo 2197/2016, Nejvyšší soud zdůraznil, že nejen při hodnocení znaleckého posudku jako důkazu, ale též při pokusu o odstranění rozporu mezi dvěma znaleckými posudky, jenž je též součástí hodnocení důkazů, je soud limitován mezemi stanovenými v § 127 odst. 1 o. s. ř. a blíže vysvětlenými v rozhodovací praxi, totiž že není sám oprávněn posuzovat skutečnosti, k nimž je třeba odborných znalostí, a nemůže tedy přezkoumávat věcnou správnost odborných závěrů znaleckých posudků.
- Již v usnesení ze dne 17. 6. 2008, sp. zn. 22 Cdo 1290/2007, Nejvyšší soud vysvětlil (s odkazem na závěry rozsudku bývalého Nejvyššího soudu SSR ze dne 15. 7. 1982, uveřejněného pod číslem 45/1984 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, dále jen „R 45/1984“), že v případě rozporu mezi dvěma znaleckými posudky lze rozhodnout o přezkoumání těchto posudků dalším znalcem, příp. znaleckým ústavem, ovšem jen v případě, že soud sám tento rozpor po slyšení obou znalců neodstraní.
- V rozsudku ze dne 25. 4. 2002, sp. zn. 25 Cdo 583/2001, Nejvyšší soud obdobně uzavřel, že přezkoumání závěrů znaleckého posudku ve smyslu ust. § 127 odst. 2 o. s. ř. dalším posudkem jiného znalce, vědeckého ústavu nebo jiné instituce (tzv. revizní znalecké zkoumání) je namísto mimo jiné tehdy, jestliže soud má k dispozici dva znalecké posudky s rozdílnými závěry o stejné otázce a pro tyto rozpory, které se nepodařilo v řízení odstranit, nemohou být tyto znalecké posudky podkladem pro rozhodnutí.
- V rozsudcích ze dne 24. 4. 2012, sp. zn. 21 Cdo 4562/2010, a ze dne 10. 11. 2015, sp. zn. 21 Cdo 4543/2014, pak Nejvyšší soud zdůraznil (s odkazem na R 45/1984 a na usnesení Ústavního soudu ze dne 3. 6. 2010, sp. zn. III. ÚS 1336/10, uveřejněné pod číslem 7/2011 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu), že má-li soud při rozhodování k dispozici dva znalecké posudky s rozdílnými závěry o stejné otázce, musí je zhodnotit v tom smyslu, který z nich a z jakých důvodů vezme za podklad svého rozhodnutí a z jakých důvodů nevychází ze závěru druhého znaleckého posudku; pro tuto úvahu je třeba vyslechnout oba znalce. Jestliže by ani takto nebylo možné odstranit rozpory v závěrech znaleckých posudků, je třeba dát tyto závěry přezkoumat jiným znalcem, vědeckým ústavem nebo jinou institucí (obdobně též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 8. 2010, sp. zn. 25 Cdo 2414/2008).

§ 89/2 TrŘ - za důkaz může sloužit vše, co může přispět k objasnění věci, zejména pak ... znalecké posudky ... listiny

- jedná se o demonstrativní výčet, tj. důkazem může být cokoliv
- skutečnost, že důkaz nevyhledal nebo nevyžádal OČTŘ není důvodem k odmítnutí takového důkazu
- přestože je znalecký posudek dle § 89/2 TrŘ samostatným druhem důkazu, není ve vztahu k ostatním důkazům v nadřazeném postavení - zásada volného hodnocení důkazů
- odborné vyjádření je v praxi považováno za listinný důkaz - § 112/2 TrŘ - listinným důkazem jsou listiny, které potvrzují nebo vyvracejí existenci určité dokazované skutečnosti
- znalecký posudek získaný před zahájením trestního stíhání je použitelný jako důkaz i v dalších stádiích, protože znalec při jeho zpracování vychází ze svých odborných znalostí a jeho závěry nejsou závislé na zahájení trestního stíhání
- přestože trestní řád přiznává všem důkazům stejnou váhu a žádný z nich nepovažuje za průkaznější než jiný, OČTŘ mnohdy zcela neodůvodněně přikládají stěžejní význam znaleckému posudku
- znalecký posudek se ale jako důkaz neliší od jiných důkazů, pokud jde o povinnost OČTŘ hodnotit jej v zájmu zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností v souvislosti se všemi dalšími výsledky dokazování
- znalecký posudek je nepochybně významným druhem důkazních prostředků a v rámci dokazování v trestním řízení mu přísluší významné místo; je však potřeba stále mít na zřeteli, že ze stěžejních zásad dokazování v novodobém trestním procesu vyplývá požadavek kritického hodnocení všech důkazů včetně znaleckého posudku; znalecký posudek je nutno hodnotit stejně pečlivě jako každý jiný důkaz; nepožívá žádné větší důkazní síly a musí být podrobován všestranné prověrce nejen právní korektnosti, ale též věcné správnosti (III. ÚS 299/06 nebo I. ÚS 4457/12)
- znalecký posudek je důkazem rovnocenným důkazům ostatním; je tudíž právem, ale i povinností všech OČTŘ přistoupit k hodnocení znaleckého posudku ve vztahu k výsledkům celého dokazování; jinak řečeno, soud není závěry znaleckého posudku bezvýjimečně vázán (NS ČR 4 Tz 101/2009)
- protože ani znalecký posudek a priori nepožívá větší důkazní síly, měly ho tedy OČTŘ podrobit všestranné prověrce nejen právní korektnosti, ale i věcné správnosti, zejména z potřeby hodnotit proces utváření znaleckého důkazu, včetně přípravy znaleckého zkoumání, opatřování podkladů pro znalce, průběhu znaleckého zkoumání, věrohodnosti teoretických východisek, jimiž znalec odůvodňuje své závěry, spolehlivosti metod použitých znalcem a způsobu vyvozování jeho závěrů (NS ČR 8 Tdo 819/2015)
- Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. 3. 1967, sp. zn. 1 Tz 9/67, publikované pod č. 45/1967-I. Sb. rozh. tr., znalci nelze uložit, aby si pro účely trestního řízení **obstaral důkazní prostředky sám** (musí vycházet pouze z materiálů shromážděných, pokud je důkazní materiál neúplný, je znalec oprávněn navrhnout doplnění (viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. 3. 1983, sp. zn. 1 Tz 12/83, publikované pod č. 37/1984-I. Sb. rozh. tr., a rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 3. 6. 1976, sp. zn. 4 Tz 98/1976, publikované pod č. 11/1977 Sb. rozh. tr.).

- jestliže znalecký posudek předložený stranou má všechny zákonem požadované náležitosti a obsahuje doložku znalce o tom, že si je vědom následků vědomě nepravdivého znaleckého posudku, postupuje se při provádění tohoto důkazu stejně, jako by se jednalo o znalecký posudek vyžádaný OČTŘ
- splňuje-li znalecký posudek předložený účastníkem řízení předpoklady stanovené zákonem, pohlíží se na něj jako na znalecký posudek vyžádaný soudem; to platí i tehdy, jde-li o revizní znalecký posudek (srov. přiměřeně NS ČR 26 Cdo 3928/2013)
- znalecký posudek, který nevyžádal OČTŘ, ale předložil jej v hlavním líčení obhájce, nemůže soud po prostudování odmítnout jako nadbytečný a rozhodnout, že jej neprovede; nadbytečnost provedení takového důkazu nemůže však záležet jen ve skutečnosti, že ve věci byl k posouzení otázek, pro jejichž objasnění je třeba odborných znalostí, OČTŘ znalecký posudek již opatřen (SR 44/1995)
- zásada uvedená v § 89/2, věta druhá TrŘ nevyklučuje, aby znalecký posudek, který nevyžádal OČTŘ, ale předložil jej v hlavním líčení obhájce obžalovaného, soud po prostudování odmítl jako nadbytečný a rozhodl, že jej neprovede (§ 216/1 TrŘ); nadbytečnost provedení takového důkazu v hlavním líčení nebo ve veřejném zasedání nemůže však záležet jen ve skutečnostech, že ve věci byl k posouzení otázek, pro jejichž objasnění je třeba odborných znalostí, OČTŘ znalecký posudek již opatřen (R 3 /1996)
- § 105/1, věta druhá TrŘ - jestliže pro složitost posuzované otázky takový postup není postačující, přibere OČTŘ znalce z textu právní úpravy vyplývá jednoznačná **priorita odborného vyjádření**, pokud není v trestním řádu uvedeno jinak
- v rámci znaleckého posudku je důležitý „nejen výsledek, ale i cesta, jak jsem se znalec k uvedenému výsledku dostal“ z hlediska obsahu je pro OČTŘ důležité, aby znalec nejenže odpověděl na položenou otázku, ale zároveň i uvedl, jakým způsobem se k uvedené odpovědi dopracoval a jakými úvahami se při hledání odpovědi na položenou otázku řídil
- aby soud mohl posudek odpovědně hodnotit, nesmí se znalec omezit ve svém posudku na podání odborného závěru, nýbrž z jeho posudku musí být zřejmé, z kterých zjištění znalec v posudku vycházel, jako cestou k těmto zjištění dospěl a na základě jakých úvah došel ke svému závěru (srov. přiměřeně NS ČR 30 Cdo 352/2008)
- posudek v užším smyslu tedy obsahuje vlastní odborné závěry znalce, jakož i úvahy, na základě nichž znalec tyto závěry učinil; jeho součástí **nesmí být právní závěry**, neboť ty přísluší pouze soudu, a nikoliv znalci; z těchto náležitostí musí vždy vyplynout, z jakých zjištění znalec vycházel a na základě jakých úvah dospěl ke svému závěru; to je nezbytné pro to, aby soud mohl podaný posudek řádně hodnotit, tedy kupř. zvážit, zda znalec vzal v úvahu všechny rozhodné skutečnosti či zda posudek spočívá na úplných podkladech (R 47/55, R 1/81, NS 30 Cdo 352/2008)
- pokud jsou zjištěné důkazy ve vzájemném rozporu, je třeba závěry znaleckého posudku vypracovat alternativně (R 33/1981)
- v případě, že je některá z alternativ podle poznatků příslušného vědního oboru nepřijatelná, je třeba to v posudku uvést (R 33/1981)
- i když OČTŘ uvedeně odborné znalosti má, je třeba postupovat dle § 105/1 TrŘ – tj. nelze nahradit odborným názorem znalce názorem OČTŘ (R 11/1987)

- revizní znalecký posudek - pokud nelze odstranit rozpory ve znaleckém posudku „standardním způsobem“
- k přiřazení jiného znalce podle § 105 TrŘ, event. k vyžádání posudku ústavu podle § 110 TrŘ, přistoupí OČTŘ teprve po vyčerpání postupu podle § 109 TrŘ, tj. teprve tehdy, jestliže nejasnosti nebo neúplnosti posudku nebyly odstraněny ani osobním výsledkem znalce a vysvětlením, které od něho bylo vyžádáno; je v rozporu s citovaným ustanovením, jestliže OČTŘ přibere znalce jen proto, že se závěry znaleckého posudku vnitřně nesouhlasí (Rt 13/1974, Rt 41/1976)
- skutečnost, že dva znalecké posudky obsahují rozdílné závěry není automaticky důvodem k vypracování revizního posudku ústavem (R 11/1987) - pouze ve výjimečných, zvláště obtížných případech vyžadujících zvláštního vědeckého posouzení
- z hlediska obsahu jsou v rámci revizního znaleckého posudku znalci položeny stejné otázky jako v posudku předchozím a znalec je taktéž povinen vyrovnat se i s předchozím znaleckým posudkem
- to ale neznamená, že by zde znalec jakkoli subjektivně hodnotil práci předchozího znalce, ale tento posudek hodnotí na základě objektivních faktů z hlediska jeho přesvědčivosti, srozumitelnosti a úplnosti
- ve vztahu k reviznímu znaleckému posudku OČTŘ zajímá nejen odpověď na položenou otázku a postupy, na základě kterých znalec dospěl k odpovědi na položenou otázku, ale i teoretické aspekty položených otázek a případné vývojové trendy a tendence znaleckého oboru a odvětví

- § 110 TrŘ
(1) Ve výjimečných, zvláště obtížných případech, vyžadujících zvláštního vědeckého posouzení, může policejní orgán nebo státní zástupce a v řízení před soudem předseda senátu přibrat **znalecký ústav** k podání znaleckého posudku nebo **přezkoumání posudku** podaného znalcem.

Povinnosti:

- § 1 odst. 3 – povinnost vykonávat znaleckou činnost pouze v oboru a odvětví a případně specializaci, pro kterou má oprávnění vykonávat znaleckou činnost, s odbornou péčí, nezávisle, nestranně a ve sjednané nebo stanovené době, § 18 – nepodávat znalecký posudek v případě, že jsem podjatý, oznamovací povinnost, že jsem podjatý, povinnost podat znalecký posudek, § 19 povinnost podat znalecký posudek, ledaže.....(nespadá to do mého oboru, jsem přetížen, individuální důvody), § 19 – povinnost mlčenlivosti, § 22 – povinnost být pojištěn, § 28 povinnost vypracovat znalecký posudek ve stanovené formální a obsahové struktuře, § 29 povinnost zapisovat znalecké posudky do evidence znaleckých posudků, § 28 odst. 6 – povinnost znalecký posudek osobně stvrdit, doplnit nebo jeho obsah blíže vysvětlit před orgánem veřejné moci, § 27 odst. 3 – povinnost uchovávat znalecký posudek po stanovenou dobu, § 16 odst. 5 – povinnost oznámit Ministerstvu spravedlnosti změnu údajů, zapsaných do evidence znalců, do 10 pracovních dnů, - § 24 povinnost oznámit Ministerstvu spravedlnosti veškeré skutečnosti, které mohou vést k pozastavení nebo zániku znaleckého oprávnění do 10 pracovních dnů, § 34 – povinnost podat současně s vypracováním znaleckého posudku vyúčtování znaleckého, § 36 odst. 1 žalovací povinnost orgánu veřejné moci na znalce k Ministerstvu spravedlnosti, blíže: povinnost vykonávat znaleckou činnost jen v rozsahu znaleckého oprávnění, povinnost vykonávat znaleckou činnost s odbornou péčí - § 28 odst. 5 znalecký posudek musí být kromě odůvodněných případů zpracován v souladu s obecně uznávanými postupy a standardy daného oboru a odvětví. Znalecký posudek musí obsahovat jednoznačné odpovědi na položené otázky, ledaže podklady nebo metoda neumožňují znalci vyslovit jednoznačný závěr – viz § 35 odst. 2 orgán dohledu (Ministerstvo spravedlnosti) je oprávněn posuzovat věcnou správnost znaleckého posudku, zda znalec při zpracování znaleckého posudku postupoval s odbornou péčí, včetně toho, zda je posudek v souladu s obecně uznávanými postupy a standardy daného oboru a odvětví, § 38 zákona: poradní sbory Ministerstva spravedlnosti

Práva:

- Právo znalce, aby s ním orgán veřejné moci předem projednal zadání znaleckého posudku a lhůtu pro podání znaleckého posudku,
- Odměna znalce – úřední x smluvní, § 31 odst. 3 smluvní odměna musí být písemně sjednána před započítáním výkonu znalecké činnosti tak, aby žádným způsobem nezávisela na výsledku této činnosti

Přestupková odpovědnost znalců – část pátá znaleckého zákona

- nejzávažnější: § 39 odst. 1 písm. b) v rozporu s § 1 odst. 3 nebo 4 nevykonává znaleckou činnost s odbornou péčí, nezávisle, nestranně, ve sjednané nebo stanovené době nebo osobně (pokuta do 500.000,- Kč)

Civilně-právní a trestní odpovědnost za výkon znalecké činnosti

- § 21 znaleckého zákona : Odst. 1 – znalec je povinen nahradit újmu, kterou způsobil v souvislosti s výkonem znalecké činnosti
- § 5 a § 2950 nového občanského zákoníku o odpovědnosti odborných osob
- § 346 trestního zákoníku (trestný čin nepravdivého znaleckého posudku)

Děkuji Vám za
pozornost.

Leoš Klimt

klimt@equita.cz

EQUITA Consulting s.r.o.
znalecký ústav / znalecká kancelář
Truhlářská 3
110 00, Praha 1